

This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

- + *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.
- + *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.
- + *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.
- + *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at <http://books.google.com/>

17

17

17

17

17

MAGYAR NYELVÖR

Missing: v. 34, nos. 3, 4, 9, 10,
11, 12, 1905

PH2001
M35
v. 34
1905. JANUÁR 15/

STANFORD UNIVERSITY
LIBRARIES
STACKS
JAN 17 1971
I. FÜZET.

MAGYAR NYELVÖR.

MEGINDÍTOTTA

SZARVAS GÁBOR

társai föltámasz-
kérdés egész
és szem-
lét,

A M. T. AKADÉMIA NYELVTUDOMÁNYI BIZOT

MEGBIZASABOL

SZERKESZTI

SIMONYI ZSIGMOND.

KIADJA A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA.

XXXIV. ÉVFOLYAM.

BUDAPEST, 1905.

Szerkesztő- és kiadóhivatal: Budapest, IV., Ferenc-József-part 27.

TARTALOM.

	Lap
Az ikes ragozás története. I. <i>Simónyi Zsigmond</i>	1
Analógia a mondatzerkesztésben, nyelvtörténeti és lélektani szempontból.	
I. <i>Kertész Manó</i>	11
Helyreigazítások. <i>Joannovics György</i>	21
Több jövevényszavainkhoz. <i>Ágner Lajos, Szenttamási János</i>	24
Is személynevek. <i>Réger Béla, Kovács Márton, Erdős Dezső,</i> <i>Ág. Sándor, Györkönyi, Gácsér Gyula</i>	27
ink szókincse. <i>Fejér Gábor, Rubinyi Mózes, Baranyai</i> <i>Anna Andor, Rothschildné Klauber Teréz</i>	34
idéri nyelvjárás (Atovich Ferenc közlései). <i>Domokos</i> <i>Longrácz S. fölhívása. — Könyvészet</i>	40
helyreigazítások. Helyreigazítás. <i>Szilasi Mór.</i> — Adatok a hanghoz. <i>Tolnai Vilmos.</i> — Van-e <i>ŋ</i> hang a magyarban? <i>Balassa József.</i> — Kenyérmentség. <i>Bérczi Fülöp.</i> — A hevesmegyei nyelvjárás. <i>Berze Nagy János</i>	45
Népnyelvi hagyományok. Tréfás hangmagyarázatok. <i>Sztrokay Lajos.</i> — Találós kérdések. <i>Nagy József.</i> — Szók és nyelvsajátságok. <i>Zolnai</i> <i>Gyula.</i> — Tájszók. <i>Mészáros Károly, Petrovics Pál.</i> — Tréfás mondások. — Közmondások. <i>Nagy József.</i> — Népetimológiák. <i>Vajda</i> <i>Miklós.</i> — Szőlőművelés. <i>Csapodi István.</i> — Helynevek. <i>Bíró</i> <i>Lajos, Somssich Sándor, Kocsis Lénárd.</i> — Szőlőművelés és gyümölcs- termelés szavai. <i>Benkóczy Emil, Csapodi István.</i> — Beszéd a házas- ságról. <i>Beke Ödön</i> — Günyvek. <i>Teleky István</i>	48
Izenetek. Beküldött kéziratok és könyvek	55

Előfizetés 1905-re.

A Magyar Nyelvőr ezentúl is az marad, a mi volt: a magyar nyelvtudomány és nyelvművelés folyóirata.

A Magyar Nyelvőr ára egész évre, januáriustól decemberig 10 korona.

Elemi népiskoláknak, önképző-köröknek, tanároknak, tanítóknak, tanulóknak és lelkeseknek az előfizetés 6 korona.

Az előfizetést csak egész évfolyamra fogadjuk el. Könyv-árusoknak a 10%-nyi engedményt csak teljes 10 koronás előfizetések után adhatjuk meg.

Figyelmeztetés.

A M. Nyelvtudományi Társaság tagjai ezentúl nem kapják a Magyar Nyelvőrt tagdíjuk fejében. Tagsági díjakat ne tessenek a M. Nyelvörhöz címezni!

Kérelem. Szükségünk volna néhány példányra a **Tanulmányok az egyetemi Magyar Nyelvtani Társaság** életréből c. füzetekből (1880—1.) Kérjük régi társainkat, akiknek nincs többé szükségük rá, küldjék vissza! Előre is köszönjük.

MAGYAR NYELVŐR.

Megjelenik minden hétfőn 15-én
s nagy szünetek kivételével.

Szerkesztő
SIMONYI ZSIGMOND

Szerkesztőség és kiadó-hivatal
Budapest IV. Ferencz-József-part 27.

AZ IKES RAGOZÁS TÖRTÉNETE.

Mióta — száz évvel ezelőtt — Révai és társai föltámasztották a külön ikés ragozást, ez a maiglan is vitás kérdés egész irodalmat termett.* A kérdést többnyire a nyelvművelés szempontjából tárgyalták, azért fajult el a vita sokszor elkeseredett, személyeskedő háborúvá s még máig se jutott egészen dűlőre. De minket, nyelvészekül, különösen a nyelvélet, a nyelvfejlődés szempontjából érdekel mint a nyelvbeli változásoknak egy rendkívül érdekes és tanulságos példája, — s még a másik, a nyelvművelést illető oldala is főleg elméleti szempontból érdekel, hogy t. i. mennyiben volt igaza az iskolának s az irodalomnak, mikor a régi ragozást fölélesztette s a hozzá való alkalmazkodást mindenkitől megkövetelte.

A kérdésnek tehát két oldala van, mely bizonyos fokig független egymástól. Egyik — mondjuk a történelmi oldala — az, vajjon ha a mai élőbeszédben nincs is határozottan fönn tartva a külön ikés ragozás, megvolt-e a régibb nyelvben, mi célra és hogyan keletkezett, és hogyan mosódott el ismét, végre mennyiben és hogyan használja a mai népnyelv? A kérdésnek másik, gyakorlati oldala: vajjon lehetséges-e és mennyiben lehetséges a mai nyelvszokást határozott szabályokba összefoglalni s ezeket az irodalmi nyelvnek követendő zsinórmértékül átadni? Foglalkozzunk az elsorolt föladatokkal egyenkint, főleg a történeti fejlődést vizsgálva s azokat a tényezőket elemezve, melyek lassanként aláásták az ikés ragozást.

I. Következetesség a régi nyelvben.

Megvolt-e határozottan különböztetve egymástól az ikés és iktelen ragozás a régi nyelvben? Erre a kérdésre Révaival

* Magam is foglalkoztam vele az Egy. Philol. Közöny 11. évfolyamában 1887. s már ott összeállítottam egy csomó nyelvtörténeti adatot s az egész kérdésre vonatkozó irodalmat (ezt A Magyar Nyelv c. kézikönyvemben is).

együtt igennel kell válaszolnunk s nem csatlakozhatunk Riedl Szende nézetéhez, még kevésbé Verseggyéhez. Riedl szerint az úgynevezett külön ikes ragozás, a mint Révai felállította s a mint azóta nyelvtanaink tanítják, félreértésen alapszik. Révai látván, hogy a nyelvben ilyen alakok fordulnak elő: *írsz vársz kérsz s ír vár kér*, de ezek mellett *aluszol fekszel iszol és aluszik fekszik iszik* stb., arra a gondolatra jött, hogy azért mondjuk *aluszol fekszel iszol*, mert a 3. személyben mondjuk *aluszik fekszik iszik*. (Riedl 28. 33.) Ismeretes dolog, hogy Riedl az *aluszol fekszel* alakokat *aluszasz fekszesz* helyett disszimilációból magyarázta vagyis abból, hogy a nyelv az *sz-es* igetökhöz alkalmasabbnak találta az *l* ragot, mint az *sz-et*, melyet a többihez ragasztott. E nézet teljesen tarthatatlan, már csak azért is, mert az *írtál kérnél csaplak*-féle alakokban semmi szükség a disszimilációra, mégis *l* jelöli a 2. személyt. De a régiségből, minél jobban megismerkedünk vele, annál inkább igazolhatjuk azt a tényt, hogy régente a kétféle ragozást általánosan megkülönböztették s annyira nem törődtek a disszimilációval, hogy az ikes ige 2. személyében még akkor is *l*-et alkalmaztak, ha a *tő l-en* végződött, az iktelenében akkor is *sz-et*, ha az igető *sz* végű volt. Tehát pl. *megbékéllel fénylel* stb., ellenben *tész-sz lész-sz ás-sz oroz-sz*, sőt *leszesz teszesz hiszesz vonszasz örzesz*, sohasem *megbékélsz fénylesz teszel ásol*. Ime néhány példa (csak egyes jellemző példákat említek, mert a bizonyítékok nagy számmal össze vannak már állítva Révai Gramatikájában 889. s köv. és 1017. s köv. l.):

a) jelentő m. jelen i. (folyó és beálló cs.): 1. szem. *megháborodom, vetekedem, elfeledkezem, lakozom, haragszom* stb. BécsiC. (id. Révai Gr. 895.) *ky mwolom* CzechC. NySz. *elmulon* [olv. *elmulom*] mellőle Calep. 1605. kezemmel befedlek, míg *elmulandom* Helt: Bibl. NySz. »*En lefekszem, elaluszom és felkelek.*« Károlyi 3. zsolt. »*Te benned dicsekedem és örvendek napestig.*« Pázm: Kemp. (id. Révai 1018.)

b) 2. szem. ikes: valahol *lakozandol*, én is lakozom, BécsiC. Ruth 1:16. rabi, hol *lakol*? Pesti: János ev. 1. fej. *megh szűnöl* Czegl: OrszRoml. 26. — a kivel *megbékéllel*, valóban megbékéljél [*megbékéllik* ikes ige volt a régieknél] Decsi: Adagia 82. míg tölem *elválol*, Balassa B. Költ. 222. fesletté *válol* Pázm: Kemp. 182. keserűségnek poharával *telel bé*, Lépes (id. Révai); *fénel és tündöklöl* Istennek előtte, Ujfalvi én. 1654. 34. ha mindenkitől *elhagyatol*, ő elnem hágy, Pázm: Kemp. (id. Révai).

c) 2. szem. iktelen: *lezez* EhrC. *vonzaz* [olv. *vonszasz*] CornC. 14. JordC. 2a. *vizez* [*viszesz*] RMNy. 2b:15 *leszesz* RMK. 2:7.

teszessz 196. *lészessz* Kár: Bibl. 1:183. *hiszessz* Sámbar: Orvosló Isp 52. *tészszessz* Hall: HHist. 2:268. *vészszessz* 243. *lészessz*, *vészessz* Hall: Paizs 92, 258. — *olvasz* [*olvas-sz*]: legis, Sylv.: Colloquia puerilia 1552. *ássz* Telegdy, *keressz* Pázm. (id. Révai 625); *kedvezessz* Pázm: Préd. 841. *örzessz* Pázm: Imáds. 120. R. id. egy kevésbé aluszol és egy kevésbé szunyadozsz, Káldi: Bibl. Példab. 24:33. ha reggel *keressz* engem, uo. Jóh 7:21. *hossz* Sámbar: Orvosló Ispotály 31, 51. *lövöldössz* [*lövöldöz-sz*] 15. *kapdos* [így, e h. *kapdos-sz*] 64. *ássz*, *vés-sz*, *vadászsz*, *halászsz* GKat: Titk. 1099. *nevezessz* Gyöngy. (Rév.) *őri[z]sz* László: Petr. 120.

d) 3. szem. beálló cs. *álapandik*, *bételjesedendik*, *vétkezendik* BécsiC. (id. Révai 917.) *eiendik* JordC.

d) mult idő 1. szem. *leesém*, *megélemedém* stb. BécsiC. (id. Rév.) *futamám* hozzád, Pesti G. Fab. Az rókáról és csipkéről; *megmosdám* Káldi: Bibl. Ján. ev. 9:11. lábaihoz *esém* uo. 1:17. *chodálkozám* 17:6. »Nem hallgaték-e? nem nyugvám-e?» uo. Jóh 3:26.

e) mult idő 3. szem. *evéc*, *horogúvec* HB. *megjelenék*, *megfélelemék* stb. BécsiC. (Rév.) földre *peuokeek* [*pökik* ikes ige volt] Pesti: János ev. 9. fej. *megmosdék* Káldi: János ev. 9:7 *elmulék* uo. 11:14. stb. »*Megmenekedék* és megszabadúla a veszedelemtől» Telegdy (id. Révai 1020).

f) fölszóltó 1. szem. *mosdjam*, *megnyugodjam* BécsiC. (Révai 910); »ott *megvidámuljak*, *megnyugodjam*» Komj. (Révai 1018.) *hog* ne *szomjuhozzam*, Pesti és Káldi: János ev. 4:15. *múljam* ki, Lépes (Rév.); *essem*, *aludjam* stb. Pázm. (Rév.)

g) fölsz. 2. késsél, *bánkódjál* stb. BécsiC. (Révai 906); *tauoazzal* Komj: Pál ap. Tim. 1. lev. 6. rész; *vétkezzél* Káldi: János ev. 8:11. *mosdgyál-meg* uo. 9:7. NB. »Írj, olvass, énekelj, *fohászkozdjál*, hallgass, *imádkozzál*, emberül szenvedd az ellenkező dolgokat» Pázm: Kemp. 3. könyv 47. rész (Rév.).

h) fölsz. 3. *elmúlják*, *megtámaszkodják* stb. BécsiC. (Révai 903); *essek* [*essék*] Komj. Tim. 1:5. rész; *meg* ne *felemlyek* Pesti: János ev. 14. fej.; *eső* ne *essék* Káldi: Bibl. Apost. jel. 11:6. *adassék* uo. 11:18. *válják*, *villámlják*, *háborodják* stb. Pázm. (Rév.) »*fekügyék* és fel ne *keljen*» Lépes (Rév. 1021).

i) föltétes mód 1. szem. *laknám*, *elesném*, *felháborodnám*, *tusakodnám* stb. Kár: Bibl. hogy *ki* ne *múlnám*, Pázm. *feredném*, Mik. stb. (Révai 916—7.) »Messze *elmennék* és a pusztában *lakoznám*» Kár. (Rév. 1018).

j) fölt. 3. ott *fekynnek* [*fekünnék*] Pesti: János ev. 5. fej. etket . . kit *megennek* uo. 4. fej. *tetszenék*, *megnyugodnék*, *változnék* stb. Pázm. *kivántatnék*, *tétetnék* Mik. (Révai 913—5.) »Egyike benn *laknék*, királyné asszonyának *szolgálna*, ott *forgódnék*» Tinódi (id. Révai 1021). — Stb. stb.

Ezt a következetességet látjuk régi nyelvelméleinkben majdnem a 17. század végéig (a később említendő kivételekkel). Nemcsak a régi írott nyelvelmélek különböztetik meg a két ragozást,

hanem a későbbi írók is: a 16. században Pesti, Sylvester, Telegdy, a 17.-ben Káldy, Pázmány, Alvinczi, Zrinyi, Czeglédi, Matkó, Sámbar, Medgyesi stb.

A régi ikes ragozásnak következetessége mutatkozik abban az érdekes jelenségben is, hogy az ikes igékből származott egyes igeképzések szintén átvették az alapszó ikes ragozását. Általános érvényű szabály volt ez a *-hat*-képzős alakokra nézve; pl. *mívelkedik*: *myelkedhetik* Pesti G. János ev. 9. fejj., *születik*: *zylethetyk* uo. 3. fejj., *munkálkodhatik* Káldy: János ev. 9:4. *bontathatik* uo. 10:35. *ülhetik* Komáromi Csipkés Gy. Nyr. 6:262. *nyughatol* Kár. Bibl. Jób 11:18. *bizhatol* uo. 39:14. »te miattad nem bánhatom úgy Telekivel, amint én akarnám« Cserei M. Hist. (Szemelv., M. Könyvtár, 49. Sok más példa Révainál 892. s köv.) — A 3. személyben ez a szokás egész az újabb korig úgy látszik általános volt, s csak legújabbban terjedtek el a népnyelvben ilyen iktelen 3. személyű alakok: *ehet*, *ihat*, *dógozhat* stb. —

A régibb nyelvben egyes gyakorító képzések is átvették az ikességet, sőt még ma is találkozunk evvel a szokással a székelv nyelvjárásokban. Példák:

a) *iddogallyal* 1579-i kalend. Uj M. Múz. III. 2:181. *fekdegelöm*, *rajta fekedgelöm*: cubito, incubito Calep. *uralkoddogalom*: imperito MA. pransito: *ebedelgelem* Calep. *ebédelgélöm* MA. »a ki a tengeren evezdegelik« Szegedi: Aq. 17. (ebből evezik alak következne, ámbár ezt szótáraink nem ismerik); *melegeddegelyék* Kecsk. Ötv. 297. »a kapa... *kopdogalic*« Telegdy: Evang. 1:135. *eddegelic* Nad: Kert. 31. *megszündögelik* ACsere: Enc. 1803-i kiad. 157. *változdogalik* uo. 234. hogy *szokdogallyék* 353. »az elme... módjával *gyakoroltatdogallyék*« 221. *esdegelem*: labo PPBl. *esdegélnék* Dáln: Flor. 130.

b) *lépdesik* Cserényi: PersF. 39 [*lépik* régente ikes volt, l. alább]. Majd tűz, majd lobbanás, majd szemérmesség, *szökdösik* lelkekben komorság, kegyesség (Ányos, Abafi kiad. 69). Mindjárt kiugrik a borod, úgy *szökdösik* (Ungvárn. Tóth L. Vers. 88). — A NySzaban *ugordik*, *ugordozik*, *ugrándozik* ikes, de *ugrál* iktelen.

c) *alugatik* Szék. MTsz. *ellegetik* [esz eget] Kriza: Vadr. 356. *ellegetik*, *illogatik* Udvarh. m. Nyr. 15:239. (»*Dolgozgatom*, *dolgozatom*,« hallottam háromszéki úriembertől.)

II. Az ikes ragozás eredetileg reflexív személyragozás.

Már az eddigiekből is eléggé kiviláglik, hogy Versegly véleményét, mely szerint az ikes ragozás »tótos«, és Magyarháziét, mely szerint »ez ikes ragozással Sz. István királyunk valamelyik nyelvtudósa ajándékozott meg bennünket« — alig szükség cáfol-

gatlunk. A nyelvünket tanuló idegenről lehetetlen elhinnünk, hogy *sz* helyett *l*-et mondott volna a második személyben, ha sohasem hallott volna *aluszol törődöl*-féle alakokat azoktól, akiknek anyanyelvük volt a magyar. Hogy pedig mesterségesen csinálták volna az ikes ragozást a latin passzív és depónens igék fordítására, azért nem lehetséges, mert akkor lehetetlen volna, hogy az egész nemzet eltanulta s oly következetesen alkalmazta volna: hiszen nemcsak az íróknál találjuk ezt a szabályos külön ragozást, hanem régi leveleinkben is, még a nőkében is.

Mi volt tehát voltaképen, hogyan keletkezett és mi célra szolgált az ikes ragozás? Hogy mi célra szolgált, azt eldönti az a tény, hogy állandóan ikések a szenvedő és visszaható igék: *születik, emelkedik, bocsátkozik, rejtezik (*rejtőzik)* stb. (A visszahatókra nézve csak egy sajátosságos kivétel van: az *ül* *ül* képzősek mindig iktelenek: *vonul, fordul* stb.)

A reflexív jelentés világos még az ilyenekben is: *hall-ik, tör-ik, szeg-ik, zúz-ik, old-ik, ódz-ik (oldzik, oldoz-ik), ágaz-ik*, szemben a *hall, tör*-féle iktelenekkel. Hogy ezekben is ott volt eleinte a reflexív képző, azt valószínűvé teszik a rokon nyelvek, melyek tanúsága szerint az egyszerű finnugor reflexív képző *v* volt. A vogul nyelvben pl. *χöl* = hall, *χöl-v* = hallik: tehát valószínű, hogy a mi *hall-ik* igénk is eredetileg **hall-v-ik* volt. Mindebből az következik, hogy az *-ik* visszaható személyrag.

Csupán ikes ragozással képezett visszaható igék a következők (l. Szvorényi, M. Nytan 218. §. Lehr: Toldi 119):

a) *bakol: megbakolja magát és megbaklik*, a. m. megmakacsolja, megköti magát.

bír: bírik 'birtokul rászáll'; pl. Ez a test földben *birike?* (Lépes: FTükör 1616. 10). Imez az örök tűznek torkában *birek* (uo. 40.; a NySz. nem idéz régibb példát, mint SzD: Magyarország Virági). Hogy más kézre *bírték* Murány erős vára (Ar: Murány O. 2. é. n.). A népnelvben ma is, l. MTsz., néhol ebben a jelentésben is iktelenül, pl. »rám bír vmi: hozzájutok« Kemenesalja, Nyr. 3:88. Vö. *öröklík*.

»*csikland [csiklandozi]* vkit: *csiklandik [csiklandozik]* vkinek a teste« Szvor.

csuk: csukik 'becsukódik (késről?), megcsuklik.' Toldi akaratból *visszacsukik* ferdén (Arany: TSz. 2:26).

hall: hallik 'auditur, gehört werden.'

hasonl (a 15. 16. században a. m. hasonlónak tesz, hasonlónak vél v. mond, *elhasonl* az ÉrsC.-ben a. m. elkülönít): *hasonlik* (amannak visszahatója, a 16. században a. m. hasonló és a. m. *meghasonlik*;

elhasonlik 16. 17. sz. a. m. elpártol; — eredeti jelentésük szerint nyilván a *hasít* és *hasad* családjához tartoznak).

hurkol: *hurkollik* (vö. a szürke nyakára a kötelet »ráveté, hurkollott mindjárt a torkára« t. i. a kötél, Gvad. RP. 4. cikk).

kezd: *kezdik*. »Nyár kezdik« Kalend. Debr. 1619. június II. »Tél kezdik uo. dec. II. (vö. *végezik*!)

nyű, *nyő*: *nyűvik*, *nyővik*, kopik, nyúzódik' CzF. (*elnyővik* a ruha. Debreczen).

old: *oldik*, l. NySz. — *oldoz*: *oldozik* NySz. *ódzik* (s innen *ódzkolódik*, *óckolódik*).

örököl: *öröklík*, *átöröklík*, örökségül száll, rámarad, megmarad (»örökké fennmarad vmi« Szvor. »A bűn nem úgy öröklík, miként a föld« Shak.-Greguss: Athéni Timon 5:5).

öröl: *örlik*, *örlődik*, *öröltetik*' (»jól örlik a gabona vagy más« Szvor.).

szeg: *szegik*, *törík*' (sok adat a NySz.-ban). Szó bennszakad, hang fennakad, lehellet megszegik (Arany: A walesi bárdok).

terem: *termik* (»helyes különbséget tesznek némelyek [a csángók és székelyek] a *terem* és *termik* közt, pl. gyümölcsöt terem a fa és gyümölcs termik a fán, fű a réten« Szvor. Olvk. 1⁵:253. Vö. MTsz.).

tör: *törík* (átv. ért. ma *betör* az ellenség v. *kitör* a várórság, de Faludi még azt írja 90: »Ha ugyancsak *kitörík* belőled a tréfa«).

zúz: *zúzik* (»törík, zúzik mint az üveg« Erd: Népd. 1: 473).

b) Sok ilyen visszaható van *z*-végű igékből (a két ige jelentése nem felel meg mindig pontosan egymásnak, de az ikes ige mindig visszaható jelentésű):

»*ágaz*, beágaz vmit': *ágazik*, el- v. kiágazik a fa« Szvor.

»*apróz*, el- v. felapróz vmit': *aprózik* az eső v. egyéb« Szvor.

»*cserepez*, csereppel fed': *cserepezik*, fölcserpezik a bőr, az út, a sártapasz« Szvor.

»*csomóz*, csomóba rak, csomót csinál': *csomózik*, csomóba áll, összecsomósodik« Szvor., *öszve-csomózik* Gvad.

érez: *érzik*.

fejez (be-f. mintegy fejét ráteszi): *fejzik*, fejet kap, kalászosodik a zab Nyr. 2:383. 444. vö. *fedezik* a búza TMNy. 460.

»*gallyaz*, be- v. legallyaz vmit': *gallyazik*, gallyat ereszt a fa« Szvor.

»*gyűrűz* gyűrűre olt, el- v. felgyűrűz vkit [eljegyez]: *gyűrűzik*, gyűrűs vonalban köröskörül forog« Szvor.

haboz, behaboz, habbal behány vmit': *habozik*, tétováz, kétkedik'; *habzik* a víz, sőr« Szvor.

havaz, behavaz, hóval behány' Szvor., *meghavaz*: hóval megdóbal MTsz.: *havazik*, hó esik Szvor. (de emez is iktelenül is, pl. székely mondás: ha es, *havaz*, úgy lesz tavasz).

»*kettőz*, megkettőz, kétszerez vmit': *kettőzik*, vmi kettőt lát a szem« Szvor.

piszkoz: össze-*piszkozik*, összepiszkítja magát, Nép, Nagykanizsa.

porol, kiporol vmit: *porlik*, porrá válik, porhad.

poroz, beporoz vmit: *porzik* az út.

soroz: *sorzik*, gyöngyözik a szeszes ital, Székelyf. MTsz.

»*sugároz*, besugároz a nap vmit: *sugárzik*, besugárzik a nap az ablakon« Szvor.

szemez fát: *szemzik* az eső.

végez: *végezik*. Mikoron az ebéd *megvégezett volna* (>ÉrsC. 183 c., idézi MF., NySz.-a kéziratában). Mikor ez világ *elvégezik* stb. 16. száz. NySz. (Vö. *kezdik*!)

»*virágoz*, be- v. felvirágoz vmit: *virágzik* v. elvirágzik a fa« Szvor.

Néha valósággal szenvedő értéke van az ikes ragozásnak. Ilyent láthatunk már a *hallik* vagy az *örlik* igében. Ilyen pl. a DöbrC. következő kifejezése (288): »ez zoben *tökellik meg*«: in hoc verbo restauratur, e h. *tökéltetik meg*. És igazuk lehet, akik ilyen szenvedő alakot láttak a HB. *odut hotolm* kifejezésében, 'data est potestas, adatott hatalom'. És lehetséges, hogy azt is mondták: *adik* hatalom, 'datur potestas'. Az *adat-ik*, *tökéltet-ik* alak pedig nem egyéb, mint a műveltető igének visszaható formája (l. TMNy. 451).

Egyes más régi ikes igéket is lehet visszaható vagy szenvedő értelemmel magyarázni, pl. *bízik* = bizakodik, (rá-) bízza magát, *nyílik* = nyitódik, aperitur, sich öffnen (a népnyelvben itt-ott *nyitik* is a virág, de ez az egyjelentésű »*nyit* a virág« és »*nyílik* a virág« elegyedése), *válik* = változik, vertitur, sich verändern, *nyugoszik* = nyugtatja magát, kipihen magát, se reposer, sich ausruhen.

Az eddigiekből — úgy hisszük — világos és kétségtelen, hogy mi volt a célja az ikes ragozásnak. Az *-m*, *-l*, *-ik* ragok a visszaható és szenvedő igék személyragjai voltak, tehát a visszaható viszonyt nemcsak képzőkkel (*-ód*, *-kod*, *-koz*), hanem személyragokkal is ki lehetett fejezni, s a két eszközt néha együtt alkalmazták (*emel-ke-d-ik*, *tör-öd-ik*), néha pedig külön-külön (*tör-ik*, *adat-ik*; visszaható képző a visszaható ragok nélkül csak a *von-úl*-féle igékben). A visszaható személyragozást összevethetni a hasonló értékű finn személyragozással és az indogermán médium és passzívum külön személyragjaival. — Hogy azonban hogyan keletkezett a magyar visszaható ragozás? mi az az *-ik*? miért szorítkozott a folyó cselekvésben éppen a visszaható jelentésre az *-m* *-l*, holott más alakokban általános ragjai az 1. s 2.

személynek (*írtam, házam, írnál* stb.)? ezekre a kérdésekre összehasonlító nyelvészetünk még eddig nem talált kielégítő feleletet. (Vö. Budenz: Ugor Alaktan; Szinnyei: M. Nyelvhasználat; Simonyi: TMNy.)

III. Ikes alak mint tárgyatlan jelentés kifejezője.

De már a HB. korában nem szorítkozott az ikes ragozás erre az ősrégi, eredeti visszaható jelentésre. A HB.-ben már az *enni* igének is ikes formáját találjuk: »*evec oz tiluvt gimilstvvl*«, »*meret num eneyc*«, mért nem *ennek*, és »*ki nopun emdul oz gimilstvvl*«, amely napon eendel a gyümölcsből. Azután más írott emlékeinkben *iszik, dolgozik, múlik, lakik* stb. A második kérdés tehát, melyet meg kell oldanunk: az ikes ragozás hogyan, miért terjeszkedett túl eredeti határain?

Van nyelvünknek egy sajátos szokása: az igéknek intranszitiv voltát visszaható alakkal szereti külsőleg megjelölni, tehát a magára-ható formával az alanyban magában ható s másra átnemható cselekvést fejezzük ki (ezt a jelenséget tüzetesen tárgyaltam Nyr. 7:485—493). Pl. *imád vkit: imádkozik* (vkihez, vmiért); *hálál vmit: hálálkodik*; *gondol vmit: gondolkodik*; *csodál vmit: csodálkodik*; *csúfol vkit: csúfolódik*; *titkol vmit: titkolódik*, és számos más ilyen. Még intranszitiv, sőt reflexív igéket is megtoldunk reflexív képzőkkel, pl. *él: elődik, nő: növekedik, eszmélkedik, tréfálódik*; *késődik, késelődik, késlekedik*; *nyújtózik: nyújtózkodik, vetkezik: vetkeződik* stb. Ezek a reflexív alakok tehát nem visszaható, hanem csak intranszitiv jelentést fejeznek ki. Már most éppen így láttak el egyes igéket az intranszitiv jelentés kifejezésére reflexív személyragokkal, vagyis ikesen ragozták őket; pl. *bán* (mintegy bajnak tart) *vmit: bánik* vagyis bajlódik vmivel; *múl* vagyis elkerül *vmit* (HB.), *fölülmul* *vkit: múlik* az idő, *elmúlik* vagyis elmegy vki mellett (NySz); *megszok* *vmit: megszokik* vhol. Ilyenek még:

»*áldoz, feláldoz* mindent: *áldozik*, áldozáshoz járul, leáldozik a nap« Szvor.

ér *vmit* (de vmihez is): *érik* a gyümölcs.

»*hibáz* vmiben, elh., elvét *vmit: hibázik*, hiányzik vmi« Szvor.

»*öklendez* a szidalmazás: *calumnia pungit*« (Illyés: Préd. 1696): *ükröndözik* a gyomor (Com: Jan. 1643. NySz).

»*ökleldez*, »mindent avval ökleldez« (Pesti: Fab. 52b.): »a bak szarvával öklöldezik« (no. 12. mese).

torkol, *letorkol* *vkit: torkollik* a patak a folyóba.

kékell, zöldell, nagyon kéknek, zöldnek tart (Rábaköz, Nyr. 33:412): *kékellik v. kéklík, zöldellik*.

Hiába ócsárolja tehát Verseggy Molnár Albertet, hogy az ilyen igéket depónenseknek nevezi, mert csakugyan egészen úgy keletkeztek s úgy viszonyulnak az igazi reflexív igékhez, mint a latin és görög depónensek. (Vö. Révai Gramm. 1043. Nyr. 7:487, 489.)

Ebből érthetjük meg azt az érdekes jelenséget, hogy egyes igék, melyek minden egyéb jelentésbeli különbség nélkül tárgyas és tárgyatlan minőségben szerepelnek, az előbbiben iktelen, az utóbbiban ikes ragozásuk. Legfeltűnőbb ez az *eszik* igénél: különben állandó az ikes formája, de 1. és 2. személyű tárggyal még ma is csak iktelenül használjuk: *esz a mérég, megesz benneteket a farkas*.^{*} — Más példák:

Esz, eszen, iszon. — János evang. 6:58. Qui manducat me, et ipse vivet propter me: Ki *engemet eszen*, él ő is énértem (Pesti). Az ki engem *ënd*, ő is élni fog énértem (Sylv.). Aki *engemet eszen*, él az is énáltalam (Kár.). Aki *észen* engem, ő is él énértem (Káldy). Így még: Aki *eszen* engemet (Kár.:Credo 26). Aki *engemet észen* (Telegdy: Evang. 2:396b). Ellenben ikes alakkal fordítják az 52. vers tárgynélküli igéjét: Siquis manducaverit ex hoc pane, vivet in aeternum: Vki ez kenyérbe *eszik*, örökké él (Pesti). Ha ez kenyérben *ëndik* vki, örökké él (Sylv.). Ha vki *eszik* e kenyérben, él örökké (Kár.). — Ottogyól *eszen meg tégedet* tűz: ibi comedit te ignis (BécsiC. Nahum 3:15.) Elszenveditek, ha vki *titeket megh ezen izon*: si quis esu et potu rem vestram absumit (Komj: Sz. Pál Korinth. II. 11:20). Eltűritek, ha vki *megezen*, ha vki vonszon rajtatok (Kár.). — Szemedbe szépet szól, de hátul *meg ezen* (Pesti:Fab. 53b). Ez lakodalomban noha te az istent észed, de inkább észen téged az isten (Illyés: Préd. 1:434, 1696). A farkas *megészen téged* (Kassai, id. h.). *Kiészen* engemet mindenemből: devorat et consumit meam substantiam (Kassai:Szókönyv 2:11). A sok irígy majd megöszön (Udvarh. m. Kriza:Vadr. 29). Megint *eszen* a faranc? (szintén székely közl. Nyr. 2:231). *Eszen* a mérég (engem), *megezen* a fene (téged, Debrecen). *Megezen* a farkas (engem, téged, Mátészalka, Nyr. 26:543). *Esz*: comedit me, te, nos, vos (Kassai:Szókönyv 2:7). A mérég szinte

* Mind a régi, mind a mai nyelvben többnyire csak 1. s 2. szem. tárggyal így; vö. Révai 863, Kassai: M. Nyelvtanító Könyv 1817. 199—205 és Szókönyv 2:6, 11, Szvor. 234. §. jegyz., Barna 30, Joann. 28, 47. Kassai szerint az ikes ige is iktelenné válik a 3. személyben, ha 1. v. 2. személyű a tárgy, de »szenvedhetlen szólás *bort iszok, húst eszek*, mert hús, bor nem személy«. Takács (18, 20) az *eszek* alakot más tárgynál is megengedi, de az *esz* alakot csak az 1. 2. szem. tárgynál. Vö. idézeteinket,

megesz néha boszuságomban (Kisf. S. Tátika 2:4). Jobb ha esszük, mint ha ő esz (Vör.: Csongor és T. 1 fv.). Megöszöd? dejszen mög is ősz a fenyé túle (Nyr. 7:377). Esz a mérég, esz a fene, t. i. engem, téged — országszerte így. De mondják azonfölül: Mindenkit esz a mérég, ha illyent tesznek vele. Ősz a mérög mindön embört (Halas, ezekben nem is lehet *eszik*). Vitéz módra jár vala köztök [a békák közt a gólya], és amelyet talál vala, megeszen vala, (Pesti: Fab. 16b). A farkas mindenféle juhokat megeszen (Mad: Evang. 577). A ruha, melyet a moly megeszen (Kár: Bibl. Jóh 23:28). Minél több embert esz meg (a kis gömböc), annál közelebb ér a megpukkadáshoz (egy hirlapi cikkben 1904). Megesz mindenfélit (Zilah vid. Nyr. 27:546). Jó ember, *megesz* a' mindent, amit elébe adnak (Nyirbátor, Buday Géza értesítése). Mindent megesz, minden kenyeret megesz, sok kenyeret megesz (Bihar, Abauj m., hallgatóim értesítése). De pl. általános: *húst eszik, kenyeret eszik, vizet iszik*.

Égy, egyen. Ha engemet innegtova [ezentúl] a palota előtt találandsz, *égy* meg mindjárt engemet (Pesti: Fab. 78b). *Égy* meg engem: comede seu consume me (Kassai: Szókönyv 2:6, Nyt. 202). — Általános használatban: *egyen meg a fene*; mit bánja ő, engem *hadd egyen a mérég* (nem is lehet *egyék*, de *egyék kenyeret* stb.).

Őn (esz: őn = lesz: lón). Zelus domus tuae comedit me (Psalm. 68:10): Te háznak kedvessége *meg eewn* engemet (KeszC., KulcsC). Te háznak kedvelése *meg eőn* engemet (DöbrC). A te háznak buzgóságos szereteti *őn meg* engemet (Pesti: János ev. 2:17. Így Sylv.). A JordC.-ben 628: Az te háznak szerelme *eew e* [olv. éve] meg engemet. — Comedit omne fœnum (Psalm. 104:35): Ű földökben minden fűvet *megőn* és ű földöknek minden gyümölcsét *megővé* (DöbrC).

Enne, inna. Pusztán folyam mért nem vagyok, hogy *inna fel* asszu homok! (Arany: Az örök zsidó; nem is lehetne *innék*). »A farkas *megenne* téged, nem pedig *megennék* téged« (Kassai, id. h.).

Éhez. »Krisztusom! *téged éhez* az én lelkem... Annak okáért a csíki énekes könyv 1719. 251. így szól: Részesültesz abban *a mit éheznek*,... értvén: *téged Krisztusom éhezlek*« (Kassai: Szókönyv 2:6—7).

Szop, szopok, szopa, szópna. Szopoc: lacteo stb. C. MAL., szopoc MA. Emlők, kiket *zoppa* a király (PozsC. 45.). Hogy mézet *zopnaa* (vagyis *szopna*, JordC. 273). Ő mézet szopna (Káldi, Móz. 5:32:13).

»*Ell borjat* a tehén: parit vitulum; barbare: *ellik borjat*; *ellik, megellik* a tehén« (Kassai: Szókönyv). Így: szülők, *ellik*: pario Calep. Ha... *annyit ell*, jó tenyésző (Apácai Csere: Enc. 1803-i kiad. 350; de Apácai ingadozik az ige ragozásában, l. alább).

Múlok, mulsz, mül. Az én életemnek vége, *kit el nem múlhatok* (GömC.). Minden teremtetett állatotat *felülmulsz* (DomC.). Minden itéletöt *fölülmül* (ÉrdyC.). Minden egyéb jószágot *fölülmül* (VirgC.).

Minden bünt fölűlmúl (RMK., mind a NySz. idézete; nem is lehet *fölűlmúlík*, de van *elmúlík*, *kimúlík*).

Megszok CzF: *megszokok* pl. mindent; az ember *megszok* mindent (köznyelv, így pl. Fehér, Bács, Szabolcs vm.); majd *megszok* (téged).

Más példák: A kút a víz helyében *olajt* folya és *származa* magából (DebrC. 55). Lábbal *rugódoz* vagyis *rugódoz* vala (téged, GömC. 8, különben *rugódozik*). *Kit* az vadkan nagy rohanással *megfutama* (Pontianus 49, különben mindig ikes). Pap *fék* lovat, s ördög bűnös (Decsi: Adagia 204. Kisviczay: Adagia 211, különben *fikik*). Ha valaki *tudakoz* [engem], mondjad néki, hogy foglalatosságom vagyon: si quelqu'un me demande, dites lui que je suis empêché (Királyi Beszélg. 1749. 85, különben *tudakozik*.) Egy jó esmerőm *dolgoz* most *egy*et (t. i. egy társalgó-könyvet, uo. 46). *Keveset* és ritkán *dolgozok* (Arany Életéből 107). Majd *kidolgozok egy* tervet, majd ő *kidolgoz egy* rajzot stb. (nem is lehetne: *kidolgozom* vagy *kidolgozik egy* tervet). Szaladj, kis lány, mert a legény *megugor!* (Szeged, MTsz.) *Átugor* akármilyen magas kerítést. *Meggyón* (vmit, mindent) CzF., de rendesen tárgy nélkül: *meggyónik*.

SIMONYI ZSIGMOND.

(Folytatjuk.)

ANALÓGIA A MONDATSZERKESZTÉSBN

NYELVTÖRTÉNETI ÉS LÉLEKTANI SZEMPONTBÓL.

— Jutalmazott egyetemi pályamunka. —

A nyelv nem logika.

I. Bevezetés.

A mondatnak a nyelvtudomány különböző korszakaiban való meghatározása joggal tekinthető az illető korbeli mondattan tudományos értékének fokmérőjéül. Dionysios Thraxtól kezdve úgyszólván egészen Gottfried Hermannig, tehát a 19. század első feléig alig láttak a nyelv kutatásával foglalkozók a mondatban egyebet, mint szóknak a kapcsolatát, legföljebb azzal a megszorítással, hogy ez a szókapcsolat a beszélő vagy hallgató előtt egészennek tűnjék fel. Mikor a 19. század első felében Gottfried Hermann és Becker Ferdinánd hatása alatt a nyelvtudományban a logikai irány jut uralomra, természetes, hogy valamint a mondatnak általános felfogása, azonképpen a meghatározása is

* A NySzban nincs iktelen alak idézve, de a tárgyas példákban Szarvas G. is kikövetkeztette és címszónak vette az iktelen formát is: *tudakoz*, *föltudakoz*, *kitudakoz*, *megtudakoz*.

logikaivá lesz. Szerintük a mondat egy gondolat kifejezése, vagy ami még logikaibb: egy ítéletnek nyelvbeli kifejezése. Mások meg összekapcsolják a nyelvtani és logikai meghatározást, s a mondat fogalmi körét olyan tágra szabják, hogy abba még a sóhajtást is bele lehet foglalni.

Mikor azonban a Herbart-féle lélektan Steinthal útján szövetkezik a szoros értelemben vett nyelvtudománnyal, s a nyelvi jelenségeket lélektani alapon kezdi magyarázni: a mondat meghatározása is lélektanivá lesz. Magának Steinthalnak is van egy definíciója, mely Wundt figyelmét elkerülte; nem valami nagyon lélektani, nem is szabatos meghatározás, inkább olyan elejtett megjegyzés-féle, de mindamellett eléggé jellemző Steinthalnak a mondatról való felfogására. Szerinte a mondat szavak sorozata, mely azonban csak a hallgatóra vagy olvasóra nézve befejezett egész, a beszélőre azonban egy folyton képződő, fejlődő sorozat. Paul Hermann aztán már igazi lélektani meghatározást ad; azt mondja: »A mondat jelképe annak, hogy a beszélő lelkében több képzet vagy képzetcsoporthoz kapcsolódott s eszköz arra, hogy ugyanazon képzetek azonos kapcsolódása a hallgató lelkében is végbemenjen.«*

S végül a legújabb Wundté: »A mondat nem egyéb, mint nyelvi kifejezése annak, hogy egy teljes képzetet szándékosan logikai viszonyban álló részeire bontottunk.«**

Szándékosan tartózkodtunk minden bíráló megjegyzéstől s csupán csak magukat a meghatározásokat adtuk, hogy így eljutva az utolsó kettőhöz, Pauléhoz és Wundtéhoz, ezeket vegyük vizsgálat alá. — Korban alig választja el néhány esztendő a két meghatározást, mégis egész világ van köztük. Az óriási különbség szinte első pillanatra szembeötlik. Maga Wundt hosszasan foglalkozik Paul meghatározásának bírálatakor e különbségekkel, melyek két pontba foglalhatók össze: Míg Paul szerint nem az a lényeges a mondatban, amit valóban kimondunk, hanem az a lelki folyamat, amely a beszélőben végbemegy, addig Wundt meghatározásában a mondat valami élő, hallható valóság, tehát csak az, amit igazán kimondunk, tekintet nélkül a kísértő lelki mozzanatokra. A másik különbség még sokkal fontosabb: Paul a mondatot képzetek kapcsolatának tartja, Wundt pedig azt mondja, hogy a mondat egységes képzetet fejez ki, mely min-

* Gombocz Z. fordítása.

** Völkerpsychologie 2: 240.

dig a maga teljességében van meg tudatunkban, csak hogy az egyes részei, amint kimondjuk őket, a tudat nézőpontjába (Blickpunkt) kerülnek. A mondat első sorban szimultán természetű, mindig teljes képzettartalmával szerepel tudatunkban; enélkül a szimultán természete nélkül nem lehetne összefüggő egész. Csak másod sorban szukcesszív, mert a tudat állapota folyton változik, aszerint, amint az egyes képzetek elvonulnak benne.

Hogy a nyelvtudománynak milyen nagy haladását jelenti Wundtnak ez a meghatározása, azt különösen azok a jelenségek bizonyíthatják, melyeknek fejtegetését, magyarázását mi dolgozatunk céljaul tűztük ki: az analógiás mondat szerkezetek.

Az analógia ma már jóformán tisztult fogalom; nem akarjuk itt hosszabban fejtegetni a természetét, csak annyit mondunk el, amennyi a következők megértésére szükséges: Olyan mondat szerkezetek, melyek rokon képzettartalommal bírnak, a képzettársulás törvényei szerint hatással lehetnek egymásra; már most ha ez a hatás a külső formában is megnyilatkozik, vagyis ha az egyik szerkezetnek bizonyos elemét megtaláljuk a másikban: előáll az analógiás mondat szerkesztés.

Ha azt nézzük, hogyan magyarázták a nyelvtudomány különböző korszakában ezeket a jelenségeket, akkor jutunk csak igazán tudatára annak, milyen kiváló Wundtnak a mondatról való felfogása. Azoknak, kik a mondatot szók kapcsolatának tartják, az analógiás szerkezetek még nem is igen tűnnek föl; a logikus nyelvészek előtt ezeknek a jelenségeknek jó része logikai hiba. Ha már most Paul meghatározásából kiindulva akarnók két mondat szerkezet egymásra való hatásának lélektani magyarázatát adni, olyan bonyolódott folyamattal volna dolgunk, amelyből ezt a jelenséget meg nem értenők. Akkor t. i. azt kellene mondanunk, hogy egy mondat szerkezetnek a másikra való hatásából előálló analógiás alakulás úgy keletkezik, hogy az egyik mondatot alkotó képzetekre hatással vannak a másiknak a képzetei: tehát sok képzet hat sok képzetre. Igen ám, csak hogy ha két mondat rokon képzetet fejez ki, nem okvetlenül szükséges, hogy — ha már Paul szerint akarunk beszélni — azok a képzetek is rokonok legyenek, a melyeknek a kapcsolatából a mondat előállt. Ha pl. Balassinál azt olvassuk: De kérlek, gyümölcsöt vajjon mely fa hozott, minekelőtte még meg nem virágozott? — lehet-e egyáltalában más magyarázatnak még csak a lehetőségére is gondolnunk, mint arra, hogy a *mielőtt* kezdetű mellékmondat

egész tartalma nagyon közel áll egy tagadó szerkezethez (míg még nem, mikor még nem), s ez az *egész* tagadó tartalom volt rá hatással.

Mégis úgy vagyunk, hogy amit Paul erről a kérdésről mond, azt általánosságban elfogadhatjuk, s eredményeiben vizsgálódásunk alapjává tehetjük. Hogyan lehet már most, hogy mi Wundt mondatelméletének alapján állunk, s mégis elfogadjuk azt, amit Paul az analógiás mondat szerkezetekről mond? Magyarázata az, hogy Paul nem mélyedt olyan nagyon ebbe a kérdésbe s ahol hosszasan foglalkozik vele, egyszerűen csak az egyik szerkezetnek a másikra való hatásáról beszél s nem vonatkoztat semmit a mondatról való definíciójára.* Végeredményében tehát helyes a Paul magyarázata, de igazi, tudatos megértése az összes idetartozó jelenségeknek csak úgy lehetséges, ha a mondatot egységes képzetnek vesszük, amely teljes tartalmával hat a másik mondatnak szintén egységes képzettartalmára. — Mikor a mi néhai való Brassaink kimondta, hogy *a nyelvbéli egyén a mondat*: határozottan felülmulta önmagát.

Olyan természetes, olyan sokat megmagyarázó Wundt definíciója, hogy még azok a nyelvészek is, kiknek más a mondatról való felfogása, vizsgálódásaik közben önkénytelenül közelednek hozzá. Magának Paulnak is van olyan kijelentése, amely úgy látszik, mintha ellentétben volna saját meghatározásával; egy helyen ugyanis azt mondja:** »Es ist sogar um einen ganzen satz zu verstehen, nicht immer nötig, dass die einzelnen wörter ihrem klang und ihrer bedeutung nach zum bewusstsein kommen.« Nem Wundt felfogásának a megerősítése-e ez? Sőt már sokkal előbb Steinthalnál is találunk olyan nyilatkozatot, amely a Wundt-féle felfogáshoz közeledik: »Der satz ist nicht eine reihe so und so geförmter wörter, welche eins nach dem andern aufgezählt werden; sondern soll der sinn des satzes erfasst werden, so müssen alle glieder desselben, das erste mit dem letzten und jedes mit allen zusammengehalten werden im bewusstsein.«*** Tehát egész, egységes képzettartalom!

Lássuk már most, milyen szerepük van az analógiás mondat szerkezeteknek a nyelv életében? Hogyan terjednek el, honnan meríthetjük a leghasznavehetőbb anyagot vizsgálatukhoz?

* Prinzipien* 12. fej.

** Prinzipien* 47.

*** Assimilation u. Attraction. Zeitschrift für Völkerpsych. 1: 108.

Ha igaz az a Paulnak egész könyvében átvonuló gondolat, hogy nyelvi jelenségek magyarázatánál az egyéni lelki működés ismeretéből kell kiindulnunk, akkor az különösen haszonnal értékesíthető az analógiás mondat szerkezetek kutatásában. Mert itt változással van dolgunk, s ha e változásnak egész történetét, születésének pillanatától kezdve ismerni akarjuk, eredetét nem kereshetjük másutt, mint az egyéni lélekben. Az ilyen önkéntelen, akarat nélkül való megváltoztatása a nyelv szokásnak először az egyén nyelvhasználatában állandósul, de kedvező körülmények között, ha számos egyén lelkében ugyanazok a változások mennek végbe, az új szerkezet egy nagyobb nyelvközösség általános sajátosságává válhat. Természetes, hogy az ilyen új, szokatlan szerkezet a legtöbb esetben az egyénnél sem lesz állandó, a születés pillanatában már el is múlt, mások meg eljutnak addig, hogy egy individuum állandóan használja őket, de nagyobb körre nem terjednek ki, vagy legföllebb szórványosan fordulnak elő. Hogy ez valóban így van, arra nézve nem vagyunk pusztán Paulnak általánosságban mozgó fejtegetéseire utalva, hanem a mi nyelvünkben határozott tényekkel állhatunk elő. A M. Levelestár 2. kötetének egyik levélírójánál, Bossányi Juditnál háromszor találjuk ezt a szerkezetet: *gondunkat visel reánk*, ebből a két mondatból: *gondunkat viseli + gondot visel reánk*. Kölcsynek meg állandó sajátossága az, hogy az okot kifejező főnévi mondat *hogya* kötőszava helyett *mert*et használ a valóságos okhatározó mondatok analógiájára: Ez az oka, *miért* d'Albert többek közt panaszkodik. — Ilyen egyéni nyelvhasználatban állandósult szerkezetekre a részletes tárgyalásban még lesz alkalmunk rámutatni.

Minthogy tehát az egyéni lélek működéséből kell kiindulnunk, természetes, hogy a legtökéletesebb, legideálisabb nyelvi anyagot úgy gyűjthetnénk, ha egyes embereket figyelhetnénk meg, a mindennapi beszélgetés fordulatait leshetnénk el; ez azonban lehetetlen. Kérdés már most, honnan kell anyagot gyűjtenünk, hogy ezt az ideális állapotot lehetőleg megközelítsük? Micsoda forrásokat kell felhasználnunk, amelyek bizonyára olyanok, hogy írójuk vagy elmondójuk előtt azon az egy szándékon kívül, hogy gondolatát közölje, semmi más cél nem lebegett (vagyis a kifejezés mikéntjével nem törődött)? — Először is fel kell használnunk a régi nyelv tanúságait, mert az bizonyos, hogy a régi nyelv mondat szerkesztésébe a logika, a megfontolás sokkal kisebb mértékben avatkozik bele, mint a mai irodalom nyelvébe,

a műveltek beszédébe. Erre az eredményre jut Brugmann is.* Hasonlóképpen Grimm** kimutatja, hogy az *attraction*nak nevezett, ma már hibásnak látszó mondatszerkesztés — mely, mint látni fogjuk, szintén ide tartozik — a német nyelvben körülbelül a XIII. századig van meg, azután eltűnik.

Csakhogy a régi nyelv emlékeit nagy kritikával kell felhasználnunk, hogy bele ne essünk abba a hibába, amit Curtius*** »Schlagwort der Analogiebildung«-nak nevez: valamely szerkezetbe ok gyanánt bele ne magyarázzunk olyan lelki működést, mely az íróban nem volt meg. Különösen óvatosan kell bánnunk a kódexek anyagával; nem nehéz megmutatni, milyen könnyen tévedhet az, aki elfogadja minden kritika nélkül a kódexek tanuságtételét s analógiás alakulásnak tart olyan szerkezetet, mely az általános nyelvszokástól különbözik ugyan, de tulajdonképpen nem szabad lelki működés eredménye, hanem az eredeti latin szöveg minden szavához hozzátapadó fordítónak a hibájából állt elő. Például a Döbr.C. 83. lapján! ezt olvassuk: *Uram ítélj engem ártókot*; nem azt gondoljuk-e első pillanatra, hogy az *árt* igének ez a kapcsolata a *bánt* hatása alatt keletkezett? De tévedésünk eloszlik, ha összevetjük az eredetivel, ahol *nocentes me* van. Vagy: *figyelmezzetek a hamis prófétáktól* (Münch.C. 26); ebben a mondatban meg az *örizkedik, óvakodik* hatását gyanítjuk; hitünkben még jobban megerősödünk, ha Károlynak megfelelő helyét egybevetjük az idézettel: *örizzétek magatokat a hamis prófétáktól*.† Az eredetivel való összehasonlításból világos lesz tévedésünk: *attendite a falsis prophetis*; pedig ugyanez a szerkezet előfordul Lisznyainál is: Meg ne csipjen, vigyázz mérges fulánkjátul (Palóc dal. 149). Csakhogy míg ezt, mint a magyar lélek termékét felhasználhatjuk, amazzt, mert idegen formának merő utánzása, el kell vetnünk. Azért tehát a kódexeket jobbára csak ott használtuk fel, hol módunkban volt az adatokat az eredetivel is összevetni. — Sokkal értékesebb anyagot szolgáltatnak a régi levelek. Az ország ügyes-bajos dolgairól tanácskozó főúr vagy a csaták sorát intéző hadvezér, ki ezer gondja közt szakít magának néhány percet, hogy otthon levő feleségét tudósítsa, gazdatisztjének parancsokat adjon; az egész dominiumokat kormányzó nemes-

* Vorwort XIV.

** Über einige Fälle der Attraction.

*** Griech. Verb. 257.

† A NySz. idézetei.

asszony, mikor urának vagy jobbágynak ír; a töröktől szorogatott várnép, mikor a királytól vagy a szomszéd vártól segítséget kér: nem igen törődik avval, hogy gondolatait a megszokott nyelvtani formák szerint fejezi-e ki, nem okoskodik, hanem lelkének nyelvteremtő tehetsége szabadon, az akarat minden befolyása nélkül működik. Ezek a régi levelek szolgáltatják a legértékesebb nyelvi anyagot nemcsak a mi kérdésünkhöz, hanem minden mondattani kérdéshez. Mi is főleg ezeket használtuk föl.

Nem kevésbé fontos a *népnyelv* adatainak a figyelembe vétele, azért, mert a nép beszéde még most is sokkal szabadabban fejlődő, természetesebb, mint az irodalmi nyelv, s minthogy népnyelvi közleményeink egy része élő beszéd után való lejegyzés, ezek segítségével legjobban megközelíthetjük azt az ideált, hogy ítéleteinket az élőbeszéd tanuságtételeiből vonjuk le. Természetesen itt is kritikával kell eljárunk annak az eldöntésében, hogy melyik szöveget fogadjuk el hitelesnek, melyiket nem. Ennek a bíráló eljárásnak az eredménye lett aztán, hogy hosszú időn át gyűjtött anyagunknak jó felét, mint amely a kritikát meg nem állta, el kellett hagynunk.

Fontos kérdés most már az, hogy az ily módon összegyűjtött anyagot milyen rendszerbe foglaljuk. Mielőtt a magunk rendszerét tárgyalnók, szükséges, hogy megemlékezzünk *Ziener: Jung-grammatische Streifzüge im Gebiete der Syntax* c. könyvének rendszeréről, mert ez az egyetlen munka, mely az analógiának a mondat szerkesztésben való szerepével elméleti szempontból részletesen foglalkozik. Ziener három csoportba osztja az ide tartozó jelenségeket:

Az elsőbe azok tartoznak, melyek oly módon keletkeznek, hogy két különböző forma, melyek egymáshoz közel állnak, vagy egymással közel való érintkezésbe jutnak, de amelyeknek eredeti szerepe különböző volt, egymáshoz hasonulnak; ez a *formai kiegyenlítődés* (formale Ausgleichung). P. *Dieser war ein Mann. Haec est lex prima. Naucratem, quem convenire volui, in nave non erat* (Plaut.) *Quos pueros miseram, epistulam mihi attulerunt* (Cic.).

A második csoportba tartoznak azok a mondatok, melyeknek keletkezésekor egy alak értelme gyakorol a vele szoros összefüggésben levő alak értelmére befolyást, úgy hogy a két alak értelem tekintetében egyenlő, de alak tekintetében különbözővé lesz; ez az *értelmi kiegyenlítődés* (reale Ausgleichung), az ú. n.

értelem szerint való egyezés; p. *quo ruitis generosa domus? eine menge menschen standen da.*

A harmadik csoportba azokat a szerkezeteket sorolja Ziemer, melyek úgy keletkeznek, hogy két egymástól alakilag különböző, de értelemben bizonyos rokonságban levő mondat összeolvad, úgy hogy a két eredeti szerkezetből egy új harmadik keletkezik, melyben az alkotó szerkezetek kiegyenlítődnek, p. *interdico alicui foro* ebből a két szerkezetből keletkezett: *interdico alicui forum + intercludo aliquem foro*. Ez a *kombináció* (combinations-ausgleichung, alakvegyülés). — Itt egyúttal megjegyezzük, hogy Paul is különválasztja a kombinációt az analógiás szerkezetektől,* és egyáltalában nem is keres semmiféle vonatkozást analógia és kombináció között.

Hogy Ziemer rendszere nem sokat ér, azt könnyű lesz megmutatni. Először is lehetetlennek tartjuk, hogy az első csoportba sorolt szerkezetek egy szó formájának a hatása alatt keletkeztek. P. ebben a mondatban: *dieser war ein mann* — Ziemer szerint a *dieser* a *mann* szó alaki befolyása alatt vett fel hímnemű alakot. Egyáltalában ilyen formai hatások alig vannak a mondatban; de mégis elfogadhatóbb volna a magyarázat, hogyha legalább az a szó, melynek ezt a formai hatást tulajdonítjuk, szintén *-er* végű volna. Egyéb ide sorolt mondatok, mint: *Naucratem, quem convenire volui, in nave non erat* (melyben a *Naucratem accusativust* Ziemer a *quem* hatásának tulajdonítja), s ehhez hasonló, melyeket Grimm, Kühner, Steinthal *attraction*-nak nevez, amint látni fogjuk, egészen másképpen magyarázódnak.

Hogy a második és harmadik csoportnak olyan alapon való különválasztása, hogy más-más ok hozta létre őket, hibás, valamint hogy nem helyeselhető Paulnak az az eljárása, hogy az analógiás és kombinált szerkezeteket külön tárgyalja, annak bizonyítására elég lesz megmutatnunk, hogy az analógia és a kombináló mondatszerkesztés, nemkülönben az értelem szerint való egyezés a létrehozó okot tekintve tulajdonképen egy és ugyanaz.

Analógikus szóképzés és kombináló szóalkotás között még csak lehet valami határt vonni; azt mondhatjuk, hogyha a szótő és képző valamely analógia útján szerkesztett szóban tisztán különválasztható, akkor egyszerű analógiával, de ha két szó annyira

* Prinzipien: VIII. fej.

összefonódott, hogy tő és rag vagy az egyik szó egészen el nem különíthető, kombinálással van dolgunk. De mondat szerkezetekben lehetetlen különbséget tenni abban, hol kell egy szerkezetnek a másikra való hatását föltennünk (analógia), és hol a kettőnek teljes összeolvadását (kombináció). — Vegyük csak Ziemer és Paul közös példáját: *interdico alicui foro*. Mért ne mondhatnám én azt, hogy itt *interdico* mellett az ablativus az *intercludo* hatásképen, tehát analógiájára áll? Hogy bizonyos esetekben két szerkezetet mégis jobban összefonódottnak érzünk, annak okát nem abban kell keresnünk, mintha valóban erősebb kölcsönös hatással volna dolgunk, hanem magukban az egymásra ható szerkezetekben. T. i. egyes konstrukciók *tisztán alaki természetük-nél fogva* már olyanok, hogy bennük egy másiknak a hatása jobban kifejezésre jut. Mert ha valóban fokozati különbséget lehetne megállapítani az *analógia* és *kombináció* közt, akkor az idézett példának, melyet Ziemer és Paul *interdico alicui forum* és *intercludo aliquem foro* kombinációjának tart, lehetséges volna olyan kevésbé összeolvadt formája is, amelyekben csupán csak az utóbbinak az előbbire való hatását észlelhetjük vagy megfordítva; csak hogy illet a legjobb akarattal se tudnánk szerkeszteni. — *Analógia* és *kombináció* tehát dolgozatunkban teljesen egy értelemmel fog előfordulni.

Röviden megbizonyítjuk, hogy az értelem szerint való egyezés sem egyéb analógiás mondat szerkesztésnél; ismét Ziemer példáit idézzük: *quo ruitis generosa domus* = *quo ruitis generosi viri* + *quo ruitis generosa domus*; *eine menge menschen standen da* = *eine menge m. stand da* + *viele menschen standen da*. Ennek a magyarázatnak helyes voltát azzal is igazolhatjuk, hogy az analógiás szerkesztésnek vagy mondjuk kombinációnak (Paul szerint kontaminációnak) legvilágosabb példáit ha nem is értelem szerinti egyezésnek, de mindenesetre értelem szerint való szerkesztésnek foghatjuk föl; p. azt végeztem magamban, hogy én az útról elmaradok, hanem a fiamat küldöm oda; az első mellékmondatnak az értelme az, hogy *én nem megyek útra*, s ehhez a jelentéshez alkalmazkodva kap a tőle függő második mellékmondat *hanem* kötőszót. *Ez tehát nem egyéb, mint értelem szerint való szerkesztés.*

Ziemer rendszere tehát tarthatatlan; mert az első osztály egészen elesik, a második meg a harmadik lényegében ugyanaz.

tehát a kettőnek olyan alapon való különválasztása, hogy mindegyik más lelki működés eredménye, elhibázott.*

A rendszernek olyannak kell lennie, hogy egyúttal magyarázzon is. Minthogy ezeket a szerkezeteket genetikusan kell tárgyalnunk, vagyis azokat a tényezőket fürkészsze, amelyek létrehozták őket, leghelyesebbnek tartjuk, ha az egyes csoportokat aszerint állítjuk föl, hogy a rokonsági viszonyoknak milyen fokán áll egymáshoz az alkotó szerkezetek képzettartalma. Viszont azonban nemcsak a történeti és lélektani szempontot kell figyelembe vennünk, hanem azt is, hogy az itt tárgyalt jelenségek legalább egyes csoportok szerint egy rendszeres mondatban keretébe is beilleszthetők legyenek.

Rendszerünk megalkotásánál tehát kettős szempont vezetett: a lélektani és a mondatnani; ennek alapján legelőbb is különválasztjuk az egyszerű és összetett mondatokat; az egyszerű mondat keretében aztán három csoportot különböztetünk meg az előbb említett lélektani szempontból: az első a *rokon* vagy egyező képzettartalommal bíró szerkezetek egymásra hatását mutatja be; a második az *ellentétes* képzetek hatásából keletkezett analógias szerkezeteket foglalja magában, s a harmadikba tartoznak a *pregnans* kifejezések, mint amelyekben az alkotó szerkezetek képzettartalma nem rokonsági, hanem egyéb viszonyban van. Ezen a három főcsoporton belül aztán még tere jut, amint látni fogjuk, a hatások megnyilatkozása formája szerint való felosztásnak is.

Az összetett mondat körében tapasztalható analógias szerkezeteket általában rokon képzetek hatása hozza létre; itt tehát nem lehet az egyszerű mondatnál fölállított három csoportot megkülönböztetni. Aszerint fogunk tehát két nagy osztályt alkotni, amint az analógikus szerkezet két [alárendelt mondat kombinációjából vagy pedig az alárendelő és mellérendelő mondat vegyüléséből keletkezett.

Mielőtt a részletes tárgyalásba kezdenénk, még csak egy megjegyzést teszünk dolgozatunk címére; szinte pleonazmusnak tetszik annak a kiemelése, hogy feladatunkat történeti és lélek-

* Pedig Ziemernek egész iskolája van, kik rendszerét szorgalmasan követik, l. Junggrammatisches für Schule (J. Wagner. Jahresbericht d. deutschen Gymn. Brünn, 1885.) Die Psychologie, als Grundlage der Grammatik (Jahresber. des Gymn. Mähr. Trübau. Dr. J. Traunwieser). — Versuch über die Analogie in der Syntax (G. Middleton—London).

tani alapon kell megoldani; egyik magában foglalja a másikat. A *lélektani* ma már a történeti módszernek fogalmában annyira benne rejlik, hogy tán el is hagyhatnók. Mert mi a történeti nyelvkutatás? Az egyes jelenségeknek nem csupán a mai nyelv-állapotból, hanem fejlődésük egész folyamatából való megmagyarázása. És mi a nyelvnek lélektani alapon való vizsgálata? Az a módszer, mely szerint a nyelvi jelenségeket nemcsak készen levő tényeknek tekintjük, hanem megfejtésüket azoknak a lelki okoknak a felderítésével akarjuk elérni, melyek valóban létrehozták őket. A nyelvtörténetnek és a nyelvlélektannak nemcsak közeli rokonsága szembeszökő, hanem az is világos, hogy egyik a másik nélkül el nem lehet. Nem véletlen tehát, hogy éppen a nyelvtörténeti módszernek a megalapítója, Grimm az, aki elsőnek próbálkozik meg, — bár nem nagy eredménnyel — nyelvi jelenségeknek lélektani magyarázatával.*

KERTÉSZ MANÓ.

HELYREIGAZÍTÁSOK.

Elég-e az, ha az orthologus csak egyszer rója meg egy-azon hibás beszédet? Tapasztaláson alapuló feleletem az, hogy egy-egy botlást újra meg újra meg kell rónunk; mindig föltéve, hogy van olyan olvasó, aki figyelembe veszi felszólalásunkat. És minthogy föl nem tehetem (némelyek szerint: *föl nem tételezhetem*) olvasóinkról, hogy sehogyan se fog rajtuk a szó, nem marad más hátra, mint folytatnom beszédjavító munkámat.

Ad vocem *föl nem tételezhetem*: két nem-nyelvész barátom éppen e napokban megpendítette előttem ez ige jelentésének elferdítését és alakjának részekre bontását, az utóbbit is helytelenítván. Meg akarták tudni, mit tartok felőle. Nem olvasták tehát erre vonatkozó cikkeimet. Azt feleltem nekik, hogy méltán helytelenítik az e szóval való méltatlan elbánást.

Először is: *föltesz (suppono)* értelemben használják (természetesen helytelenül) az illetők, holott valódi jelentése a. m. *föltétlenül kíván (köt ki, állít föl)* valamit; pl. A szerződés mind a két félnek tiszta szándékát *föltételezi*. — Jogi műszó tehát ez az ige. De éppen ebben az értelemben használják legritkábban.

Másik baja az, hogy gyakran széttagolják, így péld. *föl is tételezem; föl nem tételezi* róla; *hogy is tételezném fel?* — Helyesen csak így lehet: *föltételezi is; nem föltételezi; hogy is föltételezné* (hogy is kívánná föltételül?) Oka egyszerű: a *föltétel*

* Über einige Fälle der Attraction.

tőszó, amelynek utána ragad a *z* (*ez*) képző, szorosan vett összetétel (*föltétel-ez*; és nem *föl-tételez*); ezt pedig sohase szabad szétdarabolni. Példa rá néhány ige, amely épen úgy alakult, és amelyben a tőszó részei mindig együtt maradnak; pl. *ezt kifogásolni nem lehet*; *nem befolyásoltam*; *az nem ellensúlyozható*; *ellenőrizte is*. Nem is választjuk el így: *ki lehet fogásolni*; *be nem folyásoltam*; *ellen nem súlyozható* stb.

Ez alakról hosszasan kellett értekezni. Hiszen, mint látjuk, nem-nyelvészek is panaszra fakadnak helytelen értelmezése és alakítása ellen. — Lássunk most már más furcsaságot:

Tisztelt Cím! Fölkérjük T. Címeket stb.

Ez friss újítás. Alig egy pár éve, hogy hivatalos iratok fogalmazványaiiban előforduló illetén címzéseket egyszerűen kivesznek az illető ügyosztályokból és azokkal szólítják meg az embert. Teszik ezt egyesek és egyesületek mindenféle levelezésben; szükségtelennek tartván azt, hogy a felszólítottat állásához illően címezzék.

Ha nem tetszik nekik a *Tekintetes, Nagyságos* stb. kitétele, ám írják oda ezt: *Tisztelt Uram!* De hagyják a *Cím* szónak hivatalos kezelését a segédhivatalok kezében, ahol az illető tiszt tudja mivel helyettesíteni a *Cím* szót. — Fölszólaltam már egyszer e megtestesült ízléstelenség ellen. Most újra felhívom rá a figyelmet.

Közismert (dolog, eset stb.) — Föl-föltünik az előbeszédben és itt-ott a sajtóban is. Általánosan ismert dolgot akarna jelenteni. Mi módon alakult? Talán a (nem is élő) *közismeret* visszametszése segítségével. Hogy a *köz* névszó jelző létére nem szerepelhet igehatározóul, aminő az *általánosan* szó, azt nem szükség magyaráznom. *Közismert* tehát époly lehetetlen alakulás, mint lennének a következők: *köztudott, köztisztelt, közeliismert, közútált, közfelfogott, közóhajtott, közhasznált* stb.

Mentül. Sokan ferdén használják olyan kapcsolt mondatokban, mint: *Mentül több, annál jobb. Mentül többször olvasom, annál kevésbé értem.* Helyesen így van: *Minél* (v. *mennél*) *több, annál jobb. Mennél* többet beszélnek róla, *annál* hihetlenebb. — *Minél, mennél* köztisztelet; *mentül* pedig egyszerű határozó, és mint ilyen, nem köthet össze mondatot mondattal; pl. *Menj oda mentül gyakrabban.* Kíváncsi, hogy *mentül* többen csatlakozzanak hozzá.

Nem kutattam itt e szók eredetét és fejlődésük történetét,* hanem ma divó alakjuk és jelentésük alapján igyekeztem megállapítani irodalmi szabatos használatukat. Multjuk mind forma, mind más szókkal való viszony tekintetében ingadozásra mutat. *Mentül* mellett régebben is *mentől* szerepelt, ezzel egyébiránt ma is sokan élnek *mentül* helyett. — Ilyenek ezek is: (Lezuhant a szekér a töltésről) *lovastul, mindenestül*. Nem kevesen *lovastól*,

* Vö. MKötőszók 3. köt. — A szerk.

mindenestől alakot használnak; de ezeknél is általánosabb a *tul tul* használata.

Az *ól ól* és *ul ül* összetévesztése, — hogy úgy mondjam, — napirenden van: *derekán alól*, e. h. *alul*; *előlről*, e. h. *elülről*; a szabály *alul*, e. h. . . . *alól*; *dél felül* (fúj a szél) e. h. *felől*.

Még úgy. Föltételesen megengedő mondatban; pl. (Késő este lesz . . .), ha *még úgy* sietsz is. (Nem hiszem el), ha *még úgy* bizonykolja is. — Szembetűnő germanizmus: wenn du *noch so* eilest. Az ilyen függő mondatot magyar beszédben nem is *ha*, hanem *akárhogy*, *bármikép*, *bármennyire* stb. kötőszók intézik: *akárhogy* sietsz is, *bármikép* bizonykolja is. Épily németes a *még mindig* (*noch immer*) is. Igaz, hogy amannál régiebb és elterjedtebb is; de ez nem teszi jobbá.

Nem . . . , de; nemcsak . . . , de. Ez *nem* vitatkozás, *de* veszekedés; *nemcsak* szép, *de* hasznos is. — Ezek nem germanizmusok, hanem eredeti nembánomság szülöttjei. (Ebben az én saját (második) mondatomban a nembánomság nem *hanem*, hanem *de* szót alkalmazna. Pedig a német se mondaná itt: *aber*, hanem (helyesen) *sondern* szóval élne. A magyar paraszt, mikor így szól: ez nem bor, *ha'* ecet — igaz, hogy megcsonkítja a *hanem*-et, de legalább e mondatot helyesen vezérlő kötőszóval él.

»*Rajta múlik, hogy el ne árulja magát.*« Ez a két mondat *hogy* kötőszóval sehogy se állhat meg. Helyes mondatkapcsolás itt csak ez lehet: *Rajta múlik, ha* elárulja magát (vagyis: *maga az oka, ha . . .*). Más főmondattal így lenne: *Tőle függ, (tőle magától), hogy el ne árulja magát.* — Csak ilyen esetben helyes a *hogy* és a *ne* használata. — *Rajtam, rajtad* stb. *múlik* a *mulasztás* fogalmát jeleli, amelynek következménye mindig nem kedvező, vagyis a sikertelenség.

Eszembe (eszédbe stb.) jut. Hibás a következő szerkezet: s még *hozzátartozóinak* is csak itt-ott *jut eszébe*. — Itt vonzat és ennek kapcsán egyeztetés kérdése forog fenn. Ezúttal csak azt emelem ki különösen, hogy a vonzó *jut* ige minden körülmény közt a *nek* rag fölvételére készíti vonzottját (a *hozzátartozói* névszót), mint kétségtelen részes tárgyat (dativust); ezzel pedig a személyragos szónak (*eszembe, eszedbe stb.*) egyeznie kell személyben és számban. A fenn idézett mondatot tehát így igazítom ki: s még a *hozzátartozóknak* is csak itt-ott *jut eszükbe*.

Nem nyújtom ki még tovább a nyelvbontások fölsorolását; csak még néhányat iktatok ide minden megjegyzés nélkül azok közül, amelyeket évtizedeken át hibáztatunk, de amelyek mindamellett is előbukkannak, mint a hazajáró lelkek: *jármű, segély, névnapja, löpor, löfegyver, erőteljes, áldozatkészség, hányattatás, elhagyatottság* (e. h. *hányatás, elhagyottság*) és »pro corone« *önkvület*.

De íme, hogy egy percre áttekintek a Király-utcának túlsó házsorára, szemembe tűnik a következő bolti cím: *Terézvárosi árúház*. Tehát nem áruda, hanem árúház. Kérdem, nem

határozott haladás-e ez? Ezentúl több figyelmet fordítok a bolti táblák magyarságára. Hátha ott még több ilyen megnyugtató adatra találok!*

JOANNOVICS GYÖRGY.

TÓT JÖVEVÉNYSZAVAINKHOZ.

I.

Tót elemek a palócok nyelvében.

Szécsény mezőváros Nógrád megye közepén fekszik, lakói tisztán magyarajkúak; messze északon, Losoncon kezdődik a tótok vidéke, északkeletre Turopolya még távolabb esik, délnyugaton Lúcin szintén. Losonc, Turopolya és Lúcin között jókora területen laknak a szécsényvidéki palócok. Losonc magyarajkú lakói szintén palócok, ezeknek nyelvét azonban erős próbára tette és teszi ma is a közvetlen tót hatás; de a messze fekvő, a tótsággal közvetlenül nem vagy ritkán érintkező Szécsény és vidéke palócinak nyelvében is vannak tót elemek, természete szerint átalakítva, pl. a magyar *csevice* a tót *st'avica*-ból alakult (savanyúvíz), meglepő népetimológiai átalakításon ment át ugyanebből a töből képezve a magyar *csavirga* szó, mely a hitvány bort fejezi ki,** más vidéken *csaviszka*, *csavicka* alakban hallható.

Hogy kerültek ezek a tót szavak a palócok nyelvébe? Nem mindennapos érintkezés útján, hanem inkább csak az országos vásárok alkalmával. Ilyen országos vásár körülbelül tíz van Szécsényben, s ezekre — különösen a régebbi időben — siettek a vásárt szerető és élelmes tótok. Losonc vidékén gyakran hallottam emlegetni éppen ilyen emberektől *Szeccsán*-t, a hol kereskedő- és iparostótok, de gazdaemberek is sokszor szép összeg pénzért szerezték áruikért. Bognár, szitakötő, kefekötő, gyolcsos, gyümölcsös stb. tótok tömegesen fordulnak meg vásárainkon, nem is említve az üveges- és a drótosítókat, akik majd minden héten megtisztelik nemes városunkat látogatásaikkal. Ismeretes mindenütt az utóbbiak ezen kiabálómódja: Áblákot csináljni áblákót... Édinyt drótozni ásszunyók!...

Az aratás beálltával egy-két uraság mindig akad, aki tótokat alkalmaz az aratásnál, gépelésnél; ezek az egész héten szakadatlanul tartó mezei munka miatt nem igen jönnek ugyan be a városba, de a vásárnapot és ünnepnapot nagyrészt Szécsényben töltik.

Az érintkezésnek ezen említett módjai azok, amelyek a tót szavaknak a szécsényi palócok nyelvébe való férközését lehetővé tették és előmozdították; nagy részük azonban azon a csatornán keresztül jut népünk nyelvébe, mely az egész haza különböző nyelv-

* Ha a németeknél nem volna olyan divatos a *Warenhaus*, bizonyára az se volna *áruház*. A szerk.

** Ha nem tollhiba v. hibás olvasat *csavirga* helyett (a MTsz. egyetlen 1840-i hevesmegyei kéziratból idézi).

járás-területeit összeköti, s mely lehetővé teszi, hogy még a legtávolabbi, sőt legmagyarabb vidékek nyelvébe is jut egy-egy, olykor több szó is.

A palócok nyelvében olyannyira gyakori kicsinyítőképző használatát is (-ka, -ke) részben tót hatásnak tulajdonítom, mert a tótban is gyakran használják, nem mindig kicsinyítő értelemben hanem gyakran előtérbe lép a képzőnek eszközt, tárgyat jelentő értelme, pl. *sopljak* = taknyos, *sopljačka* = zsebkendő (mintegy taknyoska); losonci ember *szopljácská*-nak mondja gyakran a zsebbevalóját. — Más nyelvjárások lakóinak különösen hangzik bizonyára, mikor hallja a palócot: »Hová még gyeréske, gyere ide, kápsz kinyérkét, oszténg elménőnk a szöllőcskébe Pistikával!« A tótból átvett szavak legtöbbje ilyen -ka, -ke képzővel van ellátva, pl. *bábká*, *báriká*, *bátká*, *csipërke*, *fláská*, *kácámájká*, *vótká*, *szakácská*, *tálicská*, *pipiske* stb.

Tót szavaink között találunk egy csomó igét, pl. *trépál*: összevissza beszél (*trapat'*), *kráslyog*: lomhán lépeget (*krošnit'*), *měrnýakol*: jajgat (*mrnkat'*); *buviskál*: alszik (*buviškat'*); *povědál*: beszél (*povědat'*). Ilyenek még *bozsěkol*: jajgat (*božekat'*, tkp. Istent emleget; vö. *istenget* MTsz.), *hándrikol*: gyorsan beszél (*handrkovat'*) stb. Tulajdonságneveink közül tót eredetre mutatnak a következők: *páskortá*: torkos (*paškrtňj*); *povályács*: csavargó (*povalač*); *rápos*: ragyás, himlőhelyes (vö. tót *rapavý*); *Bozsěmoj Jankó*: gyáva, mindig Istenhez fohászkodó ember gúnyneve. (*Bože moj*: Istenem!); *pázsrá*: torkos (*pažerák*). *Morotvá*: az Ipoly folyónak egy holt ága, (tótban: *mrtvá voda*: holt víz). Tót eredetűnek vélem *svándrá* (rosszéletű lány), *condra* (rendetlen külsejű), *bojnyik* (ügyetlen) melléneveinket is.

Foglalkozásneveink közül az ár végűek tótból valók, — ez ismeretes dolog, pl. *kollár* stb. (Losoncon a kéményseprő a magyaroknál is: *kominár*.) Tót szó *kupec*, akilóval kereskedik (tótban is *kupec*!)

Állatnevek közt: *báriká*: bárány (*barika*); *pusi*: disznó (*puša*); *dutká*: bűdösbanka (*dudek*). Növény nevek: *csipërke*: gombafaj neve (t. *pečarka*!), *csorbóká*: útszélfű egy fajtája (t. *čorbak*); *páponc*: kúszó gyom (t. *pupěnc*!)

Ruhaneműek nevei: *szakácská*: kötény (t. *sakačka*), *kacamajka*, *kacamajkó*: parasztasszonyok föltöje, máshol *kacabajka* (t. *kacabajka*).

Étel-italneműek nevei: *ganca*: szaggatott csusza (t. *ganca*); *csevice*: savanyúvíz (*št'avica*); *vinkó*: bor, különösen a rossz bor (*vino*, *vinko*!); *vótká*: pálinka alja (*vodka*: vízezske, gyöngye pálinka.)

Eszköznevek s egyebek: *sáráglyá*: kocsirész (*šaragl'e*); *tálicská* (*tálicék*); *komorá*: kamara (*komora*); *sirány*: bögre (*širán*); *fláská* (*fláška*).
(1903.) ÁGNER LAJOS.

II.

Valló Albert összeállításának, bár nagy szorgalommal készült, érezhető hézagai vannak. Hiányzik belőle pl. néhány olyan elterjedt szó is, minő a *svihák* (vö. Sim. MNyelv* 84) vagy *pucová*. Bátor-

kodom tehát kiegészítésül a következő egyeztetéseket közölni (tót adataimat Jancsovícs szótárából vettem):

apoka-kő, *homékkő* (Gömör m. MTsz.): tót *opuka*: daráskő.
babrál: t. *babrat'*, — s a *babrál* igéből való a *babra*.

»*bojszáll*, *bojszint*, hederít, pl. *oda se bojszáll*« (Halas Nyr. 14:285); nyilván csak ebben a szólásban használják, tehát nem egyéb, mint a tót *neboj-sa*, ne félj! (Az *-ll* s a *bojszint* csak népetimológia és analógia terméke.) Vö. még a vajdahunyadi vár egyik tornyának *Nyebojsza* nevét.

buda: t. *buda* (vö. Mikl. Fremdw.).

budár, árnyékszék: t. *budár*.

cerkő: l. zsidó templom MTsz. (Beregben, orosz templom' h. is);
 2. nádkunyhó MTsz.: t. *cirkev*: templom.

cikula: betoldott bőrdarab; a vége tótos; vö. t. *cvikel* < ném. *zwickel*.

csapica: konty; t. *čapica*: sapka.

csárna, *cserne* a. m. fekete, l. NySz., MOKlsz. — keleti tót *čarna* (Melich Nyr. 29:271).

domika, *domikát*, *dēmikát*, túrós leves; t. *d'emikát*, túrós leves.
dosztig: t. *dosť*: elég.

dörögő, murva, kavics (Fehér m. MTsz.): vö. morva-cseh *těrazg*,
 kleines, spitzes Gestein (Archiv für slav. Philol. 15:454).

duduskám (a. m. kedvesem, lelkem, MTsz.): t. *dúška*: lélek.

hapkálkodik, kipked-kapkod (Rozsnyó, MTsz.): *hapkát'*, tapogat
 sötétben.

homojka: gömbölyeg tőrő (Győr m. MTsz., Érsekújváron is):
 t. *homuolka*: gomolyka, *homol'a* (vö. *gomolya*).

hunya, szőr-hunya NySz. t. *huňa*: abaposztó.

karton: t. *kartún*.

kocperd: t. *kocprd*: gyilok.

korec, véka (Kassa vid. MTsz., a dunántúli *karc* alak < szlov.
koríc, ein Schöpfgefäß; Getreidemass, ein Viertel): t. *korec*, véka.

kucik, *kuckó*: t. *ku'ík* szögletke, *kuť* szöglet.

kura farkatlan tyúk: t. *kura*: csirke.

laska: t. *laška* metélt tészta (horv. *lapša*).

lézeng, vö. t. *lezjút'*: kullog, mászik, sompolyog.

lülík, charadrius, vö. t. *lelek*, tarkagém (vö. szerb *lelek* gólya stb.,
 l. Mikl.: EtWb.).

maláta: t. *mláto*.

merkác (merkács?), sárgarépa NySz.: vö. t. *mrkev*.

murva: t. *mrva* (de a szlovénban is van *mrva*).

pampuska: farsangi fánk: t. *pampúška*.

permónyik: kis termetű ember; »*bergmännchen*« Greguss Á.
 megjegyzése Nyr. 8:565. — nyilván tót alakban.

peztonka: t. *pestúnka* (Mikl. is).

peták: t. *pjeták*.

prósza, vö. t. *proso*: köles.

pucová: t. *pucovat'*.

sár-kerép, apró vad lóhere MTsz. — vö. »Dut-kóró: *Trifolium Melilotus officinalis* . . . Egyébütt *sár kerep* a neve, azaz *sárga kerep*, mert tótul a lóherét *konski krep*-nek nevezik« (Kassai: Szókönyv 1:460). A tót szótárban nem találom. Négyesy L. másképp magyarázta l. Nyr. 16:94, 126.

selma (és *selmák*): t. *šelma*: kópé, gazember.

selyp: t. *šepłavi*?

skára (vén skára) vö. t. *škareda*: rúttság; *škara*: repedék.

skulyó: bandzsál.

suhan, vö. t. *šuhajec*, *šuhaj*.

susták sextarius NySz. kétgarasos MTsz.: t. *šesták*: hatos Mikl.

svihák (szájhős Nyr. 5:91): t. *švihák*: piperkőc.

szatyor: t. *so'or*.

szalajka, »Mátra vid. a. m. hamuzsír« CzF., vö. cseh *solajka*, *salajka*.

tragács: t. *tragáč* (az osztrák némettségben is, pl. Stájerországban: »der Tragatsch: Schubkarren«, Roseggers Heimgarten 4:877).

vidla: t. *viđli* (a köznyelvi *villa* a szl.-horv. *vilā* átvétele).

zerna: őz (csak Comenius Januájában) — t. *srna*, őz (l. Melich Nyr. 29:271). — Ettől nyilván külön eredetű, de talán szintén szláv szó a zalai és somogyi *zërna*, *zërnya*, *zsërna* »zöldesszürke, ordas; szürke macska«, de honnan való? (vö. horvát *žerav*, szürke ló?)

SZENTTAMÁSI JÁNOS.

NÉVMUTATÓS SZEMÉLYNEVEK.

I.

A Nyr. novemberi számában (518. lap) Pálfi Márton egy sereg nagyon is különböző példát egy kalap alá fogva, azt állítja, hogy a névmutatónak puszta tulajdonnevek, illetve személynévek mellett való használata »szemenszedett németesség«, »a der die das nyomán kisarjadzó fattyúhajtás«. Az ő nézete szerint tehát egytől-egyig helytelenek az ilyen kifejezések: *a Küry*, *a Fedák*, *a Török*, *a Kovács*, — *a János*, *a Pista*, *a Kati*, — *Az Ujság*, *A Hét*, *Az Akadémia*. Nem terjeszkedem ki valamennyi példájára, — tán később nagyobb tanulmányomban lesz erre alkalmam, s akkor azt is bebizonyíthatom, hogy a fentebbiek közül egyik sem rossz, legalább abból a szempontból nem, melyet Pálfi említ, — most csak a névmutatós személynévek állítólagos helytelensége ellen szólalok fel.

Pálfi tehát véli, hogy az *a János*, *a Pista* »borjúságas ingbe bújt germán!« E nagyhangú kijelentésnek pedig az az egyetlen nem is kimondott, csak sejtetett alapja, hogy a németben is van: *der Fritz*, *der Johann*, *die Nani*. Furcsa okoskodás, az bizonyos! Ilyen alapon egész nyugodtan olasz eredetűnek is tarthatnók, mert ott is van: *il Peppino*, *il Mariuccio*, *il Carlone*, *la Panpinea*, *la Lauretta*, *la Neifile*, vagy akár pápuának, mert pl. a Társaság-

sziget lakói is mindig *o Parea*-nak mondják *Parea* nevű királyukat.* Ki kell azt szépen nyomról-nyomra mutatni, hogy széles Germániából, mely úton-módon került e sajátság népünk és *irodalmunk* nyelvébe! Amíg ez meg nem történik, bátorkodom el nem hinni a dolgot és megmaradok abban a hitemben, hogy a névmutatónak ilyenén használata teljesen kifogástalan, magyaros és megfelel az artikulusz fogalmának.

Hangsúlyoztuk, hogy nemcsak népünk, hanem irodalmunk nyelvében is megvan a névmutatós személynév. Szinnyei erre vonatkozólag egyik nyelvtanában (1894) ezt mondja: »A mindennapi életben, a közönséges társalgás közben a keresztnéveket gyakran névelővel mondjuk, pl. *a Pista*, *a János*, *a Mari*, *az Erzs*, de írni sohasem írjuk így, hanem *mindig* névelő nélkül.« Lehet, hogy Szinnyei sohasem használ névmutatót a keresztnévek mellett s Pálfi buzgón követi, sőt »kicsinylést, lesajnálást« lát abban, ha a Pistáról azt mondják: »Na itt *a Pista*!« de ez önkényesen felállított szabály, amely a népnyelv teljes mellőzésével az irodalmi nyelv nagyszámú kivételeire sincs tekintettel. Legjobb íróink ugyanis *bizonyos esetekben* elég gyakran használják a névmutatós személyneveket. Ezen eseteket 3 csoportra oszthatjuk:

I. ha a személynév birtokos jelző*, pl.

»Ez összevisítás

Alig lehetett szebb

Mint *a Peti* és két társa zenéje.« [Pet., A helység kalapácsa.]

»De lángba borult *a Mária* orcája.« [Tompá: Szécsi Mária.]

»Szomorú volt *a Jancsi* világa.« [U. a., Fejér Kati.]

»Terka *a Maris* kezéből

Kapja a pártáját vissza.« [U. a., A pártatolvaj.]

A Janó fejében nem járt még gondolat.« [U. a., Muszka tréfa.]

»Nyitva áll az ajtó, látszik *a György* ágya.« [Ar., Toldi 6:4.]

»Ez *a Miklós* dolga! ezt más nem tehetette.« [U. o., 6:19.]

»Mert attól félt, hogy *a Miklós* erős karja

Az ő hírét nevét homályba takarja.« [U. o., 12:8.]

»Valamíg *az Árpád* fejedelmi vérit

— Már csak harmadízben — sírba nem kísérik.«

[Ar., Toldi szerelme 7:47.]

Az ilyen használat a prózában rendkívül gyakori, majdnem állandó, pl. Jókainál a »Napraforgók«-ban: »Eszerint Ön nem fog elmenni a *Tóni* lakodalmára?« [Mill. kiad. 49. l.] — »Egyszer aztán jön *a Marcel* jelenése s arra a két szemközti fal közül betoppan a színpadra.« [U. o. 60 l.] stb.

* *Adelung*, Mithridates, 1:633.

** Ezt az esetet már Fogarasi is említi nyelvtanában 124. l.

Ehhez a csoporthoz lehetne számítani azt az esetet, mikor a személynév -é birtokképzővel van ellátva, pl.

- »Boszuló karjától úgy elhullanának,
Mint a *Sámsonétól*, kiről írva vagyon . . .« [Ar., Toldi 3:6.]
- »E kép üldözi most, a *Feliciáné*.« [Ar., Toldi szerelme 7:30.]
- »Így előttem, kinek fegyverem a hité,
Nem Cato képe leng — hamarább a *Cidé*.« [U. o. 9:47.]

II. A második csoportba sorolnám azon eseteket, melyekben a személynév értelmező, pl.

- »Szécsi, az *Ivánka*, már emelé kardját.«
[Ar., Toldi szerelme 9:53.]
- »No tehát az öcséd maradjon, az *Endre*,
Hogy ezáltal is dísz háruljon nevedre.« [U. o. 12:61.]

Ugyanígy mindig névmutatóval áll a személynév, ha főnévi mutató névmás mellett használjuk, mint értelmezőt, pl.

- »Oh az a *Palkó*
Istentelen ember.« [Pet., A helység kalapácsa.]
- »Iszik-e már az a *Macbeth*?« [Jók., Napraforgók 59. l.]

III. Idegen személynevek mellett, pl.

- »Kialt a *Szulimán*: Oh te, bátorságra
Ki engemet indítsz ilyen nagy dolgokra!« [Zrinyi 1:47.]
- »Egyik az *Olindus*, mely okosság után
Ment mind nagyobb tisztre; végre lett kapitány.« [U. o. 1:81.]
- »Azért a *Szkendernek* nem sokat hisz vala.« [U. o. 3:20.]
- Így ég a *Kumilla* szerelem mérgétől.« [U. o. 12:23.]

Zrinyi idilljeiben hasonlóképen találunk példákat:

- »A nevét nem írom ebbe a könyvemben
Mert az *Diánától* tilalom van ebben.« [A vadász, 70.]
- »De több triumphust is számlálnál házádban,
Ha az *Ariannát* elvinnéd hajódban.« [Arianna sirása, 32.]

Tompánál is föltűnő gyakran fordul elő az ilyenféle névmutatós személynév, pl.

- »Az égből tűz szállt Bethlehembe,
A *Menachem* születve benne.« [Héber legenda.]
- »Segítsetek sorsom mivoltán
A *Jehovának* szent nevében.« [Jézus és a nép.]

Aranynál az idegen személynevek mellett igen sokszor van artikulusz, pl.

- »A *Cola* ez! aki malomkövel górá!« [Toldi szerelme 10:87.]

Jézus Krisztusnak mindkét neve előfordul névmutatóval:

»Mint a *Krisztus* a keresztfán
Olyan volt a képe.« [Pet., Bánk Bán.]
»A *Jézus* maga felkereste
Ki bűnös volt s nyomá kereszte.« [Tompá: Jézus és a nép.]
»Hová beszélsz, a *Krisztusra* kérlek?« [U. a., Fejér Kati.]

Ez a három csoport az, a mikor az irodalmi nyelv legsűrűbben használ névmutatót a személynévek mellett, elég gyakran előfordul azonban az az eset is, hogy teljesen a népnyelv szerint, alanyként is megtaláljuk a névmutatós személynévet, pl.

»Keresi a *Klára*,
Teljes egy órája.« [Ar., Zách Klára nótája.]
»Ott vala Kont, Laczfi, — István meg az *Endre*.«
[Ar., Toldi szerelme 9:25.]

Jókainál, »Az élet komédiásai«-ban:

» — Ez a Jakab korcsmáros leánya, mondá Csajkos uram. *A Száli*. — A biz a *Száli*! bizonyítá Dumka úr. — Csakugyan a *Száli*, erősíté a kocsis . . .« [230. l.]. »A *Száli* még ezután is esküdött mennyre-földre . . .« [231. l.]. — »Amint a *Jakab* meglátta azt a fehér zászlót, jajt kiáltott ijedtségben.« [238. l.].

Aki még több példát kíván, nyissa fel akármelyik írónk könyvét s — ha a tárgy is olyan — bizony nem sokáig kell lapoznia, hogy névmutatós személynévet találjon. — Ezek után azt hiszem, nem kell bizonyítanom, hogy az irodalmi nyelv elég gyakran használja a személynév mellett az artiklust, s így nem áll Szinnyei-nek az az állítása, hogy »mindig névelő nélkül írjuk a személynéveket.«

Joggal felvetheti azonban bárki a kérdést, mire való tehát a személynév mellett a névmutató? Van-e értelmi különbség a névmutatós és a puszta személynév között? Vagy csak henye, esetleg a kiejtés könnyebbségére betoldott szócska volna itt az artikulus? Nem. Finom értelmi különbség van a *János* és *János* között. Ha azt mondja valaki: »Édes anyám, megjött a *János*,« az a betű egy egész sereg jelzőt pótol, mintegy képviseli a *János* összes ismertető jeleit, amelyeket természetesen nem lehet a név előtt mind elsorolni. *A János*! Benne rejlik ebben a kifejezésben, hogy a mi Jánosunk jött meg, a maga fia, édes anyám, akit olyan nagyon szeret, aki távol volt a háztól, akit annyira vártunk, szóval a személyhez fűződő képzeink egész tömege. Mindezek kifejezésre igyekeznek jutni, de a sok és sokféle jelző helyett csak a mutató névmásból gyengült névmutatót tesszük ki, amely mindezen képzetekre rámutat, őket egybefoglalja, — hogy úgy mondjam, kört rajzol a személy képze köré. Minél több érzelmi mozzanat járul már most a személy képzetéhez, annál élesebben jelennek meg a vele rokon képzetek és annál nagyobb képzetcsoporthoz mutat rá a névmutató, ha ellenben

nagyon kevés vagy éppen semmi értelmi mozzanat sem kapcsolódik a személy képzetéhez, az artikulus feleslegessé válik s így mondjuk: »Édes anyám, megjött János.«

A személynév elé kitett névmutató tehát jelzőket pótol, az illető személyt meg akarja különböztetni más ugyanolyan nevű személyektől. S erre természet szerint szükség is van, mert hiszen a személynév nem egyetlen egyednek a neve, hanem többé, ha tehát a személynevet meghatározott egyedre akarjuk vonatkoztatni, szükség van oly szóra, mely az egyedek csoportjában rámutat egy egyedre. Ez pedig nem más, mint a mutató névmásból keletkezett névmutató, amelynek egyik német neve [*einzler*] helyesen ki is fejezi ezen »egyesítő« szerepét.

A népnyelvre nem terjeszkedem ki. Majd ha a szerkesztő úr kérdésére valamennyi felelet beérkezett — azt hiszem, — Pálfi maga is belátja, hogy nem »némely«, hanem nagyon sok nyelvjárásunk ismeri és használja a névmutatós személyneveket.

RÉGER BÉLA.

II.

A személyneveket a nép sok vidéken névelővel mondja, így különösen Dunán túl, de a Duna-Tisza közén is talán általánosan. Az irodalomban ritkább ugyan (érdekes, hogy ugyanezt látjuk a németben: az osztrák s általában a déli német és a szász így beszél: *der Johann, der Karl*, de az irodalmi nyelvben szokatlan; viszont a görögben s az olaszban az irodalom is általánosan használja a névelőt: *il Giovanni, il Carlo, il Dante* stb.), — de azért előfordul régiebb s újabb íróknál már a kódexek kora óta, és legújabb népies íróink mindig sűrűbben alkalmazzák.

Pl. a *cristos* LobkC. 13. 37. a *dauid* 14. 37. az *isaias* 49. a *maria magdalena* 121. — A NySz. hasonló példákat idéz a JordC.-ből, a Heltai-féle új testámentumból és Félegyházi bibliájából. — Vö. még: A *Christus* (Telegydy). Maga is az *Titus* fejedelem (Zvon: Post. 2:255). Gyöngyösinél: a *Vénus* MV. 1:120. az *Évának*, a *Katának*, a *Máriát*, a *Katát* 1:49—50. stb. — A Decsi Sándor (Jók.: Sárga r.). A Gergely (Mikszáth első Almanachja 160. 168).*

De van egy eset, melyben olyan írók s olyan vidékek is alkalmaznak tulajdonnév előtt névelőt, akik különben nem szoktak: mikor t. i. a tulajdonnév birtokos jelzőül szolgál: a *János háza*, a *Sándor lova*. De itt a névelő tkp. nem a tulajdonnévhez, hanem a birtok fogalmához tartozik, mintha azt mondanám: a *János-féle ház*. Épiggy tesszünk névelőt a tulajdonnévből -é képzővel alkotott birtokszóhoz: a *Jánosé*, a *Sándoré*; sőt a birtokot megelőző személynévmás

* A földrajzi nevek közül névelővel használjuk a víz- és a hegyneveket, de az országneveket nem, csak az ilyen gyűjtő vidékneveket: a Nyírség, a Szilágyság, a Bárczaság (»Szállj le a *Szilágyra* és az Erdély-ségre« Gyöngy: Kemény J. I. 1:2). Németes: a *Svájc*. Feltűnő: »Hír jöve Budáról a *Lengyelországba*« (Kaz: Regék 6). Még furcsább a névelő helység-név előtt: »Tanulásgul az *Laskón* ezt beírták versekben« (RMK. 5:262).

elő: *az én házam, a te házád* stb. Ugyanígy magyarázta ezt a szerkezetet száz évvel ezelőtt Kazinczy. Mikor Egyveleg írásainak egy részét kéziratban elküldte olvasásra Kis Jánosnak, ez — egyéb észrevételek közt — Kazinczynak egy kifejezésére azt jegyezte meg (1804. I. 5): »*A Glycerion védte.*» Az artikulust mindenkor teszed a nomen propriumoknál, mikor magok genitivusban lévén, más substantivum következik utánuk, p. o. Az Alcibiád szépsége. Ennek okát nem tudom. Miért nem: Glycerion védte, Alcibiád széps. s a t. ?« Tehát Kis János észrevette, hogy Kazinczy a birtokos-jelzős kifejezés előtt mindig névmutatót alkalmaz, akkor is, ha tulajdonnév a jelző. Igen érdekes, amit Kazinczy válaszol (1804. II. 12):

»*A' Glycerion védte*« — azt kérde, miért nem: Glycerion védte? 's minek oda az A'? — a' kérdés érezteti a' Tál a Dunáni születésű Magyar, mert ott beszélnek így. De nálunk ez hallatlan. A' fenntebb nemű írásban (in der höheren Schreibart) nagyon igen is helye az A' eliziójának a' nevek előtt: de nem az alacsonyabb neműekben. Jól mondom: Plutarch Dionnak és Brutusnak képeiket festi legnagyobb tüzzel. De nem jól: Vay' helye üresen maradt. Jól mondanám-e: Curtius Sándor tetteit írta? Bizonyosan nem. Károli Gáspár ugyan így ír: »Dániel' profetziája.« De ezt is mondja: *az Ábrahám' Istene. Osztán az A' nem a nomen propriumé, mellynek nincs articulusa, (hanem hogy körülítették hallani ezt: a' János, az István, a' Czindery, a' Spissich), hanem a' nomen proprium praedicatumáé [vagyis birtokáé, jelzett szaváé].* Tudniillik: Ábrahámnak az Istene, Sándornak a' tette, Vaynak a' helye stb. — Nem vetekedésből kérde, hanem azért, hogy értem, mit csinálnál belőle: Mint mondanád ezt Alcibiádban? a' Sokrates' philosophiája az Alcibiád' szájában — és a Socr. leckéji az Alcib. lelkéből...? Nekem Hártenek tetszene így mondani: Sokrates' philosophiája Alcibiád' szájában — és Sokrates' leckéji Alcibiád lelkében«.

Kazinczy megjegyzése arra mutat, hogy ahol népünk a magában álló személynévet nem mondja is névelővel, a birtokviszony esetén kiteszi a névelőt, tehát nem mondják pl. *János háza*, hanem a *János háza* (de *Jánosnak a háza*; meg kellene figyelni, így van-e mindenütt). A magyarázat, melyet Kazinczy ad, nagyon helyes: a névelő-nem a birtokosra, hanem a birtokra tartozik, mint ezekben: *az én házam, a te házád, az ő háza, a senki szigete, a más jószág, a maga baja*, s mint pl. az ilyen kifejezésekben is: *a Jánosé, a Miskáé* (»Ennek helyébe Tiszta Ferenc lépe, én a *Tisztálba*« Kaz. Pály. 67). — Így fogja föl Fogarasi is: »A személysók előtt sem használtatik (a névmutató), csak ha ezek birtokragok előtt állanak, p. o. (*az) én könyvem*, midőn inkább csak a birtokragos szóhoz tartozni gondoltatik; mert ilyenkor a tulajdonnevek is fölvehetik azt, p. o. (*a) Pál könyve.*« (A m. nyelv szelleme 124.) Vö. ezt a görög szórendet: *ἡ τοῦ πατρὸς*

* Az illető hely így hangzik (Kaz. Fordított Egyv. írásai 12): »A szemérem csak azolta védi erőtlenül magát, miolta megfosztatott a győzelem dicsőségétől. *A Glycerion védte* olly szép volt, mint csak képzelhetni.«

oikla, to laurov ēpyov. A régi németben is volt ilyen szórend: *das mannes heil*, az ember üdve, *die Guntheres man*, a Gunther emberei (*das a heil-hoz, die a man-hoz tartozik*; vö. még *das des Königs: a királyé*).*

Más példák a régibb s újabb irodalomból: az Ábrahámnak kebele WespC. 11. a Salamon temploma 77. a szent Jób pátriárka könyve 1. Gaul a Morni fia és a Némié (Kaz. Munkái 7:147). Oltáraid gyujtják tömjéneket a lant és az ének s a Virág és a Kis nyelve Istenének (Kaz. Lev. Kis Jánoshoz 2:271). Az Izráel fiai (Kaz. Levelez. 2:440). A Török István, pataki tanítóm levelét (Kaz. Pály., Abafi kiad. 261). A törvényeknek.. durva megsértései, a Wesselényi, a Kossuth és országgyűlési ifjak perei.. az ellenzék sorába vitték őt (Zichy A. Fábán Gábor emlékezete 11). Ádám, a Teleki Ádám és Thoroczky Klára fia, József a Teleky László és Ráday Eszter fia (Széchy: Pannóniai ének 15).

Kazinczy még ország- és városnevek előtt is alkalmazza ilyenkor (t. i. birtokviszony esetén) a névmutatót: Ha férje nem volt volna tagja a Magyar Ország szentséges koronájának (Levelci. Toldy kiad. 2:168). Ha véletlen volt a Debrecen szemeiben (3:147). Alkalmasan ismervén a Róma költőit (Pály. 24). Már két hónapig tartott a Belgrád ostroma (Regék 12). Hasszán a Léva omladékiban takarítottatott el (263).

Érdekes még a névmutató a köv. birtokos kifejezésekben: A minden banderiumok főkapitánya, abaúji főispán báró Orczy Lőrinc vala (Kaz: Pály. 138). Oly multról tesznek tanubizonyyságot, mely jelességben vetélkedik az ugyanazon korok többi nemzetekével (Szilágyi István, PhilKözl. 6:291). Ott hamar az egymás nyakába hogy' estek, arrul ugyan képet én hiába festek (Ar: TSz. 12:94). — Ennek útja szükséges volt: az azé meg alkalmatlan időbeli is (Kaz: Cic. 102). Sátáné legyen-e mind a tisztelet, és az azoké kik az ő széke körül ülnek? (Kaz: Munk. 2:83). Társasága igen elmés, kedves, de félénk, zavart, mint az azoké, kik életöket négy fal között töltötték (Kaz: Pály. 207). Helyébe Beöthy László, az ezébe pedig második viceispánnak öcsém választaték meg (uo. 221).

KOVÁCS MÁRTON.

III.

Ugyancsak a névmutató kérdésére a következő válaszokat kaptuk olvasóinktól:

A háromszék-megyei Zabolán, sőt tudtommal a székelység javarészeben, a tulajdonneveket — úgyszólván kivétel nélkül — névelővel használják. Ime: »Az Amália megparancsolta a Józsinak, hogy menjen a boltba, de ő nem ment az Oprához, hanem egész nap a Csekménél (kocsmáros) volt.« — ERDŐS DEZSŐ.

* Vö. még az ilyen jelzős kifejezéseket is: a Jánosnak járó napszám, »az Alcibiáddal való társalkodás« (Kaz. Egyv. 38). Itt se a tulajdonnévhez tartozik a névelő, hanem a köv. főnévhez.

Személyek tulajdonnevei előtt sohasem hallettam névelőt II. éves theol. koromig. Pedig olyan iskolában jártam ki a 12 esztendő, ahol összesereglett minden falusi kis zsenije Máramaros, Ugocsa. Szatmár, Szabolcs, Hajdu, Bereg, Ung, Zemplén, Abauj, Gömör. Borsod, Heves vármegyéknek. — Végre feljöttek Patakra a halasi fiúk. Idővel magam is Halasra kerültem. Itt a Pista, a Jutka, a Vári, a Babó Miska járja.

KOMJÁTHY SÁNDOR.

Répcementi magyar a bíróság előtt tanuskodik. Ki ütötte meg a Jánost? »Az Andris.« Ki szaladt orvost híni? »A Kati.« T. i. nem (akármelyik) Kati, hanem az a bizonyos Kati, akiről éppen szó van.

GYÖRKÖNYI.

A Kemenesalján és a Göcsejben úgy a falusi nép, mint a városi közönség a személyneveket a közbeszédben *névelővel használja*.

GÁCSER GYULA.

IRODALMI KÖZNYELVÜNK SZÓKINCSE.

I.

Nagy érdeklődéssel olvastam Rubinyi Mózesnek *Irodalmi köznyelvünk szókincse* című cikkét a Magyar Nyelvőr novemberi számában. Valóban megszívlelésre méltó eszmét vet fel, melynek mentül eredményesebb megvalósítása érdekében talán szabad lesz nekem is, ki laikus elmével, de nagy szeretettel és igyekezettel foglalkozom minden dologgal, mi nyelvünk tisztaságának, fejlesztésének hasznára válhatik, néhány szerény megjegyzést tenni.

Teljesen egyetértek abban e cikk szerzőjével, hogy az új mesgyén haladva, kevés fáradsággal is hasznos munkát lehet végezni. A nyelv élő anyag és így a természetes fejlődés törvénye úr felette. Egyes szavak elavulnak, másoknak alkotása pedig érezhető szükségé válik. Az emberiség általános haladása, különösen újabb és újabb technikai vívmányok megismerése, a napi élet ezernyi változó eseménye megannyi új fogalmat, eszmét vet föl, s ezekre lassanként jó és kevésbé jó szók alakulnak ki, mennek át a köztudatba. És az újonnan képződött szavakkal természetesen a napi sajtó hasábjain találkozunk leginkább, mint ahol a társadalmi élet mindennemű megnyilvánulásaival foglalkoznak és ezek a közlemények, mint ama cikk szerzője igen helyesen jegyzi meg, a legtöbb ember egyedüli szellemi táplálékai. Kétségtelen az is, hogy a nyomtatott betűnek, — mint általánosságban — úgy nyelvi dolgokban is nagy hatása van a rendszerint laikus olvasóra és nagyon igaz az, hogy: »amint feltűntek (t. i. sajátos szavak és szóhasználatok), már hatottak nyelvi készségünkre, már szerepük van a magyar nyelv életében és már feljegyzésre méltók.«

De éppen ezért két irányban kellene — szerény nézetem szerint — megindulni. Az egyik az, amelyekre a cikkíró rámutat, a másik pedig, hitem szerint nem kevésbé fontos, azon helytelenül

alkotott és hibásan használt szavak megjelölése, melyeket elfogadni, a magyar nyelv szókincsébe felvenni a nyelv tisztasága érdekében nem lehet, nem szabad. Mert tagadhatatlan, hogy a napi sajtó munkásai részint a lázas munka hevében, részint pedig a minden áron eredetiségre való törekvésben egyes kifejezéseket rossz helyen, helytelen értelmezésben használnak, másokat ismét a nyelv szellemével, törvényeivel nem törődve, erőszakosan gyártanak. — És sajnos, ilyen korcs kifejezésekkel gyakran találkozunk jelesebb íróink munkáiban is, azt is sokszor tapasztaljuk, hogy a most divatos népiességre túlságosan törekedve, pórias szólásokkal élnek.

Tehát hogy minden, csak kissé szokatlanabbul hangzó szótl vagy szólásformát feljegyezzünk és mint a magyar irodalmi nyelv szókincsének gyarapodását üdvözöljünk, az — már engedelmet kérek — kissé túlzott volna.

Szerény véleményem szerint tehát, igazán eredményes munkát csak akkor végeznénk, ha szorgalommal gyűjtjük a felmerülő új kifejezéseket, de a szerzett anyagot szigorúan megrostáljuk és nem mulasztjuk el reámutatni azon szavakra sem, melyeket kerülni kell.

Mi sem természetesebb, mint hogy ezen munkát teljes bizalommal ruháznók a Magyar Nyelvőr szerkesztőire, valamint a nyelv dolgaival tudományos alapon foglalkozó többi tudós urakra. Reánk, laikusokra csak az anyaggyűjtés kedves kötelessége háramlana.

Csupán azért tartottam szükségesnek a fentebb mondottakat tisztelettel megjegyezni, mert a cikkíró adatgyűjteményében, mit követendő mintául közöl, ez a törekvés nem nyilatkozik meg. — Olyan szavakat is olvasok ott, melyek valamely tájszólásban előfordulhatnak ugyan, de a magyar közönség legnagyobb része, merem mondani, nem tudja miféle fogalmat fednek, és az illető olvasmányból kiszakítva, nem is érti meg őket. Ezeket, ha szabad ismételtten hangoztatnom, a népiességre való túlságos, hogy ne mondjam, túlzott igekezet termelte. Ilyenek például:

»*baggadoz*«, azt hiszem, nehezen fogja megérteni bárki is, hogy ez lassú, megfontolt beszédmodot jelenthet;

»*bávaság*«, még az egész mondatot: (»Ah! be szép kegyedtől az ilyen bávaság«) elolvasva sem igen tudjuk, mit ért ezen a szerző;

»*kókós*« (vigyázz, a kútban van a kókós) valószínűleg valami ijesztgetésképen használt szó lehet (mumus?). [Igen, vö. Nyr. 28:171, 567. — A szerk.]

De még sokkal károsabbnak tartanám a mesterségesen gyártott szavaknak ezen jegyzékbe való felvételét, mert e megbecsülés által valósággal polgárjogot nyernek.

Ezek közül mutatóba felsorolom a következőket:

»*faznis*« (valószínűleg módia, kényes, szeszélyeskedő helyett);

»*fölvádol*« (képét fölvádolni); kevésbé lehet tisztában a mezőgazdaság műszavaival, ki ilyesmit ír;

»*konterfintereskedik*« hihetőleg a régi becsületes *köntörfalaz* nyakatekert alakja, mint amely már nem eléggé újszerű, nem elég eredeti;

»übertéka«; még akkor sem fogadnám el, ha Herczeg Ferenc használja. Van-e szükség rá? Azt hiszem, még jellemzetesség kedvéért sem.

Azt meg csupán a cikkíró nemes túlbuzgalmának tulajdoníthatom, hogy a teljesen értelmetlen *édenanya* szót is feltünteteti gyűjteményében, nem vevén észre, hogy itt kétségtávol megint a sajtóhiba ördöge játszott közre, tulajdonképen *édesanyát* akartak ott mondani.

Elvitázhatatlan azonban, hogy az eddig felsorolt, inkább értelmetlen, mint sajátos szókkal szemben igen sok érdekes és értékes kifejezés van a mintául közölt adatgyűjteményben. — Csakis álláspontom támogatására bátorítottam ezt a néhány, szerény véleményem szerint korcs szót felsorolni s ezzel bizonyítani, hogy a felvetett eszme sikeresebb megoldásra jutna úgy, ha az adatgyűjtéssel egyidejűleg a pellengérré való és kiküszöbölendő kifejezésekre is reámutatunk s főképen attól őrizkednénk, hogy ezeket, mint irodalmi köznyelvünk szókincsének gyarapodását köszöntsük. Hiszen olvastam én már ilyen nyomtatott csodabogarat is: »A belga királyné hitvesi pártája tövisekkel volt kirakva.« (Egyetértés, vezércikk.)

FEJÉR GÁBOR.

II.

Lelkes buzgalom s anyanyelvünknek mélységes szeretete sugallta e szavakat. Csakhogy bizony nem egyezek mindenben szerzőjével, aminthogy kis tervemet sem úgy értettem, ahogy Fejér Gábor szeretné megvalósítani.

A hibás szavak megjelölése nem esik bele abba a tervzetbe, amit multkori számunkban igyekeztem körvonalozni. A helyes magyarság más, különálló nagy feladat. Vele foglalkozik a nyelv-művelésnek egy iránya: a nyelvhelyesség megállapítása. Hogy ezt a feladatot elvégezhessük, adatgyűjtésre van szükségünk. Mert a legnagyobb író nyelvérzéke is csak egy egyén nyelvi készségének nyilvánulása. Egy ember a bíró tisztét a nyelvhelyesség kérdéseiben sohasem viselheti. A nyelvhelyesség igazi koronatanuja: a nyelv szokás, ennek megállapítása pedig csak úgy történhetik meg, ha folyton figyelemmel kísérjük a nyelv újszerű változásait s összegyűjlesztjük őket. Minden nyelvi tény megállapításában az adatgyűjtésből kell kiindulnunk. A nyelv maga beszél magáért. Amit magába befogadott, azt hiába átkozzák ki belőle önhitt nyelvművesek, elkapott írók, benne marad az, sőt új nyelvi kategóriákat is teremt.

Midőn tehát megindulunk virágot szedni a köznyelv mezején, sose bántsanak bennünket nyelvhelyességi, nyelvtani kérdések, ne osztályozzunk jó és rossz csoportokat, ne bántson bennünket a népieség és a népieskedés, a magyarosság és a magyarkodás különbségének gondolata. Ismételjük: minden érdekel bennünket, ami újszerű a köznyelv életében végbemegy. Itt egy közönségesen ismert tájszó, a mely, ime, köznyelvi szókincsünkbe behatol. Ott épílyen szerep-

ben egy mesterműszó vagy műkifejezés. Amoda megint egy kódex-irodalombeli szó felbukkanása, talán jelentésváltozással. Emitt egy szótárakba még egyáltalán föl nem vett köznyelvi szó. Majd egy közönséges köznyelvi szó jelentésváltozással, stb.

A világért sem üdvözljük ezeket irodalmi köznyelvünk kincseiként. Dehogyan is! Hiába jegyezzük mi fel a nyelvszokástól nem szentesített nyelvi formát még olyan elterjedt folyóiratban is, mint a Nyelvőr. Ezzel bizony nem szereztünk a ritka szóalaknak polgárjogot irodalmi köznyelvünkben. Csak éppen híradást vettünk arról, hogy felbukkant, hogy él. Hogy egy író használhatónak véli. Ennyi jegyzésünknek egész jelentősége. Hogy életre való lesz-e az új változás — ki annak megmondhatja?

Nem akar hát ez nagyhangú bíraskodás lenni a nyelv eleven és halott alakjai fölött. Révaitól tanultuk, — ő meg Adelungtól: — »Grammaticus non est legislator nationis, sed collector tantum legum ab ea factarum.« Sőt még a jelentésnek egy példamondat után való megállapítása is önkényesség. A gyűjtő ne legyen bíró, ne legyen jelentésmegállapító. Gyűjtsön! Majd munkájából magától fog kialakulni a szónak egész jelentése köre. *Baggadoz*-ról, *bávaságról*, *kőkös*-ről annyi bizonyos, hogy köznyelvivé alakuló tájszavak. Íróknál való elterjedésükről, irodalmi szógeografiájukról különben édes keveset tudunk.* *Faxnis* a fővárosi nyelvjárásnak szava, behatólóban a köznyelvbe, ugyanilyen az *übertsiha*, csak hogy emennek használatában van valami tréfálgató németeskedés. *Konterfintereskedik* nem nyakatekert alak, hanem úgy látszik már elterjedt, már köznyelvi szó; jelentése pontos megállapításához még példák szükségesek. *Fölvádol* a népnyelvben a. m. elvállal. (Az *édenanyárról* most az illető közlemény szerzője, Váradi Antal, tudakozódásomra azt feleli, hogy nem emlékszik határozottan, írta-e vagy nem: mindazáltal magam is azt hiszem most, hogy tollhiba vagy sajtóhiba volt.)

Ilyenformán végigmagyarázhattam volna egész kis lajstromomat. De kár lett volna a sok helyért. Ha a gyűjtés kifejtett elveit szem előtt tartjuk, úgyis szembeötlő a közlés oka. Ne vágyjunk hát a bíró szerepére. Ne magyarázzunk, ne állapítsunk meg! Mert mennél kevesebbet beszélünk minmagunk, mennél többet magának a nyelvnek tényei, annál biztosabbak és hasznosabbak eredményeink.

* A *bávaság* szót Szabó Endre szokta írásaiban alkalmazni, és kérdéseinkre a köv. szíves fölvilágosítást adta:

»*Bávaság* = naivság. Hogy hol vagyon hazája: azt határozottan meg nem mondhatom, mert nem merem határozottan állítani, hogy ebben a formájában is hallottam volna. De nem lehetetlen, hogy így is hallottam. Hanem (hogya magam csináltam) határozottan urát tudom adni, hogy hol vettem hozzá az anyagot. Szülőföldemen, Zemplén vármegyében hallottam: *bávászkodni* = naivul viselkedni, bémészkodni (*ne bávászkodjál!*). Ebből talán nem helytelen a *bávaság* = naivság, *báva* = naiv, — ha ugyan már ezeket is nem onnan hoztam magammal!« — [Igen érdekes, hogy a Székelyföldön is *v*-vel, de nem *s*. hanem *sz* hanggal ejtik: *bávászkodik* *bávaszkodik*, *bávészkodik*, *bávészkodik*, Vas megyében pedig *bámászkodik*, l. MTsz. a *bámészkodik* cikkben. — A szerk.]

III.

Levelet kaptunk ugyancsak fentemlített cikkünk ügyében, amely lenéző gúnnyal beszél arról, hogy esután már »a nyelvészek is az újságokból szedik tudományukat.« Feleslegesnek tartjuk, hogy erre magunk válaszoljunk. Laikus bírálók ugyanest a gúnyos kifogást hangoztatták a nagy angol szótár ellen, de a köznyelv életének világhírű tudósa, Murray megfelelt rá a szótárról szóló egyik jelentésében (13. adress of the President of The Philol. Society 24. l.), így szólván:

»Én azt hiszem, hogy ennél együgyűbb gáncs a szótárt nem is érhetne volna. Biztos vagyok, hogy az utókor majd egyetért velem s hogy eljön az az idő, mikor ezt a gáncsolódást fontos példának fogják arra nézve felhozni, hogy az ember nem tudja a maga kora eseményeit felismerni s nem tud az idők jeleiből olvasni. Ha ezt csak olyanoknál tapasztalhatnók, kik sohase olvasnak újságot vagy csak azért olvasnak, hogy a negyvennapos böjt idején eszközü használják a lelkük sanyargatására: valahogy csak megérteném azon való szörnyűködésüket, hogy az újságokat a szótárban is idézzük. De mikor az ember olyanoktól hallja ezt az ellenvetést, kik sokkal többször kezdik a napot a reggeli lappal, mint az Elveszett Paradicsommal vagy Burkenek a fenségesről és szépről szóló művével, hajlandó vagyok az ilyen ítéletmondást közönséges akadémikuskodásnak tartani.

Az emberekben lappang valami homályos gondolat arról, hogy többre kellene becsülniök Addisont, mint a *Saturday Review*-t, vagy Herveynek Egy tavaszi napról való elmélkedéseit, mint a *Times* vezetőcikkeit és el szeretnék hitetni a szótárral, amit ők hisznek s hogy csak azért pillantanak bele az újságba, hogy borzasztó angolsága miatt szörnyűködhessenek. Nagyon szeretném, ha egyes idézetek ellen is tettek volna kifogásokat, hogy legalább minden esetben megmagyarázhattam volna, miért vettük föl az idézetet a szótárba; mert bizonyos, hogy egy szót sem vettünk addig be, míg gondosan meg nem vizsgáltuk, vajjon igazán visszatükrözteti-e azt az értelmet, amelyet ki akar fejezni. De mivelhogy egyes példák ellen nem tettek kifogást, csak annyit mondhatok, hogy mindig az volt a vezető elv, mely szerint egy-egy idézetet más száz helyett kiválasztottunk, hogy a legértékesebbet és a céljának legjobban megfelelőt adjuk, a forrására és szerzőjére való tekintet nélkül: csak ahol az adatoknak belső értéke egyenlő volt, vetettünk súlyt a szerzősége. Meg vagyok győződve, hogy ez a helyes út, s ebben a külföldiek ítélete is támogat engem. De ha az angolok jobb szeretik, hogy az újságokból való idézést lehetőleg kerüljük, nem tudom, érdemes-e szeszélyükkel szembeállni. De sok esetben nincs más választásunk: van egy jó, újságból vett idézetünk s az egész szerkesztőség és az összes dolgozótársak akár egy egész nap kutathatnának, míg másikat találának. Ha meggondoljuk, hogy az I. évi füzetben 8365 szó van, s hogy évenként 8365 cikk csak úgy készülhet el, ha minden nap 30 kisebb-nagyobb cikket meg-

írunk, kinyomtatunk, kijavítunk és kiadunk, okos ember meg fogja ítélni, vajjon ilyen körülmények közt tölthetjük-e az időt avval, hogy irodalmi idézetet keressünk. Ilyenformán száz esztendeig se készülhetett volna el a szótár!»

RUBINYI MÓZES.

IV.

árváz: Nem tudták [a kis leányok] mért árvázza őket annyira az anyjok. Gárdonyi, Uj Idők 10:465.

betegszínű: Oly beteg-színűvé vált az egész család. Gárdonyi, Uj Idők 10:495.

feltruccant: ... Felelte feltruccantva az öregúr. Gárdonyi, Uj Idők 10:467.

férjjelölt: Hiába a férjek, férjjelöltek tiltakozása. Szerb Zs., Uj Idők 10:478.

kerekképű: Fiatal, kerekképű ember volt. Gárdonyi, Uj Idők 10:475.

kiruccan: A haragos lakó ekkor kiruccant az ajtón. Gárdonyi, Uj Idők 10:467.

labanckodás: A labanckodásban kuruc a végletekig. Szegedi Napló, 1904. XI. 23. 1. l.

mártíromkodik: Bacsányi kétszer mártíromkodott a nemzetért. Csipke (Móra István). Szegedi Napló 1904. XI. 18. 4. l.

megszedelőzködik: Ha valaha megszedelőzködök, két szalont fogok berendezni a házamban. Gárdonyi, Uj Idők 10:494.

régi fajta: Két régi fajta falióra ... Gárdonyi, Uj Idők 10:466.

slendriánkodik: Nem vágthatod magad hasra, nem slendriánkodhatsz. Zöldi Márton, Uj Idők 10:474.

suszter: Én odaadtam a suszternek a cipőjét. Gárdonyi, Uj Idők 10:465.

szerepszakma: Mintha szerepszakmájuk tiltaná, hogy vidámak legyenek. Zöldi M., 10:473.

vasvillás: Az öregúr is vasvillásan nézett reá. Gárdonyi, Uj Idők 10:467.

kodakolás: Ez a szerény kodakolásom immár másodszor részesül abban a ... tisztességben, hogy a közönség szeme elé kerülhet. Uj Idők 10:443. Ugyanígy az Amatőr c. folyóirat 1. sz.-ban.

kulisszarángató: Te is csak a hatás kedvéért pityeregsz, vén kulisszarángató. Zöldi M., Uj Idők 10:474.

lepocskondiáz: Lepocskondiázta a magyar kormányt. Szegedi Napló, 1904. XI. 18. 5 l.

sársűrű: Mi jót táltak ott eléd? ... | Állott víz sársűrű levét ... Pásztor Árpád, Jövendő II. évf. 34:11.

elvdalakozik: Istenét — akitől törvényesen elvállakozott — hívta. Bródy Sándor, Jövendő I. évf. 34:21. [Palóc tájszó. — A szerk.]

pénzkereskedő: Bizonyos költői hajlandóság is élt a pénzkereskedő szívében. Bródy S., Jövendő I. évf. 35:14.

pendulázik: A nagy vitorlaág dörögve pendulázik a fejünk fölött. Herczeg F., Uj Idők 10:521.

ricsaj [a MTsz. szerint lárma, zajos korhelykedés]: A ricsaj vége (vezércikk címe Bp. Napló 1905. I. 5., az obstrukció zajongására vonatkoztatva).
BARANYAI ZOLTÁN.

Szilimán. »Egy szilimán hitvány leánya« (Petelei: Az élet c. kötetében, A tavasz; — vö. *szilimán* és *szilimák*, vékony, sovány, vézna, székelőföldi és szilágysági tájszó; [vö. tót és rutén *slimák*, 'csiga' ?]).

Brontes. »Egy nagy brontes, szőrös, rusnya fickó« (uo.; egy szótárunkban sincs meg [Brontes a görög mitológiában a rettenetes Kyklopsok egyike. — A szerk.]).

Nyigocás. »Egy sátorból virágos pántlikákat lobogtat feléjük egy vén nyigocás« (u. o. A kígyó a paradicsomban; a székelőföldi *nyigocás*, *nyegocás* a. m. szatócs, *nyegoca* a. m. portéka, oláh *negoc*, *negoc*, lat. *negotium*, Nyr. 23:481).

Csippen. »De hát te nem akarsz menyecske lenni?« kérdezi vidáman a legényke. — »Hát én mondjam?« csippen vissza ártatlan hamiskodással a leány. (Uo.) — [Más értelemben: »Róka! eszes voltál, nem csippen a farkad.« Arany: BH. 10:110. vsz. Egyik jelentésben se ismerik szótáraink, csak a műv. *csippent* alakot. — A szerk.].

Fütyülök a ti korszememetekre, a ti kultúrátokra: én úgy akarok élni, ahogy nekem tetszik (Egyházi Közlöny 1904. 466).

CSERNA ANDOR.

A következő kifejezéseket, az Uj Idők utolsó számában találtam:
Lerokkant. »Hogy a tél *lerokkant*, nem eresztették ki.«
Gárdonyi G.

Pendulázik. A nagy vitorlaág dörögve *pendulázik*. Herczeg Ferenc.
Ákációzus. »Látom, hogy az úr *ákációzus ember* és rossz apa.«
Zöldi Márton.

Baján, 1904. dec. 1.

ROTHSCHILDNÉ KLAUBER TERÉZ.

IRODALOM.

A nyitravidéki nyelvjárás.

— Atovich Ferenc: Nyitra környékén élő magyarok nyelvéről. — Nyitra-megyei Ellenőr 1904. 15.—18. sz. —

Rég sejtettük, hogy a nyitravidéki nyelvjárás igen érdekes és fontos lehet nyelvünk történetére. Vass József a »Dunántúli nyelvjárás«-t tárgyaló munkájában (1860. MNyelvészet 5:75) említette, hogy »Nyitrában a Zobor körül lakó gerencséri, koloni stb. palóc telepek, ha kérdezzük őket: Hová megy kegyelmeitek? válaszolják:

Nyitrára, vására = Nyitrára, vásárra.* Ez tehát igen nevezetes kivétel az illeszkedés szabályai alól. — Azután megtudtuk, hogy az Ehrenfeld-kódex Nyitrában került napfényre s természetesen kíváncsiak voltunk, vajjon a mai nyitravidéki beszéd mód nem őrizte-e meg az Ehrenfeld-kódex egyes sajátosságait. És csakugyan: Kicska Emiltől kaptuk azt a meglepő közlést (Nyr. 25:571), hogy Nyitra megyében, Egerszegen és Vicsáp-Apátiban ma is azt mondják: *fájott, járott, strott*, tehát épúgy mint az Ehrenfeld-kódexben olvassuk: *nyerett, vonott, lölött* (lett), *jelenett, fordólott* stb. Első, aki bővebb értesítést adott a nyitrai magyarság nyelvi sajátosságairól, Turzó Ferenc volt a Nyr. 28. kötetében (1899). 1902-ben pedig két gyűjtő járta be Nyitra környékén a magyar helységeket: Szűcs István és Atovich Ferenc. Az előbbi a Nyelvőrben közölte megfigyeléseinek bőséges eredményeit. Ezek közül itt csak egyet emelek ki, mert ismét az Ehrenfeld-kódexszel függ össze. Menyhén ugyanis nem mondják, hogy *magyarul*, hanem *magyarél* (Nyr. 33:391). Ez mindjárt arra emlékeztet bennünket, hogy az EhrC. 61. lapján *társul* helyett ez van írva: *tarsel*, vagyis *társél*, tehát mélyhangú szótól után is -él ragalak, holott ezt különben csak magashangú szókban használják kódexeink (*belél, kívül* stb.). Ebben a *társél* alakban, mivel csak azon az egy helyen fordul elő, eddig kételkedtek nyelvészeink (Simonyi Nyr. 14:440 még idézi, de TMNy. 676 mint kétes hitelű adatot már egészen mellőzi), most azonban a menyhei *magyarél* nagyban emeli hitelességét, sőt majdnem bizonyossá teszi, egyben pedig újra mutatja a nyitravidéki nyelvjárás régiességét s az EhrC-re való fontosságát.

Atovich Ferenc a Nyitramegyei Ellenőrben közölte becses adatait, s mikor ezeket itt meg akarjuk ismertetni a Nyelvőr olvasóival, első sorban megint egy érdekes unikumot kell kiemelnünk, mely úgy hiszem világot vet nyelvemlékeinknek egy titokszerű kifejezésére. Azt olvassuk ugyanis a csitári adatok közt: »*Csepke furma: úriféle*«. Az *é* betű helyett valószínűleg, mint a közleménynek sok más adatában, rövid zárt *é* t, azaz *ē*-t kell olvasnunk, s akkor eszünkbe jut Apáti Ferenc feddő éneke:

»Cepkek hazatoktol messce ne lepyetek,
Ydōnek yawaban tykakoth ŵltŵssetek;
Scemerem kapalny, bōchōth renghessetek,
Awal el elhettek.«

Ezenkívül még csak Heltainál s egy 17. századi írónál fordul elő e szó s ott úgy látszik parasztot, alrendűt jelent, tehát éppen ellentéte volna az úrifélének! Ez az ellenmondás talán úgy fog kiegyenlítődni, hogy a *csepke* uraskodó, nagyzó parasztot jelent. (A három régi adatról l. RMK. 1:375, 2:488. Nyelvemléktár 2:XL Nyr. 17:169. Heltai meséi, kiadta Imre Lajos, Szójegyzék.)*

* Szarvas G. mind a Nyrben, mind a NySzban csēppkének, kicsikének magyarázza, de ez fölötté kétes. Van azonfölül még egy megkérdőjelezett *csepke* a NySzban, rövidke idézettel. Az idézet egy 1642-i győ-

Egy adat ismét az EhrC-re emlékeztet: amerikaiat (Lédec és Ghymes) — vö. világiat EhrC. 79., de 16. századi nyelvemlékekben is előkerül: naponkédia, mindennapiat stb. I. TMNy. 278. — A *nyerett* alak (Léd. és Gh.) megint megerősíti Kicska Emilnek az EhrC.-szel egyező közlését.

Hogy Atovich adatai különben is milyen érdekesek, hadd bizonyítsák a következők (Atovichnak csak helységek szerint való elrendezését követve).

Lédec és Ghymes: *Ganajvá*: ganajjal. *Fémérték*: felmérték. *Ar'* is nem igen jó: arra se nagyon jó. *Föllo, fölyü*: fölül. *Ideig* hoz le: eddig terjed. *Hozza* ké szoknyi: hozzá kell szokni. *Sóé vána*: sóvá válnék. *Csek*: csak. *Okollák*: ócsárolják. *Múkás*: munkás. *Arré* [arré]: arra. *Elvállata* legínyinek: legényének fogadta. *Nehéz* húzni a kaszát: nehéz kaszálni. *Felkötjük*: felkötjük. *Helve*: helylyel-közzel, helyenkint. *Aretó*: arató. *Valemi*: valami. [Kérdés, milyen ezekben a középső magánhangzó.] *Nëm biruk*: nem bírjuk; *hiszük*: hisszük. *Lívett*: szokott lenni; *szedéli*: szokta szedni. *Lassíkoán*: lassacskán. *Ollak*: némelyek. *Nem tenyéren* van: nincs lapos helyen. *Ez a fele ugaronta* vót: ez a fele ugar volt. *Szível*: széjjel.

Beéd és Menyhe: *Bied*: Béd. *Juó időö*: jó idő. *Agyiég*: addig. *Viész*: vesz. *Diébe*: délben. *Szié*: szél. *Kiet, hiet, kevies, nehiez*: két, hét, kevés, nehéz. *Határniel*: határnál! *Aré, bänné, vélé, placré* [olv. aré, bänné, vélé, placré]: arra, benne, vele, helyre. *Irenyi, meglátanyi*: érni, meglátni. *Ölfáé*: ölfáért; *faja*: fája. *Gajz*: gaz. *Elkötjük*: elkötjük. *Mindenübe*: mindenüvé.

Zsére: Itt az á helyett nem oa, hanem ó van: *kaszóva, mó* (már), *mós, nyakóre, Mória, hordólunk* (szoktunk hordani). Mégis ilyeneket is említ: *vágnyi*, megócsítják, marhát, marhaját. *Nyestenyi*: nyesni. *Be van szokva*: bejáratos. *Nëm tuggyk. Egyútva*: egyszerre. *Megsétája magát*: sétál. *Nytzze, mtn*: nézze, mén (megy). *Bebucsi-tották*: bebocsátották (a régi Tsz. is a Nyitra völgyéből közli a *bucsi* alakot; l. alább is). *Olyanfli*: olyanféle.

Csitár és Gerencsér: *Nem trük, megszövíük, megfonjuk, öcselük*: nem érjük, megszöjünk, megfonjuk, ecseljük. *Beáborják*: elreteszelik. *Tólla*: tolja. *Rotvad*: rohadó. *Zobron*: Zoboron; *obrisan*: zoboriasan. *Jó'na*: jó volna. *Muta'sza*: mutasd. *Olyen*: olyan. *Bívik*: fáj. *Tácsika*: tálcácska. *Kiszúrnya*: kiszúrni. *Szív*: szív.

Pográny, Geszthe, Bodok: »*Verő*: nap (égitest. Innét *verőfény*: napfény).« *Szokuk, agyuk*: szokjuk, adjuk. »*Menyat* fizet?: mennyit fizet?« *Váras*: város. *Árokot*: árkot. *Förnyeteg*: fürgeteg. *Gajz*: gaz. *Van írtek* rá télen: télen van rá idő. — Különös: »*Pazom megye*: Szabolcs megye«.

Bábindal, Hind: *Bív* termis: bő termés. *Fölsősiek*: fölső-vidékiek. *Erdőnö*: erdőnél. »*Ijjeli vadán* [így?]: éjjel.« *Lívtt* [lívtt]: szokott

megyei, tápszentmiklósi tanuvallomásból való és kiegészítve így hangzik: »Ugyanezen esztendőben az spahiánk Budáról az pribéket az törökök reánk küldötték, és az bíránkot, esküttinköt az *chepkeuel* halálra verette«... Így is homályos; személyt v. tárgyat jelent-e? A szerk.

lenni. *Fogok lenni dobos*: dobos leszek. *Kalapjeik*: kalapjaik. *Cétent*: Cétényben. *Bucstáni*: eresztetni. *Díbe*: délben. *Be nem vigzük*: el nem végezzük.

Egerszeg és Nyitra-Vicsápi: *Amonnen, foredalom, azóte*: amonnan, forradalom, azóta. *Másvá, lányvá*: mással, lánnyal. *Pálinkaér, magáét*: pálinkáért, magáét. *Buzaja, arpaja*: búzája, árpája. *Tisztajára*: egészen. *Bölle*: belőle. *Eső (v)an. Irenyi*: érni. *Tehent, kevest*: tehenet, keveset. *Korcsmárossat, fogassat*: kocsmároost, fogast. *Zobron*: Zoboron (és *Obor*: Zobor). *Átallamban*: átellenben. *Erdők-alyi*: erdők alatti. *Megtörténlik*: megtörténik, megesik. *Étemtik*: eltemették. *Legyalázítani*: legyalázni. *Nem engedődött meg*: nem engedték meg. *É vót maradvá*: el volt adósodva. *Kapállat*: kapálás. *Kikelet*: tavasszal (így? vö. *jövet, visszajövet*?). *Ütemény*: ültetmény. *Alusz ott*: alszik ott! *Akaruk*: akarjuk. *Azokné*: azoknál. *Ottad, itted, mostad*: ott, itt, most. *Olyan állapotba néz ki*: úgy néz ki. *Hetvenkedés*: per. *Leöltözködtem*: levetkőztem. *Mulatnyi szeretyi*: szeret mulatni. *Lovakon nyomtatják*: lovakkal. *Lóvá le kő szányi*: le kell szállni a lóról. *Magyartá huncutabb nincs*: magyarnál nincs furfangosabb. *Ott is nem lehet*: ott sem lehet. *Annak is nincs*: annak sincs.

DOMOKOS ISTVÁN.

A magyar nyelv szerkezete, története és szótára.

Ilyen című munkára küldött szét megrendelési fölhívást Dr. Pongrácz Sándor ügyvéd (Bpest, Váci-u. 67). A fölhívásban azt fejtegeti, hogy nyelvünk szerkezetének megfejtésére nem elég a finnugor nyelvhasznítás, hanem ki kell deríteni »azokat az etimológiai alapokat, melyeken a nyelv felépült«. »A szófejllesztés a névszóknál ősrágok és képzők segédelmével történik. Az ősrágok két nagy csoportba tartoznak, t. i. vagy kihangzó ősrágok, milyenek *-ma, me, szal-ma, esz-me* szókban; *-pa, -pe kor-pa, tör-pe* szókban; *-ka, -ke banka, csipke* szókban; — vagy pedig tompa ősrágok, milyenek *-am, -em foly-am, tet-em* szókban; *-ap, -ep al-ap, ül-ep* szókban; *-ol, -öl pok-ol, ök-öl* szókban.« — »A távolító értelmű *-an, -en* ősrágok, melyek határozói tőszókhoz járulván *ott-an-an = ott-n-an = on-n-an, itt-en-en = itt-n-en = in-n-en* határozó szókat képezik, rendesen hozzájárulnak az összevonásból előállott *tól, től* határozó ragokhoz, mely esetben következő alaku határozó szók állanak elő: *jog-tól-an* helyett *jog-tal-an, nép-től-en* h. *néptelen*...«

Munkájának II. részében a magyar nyelv őstörténetével akar foglalkozni. »Kutatásaim folyamán megismerkedtem sok turáni nyelvvel és nyelvjárással, valamint több indiai árja és iráni nyelvvel. Ami a turáni nyelveket illeti, ezek vizsgálata és összehasonlításából arra a meggyőződésre jutottam, hogy mindezeknek főismertetője a közös turáni ősrág, az árja-iráni nyelvekben pedig a közös képző. A turáni ősrágok és az árja-iráni képzők segédelmével minden magyar névszó eredete és összetétele kideríthető. Ugyanez áll az igerágok, igemódosítók és igeképzőkről.«

»A magyar nyelv szótára képezendi munkám harmadik részét«, még pedig etimológiai szótár, s ebben valamennyi ázsiai nyelv szókincsét segítségül hija, sőt néha amerikai nyelveket is. Fölvívásában mutatványt is közöl s ebből elég lesz néhány példát idézni, hogy nyelvészeink megítélhessék a készülő nagy munka természetét és értékét:

dolog, tungúz: *dólgu* = adósság, például: *noán dólgu ocsö búre* = ő adósságát nem fizette.

drája, kasmíri: *draug*, *drug*, *drog*.

erény, tungúz: *erin* = ár, érték.

hat, sán (Hátsó-India): *hoht* = *hat*, — szingáli (Maldív-szigetek): *ahet* = *hat*, — japáni: *hati* = *nyolc*, — kasmíri: *hat* = *száz*, — undro (H. I.): *hata* = *egy*, — magyar: *kat* = *egy*, — szingál (Ceylon): *hata* = *hét*.

inni, korják (Karaga sziget): *ün*, *inh* = *víz*, — kaupui (H. Ind.): *in-o* = *igyl*, toda (Dél-India): *ün-u* = *igyl*, — kóta (D. I.): *ün-e* = *igyl*, tungúz: *um-udj-em* = *inni*.

íny, tungúz: *ünje* = *inni*, *ingui* = *nyelv*, — szamojédi: *ngün-ce*, *nin-ce*, *nyin-djiny*.

kevés kolos (Észak-Amerika): *kuv-acs* (*kev-ecs* = *keves*)

konkoly, kasmíri: *kankol* = *Eleagnus*.

kurta, tamil: *kurija*, — toda (Dél-India): *kuruda* = perzsa: *khurd* = *kicsiny*, *keskeny*, *khurda* = *darabka*, *kicsiny*.

lepedő, hindusztáni: *labáda* = *nagy kabát*.

nyugta, hindusztáni: *nukta* = *pont*, *jel*.

puttony, szingál: *pottanija* = *csomó*, *batyu*.

szén, undro (H. I.): *szén* = *vas*, szengmai (H. I.): *szél*, *vas*, — mandzsu: *szele* = *vas*, — tungúz: *szele* = *vas*, *szele-me* = *vasból való*.

szent, hindusztáni: *szant* = *ájtatos*, *vallásos*, *jámbor*, — kasmíri: *sunt* = *szent*, *remete*.

tarhonya, a mandzsúrok kedvenc eledele: *tarhona* (*tarho* = *zsiros*), — tungúz: *talgána*, *talkana* = *liszt*.

Nem szükséges se gáncsolni, se dicsérni Pongrácz Sándor vállalatát: a Nyelvőr olvasói ebből a kis izeltőből is fogják látni, mit várhatnak a nagy munkától.

Könyvészet.

Nyelvtudományi Közlemények 34. k. 3.—4. füz. Melich J. Szláv jövevényszavaink. X. — Erdélyi L. A tihanyi apátság népeinek 1211. évi összeírása. — Ismertetések.

Századok, dec. Pótlások és javítások a M. Oklevélszótárhoz (Szily Kálmán).

Természettudományi Közlöny 424. füz. Kempelen Farkas (tíz rajzzal; Kempelen Bélától).

Néptanítók Lapja 1904. 52. sz. A magyar nyelv tanítása (Szigeti Sámuel).

Egy. Philologiai Közlöny 1905. 1. sz. A nyelvújítás 1815-ben. (Császár E.) — Dessewffy J. gr. az igeragozásról. (Baros Gy.)

A pesti tájszólás kis szótára. A helyszínen eszközölt gyűjtés alapján összeállította egy pesti bennszülött. (Pesti Napló 1904. karácsonyi mell.)

Budenz J. Finn nyelvtan. Átd. Szinnyi J. 6. kiad (2 K.)

MAGYARÁZATOK, HELYREIGAZÍTÁSOK.

Helyreigazítás. »Adalékok a finnugor palatalis mássalh. történetéhez« c. értekezésemben a 3. s 4. lapon azt a két tételt állítom fel 1. hogy ősi szókezdő postpalatalis *k* megfelelője a magyarban, vogul s osztj.-ban *χ*; a többi rokon nyelvben pedig mediop. *k*; 2. hogy ősi szókezdő mediopalatalis *k* minden rokon nyelvben megmarad. Továbbá uo. 5. lapon az első szakasz címe ez: »Ősi (postp.) *k vagy **k*h > magyar *h* stb., csuvas *χ* stb.«; végre uo. 19. lapon a második szakasz címe ez: »Ősi (mediopalatalis) *k* > finnugor és csuvas mélyhangú *k*« (értsd: mediopalatalis *k*, valamint többször is így nevezem a dolgozatomban). Az idevaló példák: *kacs*, *károg*, *kufar*, *kajtat*, *kóró* stb. — Ez, úgy gondolom, elég világos megkülönböztetés.

Ellenben uo. a 4. lapon ez van mondva: »Így eredeti *k* (postpalatalis) megfelelője a csuvasban is részint *k* és a magyarban stb. is mélyhangú *k*, mint a *kacs*, *károg*, *kufar*, *kajtat*, *kóró* stb. szók alább közölt etimológiája is bizonyítja«. — Ez kétségtelenül hibás, mint láthatni az előbb említett idézetekből. Nem kutatom, hogy került ide, de könnyű kijavítani, ha a postpalat. *k* helyett mediopalat. *k*-t írunk s a »részint« (a következő mondatban az »ugyancsak«) szót kihagyjuk.

Amde az előbb említett idézetek s egész értekezésem azt bizonyítják, hogy ez a hiba csak ebben az egy mondatban van. Lehetetlen, hogy a legfelületesebb olvasó is észre ne vehetné. Én magam persze azonnal észrevettem, de fölöslegesnek tartottam a nyilvános kijavítását. Mindamellet akadt egy ember, t. i. bírálóm, aki cáfolgatva ezt kérdezi: »De vajjon igaz-e az állítás első része, hogy eredeti [postp.] *k a csuvasban lehet *k* is?« (NyK. 34:463).

Nem igaz, uram; de ezt már az én értekezésemből is meg lehetett tanulni.*

SZILASI MÓRIC.

Adatok a *χ* hanghoz (Nyr. 33:577). Szinnyi József egy. tanár úr volt szíves multikori megjegyzésemnek több hibájára figyelmestetni. A 13. sorban »a személyrag *j* hangja« helytelen e h.: »a főszólító mód képzője, a *j* hang.« — *Tanítja*, *állítja* stb. alakokban a *tj* nem *ttχ*, hanem: *tyty* (=t't'). — A *lopy*, *tépy* stb.

* A postp. *k* hangra a Nyr. nyomdájának nincs egyszerű jegye.

A szerk.

alakokban a *j*-nek *Ĵ*-vé való hasonulása már a Magyar Nyelvhasználat 103. lapján is ki van mutatva. — Az imperat. *ss* és *cs* < *tĴ* pedig NyK. 23:463. — A zöngés *j*-nek megfelelő zöngétlen *x* a HB-en kívül is megvan: *rohtonc*: *raxtonk* K. T. és *tonoktuan*: *tanoxtván* Gyulaf. Gl.

TOLNAI VILMOS.

Van-e *Ĵ* hang a magyarban? A Magyar Fonétika bírálatában (NyK. 34:238) említi Gombocz Zoltán, hogy »a magyar mássalhangzók táblázatából kimaradt a *j* zöngétlen párja a *Ĵ*«. S szerinte legfeljebb szó elején nehéz ez a hang magyar tanulónak (hát szó belsejében?). »mert szó végén elég gyakran ejti a *k* vagy *p*-re végződő igék parancsolómódjában *rakj*, *lopj* (= *rakĴ*, *lopĴ*)«. Tolnai Vilmos Gombocz példáinak kiegészítéséül elsorolja az összes *k*, *p* végű igéknek ezt az alakját (Nyr. 33:577); eszerint van összesen 6 *k* végű és 9 *p* végű ige, melyeknek felszólító módjában szerinte *Ĵ*-nek hangzik a *j*. Ennyi az egész! S ha még meggondoljuk, hogy az ott elsorolt legtöbb igének ez az alakja igen ritkán fordul elő, másrészt meg, hogy mihelyt e szavak után magánhangzós szókezdet következik, már semmi esetre sem történik hasonulás (*csap-j oda*, *harap-j egyet*, *tép-j el*, *lép-j előre*), világos, hogy e hang előfordulása nem elég gyakori ahhoz, hogy az idegen *Ĵ* hang megtanulását megkönnyítse, de még ahhoz sem, hogy helyet foglaljon a magyar mássalhangzók táblázatában.

Gombocz figyelmeztetése óta megfigyelem ez alakok kiejtését s azt tapasztaltam, hogy a *Ĵ* hang ejtése ezekben az alakokban sem oly általános, mint ő hiszi. Hallható a *rakĴ*, *lopĴ* ejtés is, de gyakrabban hallottam az olyan ejtést, s én azt hiszem ez az elterjedtebb, midőn a *j* zöngétlenül kezdődik s zöngésen végződik, vagyis egy zöngétlen átmenő kapocs kerül a *k* és *j* közé (*rakĴj*, *lopĴj*). Tulajdonképp a népies ejtést kellene megfigyelni, erre azonban alig van alkalom, mert hisz a felszólító módnak ez az alakja a nép ajkán rendszeren így hangzik: *rakjá*, *loppjá* stb. Tehát a magyar mássalhangzók táblázatában ezentúl sem jut hely a *Ĵ*-nek, hanem a mássalhangzók hasonulásáról szólva, igenis meg lehet említeni a hasonulásnak ezt az esetét is.

Amit Tolnai Vilmos ugyanott a *Ĵ* hang mai használatáról még elmond, az csupa tévedés. A *tj*-ből a magyar kiejtésben *ty* lesz, s ez sohasem *tĴ* vagy *ttĴ* (vö. M. Fon. 94. l.). A dunántúli *aptya*, *raktya* alakok sem magyarázandók *Ĵ* segítségével. Az *ap-ja*, *rak-ja*, *vág-ja*, *dob-ja* szavakban a dunántúli nyelvjárások a spirans hang helyett explosívát ejtenek, még pedig zöngétlen mássalhangzó után a szintén zöngétlen *ty*-t (*ap tyá*, *rak tyá*). zöngés után pedig a szintén zöngés *gy*-t (*vág gya*, *dob gya*). Az *ihlet*, *enyh*, *bolyh* csak az írott nyelv szavai; s ha *Ĵ*-vel ejti őket valaki, ez csak egyéni sajátosság; én még sohasem hallottam ezt a kiejtést. Az *cĴ*, *hajĴ*, *vajĴ* (*eh*, *hajh*, *vajh*) ejtismód is teljesen ismeretlen előttem; így csak azok beszélhetnek, akik az írásnak minden betűjét ki akarják mondani.

BALASSA JÓZSEF.

Kenyérmentség. (Nyr. 31:111—33:477.) Ezt a kifejezést, s egyáltalán a közölt beszélgetést, Horovicz J., hmvásárhelyi tanító barátomtól, ki a népszámlálás alkalmával jegyezte fel, hallottam s az ő adatai nyomán közöltem. Nála létemkor ő kérdezte tőlem, ismerem-e a *kenyérmentség* szót és tudom-e, hogy mit értenek rajta? Nincs okom kételkedni H. J. szavahihetőségében, és a vásárhelyi parasztot ugyancsak H. is ismerheti, mert ő is Hmvásárhelyt született, ottan nevelkedett s ma is ott működik. Abból pedig, hogy éppen népszámlálás alkalmával, mikor úgysis az adó-emelés réme kísért a nép között, az összeírást végzőnek arra a kérdésre, hogy mit eszik s hogy a gyerekeknek mit ad? — félig-meddig kesernyés hangon azt feleli, hogy *kenyérmentséget*, vagyis krumplit, vagy sült tököt, abból a körülményeket mérlegelni tudó olvasó egész bizonyossággal nem fog arra következtetni, hogy ezt a vidéket vad emberek lakják.

BÉRCZI FÜLÖP.

A hevesmegyei nyelvjárás c. tanulmányomról ismertetés jelent meg az Egri Híradó 1904. dec. 31-iki számában. Csak annyiban foglalkozom vele, amennyiben a hamis prófétákkal szokás: tévedéseiről nem a »laikus közönséget«, hanem a nyelvészközönséget értesítem és világosítom föl.

1. Az ismertető azt mondja, hogy Eger a mátravidéki nyelvjárásba tartozik. *Si tacuisses...*! Úgy látszik, még a Balassa térképét sem ismeri az ismertető, mert Eger ott is négy nyelvjárás sarkában áll s kissé a borsodi nyelvjárásterület felé fordul. Azt hiszem, nem érdektelen kijelentennem, hogy se Balassának, se az ismertetőnek nincs igaza. Nincs, mert Eger a hevesmegyei nyelvjárás s ezt nyelvtudománnyal alaposan foglalkozó embernek a tanulmányom után még most is bizonyítani felesleges volna.

2. Az ismertető azt írja, hogy én az Egert illető adatokat Zolnai és Bartha feljegyzéseiből írtam ki. Hát tudja-e az ismertető, mi a nyelvjárástanulmányozás oka-foka? — Én, amit Egerben hallottam, mindent feljegyeztem, amit nem hallottam s az említettek feljegyzéseiben megvolt, felhasználtam, s ez kötelességem is volt!

3. Azt írja tovább, hogy a Lundell ideálja távol van tőlem. Az én »skatulázásom« éppen a Lundell ideálja! S ha én nyelvtörténeti magyarázatásokra stb. is kitérek, tán még az ismertető ideálját sem közelíthetném meg.

4. Kiírom az ismertető egy pár sorát az ő tudományának jellemzésére. »A segélyző vármegye laikus közönsége, nem hinném, hogy jó szemmel nézné Nagy János füzetének azt a tudákos (!) színezetét, mely laikus közönségre éppen nem számít s egy doktori értekezés keretén nem lát túl. Még az írásforma sincs előzetesen megmagyarázva.« (Hallatlan!) »S így az egyes hangok kiejtési nűánszát feltűntető jelek legtöbb olvasó előtt érthetetlen hieroglifek gyanánt tűnnek föl.« — Azt hiszi az ismertető, hogy a nyelvjárástanulmányt 16 éves kis lányok számára írják? Legyen ön udvarias a 16 éves

kis lányok iránt, de az ilyen sorokkal ne kompromittálja az — Egri Hiradót. Aki a nyelvjárástanulmánytól érdekfeszítő olvasmányt vagy »szép históriát« vár, annak a nyelvészeti fogékonysága rémmódon el lehet tompulva, »aminthogy igaz is.«

BERZE NAGY JÁNOS.

NÉPNYELVI HAGYOMÁNYOK.

Tréfás hangmagyarázatok.

Tudod-é mit mond a cigáⁿ hegedőjé. A pirimás^é aszongya: ád a ²lsten kényeret. A kontorás^é még asz feleli rá: ád-é, vagy sē; hanem a b^uögg^uós b^uöggejé rá b^uöggi, hogy: d^(e) ád ám, d^(e) ád ám! —

Kalics bátyám! K^ééd ihász v^uót, k^ééd ¹érti a birka beszígyit. Mit is mond a birka?

Hő! Mikor a tilos lucőrnábo van. örül is, még iparkodik is, osztán aszongya: *be e e* leveles. — T^élén, mikor má alig van mit énni, aszongya a báráⁿ az annyánok: Idős anyám, mikor léssz nyár? Az annya még rá: Nem ¹érém ¹é *ē ēn* aszt még! A báráⁿ: Eper levelet! Az annya még: K^uór^uója is j^uó v^uóna!

SZTROKAY LAJOS.

Találós kérdések.

Mé néz az ember bele j ap pípába? F. Mer nem nézhet ki belülle.

Az éccéri vág gázdá mēm̄mont-á-jás siket feleséginek, hogy páráncsollyá j-án néma szógállónak, hogy mēnyēn le-j-áb bēdēt pincébe, osz csápollyon ád dohos hordóbú būdōzs bort ács csorbá káncsóba. Mi vót itt ép? F. Ács csáp.

(Heves m.)

NAGY JÓZSEF.

Szók és nyelvsajátságok.

Aután: azután. — *Eggyött, eggyött*: együtt. — »Még mos csak *esztendős* katona, ém meg *kettő* vagyok.« »... me most hogy ezeket az újoncokat *képezik kifelé*, abriktojják, későn van a mená-zsi.« — *Meginten*: megint, ismét. — »Három *roston* is befütöttem«: három ízben, háromszor. — *Takarét*: takarít. — »Alig jöttem haza. elküldött *újfent*«: ismét. — »A *vasúthoz* vótam«: a vasútnál voltam. — »Maj elmejek előbb *vacsoraér*, (igy is: *vacsoraítr*)«: vacsoráért. »Ott vótam tizenkét *óraig*«: óráig.

(Egy beregi születésű egri baka beszédéből.)

ZOLNAI GYULA.

Tájszók.

<i>apó, anyó</i> : apa, anya.	<i>immág</i> : immár.
<i>nagyapó</i> : nagyapa.	<i>hétfű, szereda</i> .
<i>najinnyó</i> : nagyanya.	<i>sorrró</i> : sarló.
<i>karinca</i> : kötény.	<i>izibe</i> : gyorsan (siess).
<i>kurti</i> : kabát.	<i>palajbász, karajcár, Kirisztus</i> .
<i>tikmony</i> : tojás.	<i>Katók</i> : Kata, <i>Annók</i> : Anna.
<i>lapi</i> : levél (falevél.)	<i>lássuk</i> : látjuk.
<i>botoka</i> : súly (mértékegység;	<i>csürke</i> : csirke; <i>fiszfa</i> : fűzfa.
<i>furika</i> : klárinét. [? A szerk.]	<i>bong</i> : gomb; <i>bongostó</i> : gombostó.
<i>cukház</i> : börtön.	<i>arr</i> : orr.
<i>zsitár</i> : határőr.	<i>konora</i> : korona.
<i>kémönös</i> : konyha.	<i>gyortya</i> : gyertya.
<i>ablakpank</i> : ablakfa.	<i>ászló</i> : zászló.
<i>kófon</i> : kas.	<i>espárga</i> : madzag, spárga.
<i>kompona</i> : mérleg.	<i>könyű</i> : könyv.
<i>mintsább</i> : mintsem.	<i>tulu</i> : tollu.
<i>kürtő</i> : kémény.	<i>dovány</i> : dohány.
<i>kuszkura</i> : apatárs, ipa.	<i>kijed, kegyemőd</i> : maga v. kegyed
<i>firhang</i> : függöny.	helyett használják.
<i>gőzös</i> : vonat.	<i>csendér</i> : csendőr.
<i>masina</i> : gép.	<i>jóccokát</i> : jóéjszakát.
<i>kóperta</i> : levélboríték.	<i>csihány</i> : csalán.
<i>ház</i> : szoba.	<i>pestalja</i> : kemencealja.
<i>híjú</i> : padlásüreg.	<i>árnyékalja</i> : szinalja.
<i>padlás</i> : padló, ház földje.	<i>tikör, tisztöletes ur, möghéröm,</i>
<i>vettető alja</i> : lépcső emelvény.	<i>szépön, embör, kemönce.</i>
<i>addsza, veddsze, neszesze!</i>	<i>eféju</i> : ifju.
<i>hocide</i> : addsza ide.	<i>mána</i> : málna.
<i>déci</i> : deci.	<i>kopossó</i> : koporsó.
<i>meghót</i> : meghalt.	

Szólások: Hát látás ezt * valahol?

Hocasza ide izibe azt az ecőtös évegőt!

A bójzafák között veszté el a gyermek a karajcárt.

Mintsább eladjam, meghagyom, hogy *hótomkor* a *koporsómba* kócsolják *derága furikámat*.

(Brassó vm. Apáca.) MÉSZÁROS KÁROLY.

Hétfalusi csángó szók.

<i>mocsolék</i> : moslék, piszkos, lucskos,	<i>hangol</i> : erős, fennhangon beszél.
sáros. Pl. »De <i>mocsolék</i> idő	Pl. Erősen <i>hangolt</i> a tiszteletes
ez!«	úr és berekedt.
<i>búvárkodik</i> : folytat. Pl. »Ez a	<i>megvérül</i> : vére felhevülván, el-
tehen <i>búvárkodhatnak</i> .	gyengül, megbetegszik. Pl. »A

* A férjet érti a nő rajta.

kis borjú, ha kieresztik szabadon, úgy kiszaladgálja magát, hogy *megvérül*: azért vigyázni kell rá.«

feliparkodik: felnevekedik, gyorsan felnő. Pl. »Hogy *feliparkodott* már a fű a kertben.«

elforrul: forró lesz. Pl. »*El-elforrul* a küsdég homloka a láztól.«

küsdég: kisdéd, csecsemő. Pl. l. fent.

rendvel-rendvel: néha-néha, hébe-korba. Pl. »*Ellátogat rendvel-rendvel* a testvérjéhez.«

öklök: gömbölyödik, illetve gömbölyödve nő; látszik, hogy már nő és gömbölyödik. Csak cseresznyéről, meggyről mondják.

Pl. »*Öklök* már a cseresznye.«

odatökked: odatűz, odasüt. Pl.

»*Úgy idetökked* a napsugár a falhoz, hogy alig állom.«

orotni: irtani. Pl. »*Kiorották* az erdőt.«

elháramlik: elszakad, elköltözik messze. Pl. »Az az ember rég *elháramolt* a mi falunkból Romániába.«

PETROVICS PÁL

Tréfás mondások.

Nem vagyok én öregebb kénél, csak a bőr öregebb rajtam.
Lessz még valami ebből a földből, (föld lessz belüle; buza, rozs, ha lessz, ha nem).

Kifogy belüle, mint a jádi pap az imáccságba, mint a csoknyai a mistyánkbu.

Hozd ám a rokonomat is (rokk).

Nem ért ké a lóhó, csak a fülit üti.

Esik az eső. Nem a! Hát mi? Csak víz.

Addig élek, ameddig akarom (a karom).

Akkorát tüsszent mint egy akó kapu (akolkapu).

Mélkórságos úr lett belüle (méltóságos).

Ű esztelen cihája (excellenciája).

Ne ne vess, csak amugy örülj.

Möggýöngtül a szíve mint a kéri vőfény. (Nagyon sirt a menyasszony a bucsuztatásná, oszt a vőfé is belekezdött a sirásba annyira mögysajnálta.)

Nem adná egy pitar kutyáé.

Nincs édes annya a munkájának. (Nem szép, nincs formája.)

Annyira mögnő mahónap, az akasztófát is ékerüli.

Huzd rá, ugyse tudod mit szántam nekéd. Mit no? Akasztófát.

Kötény alá temetik a gyereket (ha a kis gyerek elhal s az asszony rövid idő alatt újra terhes lesz.)

Közmondások.

Vak is táná néhá garást. Zsidók köszt is az öreg hájtya-jál lovát. Nem észik még át telet sē-j-ák kutyák, sē-j-áf farkasok (= majd lesz még hideg is; enyhe télre mondják). Űri pompá, űres konyhá. Rozbá keresik áj jót (feleli, a kinek azt mondják: De rossz a ruhád).

Ló botlik, nagyot botlik; csikó botlik, kicsit botlik. Ép sógorok, kutya komák. Elő ciróká, ázutám máróká (= először cirógtatják egymást, szépen összeférnek, azután meg összearakodnak). Forr áv víz, vínű-j-ász szákkácsné. Éccér hopp, mászszor kopp v. télén hopp, nyáron kopp (= hol jó az ember sora, hol rossz). Mász szájával nem lehet jóláknyni. Éccér lákik jó ál ló äggy esztendőbe, akkor is méffájósogyik túlle áf feje. Áz írást nem nyállá lö ák kutya = scripta manent. Csak szímbű (tészi), nem szívű. Ász szónák párját köll ánni (= ha vmit mondanak, meg kell rá felelni, vissza kell vágni). — Rokonok? F. Ádámru, Évárú, án náty körte fárú.

(Gyöngyös-Halász. Heves m.)

NAGY JÓZSEF.

Népetimológiák.

A Garay-utczában Budapesten van egy üzlet, melynek gazdáját *Koromptz*-nek híják. Szerintem ez a név *Kronprinz* német szóból keletkeztetett csak.

Tegnap azt kérdeztem kocsisunktól, hogy dolgozott-e már *Augenfeld* úrnál, azt felelte hogy: »Hát persze, hogy dógoztam mán *Agonfótt* úrnál.«

VAJDA MIKSA.

Helynevek.

Hosszuaszó, Kövesaszó, Fenyőaszó. Az aszó mind a három szóban völgynek felel meg. Továbbá előfordul Deságháttya, Málháttya. Ezekkel a szókkal a hegynék azt a részét nevezik, a hol átmennek a lapályba, a síkságba. Továbbá: Telekság (nem ség).

(Udvarhely m. Zetelaka.)

BIRÓ LAJOS.

1. *Cinderi-Bogád*: Berekalja, Bogádalja, Egyes, Hosszusziget, Irtás, Kenderföld, Kettes, Kisbogád, Kiscsont, Miklósrét, Nagy-Eger, Rétföld, Szentgyörgyvirágos, Teleki rét, Új rét, Vársziget.

2. *Gilvánfa*: Borsaföld, Buzás láza, Cserdi mező, Fekete föld, Gologvai, Haraszti, Kis mezőke, Kövesi, Mónisi, Nagyház, Oltványosi, Pöttendi, Pusztai, Szentkirályirtás, Szigetje, Temetési, Tűskés.

3. *Hernádfa*: Budai, Kiserdő, Megyer, Nagyrét.

4. *Kisasszonyfa*: Alsó derékút, Alsó hosszúk, Árokdülő, Baksai erdő, Belső telek, Bertók, Cserláz, Derékút, Eresztvény, Gömböc, Hosszú földek, Keleti kertalja, Kenderföld, Kis hegy, Kis láz, Kis rét, Körtvélyes, Középső, Kútfa, Kútfél, Meggyes, Nagymegye, Papp-rét, Páli mező, Pusztai rét, Tótok háza, Úrrét.

5. *Kistelek*: Árokközi, Cserei irtás, Csereláz, Fenyős, Karc, Káposztáskert, Kertvége, Megyeköz, Mezei irtás, Mező, Reggelkellő, Rigómező, Rosszföld.

6. *Magyar-Mecske*: Budai irtás, Farkastelek, Feketedülő, Jesztorgai, Magyarás, Makrád, Szelecske, Zabosmegye.

7. *Monosokor*: Alsó erdő, Csoboka, Kis mező, Köves, Záz, Tekeres, Topolyva.

8. *Okorág*: Cserrét, Csoboka, Csúr, Falurét, Gyüent, Haraszti, Kollát, Lucernás, Okorköz, Szilas, Szurdok, Új ház hely, Újlak.

9. *Ózd*: Antóház, Bogyórét, Faluhely, Fiató, Kertajja, Középső, Kúti, Nagymegye, Pázsit, Pénzes, Pója, Rekettye, Rekettyés, Szijhatár, Tüskes, Zabosmegye.

10. *Rónádfa*: Alsó erdő, Decsi, Gigei, Gyöngyfa, Kápolna, Mojka, Szállások.

11. *Sumony*: Bakantó, Bodóci, Cserivaj, Csopoj, Gyümölcsös, Hajógi, Homó, Hosszúdtűlő, Kenderföld, Kispertaj, Lázirét, Malomi, Manyarui, Nyarastó, Sorgyusi rét, Szelestó.

12. *Új-Mindszent*: Belső irtás, Cseremkata (köznyelven: Selyem Kata), Dennyeföld, Fenyeres, Gulasi, Hatvani rét, Hosszurét, Kapuj, Kértvegy, Kolomárné, Kőrifás, Martonrét, Nagycsapás, Széppéter, Sziromdenger.

(Baranya m.)

SOMSSICH SÁNDOR.

Dűlőnevek.

Cák: Telek-dűlő, Cser, Bendeirtás, R^uóhegy, Szögverem, Hosszi, Egér, Sz^uöl^uók eleje, Hosszi irtás, Lejár^uó(z)álog-rít, Bejár^uó (z)álog-rít, Rövid, Damukos, Komirtás, Kis-Komirtás, Belsődtűl^uó, Kecseirtás.

Velém. Zerácsár^uó, Zimb^uós (ingoványos hely), Hajlatom (domboldal), Kendigv^uögyö, P^uóka^uf^uődek, Csiszár, Danija, H^uót(domb), Má, Br^uóság^urít, Tika^urít, B^uótos pince, Csavar (tekervényes út van benne, különben domb), Pák^uó, Tusmegye, Magyar^uósok, Hegyvámos, Grébitv^uögyö, Csádé.

Doroszló: Kűs^uő felő, Csikényei d., Szerdai d., Kertalla, Avasallai d., Perényei d., Határi d., Belső vágási d., Fülöp csarita, Rítmelléki hegyvámos, Újhegy, Kapuskuti hegyvámos, Derécei d., Belső marcsátai d., Kisirtási d., Kűs^uő kövesék, Erd^uőmelliké, Erd^uővígi d., Berekalla, Karhi d.

Szerdahely: Vidrábok, R^uóhegyek, Ta, Nyirés, Irtások, V^uögyi d., Zsápérék.

(Vasm. Kőszeg vidéke.)

KOCSIS LÉNÁRD.

Szőlőművelés és gyümölcsstermelés szavai.

Eszközök: Permet (a kékgalic oldata), karaszoló (kaszadarab nyélbe erősítve, a szőlő hosszú hajtásainak elszedésére használják). Ágas, furkó, csomiszló v. csumiszoló (szőlő v. gyümölcs összezúzására használják), sutú, álló, sződő, pittli (bádorfazék) lopó hévér (borszívó) korcsolya, ászok, madárijesztő, kereplő, garabó, hordó, dézsa, csöbör, vödör.

Termékek: rekenye (a szőlő friss zöld hajtása), venyige, törkő söprő (a bor alja), bajúsz, kacs, fej (szőlő), girizd, állani való (szőlő).

Tulajdonságok: taplós (alma), rozadás, szeplős (barack), kásás (körte), lerogyott (gyümölcs; hirtelen megért), szotyos (túlért puha körte), felfordult bor (megromlott).

A szőlőskert felosztása: pászta, borozda (a szőlő közötti közlekedő út), út (pl. hány út a szőlőd?), hegyközség, bakhát.

Cselekvést jelentenek: einslágol (kénez), essől (a szőlőcsész minden sarkán a szőlőskertnek, mikor azt megkerüli), töltöget, kötöz, bújt, sípol, szemez, nyes, csonkol, dönt, támogat, aszal, pakol, sutul, gázol, metsz, nyit, takar, hamvaz, (a szilvát szárral szedi, hogy a hamva le ne töröldjék), karóz, tisztogat, törülget, böngéz, hernyóz, behúz (az utat, hogy az idegen nyom észrevehető, látható legyen), derít, virágzik (a bor; gombaképződmény), lefejt, zsendül, pirkad, lerogy, megvakul! (az oltás nem fogamzik meg).

Nagymöggy, öregmöggy, aprómöggy, hajagmöggy, pipacsmöggy, vörösmöggy, ótottmöggy, feketemöggy, szentiványi áma, rozmaring-áma, nyári, téli pogácsaáma, véráma, vajáma, püspökáma, masánker-áma, (Maschánaszky) jahováma, tüköráma, fontosáma, paradicsomáma, kormosáma, nyári pirosáma, lánycsőcsűáma, pamperger-pengeráma, szercsikaáma, sóváriáma, csörgőáma, viaszáma, borizűáma; — nyári, őszi aszalószíva, vörösszíva, zódszíva, fehérszíva, ringlőtszíva, lószöműszíva, doktorszíva, kökényszíva, potyókaszíva, bonabéniszíva; — furkó-körte, császárkörte, bőrkörte, árpávalérő-, búzávalérőkörte, mákfőjű körte, citromkörte, nyakas körte, savanyókörte, muskolatkörte, Szent-Anna-asszonykörte, Kálmánkörte, borsoskörte, szépasszonykörte, orozva-termőkörte; — madlén, lugas, bajor, tökszőlő, izabella, mézes fehér-szőlő, kecskecsőcsű, egrősszőlő; — sárgabarack, szőrösbarack, kajszibarack, olasz, franciabarack; — ropogós cserősznye, körösi cserősznye, pongorádi, csongorádi cserősznye.

(Kecskemét.)

BENKÓCZY EMIL.

Szőlőművelés.

(Somló hegye, Veszprém m.)

Szőlőfajok: szigeti (furmint), sárfehér, budai zöld, fehér szőlő, rak szőlő (Zala-Egerszegen: »ratok«, a Balaton mellékén: »világos«), zöld fehér, fehér hamvas, bajor (gohér), muskotály, olasz és francia rizling, gyöngyszőlő (chasselas), kék nyelű, térdes, szilifánt (cirfandler), fehér mézes, Margit szőlő vagy Jakab szőlő, kecske-csőcs, pozsonyi; szemmártoni szőlő: a »hónal fattya« utólag virágzik s meg nem érő vagy csak novemberben érő szőlőt terem (más vidéken: egres).

CSAPODI ISTVÁN.

Gúnynevek.

Kínyés Gecse, Patócs, Klavár, Nagyhasú Bilicki, Gólyalábú Oszgányi.

Nagy Tót Jancsi Dalmandi,
 Űrge Bandi Szakali,
 Tanci Pista Madarász,
 Fajka Paja Dadarász. (Négy szomszéd.)

Badzsó, Csúri, Csuma, Mucsi, Tecsak, Nagy Tót Jancsi. (Egy legénytársaság tagjai.)

(Zenta.)

TELEKY ISTVÁN.

Beszéd a házosságrú.

Mi a házosság,
 Világi párosság.
 Akkik csak próbáták
 Assz mind it taláták.
 Im aszongya ^ére
 Maga Kosut Lajos,
 Hosz szégí~l legínnek
 Biz an nagyom bajos.
 Annak a legínnek
 Ugyan m^lég n^m csuda,
 Ki maga fejitű
 Esz m^lég min n^m tuggya.
 De ja zasszon neki
 Maj tuttáro aggya,
 Ha hommi k^üő neki,
 Ész szálíg ^éamonnyga.
 A gazdaasszonnak
 Elősször k^éék hásztüz.
 Hohha en nincs bizon
 Neki nab büz.
 Szobábo, koⁿhábo
 Légyén öligsigés,
 Butor, ojan helmi,
 Ammi csak szükségés.
 Mivel ha a zasszoⁿ
 Lát ebbe szükségét,
 N^m ühet senkiv^é
 Vidám vendígsíget.
 Dörög, morog akkor
 Ű k^éeme uráré,
 Hogy a ménkü hoszta
 Űtet a nyakáro.
 Hot tehát esz kerüd
^lÉs hogy kedvit kerezsd,
 Mindezéket az^lér
 Röktön venni siess.
 Söprü, ruhakefe

^lÉs b^üörös táskola (?) *
 Mángoll^ó, s^üótart^ó,
 Rokka ^lés mat^ólla.
 Fⁿóra [falra] cifra tikér,
 Szobábo szíp aszt^ó,
 Köll ágy, ládo, karsz^lék,
 J^ó puha vánkoss^ó.
 Tele öreg finom,
 J^üőf^éle ecett^é,
 Rúzza vizz^é ^lés más
 J^üőszagu kenett^é.
 Házod előtt ha lácc
 Zsid^ót járnýi immár
 Uh hajt, ut tuszku ki
 Valamint a tatár,
 Hov vígy csipk^lét, kend^üöt
 Oll^ót, gyűszűt, m^ék tüt,
 Ládáro lakatot
 Még más ilyesnemüt.
 Vásárro k^éék mennéd,
 Mer kerget a zasszoⁿ
 K^éék kapca, cipell^üő
 Még uj^módi kartoⁿ.
 Feketé selém vagy
 Más színű keszkeny^üő,
 Ezám má jasztán a
 Zigazi bökken^üő.
 Apró és naf fazík
 Bögre, szilke ^lés tá,
 Hidd ^é barátom ezt,
 Hon nagyom megrostál.
 Nyárs, rost^lé, tők, gyalu,
 Süt^üőlapát, pemet,
 Im mind ezéket s^m
 Tⁿenni ám a szemet;
^lÉs sok lábos edíny,
 Valamint lábotlaⁿ,

* Eredetileg: borsos iskátula. — A szerk.

Kis és nak kanábú
 Likas és likatlan.
 Vasfasík, csipűvas,
 Sötörű még mozsár,
 Kézi, asztám mék több
 Szakajtű kosár
 Sodrűfa, még dészka,
 Kis és nar reszellű
 Hunnaj szédéd esz mind
 Jű barátom elű.
 És gazdasszonynak ám
 Minnyájan szelű
 Kű még ezen földű
 Sajtár és tekenyű.
 Vaslábos, rézüst és serpenyű
 Levesmerű fényes rűz
 Vasnyelű kalán,
 Sötartű más eszköz
 Ájjo koűha falánn.
 Jaj de még a lakűoszobáro
 Sokkű több kű ám mind a
 [konyháro.

Mer nem is szűllottam,
 Még a szekrűnyekrű,
 Aranyos kipekrű
 És ágyteritűökrű.
 Már ammit emontam
 E jis ölíg faj,
 De még maratt ám én nab baj.
 Mondanám is nem is
 Igazán átullom
 De utűjára el is nem titkúhatom.

(Veszprém m. Ugod. — Horváth Kálmán feljegyzése).

BEKE ÖDÖN.

Mi türis-tagadás,
 Még űóra is kű mēnni.
 Hogy a mēnyecskűének
 Bűcsűöt is kű venni.
 Ebből áll röviden
 Házosság, párosság,
 Akkik csak prűóbáták
 Asz mind it taláták.
 De anygyali szűzek
 Azér örvengyenek,
 Kik testi szűpsűgtēkben
 Kűsztűnk örvendētek.
 Csak lelki szűpsűgtek
 űÖrizzētek tik mēg,
 Jámbor szēlűd lēgyēn
 Szeretű szűvetēk.
 Ezēn szűállásomonn
 Nē szomorkoggyatok,
 Hogy a farsangbű má
 Kimarattatok.
 Gyűm maj a másik,
 Kibe lēssz részetek.
 Gyűnnek a legűnyēk,
 Kikkēl mēgeskűdhēttek.
 Itt vagyok mēg iēn is,
 Mellitēk szeret mēg,
 Tarcsa föl a zujját,
 Haccs csűókujjam iēn mēg,
 Nekiadom mostan
 Csűókom foglalűba,
 iēn tartok rá számot,
 Nēm is, más ez uv vaű.

IZENETEK.

B. u. é. k. lapunk minden barátjának!

P. L. — Hogy hogy van jobban magyarul: *inferior faj*-e vagy pedig *inferioris faj*? Egyik se, hanem: *alsóbbrendű faj*.

Burkus »a *Brandenburgicus* szónak második alkatrészéből van elcsavarítva«, mondja CzF. szótára. Vö. »burgus huszár« Illei János Tornyos Péterében 1789. 3. föl. 3. jel.

Tátra! — Leghelyesebb: *istentisztelet*, egy szóba írva és kis betűvel, mint pl. *dunavíz*, *tiszavirág*.

M. I. — *Anorganumos* helytelen képzés, mert *anorganum* főnév nincs. Helyesebb: *anorganikus* v. *szervetlen*.

Patkolástan. — Jobb ezt a régi műszót megtartani, mintsem az új *patászatot* alkalmazni. Ha nem fejez is ki mindent, amit ez a tanulmányszak magában foglal, mégis kifejezi a főcélját. De ha még ezt se fejezné ki, akkor se kellene a rég megállapodott műszót bolygatni. Az elnevezések igen sok esetben a fogalmaknak egészen mellékes ismertető jegyeit fejezik ki: az *asztalos* szó pl. csak annyit, hogy az a mesterember asztalt csinál, a *lakatos*, hogy lakatot stb. Az *asztal* maga eredetileg csak állót, állványt fejez ki. — E kérdésről tüzetesen értekezett Alexander Bernát Nyr. 7:113.

Javítandók. A *magyar nyelv* új kiadásában az előző 6. sorában e h. »alkothatnak magunknak« olv. alkothatunk magunknak. — A 86. lap utolsó sora a köv. lapról tévedt oda s tkp. a 87. lap utolsóelőtti sora.

Jutalom. A Budapesti Hirlap szerkesztőségénél húsz korona folyt be Szarvas Gábor szobrára utólag, mikor már az emlékszóbor föl volt állítva és költsége fődözve. A B. H. e húsz koronát kamatostul rendelkezésünkre adta, hogy valamelyik buzgó népnyelvi gyűjtőnk jutalmazzuk vele. A jutalmat elismerésünk jeléül — özv. Szarvas Gáborné adományával s a magunk pótlásával negyven koronára kiegészítve — **Ösz János** pocsfalvai állami tanítónak íteltük oda.

Beküldött kéziratok. Szegleti István: A főnévi igenév Arany Jánosnál. — Bérczi F. Rátartós stb. — Simai Ö. Adatok a NyUSz.-hoz és a helyesírás történetéhez. — Viski K. Nyelvemlék a kolozsvári ref. koll. könyvtárában. — Rubinyi M. A német nyelvnek birodalmi ügyosztálya. — Csefkó Gy. Tájszók. — Komonczy G. A magyar consecutio temporum. — Benkóczy E. A magyar állattenyésztés szókincse. — Székely A. Lapszemle. — Ady L. Nyelvművelés. — Kemény F. Irodalmi köznyelvünk szókincséhez.

Beküldött könyvek. Magyar remekírók, V. és VI. sorozat (Franklin): Pázmány munkái. Yörösmarty 5. és 6. k. Bajza munkái. Arany 3. k. Szigligeti színművei 2. k. Gvadányi és Fazekas. Tompa 3. k. Madách. Arany L. — Remekírók képes könyvtára: Reviczky költeményei. Leopardi és Musset költeményei. Csokonai vál. munkái. — Baksay S. Szederindák. 2. kiad. — Riedl F. Arany János. 3. kiad. — Benedek Elek: Hazánk története, az ifjúság számára. — Benedek Marcell: Don Juan feltámadása. — Ranschburg P. A gyermeki elme fejlődése és működése. — Brunner: Tábori erődítéstan, ford. Székely László. — Az Athenaeum nagy képes naptára. — Szemere S. Az esztetikai játékelmélet. — Kincses Kalendárium 1905-re.

LEGUJABB!

Szülők, orvosok, paedagógusok, jogászok és a művelt közönség figyelmébe!

A gyermeki elme fejlődése és működése,

különös tekintettel a lelki rendellenességekre, ezek elhárítására és orvoslására.

A vall. és közokt. min. megbízásából írta:

Huszonhét ábrával.

Dr. RANSCHBURG PÁL

Ára **4** korona.

Megjelent az „ATHENAEUM” részvénytársulat könyvkiadóhivatalában (Kerepesi-ut 54.) és kapható úgy ott, mint minden könyvkereskedésben.

Most jelent meg!

KELEMEN BÉLA: NÉMET-MAGYAR ÉS MAGYAR-NÉMET **Kézi Szótár**

— AZ ÚJ HELYESÍRÁS SZERINT. —

A két kötet, mely **1040 oldal** terjedelemben **3120 szórón** szedett hasábként közli a magyar és német nyelv szókincsét, egy vagy két félbörkötésű kötetben **16 korona**. Tanár urak ezen szótárt saját használatukra a kiadóhivatal útján **9 koronáért** szerezhetik be. ☛

Megjelent az Athenaeum irod. és nyomdai r.-t. könyvkiadóhivatalában (VII., Kerepesi-ut 54.) és úgy ott, mint minden könyvkereskedésben megrendelhető.

Kelemen Béla német zsebszótárát jól ismeri a közönség. A könyvecske páratlan sikere arra bírta a szerzőt, hogy ugyanabban a rendszerben egy nagyobb, kimerítő szótárt készítsen. Ez a szótár, melynek befejező kötete most hagyta el a sajtót, összes régebbi szótárainkat fölülmulja szókincsének teljességével, beosztásának gyakorlatiasságával és frazeológiájának gazdagságával. Hisszük, hogy mindazok, kiknek jó és kimerítő német szótárra szükségük van, kapva kapnak majd ezen a kitünő segédeszközön, melyből a két nyelv grammatikai nehézségeire nézve is bő tájékozódást merithetnek.

Az ATHENAEUM irod. és nyomdai részvénytársulat kiadásában
legközelebb megindul:

A MŰVELTSÉG KÖNYVTÁRA

mely nagy gyűjteményes munka tizenkét fényes
kiállítású félbörkötésben kerül a közönség kezébe.

Egyelőre hat kötet jelenik meg, melyek a következők:

I. KÖTET: **Az ember** testi és lelki élete, egyéni és faji sajátosságai. Szerkesztik *Alexander Bernát és Lenhossék Mihály*.

II. KÖTET: **A világegyetem**. A föld és a csillagvilág fizikai tülneményeinek ismertetése. Irják *Cholnoky Jenő és Kövesligethy Radó*.

III. KÖTET: **A föld**. A föld multja, jelene és felfedezésének története. Irják *Cholnoky Jenő, Littke Aurél és Papp Károly*.

IV. KÖTET: **Az élők világa**. Állati és növényi élet. Szerkeszti *dr. Entz Géza és Mágocsy-Ditz Sándor*.

V. KÖTET: **A technika vívmányai** az utolsó száz év alatt. Szerkesztik *Hollós József és Pfeifer Ignác*.

VI. KÖTET: **A társadalom**. Az emberi művelődés, gazdasági és ipari élet. Irja *Stein Lajos*, berni egyet. tanár.

Esetleges változások fenntartva.

A hat kötetből álló első sorozat ára 144 K.

1905 február havában »A technika vívmányai« c. kötet kerül ki mint legelső, sajtó alól.

• Részletes felvilágosítást készséggel ad a kiadóhivatal: •

Budapest, VII., Kerepesi-út 54. szám.

Völkerművelés

1905. FEBRUÁR 15.

II. FÜZET.

MAGYAR NYELVŐR.

MEGINDÍTOTTA

SZARVAS GÁBOR.

*

A M. T. AKADÉMIA NYELVTUDOMÁNYI BIZOTTSÁGA

MEGBÍZÁSÁBÓL

SZERKESZTI

SIMONYI ZSIGMOND.

*

KIADJA A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA.

——
XXXIV. ÉVFOLYAM.
——

BUDAPEST, 1905.

Szerkesztő- és kiadóhivatal: Budapest, IV., Ferenc-József-part 27.

TARTALOM.

	La
Analógia a mondat szerkesztésben, nyelvtörténeti és lélektani szempontból.	
II. közl. <i>Kertész Manó</i>	57
A főnévi igenév Arany Jánosnál. I. <i>Szegleté István</i>	70
Országos nyelvművelő hivatal. <i>Rubinyi Mózes</i>	75
A gyergyói nyelvjárás. I. <i>Gencsy István</i>	80
Helyreigazítások. <i>Joannovics György</i>	86
»Nem tud mit kezdeni.« — <i>Simonyi Zsigmond</i>	89
Irodalom. A magyar katonai műnyelv (Székely László fordítása). <i>Tolnai Vilmos</i> . — Rokonalaku szók (Borbély S. füzet). — Könyvészet ..	94
Nyelvművelés. A névmutató elhagyása. <i>Fekete Ignác</i> . — Az osztrák és magyar kormány. <i>Szabó Károly</i> . — Rátartós. <i>Bérczi Fülöp</i> . — Halat, meghalaszt, előadja magát. <i>Berky Lajos</i> . — A -né -nő. <i>Verő Leó</i>	97
Magyarázatok, helyreigazítások. Meghonosult magyarok. <i>Badinyi Mátyás</i> . — Az articulus magyarjaihoz. <i>Teleky István</i> . — Föltételez, mentül. <i>Ady Lajos</i> . — Jövevénytörök. <i>Simonyi Zsigmond</i>	100
Egyveleg. Egyetemi előadások. <i>Baranyai Zoltán</i> . — Encenbenc. <i>Harmos Sándor</i> . — Iskolai magyarság. <i>Schön József</i> . — Furcsaság. <i>Ketskés Győző Zs.</i>	102
Népnyelvi hagyományok. Tájszók. <i>Horger Antal</i> , <i>Krizsa János</i> , <i>Budenz József</i> . — Nyelvsajátságok. <i>Kocsis Lénárd</i> . — Szólások. <i>Turcsányi Andor</i> . — Bethlen Anna (székely népballada). <i>Koronczy Imre</i> .	103
Izenetek. Beküldött kéziratok és könyvek. <i>Budenz-Album</i>	111

RENDKIVÜLI ÁRLESZÁLLÍTÁS!

A MAGYAR TÁJSZÓTÁR

MAGYAR TÁJSZÓTÁR

A Magyar Tudományos Akadémia megbízásából szerkesztette

szinnyei JÓZSEF dr.

egyetemi tanár, a M. Tud. Akadémia rendes tagja.

2 erős, díszes váz-
szonkötésben
42 korona helyett

2
kötet

Az I. kötet 1568,
a II. kötet 1096
(nagy 4-rét) lap.

20 korona

BUDAPEST,
1893—1901.

A MAGYAR NYELVŐR előzetes 20 korona
helyett 15-ért még nagyobb kedvezményt kapnak:
rendelhetik meg a minőségükre
nézve oly szükséges kézikönyvet.

A megrendelések DOBROWSKY ÁGOST könyv-
árushoz intézendők: Budapest, IV., Eszű-út 6.

amelyet a M. Tud. Aka-
démia 1900-ban a nagy-
jutalommal tüntetett
ki, nemcsak minden ma-
gyar nyelvűvárnak és
mindenkinek, aki a ma-
gyar nyelv tanításával
foglalkozik, nélkülöz-
hetetlen segédkönyve,
hanem — azon gazdag
anyagból fogva, amely
a nép nyelvének kime-
rítetetlen kincsés bá-
nyájából össze van benne
gyűjtve, kritikával ren-
dezve és értelmezve —
olyan munka, amelyet
minden író haszonnal
forgathat s amelytől az
irodalmi nyelv és a tu-
dományos műnyelv tete-
mes gyarapodást kapott.

MAGYAR NYELVŐR.

Megjelenik minden hétfőn 15-én
a nagy székelyi hírvé.

Szerkeszti
SIMONYI ZSIGMOND

Szerkesztőség és kiadó-hivatal
Budapest IV. Ferencz-József-part 27.

ANALÓGIA A MONDATSZERKESZTÉSBEN

NYELVTÖRTÉNETI ÉS LÉLEKTANI SZEMPONTBÓL.

II. Analógia az egyszerű mondatban.

1. *Rokon képzettartalmú szerkezetek hatása.*

Ezen a fő csoporton belül, hogy anyagunkat áttekinthetőbbé tegyük, olyan felosztáshoz kell folyamodnunk, amely az analógikus hatásnak csak külső megnyilatkozási formáján alapszik. Így először ismertetjük azokat a kapcsolatokat, melyekben a rokon szerkezet hatása az igével vagy melléknévvel járó határozó megváltozását eredményezi, aztán a pleonasztikus mondatokat tárgyaljuk; szólunk az analógia egyéb nyilvánulásairól, bizonyos zavaros szerkezetekről. Külön emlékezünk meg az értelem szerint való egyezésről.

a) *Határozók elváltozása.**

Nem valami nagy számmal idézhetünk olyan idetartozó szerkezeteket, melyek a történet folyamán állandósulva átjutottak a mai nyelvhasználatba. Sajátságos, hogy egyes ilyen analógia útján létrejött szerkezetek, bár a régi nyelvben meglehetősen el voltak terjedve, — sőt némelyeket állandósultnak is tarthatunk, — az idők folyamán eltűntek, kivesztek. Szinte azt kell gondolnunk, hogy a logikának a nyelvalkotásba való befurakodása pusztítja ki ezeket a látszólagos hibákat.

Lássuk először a *törődik* igét. Régen általában így mondták: *törődöm vmin*: Sohonna semmi hírem sem jöve, *kin* nem kevéssé törődöm (Berca. Lev. 72). Sem a nagy dolgokban nem örvendez, sem akármi *aprólékon* nem törődik (Pázm. KT. 108). *Busulásodon* bizony valóban nem törődöm és busulok édesem (Rák. Gy. Lev. 272). Most pedig, nyilván a *gondol vmivel* analógiájára, -*vel* ragos határozóval szerkesztjük. Első nyomait ennek

* Felhasználtuk a NySz. adatait is.

a szerkezetnek körülbelül Faludi korában találjuk: Az akaratosság, ha mikor pörlekedik, nem törődik sokat a jövődével (Fal. NE. 487). Nem törődnek véle (Fal. NA. 217). Ha kimégyen egészen Balaton tájékára az ellenség, azzal ne törődjék (Berca. Lev. 511). Az itt idézettekhez vegyük még hozzá ezt a két mondatot: Magában tatár kám így törődik vala (Zr. 2:4). Vigasztal és int, hogy ne törjem magamat ez az gonosz eseten (Lev. T. 2:126). Mármost érdekes dolgot tanusítanak ezek a példák így egymás mellé sorakoztatva. Kiviláglik belőlük t. i. az, hogy a *törődik* régibb, etimológiai jelentéséhez közelebb álló értelme annyi mint: *búslakodik*, *szomorkodik*, most pedig teljesen rokon a *gondol* ige bizonyos használatával. Könnyen megérthetjük, hogy ennek az igének szerkezetváltozásában elsősorban nem azt kell okulnunk tekintenünk, hogy a *gondol* szerkezete hatott rá, hanem igenis azt, hogy alapjelentése elhomályosult, értelemben közeledett a *gondol* jelentéséhez, s csak így állt elő a két szerkezet kiegyenlítődése. Evvel a jelenséggel még fogunk a következőkben találkozni.

Hasonlóképen a *gondol* vagy a már megváltozott *törődik* hatását szemlélhetjük ebben a mondatban: A test nem *aggódik* semmi *szeretettel*. (Fal.) Bizonyára kielégítő a magyarázatunk, ha nem is tudunk mindig egész határozottsággal rámutatni arra a szerkezetre, mely az újat létrehozta. Wundtnak a mondatról való felfogásából természetszerűen következik, hogy ez nem mindig lehetséges; mert hisz a mondat egységes képzet s ennek az egy képzetnek többféle nyelvi kifejezése is lehet. Elég, ha azt a fogalomkört meghatározhatjuk, amelyiknek a hatásaképen az új szerkezet létrejött.

Itt említjük, mert jelentésével a most tárgyaltakhoz csatlakozik az a Zala-szerzte járatos szerkezet: *nem aggom rá* = nincs gondom rá. Tennáp behortuk, ami kis szénánk vót, mast leg-alább *nem aggunk rá*. *Aggani*, *aggódn*i a régiségben is, meg a mostani nyelvhasználatban is mindig *-n* ragos határozóval szerkesztődik. Ennek a zalai szerkezetnek kétségkívül az ilyen rokonértelmű mondatok voltak a szülői: *nem gondolok rá*, *nincs gondom rá*.

A *töreke*dik igének is épúgy, mint az előbb tárgyalt *törö*dik-nek elhomályosul egy kissé az alapjelentése, így kerül egy másik igének a vonzókörébe, mely aztán a szerkezetét is átadja neki.

Ággen így mondták és írták:

Terekedyk az ew felsegew *dolgaban* mek felebys mynth az arthicolus targya (tartja, Lev. T. I: 15). Sokat törekedett a rab urak *szabadulásában* (Cserei: Hist. 48.). Az *megváltásában* törekednék Kegyelmetek (Rim. Lev. 185). Vagy pedig: *Azon* törekedik, hogy leszabhassa azokat, kik nagyobbak, jobbak nálánál. (Fal. BE. 551.) Ezen ighen törekegyetek (RMNy. 2:147).

Alapjelentése közel áll a *törődiké*hez. Már a régi nyelvben, a kódexek korában van egy olyan anal. szerkezete ennek az igének, mely az állandósulás útján volt ugyan, de elterjedésében mégis megakadt, s ez: *valamiért törekedni*; én ebben a *könyörög*, *rimánkodik* hatását látom s valóban az itt következő példákban ez az értelmi árnyalata van meg. Föltevésemet még jobban megerősíti az a körülmény, hogy az egyik mondatban együtt fordul elő vele a *reménkedik*: *Reménkedgyél* s *törekedgyél* fiad előtt érettem (Derk. ŐÉlet. 75). Innejd mindjáraát fölmegeyek Bécsbe, törekedni Beszterceért (Nád. Lev. 39). Eoreokke megszolgalom Kegnek, hogy eerethem nadrispan wramnal theorekedett (Lev.T. I. 290). Csakhogy amint tudjuk, nem ez a szerkezet állandósult és származott át a mi korunkra, hanem a *valamire törekedik*, az *igyekezik* analógiájára. *Szülésre* törekedem: parturio (O). Azon tisztkereső ne légy, *melyre* többen törekednek (Fal: NE. 423). Kétségbe vonhatná ugyan valaki, hogy itt nem az *igyekezik* hatásával van dolgunk, mert hiszen már a kódexek korában is előfordul *valamin* v. *valamiben* igyekezni. Csakhogy ez nem a rendes használata, hanem olyan ingadozás, amelyet a régi nyelv mindenféle szerkezetében találunk; a legáltalánosabb, legelterjedtebb a *valamire* igyekezni; a *törekedik*-nek ez a szerkezete sokkal későbbi keletű.

A *csügg*, *függ* igének is van a régi nyelvben egy ilyen analógia útján keletkezett kapcsolata, mely azonban ma már nem járatos: *vmiben csügg*, *függ*; annyi mint *vmi*től *függ*. Biztosra vehetjük, hogy ennek a rokonértelmű szerkezetnek a hatása alatt keletkezett: *vmiben áll vmi*. Igaz ugyan, hogy ha a fordított kódexek adatait az eredetivel összevetjük, kétség támadhat bennünk erre nézve, mert egyes példák a latin mondatnak szó szerint való fordításai: Ez ket *paranczolatokban* a tellyes terveem fyg: *in his duobus mandatis* universa lex pendet (JordC. 425). Csakhogy olyan elterjedt szerkezete ez régi nyelvünknek s viszont a kódexek egyes helyeinek példát adó latin szókötés olyan ritkán s kivételesen fordul elő, hogy a legtöbb példát bátran tarthatjuk

a magyar lélek termékének. Két nyelvnek ilyen találkozása különben sem ritka; már bevezetésünkben említettünk egy tisztán latin mintára készült szerkezetet, mely azonban Lisznyainál is előfordul. — Példák:

Az miben mindennek üdvösüighe függ (Sylv. UT. 2:2.). Megtanulhad, mi legyen és mibe fűgyen a Christus Jesusnac orszaga (Helt. Bibl. 1:94). Csak ezbe egyedül függ a mi boldogsagunc (Born. Pred. 274.). Ebben a négy dologban függ a jó nevelés (Pázm. Pred. 193.). Ebben függ a jó életnek fundamentoma (Káldi 1:504.).

Természetes, hogy emellett a mai szerkezet is használatos: Ennek a hazának megmaradása Isten után onnan függ (Bujd. Lev. 41.). Függjenek peniglen Kluczoy uram ő kegyelmétül (Rim. Lev. 213.).

A *függ* igével rokonértelmű a régiségben: *várni vkitől*; ennek a hatásával találkozunk a *hallgat* igének egy kapcsolatában:

Azt is megparancsolja ő nagysága, hogy elsőben *mitőlünk várjon* (TME. 3:133.). Mindenekben kegyelmes *parancsolatjától várok és hallgatok* (uo.). A magyar urak nem akarnak a *némettől hallgatni* (TME. 3:19.). Bizonyos emberétől parancsoljon, hogy tőlem hallgasson (uo. 58.). Az egész székely náció tőle hallgat (Cserei: Hist. 71.). Mindnyájan hallgassanak Csuti uram ő kegyelmétül mint főkapitánytul és Bory uramtul mint vicekapitánytul (Rim. Lev. 211.). A test kötelessége, hogy a lélektől hallgasson (Pázm. Pred. 887.).

Az eredetibb szerkezet ez: Megh hatta nekyk, hogh se en hozzam se az *vaydahoz* ne hallgassanak (Lev. T. 1:199.).

Ha meggondoljuk, hogy az asszociáció törvényei szerint különféle rokon képzetek társulhatnak, könnyen megérthető, hogy ugyanazon szerkezetre más-más szerkezetek is hatással lehetnek, s így különböző új kapcsolatok keletkezhetnek; a *vkikez* v. *vkikre* való hallgatás fogalmához közel áll az engedelmesség fogalma. Van is olyan adatunk, melyben ennek a két fogalomnak a kifejezései kombinálódnak. Meg vagyon uram parancsolván ezeknek, hogy *kegyelmednek hallgassanak* (Rim. Lev. 339.).

A *hallgat* ige régi, rendes szerkezete aztán kiszorítja néha az *engedelmes* melléknév szokásos kapcsolatát, s ehelyett: *vkinek engedelmes*, ily mondatokat is találunk: Az asszony nepek *engedelmesec* legyenec az ű *feriekhez* (Tel. Evang. 1:179.). Engedelmek legyenek mind fejedelmünkhöz, s mind felebarátunkhoz (Rim. Lev. 102.).

Ma már szintén szokatlan szerkezet, de a régiségben nagyon elendő *vmit vmi nyelven, németül, magyarul fordítani*; a ren-

des kapcsolat vmi *nyelvre fordít*. Érdekes, hogy néha mind a kettő előfordul ugyanannál az írónál; az elsőnek a keletkezését a vmi *nyelven ír* okozta.

Magyar *nyelvre* fordoythatnak (Komj. Sz. Pál 10.). Az *deáki nyelvről magyarul* fordoytatott volna-e? (uo. 8.). Az Szent Pál leveleit *magyaról* fordoytottam (uo. 11). Németbül *magyarul* fordítá ezt az könyvecskét (Toln. Vigaszt. el. 9.). Ez könyvecskét kit Telegdi Miklós mester magyar *nyelven fordított* (Tel. Ker. fund. 4.). Annak okáért im *magyarul fordítám* e könyvet (uo. 9.). De a címben: Telegdi Miklós mester által *deák nyelvről magyar nyelvre fordítottatott*.

Szépíróink, ha előadásuknak régies színt akarnak adni, ma is szívesen elevenítik föl azt a kapcsolatot, hogy *írtak ennyi és ennyi esztendőben*. Ennek is az analógia volt a szülőanyja; a *történik* ige hatása adta neki az életet. Igaz, hogy az írás és a történés fogalma így általánosságban semmitféle rokonságban sincsen, csakhogy könnyen átlátható, hogy mikor azt mondom, hogy *történt az 1526. esztendőben*, ugyanaz, mint ha azt mondom, hogy *1526-ot írtak, mikor ez történt*; ennek a két mondatnak a kombinálódása hozta létre a magyarázandó kapcsolatot:

Azon időben, mykoron urunk Jesus Cristus zent zyletese wtan yrnanak keeth zaaz nyoczwan *esztendőben* (ÉrdyC. 338.). Mykor irnanak enny (1558) *esztendewben* (RMNy. 2:179.). Írtak akkor ezerháromszáz és huszban, Tholdi Miklós hogy születék Nagy-Faluban (Ilosvai: Toldi 5. sz.) Írtanak ezerben ötszáz ötvenhatban (Ar:NC.).

A Wundt-féle mondatfelfogás helyességének szebb, meggyőzőbb bizonyítékát keresve se találhatnánk. Az *írás* fogalma nem rokon a *történés* fogalmával, az utóbbinak a kapcsolata mégis hatással van az előbbiére; igen, mert nem szó hat a szóra, nem a mondatot alkotó képzetek társulnak a másik mondatot alkotó képzetekkel, hanem amint a mondat egységes képzet, azonképpen hatását is mint egységes képzet gyakorolja.

Mibe kóstá?* mondja a lévavidéki nép; első tekintetre világos, hogy ennek a két szerkezetnek a kombinálásával van dolgunk: *mibe kerül + mennyit v. mit kóstál*. A portéka ennyibe kóstál. A bál de sok pénzembe kóstál (Népk. Gy. 2:208.).

Az itt következő két szerkezetet magának az illető igének más használata hozta létre. Régen azt mondták: *azon félek*, de egyéb kapcsolatban mindig így: *félek vkitől v. valamitől*. Nagial inkább kellene felnetek az pokolbeli farkasnak *fogatul* (Virg. C. 56.).

* Simonyi: Magyar Hat. 1:26.

Az utóbbinak, mint sokkal nagyobb körrel bíró kapcsolatnak analógiájára alakult aztán az előbbi is, úgyhogy ma már azt mondjuk: *attól félek, hogy...*

Drágán, olcsón, ingyen* adok v. veszek vmit, ehelyett a dunántúli nép azt mondja: *drágáér, olcsóér, ingyér*, nyilván az *ad, vesz* ilyen kapcsolatának az analógiájára: *öt forintért adtam el v. vettem*.

De van az *ad* igének egy másik, analógia útján keletkezett kapcsolata, mely az egész magyar nyelvterületen el van terjedve s a régi szerkezetet teljesen kiszorította: *vkire v. vmire adok vmit.*** Régi írásokban így olvassuk: Barcsai Mihály Teleki Mihályon is semmit nem ad vala (Cserei: Hist. 145.). Azt akarják, hogy az Írás magyarázatyában egy babot ne adgyunk a szent atyákon (Pázm. Kal. 668). Biztosra vehető, hogy az új szerkezet az ilyenek hatásának eredménye: *ügyet se vetek rá, rá se hederíték*. A következő két mondatban meg az *ad* ige analógiájára keletkezett új kapcsolat: Bécsbe egyet *két forinton tartottak* (két f-ra tartottak + két forinton adtak) (Lev. T. 1:32). Harminc ezüst garason böcsüllötték ötöt (Pázm. Préd. 212., harminc garasra böcsülték + h. garason adták).

Kérdést teszek valakinél és vmit kérdezek vkitől olyan közeli gondolat kifejezői, hogy az utóbbi könnyen befolyásolhatja az előbbinek a szerkezetét, amint a következő mondatokban látjuk: Mondá az asztal fölött az ördög: *Tegyünk kérdést tőle* (Debr. C. 7.). *Tegyenek kérdést az franczia orátortul* (Thök. Lev. 22.). Holmi kérdéseket tettek tőle a rendelése iránt (Mik. 48. l.); *kérdést teszek vkinél + kérdezek vkitől*. — Hasonlókép a *végére jár* vminek *vkinél* a *kérdez, megtud* hatása alatt régen néha -től ragos határozóval szerkesztődik:

Hallgatóimtól menni végére tanításomnak (Pázm. Préd. 494.). *László déáktul végire mehet* kegyelmed (TME. 3:41.). Azonban végire kell menni kapitány Horváth Ferencztől is; mit ért volna az az lova, kit sántán magátul elhagyott volt (Thök. Lev. 44.). *Margitay urtól járv végére*, ha nincs-e Debreczenben Mélt. Gróf Török József ur (Kaz. Lev. 3:88.).

Amint ma azt mondjuk: *kegyelmes vagyok vkihez v. vki iránt, könyörülök vkin*, régi nyelvünkben így mondták: Isten *leg kegyelmes nekem* bynesnek (Ehr. C. 41.). Kötést ne tégy vélec,

* M. Hat. 1:22.

** M. Hat. 1:22.

se *könyörülj raytoc* (Helt. Bibl. I. Num. 4.). Csakhogy az utóbbinak az analógiájára az első szerkezet ilyenformán alakulhat: *Megnyomorultakon igen kegyelmes* vala (Dom. C. 125.). Mert én kegyelmes leszek az ő bűnökön (Mon. Kép. T. 87.). Hasonló még ez a mondat: Nagyságodat, mint szomszéd vitézlő urbarátunkat kérjük, *kedvezzen* is nagyságod *szegényeken* (TME. 3:106.). Kedvezzen szegényeknek + könyörüljön szegényeken.

A *rábiz* hatása alatt a *kezébe, birtokába, birtoka alá adok* ilyen szerkezetet vehet föl: Urunk az erszént *kezébe bista* Judásnak (Káldi: Préd. 1:438.): kezébe adta + rábízta. Syriát Parmenio Andromachusnak *birtoka alá bista* vala (Forró: Curt. 131.).

Aki valamiben *szorgalmas*, az *törekszik* valamire; a két fogalomnak ilyen közeli rokonsága adja magyarázatát a következő mondatoknak: *Zorgalmathos* lezek *rája* (Lev. T. 1:115.). Nem annera *zorgalmatosoc* az írásra, menére a más ember írásának olcsárlására (Helt. Bibl. I. C. 4.): *szorgalmas* az ócsárlásban + *törekszik* az ócsárlásra.

Megismerni egy dolgot és *valamit* a *másiktól megkülönböztetni* szinte egy; a két képzet egymásra hatásából könnyen meg is érthető az ilyen szerkezet: Az, ki azokat olvassa, *megismerheti egyiket a másiktul* (Apor: Met.). A bölcheség arra szükség, hogy megismerje a jót a gonosztól, és az igazat a *hamistól* (Tel. Evang. 2:935.). (Vö. ném. *etw. wegkennen* e h. *unterscheiden*.)

A *közöm van vmihez* analógiája hozta létre a szokatlan határozós kapcsolatot ezekben a mondatokban: Nekem *semy dolgom* nynczen *hozája* (Lev. T. 1:292.). *Mi gondom hozzá?* (Szenvei: Messz. hölgy 178.). — Itt említjük, bár szorosan véve nem ide tartozik, azt a sajátságos, de a régiségben elég gyakran előkerülő jelenséget, hogy az e fajta mondatok: *vmihez közömet tartom, és vmibe ártom, avatom magamat*, kombinálódnak. A rendes szerkezet ilyen: Ezután hozzájok közöket ne tartsák (Thök. Lev. 122.), de kombinálás útján olyan kapcsolatok keletkezhetnek, melyekben hol az egyik, hol a másik alkotó szerkezet határozója jut érvényre:

Semmi *közötöket* afféle *marhában* ne *ártsátok* (TME. 3:41.). Peter azokban az dolgokban semmi *közt* nem *artotta* (Esz. T. Ig. Aug. 326.), Immár ezután császár ő felsége Magyarországhoz semmi *közt* nem *ártja* (TME. 3:81.). Az mi az *penzen vettet* (jóságot) illeti, azokhoz tudom *közt* nem *avattya* (Radv. Osal. 3:167. b). Komáromban az hatvan falut *kezünkhöz* vettük, úgy hogy *azután* semmi *nemő* faluhoz semmi *közünket* ne *ártsuk* (Rim. Lev. 217.).

Megállapodott egyéni sajátságának tarthatjuk az ftt következő mondatokat, melyek ugyanannál az írónál többször előfordulnak: Kd. *mindenre gondját viseljen* (Lev. T. II. 348). Tudom ő felsége gondunkat visel reánk (uo. 349). Istenre adtam magamat, tudom ő felsége gondunkat visel reánk (uo. 351.). Tisztán látható, hogy a birtokosjelzős (*gondját viseli vminek*) és a határozós (*gondot visel vmire*) kombinálódásával van dolgunk. — Ide tartozik a *gondot visel vmire* és a *gondoskodik vmiről* szerkezetének a vegyülése. A DebrC. 60. lapján ezt olvassuk: *Gondot viseliönk az etelre*, s ugyanazon a lapon: *Viselienek gondot éhről*. Viseljen valami gondot en rolam is Kmed (Lev. T. I. 11.). — Hasonló: Az wr isten *mindenekről gondot vigyáz* (Helt. Bibl. I. J. 4). A már analógia útján keletkezett *gondot visel vmiről* kombinálódott a *vigyáz* igével.

Összehasonlít vmivel + állít vmi mellé: Ha ez mai evangéliomot az epistola mellé hasonlítjuk, nem sokban különböznek egymástul (ÉrdC. 9.). — Ebben a körben, t. i. a hasonlóság, egyezés fogalmi körében még más fajta analógiás alakulásokkal is találkozhatunk: Ezek ábrázatokkal mindenképpen az *atyjokhoz*, *Priamushoz ütöttek* (Hall. HHist. III. 71.): vkire üt + vkihez hasonlított. — Nem lehetetlen, hogy ennek a hatásnak éppen megfordítottját kell keresnünk a vkire hasonlított újabb szerkezetében. Az egyenlő és hasonló kapcsolatának a kiegyenlítődése kétségtelenül mutat ilyen kölcsönös hatást:

Krisztus egyenlő atyjához (Mel. AT. 14.). *Egyenlő volt Krisztushoz* érzékenység szerint (CornC. 23.). *Te hozzád egyenlő embereknek es zolga tarsidnak nag' feiedelme* (Ozorai: Christ. 212.). — Csak kettő is nincs Morvaországban vele hasonló nemzet régiségére (Lev. T. II. 44.).

Éppen így két szerkezetnek a kölcsönös hatását mutatja az örül és a gyönyörködik némely kapcsolata; egyik fölveszi a másiknak a határozóját:

Tudom pedig azt, hogy Kd. az mi *kárvallásunknak* és az szegény emberek fölötté való nagy *nyomorgatásoknak* nem *gyönyörködik* (Lev. T. II. 181). Kd. oly istenfélő keresztény ember, hogy az mi *kárvallásunknak* és az szegény emberek méltatlan *halálloknak* nem *gyönyörködik* (uo. uaz az író). Nem *gyönyörködöm* a te *pénzednek* (Zrinyi: I. 58).

Ugyancsak Zrinyinél megtalálhatjuk ennek a párját is:

Az tigris nem örül úgy véres *prédában*, mint te óh *kegyetlen*,

lőköm *fájdalmában* (II. 101). Hogy még van, ki örül versszerző *tüzedben* (Ányos költ. 13). Öröltének te romlásodban (BécsiC. 108.), csakhogy eredetije így van: gratulati sunt in tua ruina.

Egyéb szerkezetek hatása alatt a *gyönyörködik* másképen is kapcsolódhatik: Addig-addig *gyönyörködte* a királylányt, míg jó nagyokat csupantott a két orcájára (Nyr. 29:44). Rögtön tisztában vagyunk e mondat keletkezésével, ha tudjuk, hogy néhány sorral előbb ez áll: Elkezdette uristenesen *bámulni* a szép királylányt.

Itt említjük föl még ezt a mondatpárt: Ki nem hagyta meg *ő belé reménykedőket* (BécsiC. 38) = benne reménykedők + kik reménységüket beléje vetik. Istenem, Istenem, én édes Istenem, immár reménységem csak tebenned vetem (Thaly: Orsz. Vil. 1903. 503.).

Néha a két kombinálódó szerkezet annyira rokon, hogy nem egyebek, mint ugyanannak az igének csak más-más formájával, pl. cselekvő és szenvedő, bennható és átható, vagy különböző igekötős alakjával való kapcsolatok.

A cselekvő szerkezet a szenvedőtől abban különbözik, hogy a cselekvő mondat tárgya a szenvedőnek alanya lesz. A kettő között levő különbséget az ormánsági nyelvjárás úgy egyenlíti ki, hogy a szenvedő igét is a sokkal gyakoribb cselekvő szerkezet analógiájára tárgyesettel kapcsolja össze. *El van addal a buzát, a deszkát mind oda vive, meg van véve a bort.* Érdekes, hogy a finnben is megtalálható, sőt általános használatú ez a szerkezet: *on minua lyöty* meg van engem verve, *on häntä kiitetty* meg van őt dicsérve.*

Pesti Gábornak állandó sajátja, de más írónál is előfordul a *találkozik* ige így szerkesztve: *találkozik vkire*; ezt a *rátalál* analógiája szülte:

Azonközben, hogy ezt beszéljenék, *találkozána* *örédjok* az erdőbe vadászó ebeknek sokasági (Pesti: Mes. 159.). Találkozik az bogárra (uo. 196). Tolvajok találkozána rejá (uo. 203). Kire Christus az város kapujánál találkozott (Zvon. Post. II. 410). Im az ennekem keth emberem is wolth Beicbe de meg rea nem találkoz-tanak (Lev. T. I. 110).

b) Pleonasztikus szerkezetek.

Az analógiás hatásnak vannak olyan nyilvánulásai is, hogy az új mondat bővebb, testesebb, mint az alkotó szerkezetek

* Simonyi, előadásaiiban.

anélkül azonban, hogy valamivel is többet fejezne ki amazoknál. Külső formájukban legtöbbször olyanok, hogy az egyik szerkezetet teljesen megtaláljuk bennük, azonkívül a másiknak egy-egy lényeges elemét. A második szerkezetnek ezt a járulékát elhagyhatjuk anélkül, hogy a mondatot ezáltal a legkisebb értelmi vagy szerkezetbeli fogyatkozás érné. — Természetes, hogy ezeknek a kifejezéseknek a keletkezését is úgy kell felfognunk, mint az eddig tárgyaltakét; vagyis két mondat által kifejezett egységes képzetnek az egymásra való hatásából kell őket magyaráznunk.

Erdélyi fróknál, különösen Mikesnél sokszor előfordul ez a szerkezet: *erre való nézve*; első hallásra is érezhető benne a pleonazmus. Két szerkezet kombinálásából magyarázzuk, és pedig az egyik: *erre nézve*, a másik ilyen forma lehetett: *erre való nézéssel v. nézettel, tekintettel* (vö. tojásra való nézet stb. MHat. 2: 247):

Ezekre az okokra való nézve (Lev. T. II. 409.). Arra való nézve alázatosan folyamodom gratiájához a tekintetes nemes tanácsnak (TME. II. 125.). Kire való nézve jobbnak tartottuk ezt az dolgot elhalasztani (TME. III. 125). Arra való nézve az németiség Ungvár alól elszállott (Mon. 27: 30). Erre való nézve az fejedelem egy levelet küldött egy vezérágától (Mik. 124. l.). Arra való nézve meg is csinálta az testámentumát (Mik. 76. l.). Ugyanezekre való nézve kellett tegnapról fogva a vásszonházakat elhagyni (ua. 76. l.). Az maga hivatalját ne az emberekért való nézve kívánja végbevenni (ua. 177. l.).

Szakasztott mása ennek a *valakihez való tartozó*: *ukihez való + ukihez tartozó*. Minden hozzá való tartozóival egyetemben (TME. I. 109). Isten tartson meg mind Ferkóval, Annával és minden hozzád való tartozókkal egyetemben (Nád. Lev. 50).*

Ma már senkinek sem tűnik föl, mert általános használatú lett, az *arra felé, erre felé* szószaporító volta; eredetileg bizonyára csak így volt: *affelé*, de erre nyelvünk történeti korában már nem találunk példát. Érdekes, hogy a nyelv az *affelé* és *arra felé* között jelentésbeli különbséget fejlesztett. — A következőkben mi érezzük a pleonazmust, de ott, hol ezek a kifejezések járatosak, bizonyára nem érzik:

Azutádu fogva kinthagyott neki e nak kehi (Nyr. 30: 396).

* Ilyen természetű szerkezet a régi nyelvnek ez a különös kapcsolata, melyben szintén a kétféle tekintethatározó keveredett össze: *valamire képest = vmire (nézve) + vmihez képest*, és aztán: *vmire való képest!* (L. MHat. 2: 246.)

Asutátu fogva emaratt a Nagykék házátu (uo. 486.) Régi időtől óta így van ez (Nyr. 29:430). Én futottam a tűzhelyre fele (Nyr. 14:380). Megyek a piacra fele (Nyr. 8:39).

A *tájt, tájban** névutó sokszor hozzájárul az olyan névmáshoz vagy főnévhez, melyben az időhatározás a *-kor* raggal már ki van fejezve: *akkor tájban*, ennek a két szerkezetnek a kombinálásából: *akkor + abban a tájban*; régi íróinknál, a nyelvben egyaránt gyakori.

Akkor tájban (Haller: Pajzs 311). Azt írja Irenaeus, hogy Péter akkor tájban ment Rómában, mikor... (Megy: Coiop. 57.). Este hét órakor tájban (Zven. Post. I. 595). Ussonakor tájba kesztünk hozzá (Zala vid.). Mikor tájba leszó ithunn? (uo.) — Hasonlók: *ötször ízben* (RMk. IV. 31.) Ötször + öt ízben. Akkor ízben későlészen szívünk sérelmének orvosságot keresni (Fal. 101).

Más esetekben az *idő, nap* által már kifejezett időhatározó elé járul az egyszerű jelzői névmás helyett az *akkor* vagy *egyszer*:

Akkor az időben senki ott nem vala (RMK. II. 13). A pogány római dámák *akkor időben* lecticában vitették magukat fris égre (Fal. 136). *Akkor időbe* vót ez is, mikor itt minálunk az a nagy verekedés történt (Zala vid.). *Eccer időbe* ek kiráfi ment vadásznyi (Nyr. 18:285). Rozgonyi lakása nem valami fényes, de *akkor időben* nem is volt szegényes (Ar. Daliás Id. 2:10). Még *akkor nap* e köllött neki tisztunyi a hásztu (Zala vid.): *akkor + az nap*.

Az időhatározók körében maradva még egyéb ilyen bővült kifejezésekkel is találkozunk. Így pl. a *minden* járul jelzőül a *szüntelen* időhatározóhoz ennek a két kifejezésnek a kombinálódása miatt: *szüntelen + minden percben, órában*; az egész Dunántúl el van terjedve:

Rossz ek köllök ez, minden szüntelen boszentya a zőregannyát. (Zala vid.). Te Panni, mit egerészó minden szüntelen (Nyr. 4:516). Még e templombu se köllött minden szüntelen kivezetnyi e zalidozókat (Nyr. 30:397).

Ez a *minden* jelzőként még módhatározókhoz is járulhat, a mi nyelvérzékünkre nézve fölöslegesen; a *-talan* képzős melléknevekből alakult módhatározókhoz, a *nélkül* névutós határozóhatása következtében: *Minden kihallgatatlanul* tüstént akasztóhalálra ítelték (Nyr. 29:46): *kihallgatatlanul + minden kihallgatás nélkül*. Minden büntetlen kieresztették, pejg börtönt érdemőt. vóna (Zala vid.). Minden kérdezetlen szedi a gyümöcsünket.

* M. Hat. II. 278.

{uo.). — A régi nyelvben egy ilyen kapcsolat egészen általánossá vált: *minden okvetetlen*:

Kezem legyenek es walahowa my paranchiellyok, minden okvetetlen indulhaszanak (RMNy. III. 20). Mindőm oka vethethlen es zömeljőknek kezőkben ereszod, egebet benne ne thagh (Lev. T. I. 228). Az barom meg ne váltasséc, hanem minden oka vetetlen meg őlettesséc (Kár. Bibl. I. 115 b.). Az udvarbiró a birságot megvegye minden okvetetlen (Tört. T.² I. 392). Minden okvetetlen tartozzatok eléadni (TME. III. 41). Én minden okvetetlen kiváltom őket, ha az Uristen egéssigemet adja (Tört. T.² III. 181).

Tiszta sor, hogy a fölösleges jelzőhasználatot az ilyen mondatok analógiája okozta: Ezeket Isten *minden há és okvetés nélkül* megigérte (Zvon. Post. I. 318). Nekie megbocsássák minden okvetés nélkül. (Szék. Okl. II. 85).

Ennek a legutóbb tárgyalt szerkezetnek éppen ellenlábasa a *nélkül* névutóval kapcsolatban használatos pleonasztikus tagadás: *semmi nélkül, semmi ok nélkül*.*

Én már meghalok, hanem nem hagylak titeket se semmi nélkül (Népk. Gy. II. 460). A szeginyebbiknek a felesége s gyermekei otthun marattak semmi nélkül (Nyr. 13:379). Semmi küzdelem nélkül (TME. I. 249). Semi hasszon nekün csak nem adom oda a tehenemet (Zala vid.). Imre deák sebe cainálta azt a bolond hirt, és semmi más fundamentom nélkül minek kellett azt elhinni (Zrinyi: Mátyás kir.).

Ennek a szerkezetnek a magyarázata nem olyan egyszerű mint amilyennek látszik; a *semmi nélkül*ben még csak kimutathatjuk a két alkotó szerkezetet: *semmivel + minden nélkül*; de nem azokban a kapcsolatokban, amelyekben a *semmi* csak jelzője egy másik szónak. Az egyik kifejezést ismerjük és általánosan használjuk, a régiségben is közkeletű volt e mellett a bővült forma mellett: Ezen leveletem peniglen faluról falura *minden késedelem nélkül* vittén vigyétek (TME. II. 69). De hát a másik? Így volna: *semmi késedelemmel*; hiszen magyar mondat ez is, csakhogy sem ma nem használjuk, sem a régiek nem éltek vele; ha elvétele mondják is, ilyen állandó analógikus hatást nem hozhatott létre. Itt is azzal a jelenséggel van dolgunk, hogy magát a ható szerkezetet nem tudjuk megállapítani; csak általánosságban a tagadó mondatok analógiájáról beszélhetünk.

A mai *mennél hamarább, mentül jobban* helyett a régiségben majdnem mindig ez járja: *mentől hamarább lehet, mennél jobban lehet*.

* Francia: *Sans nul égard pour nos scrupules* (Béranger).

Négy egyes fát küldjetez neki mennél hamarabb lehet (TME. I. 132). Melyet fogadok megfizetni, ha isten erőt ad reá, mennél hamarabb lehet (uo. 416). Ennekem a gyulesben hozzák fel (a pénzt) mennel hamarabb lehet (RMNy. 2:85). Mennel hamarabb leheth (a pénzt) valamely byzoth emberthawl kewldffel nekewm (uo. 86). Rendre jártasd meg (a lovakat) mentől jobban lehet (Vadr. 399), de ugyanott (400): Csak mennyünk *mentől sietősen*. Mentül becsületesebb, szebb, ékeesebb szókkal tudja, salutálja mi nevünkkel ő ngát (TME. III. 132). Kegyelmed a székeleyeket, mennél jobb módjával és becsülettel lehet, felültesse (uo. 87).

Világos, hogy itt a pleonasztikus szerkezetet az hozta létre, hogy az egyszerű módhatározóra (*mentül hamarabb*) a vele teljesen egyenlő értékű hasonlító mondat hatott (*amúlyen hamar lehet*). Hogy ez a magyarázatunk helyes, vagyis hogy az eredetibb szerkezet a *mennél hamarabb*-féle, igazolja az a körülmény is, hogy ugyanazon szövegben a bővült alak mellett az egyszerűbb is előfordul:

Megkárosítom az ti várostokban lakozó embereket mentől hamarabb (TME. I. 178). Mennél hamarább, ha mi panasza érkezik, adja tudtomra (TME. II. 201). Ez felől mennél hamarabb választ várok kegyelmedtől (ua. III. 99).

A melléknévi igenévnek közelebbi meghatározója csak valami-féle határozó lehet, mégis előfordul a régiségben és a népnyelvben is melléknévi jelzővel: Íróink ma is szívesen használják ezt a régies kffejezést: *néhai való*. Néhai való jó Mátyás király, sok országot te bírál (RMK. 1:29.). A Zala mentén is járatosak ilyenajtae kapcsolatok: Ugy ül ott mind em *mái hozott* menyasszon. Messen ebbü a *mái sütt* kenyérbü. Más régi példák: *Mai született* gyermek (Cserei: Hist. 89.). Ez *may jewendew* eyel akar-nayak megostromlanyi (Lev. T. 1:191.). — Magyarázatuk nem lehet más, mint hogy itt két-két szerkezet kombinálásával van dolgunk: *néhai + néha való*, *mai + ma hozott*.

Zolnai* két vidékről is (Nagybányáról és Fehér megyéből) közli ezt a mondatot: *mi a bajod van, mi a bajod volt*; már ő is úgy magyarázza Mondattani bűvárlataiban, hogy itt ez a két kapcsolat: *mi a bajod* és *mi bajod van* — kombinálódott.

Pleonazmus állhat elő azáltal is, hogy a mellékmondatot beleolvasztjuk a főmondatba s mégis kiteszük a kötőszót úgy, mintha két mondatot kapcsolna:

Idé az bor sehon nem *érvén* és ez okért óborekat vettem

* Mondattani bűvárlatok. NyK. 23:57. — Nyr. 30:280.

(Lev. T. 2:48.). Nem érvén ó b. vettem + nem ért és ó b. vettem. Föld népe elállván tőlünk és némethez hajlott (Mon. 27:22.). Az fedőtálakat az csatlós elvévén azután leültének (Apor: Met. 324.). Itt cafét iván azután csakhamar felmentünk egy rövid grádicson (Mon. 27:189.). Ugy bánnak az emberrel, mint a citrommal, melyből a levét kifacsarván, aztán elvetik (Mik. 32. 1).

Némiképpen a pleonasztikus szerkezetek közé sorozhatjuk a birtokviszonynak más rokon fordulatokkal való kombinálását; ezekben nincsen olyan fölösleges szó, amelyet a szerkezet csorbulása nélkül elhagyhatnánk, de valami pleonasztikus mégis van, s ez a *birtokos rag szükségtelen kitétele*. — Legközönségesebb a birtokviszonynak a melléknévi jelzős kifejezéssel való vegyülése ebben a régies szerkezetben:

Ez okáért (RMNy. 2:281, 322.). Ugyanezen okaerth (uo. 280.). Ez okayerth (Lev. T. 1:160.). Kérem ez okáért Kegyelmeteket (TME. 1:197.). Ez okaert Ng:-nak meg nem irtam (RMNy. 3:22.). Ez okayrth kyszeritettem el halasztanom az be vittelh (RMNy. 3:50.). Azokájért kérvén nagyságodat ezt kívánom (uo. 105.).

Az ilyen szerkezetre: *ennek okáért* (TME. 1:32.) hatott *ez okért*. — Ugyanilyen természetű mondat ez: Mi Pest, Pilis és Solt vármegyei uri és nemesi rendi adjuk tudtára mindeneknek (TME. 1:358.).

Máskor meg a *-ben*, *-ből* ragos vagy *közül* névutós partitívussal vegyül a birtokviszony:

Adja a hatalmas Uristen jó végét benne (Lev. T. 2:134.). Gratianus azt mondja, hogy mihent a citromból a levét kifacsarják, elvetik (Mik. 128. 1.) *Nagyobb részét közülünk* el is csábitott maga hívságére (Bujd. Lev. 137.). A két ut közül valamelyikén mindennap egy lépést teszünk (Pásm. Préd. 86.). Rátámada urak közül egynehánya (Tin. 340.). *Melyike a kettő közül* (Adámi: Spr. 124.). Ezen adományok közül némelyikének műveltetni kellett (Kaz. Munk. 1:236.). Százszor boldog, kinek ezen egypár szép, jó lélekből akármelyike jutand hitvestársul (Vitk. 2:177.).

KERTÉSZ MANÓ.

A FÖNÉVI IGENÉV ARANY JÁNOSNÁL.

I. A főnévi igenév mivolta.

A főnévi igenév, régies nevén névmód* vagy ige határozatlan** (megfelel a latin *infinitivus*nak és a görög gramatikák

* Szvorényi Magyar Nyelvtana (1861) 180. l.

** U. o.: Brassai Akad. Ért. (1863—5.) 395. l.: határtalan vagy határ-

atlan.

nevezte ἀκαρτερῶτον-nak) a nyelvnek egyik legősibb, legérdekesebb s így egyúttal legnehezebb alakja. A határozott igével megegyező mondatbeli szerkezete és egyes igeidők alakulásánál elvállalt szerepe belső rokonságot mutat a határozott igékkel s mégis elvont főnévvé merevedik. Ez az ingadozása a két ellentétes beszédrész, ige és névszó között, kezdettől fogva élénk érdeklődést keltett iránta a stoikusok nyelvészeti munkálkodásától kezdve a legújabb időkig.

Persze, mire a nyelvészeti vizsgálódás megindult, akkorra már az őseredetre visszamenő kutatás lehetetlen volt. Különbösen a felszínes és logikai alapon álló akkori nyelvészet nagyon is gyöngye volt a proteusi változékonyságú *participiale*-k* e jeles példányával szemben, megelégedett Aristoteles példájára a τὸ τοῖον és a τοῖον közötti különbség végnélküli feszegetésével. Így tartott ez a római és a középkori grammatikusokon át az összehasonlító nyelvészetnek mult századi kifejlődéséig. Ez azután kiderítette a mivoltára vonatkozólag, hogy sem az általános tiszta cselekvés, sem az időformák kifejezésében való használata nem az eredeti szerepe, hanem ez az igenév már bizonyos esete egy cselekvést kifejező főnévnek.

Erről a cselekvést kifejező főnévről s ennek eseteiről, tehát az infinitivusnak igazi eredetéről azonban fogalmat, biztos gondolatot alkotni nagyon nehéz. Annyit mondhatunk,** hogy az indogermán nyelvtörzs ismert nyelveiben kezdettől fogva megvolt a hajlandóság, hogy az ige gyökeréből cselekvést kifejező főnevet alkossanak. E főnévnek azonban csak egy vagy legfőlebb két esete maradt meg, még pedig az élénken célt kifejező esetek (dativus, accusativus vagy a locativus). Ezt a rokonnelvekkel való összehasonlítás teljesen kétségtelenné teszi. Amely képzőt ugyanis az egyik nyelvben mint az infinitivust alkotó, de eseteit vesztő főnév képzőjének megismertünk, ugyanezzel alkotott főnevet megtaláljuk a másik nyelvben teljesen kifejlődött esetrendszerrel, mint rendes úgynev. deverbális cselekvést kifejező főnevet.

Első lépés volt az infinitivussá való fejlődésben, hogy a célt kifejező esetek igei szerkezetet vettek fel. Az ó-indiai nyelv emlékeiben meggyőződhetünk a küzdelemtől, mely az új kategória

* Így nevezték közös néven az igeneveket *verbum* és *nomen* természetben való részesülésük miatt.

** Grundriss der vergleichenden Grammatik der indogermanischen Sprachen 4. Band von Delbrück (1897) 440. s. köv. II.

kialakulásánál lejtászódott (*pītāyē Sadyo* ~ zu dem Trinken des Soma; birtokos esettel; *pītāyē madhu* ~ den Met zu Trinken, tárgyesettel.* Mihelyt azután igei szerkezetet vett fel az ilyen főnévi eset, a gyakoribb és felülőbb használat hamar elszigetelte társaitól, ezeknek eltűnésével pedig új kategóriába lépett. Ez a közeledése hozta magával a teljes alkalmazkodását az igékhez. Követte őket (a latinban és a görögben) a cselekvés különböző módozatainak — majd midőn az igealakok a cselekvés módozatából az idő fogalmába mentek át — a különböző időrendszereknek a kifejezésében; sőt személyragozva időalakokat fejezett ki (az ósítáliei oszk nyelvben a futurumot *fust* < *fuse-ti ~ lat. *erit.*)** s új módokat létesített (latin conj. imperfectum és plusquamperf.)***

Második feltűnő fejlődés az infinitivusnak alanyesetté merevedése. Így a görögben, franciában, németben és az angolban névelővel ellátva rendes főnévi használatávan az infinitivusnak. (Homerosnál † tekintélyek szerint még nem fordul elő az infinitivus önálló főnévként.)

Ugyanaz a fejlődés az uralaltáji nyelvekben is, mint amit az indogermán nyelvek infinitivusainak mibenlétére fentebb vázolunk. Nem kísérhetjük ugyan figyelemmel annyi évszázadon keresztül az egyes alakok kifejlődését és megváltozott szerepét a rokon nyelvekben. De azért a meglévő alakok összehasonlító nyelvészet útján való elemzése itt is meggyőzhet bennünket, hogy megvolt a hajlandóság, hogy egyes igei főnevek célt kifejező esetei lassan-lassan elszigetelődve családjuktól az igehez közeledtek, igei szerkezetet vettek fel, s az igeik hajlításánál szerepet vállaltak, míg más rokon nyelvben ugyanazon deverbális főnév eseteivel együtt fennmaradt és más képzőjű főnév esete ment át a főnévi igenévvé való fejlődésen.

II. A főnévi igenév külső alakja.

Az indogermán nyelvekben az infinitivusi alakokban még egyes nyelv keretén belül is nagy változatosságot találunk. Így az ó-indiai nyelvben, mint a Rig-Védák mutatják †† *se* végződésű volt az infinitivus, ez ment át a latinba is, pl. *dare* (ólatin

* Grundriss ... 449. l.

** Brugmann: Kurze Vgl. Grammatik 706. §. 3. c)

*** Bódiss Jusztin: A latin nyelvbeli actiók kérdése 11. l.

† Grundriss ... 472. l.

†† Grundriss ... 442. l.

*dasi), *dari* (*dasei*), melyek úgy tűnnek fel, mint az *-es* > *-er* tövű főnevek dativusai vagy locativusai, pl. *generi* ~ *dari*; amint *esse* az *es* töből.*

A szanszkritban azonban a latin supinum *-tum*-jának megfelelő az infinitivus, ez pedig *-tu* végű főnév accusativusa. — Tehát két infinitivusi forma is fejlődött ki és míg a szanszkritban az utóbbi forma maradt érvényben a többivel szemben, a latinban a *se* > *re* végződésű; a latinban a supinum azért megtartja az igei vonzatot, a szlávban és litvánban azonban mint rendes főnév szerepel igei szerkezet nélkül is.**

A latin infinitivusnak megfelelő végzetük van a latint folytató nyelvek (olasz, francia, spanyol-portugál) infinitivusainak.*** A görög *μεναι*, *-ειν* (a német *-en* infinitivus-vég is, úgy látszik ezekkel rokon) meg úgy tűnnek fel, mintha a latin *-men* (*certainen*) tövű főnevek valamely esete.†

Ha az uráltkaji nyelvekben a főnévi igenévi formákat vizsgáljuk, két állandó képzőt találunk a *t*-t és *m* (> *ny* > *n*)-et.

Ezek az ige gyökeréből főnevet képeznek, s míg egyik rokon nyelvben e főnevek rendes deverbális főnévként szerepelnek, addig a másokban csak egy esetben maradtak fenn: s ez az infinitivus.

Így a finnben a *-ta* *-tä* képzős főnév translativusi alakja szolgál főnévi igenévül, míg a főnév többi alakja eltűnt, sőt a *-kse* transl. rag is véghehezetté kopott és csak a személyragok előtt maradt meg. A lappban szintén *t* az infinitivus képzője, de gyakran elmarad.††

Van azonban a finnben és a cseremiszbén, mordvinban *-m*, a vogulban *-n* képzős deverbális főnév (f. *-ma-mä*; md. *-mä*, *-me*; cser. *-mo-me*; vog. *-nä*, *-enä*, *-anä*, *-ni*, *-ne*, *n*),††† melyből a zürjénben és a magyarban csak az infinitivusi szerepet játszó lativusi alak maradt meg *m* > *n* változással és a *g* translativusi rag *i*-vé fejlődött alakjával. De a finnben és cseremiszbén is előfordulnak a *-ma*, *-mo* képzős főnevek megfelelő ragokkal, mint *infinitivus secundus*-ok.

* A Short Historical Latin Grammar W. M. Lindsay 103. l.

** Grundriss . . . 475. l.

*** Romanische Sprachwissenschaft von Adolf Zauner 160. l.

† A *-men* infinitivus-képző megemlítve Brugm.: Kurze vergl. Grammatik 432. §. I., 2.

†† Halász Ignác: Déli lapp nyelv alaktana NyK. XXXI.

††† Szinnyei József: MNyelvhasználat 83. l.

A magyar főnévi igenevet tehát az $m > ny > n^*$ képzővel alkotjuk s e képzőt részint az infinitívusok, részint az önálló főnevek képzésében a rokon nyelvekben is megtaláljuk. Az esetrag a rendes lativusi rag $\acute{e} > i$ (a *főle-*, *neki-* féle határozók ragja).

Eredetibb *-é* végződással is megtaláljuk a főnévi igenevet egyik nyelvemlékünkben, a Lányi-kódexben (Magyar Határozók 2:290—1). S ezen igenevek régiségében annál kevésbé kételkedhetünk, mert éppen a Lányi-kódex régi szertartásos szövegek gyűjteménye, melyeknek szövegezése ismerve az egyházi nyelv, de különösen a szertartási szövegek állandóságát, egyik legrégibb lehet nyelvemlékeink között.

A HB. főnévi igenevei, az *elnie*, *ovdania*, *ketnie*, *iochtotnia* szemebetűnően mutatják a régi nyelvben elterjedt személyragozását a főnévi igenévnek. Ezt a szokást nyelvünk még az ősnelvből hozhatta magával, mert a rokon nyelvek is személyragozzák az infinitívust. A finn nyelv is eléggé mutatja a személyragozás régiségét azzal, hogy a személyrag előtt megmaradt a translativusi rag, míg a puszta alakból elmaradt.

Nálunk különösen a 3. személyű rag divott; még olyankor is 3. személyű ragot találunk a régiségben, midőn nem 3. személyre vonatkozik a főnévi igenév. Pl. Ehrenfeld-k. 105. l. 91.: kezdének igen csudálkodnia, 106. l. 108.: fogadtok néki adnia.** Úgy látszik a gyakoribb harmadik személy analógia útján a többi személyben is elterjedt.

Azért hangsúlyozzuk a főnévi igenév személyragozottságát, mert ez adja nyitját a főnévi igenév régi alakjainak.

Kódexeinkben ugyanis a főnévi igenévnek *-nia -nie* — mint a HB.-ből vett példák — és *-nya*, *-nye* végű alakjait találjuk. A TMNy. ezeket egyformán *ny* hanggal olvasva az eredeti *-nyé-*ből az illeszkedés hatása alatt keletkezettnek mondja (mint az *é* birtokragból *a -e*). De akkor hogy keletkezett ezekből *-nyi* és *-ni*? Ennek magyarázására fel kell tennie, hogy az *ny* hatása alatt vesztették el ezek illeszkedésüket; de akkor meg nem *-nyi-*

* Az $m > ny > n$ hangváltozást saját nyelvünkön belül más szavakon is tapasztaljuk (vö. MUSz. 92. l., Nyr. 16:343). Ez az *m* volt a képzője a *van* igealaknak (*vagyom* MTsz.), tehát tulajdonkép névazó, azonos a *vermőgen* szóval (eredetileg: való, aini van) Egyet. Phil. Közl. 24:167. l. — De a vogul alakokra néve vö. most Szabó Dezső fejtegetéseit NyK. 34. k.

** Zolnai Gy.: Nyelvemlékeink a könyvnyomtatás koráig. 105. l.

és *-ni-re*, hanem *-nye-re* változnának szabályszerűen.* — Szerintünk mindenütt *-n*-nel kell olvasni a *-nia* *-nie*, *-nya*, *-nye* alakokat, mert mind a két olvasást megengedik kódexeink, és mert így szerepel már e képző a rokon zürjénben is. Így olvasva azután a fenti alakokat, a lehető legtermészetesebb a megfejtésük, nem mások ugyanis, mint egyszerű személyragozott alakok. Ezt a TMNy. azon elismerése is bizonyítja, hogy a tőle is személyragozottaknak tartott alakok mindig *n*-esek, amelyeket pedig nem fogad el személyragozottaknak, hogy önmagával ellenkezésbe ne jöjjön, ő is a harmadik személyűekkel való keveredésből magyarázza.

Később azután a *-nia*, *-nie* alakok *ny*-esen hangzottak, s ez okozta, hogy lassan-lassan elvesztették személyragozottságuk élénk érzetét; így használják manapság a főnévi igenevet a palócságban, a Dunántúl és a székelységben.**

SZEGLETI ISTVÁN.

ORSZÁGOS NYELVMŰVELŐ HIVATAL.

Igazi nyelvművelés csak ott fejlődhetik helyes irányban, ahol igazi nyelvtudomány van. Kellő nyelvtudományi alapok nélkül a nyelvművelő ábrándok a szappanbuborékhoz hasonlatosak: szertelen ragyogással tűnnek fel, hirtelen nagyra nőnek és hirtelen pukkannak szét a semmiségbe. Íme a modern nyelvtudomány főszékhelyén: a németeknél támadnak a leggyümölcsözőbb nyelvművelési gondolatok. A *cédulák hazájában*, a *skatulyázó főmesterek* agyában fenséges gondolatok kelnek, amelyek az édes anyanyelv felvirágoztatására fognak szolgálni. A nyelvtudománynak német professzorai büszkén állnak anyanyelvük szolgálatába — tehetik. Egy évszázados nyelvtudományi fejlődés végén állva, nem zavarják őket magahitt laikusok. Gondolataikat eltanulni, meglepően hasznos új intézményeiket megismerni, terveikkel foglalkozni csak tanulságos lehet. Széchenyitől tanultuk, hogy a

* Szabó Sándor: Magyar magánhangzóilleszkedés. 64. l.

** Uo. — Azt vethetnék ellen, ha fennmaradtak a népnyelvben a *-nya* végű alakok, miért nem maradtak fenn *-nye* végződésűek is. De mint fentebb mondtuk a mai *-nya* végű alakokban senki sem érzi a személyragozottságot, éppen így nem éreztek a *-nye*-sekben sem és ezek a mindinkább szaporodó *nyi*-vel, *ni*-vel szemben eltűntek. De nem is származtak az *innya*, *efrnya* stb. alakok disszimiláció útján — mint a TMNy. írja — mert ugyancsak nem találjuk a nyelvjárásokban a *vinnya* meg *linnya* alakokat, hanem csak azokat, melyekben eredetileg mélyhangú *j* volt, tehát azó sincs disszimilációról. (Uo.)

nyugati kulturális befolyások kellő érvényesítése a jövőbeni magyar nemzeti nagyságnak legbiztosabb alapja.

Imhol egy igen mély tudományú német professzor, kinek nemcsak anyanyelve multja iránt van érzéke, hanem jövőjének kérdése is elmélkedésének tárgya. Ha a nemzeti kulturának minden ágát országos jellegű szervezetek és intézmények ápolják, miért legyen a legnemzetibb sajátosság, a nemzeti nyelv, önmegtagadó, szegény tudós-embereknek jószívűségére bízva? Önálló országos nyelvművelő hivatalt anyanyelvünknek! hangzott 1903. június 2-án a boroszlói egyetem nagy aulájában. A szép új eszme első modern szózata hadd hangozzék el mi hozzánk is!

Hát nem elég az anyanyelvnek egy akadémiai alosztály? *Nem*, mondja határozottan a boroszlói zászlóbontó: *Behaghel Ottó*. Meg is okolja: »Midőn kétszáz évvel ezelőtt — úgymond — a porosz tudományos akadémia megkezdte működését, munkakörébe iktatták a német nyelv ápolását is. A francia akadémiahoz hasonlóan feladatai közt volt »mindarra ügyelni, ami a német nyelvnek kellemetes szépségében való megőrzésére szolgálhat.« A porosz akadémia sohse közeledett komolyan e feladat megoldásához. De a terv nem tűnt el nyomtalanul, és a francia minta gyakran keltette utánzásának vágyát. Magában az akadémiaiban akadtak szószólói; fenséges fejedelmek ajtai álltak nyitva számára, sőt ezeknek díszes sorában olyanok is akadtak, akik zajtalanul dolgoztak megvalósításán. Maga Ranke is részletes javaslatokkal fordult ez ügyben Bismarck herceghez. S a német *Sprachverein*-ben is hangzottak el e tervre vonatkozó gondolatébresztő beszédek. Midőn pedig egy német folyóirat (a *Deutsche Dichtung* 33. k.) ez ügyben nemrégiben kérdést intézett olvasóihoz, sok író, sok tudós felelte azt, hogy határozottan helyesli egy ilyen német akadémiainak szervezését.

Jól gondoljuk meg a dolgot! Aminek szükségessége annyi-szor, s oly határozott alakban fölmerül a nemzet életében, annak jogosultsága mélyen gyökeredzik, annak meg kell egyszer való-sulnia. Aki azonban belelát a dolgok mélyébe, azonnal észreveszi, hogy az akadémia gondolatának szószólóinál éppen az nincs meg, ami az eredménynek főbiztosítéka, t. i. a céloknak tiszta ismerete s a bennük való tökéletes megegyezés. Ép az ellenkezője helyes annak, amit Frenzel Károly mond (*Deutsche Dichtung* 33:70), hogy t. i. »mennél bizonytalanabbak vágyaik és remé-nyeik, annál erősebb visszhangot keltenek ezek az akadémiai tervek, mert hiszen helyet adnak minden vágnak, minden kíván-ságnak.«

Sőt gyakran az is meglátszik, hogy amaz intézmény szerve-zetét sem ismerik pontosan, amelyet utánozni akarnak, s azért nem fog ártani most sem, ha elmondunk egyet-mást a francia akadémia szervezetéről. Főfeladata 24. alapszabályában van meg-állapítva. Ez így hangzik:

»La première fonction de l'Académie sera de travailler avec tout le soin et toute la diligence possible à donner des règles certaines à notre langue et à la rendre pure, éloquente et capable de traiter les arts et les sciences.« (Az Akadémia első dolga lesz, hogy minden törekvése a lehető legnagyobb szorgalommal odairányuljon, hogy nyelvünk biztos szabályokat kapjon, továbbá az, hogy nyelvünk tiszta, ékesen szóló és a művészetek s tudományok kifejező eszközéül alkalmas legyen.)

E cél elérésére, hogy tehát a francia nyelvet nyelvtanilag szabályozzák, megtisztítsák s a művészet és irodalom használatára alkalmassá tegyék, teremteni kellett volna szótárt, nyelvtant, retorikát és poétikát. Ámde e művek közül csak egyet alkottak meg: a *Dictionnaire de l'Académie*-t, az Akadémia szótárát, amely néhány évtizeddel ezelőtt érte meg hetedik kiadását. Újabban fogtak hozzá egy inkább tudományos, nyelvtörténeti szótár szerkesztéséhez (amannak csupán a helyes nyelvi használat megállapítása volt a célja), de 1865-től 1894-ig dolgozva rajta nem jutottak túl az *A* betűn.

E nemes, de tisztán nyelvi természetű feladat mellett már kezdettől fogva volt egy másik, félig nyelvi, félig irodalmi tárgyú: ama beszédek, amelyeket az akadémiában tartottak, ama munkálatokat, amelyeket tagjai előterjesztettek, megbírálták és ha megfelelőeknek találták, kinyomatásukat engedélyezték. Amaz irodalmi ügyek között, amelyekkel ez akadémia foglalkozott, a leghíresebbekhez tartozik a Corneille Cid-je körül kifejlődött vita.

Munkásságának ez az oldala az idők folyamán csökkent, ellenben egy másik oldala megerősödött, sőt manapság ez a fő nála: a díjkiosztás. 23 pályázatnak dönti el ma a sorsát: 6 éremdíjat ad ki s 17 irodalmi. E pályázatok közül egyetlen-egyet hirdet maga az akadémia.

Hogy e szervezetnek eleddig milyen hatása volt, hogy a franciák nyelve s irodalma nyert-e vele vagy veszített, azt még a tudósok nem állapították meg pontosan.

Maga az akadémia visszautasította azt a szemrehányást, hogy ő a nyelv felett valami uralkodói jogokat akarna gyakorolni: »jamais l'Académie n'a prétendu exercer sur la langue un droit de souveraineté et d'empire.« (Az Akadémia sohasem törekedett arra, hogy a nyelv felett uralkodói, fejedelmi jogokat gyakoroljon.) Pedig benne van szabályaiban, hogy a nyelvnek törvényeket kell adnia s hogy az akadémikusokra e törvények kötelezők. S kétségtelen, hogy ez értelemben az akadémia uralkodói jogokat gyakorolt: természetes, hogy a nyelvi tanítás s a tankönyvek az ő tanításai után igazodtak. azonban ki van zárva, hogy ez a hatás mindig üdvös lett volna: az Akadémiának a nyelv életéről vallott elvei mindmáig igen sajtáságosak maradtak és belőlük szükségszerűen következtek az önkényes

határozatok. Az akadémia az embereknek két csoportját különbözteti meg: a jól írók s a rosszul írók csoportját.

»Il y a un bon et un mauvais usage: c'est un fait que personne ne conteste. Les uns parlent et écrivent bien, les autres écrivent et parlent mal.« (Jó és rossz (nyelvi) használatot különböztetünk meg: e tényben senki sem kételkedhetik. Egyesek jól beszélnek és írnak, mások rosszul beszélnek és írnak.)

Pedig a nyelvi világ is olyan, mint az erkölcsi, a legjobb ember is hibás és bűnös, s a legtöbb ember természetében a jogérzet s a jogtalanság tarkán összefonódik. Az akadémia a jó nyelvi szokáshoz akar csatlakozni s valóban klasszikus fogalmi meghatározást ad: jó nyelvi szokás a valóságos nyelvi szokás (*l'usage véritable*); ellenben a rossz a jónak elrontása (*une corruption de celui qui est bon*). Elítéli a nyelvi változásokat, mert ezek gyakran a szavak természetes értelmét fölforgatják:

»Pas de pires révolutions que celles qui renversent le langage et pervertissent jusqu'au sens naturel des mots.« És akadémiai elv ez is: »Parmi les mots de formation récente, elle a exclu sans pitié ceux qui lui ont paru contraires au génie de la langue.«

De hogy aztán mi az az »usage véritable«, »sens naturel des mots«, »génie de la langue«, mi a jelentésük, meddig terjed határuk — azt elfelejtette kifejtteni a tudós akadémia.

A mindebben nyilvánuló önkényesség annál aggasztóbb, ha tekintetbe vesszük, hogy az akadémia szótára, elveihez hűen, elmulasztotta határozott adatoknak nyomtatott forrásokból való idézését. Ez pedig, amint az akadémia szótárának legújabb kiadásában hirdeti, azért történt, mert a legkiválóbb írók az akadémia tagjai voltak s így az akadémikusok abba a kényszerhelyzetbe kerültek volna, hogy önmagukat idézzék. De az akadémia legrégibb történetírója, akinek pedig az első szótári munkálatokban része volt, bizony másképp ismeri a dolgot. Tervezték ugyan, — úgymond — hogy a legkiválóbb francia írókat a dolgozótársak közt szétosztják, »mais un peu après l'Académie commença d'appréhender le travail et la longueur des citations« (de nemsokára az akadémia aggódni kezdett az idézetek fáradságos volta s hosszadalmassága miatt, Pelisson et Olivet: *Histoire de l'Académie fr.*, 1:105.).

Szinte mulatság nézni, hogy a francia minta hogy tükröződik vissza a német ábrándozók terveiben. Itt világjáró törekvések a legnagyobb dolgok után; amott személyi hiúságnak szörny-születői; köztük utalások majd gyakorlati, majd tudományos szabású részletezett feladatokra. Legyen az új intézmény »A német-ségnek Akadémiája«, »A germanisztikai törekvések középpontja«, »A német szellem miniszteriuma a német élet nagy tudományának szolgálatjára«, »A nemzet szellemi életének központi napja.«
7th. stb.

Elfelejtik — fejtegeti továbbad Behaghel — hogy önkéntes törvényalkotó akadémiával lehetett kormányozni az egységes nyelvű Franciaországot, de képtelenség annak lehetőségét is elképzelni Németországban. Aki ránéz a Wenker-féle új nyelvi térképekre, annak elmegy a kedve a nyelvi — kormányzástól. A nyelvet kormányozni egyáltalán nem lehet. A nyelvi élet folytonos változása egyenesen megköveteli sokszor, hogy két-három párhuzamos kifejezést is helyesnek ítéljünk. Hogy melyik marad meg közülök? Efficé kérdésekre a nyelvművelés jóslógató vénasszonyai szoktak felelni. Találgatásukkal — sokszor tájtékozó szájjal találgatnak — ugyan mely komoly kutató törődik?

Nem bíróra van szükségünk, hanem megfigyelőre, rendezőre, magyarázóra. A mai nyelvi élet szabályainak egyetlen hiteles forrása a mai nyelvhasználat. Ennek megismerése pedig époly fontos — talán még fontosabb — mint elmúlt idők felkutatása. És ez nagyobb dolog, mint amilyennek látszik. Mert megfigyelni nehéz dolog, a rendezés még nehezebb, hiszen az anyag beláthatatlanul nagy. Vegyünk egy magyar példát! Évszázados multja van a magyar nyelvtudományban az ikes igék kérdésének Szégyenkezve kérjük: tudjuk-e, ismerjük-e ma már pontosan az ikes igék használatának elterjedését és használatát az egész magyar nyelvterületen?

A tudományos akadémiáknak működési köre oly tág, hogy anyanyelvi kérdésekkel csak kevés idejük és terük lehet foglalkozni. Behaghel kimutatja, hogy két évtized alatt (1880—1900) a berlini akadémia felolvasásai között egyetlen egy német nyelvi dolgozat van.

Az anyanyelvi tanulmányok ügyét tehát el kell választani a tudományos akadémiáktól. Testükből hasítanánk, de vértelen volna ez a hasítás. Országos nyelvművelő hivatalt kellene szervezni. Ez intézménynek létét az állam biztosítaná, különben független volna, a tudomány céljait szolgálná, a tudomány emberei vezetnék. Működésének főcélja az élő nyelv tanulmánya volna. A multból csak az érdekelné, ami hozzánk közel esik. E tanulmányok eredménye az élő nyelvnek egy nagy nyelvtana volna. De ehhez óriási gyűjtő-munka nélkül hozzá sem foghatunk. S e gyűjtéshez megfigyelőknek hálójával kellene bevonni az egész anyanyelvi területet. Állandó, megbízható népnyelvi tudósítokat kérünk, hogy megszűnjön végre a hamis népnyelvi adatok gyártása, hogy idéetlen új nyelvi alakokkal ne hozakodhassanak elő elsavanyodott szoba-tudósok.

E szép, tartalmas és nagyfontosságú eszméket kifejtván, határozott tervvel áll elő Behaghel. Ez országos nyelvművelő hivatalnak feladata volna az anyanyelvnek mai és multbeli állapotját tudományosan megállapítani. E megállapítás már magától gyakorlati kérdéseknek alapul szolgálhatna, hiszen a nyelvhasználat egyszerű megállapítása nyelvhelyességi tételeket ad és a különböző nyelvjárási ejtések megfigyelése olyan előmunkálat, mely az egységes kiejtés és a helyesírási javítások felé vezet.

E feladatok megoldását a következő részlet-munkákhoz mozdítanák elő:

1. Meg kellene alkotni a mai irodalmi köznyelv nyelvtanát.
2. Végre-valahára le kellene írni az összes nyelvjárásokat, de hangtanukon kívül alak- és mondattanukra is nagy figyelmet fordítva.
3. Különféle vidékeken meg kellene állapítani a műveltek nyelvének ejtését.
4. Tanulmányozni kellene a szaknyelveket (de nemcsak a szókincsüket, mert e fontos, de primitív természetű nyelvtudományi feladaton kívül vannak mások is).
5. Szótárakat kellene kiadni. Még pedig:
  - a) Teljes, nemcsak eddigi gyűjtéseken alapuló, hanem új gyűjtésű tájszótárt.
  - b) Egy történeti alapon szerkesztett »Idegen eredetű szavak tárá«-t.
  - c) Nagy írók egész szókincsét felölelő külön szótárakat.
6. Nyelvi szempontból fontos szövegek kiadása.
7. Össze kellene állítani az összes anyanyelvi munkák jegyzékét. (Előbb csak kéziratban, később ki lehetne adni nyomtatásban.)

8. Idevágó kérdésekben útbaigazítást kellene adni az érdeklődőknek és esetről-esetre véleményt kifejtteni fölmerülő kérdésekben.

Allandó tisztviselő-karral közeledne Behaghel szerint az anyanyelvnek művelése e szép célok felé. Íme egy kifejlődött, érett nyelvtudományból sarjadzó nyelvművelő irányzat. Ismertetésével, bemutatásával szolgálatot akartunk tenni édes anyanyelvünk tudományának.

RUBINYI MÓZES.

A GYERGYÓI NYELVJÁRÁS.

Bevezetés.

Midőn a gyergyói nyelvjárásról szóló művem a t. olvasóközönség elé bocsátom, régi hiányt, régi hézagot óhajtok ezzel pótolni.*

Nem tekintve egyéb nyelvi sajátságokat, magok a tájszólásokban megőrzött régi szavak a »mult beszédes hagyományai«. Ilyen régi szavak Gyergyóban azok, melyek az 1409-ben írott Besztercei szójegyzékben fordulnak utoljára elő: *aludt szén* = holt szén, *fenkő* = köszörűkő, *póka* = pólya, *tőrek* = polyva.

* E munkát fiatal szerzője 1900-ban írta, azután ki akarta egészíteni; e végett Akadémiánk Nyelvtudományi Bizottsága támogatásával 1901 nyarán bejárta Gyergyó vidékét s ekkor szerzett bőséges tájszógyűjteményét beszügeztette a Magyar Tájszótár pótkötetében való fölhasználásra. Azonban e gyűjtését itt közölt munkájában már nem dolgozhatta föl, mert lappangó tüdőbaja ágyba vetette s ifjú életét tudományunk kárára rövid idő múlva kioltotta!

A szerkesztő.

Nemkülönben a Volf György szerint 1526—27 között írott Jordánszky kódexnek Veinstein-Heves Kornél tanulmányából* kivehetőleg az Alsó-Dráva és Dunántúl vidékén ma is élő régies szavai közül nálunk is föltalálhatók a következők:

csökkik, JordánszkyC. 97. l. megcökyk = törpének marad,
sziw = szíj, JordánszkyC. 454. l. zyw: corium, lorum, nálunk is *talpa szíve* és *talpa szíja* fölváltva használt neve a talp egy részének.

Úgy ez izeltől közölt pár régiességek, mint egyéb nyelv-sajátságainknak oka Gyergyónak természeti s műveltségi helyzetében és multjában rejlik... Köröskörül mindenütt óriási bércek falazzák el a külvilágtól, úgyhogy sírba befalazottnak tekinthetnek e népet, ha nem lüktetne gyors munkálkodásokban, eszük járásában, szívökben és mindenütt a legelevenebb élet. S a természet által a világtól elszakított földet a földi mindenhatók egy cseppet sem sietnek a vasút által összekötni, amely kár haszon annyiban, hogy nyelvének sok romlatlan tiszta ősi vonása és szépsége idegen hatásoknak és főként a mai zagyva és színtelen közbeszéd hatásának nem vallja kárát.

Történelme is diadalmas háborukban gazdag ugyan, de a nyelvtörténetre nézve fontos mozzanatnak csak 1672-ben az örményeknek Gyergyóba telepítését vehetjük. Innen datálódik egy két örmény kölcsönszavunk: *ángádzsábor* = leves, *dálánzi* = méz, dió és mákból álló nyalánkság, *kenis* = palacsinta, *hurut* = savanyú tejből kifőzött, a levest savanyító szer, *serdán* = »berbécsbél«. Ezekon kívül néhány kölcsönvétel még a családtagok elnevezése körül akad: *bábu* = örmény értelmű nagypapa, de a székely beszédben vén embert jelent, *mámu*, örményül nagyanya, helyette népünk *nagy mámit* mond, *tetá* = néni, mely *tetá-tetá* alakkal és mindegy értelemmel forog közszájon.

Sokkal érdekesebb az örmény hatásnak az a jelensége, hogy a *buzsényica* oláh szó a szakadatlan oláh érintkezés mellett is, Gyergyóban nem oláh hatás, hanem örmény hatás eredménye; e véleményemet támogatja Merza Gyulának kis közleménye is** melyben tudomásunkra hozza, hogy az Apaffy Mihály alatt 1672-ben Erdélyben letelepült örmények Moldovából magukkal hozták az oláh nyelv ismeretét, s ennek gyümölcse véleményem szerint a *bozsönyica*, mely itt kizárólagos örmény étel s a szomszédos oláhság nem is ismeri.

Kölcsönszavainkban leggazdagabban van képviselve az oláhság. Szavaik: *ákációs*: kötekedő, *bács*: juhász, *bádírka*: hordócska, *balán*: szőkeszörű juh, *berbécs*: ürü, kos, *bosztán*: úri tők, *bukluk*: baj, *cárina*: bekertelt része a mezőnek, *csimpoja*: duda, *csobán*: juhászkutya, *diák*: kántor, harangozó, pl. nálunk Elek

* Veinstein-Heves Kornél: A Jordánszky és Érdey codex, Magyar Nyelvőr XXIII. kötet.

** Az örmény magyarság, Magyar Nyelvőr XXVI. kötet, 276. l.

diák, *duláp*: tutaj, *esztena*: juhok feje, alvó helye, *fussitus*: fél-eszű, *ganga*: ügyetlen, *gárgya*: kútkáva, *hirip*: ehető tinoru, *gologány*: négykrajcáros, *gusa*: golyva, *guzsba*: üsthorog, *kompona*: mérleg, *kozsók*: bunda, *kurti*: női ujjas, *lok*: hegyfok, *maláj*: málé, *mokány*: havasi oláh, *neteró*: ügyetlen, *orda*: édes túró, *palacsinta*: tészta, *panusa*: kukoricacső burka, *pityóka*: burgonya, *pomána*: ajándék, *prikulics*: kísértet, *punga*: erszény, *pustia*: menny a pusztiba! *radina*: keresztelői lakoma.

Vannak olyanok is, melyek a kölcsönvétel után alaki, vagy értelmi módosulást szenvedtek: *bálmosból* lett *bámos*, mely nem kukoricaliszt és író, hanem túrónak, vagy sajtnak megolvasztásából áll; *bisziókból* *biszio*, *bulándrából* *culándra* (kolduscondra), *lungul lugár*, *hosszú lugár* lett; *murit*: meghalt, a németnek ugyanily értelmű szavával összetéve, a következő szóhalmozást szüli: *tottmuritt* (meghalt) s végül *apnikuca* itt a pattogtatott kukorica ki nem pattogott részét jelenti.

Cigány kölcsönzők is tűnnek előnkbe, de ezek nem zavar-nak sok vizet nyelvünkben. Egy-kettő olyan, hogy mindenütt megvan s így nálunk is: *csóré*: ruhátlan; *dádé*: apa, szólító eset *dadból*; *móré*, szólító eset, *moro*: barát; *purde*: kicsinyek, *rajkó*: fiuk, *usdi*: kelj. — Mindenütt megvan, csak nálunk nincs bibasz, upre. — S végül sehol sincs meg, csak nálunk *cshucsi*: cseca, ebből jön nyelvjárásunk húst jelentő *csucusuja*; *ládzó*: szégyenlő, melyet feddő, rápirító értelemben használ népünk: *Úh le, te ládzó!*

Hegyeiktől körülzárt fekvésének és *procul negotiis* leledző boldogságának köszönheti azon szókincsbeli elszigeteltséget is, mely már csak a szók alakja és jelentése tekintetében is erős válaszfalat húz nyelvjárásunk és a köznyelv közé.

Szóanyagának eltéréseiben érdekes fokozat állítható össze:

Az irodalmi nyelvtől eltér, de a többi nyelvjárásokkal sok tájszóban egyezik: A palócnál is *ángyó* a sógorasszony, *árpa* a kelés a szemén, *hedegű* a hegedű, Debrecenben is *látut* a látszat, *duskál*, aki válogat, Kalotaszegen is *cseled* a család, *fersing* a szoknya, Kis-Kúnságban is *málé* a kukoricalepény, Mohácson is *csalárd* a család, Gömör megyében is *lé* a leves és Zalában is *patró* az ór s *trécsel*, aki cseveg, mint itt.

S midőn eltér minde nyelvjárásoktól is, mint pl. a palócok *puffancs-a*, mely ott zsemlyét jelent, nálunk a kipuffadt arcú ember gúnyneve, de mégis szorosabb egyezést mutat az összes székelységgel. *Bihal* (bival), *bossó-félék*, *cserge* (pokróc), *difámál*, (ócsárol), *elottani életét* (elvenni), *erdől* (erdőre jár), *élet* (telek), *firiskó* (női ruha), *gút* (guta), *hiricel* (hörög), *hirtelen* (szeles), *kaláka* (közös segítség), *lapi* (falevél), *nannyo* (nagyanyó), *lármafa* (vészjelző), *pélá* (rút), *szénye* (színe), *vápa* (völgy) stb. mindenfelé előfordulnak az egész Székelyföldön.

De ha a többi székely területektől is elszigeteli magát, a vele egy megyében fekvő szomszédos Csik járás nyelvével már

csak meg kell egyeznie és valóban mintegy 125 csiki szót ismerek,* melyek a mieink is egyszersmind: *ábrázat* (arc), *alkalmatosság* (alkalmi fuvar), *ámottam* (álmomban), *árnyad* (fárad), *átalvető* (iszák), *belice* (fehér juh), *baunkol*, *belbel* (alszik), *bibi* (fájás), *bódi* (esztelen), *bokáj* (kancsó), *bong* (gomb), *borító* (faedény), *bikfanagyrag* (vászon n.), *cēvēre* (kis lány), *cocó* (ló), *csámporodik* (megromlik), *csángál* (nem egyenesen hajít, hamisan énekel), *csapos* (száraz faág), *csapronyós* (ferde, rézsut), *csároq* (lármáz), *csēplesz* (bozótos hely erdőn), *csēsze* (szunyog), *csóré* (ruhátlan), *csóva* (jel), *csürke* (csirke), *dréksrēg* (szekérrész), *dollik* (megromlik a liszt), *dörgöl* (törül), *ejtēl* (edény), *ēpsēmērēg* (szájbetegség), *előruva* (kötény), *élet* (telek), *fentő* (szekérkerék része), *fitat* (kutat), *kifaszol* (megverődik), *fértát* (atyafi), *főkőny* (szemölcs), *füdül* (megbolondul), *gal* (göröngy), *gamat* (tisztátalan), *gárgya* (kút-káva), *glics* (korcsolya), *görget* (mennydörög), *gránic* (határ), *gút* (guta), *hallájé?* (megszólítás), *hazai* (menyasszony), *hibádzik* (hiányzik), *hiju* (padlás), *hímēs* (hives), *husáng* (bot), *ige* (3 szál fonál), *imētem* (ébren), *innya* (inni), *iró* (köpült tej), *istenitēlye* (villám), *iszánkodik* (jégen csuszkál), *itkámos* (iszákos), *kacsi!* (nem szabad!), *kácsi* (kalács), *kán* (kancsó), *kaluppól* (vágat), *kártya* (vizesedény), *kászu* (fakéregből csinált edény), *káva* (a kút kerítése), *kergetegēs* (metés juh), *kókis* (kakas), *kőccsēg* (élelmi szer), *kurti* (női ujjos), *küpillő* (vajverő), *kiver* (kiüt rajta a himlő), *küszküllő* (járom része), *küszürü* (köszörű), *kütyős* (maros-széki fuvaros), *laboda* (1. virág, 2. gyermekjáték), *lábító* (szövszék része), *lacsik* (nyal), *lāntam* (leánykoromban), *leb* (láng), *legēntem* (legénykoromban), *légej* (bodonka), *levēgető* (levellegető), *lütő* (lejtő), *macskamēz* (famézga), *hoppipa* (ügyetlen), *makula* (kicsi), *matat* (kutat, motoz), *mēgered* (meggennyesedik pl. az ujj), *mégéli* magát (megmérgezi), *mēnye* (mennyi), *merēkje* (szénarakás), *mián* (miatt), *micsa* (micsoda), *mies* nap (hétköznapi), *kőmies* (kőmives) *mitsább* (mintsem), *mocsoja* (mocsaras hely), *nannyó* (nagyanyó), *bőcs* (hencegő), *nētērő* (hülye), *nyüszköl* (izeg-mozog), *nyüszütöl* (mosztikál, elnyüvi), *orrag* (orra), *ottogyon* (ottan), *ökeme* (ő), *örökkétig* (örökké), *pászma* (30 szál fonál), *pēcēnkó* (picinyke), *pēpēcēl* (tákol), *pereputty* (hozzátartozók), *pērēszen* (1. orsó, 2. gyermekjáték), *pili* (pehely), *pimpó* (1. penész, 2. fűz barkája), *pománába* (ajándékba), *tángyérkarika* (szekérrész), *tropp* (ügetés), *ural* (kér), *vakisa* (juh, melynek szeme körül feketeség van), *vizitka* (női ruha); *átalag* (kisebb hordóalakú faedény), *bēzsēg* (forr a víz), *bigygyen* (kifordul helyéből), *bodonka* (átalag), *bogajás* (bóbítás), *bordica* (járomközfa), *büzösdi* (nagybüz-játék), *divatlan* (mértéktelen), *cirmol* (szid), *csapás* (nyílás az erdőn), *cserēkje* (tülevél), *dörösöl* (súrol, reszel), *é* (éhes), *dillő* (együgyű), *dollik* (a jég), *eplény* (a szán azon része, hol a teher

* T. Nagy Imrének a Magyar Nyelvőr VI. stb. kötetében található gyűjtéséből. Péter Jánosnak is található e lapokban kevesebb szóból álló, de jelentékeny gyűjtése.

nyugszik), *erégel* (lassan megy), *férjem* (feleségem), *hagyati* (gyakran változó cseléd), *hajlad* (a faedény, ha megszárad), *gusa* (golyva), *kókonya* (szentelt kalács), *kukkadoz* (szunnyad), *leb-lepény* (hirtelensült), *lica-lacs* (aki mindenbe belekottyan), *perje* (gyom), *pislen* (kis csirke).

Amde nagy a száma a másfajta csiki szavaknak is, melyek már idegenül hangzanak a gyergyói fülnek; ezeket helykímélésből nem sorolom föl.

Vannak továbbá olyan közös szavaink, melyeknek más az alakja Gyergyóban és más Csikban: *duszi* nálunk *dusza* (szalmazsák), *farkazó* itt *farkaló* (a szekér után kötött fenyő), *gogo* helyett *kokót* mondunk, *gübe* nálunk *gübö* (mély víz), *hëngyebigyel* itt *këntyefityél* (ver), *köntörfalaz* = *këntërfalaz* (himez-hámoz), *kéjed* = *kijed* (kelmed), *nyekëzsa* = *nyekëzsit* (nehézbeszédű, szóismétlő) és *onnót* nálunk *onnét* (onnan).

Végül csak Gyergyó kizárólagos tulajdonai a következő szók: első sorban, amelyekről T. Nagy Imre is jelzi fentidézett gyűjteményében, hogy azokat Gyergyóban használják: *fütyürü* (síp), *galambas* (sütésnél a maradéktésztából gyúrt madáralakú sütemény), *hevezü* (menyasszony), *huszki* (egy orsó fonál), *körelpecs* (palacsinta), *pojéka* (kalákához csinált sült leves). — Az ugyane gyűjteményben gyergyóinak jelzett *ime* vagy *imecs* (marhabögöly), valamint a pozdorját jelentő *pezsgenye* szót nem hallottam soha.

Kizárólagos gyergyói szavak még pl. *bustyuhán*: nagyfejű, *burszuk*: gúnyolódó szó, *csapás*: csípás, *csirip*: síp, *borfüge*: vad ribizke, *csësszentő*: vizipuska, *fehér*: ing, *formabeli*: kalács, *kalocsa*: farakást megkötő guzs, *kopóba hanyit*:* magasba hajít, *lincsóka*, *lencsóka*, *léánkamadár*: barázdabillegető, *lepíte*: lepke, *lefül*: megizzadás által a bőr meglobosodik, *nyoszt*: elnyű, *pappázeni*: ragasztani, *pántikafü*: zöld és fehér csíkos hosszú viráglevél, *pipevirág*: pitypang, *kaszavirág*: a liliom levele, *mocsárdi*: mocsárvirág, *pillancs*: méceses, *talp*: »tötés« a ház körül, *zopogtat*: csattogtat, ráz ajtót, ablakot pl. a szél.

A szókincs bemutatásának pedig azt a módját gondoltam ki, hogy az állat- és növényvilág, a rokonságok, testrészek, ruházat stbire vonatkozó tájszavak puszta elsorolása helyett leírom és jellemzem magukkal e szavakkal e vidéket, e népet s így a szavaknak miként használása is jobb világításba jut.

Végül a szépirodalmi termékek közül a mondákat én magam beszélem el, saját stílusomban, nem pedig népies ízben. Kivétel Bárkainé, mely a nép előadásának lejegyzése.

Nyelvtani sajátságokban is feltűnő eltérést tapasztalunk e két szomszéd tájszólás között:

1. Ott mindennaposak a *magik-félék*, melyekről Balassa azt állította, hogy Csík és Gyergyó nyelvének közös vonása. Tévedését Steuer János sietett kiigazítani a következőképen:

* Talán ebből: *kapóba* = kapóra.

»A gyergyói nyelvjárás nem az *-ik* személyragot használja, hanem a hármas alakú *-ok -ök -ék-félét**. És ebben igaza van neki, de ugyanő azt is véli, hogy »közös jellemvonása« e két nyelvjárásnak a *-val -vel* rag *v*-jének megőrzése, pl. *szekervel, pénzvel, botval*,** ebben már nincs igaza.

2. A mássalhangzóhoz változatlanul járuló *-val -vel* annyira nem jellemvonása nyelvjárásunknak, hogy népünk a csikiak e sajátságát hibaképpen gúnyolja:

»Hat ökörvel, szekervel
Bé Gyergyóba edényvel...«

3. Csikban, főként Szereda körül, *kinyer* a gyergyói *kényer*. Nem tekintve e pár eltérést, a csiki nyelvjárás az, mely nemcsak a térképen, hanem nyelvi sajátságai tekintetében is legközelebb esik a gyergyói nyelvjáráshoz.

Közös vonásaiknak megállapításában és helyük megjelölésében nincs okom eltérni a Steuer János osztályozásától.**

Mindkettő 1. *ë-ző*; 2. *is* helyett *ës-t*; 3. *ó, ô, é* mellett *ö, õ, ē* hangokat is; 4. *madar, level, bogar* alakokat; 5. *sz, z, s*, *zs* előtt *j-t* (hojszu, ajszon, hojza) és 6. *látja, tartja* helyett *lása, tarcsa* alakot használ.

E két nyelvjárás együtt alkotja a csiki nyelvjárást, mely a keleti székelységhez tartozik.

Ennek, a keleti székelységhez tartozó, a csikihez legközelebb álló nyelvjárásnak ismertetését veszi alábbiakban a t. olvasó; *gyergyói tájzsolásnak* nevezem, de nem akar ez jelölése lenni egyszerűs mind annak, mintha ez egész Gyergyót felölelné.

Gyűjtésemben és vizsgálódásaimban csak Szentmiklósról és Ditróra szorítkoztam, mert, kivéve mintegy 25 kilyénfalvi szót,** a többi falvakból semmi adat sem állott rendelkezésemre. E 25 szó pedig, névszerint: *damika* (leves), *endelgek* (émelyeg a gyomrom), *érzékeny* (serény, munkás), *gübö* (mélyedés), *gógán* (kémény fölött a szikrafogó), *honcsok* (domb), *horvás* (honcsokok közti völgy), *jovátalni* (javasolni), *körömszedés* (ostorral való párbaj), *nyirisszel* (vág), *patusa* (juhtetű), *prozsmítál* (céltalanul beszél), *pating* (vonószíj), *pimpó* (penész virágon, kenyéren), *selymék* (ingovány, lép), *surutvál* (dörzsöl), *suvad* (fejlik), *megsuvad* (meghal), *szitós* (szenes), *szokotálódni* (vitatkozni), *tökéletlen* (képmutató), *üvecs* (kétéves juh), *vápa* (völgy), *pergő* (kis harang), s a gúnyolás nevei, annyira megegyeznek, hogy az általam meg nem figyeltetett többi szomszédos területnek e két fő községgel való teljes megegyezésében vajmi kevés okom lehet kételkedni.

* Steuer János: A székely nyelvjárások osztályozása, Magyar Nyelvőr XXII. k.

** Steuer János: A csiki székelység, Magyar Nyelvőr XXII. k.

*** Gyergyói tájzavak a M. Nyelvőr régi folyamában, gyűjtő: Ferenczy Alajos Kilyénfalván.

A Szentmiklós- és Ditróra vonatkozó anyagomat sem meríthettem holmi bőségesen rendelkezésemre álló közleményekből, mert ilyenek nincsenek.

1. Szentmiklósról találtam egy pár népmesét,* melyeknek, míg tartalma is idegen, pl. egyikben a bibliai József meséjét láttam felujtva, addig nyelvéhez is nagyon kevés jussa van a gyergyói tájszólásnak, főként midőn nálunk sosem használt ilyen csiki sajátság is fordul elő a Lechner közlésében: »portékákvat«, »leckéjik«, »magik«.

2. Ditróból is vannak közlések,** de a teljes szövegek, az egy *Bárkainét* kivéve, tőlem eddig soha nem hallott dolgok, azonfölül kevés tájszót is tartalmaznak. A Mezey Miksa gyűjtése nagyon pontos, de nagyon kevés szóból áll. Végül Fejér D.-nek 58 szava közül a következők előttem teljesen ismeretlenek, de azért hitelességük iránt nincs kétségem: *alít* (alábbhagy), *ehez* (esti idő), *eltökit* (ferdít), *hottó* (hathatós), *izik* (tüsszent), *konósz* (társ, cimbor), *lüfeles* (ferde), *megnyivól* (zsibbad), *megok* (eltűr), *mindszente* (mindegyre), *remes* (végből), *ritók* (hiány), *rosszátlódik* (tágul, lazul), *róزامik* (elnyugszik).***

3. Így tehát a rendelkezésemre álló legfőbb anyag az az 1000-et meghaladó szógyűjtemény volt, melyet részint emlékezésből, részint hallomásból esetről esetre róttam össze már évek óta...

(Folytatjuk.)

GENCSY ISTVÁN.

HELYREIGAZÍTÁSOK.

Levonni a következtetést. Szörnyű szólásmód! pl. »A nemzetben a sor, hogy levonja a következtetéseket a harci riadóból.« — A megtörtént dologból — nem következtetést, hanem — követ-

* Két mese Szentmiklósról a M. Nyelvőr régi folyamaiból, közlő: Csataghi Lechner László; egy harmadik szintén ott, közlő: Temesvári István.

** Paal Gyula közlésében dalok, románcok, teljes szövegek; Mezey Miksa szavak és családnevek gyűjtése és Fejér D. tájszói a Magyar Nyelvőr régi folyamaiban.

*** Közülük e kettő részint *más* alakkal, részint *más* értelemmel ismeretes: *ipor* (serény, erélyes) helyett csak *iporkodik* igei alakot ismerek, míg Fejér D.-nél a *tonya* alakja és az az értelmezése is helyes, hogy *szélesebb*, *mélyebb*, *csendesebb* hely a folyóvízben, de már, hogy *tócsát* is jelentene, az még nem jutott tudomásomra. S ha hiba lenne is ez, az semmiestre sem eshetik a gyűjtő rovására, aki sokszor a legjobb akarata mellett is, a megkérdozett népemberének elfogultsága, zavarbajjövése, vagy tréfálkodása folytán nem egyszer jut hibás adat birtokába. Másrésről még egy kömség területén belül is a csonkítás, kombináció és szóelegyítések folytán nagyon sok szó értelmileg és alakilag is oly sok változatban fordul elő, hogy még az én összegyűjtött szavaimról sem állhatok jól, hogy ugyanezen vidék népének egy-egy kis töredéke nem használja-e ezeket, vagy közülök egyiket-másikat *más* alakkal és értelemmel, pedig én már nemcsak szülőltje vagyok ennek a földnek, hanem életemnek java, mondjuk legboldogabb részét is itt töltöttem s nemcsak gyűjtöm, hanem jobbára magam is beszéltem e szavakat.

kezményt szoktunk levonni, vagyis *következtetünk* valamit belőle, mint előzményből. Midőn így okoskodunk, egész egyszerű *következtetést teszünk*. Az utóbbi tehát semmikép se *vonható le*; de igen helyesen vonjuk le bármiből is a *konzekvenciát* — ahogy sokan mondják, latin szóval ugyan, de legalább okszerűen. — A fennidézett függő mondatot így igazítom ki: *hogy levonja a következményeket* stb.

Minthogy — nem a maga helyén alkalmazva; pl. »Az almát megették s a magvát visszavitték, *minthogy* tudvaaló volt, hogy stb.« — Helyesen így van: ... *mert* tudvaaló volt, hogy stb. — A közhasználatra hivatkozom e tekintetben, és megjegyzem, hogy a megokolás eseteiben *minthogy* a megokoló mondatoknak elsejét szokta intézni; *mert* pedig az utóbbi mondatot indítja meg; pl. *Minthogy* oly nagyon kívánjátok, | megteszem. — Sietek; | *mert* nem szeretnék lekésni a vonatról. — Némely író, mint látom, annyira fázik a *mert* szótól, hogy alig akadok rá dolgozataiban. Mindannyiszor a *minthogy* szerepel ott a második mondatban; nézetem szerint nem helyesen.

Tégy róla, hogy az öcsém bejusson ebbe az állásba. — Itt a főmondatbeli szólás ferdén van alkalmazva a *hogy*-os mondatnál szemben, melyben a beszélő valaminek a *teljesítését* kívánja. Igen, de *tégy róla* ennek éppen az ellenkezőjét, vagyis azt a kívánságot fejezi ki, hogy az a valami *ne teljesüljön*. *Tégy róla*, hogy (az illető) *ne kapja meg* azt az állást. Más példa: Erre a vagyona vásik a foga; no de majd *teszünk róla*.

Az utóbbi mondat, mint látjuk, már így magában állva is azt jelöli, hogy *majd megakadályozzuk* vágya megvalósulását. — *Nem tehetek róla*. Ez a szólás is ugyanezt az eszmeirányt követi: Hogy ily rossz vége lett, *arról ő nem tehet*, vagyis *nem akadályozhatta meg*.

A Nyr. szerkesztőjének e szólásra vonatkozó kérdésére beérkezett számos válasz annak idején csaknem egyhangúlag úgy mutatta be e részben a közhasználatot, aminőnek a nyelvtények világosan feltüntetik. *Minthogy* most is helytelenül alkalmazzák e szólásmódot, célszerűnek tartottam lehetőleg röviden tárgyalni.

Ehhez teljes joga van; jogom van hozzá. Hogy itt a német *dazu* közbe játszik, kétségtelennek tartom. Magyarban nem *hozzá*, *ehhez*, *ahhoz*, hanem *rá*, *erre*, *arra* szokat szokás használni. *Van v. nincs jogod erre*. *Fel voltam jogosítva rá*. Ugyanez a rag szerepel más nevekhez is viszonyítva: pl. *Nincs okod rá*. *Erre is lesz majd alkalom*. A német mindezekben a *dazu* szóval él. *Du hast kein recht dazu*. *Es fehlt mir die gelegenheit dazu*. — Nagyon ránc ragadt, úgy látszik, ez a magyarra fordított német szó.

Szűkölködik pénz (belátás, bátorság stb.) nélkül. — Úgy emlékezem, hogy egyszer már kifogásolták a Nyr.-ben az efféle szólást, mely a kódexek tanúsága szerint régebben nem csekély tért foglalt el a magyar irodalomban, és most némely író műveiben új életre kelt.

Hadd idézzek itt két ilyen mondatot: »s hárman csöndesen, zajos örömek, nagy bánatok híján, tán álmok nélkül is szűkölködve, úgy éltek, hogy észre se vették, hogy élnek«; — »és ily külső díszek nélkül, szűkölködven stb.«.

Eszem ágában sincs hibáztatni azt, ha valaki egy régi szólást igyekszik forgalomba hozni, mint egyértékűt olyannak, mely az illető fogalmat kellően ki nem fejezi. De kérdem, vajjon az eddig használatos szólásmód: *szűkölködik* (v. *szűkös*) *valamiben* homályos-e, és nem fejezi ki szabatosan a hiányzás fogalmát? Másfelől pedig: *szűkölködik vmi nélkül* világosabban jelöli talán? Nézetem szerint, nemhogy világosabban jelölne, sőt inkább elhomályosítja.

A régi gyakorlat a *bővelkedik* és *szűkölködik* igéket illetőleg igen különbözö, — mondhatnám — tarka volt: *bővelkedik vmivel, vminek, vmiben; szűkölködik v. szűkes vmből, vmire, vmiben, vmi nélkül* (Nyvtört. Szótár). — A későbbi, most már általános gyakorlat szerint ellenben *szűkölködik (szűkös)* mint vonzó az illető névszót kizárólag a *-ben* rag fölvetelésére készíti; *bővelkedik (bővelkedő)* pedig *-ben* vagy *-vel* raggal kívánja a vonzót (bővelkedik *mindenben; pénzzel bővelkedők*).

Mind a két vonzónak a szerepe tiszta és átlátszó: *szűkölködik pénzben* = *nincs pénze*. Ezzel szemben mit jelent ez: *pénz nélkül szűkölködik*? — Annyi bizonyos, hogy *aki pénz nélkül van, az szűkölködik*. Ez a két mondat egybe összevonva csakugyan kézzelfoghatóvá teszi egész általánosságban, hogy *pénz nélkül: szűkölködik bárki is*. — A szóban lévő szerkezet ezt a benyomást teszi rám. Térfoglalását nem tartom kívánatosnak.

Hibás szórend. Magyar szerkezetben az ige nem sereghajtó; tehát előbbre vele! A szórendi vétségek sorából ezúttal azt emelem ki különösen, amely az igének hátraszorításában mutatkozik. Ezt nemcsak a pusztán álló, hanem az olyan igére is értem, amelynek előtte áll a legközelebbi állítmány-egészítő (igekötő vagy másnemű igehatározó). Ekkor ugyanis nem az igén, hanem az állítmány egészítőjén van a nyomaték (élőbeszédben a hangsúly).

A helyes szórend ez például: * Pál megfürdött a Dunában, v. Pál ma megfürdött a Dunában. A fiam leesett a fáról. Pista átugrik a magas kerítésen. Jani félre magyarázta szavaimat. Egy nő, aki kiugrik az ablakon.

Helytelen elrakás pedig ugyane példákban a következő: Pál ma a Dunában megfürdött. A fiam a fáról leesett; — és így tovább: Egy nő, aki az ablakon kiugrik (ez egy vígjátéknak a címe. Már jó régen megrótták a Nyr.-ben). Íme ebben áll az igének, illetőleg állítmánynak (mindenesetre helytelen) hátraszorítása. — Befejezésül hadd álljon itt a következő szerkezet: »Kétségtelenné vált, hogy T. I. a koronától a feloszlásra az engedélyt

* A dőlt betűkkel való nyomás a példamondatokban nyomatékokat jelez.
J. Gy.

megkapta.« — Én ezt így szerkesztettem volna: »... hogy T. I. megkapta a koronától a felhatalmazást a feloszlásra.« — Így a szóban lévő szerkezet az volna, amit Brassai A. magy. mondat c. értekezésében kellően kiegyenlített mondatnak nevez.

JOANNOVICS GYÖRGY.

»NEM TUD MIT KEZDENI.«

Ilyen cím alatt közli Bányai József az egri Népiskolai Tanügyben a pedagógiai lapok németességeiből való böngészését (1905. 2. szám). Sok jó megjegyzés van cikkében, de éppen abban nincs igaza, hogy a címbeli kifejezés németes volna, a német *weiss nichts anzufangen* utánzása. Hiszen ez szó szerint lefordítva így van: *nem tud semmit elkezdni*. Ellenben azt, hogy *nem tud mit kezdeni* v. *nem tud mihez fogni*, ilyen módon nem is mondhatja a német: *er weiss nicht was anzufangen!*

Bányai a címbeli szerkezetet csodabogárnak nevezi s azt mondja: »Szerzője, aki ezt a csodabogarat magyar nevelésügyi cikk keretében közli, azt akarja vele mondani, hogy: *nem tudja mit kezdjen*.« Ebből látszik, hogy itt Bányai a főnévi igenév használatát hibáztatja. Hibáztatják mások is gyakran, talán azért, hogy egyes vidékeken népünk sem használja (ezt meg kellene figyelni gyűjtőinknek); de inkább hiszem, hogy csak hibás okoskodás vezeti őket, úgy okoskodnak, hogy sokkal világosabb és természetesebb a másik szerkezet: *nem tudja, mit kezdjen* v. *nem tudja mihez fogjon*. Ámde ebből nem következik, hogy az infinitívus hibás, sőt kimutathatjuk, hogy e sajátosságos szerkezet ősrégi idők óta el van terjedve nyelvünkben, kódexeinktől kezdve a nyelvtörténet minden korszakában kimutathatjuk, legjelesebb íróink is élnek vele: Károli Gábor, Haller János, Faludi Ferenc, Dugonics, Arany, Mikszáth, sőt a nép nyelvében is több vidéken járatos. Íme a bizonyítékok:

Megnémula, nem tud mit szólni (DomC. 306). Nem tudok kihez futnom (PozsC. 24). Nem tud hova menni (ÉrdyC. 535). Nem tud hova menni (Helt: VigK. 2). Nem tudtanak mely felé hajlani (Fél: Tan. 500). Nem tudunk hová lenni, hanem csak te reád néznek az mi szemeink: hoc solum habemus residui, ut oculos nostros dirigamus ad te (Kár. Bibl. 1:391). Az világnak sok változása között nem tudván hova lenni (Hall. Pajzs. El. 7). Nem tudtak mint ellenek állani (Hall. HHist. 1:41). Nem tud mely felé fogni (uo. 2:217 NySz.). Nem is tudok micsoda orcával eleibe állani (uo. III:186). Nem tud sok busulási között mit cselekedni (uo. III:238). Nem tudok mit felelni (RákF. Lev. I:616). Nem is tudom minek tulajdonítani a kegyelmed ennyi időtül fogva való hallgatását (uo. I:654). Legyünk tanácsal annak, ki habzó elmével vagyon s nem tud hová fogni (PP:Pax A. 469. NySz.). »Quid agam, nescio. Nem tudom, mi-tévd legyek? Prov. Nem tudok hová lenni, mint a

tőkbe esett egér* (Wagner Phras.). Nem tudta hová fordulni (Fal. 674). Örömében nem tud hová lenni, mint egy egeret fogó fiatal macska (Dug. Pb. 2:166). Nem tudok érted hova lenni vágyban (Ar.: TSz. 5:46). Tündöklött az arca s nem tudta a lábait hogy rakni (Miksz. Nemz. ur. 348). Az állomás rendőrsége sem tudta mire vélni a hordárok sztrájkját (Bp. Hirl. 1888. IX. 7. 7. 1.). Na fiam, én már nem tudlak miből tartani (Ar.-Gyulai: Népk. 2:442). Nem tud merre kimenni (Nép, Vas m.).

Bonyolódottabb szerkezetek: Nem tudta félelmesen egyebet mit felelni (ÉrdyC. 640). Semmit róla nem tudni bizonytalansággal mit mondani (uo. 507). — A tud példájára van szerkesztve a lel ige is ebben a mondatban: Múltóbbat a mi asszonyunkról nem lelünk mit írni (uo. 533b).

Ez a használat szorosan összefügg a *nincs* (*nem volt, van*) ige hasonló infinitívusi szerkezetével, melyet kódexeink korától kezdve egész a mai népnyelvig kimutathatunk: *nincs mit ennem, nincs hová mennem* stb. Lássunk példákat erre is:

a) *Nincs, nem volt, ne legyen* stb.: Egy szája kedvént egyék, másnak ne legyen mit enni (EhrC. 86). Mikoron nem volna honnan megfizetni: cum non haberet unde redderet (JordC. 411). Nincsen honnan élni (ÉrdyC. 516b). Nem volt kitől izennem (LevT. 1:25). Nincsen kihöz az mi fejünket szükségünkben hajtánunk (RMK. VII:230). Ha én felőlem így kezdnek itilni, nincs mit tennem, el kell tünnöm (Helt.: Mes. 7). Nincs hova lennem, nincs hova fognom elveszett fejemet (Born. Ének. 210). Nincs miről szólni (Born.: Préd. 431). Nincs mivel a mezitelennek betakarni magát (Mel.: Jób. 58). Nincsen, kitől hallanotok az evangéliumot (Tel. Evang. 1:419b). Nincsen azoknak mivel magokat menteniek (MA.: Tan. Előb. 20). Nincsen honnat megfizetni (Vás.: Can. 229). Ne hazudjon hogy nincs hová menni emberséget tanulni (Zr.: Áf. 41, Mktár). Nem lévén lelkének hová tekeredni, disznópásztorra leszzen (Megy.: Zsin. 2:19). Az fákat mind lebocsáttatta és egy hidat sincs miből kötni, nem-hogy hármát lehetne oly hertelenséggel megfaragtatni (RákF. Lev. I:641). Magtalanságokon törődnek, nem lévén kire maradni keresményeknek (Hall.: Pajzs 35). Nem lévén mit enniek (Csúzy: Sip. 706). Tőlünk nincs mit várniok (Fal.: UE. 10). De győző Csabának nincs mit örülni (Vör. Tündérv. 59. vsz). Mért bámulsz? nincs minek megütköznöd ezen (Ar.: MO. 2:107. vszak). Nem sok van azokról mit beszélni (Ar.: Lev. 1:258). A kalmár hajói eltörnek, adósai megbuknak, ő tönkre jut: immár nincs mivel, mikép, mire fáradsa: megőrül (Greg: Shak. 245). Nincs mit kezdeni (Erd.: Népd. 3:312). Se testyinek, se lelkinek nincs hová lenni (Szeged, Nyr. 3:30). Megszorult, nem volt hová fordulni a hé lelkinek, hízám jött kölcsönkérni (hozzám jött, Hétfalu, Nyr. 6:231). Nincs mit önnöm, önnöd, 3. sz. neki nincs mit önni, v. nincs önnivalója (Pest m. solti járás). — Ű magának is a lég vagy on mivel élni (Tel.: Evang. 1:426). Fejét a múzsák emberének alig volt hol lehajtani (Tompá: Lor. Zs. eml.)

b) *Van, volt, legyen* stb.: Legyen ide es minek [olv. mivel?] feljönni [maradjon pénz ide is] (RMNy. IIIb.: 86). Legyen mit enniek (Born. Préd. 282). Viszen véle fenkövet is, hogy legyen mivel élesíteni az kapát és az mető kést (Tel: Evang. I:320). Vagyon mit tanólniok (Kulcs: Evang. 21). Leszen ott mivel vitézkedni (Zvon: Osiand. 124). Vagyon mit tanulni (MA.: Scult. 697). Van mindnyájunknak miről gondolkodnunk (Megy.: Jaj. 2:111). Van miért szomorkodni (Tof: Zsolt. 589). Akár csak valami gonosz vadak előtt légyen hol megvonni magokat az egy étszaka (Hall. HHist. 2:139). Hogy lenne miből az ő sereginek fizetni (Erd. Orszgy. 309). Volt is ott örülni minek, járult kedve valakinek a szép tudományokhoz (GyöngyD. Rk. 168). Hogy midőn kijő megint, legyen egy éjtszakát hol szállani s kacagni (Kaz. Lev. Kis J.-hoz 2:321). Vala mit szegénynek, úrnak is ott látni (Ar. 4:172).

c) Megelőző névszóval, melyre a névmás visszavonatközik: Boldog a fa, hej mert neki van még *elég* mit veszteni (Tóth K.: Költ. 108). Beh nem válogatnék gazdag vőlegénybe! lenne itt elég mit aprítani a tejbe (Ar.: TSz. 1:28). Nem érek én rá arra, van nekem elég mit csinálni (Nép, Rác-Almás). Most van elég mit enni (uo). Egyre *kevesebb* marad mibe kapaszkodniok (Volf Gy. Nyr. 5:304). Mikor nem lössz *fogam*, mivel rágnom (Krizsa: Vadr. 54. — Főnév fölötté ritkán szerepel így; Veress példái Nyr. 22:165. csinált példák.)

Érdekes 'attrakció', hogy a megelőző névszó ragjára nézve a névmáshoz hasonul: Nem lévén *mással mivel* kontestálnom szolgáltatjára való készségemet, legalább azokat akartam annak bizonyosságára bemutatnom (Gyöngy. Kem. Ján. aj. lev.). Nekik már *egyebet* nincs *mit* mondaniok (TudTár 1838. 242)). — Petőfi, Arany, Jókai ilyenkor el is hagyja a névmást: Nincs már *semmi szépet* látnom (Pet. 1. képes kiad. 360). A bégnek nem volt *mást* tenni, mint felugrani és ... (Jók.: Török v. M., nemz. kiad. 1:116). Nincs tőle *kegyelmet* se várni. se nyerni (Ar. TSz. 10:86).

Még erősebb attrakció, mikor az *egyéb* szó a névmás mögé kerül: Nincsen *mit* adnom *egyebet* érette (VirgC. 77). Bécsben nincs *mit* látni *egyebet* mint házakat (Kaz: Pály. 301). Nincs *mit* szégyellenem *egyebet* mint azt, hogy életemtől nem váltam meg fényemmel együtt (Kaz: Cic. 206). — Nincs *mihez* folyamodnunk, szerencsétlen fejünknek, *egyébhez* panaszon és könnyhullatáson kívül (Bárczi, Dusch 1. levelében, id. Beöthy: Széppr. 2:80).

Érdekes továbbá a szóban forgó szerkezetnek kérdésben való szereplése: »*Mi van mit* tenni, mikor meg kell lenni?« (Dug: Péld. 2:43). *Mi van mit* tenni, ha meg kell lenni? (CzF. a *tesz* cikk 2. pontjában.) De ilyenkor is rendszeren hasonul a kérdő névmás a következő tárgyesethez, úgyhogy mind a két névmás egyformán *mit*-nek hangzik: *mit* volt *mit* tennem? »*Mit* van *mit* kívánni még?« (Ar. Alkalmi vers). — Aranynak különös sajátsága (egyéni vagy nyelvjárási szokás?), hogy ilyenkor a második névmást rendszerint elhagyja: *Mit van tennem?* olvasni tán? (Összel). *Mit volt*

csinálni? (Bolond Istók 1:99). *Mit lón tennie végre is?* (Arist. 2:119). — Madáchnál is olvassuk ugyan Az ember tragédiája 5. színében, 856. vers: »Unalmas élet, mit van tenni már?« Ámde most tudjuk, hogy ez is Arany javítása; Madáchnak eredeti kéziratában ez volt: »Unalmas élet, mit kezdjen már az ember?« (l. Morvay: Magyarázó tanulmány Az ember tragédiájához 164). — Aranynak ezt a szerkezetét összevethetjük az előbb említett rövidítéssel, melyben szintén hiányzik a névmás: Nincs tőle kegyelmet se várni, se nyerni.

Ha az infinitívus előtti névmás az infinitívus cselekvésének alanya, akkor kétféle formája lehet: *ki* vagy *kinek*. Példák: 1. Jött énram mast nagy nyavalya, hogy szómat *nincs ki fogadni* (Kat.-leg. 3731. vers; Szilády erre javítja: *nincs ki fogadja*, Toldy pedig erre: *nincs ki fogadná*). Ha vagy on immár ki félteni, őrzeni Kdet, ritkítom írásomat is, eddig való kocódásomat arra bízom ezután (LevT. 2:293). Lessz még idő szépen járni, csak legyen ki felöltözni (Erdélyi: Közm.). — 2. *Vagyon kinek vádolni* tütökököt Moises kibén tū bízok: est qui accuset vos, Moses, in quo speratis (Sylv. UjTest. 1:134). Kihagyással: »E második részt be lehetne olvasztani a harmadikba, *ha... volna kinek*« (t. i. beolvasztani, = ha volna, aki beolvaszthatná, aki ezt elvégezhetné, Arany J., l. erről a mondatról Nyr. 8:25).*

Az igenév helyett természetesen már nyelvünknek egész történetében előfordul a fölszólító móddal való szerkezet (ritkábban, csak újabb költőknél, föltétes móddal). Pl. Máté ev. 8:20. versét kétféleképp fordítják bibliáink:

Filius autem hominis non habet ubi caput reclinet: 1. Ember fiának kedég nincs hová ő fejét *hajtani* (MünchC). Embernek fiának nincsen hová fejét lehajtani (VirgC. 32). Az embernek fiának nincs hova fejét lehajtani (Heltaí). Fejét sem volt hol lehajtani (Zvon: Post. 2:36). — 2. Embernek fiának kedég nincsen hol ő fejét *lehajtsa* (CornC. 90). Embernek fiának nincsen hol fejét lehelyeztesse (JordC.) stb. — Vö. még: A gonoszság nem agg a kisbíróval, ha nincs kitől mástól féljen (Fal. 24). Amelyhez nincs más mit hasonlitsak (Kármán: Fanny XLV). — Mikor megholt Szebenben, *a* sem volt, mibe takarják (1761-ből, Hazánk 2:55). Azt tartom van, hogy miért imádkozunk (Vas G. Ne busulj 158).

Ezeknek az infinitívusos szerkezeteknek a magyarázatával sok nyelvész foglalkozott már, mert sok nyelvben előfordulnak. Az összehasonlító mondattan még csak gyermekkorát

* A *nek*-es szerkezet kapcsolatos a főnévi igenévnek egyéb olyan szerkezeteivel, melyekben az alany vagy az állítmányi névszó *-nek* raggal használatos (a régebbi nyelvben gyakrabban mint ma): Ha képos [lehetséges] volna, *annak lenni*, hogy az ő testök pokol tűzében vettetnéjék (SándC. 7). Ki akar *nyugodalmassnak lenni* (HorvC. 256). — Ez pedig alkalmasint összefügg a szláv nyelvek *dativus cum inf.* szerkezetével, pl. óbolgár *ne dobro jesti mnogomu bogomu byti*, szó sz. „nem jó sok istennek lenni“ (vö. Mikl.: Vergl. Syntax 619).

éli, azért — úgy látszik — még azt a föltűnő egyezést se vették észre, hogy ugyanilyen szerkezetekkel él majdnem minden rokon nyelvünk. Máté evangéliumának idézett versét is jobbára így fordítják; pl. *xanne pog an tajl taga, xoda kuš ogel lep ragildta* (szó sz. hová akár a fejét hozzá értetni); mordvinul: *lomann čorati aš, kosa komaftama p'ants* (nincs hová hajtani fejét); lappul (orosz-lapp): *olmo adgest illeax köz' uöjv niklahted*; így a keleti finnben stb. Hasonló szerkezetek: mord. *valgims aš kodanä*, szó sz. leszállni nincs hogyan, vagyis: sehogy se lehet leszállni; zürj. *oz tödö kidž mezžšnu* = nem tudtak hogyan szabadulni.

Ebből az egyező használatból azt következtethetjük, hogy a tárgyalt szerkezet már a finnugor nyelveknek közös korából való. De ezt a kérdést még pontosabban meg kellene vizsgálni, s nevezetesen azt is, vajjon nem volt-e itt hatással a szlávság, mert valamennyi szláv nyelvben megvannak ugyanezek az infinitívusos szerkezetek: óbolgár *ni mēsta imy, kde glavq podi-kloniti* = nem lévén helye, hová fejét lehajtani; szerb *kome je putovati, nije mu kolje drijemati* = akinek utazni kell, annak nincs mikor aludnia; szlov. *nēmam kaj govoriti, tót ne mám čo hovoriti* = nincs mit mondanom; orosz *něsti kuda vľesti* = nincs hol bemenni; cseh *ne viem co zdiati sobě* = nem tudok mit gondolni (l. Mikl. Vergl. Syntax 868).

Persze nem lehetetlen, hogy ez csak véletlen találkozás, aminthogy alkalmasint csak véletlen egyezés, hogy a román és germán nyelvekben is megtaláljuk e szerkezeteknek szakasztott mássait. A középkori latinságban s valamennyi román nyelvben találunk ilyeneket: klat. *quid agere quid facere nesciebat* (kérdő névmással) = nem tudott mit csinálni, mihez fogni; *habueritis quod opponere* (vonatkozó névm.) lesz mit ellene vetnetek; olasz *non so che fare*, nem tudok mit kezdeni; *non ho che dire*, nincs mit mondanom; fr. *je ne sais quel parti prendre*, nem tudom mire határozni magam; oláh *n'am ce face*, nincs mit tennem (így a spanyol, port., prov. nyelvben, l. Diez: Vergl. Gramm.¹ 3:208). — Hasonlók vannak a régibb németiségben s az angolban, pl. kném. *er en-wiste waz tuon, war entrinnen*, nem tudott mihez fogni, hová menekülni.

Magyarázták ezt a szerkezetet segédige kihagyásával: *'nincs mit tennem'* ebből: *'nincs, mit tennem lehetne'*. De már Diez azt mondja, hogy nincs szükség e föltevésre, mert pl. *non so che fare* csak szórendjében különbözik ettől: *non so fare questa cosa* (nem tudom megtenni ezt a dolgot). A mi nyelvünkben szórendi különbség nincs, tehát pl. *nem tudott mit szólni* teljesen erre a kaptára van ütve: *nem tudott semmit szólni* (a mit határozatlan névmásnak lehetne tekinteni). Ámde nincs semmiféle egyszerűbb infinitívusos szerkezetünk, amelynek mintájára ez keletkezhett volna: *nincs mit ennem*, mert nem mondjuk: *nincs kenyeret ennem*, hanem legföllebb: *nincs kenyér ennem*.

Igy tehát a *nincs mit ennem* csak e két rokonértelmű kifejezés-mód kombinálásából keletkezhett: *nincs mit egyik* $\times$ *nincs ennem*. Az egyik kifejezésből a jellemző névmás, a másikkól a jellemző infinitívus maradt meg s így állt elő ez a vegyülék szerkezet: *nincs mit ennem*. Szintúgy: *nem tudott mit szólni* = *nem tudott szólni* $\times$ *nem tudta mit szóljon*.*

Annyi kétségtelen, hogy *nem tudott mit szólni* kifogástalan, ősrégi mondat szerkezet.

SIMONYI ZSIGMOND.

IRODALOM.

A magyar katonai műnyelv.

(Tábori erődítéstan. Írta Brunner Mór lovag, cs. és kir. altábornagy . . . . Magyarra fordította Székely László, m. kir. honvéd-százados, ludovika-akadémiai tanár. Tankönyv a m. kir. honvédtanulmány- és képző-intézetek számára. Budapest, Pallas. 1904. 8-rét. 262.)

Legutoljára 1901-ben hangzott föl illetékes körből a panasz a magyar katonai nyelv dolgában, mikor Vághó Ignác honvédszázados kimutatta a Ludovika Akadémia Közlönyében, hogy a magyar katonai szakkönyvek nyelve mennyire magyartalan és mesterkélt, műszavaik korcs és helytelen képzések halmazata, előadásuk és fogalmazásuk a magyar nyelvérzék megcsúfolása és mélységesen alatta állanak a közös hadseregének, a németországiakról nem is szólva. Mikor jogos panaszát a Nyelvőrben ismerttettem (31:88), remélni sem mertem igen, hogy ezen a téren egyhamar történhessék valami. Szerencsére rámcáfolt a címben említett könyv, mely örvendetes bizonyossága annak, hogy a felszólalások és panaszok nem voltak hiábavalók s hogy ezen a téren is a fejlődés és javulás nemcsak várható, hanem már meg is van.

Székely László százados, a könyv fordítója, igen derék munkát végzett. Ha könyvét összehasonlítjuk az öt évvel előbb megjelent kiadással, akkor látjuk csak valójában, mekkora a különbség a két könyv nyelve között. Ennek minden egyes során megérzik, hogy nagy fáradsággal készült fordítás, a mondvacsinált műszavak nehézséges, németes szerkezetű mondatokban nyűgölődnek; amannak, Székely László fordításának előadása folyékony, könnyen érthető, még zamatos is, ahol tárgya megengedi.

Megjegyzem, hogy Székely László munkája nem az előbbi kiadás kijavítása, hanem teljesen új fordítás. Egy találomra kiragadott részlet párhuzamos bemutatása is eléggé feltűnteti a különbséget. (Az eredeti szövegben is van eltérés, de nem sok):

* Ehhez hasonló magyarázat Paulé (Prinzipien* 135): »Die construction lässt sich wol nur so erklären, dass man eine einwirkung der fälle annimmt, in denen der infinitiv ohne fragewort direct vom verbum abhing.«

Régi fordítás, 74. lap.

Az összes mozgási akadályok, melyeken lassanként a támadás végrehajtásánál át kell hatolni, azonnal lehetőleg sok közlekedés által leküzdendők, hogy a következő osztagok késedelmet ne szenvedjenek, továbbá, hogy a löszer előre és a sebesültek hátra szállíthatók legyenek, valamint visszavonulás is széles alakzatban eszközölhető legyen. Akadályt mögöttük ne hagyjanak hátra és fontolják meg, hogy egy közlekedés, mely egy osztagnak rendezett lassú előmenetelére megfelel, nagy csapattesteknek, de legkevésbé a gyors visszavonulásra nem elegendő, és hogy egy patak, mely az előnyomulás alkalmával egy rajvonal által veszély nélkül átléphető, nagyobb tömeget ellenséges tűzben a feloszlásra vezethetne.

Székely László fordítása, 76. lap.

Azokat a mozgási akadályokat, amelyeken a támadás keresztül-vitelekor időfől-időre át kell hatolni, vagy azonnal, vagy az első beérkező tartalékkal kell minél több helyen egyszerre áthidaltatni, hogy az előrenyomuló csapatok ne szenvedjenek késedelmet, a lövészeit előre-, sebesülteket pedig hátra lehessen szállítani; ily módon az esetleges visszavonulás arcvonalát is szélesbítjük. Hátunk mögött egyáltalában semmi akadályt ne tűrjünk meg. Meg kell gondolni, hogy az olyan közlekedés, amely egy csapatrészt rendezett és lassú előnyomulására megfelel, nem lehet elégséges nagyobb csapattesteknek s annál kevésbé visszavonuláskor, — pl. egy patak, amelyen egy előrenyomuló rajvonal még veszély nélkül átgázol, nagyobb tömegeknél az ellenség tűzében megbontja a rendet.

Nem mondom, hogy Székely László fordítását is nem lehetne itt-ott még egy kevésbé megfésülni; de gondoljunk arra, hogy a fordítónak itt nemcsak a német szöveggel kellett megküzdenie, hanem a három évtized óta magyartalanságában megcsontosodott magyar katonai nyelvvel is, melytől minden talpalatnyi helyet csak szívós ostrommal lehet kicsikarni a helyes magyarság számára. Így például egyes helytelen műszavak kiküszöbölése is roppant fáradságos munka. Itt-ott már lehetetlen, sőt céltalan is. Például a *terep*, *úteg*, *erőd* éppen olyan kiirthatatlan ma már a katonai nyelvből, mint a *szerep*, *tömeg*, *előd* a köznyelvből; de azért van még egész serege az olyanoknak is, melyeket nehézség nélkül pótolhatni jobb meglévő, vagy alkotható szavakkal. Székely László itt is dicséretes példát mutat. Így azt a szerencsétlen hivatalos *oszttag* (Abtheilung) szót a szövegben *csapat*, *csapatrész*, *osztály* szavakkal helyettesíti; talán a vezényszavak közül is ki lehetne irtani, hogy ne hallaná az ember többé: »*Osztag jobrá* — — — *hissz!*« — Igen sok jó szót ajánl Székely László a függelékben lévő szójegyzékben »a munkában levő katonai szótár bővítésére«. Például: *Anlauf*: kaptató; *Blockhaus*: sáncház; *Fussangel*: sulyom*; *Haupttruppe*: derékhad; *Kanonenschutzschild*:

* A régiségben *vas-sulyom*, igen gyakran; vö. Arany János: »Vas sulymot is éjjel, fogas eszközt szórat, Ami által bénúl a lovon járó had.« Toldi Sz. X. 38.

ágyúvért; Schrapnell: pattantyu; sturmfrei: rohamálló stb. Látszik, hogy jól ismeri a régi hadi nyelvet is, mely igen alkalmas a mai hadi nyelv felfrissítésére; sok elavult, feledésbe ment szava, kifejezése nemcsak kiegészítené a mait, hanem díszére is válnék. Ebben a tekintetben nem szabadna kiaknázatlanul hagyni egyetlenegy forrást sem, s azt hiszem, megérné a fáradságot és csak úgy ontaná kincseit. Ezt nem régiben Takáts Sándor is kimutatta a bécsi pénzügyi levéltárból vett pompás szemelvényekkel (Nyr. 32:426). Legtöbbet tehát ebben a katonai könyvek írói, különösen első katonai nevelőintézetünknek, a Ludovika Akadémiának tanárai, kiket nemcsak kiváló szakképzettségük, hanem minden térre kiterjedő általános műveltségük is hivatottá tesz erre. TOLNAI VILMOS.

Rokonalaku szók.

Azonos és rokonalku szók gyűjteménye. Összeszedte Borbély Sándor. Ára 60 fillér. (Vác, Kohn Mór könyvnyomdájában.)

Ez a füzet segédeszköznek van szánva az idegenajku vagy siketnéma tanuló kezébe. Nyelvünkben sok a rokonalku és rokonértelmű szó, tanításban nap nap után akadnak ilyfajta kifejezések; ezek többféle jelentése, árnyalati különbsége csak úgy tisztázódik a gyermek lelkében, ha figyelmessé tesszük e sajátságokra, ha utalunk e különbségekre. A könyvecske ábécérendben adja elő mindezeket, példákból vonatja le a következtetéseket. A jövedelmet a jótékony célra, szegénysorsú siketnémák számára létesített s dr. Nárai Szabó Sándor nevére elnevezett jubileumi alapítvány javára fordítják. Megrendelhető Vácon, a Siketnémák Közlönye kiadóhivatalában.

Könyvészet.

Nyelvészeti füzetek 17. sz. A pápavidéki nyelvjárás. 72 lap és 3 rajz. Ára 2 korona. (Beke Ödön).

Rimay János munkái. Kiadja b. Radvánszky B. (Akad. 9 K).

Magyar Nyelv. Közérdekű havi folyóirat a művelt közönség számára. A M. Nyelvt. Társ. megbíz. szerk. Szily Kálmán. 1. füzet. A HB. másolat voltáról. Szinnyi J. — A nyék. Herman O. — Névmagyarázatok. Szily K. — Szólásmagyarázatok. Tolnai Vilmos. —

Ethnographia, dec. A Múzeum néprajzi oszt. értesítője: Adalék a tolnamegyei Sárköz régi halászatához. (Kovács A.)

Erdély 1904. 11—12. sz. Helynevek Nagybánya környékén (Rácz Miklós).

Akadémiai Értesítő 1. sz. A hét napjainak magyar nevei (Melich János).

Magyar Könyvszemle 1904. 4. füz. Schönherr Gy. A római Casanate könyvtár Korvin-kódexe. (A benne foglalt 80—90 régi magyar bejegyzés — növénynevek — ismertetésével.)

Népiskolai Tanügy 4. sz. A nyelv és fejlődése. (Mutatvány.)

NYELVMŰVELÉS.

A névmutató elhagyása. A M. Nyelvőrben a névmutatós személynevekről folytatott vitatkozás eszembe juttatja, hogy a jogászok nyelvében az ellenkező divat, vagyis a névmutatónak az elhagyása, járja.

Gyerekkeromban (Miskolcon nevelkedtem) mindig sértette a fülemet, ha pesti atyafiaink vagy jóbarátaink jöttek látogatóba és emlegették a Bélát, a Lajost, holett hozzá veltam szokva ahhoz, hogy otthon is, iskolában is Bélát, Lajost, Pistát *a* nélkül emlegetjük. Most már nemcsak hogy hozzászóktam a névmutatós személynevek hallásához, hanem negyedszázadnál hosszabb Budapesten létem alatt magamra is rám ragadt ez a szokás és most már jómagam is *a*-val vagy *az*-zal beszélek a jóbarátaimról meg az ellenségeimről.

De ahhoz már sehogy se tud a fülem hozzászokni, hogy az összes peres iratokban, ítéletekben, egyezőval minden hivatalos aktában, — pedig a mesterségemnél fogva örökösen ilyen írásokkal van dolgom — sajnálja az ügyvéd és a bíró a tintát és az időt attól az *a*-tól vagy *az*-tól, mely a felperes, az alperes, a vádlott, a vádló, a panaszos, a panaszló stb. elé járna. Minden hivatalos aktában »felperes«, »alperes«, »panaszlott«, »vádlott«, »védő« stb. az, akinek a jelzett szerepe van, nem pedig »*a* felperes«, »*az* alperes«, »*a* panaszlott«, »*a* vádlott«, »*a* védő« stb., amint a beszédben mondjuk.

»Alperes köteles felperesnek ennyit meg ennyit fizetni.« — »A kir. törvényszék vádlottat bűnösnek mondja és ezzel s ezzel bünteti.«

A német jogi nyelvből szakadt reánk ez a fukarkodás a névmutatóval. Táplálta a latin nyelv is, amelyen azelőtt törvénykeztek hazánkban és amely nem ismerte az artikulust. Úgy csúszott belé a jogászság nyelvébe az írásos perből. Az írásosság virágzása idején a peres felek egymásután írták be a jegyzőkönyvbe az ú. n. perbeszédeket, mintha valósággal el is mondták volna. A keresetre válaszolva, kezdte az alperes ügyvédje. A mondókája elé odabigygyszergette címnek: »Alperes:« »Alperesért:« Amikor befejezte, utána írta a másik ügyvéd a maga mondani valóját és címül azt írta: »Felperes:« »Felperesért:« Így szokott hozzá az ügyvédek és a bírák tolla, hogy a fél perbeli minőségéből tulajdonnevet csináljon és merthogy a tulajdonnévhez nem dukál a névmutató, el is hagyja. Az angol és francia jogásznelv nem ismeri ezt a tulajdonnévvé változott peres szereplőt és mindenütt kiírja hivatalos írásában a névmutatót, ahol a beszédben is kiejti, nem szólva az elaszokról, akik pazarul bánnak a névmutatóval és a tulajdonnevek s a *Signor* vagy a *Signora* avagy más cím elé mindig kiírják.

Folytonosan magyarabbá váló jogásznelvünknek meg kellene magát szabadítania a németességnek ettől a jármától, mely a jogászság nyelvét idegenné teszi a nép nyelvétől és a közönséges beszédétől, és most, hogy az írásos per már csak kis területen divatos s remélhetőleg ott is utolsó napjait éli, vissza kellene helyezni ősi jogaiha a névmutatót a tulajdonneveket pótló megjelölések elé.

A névmutató elhagyása egyébiránt újabban már úgy elharapózott, hogy például az adókievető s felszólaló bizottságok a jegyzőkönyveikben, végzéseikben, határozataikban stb. szintén csak tulajdonnévként szerepeltetik a felet, a panaszlót, a fellebbezőt stb. Ezekben az iratokban »*Fel* előadja . . .«, »*Kincstári képviselő* kijelenti . . .« »*Fellebbező* kérelmével elutasíttatik« stb.

Az alantas hatóságok a fellebbvaló miniszterről szintén úgy írnak, hogy »*keresk.*-, *pénzügy*« stb. miniszter úr ő nagyméltósága rendeletéből«, ez kétszeresen hibás, mert még ha a minisztert nevén neveznék is, akkor is ki kellene írni a rendelethez tartozó s arra vonatkozó névmutatót.

Nincs már jegyzőkönyvvezető az országban, aki ne sajnálná a szerény a betűt vagy az szócskát az ülésben elnöklő elnöktől vagy előadótól vagy felszólalótól. »*Elnök* megnyitja az ülést« »*Előadó* bemutatja munkáját«. »*Felszólaló* előadja . . .« »*Elnök* úr a jegyzőkönyv hitelesítésére Wosinszky Mór és Riedl Frigyes I. tagokat kéri föl«. De nem folytatom. Jó volna, ha mindnyájan küzdenénk ez ellen a szemenszedett németesség ellen, mely a most fessegetett névmutatós személyneveknek visszája.

FEKETE IGNÁC.

Az osztrák és magyar kormány. Úgy-e megijedtél, szegény magyarom, hogy jaj, már megint újabb közös ügyet teremtettek, sőt hogy most teremtették meg egészen a közösséget? No ne ijedj meg oly nagyon, nincs baj, egyelőre legalább nincs, vagy legalább nem ott van, ahová most gondoltál. Igaz, hogy a napilapok egyre ujságolják, hogy hogy alkudozik, hogy tárgyal az osztrák és magyar kormány, de azért nincs ok aggodalomra, nem olvasztottak még be a közös birodalomba. És nem is akarnak beolvasztani. Ezek az urak cselekedeteikben és gondolkodásukban nem oly rossz magyarok, mint beszédjükben. Beszédjükben, az igaz, néha átkozottul kevéssé magyarok, amint hogy itt is csak a beszédjük magyarellenes. Vagy tán nem is csupán magyarellenes, hanem logikaellenes. Mert hiszen — ha beszédünk logikus — az osztrák és magyar kormány *egy* kormány, amely osztrák is, magyar is. Úgy-e ez kétségtelen és úgy-e azért láttál te, magyarom, az osztrák és magyar kormányban újabb közös ügyet és azért is ijedtél meg? Nos hát itt a tévedés. Hogy azok az urak mit akartak? Hogy mért beszélnek egy kormányról? Nem akartak semmit s nem is egy kormányról beszéltek, hanem kettőről, de olyan nyelven, amelyet, minthogy az egyes szók magyarok, te magyarnak vélsz s amelyen az, amit ők mondanak, csakugyan egy kormányt jelent. Ismétlem, az ő módjukon kifejezve más nyelven is egy kormányt jelent ez. *Die österreichische und ungarische Regierung, le cabinet hongrois et autrichien*, mind csak egy kormányt jelent, s ha tehát az, aki mondja, kettőt akar értetni — amint hogy csakugyan azt akar értetni — hát akkor nem magyartalanul, vagy — mondjuk — nem csak magyartalanul beszélt, hanem logika ellenére, logikátlanul. Mert van nygán magyar és osztrák uralkodó, van magyar és osztrák nagykövet és követ, vannak magyar

és osztrák miniszterek is — hogy ők nem azoknak mondják magukat, az a tényt meg nem dönti —, de magyar és osztrák kormány nincs és belátható időben alig is lesz. Ez tehát nem valószínű hogy tárgyalt vagy ülésezett vagy tudom is én mit tett volna. S akik a tárgyalásokat hírül adják, azok közül némelyek érzik is, hogy ilyen képzelenséget nem lehet beadni az olvasónak, az »osztrák és magyar kormányról« helyesen gondolkodó embernek nem beszélhetni. Hát hogyan is kéne azt mondanunk, amit értetni akarunk? Gondolkodnak s kisűtnek a non sens helyett — egy fokozott non sens: nem beszélnek az osztrák és magyar kormányról, hanem — az osztrák és magyar kormányokról. Hallottad ezt, magyarom? Hogyne hallottad vagyis inkább hogyne láttad volna! S úgy-e ezen már meg sem ijedtél, legfeljebb bosszankodtál? Mert bosszantó is, hogy magyar ember, magyar író, mikor egy magyar meg egy osztrák kormányról akar beszélni, olyan kormányokról beszél, melyek magyarok is, osztrákok is. Mert amit mondott s ahogy mondta, az így egyebet nem jelenthet. Azt pedig, amit mondani akart, ki nem mondhatjuk és le nem írhatjuk másként, mint úgy, hogy *a magyar és az osztrák kormány*. Így aztán két kormányról beszélek, s ezek közül az egyik a magyar, a másik az osztrák.

SZABÓ KÁROLY.

Rátartós. A *Rátartós királykisasszony* bemutató előadásáról jelentést adva, azt kérdezi Sz. Gy. a Pesti Naplóban (1904. XII. 18.), hogy *miféle szó ez a »rátartós«*? Igazán megvallom, ez a kérdés *szöveget ütött a fejembe*. A *rátartós* kifejezést — azt hiszem — országunk minden vidékén ismerik a *kevély, elbizakodott* jelentésében. Vagy talán németességeknek véli cikkíró a *rátartós*-t? Igaz, megvan a német nyelvben ez: *jmd. hält viel von sich* = sokat vagy nagyot tart maga felől, de a *rátartós*nak más jelentésárnyalata van, mint az idéztem német kifejezésnek. Nem gondolnám tehát, hogy Sz. Gy. valóban ne tudná, hogy *miféle szó ez a »rátartós«*, meg azt se, hogy idegenszerű kifejezést látna benne. Hát mire való is volt az a kérdés?

BÉRCZI FÜLÖP.

Halat, meghalaszt (33:521). Endrei G. megtámadja a *halatni, meghalasztani* igét. Én, megvallom az igazat, ezen csodálkoztam, mert szintén ismerem e szót a népnyelvből. Megvizgasztalt azután a cikkecske végén a szerkesztő megjegyzése, hogy mégsem annyira helytelen és németes e szó használata, mert ha a köznyelvben nem is, de a népnyelvben igen is használják. Csak mintegy kiegészítésül óhajtom az ott mondottakhoz hozzáfűzni, hogy Szatmáron és vidékén szélteben használják, így: »Addig halatták, hogy mégis csak meghótt.« »Be régen halattyák szegint, mégse tud meghalni.« —

Az *előadja magát* ebben az alakban nem használatos, hanem inkább így: *előadódik*. »Minálunk az is előadódik, hogy elébb szántának málé alá, osztán csak azután buza alá.« (Lázári, Szatmár mellett.)

De az előbbi kifejezésre ráakadtam egy 1731-i levélben: »*Ha mi occurentia adgya elő magát, foglak tudósítani felölle*« (Irod. tört. Közl. 5:463).

BERKY LAJOS.

A *-né, -nő*-vel való összetételek németes használata még mindig kísért s haló porából fel-feltámad — hol másutt, mint a *Magyar Királyi Operaház* »hivatalos« értesítőjében? Ott díszeleg napról-napra minden utcasarkon. Tessék csak gyönyörködni e kis mutatványban: *Vasquezné Italia, Kazalné Biri, Ambrusné Etelka, Palóczyné Berta, Flattné Gizella* (németben: *Frau Gisella Flatt*) stb., stb. (1905 jan. 12-ki műsor.) Türelmetlenül várjuk, milyen szép permutációk következnek még ezután; a kezdet nagy reményekre jogosít.

VERÓ LEO.

MAGYARÁZATOK, HELYREIGAZÍTÁSOK.

Meghonosult magyarok. A békéscsabai tótok nyelvében meghonosultak a következő magyar szók:

büntetni: bintetovať, sürgöny: širgeň, sürgönyhordó: širgeňhordo^u, sütemény: šitemtň | gyűlés: dŕlŕš, mŕhely: mŕhel, tűzfal: tŕzfal, tűzoltó: tŕzolto^u. Tehát a magyar *ű*: csabai tót *i*, magyar *ű*: csabai tót *f*.

borizű (alma): borizo^uka | bútor: bútor, fujkál (Melich): fúkať = fújni, tűzok: tŕzok, útdó: útado^u, útkaparó: útkaparo^u | búcsű: búčo^u. Szó végén tehát a magyar *ű* és *ú*: cs. t. *o^u*; hasonlóképen *legyező: ledezo^u, reszelő: reselo^u*: szóvégi magy. *ő*: cs. t. *o^u* (több példát l. Nyr. 33:233). Tót *o^u* felel meg még a magy. *ol-, ó*-nak is:

bolt: bo^ut (do bo^udu), bo^udár = boltos, negyvennyolcas: nedvenno^ucaš, szolgabíró: so^ugabíro^u, vállfolt: válfo^ut, vendégoldal: vendígo^udal | tűzoltó: tŕzolto^u.

akó: ako^u, albtörő: albtŕo^u, após: apo^uš, bitó: bito^u = vágóhíd, borra való: boravalo^u, Csákó: Čáko^u ökörnév, Čáko^uka tehénnev, csikós: čiko^uš, csavargó: čavargo^u, csomó: čomo^u, depó: depo^u, dugó: đugo^u: amivel a kemence száját bedugják, foglaló: foglaló^u, hajó: hajo^u, hintó: hinto^u, húzó: húzo^u = csizmahúzó, kopó: kopo^u, koptató: koptato^u a malomban, belőle: koptatovať, locsoló: ločolo^u, lógó: lo^ugo^u, lógós (ló): lo^ugo^uš, lopó: lopo^u, nyakló: ňaklo^u, palló: palo^u, rostélyos: roštíjo^uš (metathesis quantitatis), sárgarígó: šárgarigo^u, sógor: šo^ugor, szecska-vágó: sečkavágo^u, (pipa)szurkáló: surkáló^u, takaró: takaro^u: az a kaszanyélre alkalmazott, meghajlított vessző, amely a levágott vetés szép rendbe rakását eszközli, vállalkozó: válalkozo^u, váltó: válto^u, végrehajtó: vígrehajo^u, vontató: vontato^u.

büntetés: bintetiš, béres: bíreš, ellenzéki: elenzíki, fényképész: fŕnkŕpts, gépész: gŕpts, honvéd: honvíd (többesszáma: honvídŕ), legény: legín (legŕŕŕi), részes: ríseš, tajték: tajtík, belőle: tajtíka = tajték-pipa | Erdély: Erđjěl, fillér: filjēr, fortély: forťjěl, gavallér: gavaljēr, gléda: gljěda, kastély: kašťjěl, sintér: šintjēr, vidék: viďjěk | árvaszék:

árvasejk, hékás: hejkás, kanapé: kanapej, kávéház: kávejház, ménes: mejnes, rétes: rejtes, székes (szikes föld): sejkes. — Magyar é: csabai t. í, jé, ej.

kefe: kefa, nevelde: nevelda.

BADINYI MÁTYÁS.

Az articulus magyarjaihoz. Réger Béla az articulus »magyarjairól« szólva (Nyr. 33:395) ezeket mondja: »Lehetséges, hogy a 19. sz. első felében megjelent nagyszámú magyar nyelvtanban még másféle magyarjai is vannak az articulusnak...« A NyUSz. mint az articulus fogalmának megfelelőit említi a következőket: nemjel, nemszó, izelő, névmutató, névtárs, név-elő. Találunk ezeken kívül még egy érdekes elnevezést is. Hunfalvy Pál a Kisfaludy-Társaságban Aristoteles Poetikájának fordításával foglalta el helyét. Ennek a munkának XXI. részében olvassuk ezt: »Az egész kifejezésnek részei: betű (elem), szótag, kötszó, név, ige, *ízsó* (ἄρθρον, articulus), eset, mondat.« Kisf. Társ. Évl. 1842. III. k. 183. Azt hisszük, hogy ez az adat annnyival is érdekesebb, mivel a NyUSz. sem említi.

TELEKY ISTVÁN.

Föltételez, mentül. Joannovics Gy. cikkében (Nyr. 34:22) olvasom a »nem tételezem fel« kifejezés ismételt megrovását. Eszembe jutott az ott példaként felhozott *kifogásol* és *befolyásol* igékről, — melyeket éppen azért említ föl J., hogy ezektől sohasem választják el az igekötőknek gondolható *ki-t* és *be-t*, — hogy én mindkét igének ilyes használatát hallottam már született magyar embertől is »nem fogásoltam ki«, »te folyásoltad be« s több efféle szólásban. Ugyanott olvasom a *mentül* bizonyos esetekben való használatának helytelenítését. Ennek a *mentül*-nek megvan a szilágysági nyelvhasználatban az analógiás képzésű párja, az: *antul*. S talán éppen ez a páros használata akadályozza meg vidékünkön azt, hogy a *mentül* kiszorítsa jogos helyéből a *minél*-t.

ADY LÁJOS.

Jövevényszók. Poncsos a. m. hasas, nagyhasú (Vas m. Felsőőr és Somogy m. Kaposvár, MTsz. és Nyr. 32:177). Nyilván összefügg az olasz *panciuto* »pocakos« és *pancia* »pocak« szókkal. Talán a szlovén-ség útján jutott a két dunántúli vidékre, de szlovén szótárban nem találom.

Kornyikál. A Nyr. 25:231. lapján Trencsény Károly ezt az igét igen elmésen magyarázta a *krónika* szóból: szerinte eredetileg a *krónika*-énekesek gajdolását jelentette. De van nézetem szerint egyszerűbb magyarázata is. Olaszul *cornacchiare* a. m. »károgni«, s aztán »csacsogni«, tehát mind hangzás, mind jelentés dolgában elég közel áll a mi igénkhez. Ez az olasz szó a csóka, varju *cornacchia* nevéből származik, ez pedig kicsinyítő alak a *cornice* (latin *cornix*) szóból. Talán az olasz igének is volt ilyen cs-hangú változata s ez magyarázná meg a magyar *kornicsál* mellékalakot.

SIMONYI ZSIGMOND.

EGYVELEG.

Egyetemi előadások s gyakorlatok a magyar nyelv és nyelvtudomány köréből az 1904/5 isk. év 1. felében:*

Budapest. Tudomány-egyetem. Simonyi Zsigmond dr. ny. r. tanár: Jókai nyelvéről. Hetenkint 1 óra. A szavak összetétele. Hetenkint 2 óra. Nyelvtani társaság (gyakorlatok haladóknak). Hetenkint 2 óra. — Zolnai Gyula dr. m. tanár: Magyar hangtan. Hetenkint 2 óra. Nyelvtörténeti gyakorlatok. Hetenkint 1 óra. — Melich János dr. m. tanár: A magyar szótár-irodalom. Hetenkint 1 óra.

Kolozsvár. Ferenc József tudomány-egyetem. Szilasi Móric dr. ny. r. tanár: Magyar összehasonlító alaktan. II. Hetenkint 2 óra. Nyelvészeti gyakorlatok. Hetenkint 2 óra.

Zágráb. Tudomány-egyetem. Greksa Kázmér dr. ny. rk. tanár: Rendszeres magyar nyelvtan. Hetenkint 2 óra. Gyakorlatok. Hetenkint 3 óra. A magyar irodalom története tekintettel a horvát fölvilágosodással való viszonyra. Hetenkint 1 óra. Bojničić Iván dr. lektor: Magyar nyelvtan (kezdők számára). Hetenkint 3 óra.

Prága. Cseh Károly Ferdinánd tudomány-egyetem. Brábek Ferenc lektor: Magyar nyelvtan összekötve gyakorlati oktatással. Hetenkint 2 óra. A m. regényről Kemény Zs. bárótól Jókai Morig. Het. 1 óra. — Cseh műegyetem. U. a. M. nyelv. Het. 2 óra.

Párizs. A tudomány-egyetem faculté des lettres szakának cours libres sorozatában. Kont Ignác dr. m. tanár: A magyar nyelvtan elemei (kezdő franciák számára). Tóth Kálmán A király házasodik c. vígjátékának fordítása és magyarázata (magyarok és haladó franciák számára). Eötvös József báró élete és művei. Előadásainak heti óraszám: 2.

Helsingfors. Sándor tudomány-egyetem. Wichmann György dr. m. tanár: Magyar nyelv. Hetenkint 1 óra. Jalava (Almberg) Antal dr. lektor: Magyar nyelvtan (kezdők számára). Hetenkint 2 óra.

Upsala. Tudomány-egyetem. Wiklund K. B. dr. m. tanár: Magyar nyelv. Hetenkint 1 óra.

Összeállította: BARANYAI ZOLTÁN.

Encenbenc. Heltai Gáspár »Chrónika az magyarok dolgairól« c. munkájában a következőket írja Mátyás királyról:... »felesége hordozná ötten minden enczen-benczekre«. Szemet szűrt ez a kifejezés, mert nagyon hétköznapi és ép ezért maradandó emlékek fűznek hozzá. E szó tudniillik, melyet a NySz. (I. 638) a reformáció korából, a hitvitázók műveiből idéz, a MTájszótár (I. 489) csupán encsen-bencsen alakban, haszontalan apróság, értéktelen lim-lom, hiábavalóság, semmiség' értelmében, sok helyről, de csupa tősgyökeres magyar vidékről közöl, — ma is él Német-Prónán magyarul egy szót sem tudó emberek ajkán, mint a kártya-játék népszerű műszava.

* A külföldi egyetemeken és a zágrábi egyetemen tartott magyar irodalmi előadásokat is főlemlítjük.

De mint ilyen megőrizte kapcsolatát a NySz. és MTSz. közölte jelentésével. Mikor t. i. a »kijátszó« kártyáját általúti a »partner«, ezt előre jelzi e szóval: *encen*; mintegy azt akarván mondani: ez semmi kártya, ezt bírom; s ha a másikat is üti, rámondja: *bence!* (a harmadikra: *kotulence*.) Ha a hívónak van »jó erős lapja«, szintén így gúnyolódik kijátszás közben, jelezve ezáltal, hogy a másik bizonyára csak kisebb, haszontalanabb kártyát tesz majd rá.

HARMOS SÁNDOR.

Iskolai magyarság. Basaharci (Esztergom m.) gyermek, kinek nyelvén még nem zagyvalintott a fővárosi beszéd, a számvetésben, mikor összead, azt mondja 8 meg 4 tizenkettő, felírok kettőt, *elmarad* 1. (Budapestiesen: 8 meg 4 az 12, felírom a kettőt, marad 1).

Első osztályban fölszólítja a tanítónő a hatéves lánykát, sorolja fel az év hónapjait. Kezdi a leányka: január, február, március, *áprilus, águosztus, szettembër, ottóber, novembër, decembër*.

SCHÖN JÓZSEF.

Furcsaság. Györffy János Magyar nyelvtani gyakorló-könyvében a 22. lapon ezt mondja: »Némely mássalhangzóval végződő igető végső mássalhangzója a felszólító mód képzőjének hozzákapcsolásakor elváltozik. *Olvassj* helyett *olvass*; *vidj* helyett *vidd!*«

KETSKÉS GYÖZÖ ZSIGMOND.

NÉPNYELVI HAGYOMÁNYOK.

Tájszók.*

áfinya: áfonya. Felsőrákos, Uhm.
akkorán: annyira. Hidvég, Hszm.
alattvaló: törpe, alacsony. [Vagy tán: szegényes?] ,Né csak ijen *alattvaló* ez a mű házunk.

Alsórákos, NKm.

állogat: állítgat. Árvátfalva, Uhm.
angyalika-gyűker: vmely orvoslásra használt gyökér. Recsenyéd, Uhm.

anyó: nagyanya. Árvátfalva, Uhm.
aszaj: hosszukás vászondarab, a női ing egyik oldalsó része. Árvátfalva, Uhm. ,Két *aszaj* s két száj vagyon a női ingbe.
Hidvég, Hszm.

babona: babonás. ,Ezelőtt még babonább vót a nép.
Böln, Hszm.
bennöt: belülről. Patakfalva, Uhm.
bórnáló bórna: borona. Miklósvár, Hszm.

bot: tuskó, cölönk, amelyet a kút-gém végére szoktak kötni. Böln, Hszm.

búrdé: putri, félig a földbe ázott kunyhó. Alsórákos, NKm.

buritt: borít. F.-Boldogasszonyfalva, Uhm.

buti: felszeldelt rongyokból szőtt szőnyeg. Nagysajta, Hszm.

cikkel: szelet, cikkely. Árvátfalva, Uhm.

* Legeslegnagyobb részük még nincsen meg a MTSz.-ban. Egyénhá-nyat azért közlök, mert fontosnak tartom, hogy e vidéken is ismerik. — Hszm. = Háromszék megye. NKm. = Nagy-Küküllő megye. Uh. = Udvarhely megye.

condollodik: rongyosodik, pusztul (ház). Oklánd, Uhm.

cukër: marha számára való gazdasági répa. Nagyajta, Hszm.

csatépaté: csetepaté. Alsórákos.

csiringáz[-ik?]: hintázódik. Árvát-falva, Uhm.

csudás: különös, szokatlan, furcsa. Oklánd, Uhm.

disznyó-akoj: disznóól. Böln, Hszm.

divóba van: divatban van, divatos. Patakfalva, Uhm.

dobolódzik: verekedik. Kénos, Uhm.

dolog-üdö: a szorgos aratási munka ideje. Zsombor, Uhm.

éféle: éjfél. 'Éféle' után vót. Kénos, Uhm.

elad: férjhez ad (leányt). 'Szénkirásra atták el a leánt.' Recsenyéd, Uhm.

élbirtokosodik: sok földbirtokot szerez, meggazdagodik. Nagyajta, Hszm.

elein: eleinte. Homoródujfalu, Uhm.

élfeszégül: baleset következtében vmi testi fogyatkozása támad. Nagyajta, Hszm.

élgübbenti magát: alámerül. Böln, Hszm.

éljeget (vizet): jégtől megszabadítja a vizet, felvágja a jeget, hogy a megszorult víz kiáradhasson. Nagyajta, Hszm.

élnyomorodik: tönkre megy, elszegényedik. Homoródszentmárton, Uhm.

élpénzesedik: meggazdagodik. Köpec, Hszm.

érülködik: érintkezik, barátkozik vkivel. Alsórákos, NKm.

ésszecsopórtozik: összegyűl, egy csoportba gyűl. Nagyajta, Hszm.

fahasigató bot: nyéllel ellátott tuskó, mellyel a fát hasogatják; nagy fakalapács. Zsombor, Uhm.

fátyor: bizonyos rózsafaj. Böln, Hszm.

fátyor-rózsa: u. az, u. ott.

félbőjdulás: kavarodás, forrongás. '48-ba vót az a nagy félbőjdulás'. Alsórákos, NKm.

földúraszt: felfúj. 'Földúrasztotta a pofáját.' Oklánd, Uhm.

félmatat: felkutat. Felsórákos, Uhm.

félmerékjéz: kis boglyába rak (szénát). Köpec, Hszm.

fekete sárgaság: sárgaság. Oklánd, Uhm.

fiókolás: a törökbúza tövében nőtt fattyuhajtás elkapálása. Kénos, Szentpál, Uhm.

fogas: zsámoly, melynek deszkalapjába függőlegesen 1 — 2 arasznyi vesszők vannak erősítve. (A juhoknak való szénát teszik belé, hogy az istállóban el ne gazolódjék). Böln, Hszm.

fondogal: fonogat. Kénos, Uhm.

fonó-serög: fonó. 'Fonó-serögbe járnak'. U. ott.

fórma: tepsiféle, amelyben a rétest v. a kalácsot sütik. Nagyajta, Hszm.

frissödik: frissül, felfrissül. Szentpál, Uhm.

garalia: erkély v. tornác. Oklánd, Uhm. [*< szék. galaria*].

görgoncás: garabonciás. Alsórákos, NKm.

görén-láda: ládaforma görény- v. patkányfogó. Böln, Hszm.

gudu: földbe ásott kis vályucska vagy gödröcske, amelyben a tyúkok számára vizet tartanak. Nagyajta, Hszm.

guzsajszék: háromlábú kis kerek deszkalap, amelybe a guzsaj alsó végét erősítik. Köpec, Hszm.

gyúlapodik: gyulad. Böln, Hszm.

hallatódik: hallatszik. Árapataka, Hszm.

hízó : ól, melyben a hízó sertést tartják. Hidvég, Hszm.

immátkozik : imádkozik. Alsórákos, NKm.

irigy : irigy. Árvátfalva, Uhm.

isten-fa : vmi szagos, recéslevelű növény. Nagyajta, Hszm.

jár : tartozik. 'Ez mind az osztóvátáshoz jár.' Bölön, Hszm.

jártas. 'Lövétére sokat jártas vótam akkórjába.' Kénos, Uhm.

kápójna : kápolna. Felsőrákos, Uhm.

karés : főlészine-fagyott, kérges (hó). U. ott.

kicsi-pünközd : a pünközd után való vasárnap, amelyen a jobbagság alól való felszabadulás emlékét ünneplik. Alsórákos, NKm.

kicsike : kicsike. Hidvég, Hszm.

kifaggat : kifakaszt (pl. hólyagot). Recsenyéd, Uhm.

kifogy vmiből. 'Aki szülőből kifogy, nincs aki szeresse!' Felső-Boldogasszonyfalva, Uhm.

kiörül : lefogy, lesóványodik. 'Ki van örülve a testem.' H.-Új-falu, Uhm.

kláris-virág : vmely kerti díszbokr; fehér, húsos bogója van, amelyet a gyermekek pattogatni szoktak. Bölön, Hszm.

kolléktor : községi pénztáros. Nagyajta, Hszm.

kompona : 32 font súlyú mennyiség. 'Éty kompona túró.' Felső-boldogasszony, Uhm.

koppant : ütöget. 'Benebb koppantom a széget.' Nagyajta, Hszm.

kúfárné : kofa. Kőpec, Hszm.

kukërca : ordás lé. U. ott.

kukó : sárdarab, melyet a gyermekek félgömbalakba gyúrnak és kissé kivájt lapos felével falhoz v. kemény tárgyhoz csapnak, hogy nagyot szóljon. Re-

csenyéd, Uhm. *kukós*[-ík?]: ,kukó'-val játszik. U. ott.

külön : külön. Miklósvár, Hszm.

kümén : kömény. Oklánd, Uhm.

laptáz : labdáz. F.-Boldogasszonyfalva, Uhm.

legtovább : legfeljebb. 'Hétköznapi lektovább juhót ölnek.' Alsórákos, NKm.

likasz-szegő : ájour-szegő, áttört szegő. Hidvég, Hszm.

líkhén : izlandi moh, Lichen. Recsenyéd, Uhm.

liter-kupa : liter, egy litres pléhedény. F.-Boldogasszony, Uhm.

lőcs-káva : a szekérlajtorjához erősített vaskarika, amely a lőcs felső végét tartja. Bölön, Hszm.

madárka-szilva : aprószemű sárga szilva. Nagyajta, Hszm.

makkos karika : vaskarika, amellyel a megrepedt kaszanyelet összefoglalják. Patakfalva, Uhm.

mégad : megenged. 'A császár nem aggya még, (hogy a fiú a katonaságtól megszabaduljon).' Árapataka, Hszm.

mэгdób : megver. Hidvég, Hszm.

mэгdrágodik : megdrágul. Alsórákos, NKm.

mэгmar : feldörzsöl, feltör. 'A topánka mэгmártá a lábát.' Kénos, Uhm.

mэгmerődik : megmerevedik. Alsórákos, NKm.

mэгnyomint : hirtelen megnyom. Nagyajta, Hszm.

mэгrop : megver. 'Vigyázz, me mэгroplak!' Zsombor, Uhm.

mэгkhégat : farával visszafelé terelget (lovat). Alsórákos, NKm.

mэгkotyvaszt : megkoppaszt (baromfit). U. ott.

mэгktér : visszatér. Hidvég, Hszm.

mэгktérül : elfér. 'Ebbe jaz éty házba mэгktérülök.' Nagyajta, Hszm.

mэгsuttant : megsúg. Szentmárton, Uhm.

- mosina*: boltból vásárolt fonál, gépfonál (nem otthon font gyapjúfonál). Árapataka, Hszm.
- mögemelített*: megemelint. Patakfalva, Uhm.
- möggyurint*: hamarosan meggyúr (tésztát). U. ott.
- nádméz-cukér*: cukorrépa. Nagyajta, Hszm.
- nyaklevez*: pofoz. Felsőrákos, Uhm.
- nyakló*: kb. egy méter hosszú rúd, melynek két végére félkör alakjában egy-egy szíj van erősítve. Szántáskor a lovak nyakába akasztják. Zsombor, Uhm.
- nyáral*: nyaral. Árvátfalva, Uhm.
- nyírka*: nyirkos. Nagyajta, Hszm.
- nyugudalom*: nyugodalom. H.-Ujfalu, Uhm.
- nyújt*: ravatalra helyez. „Ha mékhalok, nyúccsanak ebbe ja házba.” Nagyajta, Hszm.
- olá-sárga*: vmi sárgavirágú violafajta növény. U. ott.
- ótoványos*: faiskola. F.-Boldogasszony, Uhm.
- öbledéz*: el-elmerül a vízben, fúldokol. Alsórákos, NKm.
- ökör-rúd*: szekérrúd. Bölön, Hszm.
- öregrendü*: avult, ócska, elnyűtt. Kénos, Uhm.
- örmény-gyűker*: vmely orvoslásra használt gyökér. Recsenyéd, Uhm.
- öröm-lányasszony*: menyasszony. Kénos, Uhm.
- öröm-legény*: vőlegény. U. ott.
- osz-határ*: a határnak azon harmadrésze, amelybe (a tagosítás előtt) búzát és rozsot vetettek. Nagyajta, Hszm.
- palac-fű*: pásztortáska (növény). Szentpál, Uhm.
- palaj*: ház fala melletti töltés. Hidvég, Hszm.
- pállúg*: borsó héjalásra való hamvas lúg. Alsórákos, NKm.
- policár*: városi rendőr. Patakfalva, Uhm.
- putyka*: labda. Zsombor, Uhm.
- putykázik*: labdáz. U. ott.
- rapáció*: fáradtság. Nagyajta, Hszm.
- reatappint*: rátapos, ráhág. Alsórákos, NKm.
- reg*: a regöléskor mondott ének szövege. Kénos, Uhm.
- régicske*: kissé régi, avult. U. ott.
- résztung*: cók-mók, holmi. U. ott.
- réték*: retek. Szentmárton, Uhm.
- rigmusol*: verset mond. Patakfalva, Uhm.
- rucika*: rucácska. Oklánd, Uhm.
- segéd*: segítség. Kénos, Uhm.
- serög*: csomó. „Fizettünk nékik éty sêrgöt.” Alsórákos, NKm.
- szög-lík*: zeg-zug. „Ésszekereste az egész házot, minden szêge-líkat.” H.-Ujfalu, Uhm.
- székik*: szőkik. Oklánd, Uhm.
- szénaság*: szénatermő hely. F.-Boldogasszonyfalva, Uhm.
- szob*: szab. Szentmárton, Uhm.
- szolgálat*: isteni tisztelet. „Csak akkor jó [a lelkész], amikor a szolgálatot tárcsa.” Nagyajta, Hszm.
- szöllő*: ribizke. Felsőrákos, Uhm., Nagyajta, Hszm.
- szükség*: szükséges, kell. „Mestör-embörnek szükség ez a kalapács.” Zsombor, Uhm.
- szülő*: szülő. Patakfalva, Uhm.
- szűrű-fële*: csűrpadlás. Zsombor, Uhm.
- tavasz-gabona*: tavaszi gabona. Árapataka, Hszm.
- tavasz-határ*: a határnak azon harmadrésze, amelybe (a tagosítás előtt) törökbuzát, zabot, haricskát, árpát, kölest vetettek. Nagyajta, Hszm.
- tégla*: házfedésre használt zsindeyalakú deszka. U. ott.
- tik-ój*: tyúkketrec. Zsombor, Uhm.
- tojóskodik*: fontoskodik, kényes-

kedik, el van telve magával.
Patakfalva, Uhm.
törvényöz: pörösködik. Alsórákos, NKm.
tős-fokos: tősgyökeres. F.-Boldog-asszonyfalva, Uhm.
ugár-szēr: a határnak azon harmadrésze, amely (a tagosítás előtt) ugaron maradt. Nagyajta, Hszm.
únodálmas: unalmas. Alsórákos, NKm.
üst-förgő: sarkon forduló fa v.

Ajcsfülü ló: kónyafülü (Csik).
palaznak: csaltójas (Háromsz.)
 palaza (Aranyosszéken).
kotyor (kotmány) sárral telt kerékvágás (Aranyosszék). Erről az a babona, hogy annak, ki a jó széles kerékvágásban jár, valakije meghal.
lábító: létra.
göde: koca (Csik), gönne (Aranyosszék).
godics: malac (Csik).
pokolszél: guta.
vánszori: kinek egészsége nincs.
üdülő: a szántóföld fordulója, mert amíg fordul a marha, addig egy kissé felüdül (Csik).
aránka: csupor (Fel-Csik).
diszke: nőstény bárány.
űvecs: egyéves diszke.
muzsda: mesgye.
szántító v. szányító: tor (Csik).
förgő: istálló, pajta ajtaján levő fahorog, faretesz.
himes idő van: híves idő (Ca).
szovaty v. szuvaty: vályog, le hulló vakolat (Udv.).
notin: egyéves nőstény bárány, mely még nem ellett (Aranyossz.).
miora v. mijora: ugyanaz (Ar.).
tőrekedik. E szót a háromszéki köznép kirekesztőleg sajátosságos (Székelység).

vaseszköz, amelynek a karjára akasztják az üstöt. Nagyajta, Hszm.
vak-ösvény: füves helyen át vezető, alig látható, még ki nem taposott ösvény. Zsombor, Uhm.
várkál: varrogat [*< várkál < varkál*]. Alsórákos, NKm.
világi: mulatós, kikapós, nem elég házias (asszony). Felsőrákos, Uhm.
vizi-törma: vmely orvoslásra használt növény. Recsenyéd, Uhm.

HORGHER ANTAL.

tájdívatallal értelmezi; ott azt jelenti: tőprenkedik, kűszködik, győtrődik, ételődik, lelki szorongásban van, lelkiismereti furdalásokat szenved.
tőmörzök: rövid, törpe, tömött természetű.
csipkekerítés: töviskerítés. A háromszéki népnél a *tővis* helyett inkább a *csipke* szó dívik. Csipke mént a lábamba. A csipkéje szúrós. A csipke megszúrta a kezemet.
tiz. Székelyeknél a falurészeket *tiz*-nek nevezni (tized helyett) rendes szokás, pl.: *fältiz*, *altiz*, *fělszěgtiz*, *alszěgtiz*, *kőzěptiz*.
titok. Székely közmondások: A mit két ember tud, a mán nem titok. — Komámasszonnak kifeslett a titoktartója. Ojan titok, hogy az egész falu tudja. Ne csinájjunk titkot belülle = beszéljünk nyíltan róla.
tulu, tollu: toll. *Tulukakós*: madárijesztő, ijesztő vész. A *rúd tolva*: rúd szárnya, a tövénél a székérrúdnak; a *kőcs tolva*. *Tolvat* tép v. foszt — derékajnak v. párnának. *Békőte az anyatollu* — a madárfiat. Sep-rőtollu. Tolluseprű.

KRIZA JÁNOS.

Siculica.*

Csik-Szent-Márton.

rakófa: kapocsfá, buzatartó.
 macskafa, (más épületbe csipke).
 szarufa.
 ketrec: polyvatartó.
 csűr hídja (= padlózata), csűr földje.
 szélkoszorú(fa).
 borna és gerenda (még = Egge, borna).
 baromkert (akol).
 kosár (juhoknál).
 hiú (leerer boden).
 fogas (Raufe).
 retesz; ved föl a reteszt.
 kuvasz (hund), szuka (hündin).
 gilincs.
 tolyogató (Schieber).
 sisak: lombik.
 vágató, törő, tiló (breche).
 vonogató, simító.
 léhelés, gerebellés.
 pólcolás, csöpi.
 sas, sasos kert [oszlop, oszlopos kerítés].

ne peckelődjél annyit gyermek: (mászkal).

peckes (fitogtató).

Gyergyó-Szt-Miklós.

ményén, ményék.
 ägye meg a' feteke fene!
 aztán ilyen ügyes fazakat nem
 hëzzá való. [vëssen?
 nem es.
 esmét.
 ingemet.
 hajtsd ki a' méneest (= 1 lovat).
 meghagynám még bár egy es-
 áncsorog. [tendeig.
 ámbelya ember.
 ösztön (= ösztönző vessző).
 peták (= 7 váltó kr.).
 susták (= 6 váltó kr.).
 hojza ide (= hozza).
 lejön nálunk es.
 már szépen búvik a' cikája (gab-
 naszemnek).
 szíu = szíj (M.-Vásárh.).
 vadnak.
 kártya: kornkanne (Sz.-György).
 BUDENZ JÓZSEF hagyatékából.

Nyelvsajátságok.

A Kőszeg melletti magyar falvakban sok különösséget találunk. Különösen Velem község nyelve nagyon érdekes; egészen eltűnt a többi községétől. Legérdekesebbnek tartom azt, hogy maguk között nem ejtenek nyílt e-t, hanem zárt ë-t mondanak helyette. Az ó, ő helyett "ó, "ö-t használnak, az í-zés általános, sőt "é-t is hall az ember; a ki igekötő kü-nek hangzik náluk; a labiális illeszkedés általános s gyakoriak az ilyes disszimilációk is: lábo. A -vel sohasem illeszkedik a vë-nek hangzik, a -szer és -nál is előfordul illeszkedés nélkül; az -ű melléknévképző "ó alakban divatos. A birtokos személyragozás is érdekes: papjaitok h. papaitok-ot hall az ember. Feltűnő alak ez is: ne bucsá = ne bocsásd. Írtam össze szöveget is (él köztük kurucnóta is, pl. »Elment az én uram idegen országba«, még pedig több változatban, az egyikben csúfondáros szerelmes nótává változva; emlegetik Petőfit is és tudnak szerelmes

* A Nyr. 26. k.-ben közölt adatoknak vége. — A szerk.

utótát, melyet állítólag Petőfi írt, mikor a katonaságtól haza menét egyik csárdában megölték a kedvesét!) A szomszédok sokat csúfolják a velemieket, s éppen ezért nagyon vigyáznak magukra, ha idegen-nel beszélnek, s szinte úgy kell kilesni őket. A hiúság is erőt vesz rajtuk, s urasan akarnak beszélni.

Mutatóba közlök egy pár tájszót is; sokban megegyeznek az őrségiekkal, de van egy pár szavuk, melyeket nem találni a Táj-szótárban (pl. *geráj*, a *talabér* Erdélyből van idézve, de *talabor* alakban).

béránna: borona,
csigar: husáng,
csikénye: csitke, .
gēráj: egér,
hordoznyi: boronálni,
jutalmas: olcsó,
lapány hely: lapályos hely,
lemésvas: szántóvas,
lövődék: pillangó,
szomít: szomjas,

szülesság: sarjú,
talabér: csúsztató (az alakja kis válu, hegyről menet a kocsi alá teszik).
törág, trág: a szt. Mihály lovához hasonló szalma v. trágya-hordó eszköz.
tikmony: tojás,
tul^uószekér: tragács,
tur^uós-íték: turós gombóc.

KOCSIS LÉNÁRD.

Szólások.

(Hegyhát. Körmend vidékén.)

Fincot fogott a tehen, aztán észalatt: megugrott, ugrándozott;
fincál: ficákol, fickándozik, ugrál; *bakfinc*: bukfenc.

Csak ő könnyig röppencsbe ment é, aztán gyütt a nagy esső:
egy könnyű felső rékliben vagy terítőben.

Teli van e ruha *buhávê*: a ruha balhával.

A is ott vót a bálbo a leányával *összütt*: együtt.

Akkorán: annyira, olyan igen: Bár az isten könyörülne rajta,
ne szenvedne *akkorán*.

Ergelős üdö, a zembert összö vissza taszigállo: goromba, szeles
idő — (*ärgerlich*?)

Viszos a szoknyájo: egyik felül hosszabb mint a másik felül.

Igen *fáncsikás* vót (a szoknya) aztán le köllött *fajkónyi* belülö:
egyenetlen, szakadozott volt, le kellett nyirbálni.

Mindig *tünekedik* velö: ingerkedik, szekírozza.

Most *megtehenesülötek*, mjég eddig peig hát alig tuttak *lebegnyi*:
tehenet szereztek, pedig előbb alig élhettek.

Szömörküöt amin sebtin gyütt a kert felüö, *lehincsiütö*: zihált,
szaporán lélegzett.

Ejítés még eszik: evést eszik. — Az az öreg asszon ollan juó
ejűö: jó evö.

Szoruöt korba az is juó: ha meg van az ember szorulva.

Az nem *lőjt meg*, míg csak ki nem alussza magát: nem enged,
engesztelődik, gyaludik, békéll.

Mikor a *kütés vót*: villámcsapás [kü-ütés?].

Mikor *hajnal ered*, akko csak *fökelék*: hajnalodik.

Nem tudok *érté*: nem tudok felőle.

Ollan szíép löherünk vuót csak u *háborgott*: ringott, regett, hullámszott.

Jó *sár álló* gyerek: helytálló, kitartó.

Mi a fene bajja, ho csak ollan *hütre szöll*: esre hitre, kérve, kénytelen kellettlen.

Ollan *tündéres*, alig birunk velé: szeszélyes a beteg.

A *susora vizé arra* folyik az árokba; a szivárványra mondják.

Igen *dagad a nap alla*, maj talán lesz rövidessen (eső) — *valami üdö lesz*: homályos, felhős időben mondják, mikor melegen tűz a nap.

Koadik a dió: szétnyílik a zöld héjja.

A diófa teli van *koávé*: a fán maradt aszott férges dióval.
[? Vö. kovaszt MTsz. — A szerk.] TURCSÁNTI ANDOR.

Bethlen Anna.

(Székely népballada.*)

Bíró Miháj, Bëthlen János,
Béménének ök eggy házhoz.

Gyöngé bőre éhasada,
Piros vére mégcsordula.

Komám, komám, édös komám
Tanácsa é kjed az hugát!
Szép kocsisom szeretgeti,
Pej paripám kécségteti.

Haza mène Bëthlen Anna,
Lëfeküvék az ágyába; **
Oda mène az ő ágyá, **
Kérdi: Mi lölt Bëthlen Anna?

Étanítom édös komám,
A két karom erejivé,
A kardomnak az élivé.

Mikó kis kertömbe jártam,
Piros szeknyám mégakada,
Gyöngé bőröm éhasada.

Haza mène Bíró Miháj.
Nyicsd ki, nyicsd ki édös szógám,
Nyicsd ki istálóm ajtóját!

Oda mène az ő bättyá, **
Kérdi: Mi lölt hógom, Anna?

Nyítom, nyítom édös gazdám,
Csakhogy ráncsom fél a gatyám.

Mikó kis kertömbe jártam,
Piros szeknyám mégakada,
Gyöngé bőröm éhasada.

Úgy mégrugja Bíró Miháj
Az istálónak ajtóját;
Úgy mégüti Bëthlen Annát:

Áj ki ajtód elejibe,
Kérjed azon Istenödöt,
Hogy é né haggyon tégödöt.

Evvé kargyát élévötte,
Abba hejbe fejít vötte.

(Kadicfalva, Udvarhely m.)

KORONCZY IMRE.

* Változata Arany-Gy. Népk. 3. k.

** A balladának (azóta elhalt) följegyzője a betűt írt, talán labiális g hangot kívánt jelölni (vö. Nyr. 38:450). A szerk.

IZENETEK.

Az Akadémia nyelvtudományi osztályának januári nyilvános föl-olvasó ülésén lapunk ellen egy olyan durvasággal és valótlansággal spékelt fölolvadás hangzott el (maga az osztály a rákövetkezett zárt ülésben nyomban kifejezte rosszallását), melyre tisztességes folyóiratban lehetetlen megfelelő választ adni.

Sz. K. *Gyökeret ver* csak látszólag németes szólás, igazán pedig kifogástalan kifejezés, előfordul már legjelesebb régi íróinknál, olyan korban is, mikor a német nyelv még nem hatott oly erősen a magyarra. A NySz. az ÉrdyC-ből, Pázmányból és Mikesből idézi. Újabban is használják jó magyarságú írók, pl. Imre S. Irod. tanulm. 2:256: »Eszméik ... egész Európában gyökeret vertek.«

T. V. *Búsít*, háborgat, alkalmatlankodik' értelmében már 1609-ben előkerül: »Ez órában értem uram, hogy Homonnay ... szolgálai Szerencs felé mentek volna, elhittem [= úgy hiszem, gondolom,] Kdnek leszen miattok *búsulása* [alkalmatlansága, bosszúsága], jobb leszen vala uram, hogy ha Sárosról teszünk vala választ neki, talán most Kdet nem *búsítottuk* volna« (LevT. 2:206.). Ezt jelenti Faludinak is a NySzban idézett mondatában: Fogadom, hogy legkisebb imádsággal sem búsítom az egeket = alkalmatlankodom az egeknek (az olasz eredetiben ez van: *senza dare un sol pensiero al cielo*).

Kr. L. Annak a hajózási műszótárnak, melyet minapi levelében említett, Kenessey Albert volt hajóskapitány és kir. vasúti és hajózási főfelügyelő volt a szerzője, 1865. A benne összegyűjtött szóanyagot részben értékesítették a Pallas lexikonában.

H. J. Kegyed azt mondja: *még nincs annyi-idős*, hibásan van mondva, e h. *még nem annyi-idős*, és hogy *készen van* hiba e h. *kész*, mert se azt nem mondjuk: *még nincs tiszta*, *még nincs fényes*, se pedig: *tisztán van*, *fényesen van*, hanem csakis így beszélhetünk: *még nem tiszta*, *még nem fényes*, és: *tiszta* v. *fényes*, pl. a csizmám. — De evvel az okoskodással hová jutnánk? Hibás szók volnának ezek: *magyaráz*, *magyarít*, *magyartalan*, mert nem mondjuk: *tótáz*, *oláház*, *németéz*, *olákhít*, *tóttít*, *némettít*, *oláhtalan*, *tóttalan*, *némettelen*. Hibás volna: *alkudozik*, *esküdozik*, *haszudozik*, mert nem mondjuk: *aludozik*, *feküdozik*, *ocsudozik* stb. Hibás volna ez a szórend: *mit én bánom?* *mit én tudom?* mert nem mondhatom: *mit én törődöm vele?* *mit én kapok?* *mit én ettem?* *mit én ittam?* Uralkodik ugyan a nyelvben az analógia, de nem olyan zsarnoki módon. Az eltérésnek, a kivételes nyelvszokásnak vagy általában valami nyelvtörténeti oka van, vagy pedig jelentésbeli különbségnek felel meg: pl. *az én cipőm még nincs olyan fényes* más árnyalat, mint *nem oly fényes*.

M. I. A névmások helytelen használatait röviden, de rendszeresen, tárgyalja a Helyes Magyarság c. kézikönyv. (80—85). A mutató névmás használatáról legbővebben Szarvas G. szólt a Nyr. 15:4 s köv. l.

K. L. Az *ija-síja* és *i-síu* azonosítása tudtunkra először a Nyr. 8:51. lapján fordul elő.

G. K. A *biológiára* nincs más magyar kifejezés, mint *élettan, életrajztan*; az a baj, hogy *élettannak* mondják a *физиологиát* is.

Beküldött kéziratok. Stan V. Magyar elemek a mócok nyelvében. — Béltéky K., Gondán F. és Szeremley Császár L. Irodalmi köznyelvünk szókincse. — Ady L. Magyarázatok, helyreigazítások, népnyelvi hagyományok. — Schön J. Beszélgetés, jelzős szók stb. — Harmos S. Tudatlan. A fene. — Bérczi F. Régi hagyományok megbecsülése. Névelő a birtokviszonyban. — Heves K. Megnyirbált szavak. — Vértessy D. Tiberius nyelvújítása. — Ósz J. Népmesék. — Benkőczy E. Báli nevek. — Nagy J. A hevesmegyei nyelvjárás. — Id. Vozáry Gy. Tájszók, szólások. — Pongrácz S. dr. A magyar nyelv szerkezete stb.

Beküldött könyvek. Olcsó Könyvtár: Bajza költeményei, 80 f. Gobineau: A turkómán háború, 40 f. Graindorge: Párizsi jegyzetek, 140 K. Theuriet: A rózsakirály, 1 K. — Figyelő. Havi szemle. Szerk. Osvát Ernő (Budapest, Deutsch Zs. és társa. Egész évre 12 K, egyes sz. 120 K). — Wallenstein, írta Schiller, ford. Dóczi L. (Két kötet. Wodianer.) — Négyessy L. Rendszeres magyar nyelvtan. 2. kiad. (Wodianer.) — Magyar könyvtár: Aranyasrákosi Székely S. A székelyek Erdélyben. Hevesi J. Nászúton. Guy de Maupassant: Gyöngy kisasszony. — Nielsen Konrád: A lappok Norvégiában (különny. az Erdélyi Múzeumból). — Russland und Japan, von Baron Suyematsu (London, 1904).

Javítandó 55. l. Ugod h. olv. Nagy-Gyimót.

Budenz-Album.

A Magyar Nyelvőr előfizetői lezállított áron kaphatják kiadóhivatalunkban a Budenz-Albumot, melyet 1884-ben adtak ki Budenz József tanítványai és tisztelői. A Magyar Nyelvőr előfizetői most két koronáért kapják (nem előfizetők négy koronáért; eredeti bolti ára 7 K 60 f). A jövedelmet Budenz József magyar nyelvészeti munkáinak új kiadására fogjuk fordítani.

A Budenz-Albumnak tartalma: Kalevi poeg (Simonyi Zs és Vikár B.) Az ugor népek. A finn igeképzés-tanból. Mássalhangzók jésülése a finn nyelvben. Az ugor nyelvek jelentéstanához. A pää (fej) szerepe a finnben (Szinnyei J.) Önállósított határozók (Simonyi Zs.) Az ugor összehasonl. verstan. (Négyessy L.) A magyar ny. hangjai. (Balassa J.) A lapp nyelvjárások. Lapp népdalok. (Halász I.) A ritmus hatása a szóképződésre. (Kőrösi S.) A debreceni kódex (Volf Gy.) Gyarmathy Nyelvmestere. (Hahn A.) Bennünket, benneteket. (Tömlő Gy.) A göcseji nyelvjárás alaktana. (Kardos A.) Faludi nyelve. (Kasztner G.) Az ó, ő képzős igenév a régi m. nyelvben. (Könnye Ny.) A ki igeikötő használata. (Kúnos I.) Az altaji nyelvek számképzése. (Munkácsi B.) Budenz irodalmi munkássága.

**Tankerületi főigazgatók, középiskolai igazgatók,
✱ tanárok és tanárjelöltek figyelmébe! ✱**

**AZ ATHENAEUM IRODALMI ÉS NYOMDAI
R.-TÁRS. KIADÁSÁBAN MOST JELENT MEG:**

! A MAGYARORSZÁGI ! KÖZÉPISKOLÁK RENDJE

**A középiskola vezetése és adminisztrációja körül fölme-
rülő törvények, szabályzatok és rendeletek ismertetése.**

**A magy. kir. vallás- és közoktatásügyi
miniszter megbízásából összeállította:**

PIRCHALA IMRE

TANKERÜLETI KIRÁLYI FŐIGAZGATÓ.

Az I-ő kötet tartalma:

I. rész. A középiskolákra vo-
natkozó törvényeink.

II. rész. Középiskoláink kor-
mányzása és felügyelete.

III. rész. Az oktatás rendje.

A II-ik kötet tartalma:

IV. rész. A rendtartás és a
körébe vágó intézkedések.

V. rész. Az igazgatói ügy-
kezelés.

VI. rész. Érettségi vizsgá-
latok.

VII. rész. Középiskolai taná-
raink képzése és képesítése.

VIII. rész. A tankerületi fő-
igazgatók, a középiskolai
igazgatók, tanárok és szol-
gák szolgálati viszonyai.

Az ötvennyolc ivre terjedő két vaskos kötet ára 18 kor.

**Megjelent az ATHENAEUM irodalmi és nyomdai részvény-
társulat könyvkiadóhivatalában (VII. kerület, Kerepesi-ut 54.
szám) és kapható úgy ott, mint minden könyvkereskedésben.**

Az ATHENAEUM irod. és nyomdai részvénytársulat kiadásában
legközelebb megindul:

A MŰVELTSÉG KÖNYVTÁRA

mely nagy gyűjteményes munka tizenkét fényes
kiállítású főlörkötésben kerül a közönség kezébe.

Egyelőre hat kötet jelenik meg, melyek a következők:

I. KÖTET: **Az ember** testi és lelki élete, egyéni és faji sajátágai. Szerkesztik *Alexander Bernát és Lenhossék Mihály*.

II. KÖTET: **A világgyötem**. A föld és a csillagvilág fizikai tüneményeinek ismertetése. Irják *Cholnoky Jenő és Kövesligethy Radó*.

III. KÖTET: **A föld**. A föld multja, jelene és felfedezésének története. Irják *Cholnoky Jenő, Lítke Aurél és Papp Károly*.

IV. KÖTET: **Az élők világa**. Állati és növényi élet. Szerkesztik *dr. Entz Géza és Mágocsy-Ditz Sándor*.

V. KÖTET: **A technika vívmányai** az utolsó száz év alatt. Szerkesztik *Hollós József és Pfeifer Ignác*.

VI. KÖTET: **A társadalom**. Az emberi művelődés, gazdasági és ipari élet. Irja *Stein Lajos*, berni egyet. tanár.

Esetleges változások fenntartva.

A hat kötetből álló első sorozat ára 144 K.

1905 március havában »A technika vívmányai« c. kötet kerül ki mint legelső, sajtó alól.

• *Részletes felvilágosítást készséggel ad a kiadóhivatal:* •

Budapest, VII., Kerepesi-út 54. szám.

1905. MÁJUS 15.

V. FÜZET.

MAGYAR NYELVŐR.

MEGINDÍTOTTA

SZARVAS GÁBOR.

*

SZERKESZTI ÉS KIADJA

SIMONYI ZSIGMOND,

A M. TUD. AKADEMIA RENDES TAGJA.

XXXIV. ÉVFOLYAM.

BUDAPEST, 1905.

Szerkesztő- és kiadóhivatal: Budapest IV. Ferenc József part 27.

TARTALOM.

	Lap
Csokonai és a magyar nyelvtndomány. <i>Rubinyi Mózes</i>	225
A határozott névmutató. II. <i>Réger Béla</i>	231
A főnévi igenév Arany Jánosnál. III. <i>Szegleté István</i>	244
Magyar elemek a móccok nyelvében. II. <i>Stan Vazul</i>	250
A gyergyói nyelvjárás. III. <i>Geneszy István</i>	258
Irodalom. Szilágy megye monografiája (Petri Mórtól). <i>Szilágyi Ádám</i> . — A zalavidéki nyelvjárás (Kertész Manótól). <i>Beke Ödön</i> . — Könyv- vészet	268
Nyelvművelés: Csődök. — Koaliált pártok. <i>Vértessy Dezső</i> . <i>Antibárbarus</i> — Azok az idegen szók. -r -r. — Lapszemle. <i>Székely Artur</i>	271
Magyarázatok, helyreigazítások. Észrevételek a Magyar Fonétika bírálá- tára. <i>Balassa József</i> . — Helyesírásunk történetéhez. <i>Kovács Márton</i>	273
Válaszok a szerkesztőség kérdéseire. <i>Paal Gyula</i> , <i>Bérczi Fülöp</i>	277
Kérdések a Nyr. olvasóihoz. <i>Tolnai Vilmos</i> . A szerkesztőség	278
Egyveleg. A M. Nyelvtudományi Társaság ülései.	278
Izenetek. Beküldött kéziratok és könyvek.	279

NÉMET ÉS MAGYAR ISKOLAI SZÓTÁR.

Szerkesztette SIMONYI ZSIGMOND és BALASSA JÓZSEF.

==== Két kötet. Vázonkötésben, mindegyik kötet 3 K 50 f. =====

NÉMET ÉS MAGYAR SZÓTÁR.

Szerkesztette SIMONYI ZSIGMOND és BALASSA JÓZSEF.

Félbörkötésben egy-egy kötet 8 kor., egybekötve mind a kettő 15 kor.

MAGYAR NYELVÉSZET

a középiskolák legfelső osztályainak és tanítóképző intézeteknek

==== irta =====

SIMONYI ZSIGMOND.

A középiskolákra engedélyezve a vallás- és oktatásügyi
kormányának 1905. évi 1120. eln. sz. a. kelt rendeletével.

Ez a könyv a magyar nyelvről, nyelvünk történetéről
és szerkezetéről a legfontosabb tudnivalókat foglalja
össze, annyit, amennyit az **érettségi** s a **tanítóképesítő**
vizsgálaton mindenkitől meg lehet követelni.

Terjedelme 128 lap. * Ára egy kor.

MAGYAR NYELVŐR.

Megjelenik minden hétfőn 15-én
a nagy székelyi könyv.

Szerkesztő
SIMONYI ZSIGMOND

Szerkesztőség és kiadó-hivatal
Budapest IV. Ferenc-József-part 27.

CSOKONAI ÉS A MAGYAR NYELVTUDOMÁNY.

— Halálának századik évfordulójára. —

»... Föl fog támadni.«

Dóczi Lajos Csokonairól, 1871-ben.

Kint, a hatvan-utcai temetőben virágok özönlik el a napokban a sokat szenvedett debreceni poéta sírdombját. Az egész magyar nemzet kegyelele száll a Lilla-dalok szerzőjéhez és költőik, szépírók koszorui, mint annyszor, megint porladozni fognak azon a sírdombon, melynek csöndes lakója maga jósolá meg saját föltámadását. »Dicsőülésének igazi percét« még várni kellett harmincnégy évvel ezelőtt és akkor egy új jóslat biztatott bennünket — költő-kritikus mondotta — hogy Csokonai föl fog támadni. Föltámadásának ünnepe, mint a német Schilleré, kihez alkotás, hatás, kor tekintetében sokban hasonlatos, im' ez évben elérkezett. Úgy vagyunk mi is Csokonaival, mint a régi jó baráttal, ki valahányszor megtér hozzánk boldogító vendégségre, mindig új, szép tulajdonságát fedezzük fel. Hogy költészete korszakot kezd, hogy egyénisége legnagyobbjaink közül való, azt már rég elismertük. Új koszorúval akarunk sírjához járulni. Szalagjára nem írhatjuk a teljes tudományos rendszer dicsőségét. De nyelvünkről, életéről, fejlődéséről elszórtan kifejezésre jutott gondolatai annyi nyelvtudományi érettséget, oly mély tudást árulnak el, hogy rendszeres egybefoglalásukkal nyelvtudományunk történetének tehetünk szolgálatot.*

* *

... Benne vagyunk nyelvünk és nyelvtudományunk történetének legforrongóbb korszakában. A francia forradalomtól megindított, a német Campétól tovább fejlesztett és hazánkban már régebbi, természetes fejlődés miatt termékeny talajra akadó nyelvújítás a korszaknak főjellemzője. Nyelvművelés és nyelvtudomány még egybefonódottan élnek, mint zene és dalszöveg a líra őskorában. Már fegyverkezik két nyelvközépkori dalia — az egyik Bécsben bujja a régi magyar kézírásokat — hogy leeresztett rostélyokkal, rettenetes szálfákkal egymás döngetésére induljanak.

* Idézeteim a Schedel-féle nagy és eddig legteljesebb Nemzeti Könyvtár-beli kiadásra vonatkoznak. A Bánóczy-féle új Csokonai-kiadásban (Magyar Remekírók. VIII.) idézeteinknek a következő helyek felelnek meg: Az Anacreon dalok bevezetése, 128—132; a Dorottya jegyzetei, 364—272.

Mi, kik e párviadalt a százesztendőös fejlődés pápaszemén nézhetjük, ma már tudjuk, hogy a nagy háborúság — egy lyukas mo-gyoróért folyt le, egy apró nyelvhelyességi problémáért, melynek ügyében csak középkori lovagok mentenek csülökre, akik nem tudhatták, hogy a nyelvtudós is csak nyelvi megállapító és nem nyelvi törvényhozó. A mód nélkül megindult szócsavarás pedig valóban két pártra osztja az országot. De a két *párt* csak két szélsőségi típust jelent. Az igazi nagyok kijelentéseiből nem nehéz rekonstruálni az arany középféltetést újítsunk, de módjával!

Már Dóczi Lajos figyelmeztet kitérő kis tanulmányában, hogy a Tavasz című Kleist-ciklus előszava mennyi érett nyelv-tudományi gondolattal teljes. (Csokonai, Magy. Könyvt. 300:41 l.) Csokonai, természetesen, a nyelvi újításnak feltétlen híve. »Kettőt szoktam én« — mondja (az említett Előbeszédben, Cs. M. minden munkái, 326. l.) — »a magyar nyelv dolgában fejcsóválva nevetni. Egyiket azt, mikor valaki azt mondja, hogy *ez új szó!* mintha bizony nékünk meg kellene s meg lehetne azzal az egynéhány scythia szóval érni a mit kacagányos apáink lóháton hoztak ki Európába. Csak tudni való dolog, hogy nékünk mind a mester-ségbéli dolgokban, mind a gondolkodásunkban több ideáink van-nak, mint a *dentumogereknek*, idea pedig szóval, szó meg ideá-val jár: hogy ne lehetne hát, sőt hogy ne volna szükség a szavainknak számát szaporítani? Ők és az ő eleik, mertek a dol-goknak nevet adni, hasonló genievel bírtak az ő fiaik s a mi eleink: no már, szegény magyar nemzet! ettől a jussodtól is el-estél az újabb időkben? ugyan mikor és mi fosztott meg e tehet-ségtől? ... Talám hát a XVIII-dik század, a melyben minden nemzetek annyira bővítették nyelveket, talám mondom ez a philo-sophusi század tiltott meg ettől tégedet, s épen csak tégedet? ... Bizony a szegény közönségnek ma is több *genie*-je van, mint-sem azoknak, a kik szégyenlenek a közé számláltatni: ő a maga új ideáit is ki meri magyarul tenni, s ha reá kész szót nem talál, bátorodik csinálni ...«

De a nyelv életét jól ismerő tudós lelke nem tűri, nem állhatja a nyelvújítás szertelenségeit. Midőn a meghonosodott idegen szók elismerése mellett izgat (328. l.), érvül mellette azt is fölhozza, hogy majd »így fulnak meg önnön bölcsőikben a pajkos szófaragóknak törvénytelen ágyból született, csonka, béna idét-leneik«. Maga is alkot új terminusokat, új köznyelvnek való szavakat is, de persze tudatosan. Midőn *vivax*-ra, *lebhaft*-ra az *élvény*-t ajánlja (228. l. a Dorottyához való jegyzetben, IV. könyv, a vége fele), hozzászerzi elméleti megokolását: »Ha azt akarjuk, hogy jövőendőben a tudományokban, muzsikában, képírásban etc. előbb menjünk; sok szavakra s meghatározott értelműekre kell szert tennünk ... A ki az új szókat nem tűrheti, mondjon le az új ideákról is. Elég tágas a Caspium homokpusztája! ott életében sem hall egy új szót is«! (Vö. még a *máslás*-ra von. jegyz. Ana-creoni Dalok I. 298. l.) A költők tudatos nyelvművelői munkáját,

a nyelvi és stílusbeli tisztaság ügyét fényesen fejtegeti a nagy Gróf Széchényi Ferenchez írt 1802 szept. 16-án kelt levelében (visszatérünk még ez igen tartalmas levélre): »Egy fél faragásu nyelvben«, úgymond »törnünk, rontanunk, építnünk, újítnunk kell: újítni csak a poéta, és a poétai bátorsághoz szoktatott lélek mér, és csak az ilyennek bocsátják meg azt legjobban, s az ilyenek tudják azt a kedveltető szín között elcsusztatni, és bévitetni«. Ime a nagy nyelvi egyéniségek köznyelvi, újíító hatásának világos gondolata!

Mondhatnók, hogy Csokonainak a nyelvújításról vallott érett felfogása nem tekinthető nagy érdemnek, hiszen az a kor annyira át volt itatva a nyelvújítástól és gondolataitól, hogy minden valamire való író szintet vallott. Közepes mérséklete mégis nagy érdem, s ennél csak a népnyelvről vallott elvei tekinthetők fontosabbaknak.

Modern műnépdalunk megalapítója íme beáll amaz első sorába, akik minden olyannak gyűjtésére izgatnak, ami népi. Anacreoni dalainak egyik jegyzetében (302. l.) valóságos tájszógyűjtésre buzdítja olvasóit: »Hogy sok jó magyar szavaink némelly jó magyarok előtt is esméretlenek: annak oka az, hogy az olyan szó a több vármegyékben feledékenységből menván, mai napon, mikor nyelvünkre jobban kezdünk ügyelni, csak néhol és talám a legeggyűgyűbb magyarok közt maradt meg... Magyarjaim! literátorok! ne csak a külföldi írókat olvassátok, hanem keresétek fel a rabotázó egygyű magyarot az ő erdeiben és az ő scytha pusztáiban, hányjátok fel a gyarló énekes könyveket, a veszekedő prédikációkat, a szűr bibliopoliumon kiterített szennyes románcokat, hallgassátok figyelemmel a danoló falusi leányt, és a jámbor puttonost... akkor lelitek fel a nemzetnek ama mohos, de annál tiszteltesebb maradványt, a mellyeket az olvasott és utazott uracskáknak társaságában haszontalan keresnétek. Hónaljig érő nadrág, lapos hosszú kalap, pipaszárnak való pálcá és láb az, a mit ott találjátok, a nyelv is selyp és erőtelen, a min azok az elpallérozott kis asiáták persziflászknak«. Még itt nyelvtörténeti és népnyelvi érdekek elkeverednek, de folytatván, maró gúnnal illeti azokat, »a kik sipítnak az isméretlen szók ellen, a kik A del ungot pengetik szájokon, s az Albert (Molnár Albertre céloz) hamvai eránt, érzéketlenek«. Molnár Albertre mutat, mint a nyelvbővítés gazdag forrására s helyesen hangsúlyozza, hogy a divatos Adelungot dicsérői és utánczóik nem ismerik igazán. Mert ha ismernék, több értékük volna a népnyelv iránt. Szép népnyelvi ismereteire vall, hogy ama verse végén, amellyel az újonnan alakult erdélyi nyelvművelő társaságot üdvözli (Marosvásárhelyi gondolatok, 735.), haza kívánja az idegenben tengődő moldvai csángókat és pedig olyanformán, vajha Pontusig terjednének a magyar korona birodalmai. Magasröptű gondolatainak képes kifejezéseiben gyakran megjelenik Moldova, csángóival, s ez Gegő utazása és könyve előtt eredeti népismeretekre vall. A nyelv szókincsének

osztályozásánál a 3. csoportot nála a tájszók teszik (Tavas, Előbeszéd, 328). »Vagynak olyanok (t. i. szavak), a melyek a két magyar hazának egy vagy több részében is eszméletlenek, de másutt igaz magyarok száján gyakoroltatnak. Ha hát valamely valóságos nemes egy vármegyében (már ha a legkisebbikben is) publicálva van: nem szintugy igaz magyar-é az, mint akármelyik grófi, vagy hercegi familia, melynek neve és birtoka mind a két magyar hazában széljel elterjedett? Így kell, s így is lehet ezekről a provinciaalis szókról is gondolkodni; minéműek, a Duna mellett *kaján*, *kondor*, *kajdászni*; a Tisza mellett *górni*, *kókadni*, *kontár*; a Felföldön *bajboncs*, *réja*, *csermely*; Erdélyben *rügy* stb.«

Általában mint olyan ember, aki maga is sokat dolgozott a nyelv alakjaival, belátja már száz évvel ezelőtt ama gondolat nagy fontosságát, hogy a nyelv szókincsét állandóan gyűjteni kell. Azoknak, akik finnyáskodva fordulnak el mindentől, ami új, ajánlja, hogy merüljenek csak el egy kicsit a nagy, az olvasott írók műveibe, forgolódjanak »a felföldi, duna- és tiszamelyéki s erdélyi magyarokkal; figyelmezzenek a mesteremberekre; ereszkedjenek le a paraszt, tudatlan, együgyű — de náluk meglehet jobb magyar — községhez, aljnéphez: akkor majd nem lesz annyi új szó, annyi *hallatlan ejtés*, *delőttök*«. Különben maga Csokonai is gyűjtött tájszavakat. A Tavasz-hoz, mint Arany a Toldi Szerelméhez, magyarázó szójegyzéket fűz (Szükséges jegyzések-et) s ebben néhány új tájszót közöl, a gyűjtés helyének pontos megjelölésével (370—374). A lánglelkű költő leült cédulázni s mint maga említi Márton Józsefhez intézett, Debrecenben, 1801 márc. 19-én kelt levelében »a ritkább régi, kevésbé gyakorlott, nyomtatásban eszméletlen, tartományos és mesterszavakból 2000 és egynéhányat« öszveszedett.

Elvegyül a nép közé, s miközben ritkább szavait lejegyzí, feltárul előtte egy új, szép világ: a vadvirágos népköltészet világa. Csokonai ezt se mellőzi. Népdalgyűjteménye, mint annyi más értékes kézírata elveszett. Gróf Koháry Ferenchez 1797 november 8-án intézett levelében tesz róla említést. Tartalmát is ismerjük a kéziratnak e levélben ránk maradt teljes címéből. »Régibb és újabb magyar népbéli dalok (Volkalieder)« voltak benne följegyezve, »mellyeket más csinos nemzeteknek példájára imitt amott írásból és hallomásból öszveszedvén, az elveszéstől megmenteni kívánt Cs. V. M.« Hozzáfűzi levelében, hogy »Van már ilyen minden es nótá valami 300«.

Legkevésbé érdemesek ama gondolatai, amelyek a nyelv-hasonlítással kapcsolatosak. A »fagyos lapon«-t ismeri, említi, de távol áll e kérdés tudományos megvitatásától. Pedig a magyar nemzet és nyelv eredetének kérdése egész életén kísérte. Ez a könnyed lírikus mély tanulmányokkal, igazi tudós előkészítettséggel fogott nagy Árpád-tervének kiviteléhez. S miközben az idevágó irodalom termékeit bujta, termékeny lelkében egyre hatalmasabb

gondolatok fogamzottak meg. Abban a már említett levelében — Széchényi Ferenchez intézte 1802-ben — néhány sorban az egész magyar nyelvhasználat történetét elmondja s ama »képtelen systema-faragások« között Olahus (így!) Rudbeckius, Sajnovics, Pray, Schlötzter, Hell stb. neveivel találkozunk. Igen jól ismeri Schlötztert s kiadta orosz krónikáit s miközben ezek közt turkál, lelkében hatalmas tudományos terv alakul ki, olyan terv, melynek megvalósítása napjainkig várt. Az összes magyar vonatkozású, minden nyelven megjelent mondákat, krónikákat, vagy ezek részeit akarta kiadni egy óriási *Thesaurus antiquitatum hungaricarum*-ban, hogy ebben örökbecsű emléket állítson Árpád-tanulmányának.

Tökéletesen tiszta ítélete volt Csokonainak a nyelv belső életéről. Csak kevesen tudják, hogy a csikóbőrös kulacs dalnoka teljesen tisztában volt az analógia nyelvbeli szerepével. »Vannak olyanok (t. i. szavak a nyelvben), a melyek az esmérates szózatoktól, a nyelvnek szokott rendi és országos törvényei szerint (per analogiam) származnak, vagy származhatnak. És ez a leggazdagabb s legigazságosabb kútfője a nyelvbővítésnek, a szószokasításnak, a *grammatica inpopulatio*-nak. Az ilyen *analogizált* szók olyanok, mint a törzsökös nemeseiktől, törvényes ágyból, szaporodott fiak. P. o. szállók, inchoat. szállalok: mint szólok, szólalok. Hullám: hullámlík, mint villám: villámlík... stb.« Még egy helyen alkalmazzá az analógiát. A Dorottyának egy jegyzetében (IV. könyv, 222. l.) ezt mondja: »Keletső, vagy napkeletső; keleti vagy napkeleti. Így ejtik ezt néhol magyar hazánkban, és ítéletem szerint nagyon helyesen. Valamint ezekből tul, innen, vég, hátul, elő vagy elől, utól, közép stb. ezen szók jönnek: tulső, középső stb.; úgy, nem tudom, mi okon lehetne kicsufolni azon helységeket, melyeknél szokásban vagyon az éjszakső, napkeletső, délső, napnyugatső terminatio? Kivált hogy a ső és ső suffixumok mindig helyet jelentő szókhoz ragasztódnak.« A nyelv belső életéről való tisztult nézetére vallanak ama sorai, amelyek az idegen eredetű szavak meghonosodásáról szólnak. Ezek »eredet szerint ugyan nem magyarok; de vagy a nyelv királyától, az usustól, pecsétes levelet kaptak, vagy a magyar tudósok diétáján hungarizáltattak, vagy a szentegyház, a törvényszék, a tábor, a fabrikák, a kereskedés, a kézi és egyéb mesterségek körül hasznos szolgálatot tettek és tehetnek. Ezek indigenák és libertinusok: és ezekben, ha polgári just kívánnak szerezni, megkívánhatja a nemzet, hogy a tősgyökeres magyar szók felett, se nyilván se titkon, sem erővel sem szép szín alatt, elsőségre ne hódjazzanak, hogy külföldi ruhákat levetkezzék, idegen hangejtéseket megszelidítsék, és még a legutolsó magyar jobbágy füleinek is botránkozást ne csináljanak, s annak száját elviselhetetlen rabotával ne nyomorgassák. Így áll fel osztán törvényesen a magyar nyelv országa; így szaporodnak myriadokra annak hasznos és diszes polgárai...«

Nagy nyelvi tudatosságát felesleges külön jellemeznem. Saját

munkáihoz írt jegyzetei, melyekhez gyakorta a jegyzetek jegyzetei csatlakoznak, szinte azt a kérdést vetik fel előttünk, hogy egyesülhetett egyetlen szegény beteg emberben annyi tudattalan intuíció s annyi józan tudomány. Midőn Aranka György Marosvásárhelyről 1803 okt. 27-én kelt levelében említést tesz ama »hitvány« szavakról, amelyek az erdélyieknek érthetetlenek Csokonai írásaiban, költőnk csak megszaporázza a jegyzéseket. Megjegyzi és hangsúlyozza egy »jó és elegendő szótárnak« híját. Legnagyobbjaink örökölték e tervet egymástól egész — megvalósultáig. S a nyelv e nagy művésze szinte sziporkázik ügyességében és elmés-ségében akkor, amikor az »üstökös eloquentia«-t maró gúnnyal illeti ván-vén-es Ván, Vén című versében. Sok nyelvet tud, a klasszikusokon kívül németül, franciául, olaszul kittünően, kezdi már az angolt is, s a keleti nyelvekből (zsidó, arab, perzsa) is tud idézni. De mindezeknél jobban szereti, hön imádja anyanyelvét. Szabadlelkű ember ez a »nádas házba szorult cosmo-polita« (ahogy magát nevezi Csokonai, Mártonhoz 1801 március 19-én Debrecenben kelt levelében), de amikor anyanyelvünkről kezd beszélni, akkor a szeretetnek lángja áthívíti azt a sokat szenvedett szívet s prózája ódai szárnyalást vesz. Van egy kis munkája (A magyar nyelv feléledése a címe, a Pótlékok közt jelent meg), amelynél ékebben még nem hangzott el addig a magyar szó dicsérete. A magyar nyelvnek évszázados himnusa ez, örömujjongás a magyar nyelv térfoglalásán a latinnak rovására.

»Magyar nyelv!« — úgymond — »édes nemzetemnek nyelve! teáltalad szólaltam én meg legelőször, teáltalad hangzott először az én füleimbe az édes anyai nevezet, te reszkettetted meg a levegőget, a mellyet legelőször szíttam, az én bölcsőm körül, s te töltötted be azt az én nevelőimnek, az én hazámfiainak, s az engemet szeretőknek nyájaskodásával, teáltalad kérte az én csecsemő szám a legelső magyar eledelt, a te darabolt izecskéiden kezdettek kiféselni az én gyermeki elmémnek első ideái, mint a született hajnalnak apró sugári, mikor a világosság lenni kezd. Azolta, mind e mai napig is, az én ifjuságomnak változó sorsu napjaig, édesebben hangzott terajtd az életnek közbeszéde, s a pajtásságnak édes szava. Az én elmémnek gondolatja mindenkor feljebb emelkedett teáltalad, mint más idegen nyelvek által, s a te kedves tolladból kicsorgott írásokban több örömet találtam, mint az idegeneknek legtanultabb munkáiban. Megelégedve, s ezer gyönyörűségek között repkedett a te harmóniás szavaidon az én fiatal Muzsám, mint egy most született pillangó a rózsa és tulipánok himezett virágain...«

* *

Világos ezekből, hogy a nyelvújításról, a népnyelvről s általában az anyanyelvről megírt sorai helyet biztosítanak Csokonai Vitéz Mihálynak nyelvtudományunk történetében is. Szerény sorainkat szeretettel áldoztuk ezért mi is dicsó emlékezetének.

(Debrecen.)

RUBINYI MÓZES.

A HATÁROZOTT NÉVMUTATÓ.

II. A magyar határozott névmutató története.

Nyelvünkben a határozott artikulusz mai alakja mássalhangzón kezdődő szó előtt *a*, magánhangzón kezdődő előtt *az*; nyelvjárásokban *ez*, *e* is előfordul (Répcse-vidék, Nyr. 20:364: »Há vezetéd *e tinót?*« — Moldvai csángó, Nyr. 9:452: »Menjenek fel *e hedre*« ... »*Ez egerek* futnak előlik«, de: »*A magyar ember* félment *e németre*«. — Szlavóniai nyelvjárás, Nyr. 5:61: »*Ez e Sándor* akkor lett, mikor 30 esztendő voltam.«). Az irodalmi és a népnyelv egyaránt a távolabbra mutató főnévi névmásból (*az*) alkotta meg a névmutatót; a népnyelvi *ez*, *e* a hangrendi illeszkedés eredménye, bár természetes, hogy az *ez* névmás is befolyást gyakorolt megalakulására. A moldvai csángóknál Munkácsi csak egy példát talált (*E mószuynak* ed dorob időtül elhibázott *e* feje), amelyben magashangú artikulusz áll a mélyhangú szó előtt. Szlavóniában pedig valószínűleg az artikulust megelőző *ez*-hez illeszkedett a mélyhangú alak. Szarvas Gábor értesülése szerint egyébként is ritkán fordul elő. Csak a Répcse vidékén használják sűrűn a magashangú alakot. (Jákon ezt is hallani: *e ides apám*.)

Legrégibb nyelvemlékünkben, a Halotti Beszédben, melynek tömörségét Kazinczy annyira magasztalja, mindössze négyszer fordul elő a névmutató, holott a mai használat szerint még 15 helyen ki kellene és 5—6 helyen ki lehetne tenni. Az illető rész így hangzik:

»... heón tiltáva út egy fá gyimélcsétül; gye mondáva néki, mérött nöm énnéek: Isá ki napon émdöl *az gyimélcsétül*, hálálnek hálálálal halsz. Hadlává holtát terömtöé Istentül, gye feledévé. Engedé ördöng intetvinek és évék *az tilvott gyimélcsétül* és *az gyimélcsben* hálálót évék. És *az gyimélcsnek* oly keserűv valá vizé, hogy torkát mégészakasztja valá.«

Használatában nagyfokú önkényességet látunk, mert míg a *gyimélcs* szót különféle ragos alakjaiban megelőzi a névmutató, addig más szónál, amely épen olyan viszonyt jelöl, elmarad. A fejlődés legelső stádiumában van itt még artikuluszunk s bizony majdnem annyi argumentumot lehetne felhozni névmutató, mint mutató névmás volta mellett. Zolnai (Nyelvemlékeink 66.) azt mondja, hogy a HB. *az*-ja inkább mutató névmás, mint névmu-

tató, mert mai használatú mutató névmással lehet helyettesíteni; tehát Zolnai azt tartja, hogy nincs kivetni való ebben a mondatban: »amely napon eszel *abból* a gyümölcsből, halálnak halálával halsz ... évék *abból* a tiltott gyümölcstől és *abban* a gyümölcsben halált évék. És *annak* a gyümölcsnek oly keserűv vala íze«..

Az nagyon valószínű, hogy az első esetben (»az gyümölcs-től«) mutató névmással van dolgunk, mert az előző mondatban az *egy* számnévvel egyedesítve van a gyümölcs fogalma s így ez az erős egyedesítés nem maradhat el akkor sem, amikor a gyümölcs legkiemelkedőbb tulajdonságáról van szó — arról t. i. hogy az embernek nem szabad belőle ennie —, de nem tudunk okot arra, hogy ez az erős egyedesítés azután is megmaradjon, amikor már felesleges. Ha ugyanis a gyümölcs fogalma először az *egy* számnévvel, azután a mutató névmással meg van már határozva, az újabb erős egyedesítés teljesen felesleges. Az az utóbbi három eset tehát valószínűleg névmutatós kifejezés!

Az olyan argumentálás, hogy *az* alakú mutató névmásunk csak főnévi van, amelynek ragozottnak kellene lenni, nem állja meg a helyét, mert sok jel arra mutat, hogy *a ragozatlan mutató névmás az eredetibb*. Senki sem fogja kétségbevonni, hogy e példákban: es mene *az herre holot* vala frater Bernald (Nytr. 7:4); Herceg akkor *az földén* (= ott) lengyel vala (Pann. megv. 37.) *Az szót* mondá az kevetnek (utána idézet; uo. 77.); Tülek maradt nekünk *az szokásonk*, — Hogy, ha mikoron árút mi szakasztunk ... (Uo. 93.) — az *az* csakis mutató névmás lehet és még sincsen ragja. A HB. is csak ragtalan alakban használja a mutató névmást (ez vermöt, ez munkás világbelé, ez lélekért, ez napon stb.). Valószínű, hogy csak az artikus meghonosodása után jó későn volt szükség a főnévi [és a melléknévi mutató névmás megkülönböztetésére. A Bécsi kódexben láttam először ily példát: Betöltte mend a' földet *ez az alom* (Nytr. 1:71).

Ha azonban akár mutató névmásnak, akár névmutatónak tartjuk is, — az imént elmondottak után a különbség ugyis csak a szó hangsúlyos vagy hangsúlytalan voltán fordul meg, — az az egy bizonyos, hogy magánhangzón és mássalhangzón kezdődő szók előtt egyaránt eredetibb *az* alakjában hangzott. A *z* elmaradása jóval későbbi dolog; ezt többek közt igazolja az a körülmény is, hogy a Corpus grammaticorum legtöbb nyelvtana bajlódik a *z* asszimilációjával (*ab barát, ah harang, ac Cristus, ak kalán, am mester* stb.).

Időrendben a HB. után legrégibb nyelvemlékünk a Gyulafehérvári glosszák. Egész szövegében csak egyszer fordul elő a névmutató (*Öz kerezt fan figeu kepeben*). Szaggatottsága miatt nem tekinthető olyan szövegnek, amelyben az artikus szabályszerű alkalmazását vagy nem-használását megállapíthatnók.

A Königsbergi Töredék első részében szintén csak egyszer van névmutató kifejezés (*»Ez az isten, mint őt ősmérjük«*), holott a mai használat szerint 6-szor tennők ki. A KT. utóbb felfedezett részeiben egyetlen egyszer sem találkozunk a határozott névmutatóval. Ma körülbelül 15—16 helyen használnók ugyanazon szövegben.

Mindent összevéve megállapíthatjuk, hogy három legrégibb nyelvemlékünkben a határozott artikus nagyon ritkán fordul elő. Nehezen honosodott meg nálunk. A német hatásnak fokozott erőre volt szüksége, hogy e sajátsgot nyelvünk a maga teljességében felvegye. Vagy tán Mátyás alatt az olasz hatás is segítségére sietett? Az bizonyos, hogy a XV. század első feléből való Ehrenfeld-kódex, amely azonban jóval régibb eredetinek másolata és sok régiességet őrzött meg nyelvében, sokkal takarékosabban bánik a névmutatóval, mint az ugyane századból való Bécsi kódex. Míg az Ehrenfeld-kódexben sűrűn fordul elő a *puszta alany* névmutató nélkül (mikeppen *barat* barátanak Nytr. 7:1*; mikoron *angyal* vele mene 6. mert *harag* megh bant elmet 8. es ewtett *hideg* kemenen gewtriuala 14. azért mongya *apostol* 15. stb.) és körülbelül egyforma arányban váltakozik a névmutatóval (De *az hews* felele Nytr. 7:7. *az angyal* ez mondot fratertol eltere 9. de *az Byro* mykoron ew nagy regulayanac alatyat meg oluastauolna 11. mert *az barátok* Bodog Ferencznek halala vtan 12. es *az kaputarto* yew haraguuan 15.), addig a Bécsi kódexben a névmutató nélküli *puszta alany* ritkán fordul elő (Tégen *vr* irgalmassagot tñueletek Nytr. 1:1. parančola kedeg *kiral* 69. *fiu* tizteli ő atfat 190.). Annál gyakoribb azonban a névmutató (midőn *a birac* feiedelmkedne vala Nytr. 1:1. Es mondanakuala *a' nembériec* 2. igen keserőséggel töltöt be engemet *a' minden-hato* 2. megfordola Bétlehembe midőn *az arpac* előzer arattatnakuala 2. Történec kedeg hog *a zanto föld* vrat valuala 2. miglen *az arpa* es *a buza* a ővrőcbe vettetnenec 4. egbe gñlekezenec *a' bőlčec* 77. Azert megfordola *a' nep* sietelmel 97.).

* Alább is mindenütt a Nyelvemléktár lapjait jelezzük a példa után kitett számmal.

A Bécsi kódexben egészen rendes a jelzős alany mellett álló névmutató, az Ehrenfeld-kódex itt is takarékosabb és gyakran akadunk benne ilyen példákra: *Es ysteny felelet* megmond-
uan melyet vallotuala zent fterenc Nytr. 7:5. mykeppen *zent
lelek* eleue profetizalo zayaua meg monda 9. *Es bodog lelec* ...
mene ... cristusnak gyezeretyre 13. bár névmutatóval is előfordul:
Es mikeppen *az scent appastalak* voltak mend ez vilagnak czuda-
lotosok 7:1. úgy hogy *az mondot feleles* mendenestewlfoguan
uala ew ellene 8. Tehat *amondot Byro frater Bernaldot* vyue
hazaba 11.

A puszta tárgyat mindegyik névmutatóval szokta használni.

E. k.: es az *mysset* meghaluan 3. meg nyta *az aytott* 8. meg
nyttuan *az kapput* 8. *az lakast* melyet en tartottam ty es azzont
tarczatok 12. prophetalna es yelentene nem csak *az yewuendewott* 14.
hogy *az ewdewt* ystennec gyczerettire kewlczwk 16. — *B. k.*: es a
földet kiben zólettel 3. a *gdytót* senki mégné poreha 3. Ha akarod
birnod a *mezőt* 5. hanemha megmondangatoc ennekem *az almat* 69.
Ez utan latam a *kost* 86. Es a' *germeket* vettec a *bordelba* es a'
leant el attac boron hog' innanac 120. —

A jelzős tárgynál is rendszerint ki van téve a névmutató:
E. k.: es az *neky hagyot betegeh* tekelletest meg *vygastat* Nytr. 7:7.
B. k.: kéré hog' az *elmaradando gabona földet* zédnémég 3. — rit-
kábban fordul elő a jelzős tárgy névmutató nélkül, pl. *E. k.*: *Es
megmodot bezedeket* yol értuen 3.

Érdekes azonban két kódexünk között a különbség a bir-
tokos jelző tekintetében. Az Ehrenfeld-kódex leggyakrabban
névmutató nélkül, a Bécsi kódex névmutatóval használja.

E. k.: hogy *apostoloknak* ideytulfuguan wylag nem vallott oly
czudah embereket 1. Czwdaluan *ysteny nagy sagnak* magasagat 2. 3.
meg esmerne *madaraknak halaknak* es *lelkeseknek embernek fanak*
es *gewkereknek* es *vyzeknek* yozagy 14. — ritkábban névmutatóval:
mykoron volna *az zerzetnek* vikaryusa 8. vettne altal *az tonak* nemy-
nemew zygetebe 13. — *B. k.* rendesen: melleket *az aratonac* kezey
elhagandnac 2. egbe időnenek *az ozlopnac* megscentelesere 73. Ihrlm
fiait el attatoc a' *gőrdőgc* fiainac 120. — ritkábban: Ha akarod
birnod a *mezőt rokonsagnac* törüénéuel 5. a *birac* es *kiralnac* hatal-
masi űgekezic uala 77.

Határozónál mindkét kódexünk sűrűn használja a név-
mutatót:

E. k.: zent ferenc *akamoraba* (a kamrába) hogy mene 2. my-
koron mene *az vton* 5. *yewue az kappura* 7. mykoron le haytotta-

uolna magát az agyban 12. hordoya elky fordola az sygetbelewl 13. allat mynkett az hauon 15. menjetek az hospitalba 15. — *B. k.*: lön ehség a földön 1. Es monda az aratoknac 2. iðttel annéphéz 3. marcad te falatodat az ecétbe 3. E vala kedeg zokas a régiéknél 5. — Mindamellett az Ehrenfeld-kódexben sokkal gyakrabban találunk névmutató nélküli határozót, mint a Bécsiben. *E. k.*: es menbe fel-emelet arczaual 2. arwidel mendenedett kyket vallaz es agyad zege-neknec 3. nemelynappon aluala zent fferenc erdeuben vymadkozuan 7. megteruen erdeubewl 8. hogy emberektel ynka meg mewuettetnek 10. — *B. k.*: Es felelenec kiralnac a caldeosoc 69. a nag isten megmutat't'a kiralnac 72.

A birtokos személyraggal ellátott szók mellett az Ehrenfeld-kódex jóformán sohasem használ névmutatót, a Bécsi kódexben itt-ott előfordul névmutatóval is.

E. k.: *My uronknac* iesos cristusnac gyczeretyre es gyczew-segere 1. tudni melt azert hog *mi atyank* bodog fferench 1. hyua hogy az eucl *ew hazaban* nywgonnak 2. *te bezzedythez* mendenestewl-foguan semmyt nem hayla 5. nywmosal *en torkomra* 6. kere *ew hordoyat* 13. — *B. k.*: ő hiuattatic Elimélehneec es ő felesége Noemi-nec 1. menüetec *tő anatoknac* hazaba 1. ime *te rokonod* megfordolt ő népéhez 2. a te néped *en nepem* es *te istened en isteném* 2. — A Bécsi kódexben ritkábban artikulussal is előfordul: *a te néped en nepem* 2. *kicből es az en germékim* iznac 3. *bizon a' tő istentec* isteneknek istene 72.

A tulajdonnevek rendszeren névmutató nélkül állnak, kivételesen azonban névmutatóval is.

E. k.: *De az ylyes mykoron* volna az zerzetnek vikaryusa 8. — *B. k.*: *Ez a Noemi* 2. — A jelzős tulajdonnév néha névmutató nélkül áll. *E. k.*: Mert mikepen *aldott cristus* 1. auagy mikent *tisztasagos Siluester* 1. yhlette neked *vr iesus cristus* 11. — Az isten szó előfordul névmutatóval és anélkül. *E. k.*: Es hyua vala *ystent* hog mellett *ew* nem tehetnala hogy *az ysten* megtekellene 3.

Az értelmező is előfordul mind a két kódexben névmutató nélkül.

E. k.: es entewlem zegentewl *ew zolgayatol* 12. — *B. k.*: meltolial engemet *zarandoc nembériet* ésmernéd 3.

A Bécsi kódexnek egyik sajátága az is, hogy ha több azonos mondatrész van valamely mondatban, mindegyik előtt kiteszi a határozott artikulust:

Es elerede ő es minden sereg az zekereckel es a louageckal es a lőuóckel 8. tahát egbe tőrettetenec a' vas az eré a' föld az ezüst es az aran 71. — Csak a birtokos jelzőnél marad el: hallac

mend *a'* nep *a* trombitanac sipnac es hegedőnec es bozfaban alkotot igrec kessegnec es soltarnac dobnac . . . zozat't'at 78.

Legfeltűnőbb eltérések ezek szerint a két kódex között a következők:

1. Az Ehrenfeld-kódexben a határozott névmutató alakja majdnem mindig *az*, a Bécsi kódexben pedig magánhangzón kezdődő szó előtt *az*, mássalhangzón kezdődő előtt rendszerint *a*, *a'* vagy *a* + asszimilálódott *z*.

2. Birtokos jelző mellett az E. k. igen ritkán, a B. k. gyakran használ határozott névmutatót.

3. Személyragos névnél az E. k. jóformán sohasem alkalmazza az artikulust, a B. k. ellenben, — bár szintén ritkábban — szükségesnek tartja a pontosabb megjelölést.

4. Alany, tárgy, határozó az E. k.-ben mindig gyakrabban áll névmutató nélkül, mint a B. k.-ben.

Ha tehát ezen különbségeket figyelembe vesszük, joggal mondhatjuk, hogy *a névmutató elterjedésének tulajdonképeni ideje a XV. század*. Nem felvételének, hanem elterjedésének, meghonosulásának ideje ez a kor. Láttuk már fentebb, hogy a Halotti Beszéd idejében is megvolt bizonyos kezdetleges formában, a Gyulafehérvári Glosszáknban meg a Königsbergi Töredékben is előfordult, de tulajdonképeni megszilárdulása az Ehrenfeld-kódex eredetije, amely Horváth Cyrill szerint a XIV. sz. végéről vagy a XV. sz. elejéről való, és a Bécsi kódex közé esik, vagy helyesebben: e két különböző nyelvjárás nyelvén írt kódex világosan mutatja a névmutató gyors kifejlődését. Igaz ugyan, hogy a Bécsi kódexben még korántsem találjuk meg az artikulust mai használatát egész terjedelmében, de igenis minden olyan esetre találunk benne példát, amelyben a mai nyelv névmutatót használ. Jóval későbbi írásokban és könyvekben is találunk ilyen kifejezéseket: *ő háza*, *apostolok ideje* stb., de ezekkel párhuzamosan — utóbb rendszeren — előfordul: *az ő háza*, *az apostolok ideje* is. Szóval a példa megvolt, az analógiás hatás azután egy-kettőre elterjesztette az egész nyelvben, amint el is terjesztette.

Barna Ferdinánd azt mondja (Nyr. 2:536), hogy a névmutatónak három század óta megállapodott használata van. Eszerint Pázmány Péter nyelvben az artikulust majdnem ugyanolyan használatú, mint a mai nyelvben.* Mi ezt az időt szintén

* Csak néha fordul elő Pázmánynál *az ember* helyett *ember*.

elfogadjuk azzal a megjegyzéssel, hogy a tulajdonképeni fejlődés, a nyelvben való meghonosulás már ötödfél századdal ezelőtt megtörtént, de még másfél század kellett, amíg egynémely téren a visszafejlődés végbement. A legelső magyar nyomtatott könyvben (1533), Komjáthi Szent Pál leveleinek fordításában, ugyanis nemcsak a mai teljes használatot találjuk meg, hanem sok tekintetben még kiterjedtebbet is. Komjáthi tudnillik azonkívül, hogy a mai nyelvérzéknek megfelelően majd mindenütt kiteszi a névmutatót, még a tulajdonnevek, különösen az idegen személynevek mellett is sűrűn használja (oly mértékben, amint ma egy nyelvjárásunkban sem találjuk meg):

Az zenth Paal leueley magyar nyeluen (cím). Az nagysaagos groff Katalyn azonnak az nehay nagysagos Pereny Gabriel hazas Taarsanak az Comyathy Benedek hywseeges zolgalathyat . . mongya 4. az Origenes doktornak mondasa 17. lattatyk vala az Abraham maradekynak 20. Az Moyses tŕwrenyenek kethfele rezeth yria 32. Ezayas profeta penyg kyalth az Izrael nypyrwl 79. Es a David profeta mondya 85. kŕzwŕnyetek a Tryphenamoth 105. kŕzwŕnyetek a Mariath 105. kŕzwŕnyetek az Andronykomoth . . . az Amplyath. . . az Appellat . . . az Erodyonesth 105. kŕzwŕn tykteketh az Erastus 107. stb. Christusnak mind a két nevét — egyenkint és összesen — rendszerint névmutatóval írja: *az Christus Jesusnak* Euangelioma serynth igazgathuan 7. — A birtokos jelző mellett (*az vristennek* segeczegewl 7), a személyragos szónál (*az en kerestyen atyamfyayual akarnam kŕzleny 5*), az értelmezőnél (Egyetlen egy ydes fiat, *az nemes erkewlczw Pereny Janosth* tanoytanam) következetesen használja Komjáthi a névmutatót, holott a Bécsi kódex még ingadozást mutat ugyanezen esetekben.

Az első magyar nyomtatott könyv tehát egyszersmind névmutatónk fejlődésének záróköve. Ami ezután történt rajta, mondhatnók külső módosulás csupán s a mai napig tart. Értjük a névmutató alakját. Legrégibb nyelvemlékeinkben, — miként a mutató névmás is, amelyből fejlődött — állandóan *az* alakú. Az Ehrenfeld-kódexben már itt-ott akad egy példa (zent ferenc *akamorába* hogy mene 73.), amelyben mássalhangzón kezdődő szó előtt *a* alakja van, a Bécsi kódexben sűrűn találkozunk a *z* hasonulással, Komjáthinál hasonlóképen, de a hasonulatlan alak is előfordul, s mind a mai napig vannak nyelvjárások, amelyek *az-t* is mondanak mássalhangzón kezdődő szó előtt.

A névmutató teljes kifejlődésével természetesen önként létrejött a mutató névmás és a névmutató között levő alaki és értelmi különbség. Sylvester (1541) így határozza meg e különb-

séget*: »Articulus est in nostro sermone *az*, omnium generum et numerorum, *quae inflecti nescit*; nam *quae inflectitur, pronomén est*; minima quidem illa, sed *quae magnam orationi addat tum maiestatem, tum splendorem, si quis illa recte vtatur.*« — Sylvester egyébként arról is szól,** hogy a névmutató *z*-jét ki kell-e írni mássalhangzón kezdődő szó előtt és szabad-e hasonlult alakjában használni.

»Deuius noster literis prodidit huius articuli extremam literam *z* ad omnes eam sequentes literas immutari debere, non secus ac apud latinos vsu venire solet in praepositione *ad* cum in compositionem venit: ab barat, ah harang, ac Cristus, ak kalan, al lo, am mester, an nemzet, ap pap, ar remete, as sereg, at tengher, au uarga etc. his enim, et similibus vtitur exemplis. Cuius ratio, quamvis amici, mihi haud probatur. Primum, quod etsi *vulgus imperitum ad hunc loquatur modum*, non continuo tamen illius errori patrocinandum est, quin potius remedium illi quaerendum. Deinde, quod particulae *ab, ac, ad, af* etc. in nostro sermone omni prorsum carent significatione praesertim extra compositionem . . . Postremo, quod in omni fere lingua est quaedam in pronunciando varietas, ratio tamen orthographiae apud omnes certa est (*ἄγγελος*: angelos) . . . Horum exemplo et apud nos, etsi sunt, qui pronuncient ab barat, af farkas, ap pap, ad diak etc. *articuli tamen extrema litera perpetuo scribenda est per z*, non alias consonantes, vt ratio Orthographiae constet apud nos aeque ac apud caeteros nationes.«

Szenci Molnár Albert (1610) kétféle névmutatót ismer nyelvünkben:*** »Articuli Ungarici sunt duo: *az, ez*. In demonstratione rerum distinctarum *ez* voci propinquiore, *az* remotiori additur«. Alig gondolnók, hogy Szenci Molnár a nép nyelvében élő *ez, e* alakot értené a második névmutatón. Valószínűleg a régebbi nyelvben nagyon sűrűn használt közelebbre mutató melléknévi névmást számította az artikulushoz. Ugyanebben a hibában látszik leledzeni Tótfalusi Kis Miklós (1684) is:† »Particula *a'* vel *e'* sequentibus iisdem consonis apparet sequentem consonam duplicare, ut: *a' tál* quasi *attál*; *e' tél* qu. *ettél*; *e' bitang* qu. *ebbitang*; *a' róka* etc.«

Szenci így határozza meg a névmutatót: »Articulus est particula demonstrationis vel nota emphaticae (nyomatékos) significationis, qualis est apud hebraeos ׀ He cum puncto chametz

* Grammatica Hungaro-Latina (1541), Corpus gramm. hung. 27.

** Corp. gramm. hung. vet. 28:

*** Corp. gramm. hung. vet. 126.

† Ratiocinatio de orthographia, Corp. gramm. hung. vet. 626.

vocibus praefixa; ut חַיִּים Haisch, id est hic-vir«. Sylvester is a görögben s még inkább a németben meglevő artikulushoz hasonlítja a miénket. Komáromi Csipkés szintén idegen példákat említ: * »Particula az apud Hungaros idem valet, quod *the, an, a* apud Anglos; *de, het* apud belgas, *he* demonstrativum apud Hebraeos«.

A Corpus grammaticorum hung. vet.-ban két grammatikus, t. i. Szenci és Pereszlényi (1682) állít fel a névmutató használatára szabályokat. Amaz 9, ez 11 esetet említ. Itt-ott veszedelmesen hasonlítanak egymáshoz (pl. Sz. VI. pontja és P. VII.), egy dologban azonban lényegesen eltérnek. Szenci VII. pontja tudnillik így hangzik: »Ante nomina propria et in locutionibus proverbialibus articuli *interdum* ** omittuntur, ut: Pál plántált, Apollo ótózott«. Pereszlényinek ugyanerre vonatkozó szabálya (I.) ezt mondja: »Ante nomina propria articuli *fere* (= többnyire) omittuntur; láttadé Pétert, vidistine Petrum? Sed si cum aliqua emphasi proferantur, articulum admittunt«. Világos itt az ellenmondás. Szenci szerint *néha marad el* a névmutató a tulajdonnevek mellől, tehát rendesen ott szokott lenni, Pereszlényi ellenben azt tartja, hogy *néha nem marad el*, vagyis bizonyos esetekben helye van a névmutatónak a tulajdonnév mellett is, akkor, amikor nyomaték (emphasis) van a szón. Leszámítva természetesen a leszámítandókat, — így azt, hogy Szenci inkább a folyó-, hegy- és tájneveket érthette a tulajdonneveken, míg Pereszlényi inkább az ország-, város- és személynévekre gondolhatott, ugyanígy azt is, hogy más-más nyelvjárás nyelvét beszélték, — mégis felmerül a kérdés, nem azzal a jelenséggel van-e dolgunk, amelyet Komjáthi fordításánál hangsúlyoztunk, hogy t. i. megszilárdulása után a névmutató gyakran fordult elő személynévek mellett? Azt hihetnők, hogy Szenci azért tartotta szabályosnak a tulajdonnév mellett álló névmutatót, mert a folyó-, hegy- és tájneveken kívül a személynévek mellett is sűrűn használták az

* Corp. gramm. hung. vet. 846.

** Úgy is értelmezhetné valaki Szencinek ezt az állítását, hogy: Ante nomina propria articuli *omittuntur*, et in locutionibus proverbialibus *interdum*, szóval, hogy Szenci véleménye szerint: a tulajdonneveknél *nem* áll artikulusz, a közmondásokban pedig *néha* elmarad. Nem hisszük, hogy ez valószínű volna, mert 1. az *interdum* az alany és az állítmány között áll, tehát világosan az egész mondatra vonatkozik; 2. a különben olyan pontos Szenciről ilyen magyarázattal feltennők, hogy a rendkívüli sok kivételt (folyó-, hegy-, táj-, sok helyen keresztneveknél) egyszerűen mellőzi.

ő idejében; Pereszlényi korában pedig ez a használat már visszafejlődött, vagy legalább szűkebb határok közé szorult.

Igazolja némileg e véleményünket Pázmány, aki — bár ritkábban — névmutatót tesz olyan személynevek mellé, amelyek ma névmutató nélkül állanak:

látván az *Salamon* éppületit 20.* az *Sz. Pál* mondásaként 24. az *Lactantius* mondása szerint 33. noha az *Ptolomaeus* tetczése szerint 35. Sz. Ágoston ugyanezen dolognak bizonyosságára hozza elő az *Áron* vesszőjének gyökér és nedvesség nélkül hertelen virágzását, 57. az *Bálám* számára okossan és emberi nyelven szólla uo. az nap megállott az *Jósue* parancsolattýára uo. méltó azért átokra az *Plinius* okoskedása 64. az *Christus* tanítványának 72. az *Porfyrius* írásból 73. az *Apollo* szavából uo. stb.

E példákból nyilvánvaló, hogy a személynevek mellett Pázmány nagyobb szabadsággal használta a névmutatót, mint ahogyan a mai irodalmi nyelv, de ha Komjáthival összehasonlítjuk, mégis azt találjuk, hogy már Pázmány idejében sokat fejlődött vissza e téren az artikulussal használata. Ő tudnillik személynevek mellett rendszerint csak akkor használ névmutatót, amikor az illető személynév birtokos jelző; egyébként — például ha alany — nincs kitéve az artikulussal: Ez okon mondgya *Sz. Pál* 18. így okoskodik *Eusebius* doctor uo. ilyen bizonyosságot támaszt *Nazianzénus* 19. az mint *Sz. Ágoston* írja 24. ugyanezent írja *Cassiodorus* 29. — Komjáthi ellenben rendszeren, sőt következetesen kiteszi a személynevek mellett a névmutatót. Már most Szenci Molnár Albert nyelvtana 1610-ben jelent meg, ő maga pedig 1574-ben született, tehát abban az időben élt, amikor a visszafejlődés történt. Csakhogy ez a regresszió nem ment olyan gyorsan, mint hinnők. Zrinyi éposza például 1651-ben jelent meg, tehát majdnem egy fél századdal Szenci és Pázmány művei után és mégis sűrűn használja a névmutatós személyneveket: kiált a *Szulimán* I. 47. Egyik az *Olindus* I. 81. Így ég a *Kumilla* szerelem mérgétől XII. 23. — Ha tehát látjuk azt, hogy Szenci előtt, sőt még utána is jó ideig a személyneveket is mondták artikulussal, miért ne tehetne volna ő a sok kivételt szabállyá, s ami ma szabály, kivétellé? Hiszen a folyó-, a hegy-, a tájnevek ma is mind névmutatóval állanak, s ha még a személynevek nagy részét is hozzájuk számítjuk, bizony a névmutatós tulajdonnevek jutnak többségre!

* Kalauz, Bellaágh Aladár iskolai kiadása.

Pereszlényi idejében (1682) már más viszonyok voltak. Egyre ritkábban használják személynév mellett az artikulust, tehát a kivételek száma egyre apad, s azért a szabálynak úgy kellett alakulnia, hogy a névmutatós személynevek legyenek a kivételesek s a névmutató nélküliek a szabályosak.

A Corpus grammaticorum többi nyelvtana, azután Meliboeus* és Adámi (1763) német nyelvű grammatikája, Sajnovics (1770), Kalmár Prodromusa (1770) semmi különösebbet nem mond a névmutatóra vonatkozólag, legfeljebb az utóbbi egy vaskos hibát ejt**: »Articulus *a* . . . determinat rem ad modum definitorum: der die das, the, il la lo, le la, ac *ad modum slavonici: ten ta to*. Holott tudvalevő, hogy pl. a tótban *ten boh* nem annyit tesz, mint »az isten«, hanem »ez az isten«, tehát a *ten* mutató névmás és nem olyan névmutató, mint a német *der die das*, az angol *the* stb.

Rendkívül széles alapon foglalkozik azonban a névmutatóval Gyarmathi Sámuel (1794). Elsőbben elkereszteli az artikulust nemzőszónak, azután sajátos logikával így folytatja (110 l.): »Elé számlállyuk hát mind azokat az okokat melyekből eléggé meg-mutatódni képzeljük azt, hogy ezek a' szótskák *az, a', ez, e'*, sem magánosan, sem kettőztetve *nem neveztethetnek nemző szóknak*«. Alább azután 18 keményen kicirkalmazott pontban tisztára agyonüti a nemzőszót. Bebizonyítja, hogy a magyarban nem lehet nemzőszó, mert *nem* nincsen. Csakhogy elég ravaszul a nemzőszó után zárójelben mindig odateszi az artikulust. Önkényesen válogatott példákön bebizonyítani igyekszik Gyarmathi, hogy az artikus »helyesebben neveztetetik mutató névmásnak« (112). Van azonban egy figyelmet érdemlő, ravaszkodó okoskodása a tulajdonnevek mellett álló artikulusra vonatkozólag is***:

»Tudom én azt jól, hogy Magyar Országön az, égyigen meg-rögzött hibás szokás, hogy a' vezeté (sőt a tulajdon)nevek elejében is oda szokták tenni: *az Ónadi, a' Péter 's a' t*. De hogy ez igen tetemes hiba, és hogy magyarul é'pen nem tud az, a' ki úgy beszél, így bizonyitom-meg; Képzeljük hogy egy Fő-Vezér elejében égyyszer-smind, béjelenteti magát két város Követje: egyik *Komáromból*, kinek neve *Kolosvári Pál*, másik *Kolosvárról*, kinek neve: *Tót János*,

* Gyarmathi (Bev. XXIII.) Meliboeus nyelvtanának első kiadását 1740 tájára teszi, pedig 1729-ben jelent meg; a második kiadás 1754-ben, a hatodik 1779-ben.

** 432. l.

*** Okoskodva tanító magy. nyelvmester 116.

ki-lépik a' Vezér udvarló Palotájába, és akarván leg-előbb-is beszélni a' *Kolo'svári* Követtel, azt kérdi: Mellyik a' *Kolo'svári*? Ezt halván *Kolo'svári Pál*, elé-ugrik, 's azt feleli: Én vagyok. Beszél velle a' Vezér, 's látja hogy semmit se tud mondani *Kolo'svárról*, tsudálkozik, és értetlenség származik a' hibából, nem kell vala hát a' *Komáromi* Követnek elő állani, hogy ő volna a' *Kolo'svári*, holott ő vala a' *Komáromi* Követ. Ugyanis ha a' Vezér ötet nevin akarta volna szöllitani, így kérlette volna: *Hol van Kolo'svári*? Minthogy pedig még a' neveket nem tudta, nem beszélvén többször velek, igen heljesen kérlette így, a' hazájáról nevezve: *Hol van a' Kolosvári*? az az: *Követ*? ... ha azt mondanók *Hol van a' Szabó*: már azon mindjárt égy nadrág tsináló *Szabót* kellene érteni. Azonban méltó azt itt meg-említeni, hogy ez az egész a' Német nyelvből ragadott a' Magyar Országiakra. *Wo ist der Batori*? *Wo ist der Szabó* 's a' t. Hányják-el hát mint haszontalan hibás ragadományt.<

Ezek az önkényesen választott és tetszetős példák természetesen a legkevésbbé sem magyarázzák meg azt, hogy miért nem szabadna a magyarban névmutatós személyneveket használni, annyit azonban mégis bizonyítanak, hogy Gyarmathi idejében is sűrűn használta a népnyelv a személynevek mellett az artikulust. — Ez a kérdés egyébként mai napig sincs eldöntve. Alább a névmutató használatánál bővebben foglalkozunk vele.

Révainak 1806-ban megjelent grammatikájában semmi különöset sem találunk az artikulusra vonatkozólag, legfeljebb kiemeli, hogy a német és egyéb nyelvektől eltérőleg a magyarban a névmutató gyakran együtt áll a mutató névmással: »Amice conuenit in nostra lingua hic articulus cum demonstratiuis, sibi prae-missis; *ez az élet*, ista vita; *az az ember*, ille homo« (297).

Az azóta megjelent nyelvtanok sem tüntetnek fel semmi változást az artikulus használatában vagy alakjában. Mind mai napig majdnem teljesen ugyanazon szabályok szerint használjuk, mint 300 évvel ezelőtt pl. Pázmány korában. Alakjára vonatkozólag megjegyezhetjük, hogy egyik-másik írónk mindenkor *az*-nak írja*, de ha emlékezünk Sylvester szabályára (articuli tamen extrema litera *perpetuo* scribenda est per *z*), joggal feltehetjük, hogy — bár valószínűleg egyes esetekben *z*-vel is ejtették — általában csak írásbeli sajátság volt s a *z* helyett asszimilálódott mássalhangzót ejtettek.

* Pázm.: szépen tanítták az fiakat *az* golyák példájával 33. *az* hóldnak fogyása 37. *az* szent doctor uo. *az* csillagoknál uo. formálá *az* sárt 43. az próféták írásból 47. stb.

Azonban sem a hasonulásnak, sem az *az*-os írásmódnak nyomát sem találjuk már Mikesnél.* Jó hosszú ideig, a XIX. század közepéig, *a'* alakja van ezután a mássalhangzón kezdődő szó előtt álló névmutatónak. Ma a teljesen megállapodott szabály az, hogy magánhangzón kezdődő szó előtt *az*, mássalhangzón kezdődő előtt *a* áll. Mind a kettő hangsúlytalan. Hangsúlyos csak akkor lehet a névmutató, amikor az összesség nevének egyede-sítését, — amit a mutató névmás el nem végezhet — különös nyomatékkal erősítjük, pl. »Hasonló módon bármely más hivatás-ban is meg lehetne tenni ezt a megkülönböztetést s beszélni lehetne például a tisztességes orvosokról, a tisztességes sajtóról, a tisztességes közigazgatásról stb.« (Esti Ujság, IX. 117. vc.)**

Fejtegetéseink alapján már most a névmutató történetét a következő korszakokra lehetne felosztani:

I. *Felvételétől a Halotti Beszédig* (XIII. sz. 3. évtől). Hogy mikor történt ez a felvétel, azt biztosan meg nem állapíthatjuk, hanem valószínű, hogy nem nagyon sokkal előbb a HB. koránál.

II. *A Halotti Beszédétől a Königsbergi Töredékig* (XIV. sz. 2. fele). Ezen idő alatt a névmutató megmarad azon szűk kor-látok között, amelyek közt a HB. korában volt.

III. *A Königsbergi Töredéktől az Ehrenfeld-kódexig* (az eredetijét értjük, amely legkésőbb a XV. sz. első éveiből való, s amelynek nyelvi sajátosságait nagyrészt megőrizte a másolat). Ez a kor a fejlődés kora, mert az Ehrenfeld-kódexben már sűrűn fordul elő.

IV *Az Ehrenfeld-kódextől a Bécsi kódexig**** (XV. század). A Bécsi kódexben már minden olyan esetre van példa, amely-ben ma névmutatót használnánk.

V. *A Bécsi kódextől a Komjáthi-féle fordításig* (1533). A fejlődés betetőzése, sőt a mai használaton való túlcsapása.

* Hogy azonban asszimilálódott alakjában a nyelv később is hasz-nálta, mutatja Fogarasi nyelvtana (124. l.): »a' király vagy a király (közön-ségesen így mondatik ki akkirály)«.

** A Nyr. szerkesztője közli velem azt az érdekes népnyelvi meg-figyelést, hogy a dunántúli nép (Veszprémben, Somogyban) hangsúlyozni szokta a névmutatót az ilyenféle felsorolásban: *A* földem szántatlan, *a* szőlőm kapálatlan, *a* krumplicim szedetlen.

*** Valószínű, hogy az Ehrenfeld-kódex — már mint amelyik ránk maradt, — majdnem egyidős a Bécsi kódexszel, de bebizonyítottak kell vennünk, hogy, ha csekély idő van is kettőjük között, az Ehrenfeld-kódex sokkal régebb eredeti után készült másolat s így a névmutatónak minden-esetre régiebb használatát tüntetheti fel.

VI. *Komjáthitól Pázmányig* (1613). A visszafejlődés kora. Különösen a tulajdonnevek mellett használt artikulusz megnevezésének ideje ez a kor.

Pázmánytól a mi korunkig nagyon kevesett változott az artikulusz használata. Megtörtént ugyan, hogy a népnyelv — és az irodalmi is — egyes rendkívüli esetekben (pl. határozószóknál: még *a tegnap* megmondtam; annak ünnepe *a tegnap*, A Nap II. 51. l.) kezdte használni, amire régebben nem találunk példát. de ez oly elszigetelt jelenség, hogy bátran kimondhatjuk: *három évszázad óta megállapodott használata van a névmutatónak.*

(Vége köv.)

RÉGER BÉLA.

A FŐNÉVI IGENÉV ARANY JÁNOSNÁL.

(Harmadik közlemény.)

2. A főnévi igenév mint tárgy.

Nem nagy fejlődés kellett ahhoz, hogy a latívus értékű s datívus eseteknek megfelelő főnévi igenév a szintén latívus értékű tárgyesettel járó igék mellett is szerepeljen. Hisz a tárgyeset is irányt jelez, de — mint Brassai mondja — még egyebet is tesz nyakon is ragadja, ami felé irányul, amit az irányhatározóval nem tesz, hanem illő távolságban marad tőle.*

Így áll tehát a főnévi igenév mint a mondat tárgya leginkább a következő igék mellett: *kezd; akar, kíván, óhajt, vágy; szeret; szokott, talál, próbál, elfeled; mer, merészel; bír, tud, ad.*** — Ezek az igék nem is annyira a személyre vagy tárgyra való áthatást, mint inkább neki irányulást jelentenek.*** A vezér-igének és a főnévi igenévnek ugyanaz az alanya.

* A magyar mondat 3:282; idézve NyF. 3:51. — Így fogva fel a dolgot, nem is tekinthetjük külön mondatrésznek a tárgyat, hanem a három kategória: alany, állítmány és határozók osztályai közül ez utóbbihoz sorozzuk. (Az ural-altáji nyelvekben a tárgynak külön mondatrészszé való fejlődését nagyon elősegíthette, az átható igéknek a tárgyas ragozással való elkülönítése.) — Elégge bizonyítja ezt, hogy a rendes átható igéket gyakran tárgytalanul használjuk (Simonyi Zs.: MNyelvtan 27. l.), az irányt meg gyakran helyhatározói ragok helyett tárgyesettel fejezzük ki (uo. 98. l.).

** Uo. 95. l.

*** Sok nyelvtan nem tekinti ezeket az igéket teljes értelmű igéknek. hanem a német módjelző segédigékhez hasonlóknak, melyek csak a főnévi igenévvel együtt adnak teljes értelmű cselekvést.

Az előforduló igék közül találkoztunk is már a kezdést, szokást, s az ellentétes ráunást jelentőkkel a véghatározói főnévi igenév tárgyalásánál. Ezek ugyanis majd *t*-ragos, majd irányragos tárggyal állanak. Rendesen az igekötő (*meg, el*) teszi tárgyassá ez igéket.

Kezdem reményim főcskefészkit építeni I. 86. Kezdi hunyorgatni szempilláit V. 210. Kikben hatni elkezd a méreg I. 454. stb.

Meglopni *akarja* I. 4. Nem akarunk elveszni I. 27. Nem akart meglátítani I. 32. Többet akaránk tudni I. 26. Nem akar éledni I. 97. *Akarja* hinni I. 127. Nem akartál soha többnek látszani I. 180.

Elhagyni a szelid ég nem *kívánt* I. 427. Bosszut, melyet állni kívánt II. 297. Enni vagy inni senkise kívánt IV. 49. Élted táplálni kívánnám IV. 115. Kivánsz az istenektől tanulni Arist. I. 117.

Óhajtok pihenni I. 197. Óhajta felvenni a szent keresztet I. 306. Ne óhajtsd látni szembe I. 443. Óhajta látni Miklóst II. 174. Óhajtottam lenni veled szembe II. 421. Óhajta: Etelnek szárnyán hadakozni, zsákmányt haza hozni II. 324. (E példában a puszta főnévi igenév teszi tárgyas ragozásává az állítmányt.)

Vágyndám lenyugodni I. 465. Munkálni, hatni, küzdeni *vágy* a test I. 429. Borju, mely lenni *vágy* szabad I. 282. Meghallani *vágyol* III. 33. Életét kinyújtani *vágyik* IV. 2. 41.

A *kíván, óhaj, vágy* igék analógiájára a *remél, hisz, vél* és más rokon jelentésű igék, s az ellentétes *retteg* ige mellett is áll a főnévi igenév tárgyképen:

Mellyet bocsátni reméltek III. 25. Hitte annak vetni végét II. 414. Tisztünknek hívők veled közölni Sh. Haml. 17. Jobbnak vélik, nem várni be Lajost IV. 2. 107. Hallni vélem I. 62. Legnemesebbnek tartod győzni s hadakozni Arist. I. 131. Vétkeléd a királyfit megölteni Sh. Jk. 67. Nem rettegik anyjokat terhelni III. 59.

Szeretitek látni a kék eget I. 11. Szeretném látni I. 85. Szeretnék odamenni I. 174. Henyélni jobban szeret I. 235. Szeretnék énekelni I. 257. Szeretné látni, hallani I. 300. Ki szeretne gazdagonodni, könnyű módon pénzhez jutni I. 348. stb.

A *szeret* analógiájára más szintén érzelmet és lelki állapotot kifejező igével is összekötjük a főnévi igenevet:

Fájlalom sárral dobálva látni benneteket Arist. III. 31. Nem rösteli elméjét új tudományba ártani Arist. I. 137. Röstelt egész nap fölmenni II. 129. Ez oláh példán nem röstel járni III. 42. Bogarászni restel I. 206. Nem röstelé kiáltni egy nagyot I. 281. Sajnál nézni urára I. 220. Azelőtt sem sajnált adakozni IV. 2. 14. Táncolni, dalolni se szégyell I. 493. Szégyenleve káromkodni tisztességes módon I. 214.

Nem *szokta* küldeni ingyen a lapot I. 160. Megszokná az ember fel se venni I. 100. Így szokta mondani az apjok I. 207. stb.

Ugy *talált* megütni II. 103. Ott járni *talált* II. 316. Koccanni *talál* kardja vége II. 410. El *talál* szaladni III. 406. Szólni *találna* IV. 180. *Talált* lovagelni IV. 2. 142. stb.

Elfeledett búváldozatul ebet ölni III. 65. Elfeledé zsebjét *el*-látni III. 77. Szurkálni *feledtem* Arist. I. 130. *Feledsz* bort *tölteni* Arist. I. 239.

Éffélet maga is csinálni *próbálgat* I. 207. Ne próbáld *kisebbiteni* a becsületét I. 235. *Próbálják* elnyomni II. 294. *Próbálj* onnan kirepülni IV. 115. Apulia városit elvonni *próbálja* IV. 2. 70. Sereget toborzani *próbálj* IV. 2. 142.

Ez utóbbiak analógiájára a *kísért, tanul, elűn, elmulaszt* igék mellett is áll tárgyként a főnévi igenév:

Játszol a karddal, övezni *kísérted* II. 315. *Megkísértők* egyenkint hatolni fel II. 391. *Meg* nem kísérthetem szólni bájaidról II. 422. Hiába *kísérti* bontani IV. 119. Lebeszélni nem *kísért* meg IV. 2. 147. *Megkísérti* visszavenni Arist. II. 252. Nem *kísérti* mérni magát Arist. III. 57. Imádni *tanulja* az Istenséget I. 239. Nevetni *megtanultam* I. 241. Repülni *tanul* I. 279. Ne mulassz *költöni* I. 397. El is unta nézni II. 73. Elunták nézni a napok lehunyát II. 387. Fél lábán állni *megunván* III. 18. Eluntak otthon *ülni* II. 268. Ránézni örömmel soha el nem *unnék* IV. 173.

Nem *mernek* feléje szállani I. 67. Öklelni *mer* I. 82. Ki *mer* hajlékot nyitni I. 89. Ki *merne* szólni hangosan I. 106. Nem *mer* fakadni I. 107. Fölvenni nem *meri* I. 111. stb.

Merészlitek tagadni III. 238. *Merészele* minket mondani alatta IV. 60. *Merészelt* enyhületet hozni IV. 143.

Ki el *bírsz* feledni annyi könnyes arcot I. 9. Nem *birnak* lépni I. 17. Ne *birjalak* elküldeni I. 21. *Birhassák* követni I. 91. Mozdulni nem *bir* I. 142. Tul *birja* élni a reményt I. 115. Fel *bir* élesztetni I. 202. stb.

Keservesen *tud* kitérni I. 17. Sejtteni *tud* I. 20. Szíve *tudott* a virágért fájni I. 36. Ragyogni, sőt vakítani *tud* I. 109. Mozogni *tud* I. 156. Tudok beszélni I. 158. stb.

Anyá esd, ha esdeni *győz* I. 417. Alig *győzte* nyelni II. 86. Egy-egy szál pelyhet *győzők* adni II. 137. Hogy felelni *győzzön* II. 164. Alig *győzi* lesni II. 174. Nem *győz* kitérni II. 399. stb.

Három se *érkeznék* vele versenyt enni II. 86.

Tárgyként áll még a főnévi igenév egyes kifejezésekben a *kap* és *kér* mellett, bár a főnévi igenév e szerepe eltolódás eredménye, a főnévi igenév tkp. csak véghatározó:

Lovak enni *kapnak* II. 189. Nem *kértem* innya tőled Arist. III. 99.

Az *akar* igével rokon jelentésű elhatározást, *szándékot* jelentő igék mellett is előfordul a főnévi igenév mint tárgy:

Elcsántam férjemül fogadni II. 453. Elvégzé gyűlést hirdetni Arist. III. 31. Eltőkéled pallosodnak élet fenni I. 189. Eltőkélttem minden szónokot lebőgni Arist. II. 6. Felfogadá: soha többé szót tem emelni III. 63. Védni fogadá Sh. Jk. 21. Fogadók megmen-neni II. 354.

De nemcsak ezek, hanem a megfelelő műveltető igék mellett is tárgyl áll a főnévi igenév: a *rendelést, meghagyást, javallást, tanácsolást*, s az ellentétes *tiltást* jelentők mellett.*

Ezek mellett már nem ugyanaz az alanya a vezérigének, mint a főnévi igenévnek, hanem a főnévi igenév alanya részes tárgy lesz a főmondatban (dativus cum infinitivo); személyét a főnévi igenéven személyraggal meg is jelölhetjük.

Rendeli versünk irogatni III. 32. Kiknek rendelte megszállani III. 104. Védned rendeli Arist. I. 70.

Meghagyá bocsánatot kérnem I. 414.

Az ostromot félbenhagyni *tanácsoltam* III. 389.

Javallom a követekkel szerződni II. 281. Javaslott haderőt vinni be II. 435. Volt ki javasla mind kard élére hányni IV. 179. Javaslam kecskét levágni Arist. I. 47.

Megtöltötte e nemét folytatni a harcnak III. 109. Tiltja fűrödni Arist. I. 170.

A hasonló szerkezetű *ad, hagy, enged* igék mellett szintén tárgyként áll a főnévi igenév:

Isten ne *adja* tanulnod tenmagad kárán II. 224. Enniők adatván IV. 2. 111. stb.

Hagyj epednem I. 202. Hagyja fékkel igazítani száját II. 211. Hagyjuk e vadat elejteni másnak II. 298. Hagyta nyujtanom II. 419. Hagyjad felednem II. 420. Fát hagyja vágni III. 366. Nem hagyja tudatnom III. 127. stb.

Engedi Gyöngyvérnek borítani csókkal II. 285. Látni a színét se engedi II. 369. Engedd elismernem II. 415. Engedd hírül adnom II. 415. Engedd látnom őket III. 242. stb.

A valakinek valami cselekvést engedni rendelni stb. szerkezethez hasonló a valakire valamit *rábízni*; ez ige mellett szintén tárgyként áll a főnévi igenév:

Ezt őrzeni zsoldosira bízza IV. 2. 116. Rád bízták eligazítani Arist. II. 397. Rád bízták békét kötni Arist. II. 7.

* A tisztán parancsolást jelentő ige mellett azonban nem fordul elő a főnévi igenév, hanem hogy-os tárgyi mellékmondat; a magyar nyelv nem — mint a latin — a parancs tartalmát, hanem a felszólítást fejezi ki.

Az accusativus cum infinitivo szerkezet.

Az említett *hagy, enged* jelentésű igéknek a valakinek valamit rendel stb. szerkezetén kívül van másik szerkezetük is: *valakit vagy valamit rendelni valamire*. Ezekben az esetekben az infinitívus úgynev. objectum praedicativum-a a főmondat tárgyának. S ez az obj. praedicativumként álló főnévi igenév az alapja az accusativus cum infinitivo szerkezetnek. Az állítmány tárgya ugyanis eltolódás útján a főnévi igenév alanya lesz, s ez igen alkalmassnak látszott az indogermán nyelvekben a gyakorta előforduló mondást, érzést, akarást jelentő igék mellett álló mellékmondat rövidítésére.

A magyarban rendszeren csak a *lát, hall, érez* — *hagy, enged* igék mellett fordul elő. Ezeknek kifejlődését is a XVI. századtól megkezdődő latin hatás mozdíthatta elő. Megvolt a nyelvben magában is a hajlandóság a rövidítésre, hisz a finn nyelv is fejlesztett ki hasonló szerkezetet (*näen hevosten tulevan*), más úton ugyan, de mégis csak ilyenformát. (Látom a jövő lovat ~ látom a ló jövőjét.) Bár talán a finn szerkezet se független alkotás, hanem az indogermán nyelvek hatása alatt fejlődött ki.*

Hogy mennyire nem ósnyelvi örökség az accusativus cum infinitivo szerkezet, eléggé mutatja, hogy a latinban teljesen hasonló szerkezettel bíró mondást jelentő igék mellett a magyar nyelv nem használja. Pedig próbálgatták idegen mintára, a népnyelvbe, sőt a népköltésbe (Nyr. XXX:310) is átment a nagyon elterjedt Károlyi biblia hatása alatt, mégsem állandósult; bár hébe-korba legjobb íróinknál is előfordul. A finnugor nyelvekben ugyanis ezek mellett a mondást jelentő igék mellett mellérendelő szerkezet, illetőleg egyenes beszéd divatozott, mint a zürjén-votjákban mind máig is (Nyelvtud. Közl. XVII:288).

Lehr Albert Arany Toldijához írt magyarázatában azt mondja, hogy a magyarban igazi acc. c. inf. szerkezet nincs, csak hozzá hasonló olyan szerkezet, melyben az igének két tárgya van (464. l.). A nagy elkülönítés azonban a latin és német acc. c. inf.-októl nem szükséges. A latinban is, németben is, épúgy mint a magyarban az acc. c. inf. úgy keletkezik, hogy az ember egy tényt — pl. a sas száll — észrevesz, s azt mondja: látom a sast szállni. Hogy külön is vonzhatja a *lát* ige mindegyik tárgyat, abból nem

* A latinban van is ilyen szerkezet, mikor a látás vagy hallás közvetlenségét akarjuk kifejezni: *video te scribentem*.

következik, hogy én most csak a *sast* vagy csak a *szállást* látom, hanem együtt: a *sas-szállást* látom vagy a *szálló sast*. Határvonalat vonni tehát e tekintetben a magyar, másrészt a latin és német szerkezet között fölösleges. Annál kevésbbé, mert pl. a mai németiségben csak azokban az esetekben használnak acc. c. inf.-ot, mint a magyarban; sőt még a Lehr említette korlátozás is — mint Simonyi írja — megvan a németben gyakorta, hogy hangsúlyos vezérigé után *hoggy*-os mellékmondat áll:

Arcom elborulni látod I. 192. Láttam Tyrtaeust buzdítani a csatát I. 204. Mozdulni látom az eget I. 288. Ha őt mosolyogni látod I. 397. Kik távol ragyogni látták I. 413. Gyakran látni Márkust kibukkanni I. 256. Anyját látja jönni a korlátok felől II. 105. stb.

Hallgassuk egymást bűgni I. 42. Hallál imádkozni I. 27. Nem hallják a dalnok énekét zöngeni I. 204. A túlsó szomszéd is hallá mosolyogni I. 216. Hallom suhogni lépteit I. 369. stb.

Érzem lobogni szellemét I. 369. Érzed a cseppeket égni III. 128.

Még egy-két hasonló jelentésű ige mellett is előfordul e szerkezet:

Nézem a világot elfolyni felettem II. 231. Nézd lábait mártogatódni III. 8. Nézi Hábert égni III. 131.

Kivehette dörgegni a vezért III. 442.

Kit hajolni *tapasztalt* II. 352.

Téglát vetni ha *sejtyük* Arist. I. 175.

Hitestársát alunni *vélte* III. 273. Poroszlót jöni vél I. 260.

Hitte annak vetni végét II. 414. Édes bosszút hitt a halálban rejleni III. 469.

Nem *hagyá* pihenni Pétert az igazság I. 360. Nem hagyta cselédit vele halni meg I. 393. Hagyván Buda lelkét hánykódni magában II. 226. Téged alunni hagyunk II. 307. Testét veszni hagyá II. 379. Vergődni hagyta Piroskát IV. 128. stb.

Engedi azt kilövelni III. 18. Nem engedte őket hitszegővé lenni III. 329. Ne engedje leányát napon járni Sh. Haml. 45.

A *parancsol* s az ellentétes *tilt* ige mellett is előfordul olykor ez a szerkezet, de — mint említettük — ezek mellett a magyar nyelv rendesen *hoggy*-os mellékmondatot használ:

A császár Eteléhez *parancsola* menni II. 278. Egyenest énhezám jöni *parancsolta* II. 280.

Óráam nem lévén, mely *tiltsa* tűnni az időt III. 78.

(Vége következik.)

SZEGLETI ISTVÁN.

MAGYAR ELEMÉK A MÓCOK NYELVÉBEN.

II.

ēclējiē (∪∪∪): *eklézsia*.

fat'ol (∪∪): *fátyol*.

fägädäü (∪∪∪): *fogadó*.

Horea bea la fägädäü

Domnii fug färä hint'eü:

Hora iszik a fogadóban, az urak szaladnak hintó nélkül. Ebből: *fägädar* (∪∪∪): korcsmáros; *fägädäriřä* (∪∪∪∪): korcsmárosné.

fägäduiēsc (∪∪∪∪): *fogad*. *Cine fägäduēște mult, nu dă bucuroș*: aki sokat *igér*, nem szívesen ad. Ebből: *fägäduinřä*, *fägäduialä* (∪∪∪∪): *igéret*.

fägädaș (∪∪∪): *fogadás*. *Am venit să-mi dai fägädașul*: jöttem az *igéretért*.

färřäluēsc (∪∪∪∪): *fércel*.

fed'ēü (∪∪): *fedő* (couvercle).

felüü (∪): *féle*; *felüü bun*, *felüü rău*; jó-, rossz fajta; *felüü de felüü de oamenī sînt pe lume*: *mindenféle* ember van a világon; *ce felüü?*: micsoda? *felüü și chip*: mód, kép. *Cercat-o el în tot felüul și chipul să scape, dar n'a putut*: Próbált ő minden módon és képen menekülni, de nem tudott.

felē (∪∪): *fele*, félkupa értelemben.

Tot cu cupa și cu felea,

Pină rămînsei cu pîlea:

egyre kupával és felével (t. i. ittam), amíg nem maradt rajtam egyéb a bőrömnél.

fēlēharř (∪∪∪): *felhérc*.

fēlēluēsc (∪∪∪∪): *felel*. 1. felel valamiről, jót áll. *Feleluēsc despre aceea, că calul n'are gance*: felelek (jót állók) arról, hogy a lónak nincs semmiféle gáncsja. 2. visszafelel. *Nu ți rușine să feleluēști mîni-ta*: nem szégyenled magad visszafelelni anyádnak.

fēlēlet'üü és *fēlēleat* (∪∪∪): *felelet*, felelősség. *Vînd pe feleleat (felelet'üü)*: feleletre (felelősségre) elad valamit.

fēlēșugă (∪∪∪∪): *feleség*; tréfás értelemben.

fēlēcazä (∪∪∪): *felező*-szóból oláh képzés. Az a seprő, melyel a kitaposott gabonát megtisztítják a polyvától.

fēlēzuēsc (∪∪∪∪): *felez* (balayer le blé vanné pour le nettoyer des balles).

fēliřa (∪∪∪): *felicce*.

fēřed'ēü (∪∪∪): *feredő*. Ezen elnevezés csakis a gyógyító ásványfürdőkre vonatkozik. *Mă duc la fered'ēü la Borsec*: megyek Borszékre *feredőre*.

fēřtuēsc (∪∪∪∪): *fest*; *fēřtuēsc lînă, scaune, mese, etc.*: gyapjút, székeket, asztalokat festek. Ebből: *fēřtuialä* (∪∪∪∪): festék és *fēřtuirē* (∪∪∪∪): festés.

- fibirău* (◡◡◡): *főbiró*.
filerău (◡◡): *fillér*.
filcău (◡◡): *filkó*; egy kártya és egy kártyajáték neve.
filigoriă (◡◡◡◡◡): *filegória*.
finjie (◡◡◡): *findzsa*.
floc (◡◡): *fiók*, ilyen értelemben: *flocul mesii*: az asztal fiókja.
fircăluieșc (◡◡◡◡): *firkál*; *fircăluu* (◡◡◡): *firkáló*; *fircălaș* (◡◡◡): *firkálás*.
firěz (◡◡): *fűrész*.
firhong (◡◡): *firhang*.
fiscalăș és *fiscarăș* (◡◡◡): *fiskális*, ügyvéd.
fiscuș (◡◡): *fiskus*. Csakis erdőről és földről: *pădurea fiscului*: fiskusi erdő; *pămînt fiscușesc*: fiskusi föld.
fisolgăbirău (◡◡◡◡◡): *főszolgabíró*.
fișpan (◡◡): *főispán*.
fișco (◡◡): *fičko* (ökörnév).
fișău (◡◡): *fűző*; csak a cipőnél: *N'am fișaic la păpușă*: nincs fűzőm a cipőnél.
foaită (◡◡): *fajta*. *Foaită rea, bună*: rossz, jó fajta.
foacă (◡◡): *fakó* (ökörnév).
fodor (◡◡): *fodor*.
folt (◡): *folt*, *mic* (kicsi) szóval összeköttetésben: *micfolturi*: apró darabcskák. *Fac micfolturi*: apró darabokra vág.
font (◡): *font*.
forgăceșc (◡◡◡): képzés *forgács* szóból: *forgácsol*.
forgătău (◡◡◡): *forgató*. A gyeplőnél és a nyaklónál levő vaskarika.
forostuieșc és *furustuieșc* (◡◡◡◡): *forraszt*. *Așa să se furustuiească mîna lui N., cum forostuiește țiganu feru*: úgy forradjon össze N.-nek a keze, ahogy forrasztja a cigány a vasat.
freată (◡) és *freată* (◡◡): *fránca* (nemi betegség, syphilis).
friș (◡): *fris*.
frișcă (◡◡): *fricska*, orrverősdí.
fuitaș (◡◡): *fojtás* (cartuche).
fuituieșc (◡◡◡): *fojt*, bedug.
furustău (◡◡◡): *forrasztó* (*helianthum vulgare*).
fusuică (◡◡◡): *fuszujka*, paszuly.
galisca (◡◡◡): *kalicka* (székely: *galicka*): cage.
gancă (◡◡): *gáncs*. *Feleluieșc, că n'are gance*: felelek (jót állok) hogy nincs gáncs a. Ebből: *găncășc, găncit* (◡◡): *gáncsol*, *gáncsolt*.
gât (◡): *gát*. Kövekből rakott emelkedés a patakban, ahonnan a vizet a malomra vezetik, vagy amellyel a pisztrángnak vagy egyéb halnak menekülő útját zárják el.
gazdă (◡◡): *gazda*; 1. családfe. *Bună ziua, bună ziua*
gazdă de loc: jó napot, jó napot házi gazda; 2. szállást adó, kvártélyt adó. *Unde ești în gazdă*: hol vagy kvártélyban?

3. gazdag. *Birău nost îi gazdă bună*: birónk jó gazdag. Ebből: *găzdoai* (∪∪∪): gazdaasszony.

găzduleşc (∪∪∪∪): *gazdál*, szállást ad, szállást kap.

găbănaş (∪∪∪): *gabonás*. Egy épületrész a gabona őrzésére.

gălund (∪∪): *galand*, szalag.

găluşcă (∪∪∪): *galuska*.

găraş (∪∪): *garas*. Most majdnem kiment a divatból.

găzdac (∪∪): *gazdag*.

Dă-mă maică după drag,

Nu mă da după găzdac:

adj engem anyám a kedvesemnek, ne adj annak a gazdagnak.

găzduşag (∪∪∪): *gazdagság*.

gheibă (∪∪): *gebe*. *N'are numaî o gheibă de cal*: nincs csak egy gebe lova. *Un copil slab numaî gheibă*: egy gyenge (erőtlen) gyerek, mint a gebe.

ghenghă (∪∪): *gyenge*; *ghenghêş* (∪∪): *gyengés*.

ghiologăş (∪∪∪): *gyalogos*. *Asta-i drumu pentru ghiologăşi*: ez az út a gyalogosok számára való. *Ce-i, bade Petre, ghiologăş? unde-i calu?*: mi a Péter bácsi, gyalogos? hol van a lova?

ghistină (∪∪∪): *gesztenye*.

ghîuful (∪∪): *gyufa*.

gînd (∪): *gond*. 1. gond, gondolat;

Gîndul meu pe unde umblă,

Nu-i pasere să-l ajungă;

Gîndul meu pe unde zboară,

Nu-i pasere să-l coboară:

az én gondom ahova jár, nincs madár, amely utolérje; gondom ahova repül, nincs madár, mely lehozza.

2. aggodalom. *Are multe gînduri*: sok aggodalma (gondja) van. Ebből: *gîndesc* (∪∪): gondol.

Gomboş (∪∪): *Gombos* (családnév).

goz (∪): *gaz*. *Mîtură curtea de gozurî*: sepri az udvart a gaztól. Átvitt értelemben *goz*: semmire való ember, gazember.

grof (∪): *gróf*.

gută (∪∪): *guta* (apoplexia).

guz (∪): *güzü*, patkány.

habă (∪∪): *aba*, fehérszínű durva posztó. *Cioareci de habă*: aba nadrág.

haîtău (∪∪): *hajtó*. Leginkább a vadászok nyelvében fordul elő.

hajmă (∪∪): *hagyma*; apróhagyma, mogyoróhagyma.

hamêş és *hamiş* (∪∪): *hamis*.

hămişag (∪∪∪): *hamisság*.

hămfău (∪∪): *hámfa*; a kocsí hámfája.

harță (┐┐): *harc*. *Să iau la harță ca doi cocoși*: harcba fognak, mint két kakas.

hărțăluieșc (┐┐┐┐): *harcol*, ide-oda húz.

haznă (┐┐): *haszon*.

Ce *haznă* de tine fată,
Că te gată măta bine
Și la joc nu te ia nime:

mi hasznod neked lány, hogy anyád téged szépen öltöztet, de táncra nem hív senki. *Bani aducună haznă*: a pénz jó kamatot hoz. Ebből: *hazněsc* (┐┐): szaporodik.

hăznăluieșc (┐┐┐┐): *használ*.

hăgău (┐┐): hágó (montant, sentier escarpé).

hălăduieșc (┐┐┐┐): *halad*. *Tot muncește și nu mă hălăduiește*: folyton dolgozik, de nem halad. *Nu te hălăduieșcă Dumnezeu*: ne segítsen neked az Isten!

hărămie (┐┐┐┐): *haramia*, szörnyeteg. *Și văzu înaintea o hărămie cu douăsprezece capete*: és látott előtte egy tizenkét fejű szörnyeteget.

hărdău (┐┐): *hordó*.

heba (┐┐): *hiába*.

Heba vii, *heba* te duci,
Numa rupi niște păpuși:

hiába jössz, hiába mész el, csupán összetéped a cipőt.

heghieș (┐┐): *hegyes*. Csak a marhák szarváról.

hețu (┐): *hely*. *Hețul căsii*: házhely.

henteș (┐┐): *hentes*.

hērește (┐┐┐): a *here* szóból oláh képzés: herél; csak a disznóra mondják.

hețăluieșc (┐┐┐┐): *hecel*. *Hețăluiește calul*: heceli a lovat.

hibă (┐┐): *hiba*; nyavalya.

hibaș (┐┐): *hibás*.

hibăluieșc (┐┐┐┐): *hibál*, hiányzik.

hiē (┐┐): *hia*, (hiány). *Numa unu-î hia dintr'o sută*: csak egy a hia (hiányzik) százból. *Zece hia unu*: tíz hián egy.

hint'eu (┐┐): *hintó*.

Horea bea la făgădău,
Domnii fug fără hint'eu:

Hora iszik a fogadóban, az urak futnak hintó nélkül.

hirē (┐┐): *hire*, hír. *De om rău i-o mers hirea peste nouă țări și nouă mări*: oly rossz ember, hogy elment a híre kilenc országon és kilenc tengeren túl.

hiclăan (┐┐): *hitlen*. *Limbă dulce, suflet hiclean*: édes nyelv, hamis (hitlen) lélek.

hiclășug (┐┐┐): *hitlenség*.

hi'iuan (∪∪∟): *hitvány*, sovány. A marhákra mondják.
Boi hi'iuanî: sovány ökrök.

hadnoj és *homnoj* (∪∟): *hadnagy*.

hoheriü (∪∟): *hóhér*. Ebből: *hohērēsc* (∪∪∟): véresen, kegyetlenül megver.

hoit (∟): *holt*, halott. *Un hoit de cal*: egy ló tetem. Más jelentésben *hoit*: nagy, de lomha, lusta ember.

holdä (∟∪): *hold*, szántóföld.

honvöd (∪∟): *honvéd*.

honsfut (∟∪): *huncfut*.

honsfutşag (∪∪∟) és *hunsfutşag*: *huncfutság*.

hotar (∪∟): *határ*; 1. elválasztó vonal két község, két megye között; továbbá az egyes birtokos földjét a másiktól elválasztó vonal; 2. az egyes községekhez tartozó szántóföldek, mezők.

Hotarul comunei: a község határa; a község szántóföldei. — Ebből: *hatārāsc* (∪∪∟): határoz, elhatározza magát.

hotārîş (∪∪∟): *határos*.

hozat'ē (∪∟∪): hozzátartozók. Oláhos képzés. *Hozat'ele calului*: mindaz, ami a lóhoz tartozik.

hurubä (∪∟∪): *huruba*, régi, rothadt, korhadt. *O hurubä de casä*: régi, rothadt ház; *două hurube de boi*: két nagy, de sovány ökör.

husar (∪∟): *huszár*.

husoş (∟∪): *huszas*.

Hop mindruţä, gura ta

Pentr'un husoş nu-o aş da:

hop szép lányom, a szádat egy huszasért sem adnám.

Janăş (∟∪): *János*.

ic (∟): *ék*.

îelëntuiēsc (∪∪∪∟): *jelent*. A honvéd katonák honosították meg.

ighiēş (∟∪): *ügyes*. *Are un copil tare ighiēş*: igen ügyes gyereke van.

igrēt (∟∪): *igric*: már csak az utolsó *igrēt* él a mőcoknál.

iie (*iñē*) (∟∪): *iny?* Az állatoknak lába között levő és szőrrel be nem fedett bőrrész.

ilēü (∪∟): *ülő*. *A vrut să fie şi ciocan şi ilēü*: kalapács is, ülö is akart lenni.

iien (∟∪): *éljen*. *Cînd o sosit domnu oberinjiner, toţi am strigat iien, să trăiască*: mikor megérkezett a főmérnök úr, mindnyájan kiabáltunk *éljen-szü trājaszkä*-t (éljen).

iicuţiē (∪∪∟∪∪): *egzekució*, végrehajtás. Ide számítható: *jucuţiē* (∪∪∟∪): végrehajtás; *jucuţēsc* (∪∪∟): végrehajt, lefoglal; *jicuţ* (*jucuţ*) (∪∟): végrehajtó és kellemetlen vendég. *Izicator de dare*: adóvégrehajtó.

iliş (∪∟): *ülés*. *S'or adunat muierile la iliş*: összejöttek az asszonyok *ülésre* (*tracsra*). *Plec în ilişuri la vecini*: megyek a

szomszédba csevegni. *Ce ițiș țineți acolo*: miféle ülést tartotok ott? mit csevegtek ott?

inaș (∪∟): *inas*.

Inți (∟∪): *Ince*.

îndăluieșc (∪∪∟): *indul*; *îndăluieșc să fac ceva* (*să lucrui, să dorm, etc.*): kezd valamit csinálni (dolgozni, aludni stb.); *îndăluiește să ploaie, să ningă*: kezd esni, havazni; *îndăluieșc pînza*: kezd szőni a vászont; *îndăluit* (∪∪∟): *kezet*. *Îndăluitul lucrului*: a munka kezdete.

îngăduieșc (∪∪∟): *enged*. Ebből: *îngăduință, îngăduială* (∪∪∟∪): engedély, türelem, elnézés. *Cu îngăduială*: *lassan*; *îngăduit*: *lassú*. *Bou îngăduit*: *lassú ökör*.

iobag (∪∟): *jobbágy*. Ebből: *iobagiē* (∪∟∟): *jobbágyság*.

iosag (∪∟): *jóság*; gazdaság és gazdasági marhák.

ir (∟): *ír*. Többesszáma: *iruri* (∟∪): *kenőcs van használatban*.

ircă (∟∪): *irka*.

irhă (∟∪): *irha*; finom pácolt, gyártott, leginkább fehér bőr.

îșpităiū, îșpităi, îșpitariū (∪∟): *ispitály*.

îștalău (∪∟): *istálló*. *Îștalău* csak a lovak istállója, a többi marhának a »*poiată*« szolgál menedékül.

iūș (∟): *jus*. *Nu-mi las iūșu odată cu capu*: nem engedem a jusomat fejemért se. *Avem iūș aici din funduș*: régi jusunk van itt.

iuz (∟): *iz*, rossz íz, büdösség. *Carnea are iuz, a căpătat iuz*: a húsnak rossz íze van, rossz ízet kapott.

jamlă (∟∪): *zsemlye*. *Așa pîne bună ca jamlă*: olyan jó kenyér, mint a zsemlye.

jașcău (∪∟): *zsacskó*. Leggyakoribb a *dohányzsacskó* értelemben.

jăb (∟): *zseb*, csak a nadrágnál és a szoknyánál. *Stă cu mînile pe jāburi ca un fișpan*: zsebre dugott kézzel ül mint egy főispán.

jăleriū (∪∟): *zsellér*.

jendariū (∪∟): *zsandár*.

Jigă (∟∪): *Zsiga*, (Zsigmond).

jigăraiē (∪∟∟): *zsigora*; apró, sovány szarvasmarha.

Ebből: *jigărit* (∪∟∟): *sovány*.

jilău (∪∟): *gyalú*. Ebből: *jilăieșc* (∪∟∟): *gyalul*.

Nu te teme măi mireasă,
Că bita-i pe grindă'n casă,
Jilăită'n patru dungă,
Cîtu-s spatele de lungi:

ne félj menyasszony, hogy a bot a ház gerendáján van, négy szegletén meggyalolva, amilyen hosszú a hátad. — Ebből: *jilăitură* (∪∪∟∟): *gyalúforgács, gyalúhulladék*.

jilip (∪∟): *zsilip*.

jinău (∪∟): *gyanú*.

jingaş (ㄥㄨ): *gyengés, zsenzés; válogató ételekben. Ebből: jingaşesc* (ㄥㄨㄥ): válogat az ételekben.

joavină (*jivină*) (ㄥㄨㄨ): *zsivány; állatokra s leginkább kártékony állatokra mondják.*

jolj (ㄥ): *gyolcs.*

Bine-I stă mindri gătătă,
Tot cu *joljuri* dela şatră:

jól áll kedvesemnek, ha sátorból (vett) gyolccsal kiöltözködik.

Juji (ㄥㄨ): *Zsuzsi. Ilyen nevek mint: Jigă (Zsiga) és Juji (Zsuzsi) csak gúnynevek.*

jumalt (ㄥㄥ): *zsomálc.*

jup (ㄥ): *zsúp.*

labă (ㄥㄨ): *láb. Labă* arra mondják gúnyból, kinek nagy lába van; továbbá a házi állatok közül a lóról, kutyról és macskáról, és a vad állatokról általában. *Laba calului*: a ló lába; *laba cînelui*: a kutya lába; *labă de urs*: medveláb stb.

laboş (ㄥㄨ): *lábos.*

lampă (ㄥㄨ): *lámpa; lămpaş* (ㄥㄥ): *lámpás.*

lanţ (ㄥ): *lánc, kerékkötő.*

larmă (ㄥㄨ): *lárma. Ebből: lărmuiesc* (ㄥㄨㄥ): *lármál.*

lărmăluiesc (ㄥㄨㄨㄥ): *lármál.*

larvă (ㄥㄨ): *lárva.*

laşcă (ㄥㄨ): *láska.*

lăcaş (ㄥㄥ): *lakás. Biserica e lăcaşul lui Dumnezeu: a templom az Isten lakása. Ezenkívül azt a házat értik rajta, mely a falun kívül a mezőn vagy a legeltetési helyen van építve, hogy nyári éjjeleken és rossz időben menedékhelyül szolgáljon a pásztoroknak.*

lăcuiesc (ㄥㄨㄥ): *lakik. Ebből: locuinţă* (ㄥㄨㄥㄥ): *lakóhely.*

lăcat (ㄥㄥ): *lakat; lăcătuş* (ㄥㄨㄥ): *lakatos. Ebből: lăcătuşerie* (ㄥㄨㄨㄨㄥ): *lakatosműhely.*

lăgău (ㄥㄥ): *lógó, amelyhez a harmadik lovat fogják be. Cal de lăgău: lógóló.*

lăcui (ㄥ): *locs. Sînt ud, numa lăcui: vizes vagyok, csupa locs.*

lăcuiiesc és *lociolesc* (ㄥㄨㄥ): *locsol. Az elsőt mondják a gyerekekre, mikor vízben játszanak, az utolsót a disznókra, mikor isznak.*

leghein és *leghein* (ㄥㄨ): *legény, segéd.*

leşăd'eu (ㄥㄨㄥ): *lepedő.*

leşău (*alësh*) (ㄥ; ㄥㄥ): *les. Stă alësh: lesben áll. Ebből: alëshuiesc* (ㄥㄨㄨㄥ): *lesni.*

leşăş (ㄥㄨ); *leves. Leleş de găină: tyúklevés.*

libă-libă (ㄥㄥ): *liba-liba. Libahivogató szó.*

lilium (ㄥㄨㄥ): *lilium.*

lobonţ (ㄥㄥ): *labanc. (Gúnynév.)*

loitra (ㄥㄨ): *lajtra; lajtorja.*

lomboş (ㄥㄨ): *lombos. (Ökörnév.)*

maïu (┐): *máj*. 1. *máj*. Ebből: *maioş* (┐┐): *májos*, és *muïetec* (┐┐┐): *májos* (valószínűleg előbb: *muïatec*, *maïetic*). 2. *fasulyok*.

majă (┐┐): *mázsa*, egy 50 kilós mennyiség. *O majă de sare*: egy mázsa (50 kiló) só; *o majă de lînă*: egy mázsa gyapjú; *o majă de brînză*: egy mázsa (50 kiló) túró.

marhă (┐┐): *marha*.

maşină (┐┐┐): *masina* (gyújtó és gép).

măndulă (┐┐┐): *mandula*.

măgan (┐┐): *magán*. *Trăieşte de măgan*. egymagán él.

O maşină, ce merge de măgan: egy gép, mely egymagán megy.

măngălău (┐┐┐): *mángoló*; *măngăluïesc* (┐┐┐┐): *mángol*.

măraştuiïesc (┐┐┐┐): *maraszt*; megtakarít. *Are banî mărăştuiïi*: van megtakarított pénze. *Nu sã mărăştuiïesc banii la el*: nem tud takarítani, a pénz nem marad meg a zsebében.

mărieş (┐┐┐): *máriás*, kártyajáték.

meghiş (┐┐): *mégis*. *O luat şi leacuri şi megheş n'o folosit nimic*: orvosságot is vett s mégis nem használt neki semmit.

meşter (┐┐): *mester*, ügyes. *Meşter e dracu, dar mai meşteră-î cîte o babă*: egyes (mester) az ördög, de még ügyesebb egy-egy öregasszony.

măştăşug (┐┐┐): *mesterség*, művészet, ügyesség. Ebből: *măştăşujesc* (┐┐┐┐): *mesterkedik* és *măştăşugar* (┐┐┐┐): *mesterember*.

miheïu (┐┐): *műhely*.

minton (┐┐), *mintonaş* (┐┐┐), *minteni* (┐┐): *menten*, mindjárt. *Merge Lunea la oraş, vine Marîia mintonaş*: elmegy hétfőn a városba (akkor van hetivásár Abrudbányán), jön vissza *menten* (mindjárt) kedden.

mîntuïesc (┐┐┐): *ment*. Az összes oláhság is ismeri.

mîrgeş (┐┐): *mérges*, haragos.

mirt'ic (┐┐): *mérték*. *Dacă are mirt'ic la gură, atunci e bine*: ha van ennivalója, akkor jó. *Un mirt'ic de fărînă*: egy mérték liszt. A mérték szó másik alakja: *mért'îug* (┐┐): *mérték*, egy kis faedény, mellyel vesznek vámot a molnárok az örölni való gabonából. *Un mert'îug de grîu*: egy mérték buza.

mîiruïesc (┐┐┐): *nyer*. A nyer igéből lett először *îiruïesc*, aztán *mîiruïesc*.

mîneruşag, mîneruşag (┐┐┐): *nyereség*.

mîisarăş, misarăş (┐┐┐): *mészáros*.

mişca (┐┐): *miska* (lónév).

mocicolăsc (┐┐┐): *mocskol*, bemocskol.

mojer (┐┐): *mozsár*. (*Mojar* (┐┐) alakban ökörnév).

morcoaşă (┐┐┐): *marokvas*: lamina ferrea, quae axis curtus munitur (LexB.).

moroc (┐┐): *murok*. *Au întrat porcii în gard şi mi-au mîncat morocii*: bementek a disznók a kertbe s megették a murkokat. *Zamă de moroci*: murokleves.

moşcoşesc (┐┐┐): *mocskos-ból*: mocskol, bemocskol.

motrînc (∪∟): *motring*.

mujică (∪∟∪): *muzsika*.

mujicaş és *mujicuş* (∪∪∟): *muzsikás, muzsikus*.

mulătuieşc (∪∪∪∟): *mulat. Toată noaptea or benchetuit şi mulătuît*: egész éjszaka vigadtak és mulattak.

musai (∟∪): *muszáj. O murîţ musai*: meghalt a *muszáj*.
Dacă nu poţi, nu-î musai: ha nem teheted, nincs *muszáj*.

muştră (∟∪): *muştra*. 1. katonai gyakorlat. *Cătanele fac muştră*: a katonák muştrát csinálnak. 2. minta, mérték. *Muştră de haine*: ruhaminta; *muştră de vin*: borminta. *Săbăul ia muştră de haine*: a szabó mértéket vesz ruhára.'

muştrăluieşc (∪∪∪∟): *muştrál*.

nădrag (∪∟): *nadrág*.

(Vége következik.)

STAN VAZUL.

A GYERGYÓI NYELVJÁRÁS.

Tájszók.

A) Gyergyó leírása.

Bevezetés.

Egy olyan különös tartományba vezetem olvasóimat, hol nemcsak a bíró, hanem még a malac is lehet *szigoru* (vézna), hol a nem teknős békának is van *békatekenyője* (fekete külsejű és fehér belsejű kagylók a nagy vizek fővénye között), hol a *csiki szür* nem olyan, mint a többi szür, de szárnya van, mint a haveloknak s gyakran a levegőben repül, néha a szántóföldeken bukácsol és mindig énekel (*a barázdabillegető*); hol nemcsak lovát a gazda, hanem vég vásznát a szabó is *megfuttatja* (megméri); ahol különben nem tanácsos futni, mert ha valakiről az a hír, hogy *megfutamodott* (megbolondult), menten az örültek házába csukatják. Bámulatos hely, hol nem a sok szép leány *hiu*, hanem a ház padlása (*hiu, házhiu* = padlás), hol csak a kicsi fiú a *gyermek*, a kicsi leányka nem, hol azonban van mégis olyan leány, aki *fiuleány* (egyedül való leány) s aki aztán igazán nem tudhatja magáról, hogy fiú-e vagy leány. Érdekes föld ez, hol az emberek *élete* be van kerítve s a halál sohasem, csak a végrehajtó veheti el (telek); hol a szegény kántortanítónak ha csekély is a bevétele, de mindig *szép kiadása van* (ének). S különös eszű emberek ezek, kiknek az összes jogtudományok legnehezebb könyve is mind *könyv* (könyv), s míg nekünk alig akar bemenni fejünkbe sokszor még egy könyv is, nekik még a szemükből is mind *könyvek* potyognak — mikor sírnak (*könyv* = könny). És áldott vidék, hová az égből is *arany eső* hull (langy esőnek az a neme, amely olyankor esik, midőn a nap is süt) és sajnos mégis szegény a nép. de gazdag — lélekben!

Hegyek-völgyek között.

(Hegyek, mezőrészek, határjelek és vizek nevei.)

A sok vadregényes hegynek még nevei között is elbolondul az ember, hát még aki maguk közé, az itt következő hegyek közé kerülne?

Árkoza, Bakta, Batrina, Barátok sorka, Bucsintető, Búkkhavas, Cofrankahavas, Cohárd, Csobothegy, Csuddlókő, Délhegy, Fekete rez, Gréces, Háromkút, Hegyes, Jáhoros, Kecskerez, Kereszthegy, Kishavas, Komárnyék, Közrez, Libán, Lóhavas, Mezővész, Nagybagymás, Oroszbükk, Öcsémteteje, Piricske, Pongráctető, Rivó, Sármánhegy, Tatárhágó, Tatárkő, Tatárkút, Tarkó, Tinova, Várhegy, Várdomb, Vereskőlok, Vigyázó kő stb.

S ha feljutottunk ezek tetejére a *hágón* (meredek hegyi út, átvitten minden útnál a meredek rész), adjunk igazat Vajda Jánosnak, hogy »ragyogni fent, pihenni lent jó!« és ereszkedjünk alá a *lúton* (lejtő) a völgybe, hol lombos fák *hűmességében* a patak mormolása, madárcsicsergés s az *ódalból* (hegyoldal) hangzó nótája a pásztorfinak bájos zenévé olvad össze s végiglegyinti arcunkat édesen az enyhe szellő. A *vetésen* vagyunk (a határnak az a része, melyet ez évben bevetnek, vagyis megművelnek), túlhan idelátsszik kopáraban a *nyomás* (ugarnak hagyott határrész, mely legelőül szolgál), ahol van a *reglő* (legelő), ugyan a vetésben is látunk *pallagokat* (be nem vetett terület), de ezek jövőre *kaszállónak* (szénatermő hely) készülnek. S végignévezve úgy látjuk, még fölösleges vigan daloló pásztorunk nótájának ez értelme:

»Ne menny rózsám a tollóra! . . .«

mert *tolló* (az egész mezőt is nevezik így aratás után) még csak ősszel lesz. Most legföllebb csak arra inthetné rózsáját, hogy ne menjen a *sejmekbe* (süppedékes hely) s ide sem azért, mintha a lány lenne gyöngye, hanem ellenkezőleg a föld, s ha belesüllyed térdig is és kihull az étel az ételvívő lány szotyrából, akkor igazán elénekelheti:

»Ki hoz nekém friss kenyert?«

Mert künn a *vápában* (hegyoldal) nagyon *poronyó* (porhanyó) a föld, az *észokos helyeken* pedig (a naptól kevésbé ért nedves terület) nagyon vizenyős, a mezőn *honcsokok* (hangyaturás), az oldalsban *cséplészék* (cserjés hely) akadályai a jó szénatermésnek, szóval a szegény embert még az ág is húzza.

Termőföldében az elemi csapásokon kívül a marhák is tennének kárt, ha nem akadályozná a *vetéskapu* (a falu végén levő kapu, ma már ritka). Kétfalú marhák ellen *borozdával* (barázda) és *cüvekkel* (cövek) védi földét, de a gonosz szomszéd a *borozdát* elszántja s a *cüveket* beljebb veri, csak hogy mindig magához szánthasson egy-egy darabot szomszédja földéből. Testvérharc, kard helyett ekével! . . . *Csóva* (tilalomjel), vagyis *métafa* (tilalomjel) és *lármafa* (a legmagasabb helyre emelt négyfalú építmény, melyet ellenség betörésekor

jeladás végett meggyújtottak) is van nagyobb biztonság kedvéért figyelmeztetésül.

S ha szemünk a mindig siető hegyi patakra esik, megszegeylik magunkat, hogy oly soká hevertünk. Hátha még meg is kóstoljuk, hogy az milyen friss és mi milyen lusták valánk! Tartsunk vele hát végig a *martján* (part), s csörtlésünkben a kedves kis nefelejcs legyen most arra emlékeztető: »engem durva eltapodásodtól megkímélni nefelejcs«!... Utitársunk, a patak, vigan cseveg ugyan, de azt mégis csak nekünk kell kitalálnunk, hogy ki ő, honnan és hová megy?... Neve *Tászkok pataka*, jön a *csorgóból* (forrás, melyből a víz kis vályufélén foly ki), mely bölcsője volt s megy a *Halasággal* az *Orotvába* s ezzel a *Marosba*, mely valamennyiöknek sírja lesz.

S megállva a Marosnál, midőn Gyergyót elhagyni készül, ha volna oly éles szemünk, minden egyes habjáról megállapíthatnók, hogy melyik a *Baktapatak*, *Borzonpatak*, *Békény*, *Borpatak*, *Csinód*, *Ditrópataka*, *Eszenyő*, *Fejérpatak*, *Güdüc*, *Heveder*, *Magyaróspatak*, *Kőpatak*, *Orotva*, *Putna*, *Székpatak* és *Visszafőjő* vizének a habja, mert ezeknek a belefolyása növeli meg őt oly nagyra, hogy *tonyai* (örvény) oly mélyek.

Állatok.

(Állatok neve, állathivogató szók és betegségeik.)

Benépesítenek ezek minden helyet. A levegőt a *csészle* (szunyog) *harukáj* (harkály), *kukukk* (kakukk), *lējánkamadár*, *lencsóka*, *láncsóka* (barázdabillegető), *lepíte* (lepke), *ülű* (ölyv), *szēmēti pinty* (pinty) és *vereb*. A vizet a *kégyő* (kigyó) és *varasgyék* (varasbéka). Az erdőben korlátlan úr *Gáborbá* (a medve). A mezőben bujkál a *gyék* (gyík) és *isten báránya* (kicsiny piros bogár). A *csükeret* elfoglalják a *bérbécsék* (juhok), bárányaik között van a *bélíce* (szőke) és *vakisa* (szeme körül feketés a szőre). A kétéves juh *úvecs* s a többiekkel együtt *bri-re* hallgat. Az istállót elfoglalja a tehén és *bihal* (bival); mindkettő lehet *meddű* (meddő) valamint *únó* (ha még nem borjuzott) és *csábalí*, vagy *hizbali* (jobb- vagy balról befogva). Ott van helye a lónak is, mely *csitkóból* (csikó) lesz és meg van engedve neki a *pipázás* (pipál a ló: fejét lógatja). Az ábécé-hez keveset ért, de megérti, hogy »nye zab, nye!« (ezzel csalogatják), *hók*, *csá*, *curukk*, *gyi* és *hi* (biztató szavak). Ökreit, teheneit pedig így bistatja a gazda, miközben vigan csergeti nyolcágú ostorát: *Csá Fickó, hujde Bolokán!*

A *disznyók* (disznó), melyek között van *verő malac* (hathetes), *südő* (fél éves), valamint *szigoru* és *rideg* (vézna) *malac*, elfoglalják a *pocsoját* (mocsár). Ha könnyen engednek a csalogató *cska*, *cska* hívó szónak, megtörténhetik, hogy berohanásukkor rájuk is rivalhatnak: *Huj ki, nye!*

A szemétdombon uralkodik a hagyományos *vörös kókis* (kakas), melynek mindig kérdik, hogy »elmondjam-e meséjét«, de sohasem mondják el. Ami rész az udvarból még üresen van, azt betölti a *réce* (kácsa), mely ki sem mozdúlna a vízből másképp csak a *ruca-ruca* hívogatásra. A *csürke* (csirke) a kevertre és a *csíp*, *csíp*, *csíp* szóra szokott ro-

hanni eszevesszeten. Míg a tyúkot úgy hívják: *kota, kota* és úgy kergetik: *hess!*

Láncra van ott verve a *Burkus*, a *Muszka*; a *Betyár* is el van fogva s a *Tisza* is meg van fékezve (kutyanévek).

A *pécus* a tejfel körül gazdasszonykodik (a *macska*): a *férég* (egér) a szalonát menti meg a megavasodástól s a *buzgány* és *pocok* (patkány) hol segédje, hol principálisa ebben. A *palack* (poloska) a falat s a *paducs*, *badari* (tetű) ha üres valakinek a feje, azt tölti be, hogy még az üresejtről is el lehessen mondani: »*Ennek sok van a fejibe*«. Végül a *prücsök* (tücsök) a *fűtő* alatt kellemetlen csiripelésével csendes éjszakákon fölöslegessé tesz minden ébresztő órát.

A ló *kehés* (hurutos) és *szopornyicás* (szopornyica = szájbetegség), a juh *metés* (mételyes) és a tyúk *pipos* lesz (pipja a szomjuságtól nő). Az előbbieknél, ha megszűntek *evelenek* (elevenek) lenni, megvan az a kiváltságuk, hogy *kopóba állhat a négy lábuk*, s amelyek életben maradnak, hogy azok közül, — az emberekhez hasonlóan — orvosára rossz viccet egyik sem csinál ott, ezt a beszélőképeség hiányán kívül még annak is tulajdoníthatom, hogy Gyergyó állatai között számár nincs.

Növénygyűjtés Gyergyóban.

(Növények és növényrészek neve.)

Gyűjtsük össze Gyergyó növényeit ide e helyre! Kezdjük a hegyeken, hol a *kokoja* (áfonya), *borfűge* (vadribiszke), *szőrös fűge* (aprószemű szőrös egres), *mána* (málna), *marti lapi* (zöld káposztalevél helyett főzésre használatos), *sósdí* (sóska), *hirip* (ehető tinórú), *csapirka* (csiperke), *bojza* (bodza), *belekényer* (berkenye), *bikfa* (bükfa), *szádogfa* (hársfa), *cserefa* (cserfa) és *juharfa* (jávorf) kínálkozik gyűjteményünk részére. Innen, valamint a völgyből is esetleg *imoját* (moha) s a rétről *lóheverdít* (lóhere) szakítsunk. S a *papvirágot* is (margaréta) szólítsuk fel: »*Forogj, forogj papvirág*« bele a gyűjteményünkbe. Juttassuk ugyane sorsra a *mocsárdit* (mocsárvirág), *tajigavirágot* (fehérvirágú növény) és *pipevirágot* (pitypang) is. Sőt a *kukukkvirágnak* (kakukfű) is engedjük meg, hogy gyűjteményünkben elbujva, kiálthassa az öt keresőknek, hogy *kukukk!*

A *gabonát* (rozs) s a *törökbúzá*t (kukoricát) se feledjük. Sőt a *burujánokat* (burján, gyom) se vessük meg, amelyek közül ugyan egy se *ritkább* példány; rendkívül sűrűen burjánzanak föl: így a *kutyakapor* (*Cotula foetida*), *kutyatej* (ugyanaz), *csihán* (csalán), *disznyókáposzta* és *papsajt* (különböző gyomok).

Sőt még jó is, hogy e gyomoktól megszabadítjuk a veteményeket: a *pityókát* (burgonya), *ribizlit* (ribiszke), *körtövét* (körte), a *gyilán*, *gyalog*, *viasz*, *bihal*- és *tarka faszujkát* (*gyilán* = fehérszemű paszuly, *gyalogf.* = amelyik mellé nem vernek karót a kertbe; *viaszf.* = finom sárgahüvelyű paszuly; *bihalfaszujka* = durvahüvelyű és nagy barnásszemű) s végül a *petérzsejmet* (petrezselyem) és *kalarábét*.

A *bisi alma* (birsalma), *divó* (dió), *marzsaszöllő* (malozsa) és

tengeri füge (füge) nem tartozik ide, mivel ismerik ugyan Gyergyóban is, de itt nem terem.

Részeiket illetőleg mindeniknél látunk *gyükert* (gyökér), *bingyót* (bimbó), a törökbuzánál még *kocsányt* (szár, mely leeséskor a földben marad), *haját* (a kukorica emberi hajhoz hasonló része), *panusát* (ami a csövet fedi) és *csuszát* (csutka). Az almának, körtének van *csugája* (csutka), a fűzfának *pimpója* (barka), a fenyőfának pedig *csutikája* és *botikája* (mindkettő a toboz neve) s a gabonának *ucsuja* (a rostálás után maradt rész) is.

Egynéhány szál virágot még gyűjteményünkbe! Tűzzük ide a *tulipántot* (tulipán), *bisziót* (kis fehér izsópszerű virágú növény), *vilóját* (viola), *pántikafüvet* (zöld- és fehér csíktú növénylevelével, pántlika alakkal), a *kaszavirágot* (a liliom hosszúkás, éles levele), *bódogasszonylapit*, *mámucsicsákot* és *vénasszony-büzlentyűt* (mindhárom erős és jó illatú növénylevelével).

De ki tudná összeszedni mind, hiszen oly tarka, oly bájos tőlük Gyergyó rónája!

Befejezés.

(Időjárás szavai.)

Gyergyó hegyeit, völgyeit bejárva, állatait és növényeit látva, álljunk meg a gyergyói síkság közepén, hol »érik a, hajlik a buzalkalász«... Itt lányok aratnak, ott legények kaszálnak, a porzó országúton borvizes vagy *kotyós** embernek szekere dőcög végig s nem ritkán fényes hintó is robog Borszék felé... Az egész síkságon aranyos verőfény ömlik el — s a munkások kedvén is. Nekipirult arcú lányok pajkosan csalogatják a kis felhő mögé bujt napot: *Jere meleg, menny el hideg*...

Kár volt, mert egyszerre valóban szokatlanul rekkenő lesz a levegő, a *boszorkányszél* (forgószél) végigforog s mindenki tudja erről, hogy közel van a *nagy üdő* (vihar).

— *Förmeteges idő lesz* (vihar), biztatják egymást a szénacsinálók gyorsabb munkára s a nap felhőbe búvása miatt a félsötétben éreznek kezükön egy-két cseppet. Sietve húzzák össze a szénát, de a szél széttépi, aztán egyet nagyot *görget* (mennydörög); rá kitör a zápor sűrű nagy cseppekben és van futás. S mikor hirtelen el is állott s már csak messziről dörög, akkor veszik észre, hogy kár volt úgy megijedni, hiszen ez csak *csapó esső volt* (hirtelen jövő zivatar) s még hull ritkán, miközben a nap is kisüt és ez már az *arany esső* (langy eső, mely napsütéskor hull).

S mielőtt az *áldott nap is leszentülne* (lenyugszik), nézzünk még végig utoljára a síkságon, az azt bekerítő kék bérceken, gyönyörködünk ringadozó aranykalászos mezőiben, míg a beálló est sötétsége el nem rejti szemünk elől, s a lenyugvó nappal együtt búcsuzunk el mi is a gyönyörű szép Gyergyótól s ha elaludva is azt találjuk látni, úgy bizonyára nagyon szép lesz álmunk!

* Marosszéki fuvaros.

B) *A gyergyói székel (életkép).***Atyafiság.**

(Rangfokozat, rokonsági fokozat és családtagok neve.)

Egyszerű emberek mind, egy *goróf* (gróf) sincs közöttük, legföllebb csak *bárá hujki* (tréfás címezgetés) és *kontesz karalábé* (szintén tréfásan). S habár akad közöttük is »*Nagyragos, mégse mongyák naccságos.*« *Meltóságos* (méltóságos) még kevésbbé található. Azonban *kúdus* (koldus) sincs sok, ha nem számítjuk ide azokat, kik elszegényedés miatt *Módovába* (Moldovába) kénytelenek vándorolni.

Itt az egész nép *rókon* egymással. Ha addig soha nem látta is egyik legény a mást, mégis így köszön: *Szerusz tesvér! Megszámlálhatatlan a sok ját* (drusza), *kománé* (komaasszony) *ángyom-asszon* (sógorasszony) s a

»*Komámasszon, meg egy asszon,*
... *Mind a kettő részeg asszon.*« ...

Csalárdot (család) úgy alapítanak, hogy miután már eleget járt *guzsajasba* (látogatóba a lányhoz) az *éfi legén* (ifjú), akinek akkor *bólegén* lesz a neve, a *feleségire leendővel*, akinek akkor *hazai* és *hevezü* (menyasszony) lesz a neve, a *bőfények* (vőfélyek) és a kíséret többi tagjának jelenlétében megesküsznek; ennek az a jelentősége, hogy őket *imán* (már) *csak ásó s kapa válajsza* (válassza) *el egy-mástól*, amikor egyikük *ögyvez* (özvegy) marad.

De csak akkor mondható valaki egészen *csalárdos* (családos) embernek, ha már lett egy-két *buba* (csecsemő). Lassan, assan messze szétágazik a *falamia* (familia), hol rendesen *táti* (nagyapa) és *nannyó* (nagyanya) is van és sok, sok gyermek, akiket *daraboknak* is szoktak csúfolni, pl. *Hallgass, te Ruszka darab!*

Alapíthatnak családot azok is, kik törvényesen nincsenek egybekelve, akik tehát csak *hitelbe élnek*.

Testalkat.

(Testrészek és mozgás.)

Volt a szomszédunkban egy délceg, ügyes legény, *Orosz Ęstán Pista* (Ěstán az apja neve). Ahogy meglátta a német, azonnal rámondta a *táglikot* (tauglich) s még a katonák között is a legszebb: huszár volt. Mikor hazajött az obsittal és szép piros huszárruhában, sarkantyupengetve megjelent utcánkban, mindenikünknek az volt titkos vágya, hogy »bár huszár lehetnék én is!« A falu legszebb leánya ment hozzá feleségül és esperesünk el is dicsekedett vele, hogy soha ilyen szép párt nem esketett még teljes életében, pedig ő már 70 hosszú évet élt.

S a daliás ember ilyenforma vala: *Hosszu lugárnak* (hórihorgas) nem mondható, inkább vállaközös, semmint *cěrnakáplár* (hosszú vékony). *Eszetokja* (a koponya tréfás neve), melyben agya, vagyis a *verő* van

(velő), ékeskedik *filekkel* (fűl), melyekről meg szokás kérdeni: *szij-ē vaj* (vagy) *pating?* (tréfás kérdés). *Ábrázata* (arca) barna, melynek főkéssége a *bahusz* (bajusz). *Mejiben* (mell) van a *ves* (vese) is, melyen alul van elől, felől az *éhája* (gyemra). Van *ujja bēgye* (hegye) és *kezeháta* (kézhát). Ujjait, ha kinyújtja, ez az *araszt* (arasz), ha összefogja, *kujak* (ököl). *Térgye* (térd) irányában van *hargas ina* (láb hajlása) és *lábujjai* (lábujjai), hátul *talpa szive*, vagy *talpa szija* (a talp lábujjon hátuli neve). Még ha *erēgēl* (mendegél) is, kackiás; bámulatos fürgén tud *aprittani* (gyorsan megy). Kezeivel *tarogat* (gesztikulál), ujjával ügyesen *pittyogtat* (pattint; csattint). Szájával az evésen kívül *csárog* és *jól morzsol* (lármáz, sokat beszél), ha kell és nagyokat *tőpik* (köp), ha nem kell is. Szemével rendkívül élesen és messze tud *nēzni* (nézni). Egy szóval ügyes ember ő. Azt mondják. összes atyafiságában, valamennyi apatárs, komatárs és sógorai között sincs még egy is több ily ügyes ember. Pedig dehogy! Minden székely ember ilyen.

Ruházat.

Orosz Éstán Pistából már Éstánbá lett; a hammu helyett már azt mondja, hogy »mammu«, egyedül csak tiszta és csinos öltözködése mutatja még benne az egykori csinos és délceg huszárt. Nem úgy áll rajta a *gúnya* (ruha), *minha villával hánták vóna rēja* (szólásmód), különösen, midőn vasárnap »viradóra szól a falu harangja« . . .

A *bikfaharisnyát* (dolgozó, vászonnadrág) sutba dobja és *abaposztó harisnyát* huz (finom darócnadrág) *csídmát*, *cépőköt* (csizma, cipő) és minden *lábbelit* (csizma, cipő) megken hájjal, de nem mulasztja el torkát is megkenni pálinkával a vén ravasz. De meg ne lássa az asszony, aki teremtetkezés dolgában is méltó élete párja a néhai huszárnak!

Szerencsére nem is látja az asszony, mert most éppen a tükörben fésülködik. A megmosott *vátozót* (*változó, fehér, tiszta*: az ing nevei) már kirakta; tiszta *pēndében* van már ő is (ingaly); *istirimfit* is húzott (strimfli, női harisnya) s miután fölvette *szóttas rokojáját* (saját szövésű vászonból varrt szoknya), mely fölé *előruvát* (kötény) is kötött, segít takaros kis lányának haját *pántikába* (pántlika) fonni.

Éstánbá ezalatt magára szedve a tiszta inget, tiszta *lábbravalóban* (gatya), tiszta *kézbélivel* (*kézbeli, kicsi ruva, zsebbeli, zsebkészkenyő* a zsebkendő nevei), még az *ucuka* is (kis kabát, zeke, *szokmány* = nagy kabátok; *kozsók* = kis bunda, *ujjos* = szintén kabát) tiszta rajta, úgy érzi mégis, hogy nincs egészen tisztában — magával, mert hej, az a rezes! (pálinka) . . .

Az asszonyok hosszasan öltözködnek s míg a sok *firiskó, vizítka, lékri* és *kurti* közül (női kis kabátok) kiválogatják az *innapit* (ünnepi), addig Éstánbának bőven jut ideje kijózanodni, főképp mint-hogy még a *szógájával* is ki kellett magát pörölnie, aki — már ki hallott ilyet! — *vasárnap létyüre* a *bocskortákját* (toldalék a bocskor fenekén belül) kezdi *baggatni* (varrogat).

A köjöknek is jót koppintott a körmére, ki a hetykén lép-

kedő segédkantör ünnepi *porcolánnagyragja* (tarka pikétnadrág) ellen merényletet akart elkövetni, a jó lucskos sárral.

Még csak egy *jádzó szén* (változó színű). *keszkenyőt* (kendő) tett fejére az asszony s egy *nyálazót* (állkendő) kötött az otthon maradó csecsemőre, ki már szintén friss *pókarongyot* (pólya) és *póka-kötőt* (pólyakötő) kapott s aztán indultak a templomba.

Estánbá ugyan a faluháza tornácába akart megszökni, hogy elpolitizálja a mise idejét, de felesége megcsipte.

— Hallájé? mit monda vala ténnap a Vágási Bedenékni való házra? Bizog aszt monda vala kijed, hogy jó hogy a tűzlang vesse fél! Igaz és, hogy kiturt műnköt belőlle, nem igenyēs (egyenes) uton kifosztott mindenünkből a vén csaló. De biza mégēs nagy véték vót ojan rosszat kívánni ökemire, hogy tűzlang vesd fél. Eggy-kettő! még ké gyónni máji nap kijednek, hogy a lelke és ötözzék tiszta *gúnyába*.

Házi eszközök.

A vén csaló Vágási Bedenek háza hétfőre virradóra lángokban állott.

Az udvar s még az utca is a házból kihordott *csatókák*kal (mindenféle házi eszköz) megtelt, de meg is ürült.

Akik mások karából szoktak hasznót húzni, ellopkodtak mindent. *Bicski*, *bicsok*, *kocorbicska* (a bicska nevei) soha többet nem fog kinylilni a Bedenek gazda zsebében. *Tekenyo* (teknő), *küpillő* (vajverő), *légej* (kis hordó), *bádirka* (hordócska), *sétár* (sajtár), *negyedēs* (ürmérték, $\frac{1}{4}$ vékás), *borított* (fődeles, kerek faedény a turónak), *kandér* (nagy ércfazék), *tepsi* (bádgedény), *kászró* (bádóg, vagy ércedény), *basa* (pálinkafőző kis rézüst), *kán* (kancsó), *bokáj* (hosszú kancsó, mint a kán), *kártya* (vízhordó faedény), *éveg* (palack), *csipor* (csupor), *ibrik* (findzsa), *tánygyér* (tányér) és minden edény gazdasszonyt cserélt.

A *réstát* (rosta), *szűrűszítát* (szűrő), *szűrüt* (szintén szűrő), *kalánt* (kanál), *üstlábat* (készülék, melyre az üstöt teszik), *guzsbát* (készülék, melyre az üstöt akasztják), *sollót* (sarló), *vaskalánt* (lapocka), *a vonót* (piszkafa), *penetét* (eszköz kenyérsütéskor a szén elverésére), *lapított* (sodródeszka) és a *laskasírtított* (sodrófa) *elsíri-tették* (lopták).

Acskót (zacskó), *átalvetőt* (iszák), *lámpit* (lámpa), *pillancsot* (mécse), *koppantót* (hamvvevő), *galickát* (kalitka), *sorófat* (sróf), *pistajt* (pisztoly), *káflit* (kapszli) és még a *lopót* is ellopták (pénzgyűjtő persely) s minden *istarangot* (kötél); csak néhány *gyujtó szálkát* (gyufa) feledtek még ott, hiszen ha tűz támadna is belőlük, nincs itt már semmi, ami le ne égett volna porig, mert a sok átok megfogta!...

A székelv ház.

A leégett ház helyett már újat építettek, amelyről a szakértők úgy nyilatkoztak, hogy ilyen szép nincs a faluban. Jerünk tehát, nézzük meg!

Belépve a *galambbúgos* kapun (galambdúcos kapu), elénkbe tárul a ház külseje. A tetőn, mely máshol csak *zsuppal* (kicsévelt kéve), vagy legföllebb *dránicával* van fődve (a *zsindely* egy neve), itt új *zsénde* ragyog. *Szarufa* tartja a födelet, mely az *esztérhejban*, *csöpögőben* (mindkettő az eszterha neve) ér véget. A négy sarok, vagyis négy *bütü házgörézd* elnevezésben is részesül (a ház szögletének nevei). Alul kereken *talp* és *tötés* (a ház körül érő kiálló rész, melyre ülni is lehet) helyett cifra *tornáncot* (tornác) látunk itt. És elül találjuk az *ereszt* (előcsarnokféle).

A ház mellé szép kis *sütőt* (nyári konyha) csináltak. Közéleben gazdasági épületeket építettek: az *estállót* (istálló), *kottyeszt* (borjútól), és *kutricát* (baromfiól); a csúrt leghátul a *csükerbe* (csürkert, mely a csűr körül van). Ebben szoktak lenni a juhok, melyek künn a hegyeken *kosárba* vannak bekerítve (ezétszedhető kerítés éjjeli szálalásul), hol *kajibában* (kunyhó, többnyire sátoralakú) őrzik a juhászok. Az ilyen *esztëna* (a juhoknak sövénnel bekerített fejő- és alvóhelye) lehet *szërésztena* (midőn több gazdáé és szerre jár úgy a fejés, mint a juhhaszná) és *derékesztena* (egy gazda esztenája)...

Megnyomva a *fordított* (kilinca), ha nincs *retesszel* (zár) elzárva, feltárul az ajtó és feltárul a ház belseje is.

A *födön* (föd = a szoba padozata, mely leggyakrabban csak puszta földből áll, de ha be van is padolva, a padlás néven kívül még akkor is nevezik földnek is) a *csëcsëmő mászása*, ez a jel most sem csalt, mert tényleg belépünk mi: e ház vendégei (>*Ha a csecsemő mászik, vendég jó*< .. babona).

A gazda tessékeli vendégeit, hogy lépjenek be a *besső*, vagyis a *nagy házba* (belső, nagy szoba), mert itt a *küsső ház* (szoba) *zakotás* (rendetlen) s ablaka be van ugyan *pappázva* (ragasztva, a kitörés után), de nagy a *cúg* (huzat)!

A *tálasról* (bútor az edények tartására) poharat vesz elő, a *cserepes* alá (cserepépítmény a tűzhely fölött, cserepkályha) a *gócajba* (kemencealja, vagyis a szobai fűtőkemence egyik végében belül levő ülőhely), még egy fát tesz a tűzre, kihúzza az ételt a *ponkra* (a tűzelő széle), hogy el ne főjön, s hevezet a >besső házba<, mely díszesebb, mint a másik szoba: ott csak cserepes volt, itt már modern *fűtő* (érckályha) van; ott csak egyszerű *dusza* (szalmazsák) egy rozoga ágyban, itt *vetett ágy* (magasra fölvetett, díszágy), ott csak *almárium* (házi szereket és edényeket tartó bútor), itt *kasztën* (kihúzható fiókokkal ellátott szekrény, láda), ott csak *pohárszék* (kis pad, melyen esznek), itt >tulipántos< asztal van...

Gyergyói étlap.

A ház szemügyrevévésekor a mozsarak csengése, a *vagdaló kés* (nagy kés, széles pengével) csattogása, no meg a nekipirult gazdaszszony sürgése-forgása a konyha körül, annyira felkelte a figyelmet és kíváncsiságot ételük iránt, hogy nem találom fölöslegesnek egy gyergyói étlap bemutatását.

Előbb azonban lássuk az anyagot, amiből főznek. A *hiuban* mindig látunk *akasztott cigányt* (a sertés füstre akasztott egész szalonnájának tréfás neve). A kanapében találjuk a mindennapi *kényert* (kenyér) és ünnepnap *kalácsot*. Sütéskor *galambos* (madáralakú sütemény a maradéktésztából), *kókonya* (általán a husvéti szentelt, de a gyermeknek csinált kalácsrésztából való galambos értelmében is használatos) és *vakaru* (tömött tésztájú, hosszúkás kis lepény a maradéktésztából) jár ki a gyermekeknek, épúgy, mint *pujiszkafőzéskor malac* (*pujiszka* = puliszka; *malac* = ennek a fazékban maradt részéből turóval csinált ovális alakú kis lepényforma). Ha nem ügyel a gazdasszony, *mézdáson* (szijasan) sül a kenyerre s az ilyen *papácsi* (a rosszul sült kenyér gúnyneve) olyan, mint a *kiszi* (zablisztból készült kocsonyaszerű savanykás pép lehet, ott ahol még divatozik, de nálunk nem ismerik s csak ilyeszerű hasonlatokban él még a neve is), valamint a *pujiszkának* főveszedelme a *matyuka* (megcsomósodás). *Pujiskát* többnyire olyankor főznek gyakran, ha fogytán a kenyér s nem akarnak kölcsön kérni, mert a »*Köcsön kenyér kész adósság*« ... A *kamarában* (kamra) egy-két *juhászna* turót (amennyit egy juh után egy nyáron kapnak) is és *ordát* (a turó egy neve) látunk. Annyi liszt van néhol, hogy meg is *dollik* (romlik). Itt tartják az *alutt téjt* (savanyú tej) és gyűjtik a *téfelt* (tejfel), amiből vajat *küpnének* (köpülni, vajat verni), melyet eladnak, de előbb *iróját* (tej-nemű folyadék, ami a vajverés után marad) megisszák s *csépjét* (a vajnak kiolvasztás után maradt salakja) megeszik. A *kamarában* áll még a *zócscég* (burgonya, petrezselyem, cékla, murek stb. együttes neve), mindenféle *kócscég* (az eleség), a *prémonda* (szintén eleség, mely a munkások számára ki van szabva), szóval az összes *elemőzsia* (eleség).

Következik a gyergyói étlap, amelyben felsorolt ételeknek habár nem megevése, de elolvasására »jó szívvél lássuk« a nyájas olvasót. *Tessék Isten áldásából! ... Nyujjon héjza!* (ételhez hívó tessékélő szólások).

A) *Miesnap elemőzsiák*: 1. Jó hajnalban *rütyü* (pálinka). Melléje egy *sorkolat kenyér* (egy karaj), esetleg *domika* (kenyérleves turóval), vagy *bócuj* (turós bécuj, turós puliszka).

2. *Délebéd* (ebéd). Leves, melyben lehet *sárogkása* (köles), *morzsolt* (morzsolt tészta), vagyis *csibbédett* (morzsolt), és lehet *laskaleves* is (metélt). Jómódú embereknel a *csucu* sem hiányzik (hús).

3. Este: *Tokán* (olyan, mint a gulyás, csakhogy alig van benne lés), *bámos* (sajt megolvasztva), söt nagyon jó a *gombojag pityóka* is (fől nem vagdalt burgonya) a *maga mundériájában* (egyszerűen).

4. Nyalánkságok: *körtöve* (körte), *magyaró* (mogyoró), *dívó* (dió), nem baj, ha *kócsos* (nem síma héjú), *kókis* (kukorica pattogatva) és *pujkuca* (a ki nem pattogott rész); a kicsikének *nádméz* (cukor), *zséndice* (a turócsinálásnál származó édeskés ital), *festej* (amelyet a megborjázás után ad a tehén) s benne a *kokó* (sűrűsödés).

Csak nagypénteken kapható *lajoska* (metélt tészta olajjal) és csak »kalákákon« *poéka* (sült leves).

B) *Keresztelőben, kánlátóban* [igy?], *rodinában* (a kereszteléssel járó vendégeskedések) és *lagziban* (lakodalom), szóval az ünnepies étvágyhoz mért étlap.

Lé (leves), amennyi kell.

Tötött káposzta, melyben *csizmadia szalona* is van (a belefőtt torzsának tréfás neve).

Formabeli (kalács), *kürtös kalács*, *botra tekercs*, *tőkebélés* (mindhárom annak a tésztának szemléltető neve, melyet fára csavarva és forgatva sütnék), *kőre lepcsen* vagyis *palacsinta*.

Végül, vagyis elejétől kezdve végig *innyaváló*, a szeszes italok általános neve, úgyisintén az *ital* is, pl. *szereti az italt* (pálinkát), rendszerint *mézes pálinka* (melegítve és mézelve).

Ez egyszerűbb ételek és italok mellett szerepel még mint különleges étel: a *hurut* (aludt tejből, zöld petrezselyemből készült turószerű keverék, melyből húslevesbe főzni való pogácsákat csinálnak), *sërdán* (juhbel része), *korpacibre* (ecet helyett savanyításra szolgál), *bozsonyica* (füstölt kecskehús), *bisi* (híg palacsinta), *dalauzzi* (mák, dió és mézből készült nyalánkság), *pánkó* (fánk), *örménypuliszka* (kalácsszerű édes tészta), *tortáta* (torta) és *bécsinált* (leves). Fehér kenyér is van, de a nép csak *közkönyert* használ (barna rozs, vagy árpás kenyér). Különleges ital a *mésër* (méhsör, édes ital), *köményes* (pálinka köménymaggal), *álkőrmös* (édes pálinka), *halírka* (különös édeskés ízű pálinka), *rezes* (a pálinkafőzéskor iható nagyon erős pálinka). De mindezeket csak névből ismeri az egyszerű nép, melynek egyszerű az étele, itala; mint nótája is bizonyítja:

*Csak azért szeretëm
A magyar mënyecskét,
Met mëg tuggya főzni
A bossót s a lencsét.*

S az ő szerény vágya ennél magasabbra nem terjed...

GENCSY ISTVÁN.

IRODALOM.

Szilágy vármegye monografiája.

Petri Mór dr. befejezte Szilágy vármegye hatalmas hatkötetes millenniumi monografiáját.* Utolsó kötete most hagyta el a sajtót. Petri egy évtizedet meghaladó időn át dolgozott e munkáján, mely kevés híján háromszáz nagy nyolcadrét ívre terjed. A szerző bámulatos buzgalommal több száz levéltárból megszámlálhatatlan régi oklevelet kutatott föl, mint jegyzetei csaknem minden lapon mutatják.

* Az egész munkának 48 K az ára (a Franklin-társulatnál és Zilahon Sere Samunál). — Kétszáznál több képpel.

Az I. kötet, mely voltaképen az eltűnt Közép-Szolnok s Kraszna vármegyéknek általános története a legrégibb időktől napjainkig, huszonöt fejezetre oszlik. Már ebben a kötetben sok olyas van, ami a nyelvészt is érdekelheti. Így pl. a 2. fejezet: a Szilágy, Kraszna, Szolnok és Zilah név eredetéről (*Szilágy* és *Zilah* nevééről a Nyr. szerkesztőjének véleményét is közli, vö. Nyr. 27: 475), továbbá a 22. fejezet, mely a viseletekről s népszokásokról szól. — Itt ismereti a nyelvjárást is, de csak a zilahvidékit, még pedig egészen László Gézának a Nyr.-ben megjelent kitűnő tanulmánya alapján (Nyr. 27. és 28. k.). Kár, hogy a megye többi vidékének nyelvjárásáról nem ad számot; ezekről eddig vajmi keveset tudunk, pedig ismeretük nagyon fontos volna, az általános tudományos okokon kívül két különös okból is: egyért azért, hogy a magyar nyelvterületnek hátárán vannak s nagyon keveredve az oláhsággal, másért meg azért, mert alkalmasint világot vetne a székely kérdésre is. Szilágy talán az a vármegyénk, ahol két népfaj legerősebben keveredik. Az 1900-i népszámlálás szerint 76,482 magyar és 125,451 oláh lakósa van (azonfölül 2873 tót, 1494 német stb.). A szilágysomlyói s a tasnádi járásban majdnem egyenletesen oszlik meg a két nép, s vannak egyes helységek is, melyeket úgyszólván megfelel egymással a magyar s az oláh lakosság, pl. a szilágysomlyói járásban Perecsen (1,272:1,020), a tasnádiiban Érmindszent (326:457), Érszentkirály (621:521), Érszodoró (254:319). Tasnádszántó (1,021:1,140), a krasznaiban Petenye (189:150), a szilágycsehiben Cikó (160:220), Szilágyszeg (198:200) stb. Petri munkájának III. és IV. kötetében, ahol egyenként tárgyalja a helységek történetét, részben megtaláljuk e népkeveredésnek a történeti előzményeit is; pl. Tasnádszántón, hol ma majdnem egyenlő számú a magyar s az oláh, 1715-ben 297 magyar és 45 oláh volt, 1720-ban csupa magyar lakósa volt (567 lélek), 1890-ben 913 magyar és 1053 oláh! Igen érdekes volna tudni, minő hatással volt egymásra a két nyelv az ilyen vegyesajkú helységekben.

A III. s IV. kötetben a szerző roppant szorgalommal összeállította az egyes helységneveknek minden oklevélbeli változatát és minden helységnek dülőneveit. Hogy ennek milyen nagy hasznát veheti a nyelvész s a történetbúvár egyaránt, annak szép példáit látjuk Karácsonyi Jánosnak imént megjelent akadémiai értekezésében: A székelyek eredete és Erdélybe való települése. Karácsonyi éppen Petri Mór munkájára hivatkozva fejtegeti (49. 50. l.), hogy pl. a *ciher*, *harap*, *horgos*, *ropó* szók, melyek jellemző székely tájszók, szilágysági dülőnevekben is előfordulnak (*Ciheroldal* 4: 578, *Harapégés* 314, vö. NySz., *Horgosrét* 37*, *Ropó* 296).

Csak figyelmeztetni akartam nyelvészeinket e tartalmas munkára s elismerésemet kifejezni a lelkes és munkás szerzőnek, ki a

* Veszprémben is van *Horgos-utca*, l. Nyr. 2:186 és vö. a Nyr. különböző helyein a *horog*, *horh*, *horhos* szókra von. adatokat (l. Nyr.-Kalausz).

A szerk.

mai ágáló, kiabáló és tajtékzó hazaffyak korában megmutatja, hogyan lehet csöndes és termékeny munkával használni a hazának. —

SZILÁGYI ÁDÁM.

A zalavidéki nyelvjárás.

Irtta Kertész Manó. Nyelvészeti Füzetek 9. sz. (a felsőörivel s csikszentdomokosival együtt). 1903. Athenaeum. Ára másfél K.

A Nyelvészeti Füzetek hamarosan megtalálta a maga útját. Egyik főirányát magának a szerkesztőnek nyelvjárasi olvasókönyve (4. sz.) jelölte ki, amely leginkább arra tanít, mennyi tennivalónk van még e téren. Egy másik (13.) számban már útmutatót is kapunk a népnyelv tanulmányozásához. S az alig néhány éve megindult vállalatban az említett általános műveken kívül már nyolc nyelvjárás ismertetése jelent meg az országnak legkülönbözőbb vidékeiről: Dunántúlról, a palócok és a székelyek földjéről.

Kertész dolgozata a nyugati és a dunántúli nyelvjárasterületnek egyik érintkező részét tárgyalja: a Zalamentét. A nyelvi sajátosságok leírása nagyon pontos és könnyen áttekinthető, de — azt hiszem — jobb lett volna a vidéket körben bejárni, minthogy az egyező nyelvű faluk bizonyára egy középpont körül, s nem egyenes vonalban helyezkednek el, s ez esetben bizonyos jelenségek határát meg lehetett volna állapítani, s nem lett volna kénytelen a szerző a bevezetésben kijelenteni, hogy »egységes nyelvterületnek nem mondhatni«.

A tanulmányban különben sok érdekes adat van, régiség is, új fejlődés is, és sok helyt kiigazítja s pótolja Balassa vázlatát. Az előbbieik közül fontosabbak az *-ít* s az *-int* képző *-étt* és *-ént* alakja (*tanétt, teként*), a *-nál* és *-vel* rag nem-illeszkedése, az *-ok -ék -ők* birtokos személyrag (*házok, kezék, ökrök*), *haséttava mondava* féle bővebb alakok, a *-tyú -tyü* képző eredetibb formái, s még számos mondattani régiség. Továbbfejlődés viszont a *-hő (hoz)* rag mélyhangú szókon (*királyhő!*), a tbs. 1. sz. birtokos személyrag (*házank, kezenk*), a középfok *-jabb -jebb* képzője stb. A gyakorító és visszaható képző egyesítése (*sőprögellődik, rakogalóddik*) úgy látszik, Dunántúl egész nyugati részén el van terjedve; Pépa körül jókora területen én is megtaláltam (NyF. 17). — A tájszók közt is van elég ritka kifejezés. Legértékesebb az *int* (irány) szó, amely az *-int* (< *inté*) határozó rag alapszavát őrizte meg.

Térkép is van a mű végén, s enélkül ma már pontos nyelvjárás-tanulmányt ki sem lehet adni. A 9. füzetben foglalt másik két dolgozat (Varga Ignác és Szabó Dezső írták) a Nyr.-ből való különnyomat, ezért itt nincs helye ismertetésüknek. BEKE ÖDÖN.

Könyvészet.

Nyelvészeti Tanulmányok. Urál-altaji nyelvtudományi folyóirat. A v. és közokt. m. k. miniszter támogatásával szerk. és kiadja

Szilasi Móríc kolozsvári egy. tanár. (Évenként négy füzet. Előfiz. 10 K.) 1. füzet. Budenz J. hagyatékából. — Lechner K. A reflex az élőnyelvek kifejlődésében. — Szilasi M. A finnugor birtokos jelző. — Ásbóth O. Jegyenye és rásza. — Kúnos I. Török nyelvhibák. — Horger A. Datk. — Pálfi M. Kolozsvári glosszák. — Értesítő. — Vegyes.

Magyar Oklevélszótár 12. f. (Szállat—tarack.)

Karácsonyi J. A székelyek eredete és Erdélybe való települése (akad. ért., ára 1'20 K).

Nyelvtudományi Közlemények I. f. Melich J. Szláv jövevénysz. (XI). — Ásbóth O. A m. nyelv árja és kauk. elemei (V). — Beke Ö. A vogul határozók (I). — Ismertetések, kisebb közlemények.

Magyar Nyelv 4. f. Gombocz Z. A régi m. ételnevek eredete. — Szilády Á. Feze. — Szily K. Az eszély története. — Névmagyarázatok stb.

Természettudományi Közlöny márc. és ápr. (30. kérdés) *Patkós bor*.

Hivatalos Közlöny 8. sz. Simonyi Zs. Magyar nyelvészet (bírája Rajner Ferenc).

NYELVMŰVELÉS.

Csöddök. (Levél a Szerkesztőhöz.) Szerkesztő Úr! Nagy az én szívemnek ő gyönyörűsége. Végre valahára kezdünk tudni magyarul is. Ime, ezeket olvasám a minap az *Az Ujságban* (így tessék szedetni, két az-zal!): »Szóval a dráma mindenütt csak csöddöket tüntet fel.« Ibsen »fenséges bukásokat rajzol színházában,« a »legyőzhetetlenül optimista« francia drámaírók meg egyre »ostorozzák a mai emberiség gyalázatosságait és szégyeneit.«* — Párjaikat ritkító arany szavak! Csakhogy végre szókhöz jut, aminek fontosságára mindig nagy súlyokat vetettünk, az egyszeregy is. Kezdünk ügyeket vetni rá, hogy ami kettő, nem egy. Erőket vesz rajtunk a határokat nem ismerő érzelem s örömeinknek — a Szerkesztő úr szives engedelmsével — hangokat adunk. Testvéreim az egyszeregyben! Beh jó volna, ha mindig azokban járnánk, hogy eddig is nagy becsekben tartott édes magyar nyelveink ezután se menjenek a pongyolaság révein tönkőkre. A csereken hagyott tudományu s logika dolgában csehekül álló nyelvészekről ne hagyjuk magunkat zavartatni. A rézangyalát ennek a Nyelvőr-korrigálta világnak! Csülkeinkre legények! Pattanjunk ki a síkokra s álljunk már egyszer talpjainkra! Ha latokba vetjük erőinket, mi se volnánk éppen tökökkel ütött fők, mi se estünk a fejünk

* L. A modern francia dráma *Az Ujság* 1904. II: 273. Itt vannak a következő szemenszedett gyöngyök is: »Idegen kritikusok nemrég azt a szemrehányást tették a mai francia drámának.« »A dolgokat a végletekbe viszik, azaz rosszabbaknak tüntetik fel, aminők.« »Leghatalmasabb protagonistái egy katolikus Curel és egy anarchista Mirbeau« stb. stb.

lágysaira. Vagy mik a szöszökök! Szorítsunk kezeket s ne hagyjuk egymást. Hadd járja bolondjait a Nyelvőr! Kuttyákba se vesszük, miket se adunk rájuk. Ha valami szókká tenni valóink akadnak, minden-
nel számokat vetve tesszük papirokra. Végeire járunk mindennek s azért, bár sokszor szegeket ütnek fejeinkbe a szőnyegeken forgó kérdések, bakokat nem lövünk, dugákba nem dől a dolgunk, hoppokon nem maradunk. Minek adnók hát fejeinket búknak?! Csak ki a gátakra; meglátjuk, ki meri azt mondani, hogy végeink vannak?! Ha csüggedünk, tönkökre megy apáink nyelve s csöddöket tüntet fel az egyszeregy.

A Szerkesztő úrnak alázatos szolgálja:

Csöddökre Tönk.*

Koalált pártok. A Nyr. utolsó számában (210. l.) a cikk-
író *coaleo* latin igéről beszél, s ebből szerinte épügy következne a magyarban *koaléált* alak, mint *revideo: revideál*. Igen ám, csak hogy *coaleo* latin ige nincs, hanem *coalo* (egyszerű i. *alo*) és *inchoat. coalesco*. Eszerint a magyarosított *koaléált* alak is képtelenség. A magyarosított alak csak a középkori latinságban *convenire* értelmében használt *coalesco*-ból volna megalkotható; ilyen formán: *koaleszkál*. (V. ö. *fluoreszkál* s más efféle). Megjegyzem különben, hogy a középkori latinság *coalitio* főnevet is ösmer. (L. Bartal.) — Abban aztán teljesen igaza van a cikkírónak, hogy bolondság az idegen szóval fzetlenkedni, mikor magyarul mondhatjuk: szövötkezett pártok.

VÉRTESY DEZSÓ.

Igaz, hogy az *e-töví coaleo* csak szótárakban fordul elő (pl. nálunk MA., PP., PPB., Márton a *coalesco*, *coalnit*, *coaluerat*-féle alakokból kikövetkeztetve, — *coalo* tán a szótárakban sincs), s az is igaz, hogy a *koalált* pártokra a *koaliert* mellett a *coalitio* alaknak is lehetett hatása. De természetesen ez se igazolhatja a *koalált* alakot, valamint pl. a *repetitio* és *traditio* nem igazolná a *repetiál* vagy *tradiál* alakot.

ANTIBARBARUS.

Azok az idegen szók. Minap kezembe akadt Kozma Bandinak egy aprósága. Bevallja abban, hogy egyszer egy név annyira lekötötte minden gondolatát, hogy még a szörnyen gyönyörű vezércikk se tudta érdekelni, pedig az, az európai konstellációkból eredhető konflagrációk s e konflagrációk konzekvenciája s e konzekvenciák konsziderációjáról szólott.

Ezt az apróságot ma a B. N. művészeti tudósítója juttatta eszembe. Csak hasábnyi a cikk s egy *kollektiv*-kiállítást ismertet. De úgy megkapott, hogy rövidre fogva bemutatom. Íme:

* Elmés dolgozótársunk soraihoz meg kell jegyeznünk, hogy a többes számmal való visszaélés korántsem az Az Ujság hibája, hanem vétkes benne úgyszólván egész irodalmunk. A Nyr.-ben is sokszor szová tettük már, pl. 1:138, 196, 27:188 stb. (l. most Helyes Magy. 69.)

A szerk.

Olgyay kollekciója a modern művészet kritikusrának, amateurjének fölötté érdekes, mert *frappánsan* s *plasztikusan* rávilágít Szinyey impresszionizmusának fő *tendenciájára*. Deklarálhatjuk, hogy Szinyeyt poétává, pantheistává tette a természetimádás, Olgyay pedig *túlkultivált dekadens, gourmet* finnyáskodással válogatja a *panorámából* az *artisztikumot*, közel jutva ezzel a *hedonisták cinikus életfilozófiájához*. Olgyay *bizarrsága differenciáló, pittoreszk*. *Bizarr fényvibrációival bravúros, pikáns* s *szuggerálni képes* a saját *impresszióit*. De komolyabb, mély *akkordokat* ütő művei előtt az jut eszünkbe, hogy csak a *par excellence artista stílzálásai*, azok költészete *melankolikus, sonorus*, majd meg, mint az Andrásy *exquisit galériából* való Tisza mutatja, *nagystilű kontrasztja* annak a *kolorizmusnak*.

Hogy a *publikum goutirozza-e* Olgyay művészetét, — kérdés. De, hogy az ilyen magyar nyelvet az idegen szavak *legdelikátabb gourmetjei* is volapüknek tartják, az — majdnem bizonyos.

—R —R.

Lapszemle. A *Nap* c. újság néhány számának politikai rovatából: Félhivatalosan jelentik, hogy nem igaz az, hogy a király a politikai helyzetre való tájékozódás céljából a legközelebbi napokban *több magyar államférfit fog meghallgatni*. (Szórend!) Csakugyan nagyfokú arrogancia *szükségeltetik* ahhoz, hogy a magyarok a királyuk színe elé törekszenek és pedig a maguk dolgában. Gondolkozóba esnék *afelett* ... (1904. XII. 20.) A politikusok nyomban tanácskozni kezdtek *afölött*, hogy miképen lehetne kivezetni az országot az áldatlan politikai válságból, melybe gr. T. I. és P. D. bűnös szövetkezése folytán jutott. *Amennyiben* a miniszterelnök ragaszkodnék állásához, a béke meg fog hiusulni. Szó van arról is, hogy rögtön a választás napján az összes ellenzéki mandátumokat *megpeticionálják*. Egyes vármegyék központi választmányai hajlandók arra, hogy *amennyiben* exlexben oszlatják föl a Házat, a választásokhoz való minden közreműködést megtagadnak. (XII. 21.) Hieronymi helytartója *legmagasabb meglegedetlenségének* adott kifejezést az akció eredménytelenségén. (XII. 27.)

SZÉKELY ARTUR.

MAGYARÁZATOK, HELYREIGAZÍTÁSOK.

Észrevételek a Magyar Fonétika bírálatára.* A PhK. ápr. füzetében bírálat jelent meg Magyar Fonétika c. könyvről. Mivel az a nagyképűség, mellyel a bíráló jelentéktelen és jól ismert dol-

* Ezeket az észrevételeket elküldöttem a PhK. egyik szerkesztőjének; azonban azt az értesítést kaptam, hogy a szerkesztők külföldre utazván, csak visszatérésük után tudhatom meg, észrevételeim mikor jelenhetnek meg. Minthogy ez legjobb esetben két-három, talán még több hónapi késedelmet jelent s ennyi ideig nem akartam válasz nélkül hagyni a támadást, a Nyr. szerkesztőjének szivességéhez kellett fordulnom, hogy válaszom legalább május havában megjelenjen.

gokat új és eredeti gondolatokként tár az olvasó elé, a hozzáértés látszatát keltheti, kötelességem a bíráló tárgyi kifogásaira lehetőleg röviden válaszolni. Nem terjeszkedhetem ugyan ki minden apró tévedésének kimutatására, hanem azért sorra veszem minden kifogását, hogy az olvasó lássa, mire alapítja nagyhangú ítéletét.

1. A bíráló igazat ad nekem abban, hogy különbséget teszek *Indifferenzlage* és *Artikulationsbasis* között; csak azt nem akarja megérteni, hogy »a kiejtés alapsajátságai« nem fordítása ennek a műszónak *Artikulationsbasis*. Pedig ehhez nem nagy német nyelvismeret szükséges.

2. Kifogásolja, hogy a magyar nyelv kiejtésének alapsajátságai között nem említettem meg a magánhangzó-illeszkedést. Ezt azért nem tettem, mert a magánhangzó-illeszkedés nem tartozik a nyelv fiziológiai sajátságai közé s nem igaz, hogy ez »a beszélő szervek, első sorban az ajak és nyelvmok működésének« valami készsége. Nem akarom bírálni a magánhangzóilleszkedésnek azt a gyenge és rendkívül homályos jellemzését, melyet bírálóm jónak látott a PhK. olvasói elé tálni, hisz elég alkalmam volt a magyar nyelvnek e fontos sajátságával foglalkozni, eredetét és mai állapotát megmagyarázni. (L. Nyr. 14. és 16. k. TMNy. 36—38 és 189—195. l. Továbbá: Techmer, Internat. Zschr. IV. k. Phonetische Studien 6. k.) Csak arra akarok utalni, hogy mily érdekes világot vet bírálóm tájékozatlanságára, midőn fontoskodva meg akar tanítani arra, hogy a magyarban a magánhangzó-illeszkedés nemcsak progresszív, hanem lehet regresszív is, s a jegyzetben hivatkozik Szabó Sándor értekezésére. Ő természetesen nem tudja, hogy az az idézett hely csak ismétlése annak, amit én a hátraható illeszkedésről már 1887-ben a Nyr.-ben s később a TMNy.-ban kifejtettem! — Azt esetleg kérdezhetné, hogy miért nem szoltam az illeszkedésről legalább ott, ahol az összefüggő beszéd elemzéséről van szó. Ott helyén lett volna, s csak azért nem tettem, mivel e jelenség fejlődését a második kötetben fogom tárgyalni s nem akartam ismétlésekbe bocsátkozni.

3. Bírálóm nincs megelégedve azzal, hogy hogyan állapítom meg, mit nevezünk egy hangnak. Miután hosszasan tárgyal elemi dolgokat (pl. hogy egy hang kiejtése közben ritkán marad a beszélő szervezet változatlanul!), végre meghatározásomban csak egy kis kifogásolni valót talál, amiről maga is kezdi észrevenni, hogy »kicsinyes«. Ez a beismerése felment az alól, hogy vele e kérdésről tovább vitatkozzak.

4. Kifogásolja azt is, a mit a zöngés explosivákról s az *m* ejtéséről mondok. Ezek a kifogásai is kicsinyesek s onnan erednek, mert nem érti meg, hogy a hangokat elemezve, először külön, önállóan tárgyalom őket s csak a III. részben veszem figyelembe a hangok összefüggését a beszédben. Ez a természetes és helyes eljárás s erre figyelmeztetem is az olvasót már a bevezetésben: »A tárgyalás menete az lesz, hogy . . . előbb az egyes hangokat önállóan, az összefüggő beszédből mintegy kiragadva elemezzük, azután áttérünk azon módok vizsgálatára, amint a hangok egymáshoz kapcsolódnak, s végül ele-

mezzük csak az összefüggő beszédet.« Ugyanezt teszi minden fonétikus, sőt Jespersen még tovább megy az elemzésben s először a beszélő szerveknek egyes működését tárgyalja, vagyis a hangok elemeit (Analyse), ezt követi az egyes hangok képzése (Syntese) s végül a hangok összekapcsolása (Kombinationslaere). — A hosszú explosivákról szólva, nem tartottam szükségesnek még egyszer ismételni, hogy a zöngések ejtésekor ez esetben is megmarad a zöngé. A figyelmes és nem hibákat böngésző olvasó úgyis megérti. S hogy a pillanatnyi hangok képzése módjáról bírálomat teljesen felvilágosítsam, Bremer könyvéből idézek: »Wenn wir *ap* sagen und die Lippen in der *p*-Stellung verharren lassen, ohne sie zu öffnen, so hören wir von dem ersten Akte des Verschlusses nur die plötzliche Abschliessung des Luftstromes durch das Zusammenschliessen der Lippen: — — — Spricht man hingegen *pa*, so ist vom Einsatz gar nichts wahrzunehmen, weil kein hörbares Element der Verschlussbildung vorausgeht.« (43. l.)

5. A dentalis explosivákra vonatkozólag bírálóm téved, mert a magyar *t*, *d* előrébb képződik, mint a német, sőt megfigyelhetünk a magyarban interdentalis *t*, *d*-t is.

6. A magyar nyelvnek, igen is, egyik fontos jellemző sajátága, hogy a sonans elem mindíg magánhangzó. Csak kivételesen, mint pl. ebben *pszt*, lehet az *sz* is szótagképző (l. Magy. Fon. 134. l.). Ilyen egyéni és kivételes jelenség lehet, ha ugyan igaz, a *hiszen*, *hisz* és az *és* olyan ejtése, hogy csak szótagképző *sz*, *s* hallatszik. A magam megfigyelése szerint az ilyen *sz*, *s* a következő szóhoz csatlakozik, mint szótagkezdő mássalhangzó: *sén*, *szó* (e h. *hisz ó*). A székely népi nyelvben pedig az ilyen *s* rendszeren az előtte álló szólamhoz csatlakozik. Az ilyen kivételes jelenségek megállapításához azonban pontos megfigyelés szükséges, nem pedig pusztá hivatkozás arra, hogy valaki állította.

7. A magánhangzókról szóló fejezet szerinte »sivár rendszerezés.« Ez pedig üres frázis.

8. Kifogásolja, hogy a német, francia és angol magánhangzókról szóló fejezet alig tartalmaz egyebet, mint az illető nyelvek vokálisainak felsorolását Vietor, Passy és Sweet alapján. Ez volt a célom, többre ebben a munkában nincs is szükség, s hivatkozom is mindig forrásaimra. Ez összeállításokat is csak azért közöltem, hogy megkönnyítsem a tanulónak az átmenetet az idegen nyelvek hangjainak tanulmányozásához.

Végül még a jegyzetben kijelenti bírálóm, hogy a kérdő hangsúly dolgában Gombocznak ad igazat s azt mondja: »B. (mint a NyK. 24: 476. l. egy megjegyzéséből kitűnik), úgy látszik, még most sem győződött meg tévedéséről.« Az illető jegyzet így szól: »A zenei hangsúlyra vonatkozó kifogásait (t. i. Gomboczeit) sem bírálhatom most meg, hanem kíváncsian várom a pontos mérések alapján tett megfigyelések eredményét.« Gombocznak ez az ígért tanulmánya még nem jelent meg, hanem azért bírálóm előre tudja, hogy Gombocznak van igaza s hogy én nem fogok meggyőződni tévedésemről. Ez az elfogulatlan kritika! Hanem azért én mégis türelemmel várom az

ígért tanulmányt s ha Gombocz megfigyeléseiből és kísérleteiből az tűnik ki, hogy igaza van, ezt szívesen el fogom ismerni. A komoly s nem mellékes célokra törő tudományos törekvésben az igazság megismerése az egyedüli cél, s egészen mellékes, hogy kinek van igaza. S bírálónak is, aki bírálatának hangjáról ítélve még nagyon fiatal ember lehet, azt ajánlhatom, hogy ha tudományos munkásságot akar kezdeni, ne hallgasson azokra, akik nem az ügyet nézik, hanem csak személyes érdekekkel törődnek, s tanulja meg, hogy több tudás és kevesebb láрма többet ér.

Sorra vettem bírálónak összes kifogásait. Csupa apróság, lényegtelen dolgoknak felfúvása, vagy pedig tájékozatlanság. S ehhez a néhány morzsához kellett olyan hosszú lé! Vagy talán csak a lé feltálatlanságához volt szükség arra a néhány morzsára? Ítélt meg az elfogulatlan olvasó!

BALASSA JÓZSEF.

Helyesírásunk történetéhez. Melich János a NyK.-ben szláv jövevényszavainkról értekezve — mondhatjuk — máris megcáfolta a helyesírásunknak olasz eredetéről fölállított Volf-féle elméletet s kimutatta, hogy a honfoglalás utáni két században a pannóniai keresztény szlovénektől vettük a latin-betűs írást, azoké pedig német és olasz hatás alatt fejlődött volt ki. A Melich kimutatta egyezések annyira meglepők, hogy eredményeiben nem lehet kételkedni: legrégibb magyar és szlovén emlékek az *s* betűvel egyaránt jelölik az *s*, *zs* és *cs* hangot, a *z* betűvel a *z* és *sz* hangot s a *c* hangot is mély hangok előtt (*Marzaly*), és így tovább. — De noha Melich J. fejtegetései a fő dolgokra nézve teljesen meggyőzők, a fölhozott számos részlet közül egyikben-másikban tévedett. Ezúttal csak egy-két ilyen tévedését tesszük szóvá.

Azt írja a többi közt: »A *z* jegyet későbbi nyelvemlékeinkben igen ritkán találjuk *c* értékben (vö. SchlSzőj. *palazk*, *barazc*, Beszt. Szój. *zelep*: cölöp)« (NyK. 33:167). Ámde e három szó olvasásában nagyon téved Melich. Ismeretes dolog, hogy a mai *palack* és *barack* régenté így hangzott: *palaszk*, *baraszk* (l. NySz., Okl., Mikl. Slav. El.) s kétségtelen, hogy a SchlSzőj. itt is, mint más esetekben, *sz* hangot jelölt a *z* betűvel. Szintűgy téved M. a Besztercei Szójegyzék *zelep* szavára nézve. Nem cölöpöt jelent az, hanem zsilipet, s olvasni így kell: *zselép*. A Beszt. Sz. 224. szava így van írva: *canna*, *zelep*. A latin *canna* szó nádat jelent, nem pedig cölöpöt. A *canna*- ott nyilván csonka szóalak, a sor végén van, s a másoló elfeledte a következő sor elejére odaírni a hiányzó *-lis* szótagot. Így kell tehát értenünk: *cannalis*, *zelep*, vagyis *canalis*, *zselép*. Vö. *zsilip*: *canalis* Pereszl. gram., *canalis ligneus* SI. (NySz.)

M. uo. 175. azt írja: »Valószínű, hogy a HB-beli *miv*, *tiv*, *iv*, GylG. *miv*-beli *iv* is *ü*, *ű*-nek olvasható.« És jegyzetben: »Színnyei is így olvassa.« — Ez Budenz olvasása, s Budenz meg is okolta Ugor Alaktana 51. §-ában.

Uo. 185. a régi *Gyoyg*, *gisnav* alakokat (olv. *Gyiógy*, *gyisznau*)

a *dió*- és *disznó* palatalizálásából magyarázza. Ámde a török eredetű *disznó*-ban bizonyosan s a *dió*-ban is valószínűleg a *gy* hang az eredeti. A *gyi*-hangcsoportból disszimilációval lett *di*, mint a régibb *págyimentomból* is *pádimentom* (l. Melich uo. 186.) vagy *tyikből* is *tik*, *lyikből* *lik*. (Nyelvemlékeinkben *gyümölcs* helyett is előfordul *dimelcs*, nyelvjárásainkban pedig *gyűszű* és *gyékény* h. *dűszű*, *dészű*, *dékény*.)

A 202. lapon azt mondja, hogy a m. *dús* szó az olasz *doge*-ből alkalmasint a horvátton át jött, »a horvátban a szó *duž*, *duš*, s itt szabályos a *doge*-ből, mert ol. *o* a horvát átvételeknél *u*-vá lett.« Lehet, hogy úgy van, de tudnivaló, hogy a *doge* átvétele korában a mi nyelvünkben se volt egyszerű zárt hosszú *ó*, hanem a mai *ó* helyén az első századokban következetesen *ou* kettőshang van jelölve (a Tih. oklevélben *au*).

KOVÁCS MÁRTON.

VÁLASZOK A SZERKESZTŐSÉG KÉRDÉSEIRE.

Bakszán, négyesszán. (Nyr. 33:180.) Mind a bakszánnak, mind a négyesszánnak két talpa van, amazé rövidebb (mintegy 110 cm), emezé hosszabb (mintegy 2 m.), annak két lába s ezeken egy eplénye, ennek négy lába s ezeken két eplénye van. A bakszánnak csak két rókancája van, amelyek egymással szemben jobbra meg balra részút dőlve, a lábakon belül vannak az eplénybe illesztve, ellenben a négyesszán négy rókancája a lábakon kívül a két eplény négy végében függőlegesen áll. A többi rész, ú.m.: a két talp orrára erősített kereszt, az orcok, amelynek az egyik vége az eplény közepébe van beeresztve, a derekát pedig a benne keresztülmenő kereszt tartja és a rúd, amelynek a két szárnya közé van beillesztve az orcok [MTsz. orszok] orra, mind a kettőnél hasonló alakú és azonos helyzetű.

A bakszánat legszokottabban téli erdőlés idején hosszabb, nagy tönk, vagy egy terüre való több, vékonyabb, hosszú szál-fa szállítására használják, úgy hogy a néhány ölnyi hosszú fa vastagabb végét a bakszánra helyezik s lánccal hozzá kötik, a másik vége meg a földön csúszik, tehát vontatják vele a fát; innen az ilyen terűnek, kivált ha tönk, vontató neve is. A négyesszánat télen mindarra használják, amire máskor a szekeret szokták használni.

A négyesszán a négy lábáról és a négy rókancájáról, a bakszán pedig valószínűleg a két lábának és a két rókancájának az ágaskodó kecskének két lába és két szarva állásához hasonló állásáról kapta a nevét.

Mind a kétféle szánat lehet ökrfogatul is, lófogatul is használni. (Udvarhely m. Bethlenfalva.) P a a l G y u l a.

Pótló válaszok (Nyr. 33:364.)

1. *Jesztget* kiejtést még nem hallottam. Készthelyen azonban mondják *jesztget* helyett *esztget*. Ne *eszttegezzd* azta gyereket! — *Sövell* a. m. *sveller*. Az ácsok mondják arra a vastagabb deszkára,

melyre mint valami lépcsőre, a faoszlop ránehezedik. — *Tohonyás, tohonya, tahonya* = lusta, rest.

2. *Előtő* az a szintén sárból készült kemencerész, mellyel a kemence száját elzárják. Itt Orosházán inkább *tévfő*-nek mondják. — *Sérv* helyett inkább a *sérülést* ejti a nép s ezt enyhébb illedelmesebb kifejezésnek tartja, mint amazt. — *Gyakni* szemérmetlen szó. Keszthelyen hallottam. *Könyék* szintén azon a vidéken járja; személyraggal nem gondolnám, hogy ejtik. — (Orosháza) Bérczi Fülöp.

A SZERKESZTŐSÉG KÉRDÉSEI.

1. *Léptem napja*. Bálint Kelemen egy cigány rákásztól hallotta ezt a kifejezést. születésem napja' értelmében: »És ezt a léptem napján mondom! Mára lettem harmincnyolc esztendőse« (Nyr. 28:324). Hát ha ez csak 'cigányos' elferdítése a *létem napja* kifejezésnek, melyet ugyancsak 'születésem napja' értelmében a Münchener kódexben találunk: »Herodes 8 lete napian tön nag vacorat a fe[ie]delmecne«? (MünchC. 81b.) Herodesnek letele napian (uo. 40b.). — Mondja-e a nép ma valahol születése napját *létem napjának*, vagy előkerül-e máshol is a *léptem napja*? — Tolnai Vilmos.

2. Mondja-e valahol magyar menyasszony a vőlegényét *testvérbátyjának* (mint a Családi körben)?

3. Hogyan mondja a nép: Kendtek csak ketten *van*? vagy pedig: Kentek csak ketten *vannak*? (Vö. MHat. 1:216—8.)

4. Micsoda növény a *tökincs, tököncs* vagy *tököncse*?

5. Hol mondja a nép még most is *önteni* helyett *ötni*? (Csak egy adat van Heves megyéből Nyr. 22:524. Vö. még ezt a palóc népdalt, melyet CzF. szótára a Bera cikkben idéz: Vegyázz Bera magadra, fê ne *öts* a garadra!)

Minden választ külön nyolcadívre tessék írni!

EGYVELEG.

A Magyar Nyelvtudományi Társaság ápr. 18-i felolvasó ülésén Vikár Béla az újévi és karácsonyi regölés régi emlékeivel foglalkozott fonográf-bemutatásokkal kísért érdekes előadásában. Az összehasonlító népköltés-búvárlat (folklore) módszerével vizsgálja ezt a nép ajkán Dunán túl és a Székelyföldön még ma is élő néphagyományt, főleg ama szempontból: nem volna-e lehetséges a Sebestyén Gyula gyűjtötte nagyszámú változatból helyreállítani a regös ének ősi alakját, úgy mint akkor élt, mielőtt a Dunántúl magyar népe és a székelység közt megvolt kapcsolat és közösség felbomlott. Vikár nyelvészeti és népköltési bizonyítékok alapján az összes változatok egybevetésével arra az eredményre jutott, hogy a regös ének beköszöntő része, továbbá a szarvasének, a nagy rőt ökör verse s

vége a regősök búcsumondókája már az Árpád-kori alapszövegben benne volt. Gondos tanulmánya során ezen ősi szöveg szétszórt részeiből sikerült neki az alapszöveget helyreállítani, s ebből a beköszöntöt és a szarvaséneket be is mutatta. A gyönyörű szarvasének a meglevő 150 változathból helyreállított alakjában, mai kiejtés szerint így szól:

Amott kerekedik egy fekete felhő,
Abban tollászkodik egy fekete holló,
S ahol keletkezik egy sebes folyóvíz,
Annak partján vagyon egy kerek kis pázsit.
Azon legelészik csodafejű szarvas,
Csodafejű szarvas, ezer ágú-bogú.
Gyujtatlan gyűlada, oltatlan aluvék.

Ezután Erdélyi Lajos olvasta fel »egy érdekes mondattani jelenségről« tartalmaz tanulmányát. A kétértelmű, hibás és az ú. n. hiányos v. kihagyásos mondatokat fejtegetve, olyan nyelvi jelenségről szólt mint a mondatok lélektani magyarázó okáról, amelyről a mondattanban még jóformán nem szóltak, pedig nagyon sok nyelvtörténeti dolgot is csak ezen az alapon lehet megérteni. E jelenséget az ú. n. mondattani ráértés névvel illelhetjük s ezen alapulnak az efféle kétértelmű szerkezetek, mint pl. *Attilát az arany koporsóba tették és teletömték* (t. i. azt, a koporsót) *keleti balzsammal* (egy gimn. dolg.) — valamint az ú. n. kihagyásos kapcsolatok is, mint pl: *Bede Gyurát viszik a temetőbe, Szili Miskát egerszegi börtönbe* (Népd.). Az ú. n. összevont mondattal kapcsolatban az efféle kihagyásos mondatok eddigi elmélete is csak formai; lélektani alapon ezekre is más kifejezéseket kell alkalmaznunk. A mondatot *szervesnek* és *egységesnek* kell felfognunk, s vissza kell állítunk egységességét és szerves összefüggését, melyet a régi nyelvfilozófiai alapon álló formális elemzés úgy szólva feldarabolt.

IZENETEK.

A Budapesti Szemle durvaságaira és ráfogásaira nem felelünk többé.

K. E. Köszönöm! De csalódik, ha azt hiszi, hogy a Ny. B. szemben áll a Ny.-rel. A Ny. B. mindvégig kitartott a Nyr. mellett, s az a különös dolog a Ny. B. ellenére történt.

M. J. A *dutyl* szónak azt a magyarázatát hallottuk, hogy az oláh *dute* (*duc-te) »menj!« szó, tréfásan főnévül használva. — A *pözs* tájszó, mely első sorban töltésre való vesszőkévét jelent (Csallóközben, *pözsölés* Szegeden), német jövevényszó; alkalmasint a *Böschung* főnévvel függ össze: »*Böschung*: Abdachung eines Walles, dann Abhang, urspr. Rasen (schweiz. *Gras-pösch*)« Vollman, Wortkunde 1:28. Ezzel a szóval lesz azonos az az osztrák-német *Peisch*, mellyel Dankovszky magyarázza a mi szavunkat: »*pözs* (*Peisch*, austriace) fascis vimineus muniendo littori adhibitus.« (Ellenben Munkácsi a német *Busch*, *Bosch*, *Büschel* szókkal egyezteteti Ethn. 4:206. s ezt a magyarázatot fogadta el Melich is Nyr. 24:354. és Lumtzer-M.) — A *kuszmér*, *kusmír*, *köszmér* szó csakis debreceni forrásokban fordul elő. Az Okl. megkérdőjelezi, de megemlíti, hogy foglalkozást jelentő nevek közt szerepel; a mai nyelvből egyetlen adatot ismerünk s eszerint *kuszmír* Deb-

recenben a. m. tolvaj (Nyr. 7:476). E szó alig lehet más, mint a rutén *kušnēr*, lengyel *kusznierz*, *kušnierz*, mely szűcsöt jelent s nem egyéb, mint a német *kürschner* átvétele (alkalmasint a tótban is megvan). Komjáthy Sándor dolgozótársunk közli velünk, hogy Bődön, Abauj megyében, a ködmön-foltozó tótot ma; is *kusnyér*nek híják. Hogy ebből hogy lett tolvaj, azt talán megmagyaráznák a régi debreceni jegyzőkönyvek, az Okl. első idézete sejteti is. — A *scharfethyn* nevű régi német-magyar ágyunév egy 1557-i kassai fegyvertári kimutatásban is háromszor előfordul, l. TörtTár 1890. 378 (eredetije, a latin *serpentina* Bartal szótárában is).

L. K. Azt kérdi, vajjon helyes nyelvtani forma-e *legelemiebb* és a követelések nagyon *elemik*, holott nyelvézéke szerint így kellene: *leg-elemiebb*, ellenben *elemiek*. Az utóbbira nézve mindenképen igaza van, a többesben az *i*-képzős mellékeveket mindig kötőhangzóval mondjuk: *régiek*, *bácsiak*, *járársbeliek* (ellenben a főneveket kh. nélkül: *bácsik*, *kocsik*, *lábbelik* stb., csak *fiak*, *atya-fiak*, *férfiak* tesz kivételt). A középfok most szokottabb kötőhangzó nélkül: *elemiebb*, *teliebb*, *régiebb* stb., ámde a kötőhangzós formát is gyakran hallani, a régiek pedig úgy látszik mindig így mondták: *régiebb* (pl. Mennél *régiebb* valami, annál igazb, Decsi. Adag. 852); a *telé* középfoka így hangzott: *teljebb*, l. NySz.; vö. még Faludinál (343) *semmiebb* és a moldvai csángóknál *bokszivabb*, azaz *buksiabb* Nyr. 9:490, holott a köznyelv így mondja: *semmiebb*, *buksiabb*, *kapzsiabb*. — A kódexek korában még a tárgyest is kötőhangzós volt: *világiat* EhrC., *fődiét* DöbrC. 396, az *mas vylaghyat* ErdyC. 239, *testyeth*, *lelkyeth* még Komjáthinál 32. — L. még TMNy. 278.

I. Gy. Szó sincs róla, hogy a Bp. N. találta volna ki a *gyarlandót* s hogy csak egy-két év óta használnák. Vö. Kresznericsnél a *gyarlik* igét is; l. magyarázatukat Nyr. 32:550.

P. K. Az új helységnevek közt a *Dávidvágása*, *Bányapataka*-félékben a személyragot semmikép se lehet hibáztatni. Ez az összetett helységneveknek ősrégi magyaros formája.

N. D. Igaza van, nem érdemes minden komisszást cáfolgatni.

N. J. A hibás összetételekről l. a Helyes Magyarság c. könyv 73. és 77. lapját.

P. B., D. L., M. B., V. Gy. Köszönöm a lelkes támogatást!

Beküldött kéziratok. Révész K. Pótlás a megnyirbált szavakhoz. — Koritsánszky O. Tájszók. Határ- és dülőnevek. — Csefkó Gy. Föltételez. Akkó, hatszó. — Endrei Gerzson: Szavak és szólások. — Bán Aladár: Dülőnevek. Népdalok. — Winkler J. A szövetkezett ellenzék fölirata. — Fehér G. Melyiknek van igaza? — Kujáni G. Egy régi levél. Szitkozódás a 16. sz. közepéről. — Némedi D. Lapszemle. — Sági I. Málonefekő. — Szabó K. A kérdőjel helytelen használata. Képző rag után. Képviselő-falragasz. — Gondán F. Kókkad.

Beküldött könyvek. Ig. Kúnos: Türkische Volksmärchen aus Stambul (Leiden). — Bán Aladár: Képek a finn nép életéből (Szent-István társulat, 1 K 80 f). — Hungary (Magyarországot ism. képes angol folyóirat, megjel. havonként kétszer, szerk. Golonya J. Bpest, Csepreghy-u. 2.) — Egyetemes Irodalomtörténet, szerk. Heinrich G. I. k. Ókori keleti népek és hellének (278 képpel). II. Rómaiak és románok (249 képpel). (Franklin t. Öt kötet félbörben 100 K). — Magyar Remekírók VII. sor. Öt kötet: Gyöngyösi. Csokonai. Kisfaludy Károly (I), Katona és Teleki, Arany János (IV). — Weszely Ö. Népiskolai neveléstan II. füz. (Wodianer. Ára 150 K). — Magyar Könyvtár 417.-420. Conan Doyle: Doktor Holmes (6. sorozat). König D. Mathem. mulatságok (2. sor.). Mikszáth: A demokraták.

Magyar Agrár- és Járadékbank

Ресзвэнытársaság

Budapest, V., Erzsébet-tér 9. sz.

Igazgatóság: madarasi Beck Nándor (elnök), Barta Arnold (vezérigazgató), madarasi Beck Miksa, gróf Boos-Waldeck Fülöp, Bujanovics Sándor (elnökhelyettes), Dorizon Lajos, Enyedy Béni, báró Herzog Péter, dr. Králik Lajos, Minkus Jenő, Thors J. Henrik, Vöröcs Sándor (igazgatósági tagok). **Céggazdák:** Fábri Samu és dr. Schöber Béla (igazgatók), Szántó Frigyes (igazgató-helyettes), dr. Fellner Frigyes (vezértitkár), Szathmáry Gyula (pénztárfőnök).

Kölesönket ad és hitelt nyújt földbirtokosok és mezőgazdák részére telekkönyvi bekebelezés vagy más megfelelő biztosíték ellenében.

Átvessz pénzbetűket folyó- és csekk-számlára.

Ezekből bizományi fizeteket, fedezet mellett, úgy a budapesti, mint bármely külföldi tőzsdén.

Kölesönket nyújt a díloxera-pusztította hegyi szőlők felújítására az 1896. évi V. t.-c. alapján. E kölesönket a földmivelésügyi és pénzügyi magyar királyi miniszterektől kinevezett tagokból s a bank megbízottaiból alakult bizottság engedélyezi. A visszafizetés kezdődhetik a telepítés megkezdését követő 5-ik évben és a tartozás 15 egyenlő évi részletben törlesztendő. A kölesönk felvétele, lebonyolítása és telekkönyvi biztosítása céljából kiállított minden irat, beadvány, okmány és nyomtatvány, valamint a kölesönk telekkönyvi bejegyzése és törlése — az 1896. évi V. t.-c. 18. §-a értelmében bílg- és illetékmentes.

Az ezen kölesönk alapján a bank által kibocsátott 4%-os szőlőkötvények és szelvények az 1896. évi V. t.-c. értelmében a tőkekamat és járadékadó, valamint az általános jövedelmi pótdadó és szelvény-bélyegilleték alól, úgy minden más bélyegkötelezettség, illeték és adó alól mentesek, óvadékképesek és a községek, testületek, alapítványok, nyilvános felügyelet alatt álló intézetek, gyámoltak és gondnokoltak pénzének, úgyszintén a hitbizományi és letéti pénzeknek gyűmölösöző elhelyezésére, szolgálati és fizetési biztosítékokra fordíthatók, továbbá a cs. és kir. hadsereg, a cs. kir. osztrák Landwehr, valamint a m. kir. honvédség és m. kir. esendőrségnél házassági óvadékkul felhasználhatók, nemkülönben úgy a cs. kir. közös hadügyminisztérium, mint a m. kir. honvédelmi minisztérium alá rendelt hivataloknál fizetési biztosítékkul és bnatpénzzül, az osztrák-magyar bank fő- és főközlétéinél pedig kézi zálogul elfogadtatnak.

A bank által alapszabályszerűen megszerzett követelések és értékek alapján kibocsátott 4½%-os járadékkötvények kamatszélvényeinek beváltása az 1875. XXII. t.-c. 6. §-a értelmében a tőkekamat és járadékadó levonása nélkül történik s úgy a járadékkötvények, mint kamatszélvények a m. kir. pénzügyminiszter 1890-1899. szám alatt kelt rendelete értelmében illetékmentességben részesülnek. Visszafizetésre kerülő járadékkötvények a névérték 102½%-ával levonás nélkül váltattak be. Ezen címletek a közigazgatás, valamint az igazságügyi igazgatás összes ágazataiban fizetési biztosítékkul és bnatpénzzül és az osztrák-magyar bank fő- és főközlétéinél kézi zálogul elfogadtatnak.

A bank 4½%-os záloglevelei február 1-én, május 1-én, augusztus 1-én és november 1-én utólagosan esedékes negyedévi részletekben kamatoznak s kamatszélvények az 1899. évi XXX. t.-c. értelmében most és a jövőben minden adólevonás nélkül váltattak be. E záloglevelek — amelyek ötven éven belül sorolás útján teljes névértékben fizetettnek vissza — ugyanezen törvényekkel értelmében óvadékképesek és a községek, testületek, alapítványok, nyilvános felügyelet alatt álló intézetek, továbbá gyámoltak és gondnokoltak pénzének, úgyszintén a hitbizományi és letéti pénzeknek gyűmölösöző elhelyezésére, szolgálati és fizetési biztosítékokra fordíthatók, továbbá a cs. és kir. közös hadsereg, a cs. és kir. osztrák Landwehr, valamint a m. kir. honvédségnél és a m. kir. esendőrségnél házassági óvadékkul felhasználhatók, nemkülönben úgy a cs. és kir. közös hadügyminisztérium, mint a m. kir. honvédelmi minisztérium alá rendelt hivataloknál fizetési biztosítékkul és bnatpénzzül, az osztrák-magyar bank fő- és főközlétéinél pedig kézi zálogul elfogadtatnak.

A bank 4%-os vasuti járadék-kötvényei május 1-én és november 1-én utólagosan esedékes félévi részletekben kamatoznak s kamatszélvények az 1897. évi XXX. t.-c. értelmében most és a jövőben minden adólevonás nélkül váltattak be. E vasuti járadékkötvények melyek 70 év alatt sorolás útján teljes névértékben fizetettnek vissza — ugyanezen törvényekkel értelmében óvadékképesek és a községek, testületek, alapítványok, nyilvános felügyelet alatt álló intézetek pénzének, úgyszintén a hitbizományi és letéti pénzeknek gyűmölösöző elhelyezésére, szolgálati és fizetési biztosítékokra fordíthatók, továbbá a cs. és kir. közös hadsereg, a cs. és kir. osztrák Landwehr, valamint a m. kir. honvédségnél és a m. kir. esendőrségnél házassági óvadékkul felhasználhatók, nemkülönben úgy a cs. kir. közös hadügyminisztérium, mint a m. kir. honvédelmi minisztérium alá rendelt hivataloknál fizetési biztosítékkul és bnatpénzzül, az osztrák-magyar bank fő- és főközlétéinél pedig kézi zálogul elfogadtatnak.

TÓTH BÉLA

A MAGYAR ANEKDOTAKINGS.

Ez nemzetünk intimebb történelme. És kötséges, hogy nem tanulmányosak-e, mint az, amelyek a nagyvadász külső eseményeket rajzolják. Az bizonyos, hogy ez a könyv több a szórakoztatónál, a kedvverítőnél, a mulatóknál, bárha ilyennek is elsőrendű olvasmány. Minden anekdotája egy-egy furlangos lámpás, amely nagyaink egy-egy rejtett jellemvonásait világítja meg. Ott, ahol a történelem faklyája sötétben hagyja a lélek titkosabb redőit, ott az anekdotázó veszi át Clio szerepét. Nagy szerencse, hogy a mi anekdotáinknak olyan megazálaltatójuk akadt, mint Tóth Béla.

A Magyar Anekdotakincs hat kötetből áll.

A teljes mű ára fizetve 28.80 korona, diszkötésben 38.40 korona, s ez az összeg havi 2 korona részletben törleszthető.

Negyvenezer mértföld vitorlával és gözzel.

HÉT ÉV A TENGHEREN.

Írta: Gáspár Ferenc dr.

Hét év a tengeren folytatása Gáspár *Negyvenezer mértföld vitorlával és gözzel* című munkájának. E két könyv egyezően az egyedül nagyobb szabású magyar utazásleírás. Míg a *Negyvenezer mértföld* című könyvében leírja azoknak az országoknak, melyekben megfordult, népet, szokásait, az életet ismerő orvos tapasztalataival; addig a most füzetekben megjelenő *Hét év a tengeren* című új könyvében a tengerész, a hajó életét, a matróz-élet örömeit és keserveit, ridegségroháiban és felémelő jeleneteit érdekesen és vonzóan írja le. E könyvből megismeri az olvasó nemcsak a hadi, hanem sok tekintetben a kereskedelmi tengerészetet is. Az ember azt hiszi, hogy nem is utazást, hanem érdekes bonyolult regényt olvas, oly feszült kíváncsisággal kíséri a leírás egymásután következő részleteit, melyeket a képek szokatlan gazdagsága szemléletesen is bemutat. — Egy a felnőtteknek, mint a serdülőbb ifjúságnak alig adhatunk érdekesebb, tanulságosabb olvasmányt Gáspár e két könyvéből.

A két mű ára diszkötésben 25 korona.

DÉRYNÉ NAPLÓJA.

A kevés kötetű magyar memoár-irodalomban nagyjelentőségű munka Déryné Naplója. Szilgietti Ede, amikor kéziratban olvasta ez emlékező feljegyzéseket, amelyek a kiváló magyar művésznek egész színi pályáját felölelik, elragadtatással szólott felőle: »mindenik során meglátszik — úgymond — hogy nő írta, sokat olvasott, nagyintelligenciájú magyar nő, aki élete alkonyán, hetven éve ellenére, ép oly józsan beszéli el sokat hányt-vetett életének minden fázisát, mint annak idején valamikor, a magyar színésznő bőségszékében, megcsodálták könnyed, lelkeből fakadó csavargását. Ezek a visszaemlékezések, amikből szárencsére hiányzik a XVIII. század német irodalmából kölcsönözött szentimentális hangja, patetikus, naplószerű regények cukros íze, betekintést engednek feltárják XIX. század első évtizedeinek társadalmi életét. A napló jelentősége és érdekes volta mellett bizonyít, hogy már másodszor kerül a magyar olvasóközönség elé, de ezúttal először teljes kiadásban s a Napló eredeti kézírata alapján, a magyar színészet történetíróinak: Bayar Józsefnek körültekintő, érdekes jegyzeteivel és utószavával ellátva.

***** A három kötet ára diszkötésben 20 korona. *****

Singer és Wolfner könyvkereskedésében Budapest, Andrásy-út 10.

NYELVÉSZETI FÜZETEK.

1. *Simonyi Zsigm.*: A MAGYAR SZÓREND. (1 $\frac{1}{2}$ K).
2. *Simai Ödön*: MÁRTON JÓZSEF MINT SZÓTÁR-ÍRÓ. (Ára másfél korona.)
3. *Kocsis Lénárd*: A MONDATRÉSZEK BRASSAI MONDATELMÉLETÉBEN. (Ára másfél korona.)
4. *Simonyi Zsigmond*: TRÉFÁS NÉPMESÉK ÉS ADOMÁK. Nyelvjárási olvasókönyv. (Ára 1 $\frac{1}{2}$ K).
5. *Simonyi Zsigmond*: AZ ÚJ HELYESÍRÁS szövege és magyarázata. (Vászonborítékban másfél korona.)
6. *Rubinyi Mózes*: KÉT TANULMÁNY A NYELVÉSZET S A NYELVMŰVELÉS TÖRTÉNETÉBŐL. Grimm és Révai. A mondat. (Ára 1 korona.)
7. *Gombocz Zoltán*: NYELVTÖRTÉNET ÉS LÉLEKTAN. (Ára egy korona.)
8. *Simonyi Zsigmond*: HELYES MAGYARSÁG. (Ára két korona, egész vászonkötésben három korona.)
9. *Varga Ignác, Szabó Dezső, Kertész Manó*: NYELVJÁRÁSI TANULMÁNYOK. (Ára másfél korona.)
10. *Nagy Sándor*: A VÁCI NYELVJÁRÁS. (2 K.)
11. *Simonyi Zsigmond*: ELVONÁS (elemző szóalkotás). (Ára másfél korona.)
12. *Székelly Ábrahám*: ALANYTALAN MONDATAINK ALANYÁRÓL. (Ára másfél korona.)
13. *Erdélyi Lajos, Horger Antal, Szemkő Aladár*: NYELVJÁRÁSI TANULMÁNYOK. (Ára másfél korona.)
14. *Simai Ödön*: DUGONICS MINT NYELVÚJÍTÓ. (Ára másfél korona.)
15. *Simonyi Zs. (Bartha J., Melich J. és Szilasi M. közreműködésével)*: A NYELVTÖRTÉNETI SZÓTÁRRÓL. (Ára egy korona.)
16. *Berze Nagy János*: A HEVESMEGYEI NYELVJÁRÁS. (Ára másfél korona.)
17. *Beke Ödön*: A PÁPAVIDÉKI NYELVJÁRÁS. (Ára két korona.)

HELYES MAGYARSÁG

a hibás kifejezések, a
kerülendő idegen szók s
a helyesírás szótárával.

ÍRTA

SIMONYI ZSIGMOND

a Magyar Nyelvőr szerk.

8-adrét alak, 212 lappal.

Tartalma: Bevezetés. — Helyes mondatszerkesztés. Az egyszerű mondat fajtái. A mondatrészek szerkesztése. A szórend. Az összetett mondat. — A szók, szólások és szóalakok használata. A szók megválasztása. Idegen szók, nyelvjátsási szók, tájszók. Rokonsági szók. Szólások. A beszédrendek használata. Igeragozás, névragozás. — A helyes kiejtés és a helyesírás. — Szótár. (A szótári rész százötvenegy lapra terjed).

Ára egész vászonkötésben ... 3 korona.

MAGYAR NYELVÉSZET

Irta SIMONYI ZSIGMOND. — Középiskolák legfelső osztályainak és tanítóképző intézeteknek. — Ára 1 korona.

AZ ÚJ HELYESÍRÁS

A vallás- és közoktatásügyi m. kir. miniszter 1903. március 14-én 862. sz. alatt kelt rendeletével kiadott magyar iskolai helyesírás szövege és magyarázata, bővített szójegyzékkel.

Irta SIMONYI ZSIGMOND.

(Egyetlen magyarázatos kiadás, mely a helyesírási szabályoknak hiteles, hivatalos szövegét teljesen magában foglalja. Bő magyarázataival egyszersmind vezérkönyvül szolgál az Iskolai helyesírás című füzethez.)

Ára vászonborítékban ... 1 korona 50 fillér.

Segédkönyvül engedélyezve 2956/903. szám alatt.

ISKOLAI HELYESÍRÁS

Az 1903. márcz. 14-én kelt rend. kiadott iskolai helyesírás bővített szövege és rövid magyarázata szójegyzékkel.

Közép- és polgári iskolák és tanítóképzők használatára

írta SIMONYI ZSIGMOND.

Ára 50 fillér.

Ára 50 fillér.

A Magyar Nyelvőr

régibb évfolyamaiból a következők kaphatók
kiadóhivatalunkban :

a 6., 17., 21. és 23. kötet 5—5 koronaért,
a 25.—33. kötet egyenként 10 koronaért.
Egyes füzetek egy-egy koronaért.

NÉMET ÉS MAGYAR SZÓLÁSOK.

A M. Tud. Akadémiától Marczibányi-díjjal jutalmazott pályamunka.

Magyaros fordításra vezérlő segédkönyv, kiegészítésként a német-magyar szótárakhoz.

A MAGYAR NYELVNEK LEGJOBB FORRÁSAIBÓL SZERKESZTETTE

SIMONYI ZSIGMOND.

BUDAPEST, FRANKLIN-TÁRSULAT 1896.

Ára füzve 4 forint.

KUNOSSY, SZILÁGYI ÉS TÁRSA

könyv-, mű- és zeneműkereskedése, Budapest, IV., Ujvilág-utca 16. szám.

Megjelent

AZ 1903. ÉVRE SZÓLÓ

**HASZNOS
KÖNYVTÁR,**

mely irodalmi részében rendkívül érdekes közleményeket ad Bródy, Dömötör, Mikszáth, Radó és Szomaházy tollából és felöleli a klasszikus és modern magyar irodalom termékeit, bibliografiai csoportosításban. — A könyvnapárban előforduló műveket csekély havi részletfizetésre szállítjuk.

Cégünk, mely az irodalom és művészet érdekeit kívánja első sorban szolgálni, mindenkinek, még a legszerényebb jövedelemmel rendelkezőknek is lehetővé teszi, hogy könyvszükségletét előnyös fizetési módokat, csekély részletek mellett beszerezhesse.

A THE GRESHAM

**londoni életbiztosító társaság kimu-
tatása üzleti fejlődéséről és a bizto-
sítások alapján kifizetett összegekről**

1848—1903.

Időszak	Kiállított kötvények		Kifizetett összegek
	száma	biztosított tőkéje	
		korona	korona
1848—1858	7,996	97.357,512	2.833,584
1858—1868	30,697	294.358,800	18.292,536
1868—1878	34,704	355.468,200	61.192,272
1878—1888	57,004	482.421,600	114.633,312
1888—1903	108,457	905.136,090	266.740,429
1848—1903	238,858	2,134.742,208	463.692,133

Prospektusokkal és díjtáblázatokkal, melyek alapján a társaság kötvényeket állít ki, továbbá ajánlati nyomtatványokkal díjmentesen szolgál a magyarországi fiók Budapesten, valamint ennek ügynökségei az ország minden nagyobb városában.

**A The Gresham londoni életbiztosító társaság
MAGYARORSZÁGI FIÓKJÁNAK IGAZGATÓSÁGA.**

**Budapesten, (a társaság új palotájának felépítéseig)
IV. kerület, Ferenc József-rakpart 27. szám.**

Nyelvőrkalauz

a Magyar Nyelvőr I—XXV. évfolyamához.

Tartalomjegyzék, szómutató, tárgymutató.

✱ Kiadja a Magyar Nyelvőr kiadóhivatala. ✱

Ára 5 korona: tanároknak és tanulóknak 2 korona.

A MAGYAR NYELV

A művelt közönségnek — a M. Tud. Akadémia
könyvkiadó bizottságának megbízásából — írta

SIMONYI ZSIGMOND.

Második javított kiadás egy kötetben, két térképpel és
a Halotti Beszéd és a Hangok képzésének rajzával.

Ára díszes vászonkötésben 10 korona.

Első rész: A magyar nyelvnek élete,
Nyelvünknek eredete és rokonai. Idegen
hatások. Nyelvtörténet és nyelvműlékek.
A népi nyelv és a nyelvjárásiok. Iródműi
nyelv, nyelvújítás, nyelvhelyesség.

Második rész: A magyar nyelvnek
szerkezete. Hangok, hangváltozások,
helyesírás. A szójelentések viszonyai.
Összetétel és szóképzés. Szó-
fejtés. Ragozás. Mondattan.

Ajándék-könyvül is alkalmas a serdülő ifjuságnak.

Simonyi Zsigmond munkája első sorban a nagy közönségnek szól, de nincs a magyar nyelvészettnek fontosabb problémája, melyről itt alapos tájékoztatást ne találhatna még a szakember is, a más téren működő nyelvésznek pedig ez a munka kitűnő tanácsadóul szolgál minden, a magyar nyelvészetet érintő kérdésben. (Heinrich Gusztáv, Ásbóth Oszkár és Lehr Albert — az akadémiai nagy és mellékjuttalomról szóló jelentésben. Akadémiai Értesítő 1893. 351.)

A Zoltán-féle csukamájolaj

a gyermekek legjobb tápláléka.

Ára 2 korona.

ZOLTÁN BÉLA gyógyszer-tárában
BUDAPEST, V. KERÜLET, SZABADSÁG-TÉR.

Kereskedelmi és bizományi iroda

BUDAPEST, VII., KEREPESI-UT 65.

Szonzáció, teljes remek ügykészlet rumburgi vászonból, és pedig 2 párna, 1 kapric-, 1 paplanáthuzat, szegélyes divatos minta, 4 fnt 90 kr. Ajour kidolgozás 6 forint 50 krajcár. Kézi horgolás 7 forint 50 krajcár.

Kelengye-vászon, valódi és legfinomabb, 30 rőfös, 6 fnt 90 kr.

Különlegesség: Doublehelyem imitáció-paplan, felül és alul két színben remekül kidolgozva, mindkét oldalán használható, minden színben, csak 6 fnt 90 kr.

Menyasszonyi és csecsemő kelengyék már 7 forinttól kezdve.

Remek 6 személyes kávé készlet, minden színben csak 95, 1 fnt 40 és 1 fnt 90 kr.
Finom ajour 6 személyes kávé készlet, minden színben, 2 fnt 20, 2 fnt 90 és 3 fnt 45 kr.

Remek 6 személyes vászon damaszt-garnitúra, csak 2 fnt 10, 2 fnt 90, 3 fnt 40 és 3 fnt 90 kr.

Szép mintázott vászon törülköző, 6 db csak 1 fnt 25, 1 fnt 72, 1 fnt 90 és 2 fnt 10 kr.

30 rőfös csoda vászon csak 3 fnt 65 kr.

30 rőfös vég bőrvászon csak 4 fnt 15 kr.

30 rőfös vég irlandi vászon csak 4 fnt 95 kr.

30 rőfös vég gyöngy vászon csak 5 fnt 45 kr.

30 rőfös vég rumburgi vászon csak 5 fnt 90 kr.

30 rőfös vég prima rumburgi vászon csak 6 fnt 40 kr.

30 rőfös vég rumburgi vászon csak 10 fnt 40 kr.

30 rőfös jó sifon csak 4 fnt 65 kr.

30 rőfös vég R. sifon csak 5 fnt 40 kr.

30 rőfös vég R. sifon csak 6 fnt 85 kr.

30 rőfös vég csikos kanavász csak 3 fnt 25 kr.

30 rőfös vég csikos vagy hockás prima kanavász csak 4 fnt 55 kr.

30 rőfös vég spéc. kanavász 5 fnt 40 kr.

30 rőfös vég fehér csikos calvat 6 fnt 35 kr.

30 rőfös vég fehér virágos calvat 7 fnt 40 kr.

Varrás nélküli vászonlepedő 2 méter hosszú és fél méter széles csak 90 kr.

Ugyanaz remek vászonból 1 fnt 5 kr.

Remek női ing vászonból, közhimzéssel 35 kr., 1 fnt 15 és 1 fnt 55 kr.

Remek női sifon ing, avajel himzéssel, csak 1 fnt 10, 1 fnt 42 és 1 fnt 74 kr.

Remek női háló korsetta, nagy választékban csak 98 kr., 1 fnt 25 és 1 fnt 56 kr.

Remek női sifon nadrág 90 kr., 1 fnt 18 és 1 fnt 45 kr.

Remek női sifon alszoknyák, himzéssel, 1 fnt 35, 1 fnt 75 és 2 fnt 25 kr.

Legújabb női ajour vászonlag mesés olcsó, csak 1 fnt 65 kr.

Remek cloth és posztó alszoknyák csak 1 fnt 65, 2 fnt 15, és 3 fnt 22.

Férfi ing, legdivatosabb, finom angol hatást, puhamellű különlegesség 1 fnt 65 kr.

Férfi ing, redős vagy piké mellű, legújabb R. sifonból csak 1 fnt 40 kr.

Férfi halving legjobb sifonból, divatos mintában csak 1 fnt 15 kr.

Selyem cloth paplao, remek munka, minden színben csak 3 fnt 95 kr.

Kasmir paplan ép úgy készítve 3 fnt 85 kr.

Női és férfi legújabb hatást divat eszkendők, fehér és mintázott, tucatja 1 fnt 75 kr.

Harisnyák, női és férfi, minden árban és minőségben legutányosabban.

Vendéglősök, szállodatulajdonosok kereskedőknek,asztalterítőket, törülközőket és takarókat stb. stb. árnyékekben szívesen szolgálunk külön ajánlattal.

Pohártörők vászonból, tucatja 96 kr.

Atlasszelyem paplan minden színben, gyönyörű kivitelben, 7 fnt 50 kr.

Ugyanaz divatos fodorról 10 fnt 50 kr.

Paplangombok, selyem paszomány, kézimunka, tucatja 30 krajcár.

Paplanhuzatok mérték után, finom vagy erősszerű vászonból, varrás nélkül egy szélességben 2 forint.

Ugyanaz szegéllyel 2 fnt 50 kr.

Férfi gallérok a legújabb és legfinomabb minőségben tucatja 1 fnt 80 krajcár.

Ugyanaz közép jó minőségű tucatja 1 fnt 20 kr.

Kézfész-lepedő, legfinomabb, varrás nélküli darabja 1 fnt 75 kr.

Egyébként minden a szakhoz tartozó legfinomabb árukkal is szolgálhatunk a minthogy csak közvetlenül gyárakat képviselünk, aránylag kevés olcsó árukat szállíthatjuk.

Küldemények utánvételt.

Ami meg nem felel, visszavesszük.

MEGJELENT

az első kötet 500 szöveg-
képpel és 60, részben
színes műmelléklettel.

A TECHNIKA VIVMÁNYAI

oldm kötet a magyar közön-
ség minden rétegének érdek-
lódésére számíthat. Nem tu-
dákos szakmunka, hanem él-
vezetes, könnyed olvasmány.

A MŰVELTSÉG KÖNYVTÁRÁ-ból

most jelent meg az első kötet. A kötet címe:

A TECHNIKA VIVMÁNYAI AZ UTOLSÓ X SZÁZ ÉVBEN

Szerkesztik: HOLLÓS JÓZSEF és PFEIFER IGNÁC.

A nagyközönség a MŰVELTSÉG KÖNYVTÁRÁ-nak első kötetében gon-
dolkodásának és ismereteinek gazdagítására kiváló munkát nyer. A közlekedés,
eszközei-ről, a hadászati technika-ról, bányászat, kohászat, faipar, szövő-
ipar, gépipar, sokszorosítás, kémiai nagyiparról, az elektromosság-ról
távírás-ról, stb. szóló fejezetek minden ember érdeklődését lekötik.

A legújabb problémák: radioaktivitás, drótnélküli távírás, repülőgép
stb. e könyv olvasása útján eleven fogalmakká válnak az olvasó előtt.

A könyvet szakemberek írták, de oly könnyen érthető hangon, mintha
szabad előadást tartanának a társadalom minden köreiből összesereglett hall-
gatók előtt, kiknek figyelmét lebilincselik tárgyak érdekességével, előadásuk
könnyedségével és a szemléltetés gazdag eszközeivel.

A „Műveltség Könyvtára“-nak ára kötetenkint 24 korona.

Megrendelhető minden hazai könyvkereskedés útján.

A Műveltség Könyvtáráról
kimerítő prospektust kívá-
natra ingyen küld minden
könyvkereskedő, vagy az

ATHENAEUM

irodalmi és nyomdai részvény-társulat
Budapest, VII., Kerepesi-út 54. szám.

A TECHNIKA VIVMÁNYAI

című kötet fejezetei és a szerzők nevei:

Energia: Schimanek Emil.
Bányászat: Litschauer Lajos.
Kohászat: Gálócsy Árpád.
A télemek megmunkálása: Kandó Gyula.
Mótorok és emelőgépek: Kármán Tódor.
A közlekedés eszközei: Gondos Viktor.
Pósta: H. Hennyey Vilmos.
A fény a tudomány szolgálatában:
Karvázy Zsigmond.
A sokszorosító ipar: Kún Sámuel.
A technika a hadviselés szolgálatában:
M. Müller Hugó.
Faipar: Gaul Károly.
Szövő- és fonóipar: Maly Ferenc.
Papírgyártás: Jalsoviczky Géza.
A kémia vivmánya: Pfeifer Ignác.
Gazdasági gépek: V. Markhot Jenő.
Gazdasági termékek ipari feldolgozása:
Kosutány Tamás.
Elektromosság: K. Lipthay Károly.
Telegrafia és telefonía: Hollós József.
Zárószó: Méray-Horváth Károly.

A Műveltség Könyvtárának kötetei felévi időközökben jelennek meg.

A Műveltség Könyvtárának

első sorozata a következő hat
kötetből fog állani:

I. A Technika Vivmánya

II. Az Ember

III. A Világegyetem

IV. A Föld

V. Az Élők Világa

VI. A Társadalom

A második sorozat, hat kötetben tartalmazni
fogja a történelmi, irodalmi és művészeti
ismereteket és az első sorozat teljes befeje-
zése után fog megjelenni.

**Tankerületi főigazgatók, középiskolai igazgatók,
tanárok és tanárjelöltek figyelmébe!**

**AZ ATHENAEUM IRODALMI ÉS NYOMDAI
R.-TÁRS. KIADSÁBAN MOST JELENT MEG:**

A MAGYARORSZÁGI KÖZÉPISKOLÁK RENDJE

**A középiskola vezetése és adminisztrációja körül fölme-
rülő törvények, szabályzatok és rendeletek ismertetése.**

A magy. kir. vallás- és közoktatásügyi
miniszter megbízásából összeállította:

PIRCHALA IMRE

TANKERÜLETI KIRÁLYI FŐIGAZGATÓ.

Az I-ő kötet tartalma:

- I. rész.** A középiskolákra vonatkozó törvényeink.
- II. rész.** Középiskoláink kormányzása és felügyelete.
- III. rész.** Az oktatás rendje.

A II-ik kötet tartalma:

- IV. rész.** A rendtartás és a körébe vágó intézkedések.

- V. rész.** Az igazgatói ügykezelés.

- VI. rész.** Érettségi vizsgálatok.

- VII. rész.** Középiskolai tanáraink képzése és képesítése.

- VIII. rész.** A tankerületi főigazgatók, a középiskolai igazgatók, tanárok és szolgák szolgálati viszonyai.

Az ötvennyolc ivre terjedő két vaskos kötet ára 18 kor.

Megjelent az ATHENAEUM irodalmi és nyomdai részvénytársulat könyvkiadóhivatalában (VII. kerület, Kerepesi-ut 54. szám) és kapható úgy ott, mint minden könyvkereskedésben.

1905. JUNIUS 15.

VI. FÜZET.

MAGYAR NYELVŐR.

MEGINDÍTOTTA

SZARVAS GÁBOR.

*

SZERKESZTI ÉS KIADJA

SIMONYI ZSIGMOND,

A M. TUD. AKADEMIA RENDES TAGJA.

——
XXXIV. ÉVFOLYAM.
——

BUDAPEST, 1905.

Szerkesztő- és kiadóhivatal: Budapest IV. Ferenc József part 27.

TARTALOM.

	Lap
Analógia a mondat szerkesztésben. (Vége.) <i>Kertész M.</i>	281
A főnévi igenév Arany Jánosnál. (Vége.) <i>Szeglet István</i>	292
A határozott névmutató. (Vége.) <i>Réger Béla</i>	300
Magyar elemek a mócok nyelvében. (Vége.) <i>Stan Fazul</i>	312
A gyergyói nyelvjárás. (Vége.) <i>Gencsy István</i>	321
Irodalom. Nyelvészeti tanulmányok (Szilasi Móric folyóirata). <i>Simonyi Zsigmond</i> . — Somogyi népköltési gyűjtemény (Vikár Béla kötete). <i>Horger Antal</i>	330
Nyelvújítási adatok. <i>Tolnai Vilmos</i>	334
Magyarázatok, helyreigazítások. Málonfekő. <i>Sági István</i>	335
Izenetek. Beküldött kéziratok és könyvek.	336

NÉMET ÉS MAGYAR ISKOLAI SZÓTÁR.

Szerkesztette SIMONYI ZSIGMOND és BALASSA JÓZSEF.

==== Két kötet. Vászonszövetben, mindegyik kötet 3 K 50 f. =====

NÉMET ÉS MAGYAR SZÓTÁR.

Szerkesztette SIMONYI ZSIGMOND és BALASSA JÓZSEF.

Félbőrbe kötésben egy-egy kötet 8 kor., egybekötve mind a kettő 15 kor.

MAGYAR NYELVÉSZET

a középiskolák legfelső osztályainak és tanítóképző intézeteknek

==== irta =====

SIMONYI ZSIGMOND.

A középiskolákra engedélyezve a vallás- és oktatásügyi
kormányzatnak 1905. évi 1120. eln. sz. a. kelt rendeletével.

Ez a könyv a magyar nyelvről, nyelvünk történetéről
és szerkezetéről a legfontosabb tudnivalókat foglalja
össze, annyit, amennyit az érettségi s a tanítóképesítő
vizsgálaton mindenkitől meg lehet követelni.

Terjedelme 128 lap. * Ára egy kor.

MAGYAR NYELVŐR.

Megjelenik minden hétfő 15-én
a nagy szótáriki kötetben.

Szerkesztő
SIMONYI ZSIGMOND

Szerkesztőség és kiadó-hivatal
Budapest IV. Ferencz-József-párt 27.

ANALÓGIA A MONDATSZERKESZTÉSSEN

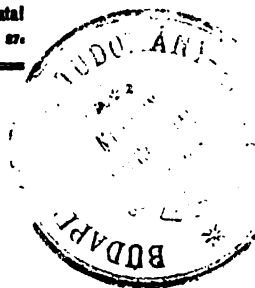
NYELVTÖRTÉNETI ÉS LÉLEKTANI SZEMPONTBÓL.

(Vége.)

2. Függő és független szerkezetek kombinációja.

Kezdjük annak az érdekes mondattani jelenségnek a fejtegetésével, amit eddigi nyelvészeink *attrakciónak* (*Verschränkung*) neveztek: Többek közt azt a minden nyelvnek bizonyos korában uralkodó szerkezetet értik rajta, hogy a főmondatnak alanya, tárgya v. határozója a relatív mondatba kerül ugyanolyan vagy esetleg más szereppel. P: Az mely szegény embereket hozzánk küldöztetek, azokról is elfeledkeztetek (TME. 2:389). Ma így mondanánk: A szegény emberekről, kiket hozzánk küldöztetek, elfeledkeztetek. Az a kérdés, mi hozza létre ezt a sajátos jelenséget, mi az oka annak, hogy a mai nyelvérzékre nézve egészen szokatlanul a főmondatnak egy része a mellékmondatba jut? Hogy a magunk véleményét elmondhassuk, szükséges megemlékeznünk azokról a munkákról, melyek ennek a kérdésnek a megoldásával foglalkoztak. Grimm az első, aki ezt a jelenséget *Über einige Fälle der Attraction** c. értekezésében tárgyalja. Inkább példagyűjtemény ez a munka, maga az elméleti rész nagyon kevés benne; az első három lapon mondja el nézetét, nem valami világosan, az attrakciónak nevezett szerkezet keletkezéséről. Abból indul ki, hogy a hangtani jelenségek sokszor nagyon hasonlítanak a mondattaniakhoz; amint egyes hangok a szóban, épen úgy hatnak egymásra a szók a mondatban. Az egyik hangnak olyan hatása van, hogy magához asszimilálja a másikat, hasonlóképpen egy szó olyan erős vonzást gyakorolhat a másik szóra, hogy ez elhagyva eredeti mondattani helyét és szerepét, a vonzó mondatrész mellé kerül. Ennek a hatásnak, ennek a vonzó erőnek magyarázata abban keresendő, hogy ezáltal a beszédnek a folyása sokkal biztosabb lesz, a harmóniája nagyobb.

* Kleinere Schriften 8.

Sokkal részletesebb és a lélektani mozzanatokra nagyobb súlyt vet Steinthal munkája: *Assimilation und Attraction** — csakhogy eredményében nem igen van tovább Grimmnél. Ő is azt hozza fel ennek a jelenségnek a magyarázatául, hogy a mellékmondat a benne kifejezett gondolat nagyobb súlyánál fogva hatással van a főmondat valamely részére, azt maga mellé vonja, esetleg új szereppel látja el.** Ezáltal a mondat olyan nagy hatást ér el, amelyet a szabályos szerkezettel el nem tudna érni.

Könnyű ellátni ennek a magyarázatnak tarthatatlan voltát; először is elhibázott dolog eféle hangtani és mondattani jelenségek között kapcsolatot keresni; mai tudásunk szerint a hangváltozásoknál nagy szerepe van a fiziológiai okoknak is, mondat-szerkezetek magyarázatánál azonban csupán csak a lélektani szempont vezethet bennünket; de még ha elfogadnánk is, hogy helyes ennek a jelenségnek a magyarázatánál ilyen kiindulópontot választani, mit nyerünk vele? Semmit. — Mert az csak nem fog világosságot deríteni az attrakció keletkezésére, ha azt mondjuk, hogy egy szónak v. mondatnak a másikénál nagyobb vonzóereje hozta létre. Az efajta értelmezés a nyelvtudomány olyan korára mutat, mikor még igéknek, mellékneveknek a vonzatáról beszéltek. De hát mi az a vonzóerő? Aztán mért van meg nagyobb mértékben az összetett mondat egyik részében, mint a másikban? Nem fogadhatjuk el magyarázatul Steinthalnak azt az állítását, hogy az összetett mondatnak az a fele, amelyik a másiknak egy részét maga mellé vonzza, valami lényegesebbet, fontosabbat fejez ki annál, amelyiknek egy tagját kiragadja; mert hiszen Wundt tanítása szerint a mondat egységes képzet-tartalom, a maga egészében fejez ki egy gondolatot, tehát az artikuláció által egymás mellé sorakozó részeknek ilyen súlybeli viszonyára nem lehetünk tekintettel. Nem is lehet azt eldönteni, hogy az összetett mondatnak melyik fele mond valami fontosabbat, mert hiszen egyik a másikat kiegészíti, az értelem csorbulása nélkül egyik sem hagyható el. Grimm is, Steinthal is mintegy az attrakciónak az életre való jogosultságát akarja igazolni azzal a kijelentéssel, hogy általa beszédünk harmónikusabb,

* Zeitschrift für Völkerpsychologie 1.

** Verschränkung wird bewirkt teils durch den innigeren Anschluss des im Relativsatze ausgedrückten Gedankens an das bezogene Substantivum, teils durch den bedeutungsvolleren Inhalt des Relativsatzes, indem er innerlich und äusserlich schwerer ins Gewicht fällt als der Hauptsatz (157).

biztosabb, kifejezőbb lesz, mint hogyha szabály szerint szerkesztjük mondatainkat. Ilyenformán aztán valami emberi akarat-félét magyaráznak bele a nyelvi jelenségekbe, s ellenkezésbe jutnak azzal a Paul útján szinte vérré vált tudásunkkal, hogy a nyelvi folyamatok természetes fejlődés mellett általánosságban tudattalan lelki működés eredményei.

Vizsgálódásaik során mindketten arra a tapasztalatra jutnak, hogy az attrakció főleg a régi nyelvben található, sőt Grimm egy ilyen szerkezetről azt is kimutatja, hogy a német nyelvben a 13. századig megvolt, azután eltűnt. — Hát ha olyan biztossá, kifejezővé teszi beszédünket, mért nem élünk vele most, mért nem használja az irodalmi nyelv? Hisz a műveltek nyelvének fejlődésébe ma már beavatkozó logika éppen a beszéd lehető határozottságára, kifejező voltára törekszik! Miért csökkent idők folyamán az egyik mondatnak vonzóereje a másikkal szemben?

Azt hiszem sikerült megmutatnom, hogy Grimm és Steinhall magyarázatával szemben annyi felelet nélkül szűkölködött kérdés merül föl, hogy azt nem tarthatjuk kielégítőnek. Megkísértem az attrakciónak nevezett szerkezet olyan értelmezését adni, amely ezenkívül áll egyéb mondattani jelenségekre is, s amelyet támogat és érthetővé tesz a nyelvfejlődés természetes útja-módja.

Paul Hermann igen szépen megmutatja könyvének 5. fejezetében, de meg a magunk vizsgálódásaiból is tudjuk, hogy minden nyelv mondat szerkesztésében a mellérendelő szerkezet megelőzte az alárendelőt; a nyelv régibb korában az egyes mondatok nem voltak olyan szorosan összefűzve, mint most az alárendelő szerkezet által. Az összefűgés sokkal lazább volt, a mondatok csak egymás mellé sorakoztak, anélkül, hogy összekapcsolódva szerves egészet alkottak volna. A mai alárendelő szerkezet csak hosszú fejlődés eredménye; úgy látszik legkésőbbben, közel a nyelvnek történeti korához fejlődtek ki a relatív mondatok, s erre különösen a magyar relatív mondat története szolgáltat tanulságos bizonyítékot, mert ebben még egész biztossággal kimutathatjuk azt a fokot, amely olyan állapotra mutat, mikor a relatív mondat még nem relatív mondat: a fő- és mellékmondat közt ma meglevő alárendelés viszonya helyett mellérendelést találunk. Értjük az ilyen mondatokat:

Walakymel az zent leelek leyend, myndenkorth zenthölthsegere wagyon (ÉrsC. 152 b.). Valaki az asszonyiálat szavának hiszen, az a gyegre fondállya házát (Helt. Mes. 403). Valamit az ép ember

két keseivel véghez szokott vinni, mind azokat a lábaival véghez vitte (Bod. Pol. 194). Valamit Isten nekem adott, nem fejedelem adta, hanem én találtam (Gér. KárCs. 3:488).

Az efajta mondatokat nyelvünk történeti korában már úgy kell felfogni, hogy a határozatlan névmás relativumképpen van használva, de bizonyos, hogy korábban eredeti jelentésével szerepelt, mint hogyha pl. az utolsó mondatban csak ennyit mondanánk: Valamit adott nekem Isten. Ez a szerkezet tehát még világosan mutatja a kezdetben megvolt mellérendelést. Csak-hogy mikor az alárendelés ebben a szerkezetben már kifejlődött, a mellérendelés még nem enyészett el, amint nem is fog elenyészni soha. Minthogy az emberi lélek természetében rejlik, hogy az még a legfejlettebb állapotában is hű marad, ragaszkodik az egyszerű formákhoz: előáll az az érdekes eset, hogy a két kifejezésmód harcra kel, az újabb, bonyolultabb alárendelő szerkezeten keresztül kitör az egyszerűbb, a világosabb: a mellérendelő. Ebben látjuk mi az attrakciónak nevezett szerkezet magyarázatát! Egy példa mindjárt világossá fogja tenni felfogásunkat: Az mely embereket mellém adtál, azok nem kísézők, hanem tolvajok voltak (TME. 2:224); ez a mondat a következő kettőből kombinálódott: az emberek, kiket mellém adtál, nem kísézők + (valamely) embereket adtál mellém, azok nem kísézők.

Példáinkat aszerint rendeztük, hogy a főmondat valamelyik része milyen mondatnani szereppel jut a mellékmondatba.

a) A főmondat alanya, tárgya vagy határozója a mellékmondatnak a l a n y a lesz:

Az mely itt való nemes ember Gerliszy László ment be Tömösvárra, Nagyságod akarattából tötte hirrre... (TME. 3:57.) Az ki törökök az Rákoson voltak, mind általköltének (RMNy. 3:35). Azt tartják, hogy aki úgy korán gyün fog, nem lesz állandó (Nyr. 6:172). Aki ablak meg a hátamon a négylábu tarisznyába vót, úgy összetörött (Ethn. 3:361). — Thowabba kirem kegielmedeth, ... hogy kegielmetek tylcha megh a minemw marha wagion Kis Tamasnal, hogy hirem nekwl senkinek ki ne agiak (RMNy. 2:21). Amely pénz Hunyadon volt, Kd adja kezébe (Lev. T. 2:338). Az mel török rablani iut wolt, meguertuk (RMNy. 3:28). Az mely levelek voltak nála, azt az törökök elhozták (RMNy. 3:84). Gábornál a mely kevés készpénzem van, azt borok vásárlására rendeltem (Lev. T. 2:392). Az minémü dolgok, némely várak és tartományok elfoglalási következtének, azokat is Nagyságodnak tudására adnám (TME. 3:119). Nem egyebet kívánok, aki ördög van a világban, hallásam meg valamennyit (Eth. 3:362). Aszonta a gyerek, hogy

űneki más nem köll, mind aki azon a rozsdás szegen van gyűrű, aszt aggyák neki (NyF. 9:52). — Énnekem az minémű dolgom és keresetem volt Kőrös várásának közönséges lakerin... arrul böcsületesen cententáltanak (TME. 1:403). Az mely parancsolásom hozzátok érkezett, abban megálljatok (uo. 2:55). Az mely Ali Pasa Sitva-Torokban az frigyét végezte volt, most a budai pasaságot... császár annak adta (uo. 122). Az my nemew wyssza wonyas es haborusagh esset kegymetek kezét es az Nagymihály urak kezét arrul kegymetek mynekewnkw ew felsegetewl parancholathozot wolt (RMNy. 2:173).

b) A főmondat alanya, birtokos jelzője, tárgya vagy határozója a mellékmondatnak tárgya lesz:

Valamely várakat az németek kezéből megvehettek, azok mind az erdélyi vajda kezében maradjanak (TME. 3:44). Az mezes alatt való jozagból a mi keves jevedelmet Abraham Janos ennekeom adot, ith nalam vagion (RMNy. 2:11). Az mely kapitányomat oda küldöttem, szóval mondandó szavaimat, ha nagyságod kérdezi, meg tudja mondani (Thök. Lev. 89). Amej mesét mondok, igen tréfás mese (Nyr. 2:514). Akit elloptak kénesekeket, mind hejre igazodik még többekkel (Nyr. 8:231). — Az minemew csapast az vr Isten varasul reank veteth vala, annak az eppíteseben sem voltam vtosso (RMNy. 2:125). Az mely hadat penig béküldesz, annak nagyobb része puskások legyenek (uo.). A mely két lovat negyven talléron vettek camerae praefectus uram számára, itt meg nem adták az árát (Lev. T. 2:258). — Mely tanácsot klmeteknek nyujtok, megköszöni (TME. 2:115). Az mely pénzt kölcsön vettem volt fel Buda alatt klmetektil, azt is ezen quartély pinszen tudhattya kgtek (uo. 132). Tavaly is az mely levelet küldett vala kegymetek, elvettem volt (uo. 195). Az mely levelet kigyelmednek gróf uram 6 kegylme írt, láttam (Lev. T. 2:326). Nagyságod az mely hadat küld, siettesse nagyságod (TME. 3:120). Az minemű híreket Lengyelország felől az minap értettünk, azokat Óváry István deáktól... mi szolgáinktól portára megirtuk (uo. 24). Az mely rossz aranyakat küldtünk volt Kolossvárra, meghozták (Lev. T. 2:327). Az mely negyven vágót vett itt az passa számára, vele együtt elküldettük (Thök. Lev. 129). Az minemű jószágát az árváinak kegylmed elfoglalta volt, azt mindjártást remittálja nekik (TME. 3:43). Az mely malmot ngod ígért, küldje el (Thök. Lev. 89). A mely kész pohánkát küldött, kedvesen vettem (Lev. T. 2:433). Az mely várakat az török kért, kívánt, semmi egyezéssel is tölünk, vakmerő szerencsére vetvén fejünket, országunkat, kéznél megtartottuk (TME. 3:122). — Kőrös városa az minemű két pusztámat árendában éli, azon két pusztáról való árendát... énnekem épen megküldte Kőrös városa (TME. 1:246). Az mely pezt Sporczy wram kwdöth wot ennekem en abbol the N. kwdötté woth tallerth 60 (RMNy. 2:109). Az mely kun pusztákat lakosok szoktanak tülem megbérteni, idején gondol-

kedgyanak felöle (TME. 2:134). Az mely drabantokat Dersfy wrannak attatok wala, thy k: fyzethne nekyek (RMNy. 3:19).

c) A főmondat alanya vagy tárgya a relatív mondatnak határozója lesz:

Az mely ellenség felől ngodnak hírt töttem, most is az krassói víz mellett vagyon (Thök. Lev. 93). Amely köntösben láttam, alig ért volna 40—50 forintot (Cserei: Hist. 134). Az mi vezéri számunkra valamennyi pásztormánnyal tartoztok, mindjárt behozzatok (TME. 1:289). Az mely dolog felől kglmed írt, eligazítottuk (Thök. Lev. 113). Az mely funduson az megírt városban mostan lagnak is, ... az felől megnevezett személyeknek és maradékoknak per manus becsátottuk (TME II:45). Az mely ado felewl vegestunk, ast a vegezett ewdewbe ide be szolgáltatassatok az en portamra (RMNy. 3b:3). Az mely dologról kglmed szóval katonáinktól izent, kedvesen vettük (Thök. Lev. 134).

Az eddig tárgyalt szerkezeteket Grimm és Steinthal a regresszív attrakció neve alatt foglalja össze, minthogy a relatív mondat, (melynek természeténél fogva követnie kellene a főmondatot), visszahat az utóbbira. — Nyilvánulásában éppen ellenkező, de a létrehozó okot tekintve ugyanez a jelenség az, amellyel a tárgyi mondatok körében találkozunk. Ezeknél a függő és független szerkezet keveredése folytán a mellékmondat tárgya — természetesen szintén mint tárgy — kerül a főmondatba. Ez a sokkal ritkábban, csak szórványosan előforduló jelenség Grimm és Steinthal szerint a progresszív attrakció:

Az Tata dolgat is twgya ke: mynd vagyon (RMNy. 2:139). Az te dolgodat én nem tudom miben vagyon (Lev. T. 2:18). Az ember a rókát meg nem mondá, hogy ott vagyon (Pesti: Mes. 196). Ezt az atyja látá álmába, hogy egy oroszán megölné (uo. 188). Érthessem öcsém delgait, mi karban legyenek ottan (Lev. T. 2:253). Az budai vezér az komáremi konkludálás szerint az legatusoknak permutatóját akarja, hogy legyen előszer (Rim. Lev. 308). Belépve megtudja sorsát, hogy mire dül (Ar: MO. 3:14).

Az efajta mondatoknál tulajdonkép nem is az alárendelő és mellérendelő szerkezet kombinálódik, hanem az összetett mondat, mely könnyen átváltoztatható egyszerűvé, ezzel az egyszerű mondat, úgyhogy a legtöbb esetben a főmondat maga is kifejezi a teljes gondolatot, s a mellékmondat már szinte fölöslegesen járul hozzá. Ha például az utolsó mondatot elemezzük, világosan megtetszik, hogy ennek a két mondatnak a kombinálódásából

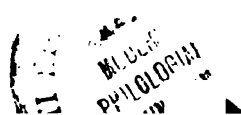
keletkezett: belépve megtudja, hogy mire dül sorsa + belépve megtudja sorsát.*

A relatív mondatokban a mellérendelő szerkezetnek az alárendelőre való hatása nemcsak az úgynevezett attrakcióban nyilvánulhat; van itt az analógiának egy másik érdekes eredménye is, melyet a mai népnyelvben alig találunk meg, de a régiségben, még Mikesnél is elég gyakori. Ez is amellett bizonyít, hogy a relatív szerkezet, bár nyelvünk történeti korában már teljesen kifejlődve, készen áll előttünk, mégsem volt a fő- és mellékmondat közti viszony csak néhány évszázaddal előbb is olyan szoros, mint amilyennek ma érezzük. Arra a feltűnő jelenségre akarunk rámutatni, hogy a relatív mondat igéjét a régiségben néha tárgyasan ragozzák, noha a relatív névmás határozatlan jelentése következtében tárgyatlan alakot várnánk. Oka nem lehet más, mint a független, mellérendelő szerkezet analógiája.

Az Ursula asszonnak wolth egh leanya kyrálnenal, *kyt ew maga kerte* wolt oda (RMNy. 3:61): volt egy leánya, kir.-nénál, *kit ő maga kért* oda + volt egy leánya királynénál, ő maga kérte oda. — És az ember azt bezelle, *kyt az ew hyzpahyaykto* hallotta (uo. 23). Most újabban hírtünk juta onnét, hogy az lengyelök és németők közt a békesség immár meglőtt volna, *kit* mindjárt az hatalmas császárnak és az basának megírtuk (TME. 3:24). *Kyth* kegelmed eleth zemel zerynth *meg bezely ew* felfelseghe zolagaja (RMNy. 3:43). De már közelget vala az erdélyi fátum, *melyet* Isten sok jelekkel *praesagiáltatta* (Cserei: Hist. 127). Lengyelektől nyert 30 zászlót ott praesentálják, *kit* török császár kegyelmesen vette (Mon. 27:23). Sywegiartho Lwkachtol el wettek wolth a pwsakth, *mellyet keresthesse meg k. és keolge* hozánk ide fel (RMNy. 3:62). Ma egy nagyon menénk által, *amelyet letrom*, ha unadalmas lesz is (Mik. 129. 1.). De látja Isten, *akit* Boldizsár is *meg tudja* mondani, hogy annira való erőm és egészségem sincsen... (Rim. Lev. 360). A második kapun kívül [a fejedelem] a császár paripájára üle, *akit* is odaajándékozáék (Mik. 129. 1.). De nem látom semmiképpen jó módját, hogy az innepők előtt meglehessen, *kit* kérlek, hogy jó és békességes kedvvel *szenvedjed* (Nád. Lev. 62). Boldog asszony az olyan, *akit* gyermekestül *veszik meg* (Mik. 136. 1.). Kit mi meg nem szolgálhatjuk Kdnek (Nád. Lev. 134). *Akit* az Úr Jézus *állítsa* jobb keze felől az utolsó napon (Mik. 146. 1.). Az mostani fővezér urunk, *kit* Isten sokáig szerencsésen *éltesse* és győzedelmessé *tegye* (Thök. Lev. 13).

A tárgyi mellékmondatok körében pedig gyakori az az analógiás alakulás, hogy más szavainak az idézésénél, ámbár

* Viden scelestum ut aucupatur (Plant.). Observatote eum, quam blande palpatur mulieri (Ter.).

az idézetet *hogy* kötőszóval kezdjük, mégis az egész mondatot mint függetlent szerkesztjük, úgy, mintha szó szerint idéznénk. A népnyelv különösen sok ilyen példával szolgál, a Kálmány-féle népköltési gyűjteményekben az idézetek mindig így szerkesztődnek:

Az oda be bochyatás felol kerdettem wala kench tarto wramat, mykoron lenne, ast mondotta, hog byzsonnyal nem tudom, mykoron lezen (Lev. T. 1:23). Gábiel deák csak ast mondta, hogy jó helyre megyen Kd (Nád. Lev. 104): t. i. a beszélő. — Káttya utánna a lovának a zannya, hogy várgy meg eédes anyám (somogyi népmese). A kecske megin csak aszonta, hogy se nem ittam, se nem ettem, éhen-szomjan majd elveszem (Nyr. 5:567). Kűdött neki ételt meg egy levelet, akibe meg vót írva. hogy egy sűt nyulat kűdők lányom, meg tizenkét pogácsát . . . (Nyr. 6:42). Most visszaugratott Cserneki a bátyjaihoz s kérdészte, hogy láttatok-e micsináltam (Nyr. 8:375). Aszt kérdi tüle az a kisasszon, hogy hugyan tuttá te ide gyűnnyi (som. népm.). Aszt mormogta a víz, hogy aki ién belülem isszik, oroszlánnyá vátozik (Nyr. 13:429). Aszonta a királ, hogy majd én kűtők az ujjomra selemcérnát, ha begyűn az az asszon, rántsd meg (uo. 430). Eccer aszongya neki a pap, hogy kántor úr, lopjon el a falubeliektű mindent (Nyr. 18:473). Asztán kérdészte, hogy hozzám gyűssz-e, asztám monta, hom mekhász te! (Nyr. 24:333). Asztán eccer is a kiráj igen összeveszett vele, monta, hom mes évetetem az íletedet (uo. 429). Akő aszonta a medve, hogy én mindönt megtűszők nékűd, csak szabadícs ki (Kálmány Szeged n. 1:119). Mikő haza mőnt, aszonta a kiráj, hotyha még eccő évűszűd a koronát ne fordűj vissza, mer akkor bajod lesz (uo. 129). Aszonta annak az embőrnek hogy: Hogy merted te agyonűtnyi a feleségűmet (uo. 143). Akkő' a kiráj fiyu kérdészte tűllők: Hogy hát mit montatok (Koszorűk 1:237).

Máskor meg a *hogy*-os mondat oratio obliqua-val kezdődik ugyan, de később átcsap az oratio recta-ba.

Igen parancsolá császár az basának, hitűt, szép szót írna az magyar uraknak, jelűsben mindennél jó Terek Bálintnak, szóval ajándékval magad ajáld annak (Tinódi: Buda vesz.). Aszt parancsolta az Úr Isten [Noénak], hogy mőnnyön be csalárdostul a bárkába; mindőn álatbul vőgyél be egy párt (Ethn. 2:146). A gyerek aszt felete, hogy a pénz nem kűll neki, mer ha megtűggyák, aszer agyonűtnek és elrabónák tűlem a pénzemet (NyF. 9:52). Mentek egy darabra a városon kűvűl, a gyermek aszongya, ő nem megy odább, mer nem gyűvők vissza (Nyr. 10:526). Náthán mondá a királynak, hogy ő volna az, azért Istennek ostora rajtad hatalmas, kiért házad népével nagy szégyent vallasz (RMK. 2:102).

Néha végig meg van tartva a függő szerkezet, s a függetlennek a hatását csak egy-egy indulatszó mutatja.

Ne szégyeljük-e, hogy erről egy pogány császár *mi* szép példát ad (Mikl. 109. l.). Ott rimánkonnak, hogy *de* mos má csak az ijejjéket mérgyék (Nyr. 23:39). Leöntötték neki a ház föggyére a sok tenger búzát-árpát, jó összekeverték, hogy *no* mos mán válogassa (NépkGy. 1:411).

Két mondat kombinálásából magyarázzuk ezt a székel szerkezetet, mely ma már az irodalmi nyelvben is széltsében járja: *el kell menjek, el kell hogy menjek*: el kell mennem + kell, hogy elmenjek.

Azt [az inget] fel kell hogy vegyed (Nyr. 16:378). Má ide a vassogarának is el kellett jűjjen (uo.). Tudja meg az Isten, de még a leány is, hogy neki felesége kell legyen (Nyr. 29:44). Három iziglen meg kell hogy mi térjünk (Erd. nép. 8:21). Meg kell térjenek, nem tudnak evezni (uo.). Török búzát kéne hogy vegyek (Nyr. 4:472). Gyerök — mondok — még utóbb is doktorhen kő, hogy vigyelek (Nyr. 25:142).

Pleonasztikus szerkezetek.

Ide különösen azokat a mondatokat számítjuk, melyeknek a mellékmondatában az egész szerkezet tagadó értéke következében ki van téve a tagadó szó, ámbár szabály szerint az ismételt tagadás fölösleges: Hyszem hog azért hágot es feledet el, hog nincz ky *soha* mellettem czak eg szot is szolo fel ember (Lev. T. 1:61); magyarázata csakis az lehet, hogy a független szerkezet van hatással az alárendelőre: nincs, ki valaha mellettem szóljon + *soha* senki se szól mellettem. — Simonyi a magyar tagadó szók eredetéről szóló cikkében* Pázmánynak ezt a mondatát: Sámuel azt akará, hogy a király törvényt lászson reá, ha *soha* senkitől ajándékot kívánt — annak a bizonyítására hozza föl, hogy a tagadó szóknak eredetileg állító értéke volt; ő tőle aztán Kallós Zs. is átveszi a *Tagadás nyelvünkben* c. tanulmányában.** Természetes, hogyha a most adott magyarázat helyes, akkor az efajta mondatoknak Simonyi föltevésére nincsen bizonyító erejük. — A következőkben az idetartozó példákat csoportosítjuk.

A főmondat tagadás, vagy tagadó értékű kifejezés:

Én *soha* sem hallottam, sem nem tudom, hogy valaki más bírta volna, *sem* Kátai Ferenc, *sem* más (TME. 1:214). Nem akaram, hogj *senky* azt mongja, hogj magamnak vsurpaltam (Lev. T. 1:277). Calvinus szerént Isten malasztjával sem lehet, hogy *senki* a törvényt

* Nyr. 13:246. — Zolnai: Nyr. 21:815.

** Nyr. 29:840 stb.

megtartom (Pázm. Kal. 228). Penitenciát nem tart, nem is vagyok szándoka, hogy soha tartson (Tel. Ker. fund. 83). Nem vethetnek az longyemnek reája, hogy sem törvényekben, sem szabadságokban meg nem tartotta volna őket (Lev. T. 2:166). Nem akarám elmulasztani, hogy Kteket egészszégem felől ne tudósítanám (Lev. T. 2:240). Nem akará, hogy senki őtet voltánál nagyobbnak tartsa, nagyobbra becsülje (Pázm. Préd. 50). Semmiképen el nem mulathatám, hogy Kdet ez kis írásom által meg ne látogassam (Lev. T. 2:248). Bizonyos az, hogy azt szívemmel el nem hitethetem, nekem soha feltámadjon édes üdvösült Lónyay Margitom (uo. 290). Mikor az ember bűnéről penitenciát nem tart, nem is vagyok szándoka, hogy soha tartson (Tel. Ker. fund.). Nem tartozom azzal, hogy senki szavát oltalmazsam (Pázm. Kal. 100). Én bizony nem állítom, hogy senki tudva az újítók tanát követhesse (Káldi 1:47). Aki attól eltávolodik, nem méltó, hogy senki kövesse (uo.). Isten nem engedi, hogy senki őtet meggyőzze (uo. 283). Christus nem akarja, hogy senki csak magának földi vagy mennyei jókat kérjen Istentől (Pázm. Préd. 902). Nem engedi Isten, hogy se szüntelen háborúságok legyen [a hiveknek] se örömök (Káldi 1:120). Isten nem engedte, hogy az hitetlen zsidók az szent keresztet se vízbe vetnék, se tűzzel megégetnék, se egyébképpen elrekkenténék (uo. 2:513). Az Buják várának erős fala vagyok, nem hitte, hogy annak semmi módon árt hasson (Tin. Budai Ali). Nem látom semmi végét, hogy semmi törvényt revideáltathassunk (Rim. Lev. 91). Nem tudom, hogy a Cserei familiából eddig senkit felakasztottak volna (Cserei: Hist. 146). De csak a religio titulus alatt menni valamely szomszédunkra vagy keresztény fejedelemre, nem hiszem, hogy sem Isten előtt volna ez az ok kedves, sem emberek előtt elegendő (Zrinyi: Mátyás kir.). Melyet nem avégre cselekedtünk, hogy a mi kegyelmes urunktól ő nagyságátul sem ngtoktul elszakadnánk (Bujd. Lev. 25). Élésünk is nincsen annyi is, hogy még csak kapunkon lévő embereinknek is útra való kenyeret nem adhatok (Thők. Lev. 89). — Besthje hatta, hogy ű neky tyzenhat awagy huz emberth annathok, sem pediglen zekereketh (Lev. T. 1:117). Lehetetlen, hogy se pokoltól és örök kárhozattól, se Isten haragjától félhessen, aki magával elhiteti, hogy ő bizonyosan üdvözül (Pázm.).

A *tílt*, *tagad* igék után a régiségben a tárgyi mellékmondatot is tagadással szerkesztik, ma is gyakran előfordul ilyenformán: Eltagadta, hogy teljes életében sohasem látta őt. Sok szó esett már ezeknek a szerkezeteknek helyes vagy helytelen voltáról: Szarvas védelmébe veszi, sőt az ilyen tagadó szóval való szerkesztést tartja egyedül helyesnek.* Joannovics nagyon megrója,** Simonyi megint jobbnak tartja, mint a tagadó szó nélkül valót.

* Nyr. 2:55.

** Nyr. 29:404.

Ámbár az én nyelvérzékem Joannovics véleménye mellett szól, mégis azt hiszem, hogy fölösleges az e kérdésen való vitatkozás, mert mind a két szerkezet helyes: bizonyos, hogy a mondat tagadó szó nélkül logikusabb, de a tagadó szóval való lélektanilag könnyen megmagyarázható és aztán már igen el van terjedve. Egyiket sem lehetne az idegenszerűség vádjával illetni, mert hiszen amint a mi nyelvünk, úgy egyéb nyelvek is önállóan ki-fejlesztették mind a kettőt.*

The k. megh tiltha, hogy Kis Tamas semy modon ki ne agja hirem nekwl (RMNy. 2:22): megtiltsa, hogy K. T. kiadja + K. T. ne adja ki. — Miért tiltattunk meg, hogy az urnak ne vigyünk áldozatot (MA. Bibl. 1:127). Megtiltotta Isten, hogy az egyházi emberek az ő reájuk bizott hiveket ne úgy bírják, mint az pogány királyok az ő alatt valókat (Pázm. Fel. Magy. 97). Megtiltván, hogy senkire ne támaszkodnék (Pesti: Mes. 89). Győr alatt megtiltotta vala, hogy az táboron senki bort ne árulhasson (Cserei: Hist. 139). Immár miért nem tiltod el ast is, hogy madár se repüljön a fejed fölött (Act. cur. 173). Éltította neki, hogy annak [a csikónak] nem szabad mást ennyi annyi, mind e kis buzassómát (Nyr. 24:429). Megtiltják nekik, hogy a marhát Bécsen túl ne hajtsák (Nyr. 32:—). — En edyg mynd tagatam, hogy en nalam nynchen (Lev. T. 1:197). Tagadod, hogy az engedelmességről nem tőttél szót (Matkó: BCsák. 159). Nem tagadhatom, hogy sokszor az is nem bántott (Zrinyi: Előb. 4).

Kötőszó-kihagyás.

Sok esetben hajlandók vagyunk a *hogy* kötőszó elmaradását is a mellérendelő szerkezet analógiájával magyarázni, annál is inkább, mert néha ezt egész határozottsággal megállapíthatjuk. Például a következő három mondatban még a szokatlan mód-használat is a független szerkezet hatására mutat: *Azon* leszek, minél hamarább postai alkalmatossággal *elküldöm* (Lev. T. 2:36): azon leszek, hogy elküldjem + elküldöm. — Megfogadd, se égre, se földre ne nézz (somogyi népm.): megfogadd + hogy nem nézel + ne nézz. Azon leszek, szegényeket minél hamarább lehet, haza bocsátom (TME. 2:390): azon leszek, hogy hazabocsássam + hazabocsátom.

Más esetekben is elmarad a kötőszó, ámbár a főmondatban levő mutató névmás után elvárnók: Addig kapa kétfelé, semmit

* Latinra, németre l. Ziemer id. m. 146. — Er suchte also Xavern so viel als möglich abzuhalten, dass er nicht viel in Grünbachs Haus gieng (Miller). — Dir abzuraten, dass du sie nicht brächtest (Schiller).

se nyere magának (Cserei: Hist. 109): addig kapa kétfelé, hogy semmit se nyere + sokáig kapa kétfelé, semmit se nyere.

Annyi a vad erdeimben, se szeri, se száma (Ar. Pázm. lov.). Ojan felfuvalkodott, mán Istent se ismer (Nyr. 29:429). Úgy dicáirte, maj lement könyökirül a búr (Nyr. 29:430). Úgy kihízott a diaszónk, hőkkös tenyérnyi vastag vót a szalonnája (Nyr. 30:149). Ollan beteg vót, majnem halásziat hát (Nyr. 30:150). Úgy megijett, egy krajcár se maratt a zsebibe (Nyr. 31:530). Igen főhevűt, osztán ollan baca vót, — rá húsott e jót a korsajokbu (uo. 281). Nekem olyan leányom van, széss a bele (Nyr. 31:532). Ojan tyúkom van, a főd alá tojik (uo.). Ollan patáliát, böstörködést csapnak, majnem a hásat elaggyák (Nyr. 31:581). Mikor utazott tovább, belejért egy ollan városba, abba egy lélek se vót (som. népm.). Addig-addig bámult a susogó nádra, nagy nehéz könnyecsepp űt szeme pil-lájára (Toldi IV:20).*

KERTÉSZ MÁNÓ.

A FŐNÉVI IGENÉV ARANY JÁNOSNÁL.

(Vége.)

3. A főnévi igenév mint alany.

A főnévi igenév alanyként való szereplése is az eredeti latívus-határozói jelentésből az állítmány-kiegészítói használat révén fejlődött ki. Kifejlődéséhez nagyban hozzájárult a főnévi igenévnek személytelen mondatokban való alkalmazása. Itt ugyanis az alany ingadozó volt, s szerepét hamarosan a főnévi igenév vette magára. Eléggé bizonyítják ezt a következő példák: Az ember képes egy nap alatt odaérni: Egy nap alatt oda lehet érni. — Kénytelen v. kényszerül elmenni: El kell menni. — Joga van megtenni: Lehet v. szabad megtenni. Az egyik fajta főnévi igenév még véghatározó, a másik példában már a személytelen mondat alanya, pedig a mondatoknak ugyanaz az értelmük.

Jelenleg igen sok személytelen kifejezésben használatos, — különösen közmondásokban — s az ilyféle főnévi igenév nem más, mint a személytelen állítmányban foglalt formális alanynak értelmezője. — A főnévi igenév alanya részes-határozója lesz a főmondatnak, épen azért személyét személyraggal megjelölhetjük vagy az állítmánykiegészítő névszón vagy magán a főnévi igenéven, — vagy pedig személyrag nélkül általánosságban beszélünk.

Használatos alanyul a főnévi igenév állítmányi névszók

* Az analógiának a szórendben való szerepéről l. Simonyi: M. Szórend és M. Kötőszók.

mellett. E névszók: a főnévi igenévben kifejezett cselekvés alanyának *testi-lelki érzése, tulajdonsága, dolga, kötelessége* stb.:

Te dolgoz megforgatni Arist. II. 372. Erénye értani egyet III. 294. Jelenteni kötelességem II. 65. Egy az óhajta: eljegyeztetni magát IV. 2. 39. Szándéka a királynét megkérni IV. 2. 29. Mit van látni szerencsém III. 60. Szokása volt pompázni Arist. II. 269. Felét a cicának adni volt a szolga tiszte I. 32. Vágyunk szavazva marni Arist. II. 27. stb.

Illő ára életednek szabadságnak kelned óltalmára II. 468. Ódivat jó napot kívánnom Arist. III. 198. Mily élvezet lesz megjelennem II. 465. Ennem iszony I. 434. Nagy igazság boldogan élni derekának s bukniok igazságtalanoknak Arist. III. 212. Gyalázat volna kételkednem I. 60. Szörnyűség ettől hallanom ilyet Arist. I. 57. stb.

Nincs bűn csak élni koldusan Sb. Jk. 32. Legnagyobb cél ember lenni I. 184. Szép dolog halni a hazáért III. 215. Gyalázat megverni az apát Arist. II. 137. Kár vezérnek lenni olyan hűnek IV. 2. 200. Kemény próba: férfit ölteni . . . II. 269. Nehéz sor rossz urnak szolgája lenni Arist. III. 175. Koldulni székgyen I. 99. Nem szokás venni szóról-szóra IV. 2. 16. Hogy nézni is tereh I. 445. Nem írni, véteket; írni, kész harag III. 383. stb.

Hasonlóképen alanyul áll a főnévi igenév az ilyen fogalmaknak melléknévi kifejezései mellett is:

Bajos lenne megmondani IV. 2. 30. Csunya vón' áthágni Arist. I. 369. Derék lesz torkába hajítani IV. 115. Harcon elesni dícső I. 445. Elég is volt ma regélni I. 477. Költőhöz illetlen szitkozódni Arist. II. 270. Mily jó volna szebb álomra kelni I. 60. Nem jobb-e menekvést keresni, mint sírni szüntelen Arist. I. 6. Késő biztatnom a kidőlt fa ágát I. 206. Könnyű nekik megárvulni egy gyékényen I. 357. De szeretni, párját lelteni lehetetlen IV. 55. Szeretni a hont gyakran oly nehéz I. 437. Küzdeni szép a henért III. 135. Elmondani is sok, hát még véren venni III. 378. Egymást szeretnünk — nem szabad II. 118. stb.

Egy pár melléknevet pótló határozó mellett is áll a főnévi igenév alanyként:

Korán lesz válni még I. 119. Hamar volna lehullnod I. 178. Hiába nem látni III. 298. stb. —

Azonban nemcsak főnevek és melléknevek mellett áll alanyul a főnévi igenév, hanem személytelen igék mellett is.

Így áll alanyul a főnévi igenév a *látszik* mellett; ezt az igét azonban a főnévi igenév mellett személyesen szoktuk használni, ekkor azután egy az alanya a főnévi igenévvel (a latin *videtur*-nak megfelelő szerkezet: nominativus cum infinitivo).

A magyarban ilyen szerkezet csak a *látszik* mellett fordul elő, emellett is rendszeren harmadik személyben:

Itt-amott látszik út nélkül bolyongni egy magányos lányom I. 6. Lovak nem látszanak búsulni rajta I. 300. Étele az ily szót látszik vala tenni II. 278. Reszketni látszott a vitéz III. 189. Esmélni látszék a leány III. 266. A király csillapodni látszott IV. 2. 74. Dühök lohadni látszik Arist. II. 113. stb. —

Alanyul áll a főnévi igenév a *valakin áll, valakitől függ* kifejezések mellett:

Etelén álla maradni a népnek egyedül királya II. 245. Rajta állt eljöni vagy maradni II. 448. Rajtatok állt gyakorolni Arist. II. 280. Nem áll jogomban meglágyítani Sh. Szá. 9. Ő tőle függ épen hagyni az ábrát vagy eltörölni azt Sh. Szá. 7.

Alanyul áll végül a főnévi igenév a *tetszik, illik, kell, lehet* s hasonló jelentésű igék mellett. A főnévi igenév alanya részes-határozója a főmondatnak, személyét a főnévi igenéven személyrag alakjában többször megjelöljük:

Kit *tetszik* kérdeni? III. 157. Erőt lehellni *tetszik* III. 394. Hangyát vágni! be *tetszik* nekem Arist. II. 225. Tetszett cselekedni nektek Arist. II. 352. Hajót szerelni: *tetszik* a szegénynek Arist. III. 101. Fiát *tetszik* keresni Sh. Jk. 10. Ha *tetszenék* irántunk annyi jóval lennetek Sh. Haml. 39. Tessék odamenni III. 44. Ne tessék hozzám szólni Arist. II. 73. Ne tessék elfogadni Arist. III. 175. E falat képzelni tessék Sh. Szá. 70. — Nincs kedve szerint megszüntetni Arist. I. 370.

Jól esik pihennem I. 56. Mily jól esik fölserkenni I. 57. Zokon esik most hallgatnom II. 33. Látogatást tenni esik ott kezemre IV. 71. Esett neki visszáan szelnie IV. 138.

Fáj látni nekik a hőst, s nem harcolva elomlania I. 491. Meghalni sem *árt* a hazáért III. 135. Ostorral sem *árt* kiűzni III. 386.

Elbeszélnem semmibe se *kerül* II. 474. *Illik* idehagynod engemet I. 180. Hazudni nem *illik* I. 222. *Illik* veszélyt keresni II. 393. Nem *illik* hivalkodni III. 323.* — Nem *dukál* gondolni rá III. 264.

Sem szántani, sem aratni, csak a vékát *kell* tartani I. 18. Neki mindig tünni és remélni *kell* I. 70. Azért *kell* megérnem I. 75. Pihennem *kell* I. 119. Azt *kell* utána hoznom I. 133. Hidhoz *kell* sietnem s visszajönnöm I. 176. stb.

Manapság a főnévi igenév legtöbbször talán épen a *kell* mellett fordul elő. S már ez is eldöntheti, hogy a *kell*-nek főnévi igeneves, vagy *hogy* és alanyi mellékmondatos szerkezete gyako-

* Az *illik* a mellette leggyakrabban előforduló *tudni*-val egy szóvá tapadt össze: tudniillik.

ribb s eredetibb-e nyelvünkben. Arany nyelvében alig egy-két *hogy*-os alanyi mellékmondatot találunk a *kell* után. Különben a *kell hogy* szerkezet valószínűleg oláh eredetű, — Királyhágón túl járatosabb is — bár többen ellenmondanak.*

A *kell* mellett álló főnévi igenevek mutatják egyúttal azt a szeszélynek mondható változatosságot, hogy a nyelv majd kiteszi a személyragot a főnévi igenéven az ilyen szerkezetekben, hova a *-nak -nek* ragos cselekvő vagy szenvedő személy vagy dolog odagondolható, majd pedig nem teszi ki. Sőt egymás után következő, ugyanazon *kell* állítmányhoz tartozó főnévi igenevek közül is egyiken kitesszük, a másikon nem, pl. Most ügyesen kell szólnotok, s oly érvet hozni fel . . ., gyengét nem mondani Arist. III. 212.

Meg van tiltva soká időzniök I. 113. Vajudni meddig tart még e világnak I. 441. Tiltva neked mellette pihenni I. 483. stb.

Lehet nyugodnotok I. 85. El lehetne feledni I. 88. Ki küzde, annak lehet nyugodnia I. 106. Nincs aminek végére ne lehetne menni I. 215. Mikor halmom lehetett I. 242. Jóvá lehet tenni I. 330. stb. Leszórni azt nem *sikerül* I. 115. Sikertült verekedni vérben által II. 374. Vagy sikerül bevennünk II. 393. Egyszer sikerülne ki nyujtnia III. 12. Sikertült megtenniök III. 30.

Szőknöm szégyenemre *válna* III. 307. Mi jó telnék töletek? Mi? téged kidobni Arist. III. 21.

A főnévi igenév mint általános alany.

Már a megelőző példákban is személytelen az állítmány, csak a *látszik* fordul elő személyesen. A következő példákban pedig még ez az állítmány is elmarad, s a mondatok általános érvényűek, alanyuk a főnévi igenév:

Két sarut találni, s emberlábat abban I. 6. Kőfalon nem látni által I. 14. Mintha a föld alól mennydörgést hallani I. 24. Nem volt kitől várni csak a véletlentől I. 44. Tökélyre vitt csalást mondhatni rendszeresnek I. 167. Ott sóhajnak, ott kacajnak muló hangját hallani I. 177. Nem állhatni ellent I. 299. Bölcs tanúságot vehetni belőle I. 233. Kopár sivatag, hol nem találni zöld fát I. 249. Gyakran látni Márkust kibukni s elmerülni I. 256. Képzeltetni milyen szemmel nézett rája I. 350 stb.

Mint e példák mutatják, a lehetőség, képesség kifejezéseiben gyakran elmaradt az állítmány, s megmaradt a mondatban a puszta főnévi igenév. Gyakran azonban magán a főnévi igenéven

* Nyr. XVIII: 561. l. Veres Ignác — ezzel szemben Simonyi MKötőszók II: 130. l. Vö. Nyr. XXV: 350.

ismét kifejezzük a lehetőséget (pl. *tudhatni* . .). — Balogh Péter* úgy magyarázza e kifejezésmódot, hogy két különböző szerkesztéssel járó, de hasonló értelmű kifejezés hatott egymásra. A *nem tudni* analógiájára ezt mondták *nem tudhatni*, vagyis kifejezték a minden igen kifejezhető lehetőséget — pedig amaz már a *nem lehet tudni* kifejezés megrövidülése.

Szvorényi** szerint a szenvedő jelentményű személytelen ige egyes harmadik személye helyett élünk ez alakkal; Imre Sándor*** szerint meg a többes harmadik személy helyett cselekvőben. De ezek természetesen nem magyarázatai e kifejezéseknek, hanem a megfelelő szerkezetekkel való rokonításai. Meg is rója őket Brassai† a helyettesítés eszméjéért, s ő is a *lehet* elhagyása után megcsonkult mondatoknak tartja őket, bár a hangsúlyozásban különbséget vesz észre a *nem lehet tudni* s a *nem tudhatni* kifejezés között.

Már Simonyi Zsigmond (1879-ben, M. Nyelvtana 1. kiad.) nem a *lehet*, hanem a *van* kihagyásával megmagyarázza e szerkezetet, s hozzá csatlakozik Lehr Albert is (1882. Toldihoz írt magyarázatok 132). Szerintük a lehetőség a *tudhatni* stb. alakokban úgys bennük van, továbbá a mult idejű formáknál (Pl. Akkora tűz volt, hogy ide is *látni volt*) kitesszük a *van* alakjait. Észreveszi egyúttal Lehr, hogy efféle főnévi igenevet az érzéklést, észrevevést jelentő igék kedvelik (lát, hall, érez, tud, észrevesz, talál, megismer, ért . .), ezek is tagadó mondatban. Számos ige sohasem tűri meg ezt a szerkezetet (néz, akar, óhajt, szeret, próbál).

Simonyi újra, tüzetesebben foglalkozott e kérdéssel Nyr. XIX. 247—50, s bár meghajolt Balogh megfajtése előtt, de nem fogadta el a *lehet*-igés magyarázatot az ilyen érdekes (és Arany-nál is nagy számmal található) főnévi igenevek miatt:

Mit van tennem? Olvasni tán I. 150. Vala mit szegénynek, úrnak is ott látni IV. 172. Mit volt csinálni III. 288. Mit lön tennie Arist. II. 119. Lesz mit nyelni mingyárt I. 220. Nincs mit tenni, mint nem vinni II. 391. Vajjon minek siratni őt I. 421. Nincs minek megütköznöd II. 427. Miért így futnia I. 136. Nincs mér' zengeni többet I. 392. Lesz mivel egymás közt eltölteni az estét IV. 154. Nincsen hő lelkének hová fordulnia II. 31. stb.

* Nyr. XIX: 109—12. l.

** MNyelvtan 1862. — 300. l.

*** Idézve Brassainál: M. mondat III. 22. § Ak. értek. 3. k. 1863—5.

† Idézett művében 399. l.

Ezekben a példákban csakugyan a *van* egyik hajlítási alakjával kapcsolatban szerepel a főnévi igenév.*

Azonban úgy az előző, mint ez utóbb említett példák a *lehet*-tel is magyarázhatók. Mert mint Barbarics Róbert írja (Nyr. XXI:255), a *van mit látni* ebből *van* összevonva *van valami, amit látni lehet*, a *nincs minek v. miért siratni* ebből *van* összevonva *nincs ok, amiért siratni lehet*, a *nincs bujni v. nincs hova bujni* ebből a két mondatból alakult *nincs hely, hova bujni lehet* — vagyis nem mások ezek mint összerántott, összevont mondatok. Ezeknek analógiájára azután jelenleg az egyszerű főnévi igenév mellett is előfordul a *van* valamelyik alakja, de mindig szemlélhetjük az összevont mondat részeit, de csak a Leher-től említett igék főnévi igeneve mellett. Simonyi (uo.) másik lehetséges megfigyelt is említ, hogy t. i. ezek szláv hatás alatt keletkeztek nyelvünkben. Ha ragaszkodunk is a Barbarics-féle magyarázathoz, megengedjük azért, hogy más nyelvek is hatással lehettek, különösen a székelyeknél használatos *látni volt s látni lesz* stb. alakokra (Nyr. III:275, XXV:353).

4. A főnévi igenév mint állítmány.

Már a fentebbi általános alanyú *nem tudni* példákra is mondhatjuk, hogy az igazi állítmány kiesése után az állítmány szerepét is a főnévi igenév veszi magára. Hisz a *nem tudhatni* példák igazolják, hogy a nyelvérzékben benne levő lehetőséget is magán a főnévi igenéven jelöljük meg. Az igenévnek ezekhez hasonló, az igazi állítmány kiesése után beálló állítmányi szerepét látjuk a következő példákban, melyek a beszélő lelki állapota szerint részint infinitivus imperativus és exclamationis-félék, részint infinitivus historicus-ok, amint a megfelelő latin szerkezeteket nevezik.

Infinitivus imperativus, fölszólító infinitívus. Az igekötők és indulatszók mellett álló célhatározói főnévi igeneveknek fejlődésben mintegy folytatása a főnévi igenévnek fölszólító szereplése; a gyorsaság kifejezésére sokszor még az igekötő is elmarad a mondatból s megmarad állítmányul a parancs vagy fölszólítás tárgyát tevő főnévi igenév. Ezek is hiányos mondatok tehát, mint

* Ezeknek a szerkezeteknek használatával és történetével éppen most foglalkozott újra a Nyr. szerkesztője ilyen című cikkében: Nem tud mit kezdeni (Nyr. 84:89).

a *nem tudni-félék*, de míg ezekben a *lehet* az elmaradt igazi állítmány, a fölszólító infinitívusokban a *kell*, vagy valamely mozgást jelentő igének fölszólító módja. Német hatás alatt még a népnelvben is gyakorta előfordul így a főnévi igenév. Volf György szerint azonban különbség van a német használat s a magyar között, mert a németben nagyon erős az ilyen parancs, a magyarban meg nem (Nyr. IV: 129). A görögben is szerepel így a főnévi igenév, de csak költőknél.

Hamar, hamar legényeim készülni I. 263. Szaporán hé! mozogni I. 474. Vini ma még I. 484. Kiszól az utas: hogy olyat csak merni (tiltás!) IV. 2. 89. Asztalt behozni Arist. I. 279. Tudod hogy banni ezzel Arist. II. 70. Tettre kelni gyorsan Arist. II. 130. Először megfürödjetek, aztán belépni bátran Arist. II. 389. Gazember meghalni mindjárt Arist. III. 76. Halállal halni meg, vagy száműzni magad Sh. Szá. 7. Alunni hivek Sh. Szá. 77. Támadni rögtön Sh. Jk. 92.

Infinitivus exclamationis, fölkiáltó infinitívus. Ugyancsak csonka mondat, csak hogy míg az előző főnévi igeneveket mozgást jelentő fölszólító módú igével vagy *kell*-lel egészíthetjük ki, addig ezeknél az elmaradt állítmány: *jó volna, rossz volna*, gyakrabban *szörnyűség volna* stb. A franciában gyakori ez a szerkezet, pl. *Moi faire une lâcheté!*

Beste kura fi... zetésért látni a vendéget I. 404. Egy ilyen testvérré annyi rosszat kenni II. 103. Bendét hányni nekem III. 16. Magyar ember könyvét megvenni III. 39. Hogyan? nem írni most? letenni tollamat III. 384. Nem szólni, de nézni; nem nézni: pirulni; gondolatot színnel, hanggal elárulni IV. 129. Óh bájni, pirulni, a földbe süllyedni, elveszni!... de mégis szeretni, követni IV. 145. Ezért épen klastromba beülni IV. 2. 90. Mária ezt mondani nekem IV. 2. 206. Most emlegetni békét Arist. I. 47. Patvarba innen! szidni a tanítót Arist. I. 159. Majd adok azt hazudni erről Arist. I. 337. Ily szörnyűséget kimondani Arist. II. 99. Mit műveltek! Így megölni, szétcibálni vendégeimet Arist. II. 112. Óh túrni ezt Arist. II. 274. Nekem nem szólva menni el Isten bolondja III. 121. Más meg se várni Arist. III. 142. Azt merni tagadni, hogy a jónak forrása szegénység Arist. III. 220. Óh megérni ezt! Sh. Haml. 14.

Infinitivus historicus, elbeszélő infinitívus. Az igekötők s indulatszók mellett álló főnévi igeneves szerkezetekben s a fölszólító inf. mondatokban a főige kihagyását a fölszólítással, parancssal együtt járó — a fölszólító infinitívusnál pedig a nyugtalan lelki állapotot kísérő sietség, gyorsaság okozta. Milyen megfélemlítéshez kell hát folyamodnunk az alábbi példáknál, melyek egyszerű elbeszélő hangon vannak előadva, még sincs bennük rendes állít-

mány? A népnyelvben alig hallható így elbeszélő előadásban — bár Arany hivatkozik rá Aristophanes fordításában, — a székelveknél is inkább az igekötő helyettesíti az igét élénk előadásban. A latinban azonban a legjobb íróknál divatos volt. Ennek a latin inf. historicus-nak igen sok megfejtését adják a nyelvészek; így Quintilianus óta általánosan a *paravit* vagy *coepit* igék kihagyásával magyarázzák; mások meg a nyelv gyermekkorának érdekes maradványát látják a cselekvés személy és szám nélkül való kifejezésében. Ismét mások egyrészt az inf. imperativus, másrészt az inf. exclamationis hatása alatt keletkezettnek mondják. Legtöbbször a gyorsaságban találják az okát, hogy a személyek és tárgyak valamint a cselekvések képei oly gyorsan tódulnak az ember tudatába és űzik egymást, hogy rá sem érünk azokat alany és állítmány kapcsolatba hozni; tehát nem magában az infinitívusban, hanem a szokásos kapcsolat hiányában rejlik a hatás, ami a sietség színet adja. — Ezekkel szemben Bódiss Jusztin* magában az infinitívus természetében keresi az inf. historicus magyarázatát. Az infinitívus a latinban hiányos főnév ablatívusa, az egymás után következő infinitívusok tehát ilyen ablatívusok tulajdonkép, melyek egyhanguak ugyan, de nem jobban — mondja Bódiss — mint Tinódi *valá-i*.

A latin főnévi igenév elbeszélő szerepének magyarázatai közül Bódissé a legtermészetesebb. Azonban az egy-két s csak az irodalomban előforduló *ma g y a r* elbeszélő infinitívust — mint a megelőzőket — a vezérlő elmaradásával magyarázzuk; ez u. i. a több egyidejű és gyorsan egymás után következő tény élénk leírása közben könnyen megtörténhetik. Kiesett pedig a *kezd* vagy a *készül*:

Foly iszonyú »kinn a farkas, benn a bárány!« Betörni kívülről ezer élet árán, fordítani belülről, sort sor után, vissza IV. 2. 157. Ki férget ölni, ki vinni..., ki meg elűzni Sh. Szá. 26. Egyszer felugrik ez rám és ütni verni engemet! kínosni, fojtogatni III. 290. (Thewrewk: Glossarium.) —

5. A főnévi igenév mint jelző.

Kétféle jelzői szerepet vállalhat el a főnévi igenév a mondatban: birtokos és értelmező jelzői szerepet.

A *főnévi igenév mint birtokos jelző*. Szigetvári Iván említi először a főnévi igenév ez érdekes fejlődését. Szinnyei szerint az

* Egyet. Phil. Közl. XXIV: 25 s. köv. ll., — uo. az előző nézetek.

ilyen szerkezet két mondat vegyüléke: egyikből az egyik, másikkból a másik mondatrészt tartjuk meg.

Ideje volna, hogy szellőztessünk	} Ideje volna szellőztetni.
Jó volna szellőztetni	

Simonyi idegen szerkezeteket is említett, melyek szintén hathattak a magyarra; a szlovén: *Je bilo čas dnanje jemati*, s a német: *Es war Zeit zu kaufen*.*

Rendesen csak az *ideje, órája* és a *mi haszna* után fordul elő a főnévi igenév ily szerkezetben — olykor *módja, helye* (Balogh P. szerint németes), *se vége, se hossza* után:

Ideje már szellőztetni a szűk házat I. 303. Ideje volt már Gyöngyvérhez menni II. 254. Ideje volna ott kezdeni tán III. 359. Nagy ideje mennünk IV. 90. Nem volna leírni se hossza, se vége IV. 174. Eljön az órája kérni a kegyelmet IV. 2. 119. Mi haszna élted enélkül leélni Arist. I. 172. Ideje új cselt gondolni neked Arist. I. 223. Ideje menni Arist. III. 80.

A főnévi igenév mint értelmező jelző. Ez utolsó szereplését a főnévi igenévnek — részben legalább — az idegen nyelveknek, különösen a németnek és franciának hatása eredményezi. Kazinczy** kezdte, azóta fordul elő irodalmunkban:

Királyra nézett a kötelesség meghagyni legottan, Toldit hogy temessék II. 197. Tudjátok-e mi a: valakinek tulajdon lakházzal bírnia I. 84. Tudja-e mi az: ott állani szembe, fegyvert se emelni önnön védelemre II. 463.

SZEGLETI ISTVÁN.

A HATÁROZOTT NÉVMUTATÓ.

(Vége.)

III. A határozott névmutató használata.

Azon szabályok alapján, melyeket az artikulus fogalmának tárgyalásánál állítottunk fel, azt mondhatjuk, hogy határozott névmutató két esetben áll a név mellett:

I. Amikor azt akarjuk kifejezni, hogy a fogalomnév a fogalom egy egyedét, egy részét, vagy egy fajtáját jelöli. Egyedestítés. Pl.: Parancsot a császár s ada engedelmet (Ar. T. Sz. 4:44); itt minden császár közül egyetlen egyről van szó és pedig ismeretes, határozott egyről, tudnillik a német császárról,

* Nyr. XVII: 361., XIX: 78. XIX: 244.

** Simonyi: MNyelv I: 273. 1.

aki megparancsolta, hogy Lajost úgy fogadják, mint nagy fejedelmet. Vagy ebben a példában: A mámor elszállt, *a festék* lement (Mad. E. T. XI.), *a festéken* csak azt az *egy* részt értjük, amely a leány képére volt kenve. Vagy ebben: elsápadt *a hatalom*, kiült — Ráncokba szedett homlokára a düh (Pet., Apost.), *a hatalom* szón csak azt az *egyféle* hatalmat értjük, amely ellen Petőfi apostola küzdött. Nézzük csak a fentebbi példákat névmutató nélkül: *császár* adott parancsot; a mámor után *festék* ment le; *hatalom* van a kezében. Mennyivel más itt a *császár*, *festék*, *hatalom* jelentése, mint az előző esetekben! Amott egyenes rámutatás van egy *határozott* egyedre vagy részre, itt a rámutatásnak nyoma sincs s csak általában valami meg nem határozott, ismeretlen császárról, festékről, hatalomról van szó, míg az előbbieken csakis egy ismert császárról, festékről, hatalomról. Ilyen egyedesítő szerepe van, illetőleg lehet a névmutatónak:

a) Köz- és anyagnevek mellett:

1. *Ha az illető név alany*: Csikorgott a börtön zárában *a kulcs* (Pet. Apost.). Feljajdult *a rab* édes örömében (Uo.). Rejtsd el magad, herceg, *kér a királyné* (Kat. B. B. III. 6.). Nem süthet le *a nap* — *Ha felhő borítja* (Ozucz. 1899. II. 95.). Fejébe ment-e már akkor *a sokféle ital*? (Jók. 57:94.). *A szurok* a testén mind el volt olvadva (Ar.-Gyul. Npk.-gy. 1:230.).

2. *Ha a név tárgy*: Vidd vissza *a tollat*, nem fogok elmenni (Ar. T. Sz. VI. 55.). Ezt az *ércet* itt vasnak nevezték (Mad. E. T. XII.). Ragyogása *a napfényt* megelőzi (Kisf. S., K. Sz. XIX. é.). Homlokodra teszem *a fényes koronát* (Pet. Ján. vit. XIII.). Nem érdemes, hogy *a sarusztíjját* megoldja (Kat. B. B. IV. 7.). Galiciát kiséptették — *A szemetet* kiöntötték (Ar.-Gyul. Npk.-gy. 1:339.).

3. *Ha a név határozó*: Mélyen néz *a kutba*, s benne vizet kémel (Ar. T. I. 1.). Csúnya üvöltéssel *az ajtóig* jöttek (uo. VI. 19.). Puskaaggal úgy ütötte főbe, — Hogy hosszában elbukott *a főbe* (Pet. Szil. P.). Itt *a vízbe* dobta a lapátot. (Uo.)

4. *Ha a név értelmező*: Azután fordítá (a beszédet) apjára, anyjára, — Györgyre, *a bátyjára* (Ar. T. IV. 13.). Anikó, *a huga*, hamiskodik evvel (Ar. T. Sz. III. 32.). De nini *a Pejko*, *a lovam* (Uo. IX. 101.). József, *a császár*; Gábor, *a diák*; Bence, *a szolga* stb.

5. *Ha a név birtokos jelző**: De bizony Szilva Péter is látta most esztendeje *a vár falán* állani (Fáy, Besz. I. 131.). Mi *a szívnék* üressége — Melyet meg nem tölthetni (Kisf. S. K. Sz. XX. é.). Mihelyest *a bor színét* meglátom (Pet. Tom. M.-hoz). *A föld* hideg porával — Vegyülne tetemem (Pet. A leánykákhoz).

* Arról a kérdésről, hogy a névmutató a birtokos jelzőhöz vagy a birtokhoz tartozik-e (Nyr. 34:31.), alább a tulajdonneveknél szólunk.

b) Elvont főnevek mellett. Az elvont főnév egyedesítése csakis olyan értelemben történhetik, hogy az illető elvont főnév jelentésének egyik fajtáját akarjuk az egésznek nevével jelölni: Csak én haljak meg, vagy miért is éljek, — Midőn látom, mi dőre a szabadság (Mad., E. T. V.). Itt a *szabadság* = a politikai szabadság, amelyet a görög nép élvezett s amellyel visszaélt. A szabadság általános fogalmát megszüktve csak egyfelé vonatkoztatjuk az egyedesítő névmutatóval.

Ugyanígy: S Piroska, miatta a nagy indulatnak, — Ájulva hanyatlék ismét le, halottnak (Ar. T. Sz. VI. 86.). Úgy bolyonga Miklós, nyakán ált a bája (Ar. T. IV. 2.). Majd az édes álom pillangó képében — Elvetődött arra tarka köntösében. (Uo. IV. 4.) A számtalan félelmekből — Az vala leggyötrelmesb (Kisf. K. Sz. 191. d.). Az én lelkem mélyen vagyon — A bában eltemetve. (Uo. 136. d.).

c) Tulajdonnevek mellett. Ezeknél a névmutató szerepe rendszerint csak egyedesítés (és nem általánosítás) lehet, mert hiszen a tulajdonnév magában is egyedet jelent, tehát a névmutató legfeljebb csak erősíti a névnek egy egyedre való tartozását. Két esetben van ezen szabály alól kivétel, amikor t. i. a tulajdonnév többes jellel vagy számnévi jelzővel van ellátva s azt akarjuk kifejezni, hogy a tulajdonnév körébe tartozó minden egyesre vonatkozik a név; ekkor a névmutatónak általánosító szerepe van s mint ilyent alább a II. főszabálynál tárgyaljuk. Mint már említettük, a tulajdonnév mellett nem kellene az artikululus, de mivel sok egyező tulajdonnév van, nyelvérzékünk a közneveknél követett eljárás szerint itt is úgy fogja fel a dolgot, hogy a név több egyenlő egyednek, egyénnek, személynek a neve, tehát a közös névnek névmutatóval való ellátása kifejezheti azt, hogy a név éppen csak egy egyedre tartozik. Névmutatóval áll:

1. A folyók, patakok, tavak, tengerek, erdők, hegyek, városrészek, terek, utcák, fogadók, csárdák, csillagok, állatok neve; továbbá az intézetek, lársulatok, könyvek, újságok, folyóiratok címe: *

Vágtatott a Tisza a rónán át (Pet. A Tisza). A Zagyva messze túl áradt partjain (Bajza, Elb. 1899. II. 89.). Busáját az Alföld, a Balaton halát — Vadait a Bakony s gazdag Erdély földje — Aranyát ezüstjét magyarnak termette (Pet. Leh. vez.). Nyugati szélén

* Szinnyi, Rendszeres magyar nyelvtan, 1894. 166. l.; Fogarasi csak »a természeti tárgyak tulajdonnevei« előtt használt névmutatót említi.

a *Mátrának* (Bajza, Elb. II. 14.). *Az Oktogon*, a *Városliget*, a *Czuczor-utca*, a *Kutyakaparó*; a *Mars*. A *Rigó* sem volt az, aki tegnap este (Ar. T. XI. 5.). Tudja már a *Pejkó*, ha nem is tanítja (Ar. T. Sz. III. 9.). *Az Akadémia*; a *Szent István-társulat*; a *Pallas-lezikon*, az *Ujság* (a kolozsvári lap), a *Magyar Nyelvőr*.

Hogy miért használ nyelvünk ezen tulajdonnevek mellett következetesen névmutatót, és miért nem használ például — szintén következetesen — a városnevek mellett, annak bajos okát adni. Talán azért, mert itt a tulajdonnév nem egyéb jelzőnél (az *Oktogon-tér*, a *Tisza folyó*, a *Kecskeméti-utca*, a *Holt-tenger*, a *Kutyakaparó-csárda*, a *Velencei tó*, az *Ujság napilap* stb.), s így a jelzett főnév elmaradásakor szükség van a névmutató főnévesítő szerepére, vagy talán azért, mert ezek a tulajdonnevek nagyon gyakran fordulnak elő tulajdonság-jelzővel (a *kiáradt Duna*, a *zordon Mátra*, a *zavargó Balaton*, a *tudományos Akadémia*), s ekkor rendszerint ki van téve az artikulusz és így a megszokás folytán a puszta tulajdonnév is névmutatóval áll? Egységesen működő szabályra nem lehet ráakadni; ezt mutatja az a körülmény is, hogy a népnyelv a fentebbi tulajdonneveken kívül nagyon gyakran használja a névmutatót személynevek* mellett is. Sőt az irodalmi nyelv is:

Ezeket tudta a *Simplex* szépen (Jók. 57. 78.). Reggel bejött hozzá a *Pirka*. (Uo.) Jaj virágom! monda a *Babura Pirka*. (Uo.) Ez meg a *Jankónak* nem akart sehogy a fejébe menni. (Uo. 99.) Hárem királyok napján elébb megtették a polgármestert, vagy mint akkor nevesték, főrektort, annak helyébe a *Fürmendert*. (Uo. 211.) A szekér megállt a *Kalondai háza* előtt. (Uo. 212.) A *Miklós* tudta már jól (U. o. 223.). S mikor a *Sára* asszony azt kérdezte tőle (Uo. 224.). Amire a *Bálint* azt mendta (Uo. 228.).

A Nyelvőrben legutóbb megjelent cikkek alapján azt mondhatjuk, hogy a személyneveknél akkor áll névmutató, ha a név említésénél az illető személlyel való érintkezésünk emlékei ébrednek fel agyunkban, ha mennél több érzelmi mozzanat járul a személy képzetéhez; mivel ezeket mind nem lehet a név előtt elsorolni, hát a névmutatóval utalunk rájuk.

2. *Névmutatóval áll mindenféle tulajdonnév, ha alkalmi tulajdonságjelzője van:*

Bence, a vén *Bence*, vala pincemester (Ar. T. Sz. IV. 17.). Míg a *kicsiny Zoltán* emberré nem nőtt fel (Pet. Leh. vez.). Hát a

* L. cikkemet Nyr. 34:27. (Névmutatós személynevek).

kürtös Lehel utját merre vette? (Uo.). *A vigyázó Fredegunda* által kísérteték (Bajza, Elb. 1899. I. 234.) *Az ünneplő Budapest*; *a hófödte Kárpátok*; *a forrongó Oroszország*; *a vén Európa, a dicső Zrínyi*.

A jelzős tulajdonnév mellett majdnem mindig ki van téve a névmutató; szabályszerűen talán csak akkor marad el, amikor a jelzős tulajdonnév megszólítás (Ne menj fel Budára, jó *Hunyadi László*); egyéb esetekben elmaradása régiesség, régieskedés vagy költői szabadság. A dolog magyarázata abban rejlik, hogy mihelyt jelzője van a tulajdonnévnek, vagyis amikor a név viselőjének pontos meghatározására törekszünk, nem tűrheti nyelvérzékünk, hogy bármilyen kétség is forogjon fenn a tulajdonnévnek egyetlen egyedre való vonatkozása körül s ezért a jelzős tulajdonnév elé ki kell tennünk a névmutatót.

3. *Névmutató áll minden tulajdonnév előtt, ha a tulajdonnév főnévi mutató névmásnak az értelmezője*: Jaj be szép az a *Pest*, Istenem, be szép! (Ozucz.) Ez különben általános szabály: minden főnév névmutatóval áll, ha főnévi mutató névmásnak az értelmezője. Oka az, hogy a főnévi mutató névmás egyedesítése megnevezés nélkül szűkölködik; egyszerűen rámutatunk valamire: »jaj de szép az!« a megnevezés azonban még hiányzik; ha tehát ezen egyedesítés után az illető tárgyat meg is akarjuk nevezni, világos, hogy a név csakis egy egyedre — a már kijelöltre — tartozhatik; ezt a rátartozást pedig a névmutatóval lehet megjelölni. Amikor azonban a rámutatás a tárgy megnevezésével együtt történik, amikor tehát a mutató névmás melléknévi, felesleges az artikulusz, mert az egyedesítést a névvel jelzői kapcsolatban levő névmás is elvégezheti (*e ház, azon asztal*).

4. *Gyakran névmutatóval áll a tulajdonnév, ha birtokos jelzőként szerepel*: a *Pál* könyve; a *Fertő* vize, a *Zagyva* örvényei, a *Némethék* Katicája; a *Vörösmarty* legszebb románcai (Beöthy: A magy. irod. tört. 2:356); a *Bessenyei* köre (uo. 357); a *Kazinczy* nyelvújítása (uo.). Kérdés azonban, hogy itt a névmutató a birtokos jelzőhöz tartozik-e vagy a birtokhoz? A Nyr. 34:32. lapján ugyanis Kovács Márton Kazinczy és Fogarasi véleményére támaszkodva azt mondja, hogy »az Ábrahámnak Istene« = »Ábrahámnak az istene«, és hogy így az artikulusz nem a tulajdonnévhez, hanem a birtokhoz tartozik. Megjegyezzük, hogy ha ezt a szabályt a tulajdonnevekre vonatkozólag elfogadjuk, el kell fogadnunk bármely birtokviszonyra is, mert alig hiszem, hogy volna valaki, aki azt állítaná, hogy ha a birtokos tulajdon-

név, akkor a birtokhoz, ha pedig köz- vagy anyagnév, vagy elvont főnév, vagy névmás, akkor meg a birtokos jelzőhöz tartozik a névmutató. Ám hogyha elfogadjuk azt, hogy minden birtokviszonyban a birtokhoz tartozik az artikulus, joggal felmerül a kérdés, mi történik akkor, ha magát a birtokos jelzőt akarjuk ellátni névmutatóval, ha ki akarjuk fejezni, hogy a fogalomnév, amely esetleg épen birtokos jelző, nem a fogalom tagjainak határozatlan, hanem határozott számára — nevezetesen egyetlen egyre — tartozik? Hiszen a birtokos jelző, akármennyire jelző is, mindig főnév s emellett nagyon szépen állhat névmutató, akármi-féle ragot kap is, tehát mint főnévnek ugyanazon szabályok alá kell esnie, mint minden egyéb főnévnek. Lássunk csak egy példát: Halkan kinyitj' a *hintó ajtaját* (Pet., Apost.). Ha a névmutató itt a birtokhoz tartozik, világos, hogy egészen korrektnek kellene így lenni: Halkan kinyitja *hintónak az ajtaját*. Igen ám, csak hogy a *hintó* fogalma ismeretes előttünk s a *hintó* fogalomnevet csakis egy *hintóra* akarjuk vonatkoztatni, világos tehát, hogy az egyedesítést végző artikulust ki kell tennünk. Eszerint így mondanók: Halkan kinyitja a *hintónak az ajtaját*. Ha már most a *-nak nek* rag elmarad, a birtokviszony oly szorossá válik, mint a birtokos összetétel (pl. háztető) és így az artikulust nemcsak nem kell, de nem is lehet kitenni a birtok előtt. Mi tehát az a *hintónak az ajtaját* kifejezést a *hintó ajtaját* kifejezésre rövidítettük; kérdés, melyik főnévnek névmutatója esett ki? Természetesen a másodiké, mert ennél a szónál nincs szükség a névmutatóra. Nem akarunk részletesen kitérni arra a kérdésre, hogy a birtokos személyraggal ellátott szó már magában is határozott vagy határozatlan-e, csak azt a tényt állapítjuk meg, hogy nyelvünk igen gyakran használja névmutató nélkül a személyragos szokat ott, ahol a személyragtalan artikulust kapna, és a személyragos mellé is ki lehet tenni a névmutatót. Pl.: *Pénzét a hitetlen emberek csalása — Házát a Dunának habjai vitték el* (Pet., A jó ör. kocs.). Világos eszerint, hogy a birtokviszonyban rendesen a birtokos jelző miatt kell kitenni az artikulust, mert a birtok nem követeli meg feltétlenül. Innen van az is, hogy a fentebbi példát helyesen mondhatjuk így is: a *hintónak ajtaját*. Látnivaló dolog, hogy a *-nak* raggal meg van lazítva a birtokviszony, de mivel a birtok nem kívánja meg okvetetlen a névmutatót, nem is tesszük ki előtte; nem helytelen azonban így sem: a *hintónak az ajtaját*, mert a személyragos szó mellé ki lehet tenni az

artikulust. Leginkább bizonyítja állításunk helyességét az az eset, amikor a határozott birtokos a birtok után van téve, amikor tehát nem tartozhatik a névmutató máshoz, mint a birtokoshoz: * De ott alatta a sötét homlokoknak — Két fényes szem lobog (Pet. Apost.). Nyugati szélén a Mátrának (Bajza, Elb. 2:14).

Ide lehetne sorolni azon tulajdonneveket, amelyek -é birtokképzővel lévén ellátva, rendszerint névmutatóval állanak: Boszuló karjától úgy elhullanának, — Mint a Sámsonétól, kiról írva vagyon (Ar., T. 3. 6.) E kép üldözi most, a Feliciáné (Ar., T. Sz. VII. 30).

Nem szokta azonban használni nyelvünk a névmutatót a tulajdonnevek közül:

1. *A puszta világrész-, ország- és helységnevek** mellett:*

Vala ott császárnak szép nagy palotája — Odaszállt Prágában magyarok királya (Ar. T. Sz. IV. 43.). Mert nem látott minden léptében, nyomában — Olyat, amit látott Oriárországbán (Pet. Ján. vit. XX.). Egy fregatt utban van Brestből, mely elfogatási parancsokat hoz ama kettő számára s őket Franciaországba fogja vinni (Jós. Nég. szab.-harc. 1872. III. 132.). Angolhon hajóseregei a réveket zárják el (U. o.). Ily férfiak csak egy szabad országban élhetnek s csak abban kell élniök, vagy Európában, hol a bőr színe különbségén nevetnek, vagy Amerikában (Uo. 133.).

2. *Állandó jelzővel ellátott tulajdonnév mellett nem szokott névmutató állni: Szent István, Nagy Péter, II. Béla, Szűz Mária.* A viszony itt ugyanolyan, mintha a jelző vezetéknev volna, olyankor pedig nem szokott névmutató állni a név előtt: Követte őt a rablás utain — Kompolti Dávid és Kompolti Jób (Pet. Salgó). Ezen szabály alól azonban az irodalmi és a népnyelv egyaránt ismer kivételeket: Vgy hogy sem oda mene sem vele zola az zent Ferencuel (EhrC., Nytr. 7:5). Ahol a Babura Pírka be tudott jönni (Jók. 57:160). A Vihodár Henrik (uo. 174). Dunántúl pedig egészen közönséges: a Kovács János, a Szűcs Mihály, a Németh Mariska stb.

3. *Az irodalmi nyelv általában ritkábban mondja névmutatóval a személynevet, rendszerint: De Lajos kerülté puha párnaszékét (Ar., T. Sz. I. 4): Hátra tekint Bence (Ar., T. E. III. 16);*

* V. ö. a némettel: Kritik der reinen vernunft, des königs haus, das haus des königs.

** Csak nagyon ritkán fordul elő névmutatóval, pl. az esztergomi nyelvjárásban (Nyr. 9:544.): »az Esztergom szíp helén van.«

Péter, a híres, neves remete (Ozuoz., Rem. Péter); Halljad gyermekőce; mond *Illé*, *Endre* felé fordulva (Bajza, Elb. 1899. 2:60).

d) Melléknemek mellett. Három esetben áll egyesítő névmutató:

1. amikor a melléknév értelmező a mondatban: *László*, a szent; *Mátyás*, az igazságos; *Vencel*, a csek. Réti farkas fészke volt éppen alatta, — Benne két kis kölyke rítt az istenadta (Ar. T. V. 3.).

2. amikor valami főnév melléje gondolható: Majd meggyőzi magát a megvetéssel túri, — Szolganép belőle a csúfot (a csúf játékok) hogy újai (Ar. T. III. 5.). Szép Pireskát a győzőnek (a győző vitéznek) adja (Ar. T. Sz. I. 27.). Láttya jól azt a kegyetlen (a kegyetlen nő), — Mint lankadok, epedek (Kisf. S. K. Sz. I.). Harci indulók helyett rászendítették a zenészek a láb alá valót (nótát) (Jók. 57. 201.).

3. amikor birtokos személyraggal van ellátva: Ez még csak mehetne, de most jő a nagyja (Ar. T. V. 8.). Úgy aztán kimarta őt a többi (= a többje) érte (U. o. III 7.).

II. Névmutató áll a nevek mellett, amikor a fogalomnév a fogalom minden egyes tagját magában foglalja, vagyis mikor a fajt mint egyedet tüntetjük fel valamely közös tulajdonság kiemelése céljából [általánosítás], pl.: Így jár bizony a nő a nagyravágyással (Ar., T. Sz. II. 51). Ebben a mondatban a nő = minden nő, vagyis a nő szó fogalma alá tartozó minden nő-ről állítjuk azt, hogy a nagyravágyással megjárja. Valamennyi nőnek megvan az a közös tulajdonsága, — legalább a költő nézete szerint — hogy a nagyravágyás csak ártalmára van. Vagy például: Az egyén szabad: érvényre hozni mind, mi benne van (Mad. E. T. VI). Az egyén — minden egyén, valamennyi egyénnek megvan az a közös tulajdonsága, hogy szabad. Tagadólag: Ennek fölötté az emberi kívánság az teremtetett állatokkal meg nem elégedhetik (Pázm. f. e. kiad. 23. l.). Itt »az emberi kívánság meg nem elégedhetik« = semmiféle emberi kívánság nem elégedhetik meg, vagyis a fogalom minden tagjából hiányzik az illető tulajdonság.

Amint a névmutatónak fentebb tárgyalt esetét ezen másodikkal összehasonlítjuk, első tekintetre homlokegyenest ellenkezőnek látjuk kétféle működését. Az első esetben a névmutatónak szerepe az volt, hogy az összességből kiemeljen egy tagot, az utóbbiban pedig ellenkezőleg ugyancsak a névmutató segítségével nem engedünk kiemelkedni egyetlen egy tagot sem: minden egyes, rész, féleség, amely csak az illető név alá tartozik, tökéletesen egyenrangúvá lesz, kivétel nélkül valamennyit a név alá foglalja

a határozott névmutató. Az az »állítmány«, amely a névhez tartozik, a fogalom körébe tartozó minden egyes tagra egyenkint és összesen vonatkozik.

Ez a második eset az elsőből fejlődött. Az tudniillik bizonyos, hogy a névmutató, amely az *az* főnévi mutató névmás melléknévvé vált alakja, eleinte csakis egyedesíthetett, mert hiszen a mutató névmásnak — a főnévnek és a melléknévnek egyaránt — mindenkor az volt a rendeltetése, hogy egy egyedre, részre rámutasson. Legrégibb nyelvemlékeinkben nyomát sem találjuk az általánosító névmutatónak, sőt még Pázmánynál is többször előfordul az *ember* szó artikulus nélkül, bár azt jelenti, hogy *minden ember*. Mi lehetett már most az oka, hogy nyelvünk — épen úgy mint majd minden egyéb névmutatós nyelv — általánosításra is kezdte használni a névmutatót? Nem lehet tagadni, — s nincs is rá okunk, — hogy a német nyelv nem kis mértékben ösztönözte ily irányban közvetlen szomszédját, de ez magában még nem magyarázza meg a dolgot, mert hiszen ott van a határozatlan névmutató, amely mai napig is inkább veszt, mint nyer tért. Annak a lélektani oknak kellett itt is működnie, amelyet már fentebb fejtegettünk s amely a kifejezés árnyékolására létrehozta a névmutatót. Mikor ugyanis már az egyedesítő artikulus eléggé elterjedt, az általánosítást még vagy a *minden* (tagadólag *egy sem, semmi*) szóval, vagy az egyszerű névvel fejezték ki, pl. a) *minden ember* halandó; b) *szegény ember* szándékát boldog Isten bírja. Később azután a névmutató szerepének ismeretében, helyesebben: érzésében, a *minden* helyett elkezdték használni az *az*-t, mert hiszen, ahol a *minden* van kitéve, ott a fogalomnak valamennyi tagja együvé van foglalva, a fogalom tagjai egy egységes kört alkotnak; ám erre az egységre mi sem hívhatja fel jobban a figyelmet, mint épen az egyedesítésre használt névmutató. Így tehát a beszéd folyamán gyakran előforduló, esetleg alkalmatlan, hosszú *minden* helyett a célnak épen úgy megfelelő artikulust használták. A második esetben pedig szintén ki kellett utóbb tenni a névmutatót, mert hiszen mihelyt az egyedesítésre elkezdték használni az artikulust, rögtön létrejött a másik eset, amikor tudniillik nem egy, nem is minden tagról, hanem meghatározatlan számúról van szó, — s ezt az esetet a névmutató nélküli névvel jelölték meg, — hogy tehát félreértés ne támadjon s hogy a hallgató vagy olvasó azt ne higgye, hogy a névmutató hiányozván, a név meghatározatlan számú tagra vonatkozik — holott min-

den tagra tartozik, — szintén kitették az artikulust. Ezért mondjuk ma: *a szegény ember* szándékát a boldog Isten bírja; ám a közmondás, amely ritmikus alakjában réges-régi korból maradt ránk, ma sem követi a szabályt.

Az általánosító névmutató, épúgy mint az egyedesítő több, különféle esetben használatos, mindamellet állandóan a fejtegetett szabály egységes elve szerint:

a) Köz- és anyagnevek mellett, pl.

Az égő tűz, ha olajt öntesz reá, fellebban inkább, hegysem elalunnék (Pázm. 23.) *Az ember* szűkölködik az oktalan állatok nélkül (U. o. 31.). *A háboruban* szabad fosztani (Kat. B. B. III. 3.). A leány, mint *a gyenge nádszál* úgy ingadozott mentében (Bajza, Elb. 1899. 91. 1.). Jaj *a halló fülnek!* jaj *a látó szemnek* (Ar. T. Sz. IV. 59.). Egy szóval unalmas, mint *a bőjti lecke*, — Többet ér *a jó bor*, meg *a szép menyecske* (Ar. T. E. V.). Nem kímélték *a vért* és nem *az életet* (Pet. Lehel vez.). *A szőlőszem* kicsiny gyümölcs (U. o. Apost.). Mint napsugárban *a légy*, szemtelen (Mad. E. T. VI.). A meglódult fenyőfa, mint *a nyíl*, siklott alá a tülkörfényes kigyó-uton (Jók. 57. 41.). Nem asszonyi nyavalygás, hanem férfiúi elcsendesedés illik *az okos emberhez* (Kaz. Lev. 1846. 50. 1.). Már *az étel* sem kezdett neki jól esni (Fáy, Besz. 1883. I. 29.). *Elsárgul a levél* — *Az őszi derektól* (Czucz. Npd. 1899. 67.). Szabad *a madárnak* ágról-ágra szállni (Npd.). *A deáknak* a temploma a pince (Npd.).

b) Elvont főnevek mellett. Itt előre kell bocsátanunk, hogy, mivel az elvont főnevek nem képzetek denominációi, beszélhetünk ugyan a fogalomnév tagjairól, de ezek a tagok egészen másfélék, mint a közneveknél és anyagneveknél. Míg ugyanis a közneveknél egyede k, az anyagneveknél részek a fogalom tagjai, addig az elvont főneveknél legfeljebb a fajták vehetők ilyenekül. Ismerünk például szülői, gyermeki, rokoni, hitvestársi szeretetet; a szeretetnek ez a különféle fajtája egyesítve adhatja azt, amit a közneveknél az egyede k, az anyagneveknél a részek összességének mondtunk. Ilyen értelemben az elvont főnév is jelentheti az artikus kitételével az alája tartozó fajták összességét, pl.:

»Emelkedett szempontunkból, hiába,

Először *a báj* vész el, azután

A nagyság és erő . . . [Mad. E. T. XIII.]

E versben a *báj* és a *nagyság* a maga egész körében van véve. Értelme az, hogy *mindenféle* báj és nagyság elenyészik. Látnivaló a különbség az előbbi és ezen csoport között. Köz- és anyagneveknél, ha a név a fogalom egész körére tartozik, *minden*

helyettesítheti a névmutatót, az elvont főneveknél pedig ugyanilyen esetben *mindenféle* tehető az artikulusz helyett. Ahol a *mindenféle* nem állhat meg, ott az elvont főnév nem jelenti az alája tartozó összes fajtaikat, hanem csupán csak egyet, pl.

»Átok reád, te közlelkű rideg nép!

A boldogságot durván illetéd. [Mad., E. T. V.]

Itt a *boldogság* nem általában mindenféle boldogság, hanem csak egyféle, amelyet tudniillik Éva élvezett férje oldalán.

c) Tulajdonnevek mellett. Itt csak két esetben állhat általánosító artikulusz: 1. *amikor számnévi jelzője van a tulajdonnévnek* s egyszersmind azt is ki akarjuk fejezni, hogy ilyen tulajdonneve csak annyi személynek van, ahányat a számjelző említ, vagy legalább csak annyit ismerünk, annyinak a képzelete határozott előttünk: *a háromszáz Fabius, a két Kossuth, a két Amade* stb.; — 2. *amikor többesszámú jelt teszünk a tulajdonnév mellé* s ki akarjuk fejezni, hogy a többes köre ismeretes előttünk s a bennfoglalt minden egyesre áll az, amit mondunk: * *Kipusztultak mind a Kompoltiak* (Pet.); *a Zrinziek* jó magyarok voltak; *a Hunyadiak* állítólag balkáni eredetűek stb.

d) Melléknemek mellett. Általánosító névmutató csak egy esetben állhat mellettük, amikor tudniillik a melléknemet minden tárgytól elvontan főnevesítjük: *Ha sárba hull a fényes, kárörömmel* — Szemléli a pór (Mad., E. T. V.). *A szép, a jó s az igaz* a három legszebb lelki tulajdonság.

III. Nemcsak nevek, hanem más beszédrészek előtt is áll néha névmutató. Ezt a szabályt az analógiás elterjedés neve alatt foglalhatnók össze. A névmutató általánosító szerepére ugyanis akkor is szükség lehet, amikor pl. grammatikai szempontból tárgyalunk egy szót s ki akarjuk fejezni, hogy valamely szabály az illető szó mindenféle mondattani helyzetére, jelentőségére vonatkozik, pl.: *Az is-sel* kapcsolt egész kifejezés mindig hangsúlyos (Sim., Köt. 1:37). Itt *az is-sel kapcsolt kifejezés* = akármilyen *is-sel* kapcsolt kifejezés. *Is* tudniillik többféle van: fogalomkötő, gondolatkapcsoló, páros, kiemelő, megengedő. Ha tehát pl. azt akarjuk kifejezni, hogy ezen *is*-ek akármelyikével

* Ez különben minden egyéb többesjellel ellátott névre is vonatkozik; ha ismeretesek előttünk a többes által befogott egyesek, kiteszük a névmutatót; ha nem, elhagyjuk.

van is kapcsolatban az egész kifejezés, mindig hangsúlyos lesz, a nevek általánosításánál használt névmutatót itt is kitesszük. Ez pedig nyilván az analógia hatása. Minden beszédrésznél is önkénytelenül részeket, fajtákat, féleségeket különböztet meg az ember, holott ilyenek valójában nincsenek s ha azután azt akarja kifejezni, hogy mindeme részeknek összességére vonatkozik a szó, kiteszi a határozott névmutatót. Van azután közvetlen analógiás hatás is, például a határozószóknál, amikor tudnillik a rendes határozók analógiájára a határozószó mellé is artikulust teszünk, bár nem érezzük a tőül szolgáló nevet, pl. *az imént*, mint *a múltkor*. Eszerint az analógiás elterjedésnek két változatát különböztetjük meg:

1. *A közvetett analógiás hatás*, amikor a névmutató szerepének érzésében a megkülönböztetett részek összességére vonatkoztatjuk a szót a névmutatóval. Így a) *igéknél*: Élet- s halálban mért az *a lehet* — *Az élhet, halhat* mért van eltörölve? (Vörösm. Cs. és T. V.); — b) *névmásoknál*: *az az* főnévi mutató névmás; — c) *névmutatóknál*: Minek oda *az A'*?... a fentebb nemű írásban vagyon igenis helye *az A'* elisiójának (Kaz., I. Nyr. 34:32); — d) *kötőszóknál*: *Az egyszerű vaj* is előfordul *a ha* nélkül (Sim. Köt. 1:118); — e) *indulatszóknál*: *a hurrá, a bravó* idegen szók; — f) *határozószóknál*: *a felett* hol kérdésre felel; *a meg* igekötő nem egyéb határozószónál.

2. *A közvetlen analógiás hatás*, amikor a raggal vagy névmutatóval képezett határozó analógiájára a határozószónál is kitesszük a névmutatót: Tedd meg, hisz ez a nép — Csak *az imént* porban csúszott előtted (Mad., E. T. V.); Megint sírva fakad, jobban mint *az elébb* (Ar., T. E. 6:17). Ugyanígy előfordul: *a minap, a tegnap* (>csak a tegnap<),* *a reggel, az este, az idén* stb.

Elősoroltuk azokat az eseteket, amikor névmutató áll vagy állhat a szó mellett; most azokat említjük, amelyekben nem állhat artikulus:

1. *Ha sem általánosítani, sem egyedesíteni nem akarunk*;** pl. Nem *békét*, de *harcot* hozok a földre (Mad., E. T. VII.). Sári Mária messze lát — *Vizért* küldi az anyját (Ar.-Gyul., Npk.-gy.

* Az erdélyrészi magyarságnál, Nyr. 22:424.

** Amikor a *minden* vagy a *semmi* szó végzi az általánosítást, nem szabad kitenni a névmutatót: Nem hozok a házra *semmi* veszedelmet (Ar. T. VI. 9.). Szakmány módra van rám mérve *minden* óra (U. o. 18.).

1:211). Így rendesen a névszói állítmánynál: a sas *madár*, az erdő *hűvös*.

2. *Megszólitásnál*: *Édes anyám asszony*, ne féljen kegyelmed (Ar. T. 6:9); Egy se' *anyám*, egy se'! elfeledem ezt is (Ar., T. Sz. 3:29).

3. *A névmásoknál* (s így az indulatszóknál, a kötőszóknál stb.), ha mondatbeli jelentésükben vesszük őket: Szép viadal volt *ez* (Ar., T. Sz. 2:26). De vö. *olyant* nem akartam, és: *az olyant* nem szeretem.

Van ezeken kívül több olyan eset, amikor az artikus használata ingatag, előfordul a névmutatót mellőző régiesség és régieskedés is, van sok eltérés a nyelvjárási használatban, de ezen esetek olyan sajátos és ritka kivételek, hogy a névmutató használatára és fogalmára felállított szabályainkat alig érinthetik.

RÉGER BÉLA.

MAGYAR ELEMÉK A MÓCOK NYELVÉBEN.

(Vége.)

nădrag (◡◡): *nadrág*. Csak a vászonnadrág neve, a gyapjú-nadrágot *cioareci*-nek nevezik. Ebből: *nădrăgar* (◡◡◡): nadrágos.

nămaș (◡◡): *nyomás*; *paturage*.

nēmñeș, *nēmñiș*, *nēmēș* (◡◡): *nemes*. *Fălos ca un nēmñiș*: büszke, mint egy nemes. Ebből: *nēmñeși* (◡◡◡◡) és *nēmñișug* (◡◡◡): *nemesség*.

nēmzat (◡◡): *nemzet*, rokonság. *Nu ști că sintem nēmzaturî la olaltă*: nem tudod, hogy rokonok vagyunk?

nălcoș (◡◡): *nyalkás*. Büszke legényekről és menyecskékről mondják.

nam (◡): *nem*; 1. rokonság, rokon. *Si-o luat ziuă bună dela toate namurile*: jó napot mondott összes rokonainak. *Nam bun*: jó családból való; *nam rău*: rossz ember; 2. nemzet; *namul unguresc*: a magyar nemzet; 3. faj, fajta. *Fe lume sînt multe namuri de oameni, și bunî și răi*: a világon sok fajta ember van, jó is, rossz is; — *nēmșug* (◡◡): *nemség*, rokonság.

nēcraivălău (◡◡◡◡): *nyakravaló*.

nēvoieș (◡◡◡): *nyavalyás*.

nîmuric (◡◡◡): *nyomorék*.

nîñe (◡◡): *néne*. *Nîñe Sofie*: Zsófi néni!

norocă (◡◡◡): *narancs*.

notarăș (◡◡◡): *nótáros*, falusi jegyző.

număruș (◡◡◡): *numerus*.

obloc (◡◡): *ablak*; csak az istálló és a pince ablaka; *oblocul pivniței*: a pince ablaka.

ocoş (└┐): *okos*. *Om ocoş*: szélhámos, fennhéjázó ember.
Ebből: (*mă*) *ocoşesc* (┐┐└): beleszól, okoskodik.

ocoşaguri (┐┐└┐): *okosság*, csacsckaság.

ogar (┐└): *agár*.

oraş (┐└): *város*. Ebből: *orăşan* (┐┐└): városi lakos, *orăşănesc* (┐┐┐└): városi. *Merge Lunea la oraş*: megy hétfőn a városba.

ogaşă (┐└┐): *vágás*, kocsikerékvágás. *O ieşi din ogaşă*: kijött a sodrából.

orbant (└┐): *orbánc*.

ostiă (└┐┐): *ostya*.

Odorhei (┐┐└): Udvarhely.

păhar (┐└): *pohár*.

paicoş (└┐): *pajkos*. (Ökörnévül is szerepel.)

pălască (┐└┐): *palack*.

pălanc (┐└): *palánk*.

palincă (┐└┐): *pálinka*.

Palincuţă, draga mea,

M'am jurat că nu te-oî bea:

pálinkácska kedvesem, megesküdtem, hogy nem foglak inni.

pandur (┐└): *pandur*.

panclică (┐└┐): *pántlika*.

pantă (└┐): *pánt*.

paprică (┐└┐): *paprika*.

păşuş (┐└): *passzus*, útlevel. *păşuş de vite*: marhalevel.

În fară strină nu poţi merge firă păşuş: idegen országba nem mehetsz útlevel nélkül.

pēc (└): *pék*, kenyérsütő.

pēcīē (└┐┐): *pecsenye*.

pēcēt (┐└): *pecsét*.

pēcēcluiēsc és *pēcētluiēsc* (┐┐┐└): *pecsétel*.

pedig (└┐): *pedig*. *Pedig î-am spus să nu să ducă*: pedig mondtam neki, hogy ne menjen (ritka).

peî (└): *pej*; csak a lóra mondják.

pēnzāriē (┐┐└┐): pénzverőház; oláh képzés a »pénz« szóból.

pereş (└┐): *perec*.

pērşei (┐└): *persely*. *La bulci îţi cumpără mama perşei, să pui banii în el*: vasárnapon vesz neked az anyád perselyt, hogy tedd bele a pénzt.

piciocă, biciocă (┐└┐): *pityóka*. *Rumîniî postesc cu picioці, cu moare, nu cu lapte şi cu unt ca papistaşii*: az oláhok bójtölnek pityókával és káposztalével, nem tejjel és vajjal, mint a pápisták.

pildă (└┐): *példa*.

pîlhă (┐┐): *pehely*.

pingăluiēsc (┐┐┐└): *pingál*, mázol.

pintăur (└┐): *pintér*.

- pipă* (└┐): *pipa*. Ebből: *pîpaş* (┐└): *pipás*.
pişălău (┐┐└): *pisáló*.
piscălău (┐┐└): *piszkáló*; *piscălău de dinţi*: fogpiszkáló.
piscălăsc (┐┐└): *piszkál*.
piscoş (└┐): *piszkos*. *Haine piscoşe*: piszkos ruha. Nem gyakori szó.
piţulă (┐└┐): *picula*. *Septe mere de o piţulă*: hét alma egy piculáért.
pîră (└┐): *per*. Ebből: *pîrăsc* (┐└): *bepöröl*.
pîriş (└┐): *peres*.
pîrcan (┐└): *párkány*; *pîrcanu mesii*: az asztal párkánya.
Cu buze groase ca pîrcanu vetrui: vastag ajkú, mint a tűzhely párkánya.
pîrcălab (┐┐└): *porkoláb*, börtönfelügyelő (szolga).
pîrgăluţesc (┐┐┐└): *pergel*.
pîrgar (┐└): *polgár*; községi szolga.
pîrlău (┐└): *párló*.
pîrjolăsc (┐┐└): *perzsel*. Ebből: *pîrjol* (┐└): *tűzvész*. *Mînios foc şi pîrjol*: haragos, csupa tűz és tűzvész.
plăbanăş (┐└┐): *plébános*.
plivas (┐└): *plajbász*.
pişpēc (└┐): *püspök*; az oláh püspök neve azonban: *vlădică* (püspök).
poc (└): *pak*, csomag.
pocoluţesc (┐┐┐└): *pakol*.
pođilarăş (┐┐└┐): *bugyeláris*.
pogacē (┐└┐): *pogácsa*.
pogan (┐└): *pogány*; erős, borzasztó. *Om pogan*: erős ember. *Călăreşte pogan*: borzasztóan vágat.
ponosluăsc (┐┐┐└): *panaszol*. *Am venit să mă ponosluăsc*: panaszkodni jöttem. Ebből: *ponoslu* (┐└┐): *panasz*. *Ce ponoslu ai*: mi panaszkodni van? Ritkábban járja: *ponos* (┐└): *panasz*. *Maţ ai vre-un ponos*: van-e még más panaszkodni is?
pont (└): *pont*.
pontoş (└┐): *pontos*.
popiruş (┐┐└): *papiros*; csak szivarkapapirosra mondják.
popistaş (┐┐└): a *pápista* szóból oláh képzés.
popricaş (┐┐└): *paprikás*. *Popricaş de puţ*: csirkepaprikás.
poprică (┐└┐): *paprika*. Ebből: *popricat*: *paprikált*.
posomant (┐┐└): *paszománt*.
poştă (└┐): *posta*: 1. postahivatal; 2. nagy puskagolyó, amilyenl medvére vagy farkasra szokás lőni.
poştameşter (└┐┐┐): *postamester*.
potică (┐└┐): *patika*; *rumenele din potică*: pirosító a patikából.
poţîng (┐└): *pating*.
potoluţesc (┐┐┐└): *pótol*. *Credinţa n'o putem potolui cu nimica*: a hitet semmivel sem lehet pótolni.

- potadău* (◡◡◡): *pótadó*.
prădălău (◡◡◡): *prédáló*; *prădăluiesc* (◡◡◡◡), *prădălesc* (◡◡◡): *prédál*. Ritkábban használják.
prubă, probă (◡◡): *próba*; *prubălesc* (◡◡◡), *probăluiesc* (◡◡◡◡): *próbál*. *Prubălesc aurul*: próbálom az aranyat. *Eu nu l'am prubuluit*: nem tettem őt próbára.
prubălău (◡◡◡): *próbáló*.
procatăr (◡◡◡): *prókátor*, ügyvéd.
puhav (◡◡): oláh képzés a *puha* szóból: gyenge, erőtlen. *Omu ăsta-i mare, dar îi de tot puhav*: ez az ember nagy ugyan, de igen erőtlen (*puha*).
puruzău (◡◡◡): *porozó*.
pustă (◡◡): *pusztá*. A magyar pusztát értik rajta.
raf (◡): *ráf*.
raită (◡◡): *rajta*; *dau raita*: szalad. *Dă o raită pînă la moară*: szalad a malomig.
ramă (◡◡): *rám*.
ratot (◡◡): *rántotta*.
rațurmăș (◡◡◡): *rácürmös*.
răsălău (◡◡◡): *reszelő*. *răsăluiesc* (◡◡◡◡) *reszel*. Ebből: *răsăluituri* (◡◡◡◡◡): reszelőn csinált tészta.
răspălău (◡◡◡): *ráspoló*. *răspăluiesc* (◡◡◡◡): *ráspol*.
răvarș, răvaș (◡◡): *rovás*. *Pun pe cineva la răvarș*: vkit följegyez. *Ti s'o umplut răvarșu*: már megtelt a rovásod (t. i. meg kell bűnhődnöd).
răstău (◡◡): *eresztő* a járomnál.
rătěj (◡◡): *retész*.
rîf (◡): *réf, rőf*; most majdnem feledésbe ment a *mătăr* (méter) szó miatt.
rișcășă (◡◡◡): *rizskása*.
rîntaș (◡◡): *rántás*.
rîntuiesc (◡◡◡): *ránt*.
rît (◡): *rét*.

Floricică de pe rîf,

Nu gîndi, că te-am urît:

kis virág a rétről, ne gondold, hogy meguntalak.

roișolăsc (◡◡◡): *rajzol*.

roișolăș (◡◡◡): *rajzolás*. Mind a kettő a szűcsmesterek nyelvén fordul elő.

ronghioș (◡◡): *rongyos*.

roștěj (◡◡): *rostély*. 1. vasrostély az ablaknál, vagy ajtó-nál; 2. a rostély, amelyen húst sütnék.

roștėjoș (◡◡◡): *rostélyos*.

rujmalin, rujmarin (◡◡◡): *rozmaring*.

Rujmalin de pe cetate,

Spune-i badii sănătate:

rozmaring a várból, mondj kedvesemnek egészséget.

rujă (┐): *rózsa*. *Am o mîndră ca o rujă*: van egy kedvesem, mint egy rózsa.

ruță-ruță (┐): *ruca-ruca*! Rucahivogató szó.

ruzolă (┐┐): *rozsolis*.

samă (┐): *szám*. *Pe sama mea, pe sama ta* stb.: számomra, számodra stb. *bagă de samă, ia sama*: vigyázz!

sămăluieșc (┐┐┐┐): *számol*.

săbău (┐┐): *szabó*. Ebből: *săbăieșc* (┐┐┐): *szab és săbăit* (┐┐┐): *szabás és szabómesterség*.

sălaş (┐┐): *szállás, sălășluieșc* (┐┐┐┐): *szállásol, szállást ad*.

sămîndaș (┐┐┐): *számadás. Fac sămîndaș*: számol.

sărîntoc (┐┐┐): *szarándok (zarándok)*: koldus.

sărsam (┐┐): *szerszám. Căuaciul are lipsă de multe sărsamuri*: a kovácsnak sok szerszámra van szüksége.

sferțai (┐┐): *fertály*.

sicșeg (┐┐): *szükség; sicșigaș* (┐┐┐): *szükséges*. Mind a kettőt csak ritkán hallani.

sigartău (┐┐┐): *szígyártó*.

sîlvoiz (┐┐┐): *szilvaiz*. (Csak ritkán).

sivoară (┐┐): *szivar*. (Szintén ritkán.)

slobogag (┐┐┐): *szabadság*. A *slobod* melléknévből *-șag* képzővel a magyar *szabadság* szó hatása alatt. A katonák honosították meg.

socaci (┐┐): *szakács. Foamea-i bun socaci*: az éhség jó szakács. Oláh képzés: *socăciță* (┐┐┐┐): *szakácsnő*.

solgăbirău (┐┐┐): *szolgabíró*.

sopon, sorpon (┐┐): *szappan*. Ebből: *sorponesc (soponesc)*: szappanoz.

strajameșter (┐┐┐┐): *strázsamester*.

sucă (┐): *szokás. Sucă bună, sucă rea*: jó, rossz szokás. Ebből: *sucuiieșc* (┐┐┐): *szokik, megszokik*.

sucă (┐): *szűcs*.

sucnă, sugnă (┐): *szoknya*.

sudalmă (┐┐): *szidalm, szidalom*.

suduieșc (┐┐┐): *szid*.

surcălău (┐┐┐): *szurkáló*.

sureț (┐┐): *szüret*.

suruzuiieșc (┐┐┐┐): *szerez*. Jelentése: *„măsur bine, mai pun ceva peste măsură*: jól kimér, még valamit rátesz a mértékre.

suruzaș (┐┐┐): *szerzés; ráadás*.

suveică (┐┐┐): *szövőke; vetélő*.

Cu suveica rar oi da

Și oi gîndi la Dumniata:

a szövőkével ritkábban fogok dolgozni s magára fogok gondolni.

șăitău (┐┐): *sajtó*.

șăităluieșc (┐┐┐┐): *sajtol*.

șald'eu (┐┐): *süldő*. Fialat nyúlra és fiatal disznóra mondják.

şamfă (┐): sámfa.

şantă (┐): sánta. (A lóra mondják). Ritka.

şanţ (┐): sánc.

şapcă (┐): sapka.

Pune şapca pe ureche

Şi pleacă la culmea verde:

fülre teszi a sapkáját és elindul a zöld hegytetőre.

şargă (┐): sárگا. (Lónév).

şărcan (┐): sárkány. Egy borzasztó nagy, szárnyas kígyó, melyről azt hiszik, hogy felrepül a felhőkbe s így okozza a felhőszakadásokat s viharokat.

şatră (┐): sátor.

Şi mi-aş pune şatra 'n şură,

Ş'aş vinde la dor şi gură:

elhelyezném a sátramát a csűrbe, s adnék el szerelmet és csókot.

şinc (┐): sing.

şinor (┐): zsinór.

şipcă (┐): sipka. Uită pe dracu cu şipcă roşie: nézd, az ördög a vörös sipkával.

şireag (┐): sereg, sor, hosszú sor.

şirăglă (┐): soroglya.

şiréd (┐): serét.

şogor (┐): sógor.

Nici frumoasă nu-mi prea place,

Că prea mulţi şogori imi face

a szép (leány) sem igen tetszik, mert igen sok sógort csinál nekem.

şohan (┐): soha (sohun).

Cu mindruţa, care-o am,

N'oi vedea raful şohan;

Dar cu care am avut,

Poate că l'aş fi văzut:

a mostani szeretőmmel soha nem fogom látni a paradicsomot, de amelyikkel volt ezelőtt, talán megláthattam volna. Sohan şohă-nită: sohasem (erősebb kifejezés a »sohan«-nál).

şoncă (┐): sonka.

şponghie (┐): spongya.

şporolăsc (┐): spórol.

şporolaş (┐): spórolás.

şorof (┐): sróf.

şorofălăsc, şorofăluţăsc (┐): srófol.

ştrof (┐): stróf.

ştrofăluţăsc (┐): strófol. Pun la ştrof: büntet.

şubă (┐): suba.

şuchuişesc (◡◡◡): *sikol*; sikamít, sikamlik. Ebből: *şuchuş* (◡◡): sikamlósság.

şugar (◡◡): *sugár* (ökörnév).

şui (◡): süly.

şurluişesc (◡◡◡): *súrol*. Átvitt értelemben: *şurluişesc pe cineva*: valakit szid, szidalmaz.

talpă (◡◡): *talp*; *talpa căsii*: a ház talpa; *talpa ţării*: az ország talpa; *talpă la ciemă*: csizmatalp.

tălpăluîşesc (◡◡◡◡): *talpal*.

tapşă (◡◡): *taps*. A kis gyerekeknek mondják: *fă tapşă*: tapsolj.

taşcă (◡◡): *táska*.

tăgăduîşesc (◡◡◡◡): *tagad*. Ebből: *daŋ tagă*: tagad.

tăltan (◡◡): *talián*, olasz.

tălălău (◡◡◡): *találó*. Egy ostoba emberre mondják. *Tălălău Ispos*: ostoba, együgyű Iszpász.

tămăduîşesc (◡◡◡◡): *tămad*; gyógyít, kigyógyít. Ebből: *mă tămăduîşesc*: felgyógyul, és *tămăduiră* (◡◡◡◡◡): gyógyulás; *tămăduitor* (◡◡◡◡◡): gyógyító. *Cristos este tămăduitorul şi mîntuitorul nostru*: Krisztus a mi gyógyítónk és mentőnk.

tămbălău (◡◡◡): *tomboló*; hűhó, zaj, zajos mulatság.

tămbăluîşesc (◡◡◡◡): *tombol*; mulat.

tăpălagă (◡◡◡◡): *topaláb*; lassú, ügyetlen ember.

tăplău (◡◡): *tapló*: puskaporral bekent nád vagy tapló, amelyet a bányászok használnak a bányákban a puskaapor felgyűjtására.

tărcat (◡◡): *tarka* (oláh képzés). Ebből: *tărcătură* (◡◡◡◡): *tarka* szövet (vászon) és *tarcă* (◡◡): *tarka*; kizárólag kutyanév.

tărhat (◡◡): *terhet*, teher. *Tărhatul calului*: a lónyereg és hozzátartozó részek.

tău (◡): *tó*.

Mă duc, mamă, să mă 'nec,

Unde-o fi tău mai săc:

megyek, anyám, hogy vízbe öljem magam, ahol legszárazabb lesz a tó. Ebből: *tăuîşesc* (◡◡◡), *mă tăuîşesc*: kiönt, árad.

tēcă (◡◡): *téka*.

t'ēcăruîşesc (◡◡◡◡): *teker*, teletöm.

t'ěchergău (◡◡◡): *tekergő*.

t'ěleagă (◡◡◡): *taliga*. *Săi Neagă 'n t'ěleagă*: szállj be Neaga a taligába!

tēlet' (◡◡): *telek*. *Ăsta-î bun tēlet' de cucuruz*: ez jó kukoricatelek.

tengheliţă (◡◡◡◡): a *tengely* szóból: vaskarika a tengely végén.

t'ēuier (◡◡◡): *tőzsér*. *T'ēuier de oi, de boi*: juh-, ökörkereskedő.

ticlăzău (◡◡◡): *téglázó* (vas).

tielăsuieșc (∪∪∪∪): *téqláz*.

t'imar (∪∪): *timár*.

t'ist (∪): *tiszt*. *T'isturile comunei*: községi tiszttek.

Oite pale și gunoale,
Toate t'isturii și birale:

amennyi szalma és ganéj, valamennyi tiszt és biró. Ebből: *tistiē* (∪∪∪): *tiszttség*.

tistăluieșc (∪∪∪∪): *tisztál*; *tisztít*.

tistaș (∪∪): *tisztás*.

tistușag (∪∪∪): *tisztaság*.

tirnaș (∪∪): *tornác*. Általános elnevezés.

tirșag (∪∪): *társaság*; *cimbora*, t. i. az az ember, kivel valaki valamit együtt végez. Ebből: *tirșejiē* (∪∪∪∪): *cimboraság* és *mă tirșejiēsc*: *cimborának szegődöm*.

toc (∪): *tok*; *theca*, *involucrum*.

tocaci (∪∪): *takács*. *Tese frumos ca tocacii*: oly szépen szó mint a takácsok.

tolcer (∪∪): *tölcsér* (*entonnoir*).

toldaș (∪∪): *toldás*.

toldăluieșc (∪∪∪∪): *told*.

topancă (∪∪∪): *topánka*.

Mindra cu topănci de lac,
N'are lepedeu pe pat:

laktopánkájú kedvesemnek nincsen lepedője az ágyon. Leginkább a kis gyerekek cipőit jelölik ezen elnevezéssel.

tot (∪): *tót* (ember).

trafică (*tafrică*) (∪∪∪∪): *tráfika*.

tronf (∪): *tromf*; *tronfăluieșc* (∪∪∪∪): *tromfol*. Mind a két szó használatos a kártyajátékban, továbbá az első: *bohóság*, a második: *megtréfál* jelentéssel is.

trufăluieșc (∪∪∪∪): *tréfál*. Nagyon ritka.

tuduman (∪∪∪): *tudomány*; *protestation*, *intercession*. Ebből: *tudumaieșc* (∪∪∪∪): *protestál*.

tulaș (∪∪): *tolvaj*; *segítség* (*au secours*). A magyar *tolvaj*-ból van az oláh nyelvben egy más általánosan elterjedt szó: *tîlhar*: *tolvaj*.

tulipan (∪∪∪): *tulipán*.

tuluc (∪∪): *tulok*; két éven alóli ökör. *Am cumpărat doi tuluci*: vettem két tulkot.

turuieșc (∪∪∪): *tör*; *összegyűr*.

țeh (∪): *céh*.

țifraș (∪∪): *cifrás* (*orné*, *coquet*).

țimir (∪∪): *címer*; azt a címert értik rajta, amelyet az erdőőrök hordanak hivataluk jeléül.

țintărim (∪∪∪): *cinterem*, *temető*.

țipău (∪∪): *cipó*.

șipici (◡◡): *cipők*.

șircălu (◡◡◡): *cirkalom* (oláhos képzéssel).

șitroamă (◡◡◡): *citrom*.

șimb (◡): *comb*.

șucras (◡◡): *cukrász* (újabb kölcsönvétel; mióta Abrudbányán is van cukrászbolt).

ughian (◡◡): *ugyan*. *Ughian nu mai spune*: ugyan, ne beszélj.

ușagă (◡◡◡): *üveg*. Ebből: *ușeguță* (◡◡◡◡): *üvegecske és üšegar* (◡◡◡): *üveges*.

ușoș (◡◡): *ujjas* (ruhanemű).

ușag (◡◡): *ujság, hírlap*. Ritka.

ușină (◡◡◡): *ozsonna*.

uși (◡): *ölyv* (épervier, buse).

uloi (◡◡): *olaj*.

ultoișec (◡◡◡): *olt*. Ebből: *ultoișe* (◡◡◡): *oltovány*.

urieș (◡◡◡): *óriás*.

valost (◡◡): *válasz*, t. i. a magyar accusativusi alakból vagy még a régibb magyar *választ* alakból. *Să ne dați valost, ori vi fata de dat, ori ba*: adjatok választ, akár eladó a lányok, akár nem.

vădmălușec (◡◡◡◡): *vámol*.

vămalăș (◡◡◡): *vámolás*.

văndră (◡◡): *vándor-ból; vándorlás*.

văndrălu (◡◡◡): *vándorló*.

văndrălușec (◡◡◡◡): *vándorol*.

vărdă (◡◡): *várda* (börtön).

vărmějă, vărmējhă (◡◡◡): *vármegye*.

văcălaș (◡◡◡): *vakolás*.

văcălușec (◡◡◡◡): *vakol*.

vălușă (◡◡◡): *vályog; hegyvölgy*.

vălu (◡◡): *válú*. 1. amelyben itatják a marhákat; 2. a bányászok nyelvén egy széles vályút jelent, amelyen vászont terítenek és azon folyik vízzel vegyesen az aranypor.

vică (◡◡): *véka*.

vifăl (◡◡): *vőfély*.

vig, hig (◡): *vég*; 1. *de vig*: véglegesen. *Ne-am așezat de vig*: véglegesen megállapodtunk, *de vigul viguluți*: véglegesen; 2. csavarék; *vig de pînă*: vászoncsavarék.

vigan, higan (◡◡): *vigan, életre való*. *Am un copil tare higan*: van egy víg (életre való) gyermekem.

vigan (◡◡): *viganó*; a kis gyerekek viganója.

vijlă (◡◡): *vizsla*.

vîndereu (◡◡◡): *vándorló, vércse*.

vîndic (◡◡): *vendég*. *Avem vîndici*: vendégeink vannak.

vîntăler (◡◡◡): *vincellér*.

virag (◡◡): *virág* (ökörnév).

virgaș (◡◡): *virgács*.

zaj (∟): *zaj*, jégzajlás.
zapor (∩∟): *zápor* (himlő a disznóknál).
zar (∟): *zár* (serrure, verrou).
zabalá (∩∟∩): *zabola*; 1. zabolavas; 2. zabola a száj végén
 (pusula vel lichen in angulo oris. LexB).
zálog (∩∟): *zálog*.

Eu mă duc, mină, az-mine,
 Dorul las *zálog* la tine:

én indulok, babám, ma vagy holnap, szerelmemet neked hagyom
 zálogul. Ebből: *zálojesc* (∩∩∟): *zálogol*.
zurgöldü (∩∩∟): *zörgöld*.

STAN VAZUL.

A GYERGYÓI NYELVJÁRÁS.

(Negyedik közlemény.)

Tájszók.

Foglalkozás.

(Hivatalok, mesterségek, gazdálkodás, mezei munka, szerszámok, járóművek, szövés, fonás, s ez eszközök részeinek, végül a pénzek neve.)

Üdvég, *patikás*, *férésztő biztos* (fürdőbiztos) és *tanyító* is lehet belőlük, csak *mozsikás* nem (muzsikás cigány), se *gardonyos* (gordonkás), se *kontorás*, szóval a *hedegüt*, *gardonyt* és *nyirentyüt* nem a székelynek találták föl. Falujában mint egyszerű ember a következő hivatalokban bürokratáskodhatik: *tanácsos* (egy tizesrész feje), *eskütt* (szintén), *lendőr* (rendőr), *pógár* (aki a közhirretételt is szokta dobolni), *megyebíró* (az egyházmegye világi tisztviselője), *mégypógár* (rangban megegyezik a másik pógárral), *erdőpásztor* (erdőr), *határpásztor* (határőr), *ispektor* (határbíró) és *ordindnc* (szolga).

Mesteremberek: *kőmies* (kőmives), *bőrétvás* (borbély) stb.

Gazdálkodás: Szánt, vet, kaszál, takarodik, a szén alatt fűfarag, gazdasági eszközeit csinálja, barmait őrzi, *erdőlni* (fáért erdőre), *fadvágni* (fátvágni), sőt néha vadászni is jár a székely gazda.

Míg az asszony veti, *nyövi*, áztatja, *tilólja*, *gerebőnnel megléhe*li (megfésűli) s *guzsajra* köti a kendert s *guzsajjasba járva* (guzsajjasba járás: együttes fonás) fonja a *huzskit* és *duvaszkít* (az orsóról lehúzott fonáltekercs nevei), s a *csöllővel* (rokkakforma eszköz) *felcsöllí*, s az *osztovátában* (szövőszék) *mejjéket* (fonalat) vetve és *ontokot*, a *vetőllő* (motolla), *vetőfa* (változtató), *haszajó* (a szövőszék végén kétfelől két magas pózna), *lábító* (lábbal nyomható rész), *nyistek* (melyek a borda járásakor ide-oda mozognak) és *borda* segítségével *szövi* a vásznat, a *házi szőttest* (erősebb, világos, csíkos, színes szövet) és *csúki szőttest* (sötétebb és vékonyabb az előbbinél, mindkettő szoknyának való), a fonálból és *fejőből* (színes gyapotfonál), melyek *igékből* és *pázmákból* (ige: 3 szál fonál; *pászma* 10 ige) állanak, — addig a gazda végezi a szántást-vetést.

Ekéjét *ekekabalánál* (az eke kétágu csúsztatófája) fogva tartja; *tajigán* (kétkerekű szekér) huzatja haza. Boronáját *szekéren* viteti ki. Van *fakó szekere* (vasazatlan), *félvágás szekere* (szintén), *hordószekere* (széna stb. hordásra, szekérlétrákkal) és *kőbörös szekere* (borított szekér). Az egyszerűbbet ő maga is meg tudja csinálni, mert kevésből áll: egy rúdból, egy *derékszögéből* (a nyújtó tartására szolgáló szeg), *hévából* (keményfa a rúd tartására), *fürgentyűből* (a tengelyre erősített, de rajta mozogható fa), *rókancából* (a független két végébe merőlegesen ütött két fa), a *félhércéből* (melyre fölszálláskor a lábat tesszük), *tartóláncból*, *sullatóból*, *lúthérből* (mind a három fékezésre szolgál) és végül kerékből, melynek van *fentője* (kerékfő), *küllője* és *ráfja* (vaspánt) s kívül *tárgyérkarikája* (vaskarika a kerékszegeknél).

A *hordószekér* kaszálás és takarodáskor használatos. A lekaszált fűvet *merékjébe* (kis boglya), *bugjába* (boglya) és *kaszájba* (kazal) szokás rakni s a learatott *szémest* (gabna) kévékbe és *kalongyákba* (25 kéve); mikor fölraják a hordószekérre, *kötőrúddal* (nyomórúd) nyomtatják le; a szénánál ez egy *terü* (teher) széna.

Az ökrök befogására a szekérhez járom kell, melynek részei: a *járompáca* (a járom két külső része), *bordica* (két belső része), *ajfa* (alja) és *felfa*, mely utóbbiba van vésva az a lyuk, melybe a köz jár és a közbe jó a *küszküllő*.

A *fakó szekérrel* *erdőlni* is járnak s e célra télen a szánt használják, *nyoszojával* vagy *utajával* (toldalék a szánhoz) ellátva, míg a *szánkával* (szánkó) csak szánkázni szokás s a *korcsijával* (kési szánkó) vizet hordani s felülve rá *ereszkedni* (szánkózni le a domboldalról). Amit talpukra kötnek, az a *gilics* (korcsolya) s ha csontból van, *csákja* (korcsolyának használt csont). — Más jároművek, az egyikerekű *targonca*, vagyis *taricska* s a tutaj, melyet *apacsinnal* (a tutaj evezőlapátja) kormányoznak.

Favágáskor és a szén alatt *faricskáláskor* rendelkezésére áll egy *csutak* (kis favég) vagy egy *csönkö* (nagy töke), melyen fát vágva használja a *favágóbotot* (a fejsze és hasítószegnek a fába verésére szolgál), a *hasítószéget* (ék) és *fészit* (fejsze); faragásra a *fűrüt* és *faragófészit* (balta), melynek csorbáit a *küszürü* (köszörű) veszi ki.

Benn a szobában pedig az asszony már *kotyfol* (a főzés tréfás neve) s éppen a *lángra* (tűz) teszi a még *lengi meleg* (langy meleg) vizet, s kihúzza a *mégbüszült* (megkocsmásodott) *poékát* (kalákás étel) és pedig nagy sietséggel, mert a *kalákásaik* már megérkeztek s meg is éheztek, sietnek is ezt tudtul adni:

*Három napja, hogy jövünk
S még egy falást sem ettünk — Ijújá!*

De még a megszomjazásra sem felednek el gyöngéd ólást tenni, természetesen éktelenül visítva:

A legények búsulnak,
Hogy pálinkát nem ittak,
Nem az Isten haragját,
Megittak vaj hat kupát! — Ijújá!

Kíséretükben valami vak cigány is döngeti a gardonyát. Ily vigan végeznek el, egymasnak kölcsönösen segítve, a legnehezebb dolgait is: új ház tapasztását, fahordást, nagymosást, *tollu* (toll) fosztást, aratást stb. Ez a *kalálka*, mely tehát lehet *tapasztókalálka*, *fahordó*-, *tollufosztókalálka* stb.

Járnak más földén dolgozni *felibe* (a termésen osztozva), *részibe* (darabazámra), vagy *átajjába* is (ha az egészet felvállalják bizonyos összegért, bérért).

Férfiak, nők, gyermekek járnak *epërbe*, *gombába*, *mándába* és *kokojszába* is (eperért, gombáért stb.), melyeket *kászuba* (doboz fákeregből) szednek és eladnak. Így szerzik a pénzt; előre csak *pótrát* (fillér), *krajcárt* és *garast* (két krajcár); aztán sok *sustákból*, *gologányból*, *dutkából* (a négykrajcáros nevei) és *pëculából*, vagyis *penészes krajcárból* (az ezüst tískrajcáros nevei) lesz a *bángó* (bankó).

Pörös atyafiak.

(Rossz lelki tulajdonságok, együgyűségek, hülyeségek neve, csúfolkodó, veszedő és szitkozódó szólások, verekedés, bánat és harag nevei.)

Egymásba könnyen belekötnek, mert a székely nép általában derék és *sziligy* (szelíd), de akad egy-egy olyan *nyekesszít* is (nehézskes természetű és beszédű), aki *szokotál* (akadékoskodik), *uzsukál* (kuncorog, rimánkodik), *perórál* (áldázódik), vagy olyan, aki *décég*, *bócs* (mindkettő az olyan kevély neve, aki azt se tudja, mit csináljon hányivetiségében), *mérész* (mindenkibe beleköt), *böstelen* (romlott életű); olyan *kötélrántó hegyi tolvaj* (a gonoszakat megbélyegző név), akinek *szurkos a keze* (tolvaj), s aki *minden lében kalán*. Ha ezek összekerülnek, természetesen, hogy *karórontás* lesz (a kert karóival való közbelépés) ennek a vége.

De még rosszlelkűség sem kell mindig ahhoz, hogy kiüssön a verekedés. Egész ártatlanul keveredik bele, főképp az együgyű ember: a *tojak* (aki nem szedi rendbe magán a ruháját), a *puffancs* (kipuffadt arcu, *rügy*, *csüg* (mindkettő arra vonatkozik, aki elhagyja magát), *beles* (nagyétű), *beletlen* (szintén), *nánó* (tátott száju), *lálá* (a lágy, aki alig tud mozdulni is és semmi frissesség nincs benne), a *füzi*, *bódi* (mindkettő félbolond), a *ganga János* (ügyetlen, esztelen), a *Béc Ádám* (rendetlenül öltöző, cafatok lógnak utána); aki *ámbojog* (elcsodálkozva jár), *lódörög* (idétlenül lóg az utcán) s olyan, *mint a fancsali feszület* (elmecseredett arcu), *mint a hoppipa* (fesztes) s *mint az olá ecet* (gyenge, gyáva). Az ilyenek nem hagynak békít. — *Gardonyhátu!*... *Pofacsuf!* (csunya arcu) kiáltoznak utána. — *Ne fogjon úgy a csufság!* (Ne csúfolkodj) feddi ő békétűréssel. — Mások is beleszólnak: — Hagyjatok *békít* annak a *legénnek!* — *Nem legén, hanem lepén!* kiáltoznak rája. — *Nyughass a jován!* (amíg jól van dolgod) kiált ez, már méregbe jöve. — *Üjj le imán no, sarju!* mérgeztetik azok röhögve. — *Ó hogy a varjak egyenek még!* szitkozódik a felmérgeztetett legény. — *Akasszanak fél nevednapján!* felel a más vissza. — *Fog bé a szájadot, met ugy pofon siritlek* (titlek), *hogy*

Pilátust vacsorán találod. — Jere no hát, vág' pofon, ha van kurázsíd, te málészájú! . . .

Az se kéreti magát sokáig és *szól a pofa. A terembuláját!* S felaszókdósnek, *corondot, husángot* (mindkettő bot), bicskát s *fészit* ragadnak, *kaszibát vetnek* (lábukat átteszik, hogy a másik elessék benne), egymásra jól *réaakasztanak* (vernek), *letépérik* (földre nyomják), *mégdöbcskölök* (megtapodják), sőt még is *ütik* (agyonütik) egyiket-másikat. Asszonyuk, gyermekük *rivu* (sír), *rőköl* (zokog), arcájuk *bőre sirül le, le vannak főrrázva* a szégyen miatt és *el vannak keseredve, mint a fanyelű bicsok* . . . Mások a bámészkodó csöddületet kergetik szét: *Tokujjatok* (takarodjatok) *innét* . . . *sok csóró!* . . . *nincs itt komédia.* Ezek a békéltetők, kik egyszersmind szét is választják a verekedőket. Akit *erőst mégnadrágoltak*, (megvörtek), az mindaddig *orrol és fujja magát* (haragszik), míg egy újabb verekedést nem kezdhet, hol vagy visszafizeti a vereséget, vagy ismét *istenész* (nagyon) *mégrakják*.

Betegek.

(Betegségek, orvosságok, meghalás és temetkezés szavai.)

Ezek között találhatók azok a nagy-nagy betegek, akik *olyan betegek, hogy százfélét is megésznek* (csúfolás arra, aki tetteti magát). Ilyen beteg az

Oláfáta, — fáj a háta.

Mégygyógyiccsa — magyarófa páca.

Sikeresebb orvosság a *türömfü* és *jaj lapi* (tréfásan mondják annak, aki nem beteg). S ha az se használna, akkor valóban hozni kell

Doktort, papot

S ha nem jó, egy nagy szalmakalapot

(ez is tréfás mondás).

Van azonban úgy a felnőtténél, mint a gyermeknél is olyan *bibi* (fájás), ami már *kénna*l (kín) jár s egy kicsit el is *pasztul* (fogy) alatta a beteg, de az *uruságon* (orvosság) kívül e betegség-nél is erősítheti a beteget az a tudat, hogy *mégygyógyul, míg megházasodik* (tréfás vigasz kis betegeknél)!

Kisebb bajok: *lábcsikkanás* (kificamodás), *sejëmfojás* (kelés az ujjon), *eredés* (meglobosodás), *zabola* (szájbetegség), *szopornyica* (szintén), *ëpsëmërëg* (az ajk viszketegsége), *szökés* (pattanás), *árpa* (kelés a szemén), *fükön* (kelevény), a csecsemő nyakának *lefülése* (lobosodás), *gurucsa* miatt *mégcsökés* (pulyaság), *nagymarin* (értágulás), *sárviz* (keserűség a torokban). Nagyobb veszedelem a *zsigora* (görcs), *gusa* (golyva) és *mégfűdülés* (megbolondulás).

Halálos végű a *gút* (gutaütés), akit ez megüt, annak *több karé* (kenyér) *nem kell*.

Van a gyermekeknek is néhány oly kinos betegségük, melynek meggyógyítója csak a *zsír* (sír): mert *odalent* már nem fáj semmi! « . . . Szegény a nép s a legzordabb időben is szinte *csóré*n (mestelen) és

mesétláb futkároz a sok kicsi gyermek. A meghülésből kapja a *hurutot* (köhögés), mely ha nem viszi is sírba, de megmaradhat *léptika*, vagyis *kehésség* (száraz köhögés) alakjában; valamint az *apró* is ha *kiver* (himlő kiüt) rajta s kiheverné is épen, mindazonáltal egész életére *apróköttes*, vagyis *ripacsos* marad (himlőhelyes). De úgy ez, mint a *csomó* (difteritisz) halálos végű járvány. Aki beleesett, az szegényke bezzeg teljesíti a rosszasaága miatt szülőitől hallott rossz kívánságokat: *suvad meg, nyuvad meg, dögölj meg, vess bőrt* (mind a meghalásra vonatkozó átkozódások), mert már *halálán van* (haldoklik). Hogy vergődik szegényke! De végül is csak *megmered* (kihül, megmerevül); aki ránéz, látja, hogy *tött muritt* (oláhul, meghalt) s a faluban szétfut a hír, hogy *elpatkolt* ez is (meghalásnak cinikus kitétele).

Kiterítik szépen a *nyútó padra* (ravatal) s bezzeg most fel tudják öltöztetni szép, jó, új ruhába, most, amikor úgy sem hülhet meg többé, mert kicsi teste egészen kihült már...

*Eső után köpönyeg,
Halál után borleves! ...*

Játék.

(Kedveskedő szók, játékszerek és játékok neve.)

Az *irtományi*, *fikarcnyi*, *picinkó* (kedveskedő kicsinyítő szók) *bubától* (kis gyerek) kezdve a kamasz gyermekekig egyebet se csinál csak játszik a sok kicsi *pocok* (kedveskedő nevezgetése a kis gyermeknek). Ugyan minden alkalmat megragadnak annak találgatására, hogy *kösülök mejik az anyyal*, de mindenik *cserenességben* (helytelen-ség neve, mely mindenesetre kapcsolatban állhat a *törött cserepe van* kitételrel) egy-egy eleven ördög. Játékszerük: *fűtyűrű* (síp), *csirip* (szintén síp), *bétykő* (kavics), *pörészlen* (pörgettyű), *doromb* (szájmuzsika), *csákja* (csontkorcsolya), *korcsija* (kézi szánkó), *guja* (kis fa) és *lapta* (labda), melyet *kopóba* is *hanyítanak* (magasra dobnak).

A Kiss Áron gyermekjáték-gyűjteményében felsorolt játékokból legtöbb vagy változatlanul, vagy csak igen csekély módosulással nálunk is megvan. Így az *ujjasdi* az 1. lapon, a *Gyi lovam*, a *pulykának zód a lába*, *Egyedem begyedem*, *Fát vágok, fát* és a *hintázó mondókák*, a *cikázás*, az *elfogós játék*, vagyis a *bárányozás* és *ülözés*, a *gyűrűsdi*, *Aranyláncom cérna*, *ostorcsapó*, *hidasjáték*, *Cen, cen, cen — dur, dur, dur ...*, *kérősdí*, *betykőverés*, *pittyantós*, *bicskajáték*, *karikázás*, *pergettyű*, *brugattyu* stb.

Nagyobb eltérést mutató, többnek összetételéből alakult játékok nálunk, pl. a *furdés utáni mondóka*:

*Pap vagyok, prédikálok,
Nincsen székem, csak fennállok,
Galuskákat hanyigálok ...
Sajt-e, vaj, orda? ...*

vagy ez a kiolvasó mondóka: — Jer velem. — Heva? — Kemén-

cébe. — Hol keménce? — Hásba. — Hol hás? — Víz elvitta. — Hol víz? — Bika megitta. — Hol bika? — Fészi megütte...

A ciprosdi játéknál pedig nálunk *csiporrontás* (csupor...) is szerepel, t. i. ha keresztültörnek a körön.

Mindezekből mutatványul hadd álljon itt ez a pár:

1. Körben táncolnak a gyermekek és minden fordulatkor egyik hátraarcot csinál, miközben karban mondják:

*Fehérice, márcs
Én galambom Kovács Zsuzsa
Fordujon még hátra!*

S mikor mindenik kifordult már, akkor egyenként visszafordulnak s ismét előlkezdik, szóval ez az eddig még föl nem fedezett *perpetuum mobile*.

2. A *kérősdí*. Először kettő megy az ülő csoporthoz, s ennek fejétől kéri:

— Kapitány úr küdeti, Kelméd lányát kéreti, Szébbikét, jobbikot, Karcsu magasabbikot.	— Én leányom el nem adom Csüri csidma nélkül, Láda ruva nélkül, Fődig érő fátyol nélkül, Kerek kalács nélkül.
--	---

— Ha nem, bizon el se nyeri
Sári vári sorkantyuját,
Gyöngyből kötött koszoruját...
Kérd ki lőn a ruvát.

S a megszólított ha kitalálja, hogy a kérők közül melyiknél van a *ruva* (kendő), elviszik; ha nem, akkor nála nélkül sietnek el. visszakiáltva, hogy

*Maradjon az annyanak
Mosogató ruvának!...*

A *lapinkázás*: ez egy csutakból, rajta egy deszkából s ennek két végén két gyermekből áll, kik úgy ingadoznak föl és le, mint a mérleg serpenyői. Ilyenkor *csángolni* is szoktak (félrebillent) a kis hamisak. A *csuklizás* két tojásnak összeütése annak megtudása végett, hogy melyik nem törik el; a ravaszabbak e célra *fatozást* (fából esztergáltat) használnak és természetesen, hogy csak az nem törik el. *Kókát* is raknak; a felrovott nagy fahasábokat úgy rakják, hogy négyszögletes toronyalaku magas építmény származik; sokszor két emelete is van, melyekbe bemásznak és játszanak s kettős ennek is haszna, mert ezalatt a nyers fahasábok száradnak. A gombozásnak *nyerőzés* itt a neve s a *kotlósdí* egyik változata. Midőn ketten játszanak és a *jukba* dobandó két gomb ettől két egyforma távelságra esik, *szimuszt* konstatálnak az ügyfelek. Nagy esőzés után az áramló víz elé *labodát* is szoktak tenni (kis kerék, melyet a víz hajt).

E játékokat, s főképp a *laptázást* a felnőttek is űzik és ez arról tanuskodik, hogy a szegénység, sok munka, betegség, baj és pörösködés mellett is mindig természetes és mindig vidám lelkű a *gyergyói székel*. *

Népirodalmi termékek.

I. Dalok.

1. Török Lina vetett ágyát Magosra vetette, Kúti Tamás a kalapját Rajta felejtette.	A Kádárné káposztát főz, Feje fölött menyén a gőz, Hánnya-veti a kalánnát: Kinek agygya Mári lánnyát? Ne búsujjon szegén feje: Ruszka Pista lesz a veje.
Add ki babám kalapomot, Tegyem a fejembe: Hegy ne néjzen annyi csalfa Ragyogó szemembe.	(Mindhármat Ditróban és Szentmiklóson is hallottam.)
2 Én azt mégtészem, Katát elvészem; Én aluszom, ő dógozik, Mégös mégverem.	4. Tilalom a szerelém A babámot ölelém, Mer én őtöt szeretém!
3. Sáróg csitkó, rezes sujtás... Este hova menyünk pajtás? Emez utcán végig menyünk Kádárékni bé és nözünk.	Vót szeretóm egy barna, Elhagyott a nagy marha! (Szentmiklós és Tekerőpatak között hallottam.)

II. Mondák.

1. *Gyergyó*. Még senki sem lakott ezen a földön, melynek ma Gyergyó a neve, amidőn az egyszeri ember s a felesége ebbe a szép tündérkertbe vetődött.

Mielőtt azonban bejöttek volna, egyik előbb kikémlelte s látván szép kéklő bérceit és aranykalászos mezőit s tarka réteit, nagyon természetes, hogy ily hívogató szóval tért vissza a kémszemle után társához: »Gyer jó!« Így keletkezett Gyergyó.

2. *Vasláb*. Egy katona menekült az ellenség elől; lováról csurgott a hab. Egy meredek sziklán kellett csak keresztüljönne, s akkor mentve van. S midőn lova ezt a hihetetlennek látzó utat is meg tudta tenni, midőn mentve volt, megcsókolta lovát és megveregette nyakát ez elismerő szavak kíséretében: »A te lábad vasláb.« Innen lett Vasláb a neve a Gyergyó szélén, amaz emlékezetes sziklabérc lábánál elterülő községnek.

3. *Hiripné vára*. A gonosz Hiripné két ledér ifja Gyergyó hajadon lányait sorra rabolta el, akik a gyalázat után Hiripné rah-

* Vö. még a szerzőnek Gyermejjátékok c. cikkét Nyr. 27: 139.

szolgái lettek. Midőn Ábrahám és Domokos markos legényeknek szeretőit is elrabolták, seregükkel ezek a várkastélyt lerombolták s kiirtották a gaznépet. Szentmiklós közelében a Várdombon most is látszik omladvány s szomszédságában az Ábrahám és Domokos nevű szikla örök emléke lesz a két bátor székely legény hőstettének.

4. *A nagy Cohárd.* Szentmiklós határában emelkedik égnek egy szikla, melynek megvizsgálására németek jártak be, amelyet azonban oly keménynek találtak, hogy nem győzték eleget mondani: *Zu hart.* Így lett ama bérc neve Cohárd.

5. *Bárkainé.* Ditró közelében emelkedik Kőszálalja, hol Bárkainé, táltos asszony lakott. A róla szóló monda már megjelent a Magyar Nyelvőrben Paal Gyula közlésében, úgy amint tollba mondta neki valamelyik ditrói székely (l. Nyr. 4:177). Itt csak amit még hallottam Bárkainéről, s amit nem találtam benne ama közlésben, arról egy pár szót: Bárkainének, a táltos asszonynak, olyan lova volt, hogy hátulsó lábpatkójának nyoma a kőszál alatt volt látható, s első lába patkójának nyoma a Sármány-hegyen, tehát mintegy öt kilométer távolságot lépett át egy lépésével. S maga a táltos asszony a világ végét, a világ felfordulását is megjövendölte, amely akkor következik be, midőn *diósarku* (magas) cipőben járnak a nők. S az az időpont éppen most van s eléggé felfordult világban is élünk most csakugyan!

5. *Mézes háboru.* 1848-ban lementek a jó ditróiak az ellenséges indulatu oláhokhoz Hódostetőre, hogy tanítsák meg őket kesztyűbe dudálni. Az oláhság azonban rokonának látogatására menekült: a rengeteg erdők vadenába. Harcias atyáinkfiai csak mézet találtak, s így esett meg egy olyan háboru, hol rendkívül sok — nem oláhot, hanem — mézet pusztítottak el!...

III. Verses mondókák.

Azétt jöttem tühozzátok
Van-e rütyű pálinkátok?

Cüvek —
Szökjék ki a szüved!

Csütörtökön délután
Fut a kopó nyúl után.

Degényegét!
Ha nem vésznek, erégelék.

Elek!
Mikor lesz meleg?

Este jere nálunk,
Az ereszebe hálunk,
Csakafarkat vacsorálunk.

Este nálunk bál lesz,
Három mozsikás lesz,
Mind a három vak lesz
Bolond, aki ott lesz.

Feri, Feri, férre veri,
A macskákat megnyergeli.

Férkó!
Ég az erdő.

Gergé!
A pipéket ver bé.

Høj te écsén mijen vagy,
Lábad kurta, fejed nagy,
Merő komédia vagy.

Miatyánk!	Jóska, Jóska, babóska,
Nincsen fánk:	Ördögöknek anyóssa.
Nem fő még a	
Káposztánk.	Oasztán
	Bosztán.
Hopták!	
Bocskorták.	Tala has
	Üres kas
Istirimfi, tepánka,	Ha haza méssz
Mägehült a lőánka.	Botot kapsz!

IV. Állathang-utánozás.

Mit nyávog a macska? Kérdjük: — Kihés méssz férhész? —
 Miához (Mihályhoz). — Mikor méssz férhész? — Nyáron. — S hány
 párnád van? — Három!

V. Közmondások, szólásmódok, hasonlatok.

Abba jár, mind Sáska a piros csizmába (esze ágában nincs).
 Akkor lássam, mikor a nyakam csigáját (sohase).
 Akár a lovaknak beszéjnek (hiába beszélek).
 Annyi, mind a sár (nagyon sok).
 A sárga és fehér legénnyel harcolt (turós puliszkát evett).
 A tótok lovának és ijenkor vette el a hidag a szavát (tréfás
 megjegyzés a fagyoskodó emberre).
 Ast se mondta: csőrőjünk pipát (semmit se szólt).
 Ast se monta: fél kalap (ugyanaz értelem).
 Csúfabb a hátramaradásnál (ami nem sikerül, arra mondják).
 Dali vörös hoppi kék (tréfásan arra, ami nincs).
 Elég a neki (folytatólagos beszédnél, midőn egyikről áttér a
 más tárgyra).
 Hoca s me (eladásánál, a. m. nincs hitel).
 Hálá pipéknek! (midőn nincs minek hálálkodni).
 Meddig egy falás kényer nélkül (megszólítás mikor találkozni)?
 Mit a széme meglát, keze nem hagy ott (tolvaj).
 Nagy gazembérnek adsz enni (nagy g. vagy).
 Nannyám kontya! (fitymálós szó).
 Nem ver búzát belölled (midőn valaki fél, hogy az eső meg-
 veri, annak mondják).
 Ojan, mind Bőc Ádám (ronda).
 Ojan, mind a Samu nadrágja (rongyos).
 Pad alatt a pócon (tréfásan mondják, ha valaki keres).
 Úgy áll rajta, mind a vetéskapu (rosszul).
 Úgy ért hozzá, mind a ló az ábécéhez (nem ért hozzá).
 Utasik, mind Nagy Pali.
 Még a leghosszabb országútnak és van — vége!

GENOSY ISTVÁN.

IRODALOM.

SZILASI MÓRIC

szül. 1854. — † 1905.

Nyelvészeti Tanulmányok.

Ural-altaji nyelvtudományi folyóirat. — A vallás- és közoktatásügyi m. kir. minister támogatásával szerkeszti és kiadja Szilasi Móric kolozsvári egy. tanár.

Május elején küldte szét új folyóiratát Szilasi Móric s ugyanakkor már hetek óta halálos ágyában fektűt: az ádás kór május 15-én oltotta ki munkás életét! Dicsőült társunk és barátunk 1854-ben született Veszprém megyében s már húszéves korában a magyar nyelvtudomány s a Magyar Nyelvőrnek serény napaszámoa volt. Később — külföldi tanulmányútja után — mindig sűrűbben s mindig becsesebb tanulmányai jelentek meg, s ezek különösen az újabb fonetikai s lélektani módszerek alkalmazásával tűntek ki. (Járvólék mássalhangzók Nyr. 10. A szótövek elmélete 11. A becéző keresztszavak 12. Faludi nyelve 15. Jelentéstani tanulmányok 16. 22. 23.) Legtartalmasabb s legbecsesebb két értekezése a kombinált műveltető és mozzanatos ígéképzésről s a vogul névszói összetételekről szól (NyK. 24. 26.) Egy nagy értekezése Homeros összetett szavait tárgyalja (Egy. Philol. Közöny 5. k.; ugyanott több más görög-latin tárgyú cikke és könyvismertetése, ezek közül kiválik a Tüzetes Magyar Nyelvtanról szóló fontos bírálata, melyben nyelvtudományunk megoldatlan kérdéseit fejtegeti). Két rokon nyelvre vonatkozó szótári munkája: a vogul szójegyzék s a cseremis szótár. Újabb időben nagy kedvvel kezdte kutatni a finnugor s a török nyelvcsalád közti egyezéseket (Nyr. 28. NyK. 33), s ezekkel sokat foglalkozott akadémiai székfoglalójában is (Adalékok a finnugor palatális mássalhangzók történetéhez).

1902-ben nagyratörő tervekkel foglalta el a kolozsvári egyetem magyar és összehasonlító nyelvészeti tanszékét. Termékeny tudományos munkásság középpontjává akarta ezt tenni, s a tanítás és tanulás kiegészítőjeül és eredményeül tervezte az új folyóiratot. Sajnos, csak az első számot tehette közzé, mintegy búcsuajándékkul és új törekvéseinek emlékeül.

A füzetnek első közleménye Budenz József kézirati hagyatékából való: egy 1872-ben tartott egyetemi előadás (valószínűleg mint egyetemi rendes tanárnak székfoglaló előadása volt), megemlékezés Sajnovics Demonstrációjának századik évfordulójáról. Ez érdekes előadást közzétéve azt mondja Szilasi: »A legkedvezőbb auspiciumnak tartom, hogy feledhetetlen nagy mesterünknek, tudományunk megalapítójának a szavaival nyithatom meg az új folyóiratnak legelső számát. Mert ezel, a véletlen szerencse adománya folytán, minden akas beszédnél hathatósabban akarjuk bizonyítani, hogy Budenz József

neve és munkássága a mi magasan lobogó zászlónk. Az ő munkáját akarjuk folytatni, nevelni és fejleszteni az ő szellemében; az ő önzetlen, lelkes és önfeláldozó buzgalmával; az ő szerény tudományos, de egyúttal bátor, akadályoktól soha vissza nem riadó módjában.

Az új folyóiratnak második cikke egy rendszeres nyelvlélektani értekezés eleje: A reflex szerepe az élőnyelvek kifejlődésében, Lechner Károly kolozsvári egyetemi tanártól. A szerző abból indul ki, hogy az emberi szervezet életjelenségeiben a reflex tényeihez van kötve, és tömött, de világos fejtegetéssel irányozza a nyelvészek figyelmét a reflex-jelenségekre a nyelv eredetében és további fejlődésében való fontos szerepére.

A következő értekezés magáé a szerkesztőé, Szilasi Mórícé: A finnugor birtokos jelző. Nagyszabású »összehasonlító mondatnani tanulmány« első fejezete, »melyben kifejtetik, hogy a fu. nyelvekben a genitivus mostani ragja eredetileg helyhatározó rag«. — Igen figyelemreméltók a szerzőnek kezdő szavai: »Igaz, hogy elég dolgunk akad még a fu. összehasonlító hangtörténet és alaktan területén, mindamellet nem várhatunk ezek végleges befejezéséig, hogy csak azután fogjunk a mondatnani kérdések fejtegetéséhez, mert ez azt jelentené, hogy soha«.

A következő cikk Ásbóth Oszkáré: *Jegenye és rásza*. Kimutatja, hogy ezek saláv jövevényszók, eredetileg a magyarban így kellett hangzaniuk: *jegnyéd, *rászád. Ez astán bizonyos helyzetekben így hangzott: *jegnyét*, *rászá*, így hát tárgyesetnek látazott s elvonták belőle a *jegnye*, *rásza* alakot. Ugyanilyen fejlődést ismerünk ebben a példában: *medvéd > *medvét* > *medve* (ezt Ásbóth is említi), továbbá *beszéd* > *beszét* (*bészet*, kétszer mint tárgyeset a Bécsi kódexben).

Kúnos Ignác török nyelvhibákról értekezik, kimutatja, mennyire áthatották az arabos és perzsás szerkezetek az oszmán-török irodalmi nyelvet.

Horger Antal egy nevezetes nyelvjárást ismertet, a nagykküllőmegyei D a t k helységét. Ez a nyelvjárás minden hesszű ó helyett é-t mond s minden ü ü helyett i i hangot: *téke*, *kéház*, *erés*, *bidös*, *sitink*, *síve*, *kídött* stb. De legfurcsább az, hogy ó helyett mindig ó-t vagy ö^ü kettőshangot ejt: *apró*, *hajó*, *Brassó^ü*, *mö^ünár* stb.! Ezek a hangváltozások nagyrészt idegen hatás eredményei lehetnek; körül-körül majdnem csupa oláh és szász lakik.

Az utolsó nagyobbajta közlemény Pálfi Mártoné: Kolozsvári glosszák. A kolozsvári unitárius kollégium könyvtárában akadt ezekre a bejegyzésekre egy 1518-i latin-német szótárban. Csaknem mindenik lap széle sűrűn tele van írva. A glosszák jobbra két kéz írását mutatják: az egyik a 16. század első felében jegyezte be magyarázatait, a másik 1577. táján; amazok a dunántúli vagy inkább a drávidéki nyelvjárásra, emezek ellenben székelyföldi íróra utalnak. Pálfi ezúttal a régibb kéz bejegyzéseit közli igen pontosan és tanulságosan (mintegy 400—500 bejegyzést), köztük sok ritka és nevezetes alakot.

Három ismertetést is olvasunk a füzetben: az elsőt Rubinyi

Móses írja Simonyi Magyar Nyelvéről, a másodikat Balassa József Jespersen dán nyelvész Phonetische Grundfragen c. könyvéről, a harmadikat Erdélyi Károly Nyreppak a szavak életét tárgyaló népszerű munkájáról.

Es a rövid fölsorolás is mutatja, milyen tervszerűen indult a szép folyóirat, s mennyit vesztettünk a tudós és lelkes szerkesztőben.

SIMONYI ZSIGMOND.

Somogy megye népköltése.

(Gyűjtötte, rendezte és világosító jegyzetekkel kísérte Vikár Béla. Kiadja a Kisfaludy-Társaság. Budapest. Athenaeum. 1905. Ára 6 korona.)

A Kisfaludy-Társaságnak Népköltési Gyűjteménye felette hosszú szünet után két évvel eszelőtt tudvalevőleg újra megindult. Még pedig igen bízható módon, mert a Sebestyén gyűjtötte Regös énekek is és Vikárnak most megjelent somogyi gyűjteménye is a magyar szellemnek nagyon értékes kincseit mentették meg a feledés szomorú veszedelmétől, s kötetek a maguk nemében elsőrangú tudományos művek. Néprajzi szempontból talán valamivel érdekesebb Sebestyén munkája, mert egy meghatározott költői tárgynak, az órági regös éneknek, számos meglevő változatát összegyűjtötte benne, s azért nemcsak tárgya, hanem módszere is az újság ingerével bilincseli le az olvasót. De tudományos érték dolgában egy cseppet sem marad el mögötte Vikár könyve. S ennek is van egy kedves speciális vonása; nem ugyan tárgyában, de abban, hogy a gyűjtött anyag mind Somogy megyéből, tehát egy meghatározott földrajzi területről való. Kétségtelen, hogy ez a körülmény érdekesebbé és értékeesebbé teszi e kötetet egy-egy olyanál, amelyben hasonló költői és tudományos értékű, de innen-onnan való anyag volna egybefűzve.

Természetes, hogy egy ilyenfajta könyv igen sokféle irányban kelthet érdeklődést, de mibennünk, e folyóirat olvasóiban, leginkább a néprajzi és nyelvészeti érdeket fogja fölébresztani. Hogy milyen nagybecsű Vikár könyve általános néprajzi szempontból, azt a könyv átolvasása után teljes mértékben átérzem ugyan, de bővebb kifejtésére nem érzem magamat hivatva, mert e téren nem vagyok több buzgó érdeklődőnél. Annyit azonban mégis meg akarok jegyezni, hogy legbecesebbnek tartom a pusztai és pásztordalok csoportját. Ezek a magyar pástoréletnek annyi szín-ösi vonásával tündökölnek, hogy az olvasónak repes a szíve örömeiben. Egyik-másik tekintetből kiváló értékű darabok akadnak azonban szép számmal a többi csoportokban is; kivéve talán a szerelmi dalokét, amelyek ú. l. Somogyban sem emelkednek túl az országos átlagon, s csak kevés tanulsággal szolgálnak a magyar folklórnak. A kötetnek néprajzi értékét tetézik a közölt dallamok és a szerzőnek magyarosó jegyzetei. E hetven lapra terjedő tanulságos részes bizonyítja, hogy Vikár népköltési emlékeinknek nemcsak egyszerű (bár legszorgalmasabb) gyűjtője, hanem egyúttal legkiválóbb tanulmányosója is, s az ő avatott kalauzolása

mellett lépten-nyomon hálás köszönetet kell éreznünk magyar népköltésünk körül végzett mélyreható filológiai kutatásai iránt.

Ennél is fontosabb azonban a mi szemünkben Vikár kötetének nyelvészeti jelentősége. Sajnos, ennek sem bocsátkezhatom részletesebb méltatásába, mert még egész értekezés kerekedhetnék belőle. E népköltési gyűjtemény ugyanis a somogyi nép nyelvének annyi jellemző vonását nyújtja, hogy már e kötet alapján is pontos leírását lehetne adni a somogyi nyelvjárásnak s csak a hangtani és alaktani sajátosságok földrajzi határainak megállapítása céljából kellene még bejárni a megye területét. S e munka elvégzése, amelyet a Vikár gyűjtötte gazdag anyag igen megkönnyített, nemcsak azért volna kívánatos, mert Somogy megye nyelvjárásának még nem bírjuk rendszeres leírását, hanem főleg azért, mert a megye területén három nyelvjárás határai találkoznak, tehát sok tanulságos nyelvjárási megfigyelésre nyílnék alkalom. Hogy Vikár kötete a somogyi nyelvjárási sajátosságokra vonatkozó ismereteinken kívül a magyar nyelv tájszókészletét is sok becses adattal gyarapítja, azt talán meg se kellene említenem, de különösen ki kell emelnem egy másik körülményt, amely a legnagyobb mértékben érdemes a nyelvészek figyelmére. Azt, hogy Vikár 18 gyorsírással lejegyzett mesét közöl, s ezek föltétlen hűségüknél fogva nemcsak mondattani tanulmányokra nyújtanak pompás alkalmat, hanem a nép elbeszélő stílusának megfigyelésére is. A népnyelv mondattani sajátosságait még csak igen-igen csekély mértékben ismerjük, a még csak ezután megírandó magyar mondat-tan tehát bő és megbízható forrást talál e mesékben. S ha majd valaki a magyar nép elbeszélő stílusának szép vagy nem szép, művészi vagy művészietlen, de mindenképen jellemző és érdekes vonásait próbálgatná egybeállítani (e tekintetben ugyanis eddig még semmi sem történt), szintén e mesékben találja majd — egyetlen megbízható forrást. Mert az irodalmi nyelvre átírt, vagy bár nyelvjáráson, de emlékezetből leírt prózai szövegek e célra hasznavehetetlenek.

E néhány utalásból is nyilvánvaló, hogy a magyar nyelvtudomány művelőinek is ugyancsak van okuk érdeklődni e mű iránt, mert nemcsak lelki gyönyörűséget, hanem tudományos okulást is meríthetnek belőle. S Vargha Gyulának, a K.-T. Népköltési Gyűjteménye érdemes szerkesztőjének is nyugodt lehet a lelkiismerete e meséknek tájszólásos alakja miatt. Hiszen az a laikus olvasó, aki a műveltségnek olyan fokára emelkedett, hogy e kötet tartalma érdekelheti, azt e meséknek eléggé mérsékelt fonétikus írása semmiesetre sem riaszthatja vissza elolvasásuktól. A nyelvtudomány pedig — ismételjük — csakis az ilyen szövegekből merítheti adatait teljes bizalommal. Az irodalmi nyelvre átírt és megfésült népmesék az 6 számúra szinte értéktelenek. A falusi cselédleány is, ha egyszer városi ruhába öltözik és fodrászménál fésülteti magát, szépnek ugyan még akkor is szép lehet, de érényeiben már aligha bízhatunk.

HORGER ANTAL.

NYELVÚJÍTÁSI ADATOK.

Alaptalan. A NyÚSz. szerint először Tss. 1835. Megvan már az 1807.-i zalai Tiszti Szótárban a „Fundamentum” alatt: Infundatus Alaptalan.

Ború. Szemere 1817-ben ajánlja a *derű* és *ború* szavakat: »Az idén olyan jó ürmös lesz, hogy *derűre-borúra* iszszuk, monda Fáy Mózes bátyám. Így a *ború* sanctionálva lehetne, annnyival inkább, mivel az már nyomtatásban is olvastathatik.« (NyÚSz. 29.) — Azt azonban nem mondja meg Szemere, hogy a *ború* hol olvastathatik már nyomtatásban is«. Pedig ugyancsak olvashatták szerte 1788 óta Gvadányi Peleskei Nótáriusában:

»Földim bájött hozzám, láttam, hogy szomord
Ijedve ezt mondja: Háború! Háború!
Jön a török sűrűn, mint égen a *ború*,
Majd viszi a népet, legyen bár mely kord.«

(14. rész, 8. versszak.)

Valószínű, hogy a *ború* már régibb népi elvonás, sőt lehet, hogy eredeti tösszó is s a *borúl* ige a származék. Gvadányi verséből a jelentés is világos: sűrű, nagy felhő; ebből fejlődhetett az elsőtétülés jelentése.

Elvon: abstraho, Barcafalvi Sz. D. Tud. magy. 38, 1792. (NyÚSz.: 1799).

Gömb; Barcafalvi is megalkotta: *gömbe*: sphaera. Tud. magy. 15, 45. (vö. Nyr. 31:509, 32:438, 542.)

Hajlag: clima, az éghajlat előzője. Barcafalvi. Tud. magy. 47.

Kölcsönösség: reciprocitas. Kossuth. Törvhat. Tud. 1836 (kiadta Légrády 1879, 10. l.).

Közvetetlen, már Barcafalvinál, Tud. magy. 14. (NyÚSz.: 1803).

Levegő; Barcafalvi már mindég *lebegő*-t mond *lebegő ég* helyett a Tud. magy. munkájában (14, 15, 43 stb.).

Mellény, Kazinczy Pály. eml. 139 (Abafi kiadása). 1792. történetében írja, a szövegezés azonban 1829-ből való.

Mez, Kalmár elvonása 1770. (NyÚSz.) Érdekes Dugonics magyarázata Etelka I. köt. 63. jegyzetében: »Ez a' régi szó *Mez*, annyit téssen most, mint *Takaró*, vagy *alá-való ruha* [*alávaló ruha* Dugonics szerint nyilván a mai *alsó ruha*]. Innent származott eután ez a' szó-is: *meztelen*, az-az: *ruhátlan*. Innent a' *meztlen*; mely szó ha a' lábra alkalmaztattuk, ezt a' *telen* végét el-veasti, és azt csak *mezt-lábnak* mondgyuk. Innent eredhetött ez a' szó-is *Mező*; mely ulyas földet jelent, mely füvekkel vagyon föl-ruházva.«

Milyenség: qualitas. Barcafalvi Tud. magy. 7.

Modor, Kölcsey: Huba essiani költeményről (1829): »Nem esen parányi recenziónak szerzője az első, ki a modorban (manier) való dolgozást a poetáknak kossz neven vette.« NyÚSz. 1832-ből.

Önérdék: Kossuth Törv. Tud. 1836. (Légrády kiad. 17, 124, 126 stb.) NyÚSz. 1890.

Összeség: Barcafalvi Sz. D.: Tud. magy. 1792. »Gondoljunk abból a' minden dolgokkal Közösből álló edj összeséget; az, a' mi ezt az összeséget előadja...« (7); *Erőösszeség* [complexus virium] (23).

Összesít; Kossuth Törv. Tud.: »... sok érdekeket... összesít maga ellen.« (125); »összesítés és tagos osztály.« (124.) NyÚSz. *összesített* 1810.

Raktár; Peretsenyi Nagy László szerint: »*Granarium*, Élésház vagy Magazinum, Gabonás Raktár.« (Mester Szavak 1822).

Szabadelviség: Kossuth Törv. Tud. 16.

Személybiztoság: Kossuth Törv. Tud. 12: »a személy biztonsága egészen oda van«; alább: »az alkotmány és személyes biztonság«.

Szólásszabadság: Kossuth Törv. Tud. 7: »a szóllás szabadság ügyét... kiemelvén.« 8: »a szóllás szabadság tárgyában«; két sorral alább: »a szabad szóllás alkotmányos jussának... megsértései.« 120: »a szóllás-szabadságnak... sérelme.«

Tényleges: Kossuth Törv. Tud. 188: »az 1805-iki törvény nem *tényleges* (positivus) hanem engedelmező (permissivus).« NyÚSz. 1837.

Vezércikk: Vörösmarty Ó. M. 7:277: »a vezércikkek egymást érve... nyomtalanul kezdének elveszni.« (Széchenyi Kelet néperől 1841). NyÚSz. 1844.

Vítat, a NyÚSz. szerint csak 1840 körül vesi föl mai »debattieren« értelmét. Baróti Sz. D. Kisded Szótár 1792: »Vítatni: ostromlani, készíteni... Azt vitatta (erőssítette, állatta) a' többi között, hogy — Ezt vitatás nélkül-is meg-engedem.« Tehát már itt is megvan a *szóval ostromol* jelentés. De Dugonics Etelkájában is (3. kiad. II. köt. 72): »Ezt vitatván Kádár; meg-dícsérte Árpádot...« s alább: »Eme' Tételének meg-vittatására jól-fogant gondolattjai ily szerencsésen sarjodzottak ki.« Továbbá Kossuth Törv. Tud. 7: »a tárgyak megvitatása«, 119: »Illyenmü vitatások után«, 121: »nevezetes vitatás támadt arról.« Ez mind a *débat* jelentése.

TOLNAI VILMOS.

MAGYARÁZATOK, HELYREIGAZÍTÁSOK.

Málonfekő. A NySz.-ban ezt találjuk erről a szóról: *málán-fekő*: [noctua; nocteule? larus?]... *malan feköth*, baglyot... (JordC. 94.). Ezenkívül előfordul a Besztercei Szójegyzékben: 1212. *noctua*, *bagul molon*, Murmeliusnál: 1052. *otus*, *asio* — *Malonfekű* és végre a Gyöngyösi Szótárban: 3165. *Blata animal de nocte enim ambulans*: [unde et] *lucifuga*: *pup deneuer*: *siue malom*... Szamota a Schlägli Szójegyzék ismertetése végén megmagyarázza, hogy a szó *baglyot* jelent, Zolnai pedig a Gyöngyösi Szótár ismertetésében (Nyr. 28:270) a *malom*-ról azt mondja, hogy »valószínűleg úgy egészítendő ki, amint Murmeliusban található: *malonfekű*, ezt pedig a NySz. *málán-fekő* (hasán fekvő) szava alapján így olvashatnók: *málonfekő*, azaz hasonfekvő, ha ugyan a *malon*, *malan* s különösen a Beszt. Szójegyzék *molon* adatában valami ismeretlen külön szó nem lappang«.

A szó összetétel; két tagja világos: *mál* = mell (vö. 1. *mál* NySz., *mál* 2. és *mál-suba* OklSz.) + *fekő* = fekvő (NySz. és TMNy. 1:264.). Az a kérdés, honnan, miből ered ez a málfekő, azaz mellenfekvő elnevezés? Hogy a szó baglyot jelent, Szamotán kívül Diefenbach Glossariumával is bizonyíthatjuk, ahol az *otus*, *asio* *ma-* *vaknak ohr-, schleiereul, ransule, kerckwol* stb. jelentéseit találjuk. Ha már most visszont ezeknek a latin megfelelőit keressük, azt találjuk, hogy az *ohr-, schleiereul, ransule* annyi mint *strix* (Lexar Mhd. Wb. és Kraft Deutsch-lat. Lexicon). Végül szótára azt mondja a *strix*-ről, hogy a római nép hite szerint a kis gyermeknek vérért szopta s ahelyett mérges tejet fejt a szájukba (vö. Ovidius Fasti VI. 131—140.). Ugyanerre a fölfogásra vall Páriz-Pápainál (1801) az az adat: *striges* éjjeli bossorkányok.

Ezek szerint a következőket mondhatjuk szavunkról: a *mál-mál-fekő* elnevezés abból a babonás hitből venni eredetét, hogy a kis gyermeknek *mellére fekszik* és vérért kiszívja. A JordO. *malan fekvőth*-je a *strix* eredeti jelentésének félreértése következtében jött létre, a Beszt. Szójegyzék másolójának pedig tollában maradt az összetétel utótagja s ugyancsak a másoló hibája, hogy az első szótagban a helyett *o* van írva.

Sácsi László.

IZENETEK.

Társadalomtudós. A Nyr. szerkesztője már 28 évvel ezelőtt követezte, hogy vessék ki a grammatizálást a népiskolából (I. M. Tanügy 1877). — Talpraesett cikk jelent meg e kérdésről éppen most a Néptanítók Lapjában Schön Józseftől.

F. I. Máltán fönnakad azon, hogy lapjaink *hajóhad* helyett mindig *flottát* írnak. »Igaz, hogy a franciának s a németnek *flotte*, az olasznak, svédnek *flotta*, a szerbnek *flota*, az oroszoknak *flot*, a hollandusnak *vloot*, a dánoknak *flaade*, az angoloknak *fleet*; ámde a latinoknak *classis*, a görögnek *nautikon*, a spanyoloknak *armada* és az olaszoknak *naviglio* is. Mért felejtik el a jó magyar szót?»

Kérem. A szerkesztő távolléte miatt kérjük d.-társainkat, közléseik beküldését halasszák a szeptember közepére, ha csak valami sürgető körülmény nem forog fönn.

Beküldött könyvek. A műveltség könyvtára. I. A technika vívmányai az utolsó száz évben. Szerk. Hollós J. és Pfeifer I. (Athenaeum.) — Klasszikus regénytár, szerk. Ambrus Z. és Voinovich G. III. sor. 11.—15. k. Dickens: Copperfield. Mikor a tücsök megszólal. Gogoly: Holt lelkek. Stendhal: Vörös és fekete. (Révai testvérek.) — Eötvös Károly munkái 13.—16. k. Deák F. és családja (két kötet). Tünemények. A nagy év. (Révai testv. Egy-egy k. 4 K.) — Hubert E. A művészi zene népszerűsítése. — Festetics R. Emberevők között. (A M. Földr. Társ. könyvtára. Lampel. Ára kötve 7 K.) — Beniczkyné Bajza L. Az élet könyve. (Lampel 2-40 K.) — Jelentés a M. Nemz. Múzeum 1904. évi állapotáról. — Eisler M. Az igaznak emlékezete áldás. Beszéd Szilasi Móró ravatalánál (Kolozsvár).

Beküldött kéziratok. Erdélyi L. Egy érdekes mondatnani jelenségről. — Körösi L. Horváth, Eötvös, Verseggy. — Sztrókay L. Jegyzetek A Magyar Nyelvhez. Szólások, hasonlatok. Válaszok. — Borsodi L., Kármán M., Paál Gy. és Nagy J. Válaszok. — Horger A. Magashangú névmutató. — Huszák J. Tájszók. — Vas J. Egy-két sajátosság Mikes stílusában.

KUNZ ÉS MÖSSMER

vászon, asztalnemű,

férfi- és női fehérnemű tárháza

BUDAPEST,

**IV. ker., Koronaherceg-utca és Kígyó-tér
sarkán.**

Ajánlják elősmert jó hírnévnek örvendő: valódi rum-
burgi, irhoni és kreász-vásznait, asztalneműt, törül-
köz és törő-ruhákat.

Ágynemű, derékalj, piké- és flanel-takarók, valamint
csipke-függönyök nagy választéka.

Sífonok, az elősmert legjobb **SCHROLL**-féle gyártmány,
pamutszövetek a legmértányosabb áron.

Férfi-, női és gyermek-fehérneműből, harisnyákból,
valamint! mindenféle más szövött árúból, úgyszin-
te férfi- és női zsebkendőkből nagy raktárt tartunk.

Kívánatra megküldjük nagy képes árjegyzékünket, vala-
mint költségvetéseket:
menyasszonyi kelengyékről, férfi-kelengyékről, úgyszin-
tén fiú- és leány-nevelő intézetekben szükséges felszere-
lési cikkekről, valamint csecsemő-fehérneműről is.

VÁLASZTÁSRA készséggel küldünk lehetőleg min-
denből **MINTÁKAT** is.

Magyar Agrár- és Járadékbank

***** Részvénytársaság *****

Budapest, V., Erzsébet-tér 9. sz.

Igazgatóság: madarasi Beck Nándor (elnök), Barta Arnold (vezérigazgató), madarasi Beck Miksa, gróf Boos-Waldeck Fülöp, Bujanovics Sándor (elnökhelyettes), Dorison Lajos, Hayedy Béni, báró Herzog Péter, dr. Králík Lajos, Minkus Jenő, Thors J. Henrik, Vörösi Sándor (igazgatósági tagok). **Cégvezetők:** Fábri Samu és dr. Schöber Béla (igazgatók), Székely Frigyes (igazgató-helyettes), dr. Fellner Frigyes (vezértitkár), Szathmári Gyula (pénztárfőnök).

Kölcsönöket ad és hitelt nyújt földbirtokosok és mezőgazdák részére telekkönyvi bekebelezés vagy más megfelelő biztosíték ellenében.

Ártresz pénzintézeteket folyó- és esek-számlára.

Bankból bizományi üzleteket, fedezet mellett, úgy a budapesti, mint bármely más városban.

Kölcsönöket nyújt a földmívelésügyi és pénzügyi magyar királyi minisztereknek kinevezett tagokból a bank megbízatásából alakult bizottság engedélyével. A visszafizetés kezdődhetik a telepítés megkezdését követő 5-ik évben és a tartozás 15 egyenlő évi részletben törlesztendő. A kölcsönök felvétele, lebonyolítása és telekkönyvi biztosítása céljából kiállított minden irat, beadvány, okmány és nyomtatvány, valamint a kölcsönök telekkönyvi bejegyzése és törlése — az 1896. évi V. t.-c. 16. §-a értelmében bélyeg- és illetékmentes.

Az ezen kölcsönök alapján a bank által kibocsátott 4%-os szállékkönyvek és részvények az 1896. évi V. t.-c. értelmében a tőkekamat és járadékadó, valamint az általános jövedelmi pótdadó és szelvény-bélyegilleték alól, úgy minden más bélyegkezelésből, illeték és adó alól mentesek, óvadékképesek és a községek, testületek, alapítványok, nyilvános felügyelet alatt álló intézetek, gyámoltak és gondnokoknak pénzüknek, ügyüknek a bizományi és letéti pénzeknek gyűmölcsösű elhelyezésére, szolgáltatási és üzleti biztosítésként fordíthatók, továbbá a cs. és kir. hadsereg, a cs. kir. osztrák Landwehr, valamint a m. kir. honvédség és m. kir. esendőrségnél házasági óvadéknál felhasználhatók, nemkülönben úgy a cs. kir. közös hadügyminisztérium, mint a m. kir. honvédelmi minisztérium alá rendelt hivataloknál üzleti biztosítésként és bántépénél, az osztrák-magyar bank fő- és főközlésénél pedig kézi zálogul elfogadhatók.

A bank által alap szabályozottan megszerzett követelések és értékek alapján kibocsátott 4 1/2%-os járadékjegyek kamatszélvényeinek beváltása az 1875. XXII. t.-c. 6. §-a értelmében a tőkekamat és járadékadó levonása nélkül történik és úgy a járadék-jegyek, mint kamatszélvények a m. kir. pénzügyminiszter 28070-1899. szám alatt kelt rendelet értelmében illetékmentességben részesülnek. Visszaadatra kerülő járadékjegyek a névérték 102 1/2%-ával levonás nélkül váltathatók be. Ezen címletek a közigazgatás, valamint az igazgatási igazgatás összes ágazatában üzleti biztosítésként és bántépénél és az osztrák-magyar bank fő- és főközlésénél kézi zálogul elfogadhatók.

A bank 4 1/2%-os záloglevelel február 1-én, május 1-én, augusztus 1-én és november 1-én utólagosan esedékes negyedévi részletekben kamatoznak a kamatszélvények az 1890. évi XXX. t.-c. értelmében most és a jövőben minden adólevonás nélkül váltathatók be. E záloglevelek — amelyek ötven éven belül sorolás útján teljes névértékben fizetnek vissza — ugyancsak törvényiük értelmében óvadékképesek és a községek, testületek, alapítványok, nyilvános felügyelet alatt álló intézetek, továbbá gyámoltak és gondnokoknak pénzüknek, ügyüknek a bizományi és letéti pénzeknek gyűmölcsösű elhelyezésére, szolgáltatási és üzleti biztosítésként fordíthatók, továbbá a cs. és kir. közös hadsereg, a cs. kir. osztrák Landwehr, valamint a m. kir. honvédség és m. kir. esendőrségnél házasági óvadéknál felhasználhatók, nemkülönben úgy a cs. és kir. közös hadügyminisztérium, mint a m. kir. honvédelmi minisztérium alá rendelt hivataloknál üzleti biztosítésként és bántépénél, az osztrák-magyar bank fő- és főközlésénél pedig kézi zálogul elfogadhatók.

A bank 4 1/2%-os vasúti járadék-kötvényei május 1-én és november 1-én utólagosan esedékes félévi részletekben kamatoznak a kamatszélvények az 1897. évi XXX. t.-c. értelmében most és a jövőben minden adólevonás nélkül váltathatók be. E vasúti járadékkötvények — melyek 70 év alatt sorolás útján teljes névértékben fizetnek vissza — ugyancsak törvényiük értelmében óvadékképesek és a községek, testületek, alapítványok, nyilvános felügyelet alatt álló intézetek, továbbá gyámoltak és gondnokoknak pénzüknek, ügyüknek a bizományi és letéti pénzeknek gyűmölcsösű elhelyezésére, szolgáltatási és üzleti biztosítésként fordíthatók, továbbá a cs. és kir. közös hadsereg, a cs. és kir. osztrák Landwehr, valamint a m. kir. honvédség és m. kir. esendőrségnél házasági óvadéknál felhasználhatók, nemkülönben úgy a cs. kir. közös hadügyminisztérium, mint a m. kir. honvédelmi minisztérium alá rendelt hivataloknál üzleti biztosítésként és bántépénél, az osztrák-magyar bank fő- és főközlésénél pedig kézi zálogul elfogadhatók.

KUNOSSY, SZILÁGYI ÉS TÁRSA

könyv-, mű- és zeneműkereskedése, Budapest, IV., Ujvilág-utca 16. szám.

Megjelent

AZ 1905. ÉVRE SZÓLÓ

HASZNOS KÖNYVTÁR,

mely irodalmi részében rendkívül érdekes közleményeket ad Bródy, Dömötör, Mikszáth, Radó és Szomaházy tollából és felöleli a klasszikus és modern magyar irodalom termékeit, bibliografiai csoportosításban. — A könyvnaptárban előforduló műveket csekély havi részletfizetésre szállítjuk.

Cégünk, mely az irodalom és művészet érdekeit kívánja első sorban szolgálni, mindenkinek, még a legszerényebb jövedelemmel rendelkezőknek is lehetővé teszi, hogy könyvszükségletét előnyös fizetési módzatok, csekély részletek mellett beszerezhesse.

A MAGYAR NYELV

A művelt közönségnek — a M. Tud. Akadémia könyvkiadó bizottságának megbízásából — írta

SIMONYI ZSIGMOND.

Működik javított kiadás egy kötetben, két térképpel és a Hálottól Beszéd és a hangok képzésének rajzával.

Ára díszes vászonkötésben 10 korona.

Első rész: A magyar nyelvnek élete. Nyelvünknek eredete és rokonsai. Idegen hatások. Nyelvtörténet és nyelvműlékek. A népi nyelv és a nyelvjárasok. Irodalmi nyelv, nyelvújítás, nyelvhelyesség.

Második rész: A magyar nyelvnek szerkezete. Hangok, hangváltozások, helyesírás. A szójelentések viszonyai. Összetétel és szóképzés. Szófejtés. Ragozás. Mondattan.

Ajándék-könyvül is alkalmas a serdülő ifjúságnak.

„Simonyi Zsigmond munkája első sorban a nagy közönségnek szól, de nincs a magyar nyelvészetnek fontosabb problémája, melyről itt alapos tájékozást ne találhatna még a szakember is, a más téren működő nyelvésznek pedig ez a munka kitűnő tanácsadóul szolgál minden, a magyar nyelvészetet érintő kérdésben.” (Heinrich Gusztáv, Ásbóth Oskár és Lehr Albert — az akadémiai magy és mellékjuttalomról szóló jelentésben. Akadémiai Értesítő 1893., 351.)

A Zoltán-féle csukamájolaj a gyermekek legjobb tápláléka.

— Ara 2 korona. —

ZOLTÁN BÉLA gyógyszerertárában
BUDAPEST, V. KERÜLET, SZABADSÁG-TÉR.

A THE GRESHAM

londoni életbiztosító társaság kimutatása üzleti fejlődéséről és a biztosítások alapján kifizetett összegekről

1848—1903.

Időszak	Kiállított kötvények		Kifizetett összegek
	száma	biztosított tőkéje	
		korona	korona
1848—1858	7,996	97.357,512	2.833,584
1858—1868	30,697	294.358,800	18.292,536
1868—1878	34,704	355.468,200	61.192,272
1878—1888	57,004	482.421,600	114.633,312
1888—1903	108,457	905.136,096	266.740,429
1848—1903	238,858	2,134.742,208	463.692,133

Prospektusokkal és díjtáblázatokkal, melyek alapján a társaság kötvényeket állít ki, továbbá ajánlati nyomtatványokkal díjmentesen szolgál a magyarországi fiók Budapestben, valamint ennek ügynökségei az ország minden nagyobb városában.

**A The Gresham londoni életbiztosító társaság
MAGYARORSZÁGI FIÓKJÁNAK IGAZGATÓSÁGA.**

**Budapesten, (a társaság új palotájának felépítéseig)
IV. kerület, Ferenc József-rakpart 27. szám.**

MEGJELENT

az első kötet 500 szöveg-
képpel és 60, részben
színes műmelléklettel.

A TECHNIKA VIVMÁNYAI

mind kötet a magyar közön-
ség minden rétegének érdek-
lődésére számíthat. Nem tu-
dákos szakmunka, hanem él-
vezetes, könnyed olvasmány.

A MŰVELTSÉG KÖNYVTÁRÁ-ból

most jelent meg az első kötet. A kötet címe:

A TECHNIKA VIVMÁNYAI AZ UTOLSÓ 20 SZÁZ ÉVBEN

Szerkesztik: HOLLÓS JÓZSEF és PFEIFER IGNÁC.

A nagyközönség a MŰVELTSÉG KÖNYVTÁRÁ-nak első kötetében gon-
dolkodásának és ismereteinek gazdagítására kiváló munkát nyer. A közlekedés,
eszközei-ről, a hadászati technika-ról, bányászat, kohászat, faipar, szövő-
ipar, gépipar, sokszorosítás, kémiai nagyiparról, az elektromosság-ról
távírás-ról, stb. szóló fejezetek minden ember érdeklődését lekötik.

A legujabb problémák: radioaktivitás, drótnélküli távírás, repülőgép
stb. e könyv olvasása útján eleven fogalmakká válnak az olvasó előtt.

A könyvet szakemberek írták, de oly könnyen érthető hangon, mintha
szabad előadást tartanának a társadalom minden köreiből összesereglett hall-
gatók előtt, kiknek figyelmét lebilincselik tárgyak érdekességével, előadásuk
könnyedségével és a szemléltetés gazdag eszközeivel.

A „Műveltség Könyvtára”-nak ára kötetenkint 24 korona.

Megrendelhetők minden hazai könyvkereskedés útján.

A Műveltség Könyvtáráról
kimerítő prospektust kívá-
natra ingyen küld minden
könyvkereskedő, vagy az

A THENAEUM

irodalmi és nyomdai részvény-társulat
Budapest, VII., Kerepesi-út 54. szám.

A TECHNIKA VIVMÁNYAI

Című kötet fejezetei és a szerzők nevei:

Energia: Schimanek Emil.
Bányászat: Litschauer Lajos.
Kohászat: Gálócsy Árpád.
A fémek megmunkálása: Kandó Gyula.
Művek és emelőgépek: Kármán Tódor.
A közlekedés eszközei: Gondos Viktor.
Pósta: H. Hennyey Vilmos.
A lény a tudomány szolgálatában:
Karváczy Zsigmond.
A sokszorosító ipar: Kún Sámuel.
A technika a hadviselés szolgálatában:
M. Müller Hugó.
Faipar: Gaul Károly.
Szövő- és fonóipar: Maly Ferenc.
Papírgyártás: Jalsoviczky Géza.
A kémia vivmányai: Pfeifer Ignác.
Gazdasági gépek: V. Markhót Jenő.
Gazdasági termékek ipari feldolgozása:
Kosutány Tamás.
Elektromosság: K. Lipthay Károly.
Telegrafia és telefonia: Hollós József.
Zárószó: Méray-Horváth Károly.

A Műveltség Könyvtárának kötetét félévi időközökben jelennek meg.

A Műveltség Könyvtárának

első sorozata a következő hat
kötetből fog állani:

I. A Technika Vivmányai

II. Az Ember

III. A Világegyetem

IV. A Föld

V. Az Élők Világa

VI. A Társadalom

A második sorozat, hat kötetben tartalmazni
fogja a történelmi, irodalmi és művészeti
ismereteket és az első sorozat teljes befeje-
zése után fog megjelenni.

**Tankerületi főigazgatók, középiskolai igazgatók,
✱ tanárok és tanárjelöltek figyelmébe! ✱**

**AZ ATHENAEUM IRODALMI ÉS NYOMDAI
R.-TÁRS. KIADÁSÁBAN MOST JELENT MEG:**

A MAGYARORSZÁGI KÖZÉPISKOLÁK RENDJE

A középiskola vezetése és adminisztrációja körébe tartozó törvények, szabályzatok és rendeletek ismertetése.

A magy. kir. vallás- és közoktatásügyi
miniszter megbízásából összeállította:

PIRCHALA IMRE

TANKERÜLETI KIRÁLYI FŐIGAZGATÓ.

Az I-és kötet tartalma:

- I. rész.** A középiskolákra vonatkozó törvényeink.
- II. rész.** Középiskoláink kormányzása és felügyelete.
- III. rész.** Az oktatás rendje.

A II-ik kötet tartalma:

- IV. rész.** A rendtartás és a körébe vágó intézkedések.

- V. rész.** Az igazgatói ügykezelés.

- VI. rész.** Érettségi vizsgálatok.

- VII. rész.** Középiskolai tanáraink képzése és képesítése.

- VIII. rész.** A tankerületi főigazgatók, a középiskolai igazgatók, tanárok és szolgák szolgálati viszonyai.

Az ötvennyolc ivre terjedő két vaskos kötet ára 18 kor.

Megjelent az ATHENAEUM irodalmi és nyomdai részvénytársulat könyvkiadóhivatalában (VII. kerület, Kerepesi-ut 54. szám) és kapható úgy ott, mint minden könyvkereskedésben.

1905. SZEPTEMBER 15.

VII. FÜZET.

MAGYAR NYELVŐR.

MEGINDÍTOTTA

SZARVAS GÁBOR.

SZERKESZTI ÉS KIADJA

SIMONYI ZSIGMÓND,

A M. TUD. AKADEMIA RENDES TAGJA.

——
XXXIV. ÉVFOLYAM.
——

BUDAPEST, 1905.

Szerkesztő- és kiadóhivatal: Budapest IV. Ferenc József part 27.

TARTALOM.

Az ikes ragozás története. <i>III. Simonyi Zsigmond</i>	337
Igealakok a helynevekben. <i>Nagy József</i>	349
A magyar idővonzat. <i>Komenczy Gáspár</i>	351
Az idegen szók írása a németben	355
Adatok irodalmi nyelvünk szótárához. <i>Baranyai Zoltán, Szeremley Császár</i> <i>Loránd, Kemény Ferenc</i>	360
Nyelvművelés: Németességek. <i>Kovács Márton</i> . — Lapszemle. <i>Némedi Dezső</i>	366
Magyarázatok, helyreigazítások: Egységes fonetikus írás. <i>Balassa József</i> . — Magashangú névmutató. <i>Horger Antal</i> . — Hangtani régiség. <i>Kovács</i> <i>Márton</i> . — A magyarral egyező görög szólások. <i>Vértessy Dezső</i> . — Szó-	
lásokról. <i>Domokos István, Verő Leó, Budapesti Hírlap</i> . — Mom. <i>Simonyi</i> <i>Zsigmond</i> . — A -ság -ség képzőről. <i>Horger Antal</i> . — Pál Keresztes	
<i>Laukó Albert</i>	369
Egyveleg: A szegedi nyelvjárás eltorzítása. <i>Balassa Ármin</i> . — Horváth, Eötvös, Verseghy. <i>Kőrösi László</i> . — Zagyvatag? <i>Keszthelyi Miklós</i> . —	
Szitkozódás a XVI. századból. <i>Kujáni Gabi</i> . — Egyetemi előadások a magyar nyelv köréből. <i>Baranyai Zoltán</i> . — Fölhívás	374
Népnyelvi hagyományok: Hajósok szólásai. <i>Tarczai Lajos</i> . — Tájszók. <i>Petrovics Pál. Id. R. Vozáry Gyula</i> . — Gúnynevek. <i>Révész Károly</i> . —	
Népetimológiák. <i>Sztrókay Lajos, Kallós Zsigmond, Balogh Dezső</i> . —	
Székelv egyveleg. <i>Erdős Dezső</i>	379

Beküldött könyvek. Kúnos Ignác. Oszmán-török nyelvkönyv. Nyelvtan szótár, olvasmányok. (Bpest, a Keleti keresk. Akadémia kiadása.) — Velics A. Nyelvegység és hangutánzás. Rendszertani tanulmány (Bpest, 1905). — Bodor A. Az ember tragédiája mint az egyén tragédiája (Bpest, Lampel, 1 K). — Ágner L. A japánság súlya és törekvése. (Különny. Jászberény, Csordás I.) — A Dugonics-társaság XIV. évi jelentése (Szeged). — Várdai B. Március 15-ére (fölv. vasár; különny. Bpest). — Szántó Zs. A betegség és gyógyítás forrásai a középiskolában. (Fölv. Lugos, Virányi J.) — Értesítők: Pápai ref. főiskola Soproni áll. reáliskola. Székesfőv. közs. iparrajziskola. Nagyenyeri áll. polg. leányiskola. — Beöthy Zs. Jókai emlékezete (M. Ktár). — Radó A. Szavalkó-könyvek I. Angol költőkből (M. Ktár).

NÉMET ÉS MAGYAR ISKOLAI SZÓTÁR.

Szerkesztette SIMONYI ZSIGMOND és BALASSA JÓZSEF.

==== Két kötet. Vázonkötésben, mindegyik kötet 3 K 50 f. =====

NÉMET ÉS MAGYAR SZÓTÁR.

Szerkesztette SIMONYI ZSIGMOND és BALASSA JÓZSEF.

Félbőr-kötésben egy-egy kötet 8 kor., egybekötve mind a kettő 15 kor.

MAGYAR NYELVŐR.

Megjelenik minden hónap 15-én
a magyar nyelvőről.

Szerkesztő
SIMONYI ZSIGMOND

Szerkesztőség és kiadó-hivatal
Budapest IV. Ferencz-József-part 27.

AZ IKES RAGOZÁS TÖRTÉNETE.

(Harmadik közlemény.)*

VII. Az -l-képzős igék ingadozása.

Ezek nem mutatnak annyi ingadozást, mint a -z-képzősek, fejlődésük mégis némileg hasonló s minden esetre fölötte érdekes. Egyes tárgyatlan l-végű igék ragozása már a legrégibb kódexekben következetlen, s ennek oka itt is jóformán ugyanaz volt, mint a z-végűeknél: hogy egyeseket kétféle jelentésüknél vagy kétféle (tárgyas és tárgyatlan) használatuknál fogva megilletett a kétféle ragozás. Valamint pl. *poroz* és *porzik*, épúgy régi igepár lehet határozottan megkülönböztetett jelentéssel *porol* és *porlik* (az utóbbi a NySz.-ban a 17. század óta idézve, de az elsőre nincs régi adatunk **). Ilyen példákból indulhatott ki az a nyelvszokás, mely egyes tárgyatlan l-végű igéket ikés alakban is használt. Hozzájárulhattak aztán egyes más analógiás hatások is. A MünchC.-ben még iktelen *betegl* ige már az EhrC.-ben s a WinkC.-ben ikés: *beteglik*, *beteglek*, *beteglenék*, valószínűleg a *betegeskedik*, *sínylik*-féle példájára. Az *eszik*, *iszik*, *lakozik*, *jólakik*, *zabálk* analógiáját követhette *ebédlik* és *vacsorálk*. Különös, hogy az előbbi minden régi adat szerint ikés (*ebéllik*, *ebédlöm*, *ebédljél*, *ebédeleglöm* MA. stb.), az utóbbi is a NySz. idézeteiben ikés, de MA.-nál iktelenül is előfordul: szótárában (1611) »coeno, vaczoralom, vaczoraloc«, »coenito; gyakran *vaczoralom*, *vaczoraldogaloc*«, nyelvtanában pedig »*vacsoráll*: coenat; *ebéllic*: prandet« van egymás mellett (CorpGramm. 237). — *Bünhödik* példáját követhette a *lakolík* ige, melynek iktelen alakját a NySz.-ban

* Az első két közlemény a jan. s a márc. számban.

** Kezem ügyében legrégibb adat 1835-ből Kassai Szókönyvében, de nem a rendes jelentéssel, hanem »*porol* az esső« (Márton J. szótárában *ausklopfen* nem *kiporolni*, hanem *kiporozni a ruhát*). — *Szabol*: szakít MTsz. és *szablik*: szakad Nyr. 30:103 (mind a kettő Vas megyéből); ámde a *szabol* alak kétes, mert a MTsz. egyetlen adatot idéz: a sapka lo volt félig *szabolva*, ez pedig szintén a *szablik* igeneve lehet.

nem is találjuk, csak Baróti SzD.-ból idézve és a 2. személyt Pázmányból: *lakolsz*; ellenben *lakollyal* 1598, *lakolnék meg* (3. szem.) 1619, *lakolik* 1649. A *gyónik* analógiájára *kommunikálik* GömC. 297 és LevT. 2:284. — Ezek ma mind iktelenek.

Lángol és lángall mellett *lángallik* van Pázmánynál és *langal-lik* a székelységben. Viszont a *hanyatlík* ige Apácai Cserénél ikesen is, de iktelenül is előfordul: a nap *meghanyottlik* (Enc. 1803. 348), és: melegre vagy sűrűre *hanyatol el* (uo. 217; *hanyatoljon* Mon. Irok 23:588, NySz.).

Tündöklík, bujdoklik, mint a NySz. mutatja, régebben mindig ikes volt (vö. *tűnik*); *esdeklík, fűldoklik, haldoklik* úgy látszik szintén, vö. Kr.-nél; *haldoklik* Baróti SzD. kiadatlan költ. 101., *esdekelem* PP. Edernél is. Az első háromnak alapszava is ikes: *tűnik, bujik, bujdokik, esik, esdik, esdekik*. — A tárgy as *öldököl, faldokol, nyeldekel, érdekel* mindig iktelen volt, s nyilván ezeknek az analógiájára használják újabb irodalmunkban a többit is iktelenül: *tündököl, bujdokol, esdekel, fűldokol, haldokol*. — *Szólalík, megszólalík* a székelységben, talán a *megszólamlik* mintájára (*szólalík* Kriza 6. Kádár Kata; a harang *szólalék* Regös én. 334.; de a Kádár K. egyik változatában *szólala*, Kriza 4). — *Lehell* mellett *lehellík* (és *lehellék*) is van a 17. sz.-ban. — *Fuvall* helyett úgy látszik *fuvallík* is van a székelységben, vö. *fuvalkodik* (szél nem *fuvallék*, Arany-Gy. Népk. gy. 3:23). — *Csücsül* h. *csücsüllík* Alsófehér m. Nyr. 25:349.

Érdekes külön csoportot tesznek a következők: *bomol, omol, romol, botol* (*csötöl-botol*), *fesel, foszol, oszol, hajol*. Ezek eredetileg iktelenek s többnyire még régebbi nyelvemlékeinkben is azok, de már egyes kódexekben ikések, később ez a forma mindig jobban-jobban terjed és kiszorítja az iktelent. Már 1815-ben Beregszászi Nagy Pál a *bomlik, romlik, omlík, ömlík, hárámlík, oszlik, foszlik, feslik, hajlik* alakot tartja szabályosnak, noha megengedi a *bomol, romol, omol, ömöl, háramol, oszol, foszol, fesel, hajol* formákat is: »quibus poëta libere metri causa uti potest, sed vitabit orator« (Dissertatio 78). S az utolsó száz évben csakugyan inkább csak versben fordulnak már elő, prózában ritkábban.* — A soká tartott ingadozás okozta, hogy néha már egy-egy régi írónk is vegyest alkalmazza a kétféle formát. Pl. már a 17. sz. közepén Vitnyédi István leveleiben *elromol* (TörtT. 15:22) és *elromlík* (uo. 68);

* Prózai példák: Hasonló a rózsához, mely csak most *fesel* bimbójából (Kaz. Munk. 2:219). *Előfesel* a hant... (uo. 10). Féltve *omol* kebelére (Jókai, nemz. kiad. 10:288). — Azonban néhol még ma is él az *omol, omol* alak, pl. Debrecenben, l. Nyr. 11:313.

a Zrinyiásban: bor *kiomlik* (2:15), de: én reájok *omlok* (14:18*). Zrinyinek prózai munkáiban (Horváth J. kiad.) *romlik* 261, 301, de *elromol* 277. Pázmánynál *kifesel* és *fesellyél-ki*, l. NySz. Apácai Csere erdélyi létére tétovázik: *elromlik* Enc. (1803-i kiad.) 281, de *omol* 146, *eloszol* 287, *meg ne romollyon* 357, *meg ne bomollyon* 443. Czeglédi is fölváltva *romol*, *bomol* és *romlik*, *bomlik* alakban írja. Sőt a 17. században ilyen mondatot is olvasunk: A ház *le-omlic*, *el-romol* (Com.: Jan., NySz.).

Ezeknek az ikesítésében nagy része lehetett annak a körülménynek, hogy *bomlik*, *romlik* stb. szemben áll a megfelelő tárgyas *bont*, *ront*, *ont*, *fejt*, *foszt*, *oszt*, *hajt* alakkal s ez ellentét miatt mintegy visszaható jelentést vesz föl: *bomlik* = bontódik, *romlik* = rontódik, *feslik* = fejtődik stb. (a *hajol* igének a régebbi nyelvben sokszor a képzője is visszaható: *hajúl*). — Az egyes igékre vonatkozó adatok itt következnek (jobbára a NySz. alapján, vö. még Révai Gram. 953).

Bomlik ikesen először Pázmánynál és Zrinyinél: *felbomlik* a barátság (Pázm., NySz.), az tanács *elbomlék* (Zrinyi, NySz., *megbomlik* Zr. Hadtört. m. Horváth J. kiad. 340, *bomoljék* 266, *bomolhatik* uo.; azután *bomlik* Thaly: Adal., Fal. stb.). Előbb csak *bomol*, *bomla*. — *Omlik* először Zrinyinél (*kiomlik*) és Gyöngyösinél, a régebbi forrásokból csak iktelen példák, Zrinyinél vegyes ikes és iktelen. Az *ömlik* ige mindenestül csak Kazinczy korában keletkezett az *omlik* analógiájára (*ömlik*: *omlik* = önt: ont). — *Romlik* szintén Zrinyinél és Pázmánynál fordul elő először ikesen (*elromlék* a pohár, Pázm. Imáds., id. Révai; azonfölül Haller Jánosnál, Apácainál stb. l. NySz. *romlik* Szól. és *el-r.*, *be-r.*; vö. még 17. száz. *megromlék* Lép.: FTük. 18). — Az iktelen *háramol*, melyet Beregszászi említ, a NySz.-ban nem fordul elő, csak *háramlik* stb., amazt nyilván csak kivételesen mondhatták az *omol*-félék hamis analógiájára. — *Botlik*: föltűnő, hogy ez már a DöbrC.-től kezdve többnyire ikes, alighanem a rokonértelmű *botránkozik* és *tántorodik* erős hatása miatt (vö. MA. szótárában: »caespito: *botlom*, *botrankozom*«, »offenso: *botlom*, *botrankozom*«, »talipedo: *bokamra botlom*, *tantorodom*«; ha *botlol*, félj az eséstől, Vitnyédi, TörtT. 15:68). De azért még a 17. században is sokszor iktelen: *botolly*, *megbotlasz*, *csötöl-botol*, *ne csötöllyön-botollyon*. — *Kotlik* Fal. 666, de *kotyoloc* MA. többször; ma is van nyelvújításokban *kotol*, *kotyul*. — *Öllik* iktelenül nem is kerül elő a NySz.-ban, hanem: *előllec* DöbrC., *kiöllik* és *öllék* 3. szem. Heltai stb. — *Fesel* a NySz.-ban többnyire iktelen, de már PéldK. és ÉraC. *feslik*, Heltainál *megfeselhetik*, Pázmánynál *fesellyél-ki* és egyúttal *ki-fesel*! —

* Zrinyi használatának megállapításában (itt s a VIII. és X. szakaszban) segítségemre volt Bászel E., Hajnóci I. és Laczkó J.

Fosszik először Faludiból idézve, de iktelen alak sincs régibb a NySz.-ban. — *Oszlik* először Zrínyinél, aztán Faludinál fordul elő, más régi íróknál: *oszol*. — *Hajlik* ikesen először csak Gyöngyösinél MV. 1:11: a tölgyfa meghajlik (a rímek is: bomlik, őszveomlik).

Az *l*-végűek közül az egytagú *gyúl*, *hül*-félekről a többi egytagú igével kapcsolatban szólunk.

VIII. Az *-an en*-képzős igék.

Cseppenik-féle mozzanatos nyilthangú ikes alakok a 17. század óta fordulnak elő, azelőtt csak *cseppen*, *csattan*, *pattan*. De volt már előbb is néhány zártabb-hangú *-on-ik ön-ik* végű ikes mozzanatos ige: *csökönik*, *csaponik*, *gyaponik*. E két képzésmódnak kölcsönhatásából és keveredéséből állott aztán elő egyfelől az utóbbiakból *csökkenik*, *csappanik*, *gyappanik* és *csökken*, *csappan*, másfelől az előbbiekből *cseppenik*, *csattanik*, *pattanik* stb. Az ingadozás a 17. században kezdődött (Zrínyinél már rendszeren ikések, l. idézeteinket, mégis pl. *megrettenhetne* Hadtört. munk. 246. Horváth J. kiad.):

Csökönik, *csökkönik* 15., 16., 17. száz.; 1. szem. *meg nem chekenem* (olv. *csëkëñëm*) FestC. 394.; már a 17. században Páxm. *megcsökkenik*, 18. száz. Osúzi *megcsükkenik*; de Halason még most is van *csökönik*, MTsz. — *csaponik* 16., 17., de a 17. században már iktelen ragozással is: *csaponsz ki*, *ne csaponj ki*, Matkónál magánál fölváltva *visszacsaponik* és *félre csappan* NySz.; most *csappan* és (pl. Göcsejben) *csappanik*, de Nagykúnságban és Hevesben még régiesen *csaponik* MTsz.

Cseppen 16. száz., *cseppenik* 17. száz. (Zr.) — *retten* 15., 16. száz., pl. *megreddene*, *megrettene* a kódexekben, *megrettenik* a 17. száz. elején Zvonaricsnál és Zrínyinél, *megrettenem* Lépes B. — *rohan* a kódexekben csak *rohanjon*, *rohana*, de Zvon. *rohanik*, Lépesnél *rohanol* 1616. FTük. 43; — *pattan* 16., 17. száz. stb., de Zvon. *pattanyék*; — *rezzen*, a kódexekben csak *rezzene*, *rezzenjen*, de Zrínyinél *rözzenek* és *röppenék* 3. szem., Fal. *elröppen* és *elröppenik*; — *zörrenik* Zr. (Abafi kiad. 93). — így még *pihenik* Fal. 142, *döbbenik* Vör. Tündérv. 100, *megcsappan* és *megcsappanik* MTsz. — »Kivigygyanik a nap: ki-kibukkanik a felhők közül« Sopron m. Nyr. 33:419. — *Csattan*, *pattan*, *zökken* Baranya, Esztergom, Szatmár, Hajdu m., a palócoknál, Háromsz., Maros m. stb., de *csattanik*, *pattanik*, *zökkenik* Somogy m., Orosháza stb., l. Nyr. 29:236—7. — Nevezetes, hogy (Gondán Felicián értesítése szerint) a székesfehérvári nép különbséget tesz a kétféle alak között: *valami csattan*, *durran*, *puffan*, de ha van határozott alany, akkor azt mondják pl. hogy a puská *eldurranik*, a Pista *betoppanyik* stb.

IX. Más többtagú igék ingadozása.

A vadász, halász-féle denominális s a legelész, heverészh-féle gyakorító igék régebben úgy látszik rendszeresen csak iktelenek, ellenben *enyészik* és *tenyészik* ikés igék voltak. Lehet hogy ez utóbbiak hatása alatt, lehet hogy az intranszitiv jelentés kifejezésére — amazok is sok vidéken ikessé váltak.

Legelészik a regös énekekben rendszerint ikés (de pl. Jókainál *legelész*); — *vadászik* Jók. Szeretve mind a vérp. 5:46. Erd. Aranyk. 17. — *vadász, halász* Háromsz., Maros m., Halmágy, Baranya, de *vadászik, halászik* Somogyban, Orosházán stb., vegyest iktelenül és ikésen Szentesen, Esztergomban, Keszthelyen, l. Nyr. 29:236—7. — *csikászik*: csikot fog Szatm. m. Nyr. 9:138.

Viszont *tenyész* iktelenül Gyöngyösinél, versben, és *enyész, tenyész* a 19. században gyakran, kivált költőknél.

Érdekes, hogy *hazud* és *álmod* a régiségben mindig iktelen (*álmodoz* is; *álmodozik* a NySz.-ban először a 18. századból van idézve). *Álmod* előfordul még Csokonainál, *hazud* Petőfinél és Aranyánál, s ma is él még mind a kettő pl. Debrecenben (*álmod* Szlavóniában is). Érdekes ez a régi rimes közmondás: Aki sokat beszél, vagy sokat tud, vagy sokat hazud. (Vö. még Révai 954.)

Tudd meg, hogy fektébe rólam *álmod-é* (Csok. Lilla 1:14). Halál ne vidd el... a *fiut*, soká ígérte őt éltetni az ég... vagy álunk is *hazud*? (Pet. Jövendölés; így Arany: Az örök zsidó és Arist. 1:262.) A debreceni nyelvjárásról l. Nyr. 11:313.

Kapkod, *röpköd* helyett néha *kapkodik, röpködik*, nyilván a visszaható *-kod-ik* képzésű igék analógiájára. Pl. *kapkogyik*, Kálmány: Vadvirágok 1:1. Szerелеmmel *repkedik* ismét (a madárka, Vör. Dél-sziget 325. v.). Bús panasszal *repkedik* fölötte kis galambja (Vör. Csák; így Ungvárn. Tóth L. Versei 178).

Szintén *d-végű* igék ikesítését látjuk a köv. példákban: Ha a vérből sokat szí, *megposhadik* (Dug. Péld. 1:203); *kiszáradik* (rím-ben Amade: Vers. 145); *borzadik* (Faludinál rím-ben, Egri gimn. Értesítője 1891. 41); *izzadik* (Répcse vid., Kecskemét); jól *éféradik* (Tapolca); *szunnyadik* Alsó-Fehér m. Nyr. 25:349, *ne szunoggyék*, székely táncszóban Nyr. 4:183 s a NySz.-ban is előkerül ikésen, vö. *álmodik; vígadik* (Zrinyi: Elégia fia halálára, és csángó, Nyr. 30:114).

Nevezetes még, hogy a 3. személyben ma a legtöbb nyelvjárás *-ik* nélkül használja a tehető igéket: *ehet, ihat, alhat, fekket* stb. stb. (vö. I. szakasz).

X. Egytagú igék ikesedése.

Eddigi fejtegetéseinkben többnyire olyan esetekkel foglalkoztunk, amelyekben iktelen igék idő folytán különböző okokból

ikessé váltak. Ezekhez sorakozik végül egy csomó egytagú tárgyatlan ige, mely — részint a köznyelvben, részint csak egyes nyelvjárásokban — ikessé lett.

Legrégibb példa erre a *szökik* és *szökdösik*; ezek eredetileg ugrást és ugrálást jelentettek s alkalmasint az *ugrik* hatása alatt váltak ikessé. Eredetileg iktelenek voltak (l. NySz.; *szök* a NySz. szerint TelC., Melius és versben MA.; azonkívül pl. LobkC. 288: *fel zewk*).

A régieknél iktelenek voltak a következő egytagú igék: *foly*, *úsz*, *csúsz*, *mász*, *asz*. Ezek úgy látszik a 18. sz. eleje óta váltak ikessé,* még pedig alkalmasint olyan rokonértelmű ikes igék miatt, minő pl. *folyamlík* NySz., *omlik*, *esik*, *csuszamodik*, *uszamodik* NySz. stb. Az első négy úgyis mutat egymás közt is jelentés- és hangzásbeli rokonságokat: *folyik* ~ *úszik*, *úszik* ~ *csúszik*, *csúszik* ~ *mászik* (így még *kúszik*, Mikszáth: A Plutó).

Folyik 18. száz. 1768 PhilKözl. 28:457 és Orczy L. NySz., de már 1691 *folyhatik*, Matkó: Élő kenyér 61. — *csúszik* Fal. — Révai is említi a *folyik*, *úszik*, *csúszik*, *mászik* alakokat, de hibáztatja Gram. 953 és 1029; szintúgy Beregszászi Diss. 54 és 77, és Kazinczy Lev. 3:95. — *Fojik* a nyála, mint a veszett ebnek (Dug.: Pél. 58). — Mai irodalmunkban rendszeren ikesek.

De egyik-másik vidéken még ma is iktelenek, pl. *foly*, ill. *foj* a Székelyföldön (Nyr. 5:221, 6:231, MNyszet 6:235, *folyjon* Arany-Gy. Népk. 3:103), Udvarhely m. (Nyr. 31:579**), Halmágy (Horgor), Hétfalu (Nyr. 4:375), Sopron m. (Mikolík Imre ért.), Debrecenben *foj* és *fojik*; — *úsz*, *csúsz*, *mász* Vác (Nagy Sándor), *csúsz*, *mász* Alsó-Csallóköz (Mészáros Gy. ért.), Nyitra vid., Zilah vid. és Halmágy (»Kinek szíve hova húz, keze-lába oda csúsz« Zilah vid. Nyr. 27:546); *asz* Szék. Nyr. 2:521, s azért *asszon* Kriza 327.

Az *esik* ige analógiájára *hull* helyett sok vidék azt mondja: *hullik*; így az Alföld és Dunántúl nagy része, Szatmár, Szabolcs, Bihar, Csongrád, Torontál, Bács, Zala, Veszprém, Komárom m.*** (»Estve, ha a nap lenyugszik, utána gyöngyharmat hullik.« Nagykőrösi népdal, Erdélyi: Népd. 2:195.) Ez az alak nagy elterjedtsége miatt már az irodalomban is föl-fölbukkanik, pl. A pusztában fürjek ugyan vannak, de manna nem hullik (Baksay: GyÖ.

* A Zrinyiaszban még *foly*, *úsz*, *csúsz*.

** De uo. *mászom*, *mászik*, *csúszom*, *csúszik*.

*** Forrásainkat itt nem idézzük egyenként, a bizonyító adatokat könnyű megtalálni az illető nyelvjárások leírásában a Nyrben s a Nyelvészeti Füzetekben, továbbá a Nyr. 81:579. és 32:351–2. l. közölt válaszokban; a többi szóbeli értesítésekből tudjuk.

1:34). — A Répce vidékén azt is mondják: *dűlik* (Balázs Sándor ért.), nyilván szintén az *esik* hasonlóságára.

A *vész* ige a dunántúli nyelvjárásokban régóta ikessé lett, már a 18. században előkerül Faludinál *veszik* (NE. 59, de nála rendszeren *vész*) és más dunántúli forrásokban (pl. 1768 egy veszprémi iskolai vígjátékban PhilKözl. 28:453; vö. még Nyr. 30:278*). De máshol is dívik, pl. Gyöngyös vidékén, Halason stb.

Dunántúl, de több más vidéken is ikes a *hűlik*, *fűlik*, *gyűlik*, néhol csak egyet vagy kettőt használnak ezek közül ikesen, néhol pedig olyan jelentésbeli különbségeket is tesznek, mint pl. *meggyűlik* a daganat, az ujjam, de *meggyűl* a bajom vkivel** (így Debr., Szabolcs, Szatmár, Veszprém) vagy viszont *meggyűl* az ujjam, de *gyűlik* az ember (sok népnyelvi adat Nyr. 33:359).

A *fűlik*-et már Kazinczy említi, azt mondja: »Nógrádban a *folly folyik*, Biharban a *fűl fűlik*, mely szenvedhetetlen anomalia, sőt még több« (Lev. 3:95). Arany Toldijában: »Most van a dandárja réten a munkának, de foga nem *fűlik* ahhoz e gazdának« (vö. »Ha semmi úttal nem *fűl* szíve férjéhez, vállyék el tüle« Pósházi, NySz.). — (Adán Bács m. és Gyöngyös vid. még azt is mondják: *fűlik* Nyr. 27:409 és Nagy József ért.)

Fogy helyett *fogyik* szintén nagyon elterjedt forma, így mondják a többi közt Alsó-Fehér megyében, Torontálban, Baranyában s a Répce vidékén. Lehet, hogy ezt olyan rekonértelmű igék hatása okozta, mint pl. *kopik*, *fogyatkozik*, *műlik* stb., de az se lehetetlen, hogy a *rogyik* igének hangzásbeli analógiája mozdította elő a *fogy* ige ikesedését. Viszont a *fogyik* hatásának lehetne tulajdonítani a *fagy* ikesedését: *fagyik* (Veszprém m., Baranya m., Kecskemét, Alsó-Fehér m.), de ez a jelentés révén összefügghet a *hűlik*, *fűlik* ikességével. Szintúgy a *forrik* alaké (csángók, Alsó-Fehér m., Halmagy, Érmellék, Répce vid.; amíg a tanítók szíve az ő szívével így *forrik* össze, Nemz. Iskola 1902. 42. sz. 5) és a *tűzik* igéé ezekben a kifejezésekben: *odatűzik a nap* (Keszthely, Répce vid.), homokpuszták talajában erősen *meztűzik* a nyári nap (Varga O. Földrajz 23, 48).

Más népnyelvi példák még: *nyitik* a virág (Nagybánya MTsz. és Bihar m. Nyr. 5:331), *nyit* × *nyúlik*; — *fűjik* (csángók); — *pangik* (Vác); — *sugik* (Répce vid.), *bűgik* (Székelyföld MTsz., de Vácon és Adán is), *rtvík* (Mohács); *vtvík*, a *vtvődik*, *kűszködik* anal. (Baranya m. Mohács és Alsó-Fehér m.; előkerül már 1702-ben Mis-

* Azért írja Kis János Iphig. 8:1: Én *vesszem* itt, s holttestem özvezűzva essék le egy kőszikla bérciről.

** De pl. Mikszáthnál: Még övele is *meggyűlik* a bajom (Különös házasság: 1:216); és Eötvös Károlynál (15:40): Addig csak *összegyűl* a pénzed.

kolczinál: *megvívik* NySz.; így Csokonainál: Itt *vívik* hazánkknak sok hadra nőtt fia (A nem. felül.), Aranynál: Ott nem az istenkard által Buda *vívik* (B. H. 12. é. n.) és Petőfinél: Velem *vívják* (Coriol. 1:1); Beregszászinál *vívik* et *vívik*, certat (Diss. 28, 32); — *megállik* csáng.; *felállik*, 1763-i szakácskönyvből idézi Barna F. Az ikes igék 33.

Nevezetes, hogy néhány egytagú igének ikes alakja is fejlődött, de csak egy-egy külön jelentésben, úgyhogy az iktelen és az ikes alakot a használatban megkülönböztetjük. Nyilván úgy történt a dolog, hogy a külön jelentés miatt a nyelv-érzékre nézve megzakadt a kétféle használat közt az etimológiai kapcsolat: az ember oda-ér v. hová, ebben más igét éreztek, mint pl. ebben az átvitt használatban: *ér* v. *meg-ér* a gyümölcs (így is előfordul még a 17. században), s utóljára aztán emez — vagy azért, hogy a cselekvőségnek gyöngébb, kisebb fokát jelöljék meg benne, vagy pedig bizonyos képzettársulások, bizonyos rokon-jelentésű igék analógiája miatt — ikessé vált. Ez az ikes *érik* alak már régebben kifejlődött,* a többi idetartozó példa újabb eredetű. — Pl. ezeket: vmihez hozzá-*nyúl* és *nyúlik* ami nyúlós, a bőr stb., el-*nyúlik*, ki-*nyúlik* — a régiek nem különböztették meg, hanem azt mondták: *nyúl*, el-*nyúl*, ki-*nyúl*; ma emezeket mindig ikesen mondjuk, mint a *nyújtózkodik*, *terpeszkedik*-féle rokonértelmű szokat. A palóc nyelvjárás, pl. Nógrádban, egy kissé eltérő használatot fejlesztett: *nyúl* az ember vmi után; *kinyúl* v. honnét, ami kifelé áll v. mozdul; *nyúlik* pedig a bőr, enyv (ugyanilyen különbséget állapított meg Szvorényi: Olvasókönyv 1^b:113 s azt írja: A fal párkányáról egy idomtalan kődarab *nyúl ki* az út fölé). — Ha az ember meghajtja magát, azt mondjuk: *meghajol*, *lehajol*, ellenben az ág *lehajlik*, *hajlik* a vessző (a nép ugyan több vidéken az emberről is azt mondja, hogy *lehajlik*, így Pápán, Debr., Szabolcsban; a köznyelvben csak metaforában: *hajlik a szóra*). Régente mind iktelenül mondogatták: az ág *lehajol*, *hajol* a vessző (és *hajul* is). — A népnyelv itt-ott még sajátosabb különbségtételre használja a két formát. Néhol, mint már láttuk, különbséget tesznek a *gyúl* és *gyúlik* között, továbbá a *gyúl*, *fúl*, *hül* igék közül csak egyet vagy kettőt használnak ikesen, nem pedig mind a hármat (pl. *fúlik*, de *hül*). —

* Újabbán a népnyelvben még egy használatban ikes lett az *ér* ige: vmi *rdérik* az emberre (*rejám érik* az álom, Kriza 29.; 1. még Arany: Arist). — Régente azt mondták: *megért* a gyümölcs, *ért* gy.

Nyelvtanírók néha más, kétes értékű különbségeket is tesznek. Szvorényi pl. azt írja: »*egyez*: megegyez, egyességre lép vki; *egyezik*: megegyezik, egyenlő vmi vmivel; *jelen*: megjelen vki vhol; *jelenik*: megjelenik a könyv, dolog« (Nyelvt.¹ 218. §). Személyekre vonatkoztatva sokszor mondjuk és írjuk: *megegyeznek* vkivel vmiről, ha *megjelennek* vhol, *megjelen sz*, s úgy látszik, csakis ebből az iktelen ragozásból következtették ki a *megegyez* és *megjelen* formát.* Így csakugyan az 1. személyű *leveleznek* kedviért *levelez* az ember, de *levelezik* (v. *leveledzik*) a fa (Szvorényi).

XI. Iktelenné vált igék.

Az eddig tárgyalt ingadozásokban már a 16. századtól kezdve azt az irányzatot látjuk, hogy számos intranszitiv iktelen ige ikessé válik, részint azért, mert rokonértelmű reflexív ikések analógiáját követik, részint mert intranszitiv voltukat akarták a beszélők az ikés formával külsőleg is megjelölni, noha már anélkül is tárgyatlanok voltak. Tulajdonképp azon kell csodálkoznunk, hogy az ikesség jobban el nem terjedt; mert hiszen ha a *múlik* *válik*-féle igékben az *ik*-nek az volt a célja, hogy a tárgyatlanságot jelölje — aminthogy más célja alig lehetett — akkor megvolt a lehetőség, hogy idővel minden tárgyatlan ige ikessé váljon.

Ezzel az általános irányzattal ellentétben csakugyan ritkán tapasztaljuk azt, hogy viszont egy-egy régi ikés ige iktelenné válik, pl. *lépik*: *lép*, *rogyik*: *rogy*, *pökik*: *pök*, *küzdik*: *küzd* stb. Ez a jelenség sokkal ritkább, de egy-két példáját már szintén a 16. század óta kimutathatjuk.

Egy tag uak közül a következők tartoznak ide:

lép-ik a régi nyelvben ikés volt (pl. myhelen kylepyk masherre LevT. 1:18, egy szép török gyermek ura hagyásából az házba belépék Zr. stb. l. NySz.) s a székelységben maiglan megmaradt ikésnek ** (*lépik* Kriza 480, 481, Nyr. 10:43, *belépék* 3. szem. Arany-Gy. Népk. 3:66, *lépjél* Kriza 357; így Halmágyon NyK. 31:390 és Alsó-Fehér m. Nyr. 25:349). Ámde már a Katalin-legendában megvan az iktelen 3. személy: *leep* (ríme: *neep* ÉrsC. 505b., pedig uo.

* Olyan szabályt is kiokoskodtak némelyek, hogy a fölt. mód 3. személyében vagy azt kell írni *omolna* vagy azt hogy *omlandk*, mert *omol* iktelen ige, de az *oml*-tőalak ikés (*oml-ik*), tehát hibás az ilyen 3. személy: *omolnék* v. *omlana*!

** Mikszáth egyik elbeszélésének ez a címe: *Mindenki lépik egyet*; s a szerző megjegyzi: »Már a cím is mutatja, hogy Erdélybe vezetem olvasóimat.«

a 448b. lapon a mult idő 3. személye ikes: *lepek*, azaz lépék ő, rime: *ültepék*). Azután csak Faludiból és Barótiból idéz a NySz. *lép* és *lépj* alakot (de Faludinál még *bé-lépik* is van többször), továbbá Faludiból ilyen 1. személyt: *ellépek*, és PPBl. szótárából »regredior: *visszalépek*«, Barótiból: *lépjek*.* — Révai természetesen ikesnek mondja az uralkodó régi használat szerint (Gram. 919), ellenben Beregszászi már az újabb használatot követve megállapítja, hogy iktelen (Diss. 77). Hogy miért lett iktelenné, bajos megmondani, talán a *hág, jár, kél*-féle igék példáját követte.

rogy-ik régente úgy látszik szintén általánosan ikes volt (vö. NySz. és Kr.) és sok vidéken ma is ikes, pl. Alsó-Fehér m., Érmellék, Mohács, Komárom vid.; a komáromi Jókai mindig így írja s néha más újabb írók is (pl. »térdre *rogyik*, földre borul« Györy Vilmos).

pök-ik-ből lett a mai *pök* és *köp* ige; egész a 17. századig a NySz. szerint rendszeren ilyen ikes formákat használtak: *pökik*, *pöken-dik*, *pöknek* (3. szem.), *pököm* (tárgyatlan), így MA. szótárában *alá-pököm*, *red-pököm*, s még egy 18. századi székely forrásban: »had *pökjem* először« (1700—50. Csiksomlyói miszt. 80); de egy iktelen adatot már a 16. századból idéz a NySz.: *pökz* azaz *pöksz* (Decsi: Adagia); evvel egykorú adat: Mikor vmely tiszta emberre *pökénd* az ilyen ember, mosódjék meg az (Kár. Bibl. III. Móz. 15:8; így MA. Bibl. is); s a 17. sz.-ban Ozeglédi írja: »Megh pirul mikor Attya ortzájára *pök*«; — több vidéken, kivált erdélyi nyelvjárásokban, maiglan ikes maradt: *köpik* Dész (Nyr. 22:478), Alsó-Fehér m. (25:349), Halmágy (NyK. 31:390), *töpik* Székelyf., *pökik* Székessz. (de iktelen a gyakorítója: *pököd*, Gondán F. értesítése).

küzd — ez az ige régi emlékeinkben néha így van írva: *küszödik*, tehát *küszödik* v. *küszödik*, s ez époly mellékalakja a *küszködik* ige-nek, mint pl. *emelődik*: *emelkedik*, *verődik*: *verekedik* stb. — a *küszödik* ige már kódexeink korában előkerül összevonva *küsz(ö)dik*, *küzdik* alakban, így PeerC. 319, később aztán mindig így, még 19. századi íróknál is, pl. Kevély nép, mely *küzdik* majd a félvilággal (Vitk. Munk. 1:179). Vergődöm én és *küzdöm* a szelekkel (Kölcsey: A reményhez). *Megküzdöm* az ördögökkel is (Szigl. Rózsa 120). Talán a szél *küzdik* vele (Erődi B. A balk. népek költ. 34. Olcsó kt.) Ma is ikes a népnyelvben, a székelyeknél (rendszen *küzdik*, *zs*-vel, így Halmágyon is NyK. 31:390), a csángóknál s a palócoknál (*küsgyik* Pintér: Népm. 69. és Gyöngyös vid., Nagy József ért.). A székely Bőjthi Antal is így ragozza gramatikájában (1794): *küzdöm*, *küsdöl*, *küzdik*, ikesnek mondja Révai és Kr., és még CzF.-nál is azt olvassuk: »Némelyek használják -ik nélkül is«. Kétségtelen, hogy csak a 19. században kezdték a mai irodalmi formájában használni, pl. Testhalmok közepett *küzd*, noha élte szakad (Kisf. K. Mohács).

esd-ik régente szintén ikes volt; noha a NySz.-ban nincsen döntő példa, ezt következtethetjük a rokon *esik* (NySz.), *esedezik*, *esde-*

* Calepinusban ez van: »grandigro: nagyokat *lépöm*«; aki Calepinust földolgozta a NySz. számára, hibásan erre javította: nagyokat *lépök*.

kik, esdeklik, esenkedik igeformákból s abból, hogy még a 19. századi írók is így élnek vele: Térdin *esdik* a kis angyal (Kisf. K. Karácsonéj). Istennek *esdik* (Czuczor Költ. 1:186). *Esdem* (Arany: TSz. 12:72). De a 19. század irodalmában lassankint az iktelen *esd* alak állapotott meg.

A következők a mai köznyelvben s az irodalomban is rendszeren *ikesek*, de egyes íróknál — kivált költőknél — s egyes nyelvjárásokban iktelenné válnak (s ez jórészt már az *ikes* ragozás megzavarodásának következménye):

bujik, búvik h. *buj* már Pázm. Nyr. 3:453; füledben ha vmi féreg *buy* 1663. (OrvK. 25); *búvok, búvusz, búv* GKat. CorpGram. 301; így ma néhol Somogyban, *bú* Debr. stb. Gyorsan *elbú* a kunyhó tövébe (Erdélyi: Cigánylakai). Párnájába *bébú*, hjába (Gyulai: A gonosz mostoha).

nyíl h. *nyíl* már a NySz.-ban (egy idézet versből, egy prózából); *nyíl* az ablak (Gyöngyösi); — a 18. sz. végétől versben gyakran s néha költői prózában: *nyíl meg* (Kármán: Fanni; uo. ezek is: *vál, eltűn, sarjaz!*). Szállj királyi sasként égi pályán, szárnyaidnak *nyíl* szokatlan út (Kölcsey: Genius száll). Virulva *nyíl* fel egy bájos éden előttem itt (Bajza 1:99). Ezer ajk *nyíl* panaszra és keservre (Tompá 1:47). Hőst, kinek nagy pálya *nyíl*, láthatatlan éri *nyíl* (Szász K. Ford. 260). Hol a két rév a mélybe *nyíl* (Jánosi: Enoch Arden 31; így pl. még Erd. Népd. 2:381). *Kinyíl* az ajtó, Somogy és Szabolcs m.

múlik h. *múl* (tárgyas használatban már láttuk a *múl* alakot: *förlűmúl vkit*: Elmulj kedvem (Kaz. Levelei 1:18). Míg haragja *múl*, kérlek, ne lépj elébe (Shak.¹ 2:199). Így: *múl* Vajda: Kisebb költ. 99. Erd. Népd. 1:312, 326. Pápa vid. (l. Beke: Páp. nyj. 17), Szombathely vid., Somogy m.

vál h. *vál* már NySz., de többnyire csak versekben (pl. kuruc versből, l. a Szólások közt, továbbá a 18. századból; de rendszeren *válom, válol, válik*); azután Kárm. Fanni; károdra *vál* Kisf. K. A kísértet; becsületére *vál*, Arany Hátr. Pr. 430; a legjobb ip és vő *vál* belőlük, Arany Lev. 1:97; *elvál*, *szétvál* a palócoknál, Csanád m. stb. (Igyá pajtás, igyá má, jobb egészségedre *vá!* Pestm. hévizgyörki asszonytól hallottam 1884.)

tűnik h. *tűn*: *eltűn* Kárm. F. S a kis levélke tűn szemembe (Kaz. L. 7:53). Tűn elé (Kisf. K. Budai harc.). Az öröm színe hamar *eltűn* (Szász K. Ford. 86). — Vő. még *megszűn-e?* Arany: MO. 1:105. — és *megcsűnik* helyett *megcsűn* Nyr. 6:467.

bán h. *bán*: Keményen *bán* velem a szerencse Fal. 831. — *szokik* h. *szok* is van sok vidéken, pl. Pápa vid., Kisújszállás (itt *lakik* h. is *lak*; a *szokik* és *szok* különbségéről l. alább). — *tel*, a moldvai csángóknál (l. még alább), *betel* Shak.¹ 13:181. *kitel* Nyr. 7:519. — Legmesszebb mennek azok a verselők, akik *tör*ik helyett is a *tör* alakot használják: Amidőn az új fazék *eltör* s kiloccsan

a bor (Ungv. Tóth L. Vers. 175). Előbb még a nyomor gyötör meg, . . . szegény szív darabonként tör meg (BSzemle 75:278).

Néha itt is — mint az előbbi szakaszban — avval az érdekes fejlődéssel találkozunk, hogy különbséget tesznek az ikes és az iktelen alak jelentése közt. Nagyon el van terjedve a népnyelvben a *szokik* 'consuescit' és a *szok* 'solet' megkülönböztetése: azt mondják, hogy *hozzászokik* vki vmihez, *elszokik* vmitől, ellenben *szok* e h. *szokott*, pl. a kocsmába szok járni stb. (Már a Muzáronban, Élet és Lit. 4:27. írja Nemesapáti Kis Sám.: »A köz ítélet senkit annyira nem szok érdekelni, mint vmely költőt«; a szerkesztő megfőlkialtójelezi. Így Aranynál is: »Mint seb ütésekor nem, azután *szok* fájni«. BH.) — Békésben azt mondják: majd *elvál*ik v. *megvál*ik a dolog; ellenben: vmi *szétvál*, *elvál* vmi vmitől. Székesfehérváron is (Gondán F. ért.): az ember *elvál* vkitől, de: majd *elváll*ik a dolog; ugyanott a baj *elmull*ik, de az idő nemcsak *mull*ik, hanem *múl* is; a gyerekek *bán* és *bán*ik az anyja, de csak *elbán*ik, nem *elbán* vele; *kitell*ik attul, de *kité*tüle (itt mintha pusztán a hangtani helyzet adna okot a megkülönböztetésre).

Nevezetes az *esik* és *es* ige esete. Ma azt mondjuk: *esik* az *esső* (s így írjuk: *esik* az *eső*), de több vidéken azt mondják *és* v. *es* az *esső*, kivált a székelyek s a moldvai csángók (Csikban s Moldvában *ess*, Nyr. 10:90, 30:114), de Zilahon is *és* (27:546); Arany János a gyermekversben idézi: »*Es' eső, es', es'* (= *esik*)...« (Nyr. 9:186 és Hátr. Próz. 389). Ez azonban nem újabban vált iktelenné, hanem eredetileg így mondták (l. NySz., így még Csokonainál, Az esztendő négy szakasza), még pedig csakis az esőre vonatkoztatva; más tárgyakról csak kivételesen fordul elő, hamis analógiából, pl. Zrinyinél 1:80: az nagy ég *le és*; állhatatosan az félelem nem *és*.*

Többtagú igeik is néha iktelenné váltak. Láttuk már (a VII. szakaszban), hogy régebben azt mondták: *ebéd*lik, *vacsorá*lik, *lakol*lik, *tündök*lik, *bujdok*lik stb., ma pedig így beszélünk: *ebédel*, *vacsorál*, *lakol*, *tündököl*, *bujdokol*. A régi nyelvben mindig ikes a *térdepl*ik ige, ma azt mondjuk: *térdepel*. *Békél*lik a régiek-nél mindig ikes, ma *megbékél* az ember (*megbékül* anal.; Alsó-

* Némelyek szerint az *esső* nem is az *esik* ige származéka, hanem egészen más eredetű s az *es* v. *és* belőle van csak elvonva (vö. Munkácsi: Árja és kauk. elemek).

Fehér m. ma is *békéllik*, Nyr. 25:349, Gyöngyösinél már iktelen: *békélj* kezéhez, Palinodia 74. vsz.) Régente *szököllek*, *szökellik*, ma *szökell*. — A *tenyészik*, *enyészik* (l. IX. szak.) az újabb irodalomban szintén sokszor iktelen. *Széled*, *elszéled* ma állandóan iktelen, a régiek (Heltai, Zrinyi, Gyöngyösi, MA.) így írják: *el-széledik*, *elszélhédik* (*elszelhedem*: dissipor MA.). *Megjelenik* helyett a 19. században igen sokszor: *megjelen* (vö. a X. szakasz végét). *Sarjazik* h. néha *sarjaz* (így már Kárm. Fanni).

SIMONYI ZSIGMOND.

IGEALAKOK A HELYNEVEKBEN.

Ez a tárgy a jelentéstan körébe vág, még pedig az alaki jelentéstanba. Az alaki jelentés szempontjából a szókat két főcsoportra szokták osztani: igékre és névszókra. A kettő között az a különbség, hogy az ige valami történő, haladó, változó, mulékony dolgot, cselekvést v. állapotot jelent, a névszó ellenben valami állandó, megmaradó képzetet fejez ki. Igaz ugyan, hogy a világon minden változik, de a fogalom lehet állandó. De ez nem volt mindig így. A nyelvfilozófia szerint az ősember előtt nem volt különbség szó és szó közt; a nyelv szavai eleinte egész mondatot értek s ennél fogva inkább igék voltak, mint névszók, mert az ige alkalmasabb erre a szerepre.* Később azonban szétvált a két főcsoport, az állítmány és alany fogalma vagyis az ige és névszó, és mindegyik külön fejlődött tovább. Hogy az egész mondatot érő igéből hogyan lehetett névszó, arra a magyar nyelvben is találunk példákat: *ehetnékje van*; az erdélyi vér nem *adomért* szolgál (Mikes); abban a *hiszemben* volt; *találomra* mondom.**

A névszóul használt ragos igealakok számát mindazonáltal nem lehet nagynak mondani, főképp az irodalmi nyelvben. A népnyelvben már sokkal gyakrabban találkozunk velük, különösen a gúnynevekben, mint már a Nyrben többször említve volt. De más népies kifejezésekben is találunk példákat. Én ezúttal a népi helynevekben előfordulókat állítottam össze a Nyr. 32 kötetének közlései alapján.

Jelentő mód, jelen, egyes szám, 1. személy. Alanyi ragozás: Ások? (nádas) 5:239. Vas-adok? (legelő) 5:288. — Tárgyas r. Bánom (szántóföld; megbánták akik házjárandóság fejében elfo-

* Mások más nézetet vannak, pl. legújabbán Wundt.

** L. Simonyi Zs. Névszóul használt igealakok, Nyr. 1878.

gadták) 1:384. U. a. (szántóföld) 2:95. U. a. (csárda) 6:239. U. a. (kert) 10:144. U. a. (szőlő) 29:542. Jelzővel: Belső Bánom, Külső Bánom (szőlők) 1:428., 4:335. Főnévvel összetéve: Bánomkert (szőlőskert) 1:230. Bánomhíd 6:239. Bánomhegy 28:191. — Értem (víz) 1:385. Ebben a ceglédi adatban az *ért* ige 1. személyét láthatjuk, mert a közlő megjegyzése szerint: »18. századi iratokban mindig *Értöm*.» Értemplapos (rét, kaszáló), Értemhalom uo. — Unom (szőlő; silány termésű, unni kezdik) 3:45. Unomhegy (szőlő) 1:426., 5:480. — Ütömpataka 25:381.

A 2. személy csak ható igéből fordul elő egyszer: Míglakhacc (városrész; a. m. meddig lakhatsz ott? míg a víz ki nem önt) 10:144.

3. személy. Alanyi ragozás. Gyűr (rét), Acsád gyűr 5:287. Begyűr (dűlő; Fajszról) 7:336. Muszáj 9:383. U. a. (az árendás azt mondta, hogy abba a földbe muszáj dohányt ültetni) 12:191. Rávágy 9:383. Tekereg (szántó) 9:527. Vigomvár-on a csárdában vigan várták a dohánycsempészeket 26:143. (nép-etim.?)

Van még három különös adat: Töltszék, Úsz-Falu, Úsz-Salgó (helységnevek Sáros megyében) 3:239. Ezek azért különösek, mert az igetőnek más szóval való összetétele ellenkezik a magyar nyelv szokásával. Az első bizonyosan nem is ide tartozik, mert előtagja nem igető, hanem melléknév (telt szék, tele szék), hanem a másik kettőt nem tudom megmagyarázni.

Érdekesek a következő alakok: Csali (csárda) 10:144. Becsali (u. a.) 3:45., 6:239. Laki [?] (legelő) 5:287. Lesi (veteményes és szőlős kert) 9:96. U. a. (gyümölcsös) 29:542. Lebuki (völgy, meredekségéről) 2:142. Nyargali (erdő, Szegedi adat) 2:95. Az a kérdés, mi ezeknek végén az *i*? Lehetne őket tárgyas ragozástú alakoknak minősíteni s akkor az *i* a magashangú igéből a mélyhangúakra is áterjedt 3. személyrag volna. Az egyetlen magashangú alak (Lesi), úgy látszik, csakugyan a tárgyas ragozáshoz tartozik. De a többivel szemben fölmerülhet az a kérdés, hogy csakis olyan vidékeken ismeretesek-e, ahol a mélyhangú igéket a tárgyas ragozás 3. személyében a magashangúak mintájára *-i*-vel ragozzák. E magyarázatnak útjában áll a Lebuki név is, mint tárgyatlan ikes ige származéka. Valószínűbb magyarázat talán, hogy az *-i* ezekben a helynevekben képző. (Vö. TMNy.)

Múlt idő. Mindössze egy, tárgyas ragozástú alakot találtam: Ebgondóta (hogy t. i. felosztják; veteményes föld és aklok) 1:428.

A jövő időre is csak egy adat van: Ha-lesz 9:383.

Főlszóltó mód egyes 2. személye. Alanyi ragozás: Billencs köze (Billencs valami embernek a csúfneve lehet) 16:240. Cserencs (rét; alapszava *csörrent*?) 5:239. Rikkancs (szőlőhegy) 9:143. — Tagadó szóval is előfordul: Ne szűr 3:45. Ne szűrj hegy 2:95. Elül igekötővel: Betekincs (mulató kert) 2:186. Lemess (helységnév Sáros megyében) 3:239. Hátralévő igekötővel: Kej-föl hegy (szőlőhegy) 2:95. Szájlehegy (Bakony része)

26:47. — Tárgyas ragozás: Muta hegy (rövidítve ebből: mutatd?) 16:288. Hammög (dűlő; hagyd meg) 10:192., 31:119.

-i melléknévképzővel egy alanyi és egy tárgyas ragozású alak: Betekintsi csárda 5:287. Nekeresdi csárda 5:239.

A föltétes módra egy adatot találtam, egész óhajtó mondat lett névszóvá: Bárnevóna (ucca) 10:96. A helységnévtár szerint két pusztá is van Bárnevolna nevű, Vas és Sopron m.

NAGY JÓZSEF.

A MAGYAR IDŐVONZAT.

Kalmár úr a Nyr. 1904. nov. számában a magyar cons. temp.-ről közölt egy cikket, melyben a következő meggyőződésre jut:

»A mondat, észrevevést, akarást jelentő szók után az egyidejű mellékmondat (legtöbbször tárgyi s rendesen *hogy*-os kötőszós mondat) igéjének mindíg a jelen időben kell maradnia; a melléknévi igenévnek pedig bármely ige mellett csak a »jelen«, folyó alakja fejezi ki az egyidejűséget. — Ez ugyan csekély körű illeszkedés, de mégis időilleszkedés.«

Kénytelen vagyok kijelenteni, hogy engem Kalmár okai nem győztek meg, mert egyrészt Kalmár eljárását a szabály levezetésében nem tartom helyesnek, másrészt szabálya ellenkezik a consecutióról alkotott felfogással, sőt magukkal a nyelvi tényekkel. Ha e kétségeimet eloszlatja, kész és hódoló híve leszek.

Csak melleleg jegyzem meg, nem tartom helyesnek, hogy fordításból vonta le szabályát. Szitnyainál (Tanulmányok) olvastam egy jó gondolatot, mely a fordítást szállított vízhez hasonlítja: soha sincs oly üdítő hatása, mintha magából a forrásból iszunk. Nem utolsó gondolat! Lehet valaki akármilyen magyaros fordító, kristálytisztá magyarsággal fordítani nem igen tud, mert az idegen minta és szerkezet már befolyásolja. De fölösleges is fordításhoz folyamodnunk! Irodalmunk eléggé gazdag ahhoz, hogy benne ily kérdésekre a feleletet megtaláljuk. Azt mondja, hogy »már régen jegyezte imitt-amott a példákat az időilleszkedésre, de most egy könyvből oly bőségesen nyújthat rá példát, hogy teljesen fölösleges régi elszórt helyekről vett példáit előkeresnie.« Én három könyvet böngésztem időilleszkedés szempontjából, melyek éppen kezem ügyében voltak, és pedig: Jókaitól Az élet komédiásai-t,* Milyenek a nők-et** és Jósikától A szegedi boszorkányok-at;*** de mondhatom, mindegyikből bőséges példát lehetne felhozni az időilleszkedésre. Ha pedig a hármat összefoglalnók, példatárt állíthatnánk össze.

De ez még hagyján! Hanem az az eljárás, mellyel Kalmár cikkelyét megírta — elfogultságra vall. Kalmár ugyanis

* A későbbi idézések alkalmával csak J. É. K.-val jelzem. —

** J. M. N. — *** Jós. Sz. B.

az elkövetett hibák alapján akarja meghatározni a magyar cons. temp. meglétét, csak hogy egyes példák jó vagy rossz voltának megítélésében erősen meglátszik, hogy nem tisztán helyes nyelvérzékére támaszkodik, hanem saját bebizonyítandó szabályát veszi zsinórmértékül, már pedig ez circulus vitiosus. Különösen látszik ez a köv. példa magyarázatánál:

»Vinicius és Ligia észre is vette azonnal, hogy [Péter] haja teljesen fehér lett, hogy termete meghajlott, és gondtól barázdált arca bizonyosságot tett (? tesz?) arról, mikép szenvedett szegény az áldozatokkal, kiket Nero dűhe és örült kegyetlensége tönkre tett.« A magyarázat hozzá a következő: »Most már nincs áldozat, tehát csak szenvedett velük az áldozat idején; [értsd: a szenvedett jó, mert előidejű!] a bizonyoságtétel lehet az »észre vette« párja, vagyis a szerző szava és ekkor helyes, de ha az is az észrevétel tárgya, akkor rossz, mert egyidejű s ennél fogva jelen kellene: bizonyosságot tesz.«

Ime azt akarja K. bebizonyítani, hogy az »észrevevés« tárgyi mondatában az egyidejűség kifejezésére jelen áll, és mégis azzal okolja meg a »bizonyosságot tett« helytelenségét, mert egyidejű a főmondatával, tehát »jelen« kellene. Ez nem egyéb, mint a bebizonyítandó szabállyal való bizonyítás: circulus vitiosus.

Hasonlóképen csak az elfogult nyelvérzék minősítheti helytelennek a következő szerkezeteket:

Ah, te »haragvó Ares!« Miért nem jöttél Beneventumba? Azt mondták beteg voltál és arcod csakugyan megváltozott (1:283). [»Azt mondták beteg vagy«-nak inkább az az értelme, hogy a »haragvó Ares« még akkor is beteg volt, mikor a kérdezője megszólította. Pedig akkor már nem volt az!] — A ligetben nem tudtam hogy ő volt az, a ki velem beszélt (1:299). — Ligia nagyon jól észrevette, mi ment Viniciusban végbe, mint küzdött magával, miképp lázadt föl egész természete a tanítás ellen (1:254). — S mikor most észrevette, hogy lelke mélyén más érzelmek és vágyak kezdtek támadni, nagy aggodalom és félelem fogta el (1:249). — A görög érezte, mily nagyon nehéz volt az erszény és újra fölbátorodott (1:199). — Nero érezte, hogy a többieket mind önzés vezette, mikor verseit oly túlságosan magasztalták (2:135). — Mind a ketten végtelenül boldogok valának ebben a pillanatban, mivel érezték, hogy nem csupán szerelmők, hanem egy fensőbb hatalom is édes, fölbonthatatlan kötelékkel fűzte őket együvé (2:34). — Petronius elbámult, mikor látta, hogy Vinicius arcán mindig nagyobb nyugalom, sőt sajátosságos vidámság mutatkozott (2:226). — E szavak nagy nyugtalanságba ejtették Petroniust, mivel úgy tetszett, hogy egyenest Ligiára vonatkoztak (2:136). — Vinicius a kapu előtt állva maradt és várt, míg az elítélteket kivезették.

Ezekből a példák közül láthatjuk, hogy K. elfogultan dolgozott, szabályához tehát kétség fér. De tekintsünk egy kissé tüzetesebben körül, vajjon csakugyan alkalmazhatjuk-e K. szabályát!

Ha valaki elfogulatlanul vizsgálódik azon időkről, melyek a mondást, észrevezést stb. jelentő igék mellett a mellékmondatban előfordulnak, bizony be kell vallania, hogy számos helyes nyelvi szerkezet áll eléje, panaszt emelve Kalmár szabálya ellen, mely helyességüket meggyanúsította, létjogosultságukat kétségbe vonta. Számos ily nyelvi szerkezetet találtam én is, részint a fent idéztem művekben, részint mások ajkáról ellesve, részint saját vizsgálódásom alapján. Ez utóbbi két csoportba csakis azokat vettem fel, melyeknek helyességéről bárki is meggyőződhetik. Ime a példák:

Vegyük fel egy bűnügyi vizsgálatot:

Elnök: Ki látta azt a tanúk közül, hogy Bús Ferenc ellopta Bálint István pénzét?

Tanú: Én láttam, hogy ellopta.

Elnök: Mondja el tüzetesen, mit látott!

Tanú: Tüzetesen elmondani nem tudom. Én csak azt láttam, hogy Bús elővett a kabátja alól egy álkulcsot, kinyitotta vele a lakatot és magához vette a pénzt.

Elnök: Hallani nem hallott semmit?

Tanú: De igen! Azt hallottam, hogy Bús, mielőtt bejött volna a szobába, egy emberrel beszélgetett, de hogy ki volt az, a sötétség miatt nem tudtam meghatározni.

Elnök: Milyen pénzt vett ki Bús?

Tanú: Azt láttam, hogy papírpénz is volt közte. De ércpénznek is kellett közte lenni, mert hallottam, hogy mikor az egyik véletlenül leesett, nagyon zörgött.

Elnök: Mást nem vett észre?

Tanú: Sokat nem. Csak azt (vettem észre), hogy mikor Bús kinyitotta a lakatot, megsértette a jobb kezét.

De ebből elég! Efajta dolgot bárki eleget olvashat az újságok hasábjain. Vegyük más példákat!

X. úr elég ridegen hívott meg magához. Az volt rá a felelettem, hogy nem mentem el hozzá! — Katalint a nagyherceg egész kocsijáig kísérte: ott is látta mindenki, hogy Katalin megszorította vőlegénye kezét (J. M. N. 18.). — Hanem egy dolgot csak az avatottak ismertek a szelence felől. Azt, hogyha valaki a hüvelykujjával a cárnő arcképén levő mozaik-éremjelt megnyomta, a szelence födele jobbról balra is csavarható lett, s akkor a felső fedél egy második fedélre nyílt, amelyben vékony kis papírszeletkék voltak, elrejtve, kicsiny gömbökké összegöngyölítve, s míg a távolról néző azt hívte, hogy most a kézről-kézre járó szelencéből ez és amaz főúr és hercegasszony három újja egy adag szellem-élesztő port csiptetett fel [és a hívé, alá van rendelve], ugyanakkor egyikét azon kis papír-galacsinoknak vette magához, miket minden reggel a főkancellár oda szokott rejteni, amikben utasítások voltak adva [és megint mind az 'ismerték'-hez tartozik!] felfedezések téve a vele

egyetértő szövetségeseknek (J. M. N. 25.). [Nem mondhatjuk, hogy a mellékmondatokban foglalt cselekvések előidejűek, mert akik ismerték a szelence titkát, azoknak a megismerés után is adott utasításokat a szelence!] — Egy napon Daskoff hercegnő arra a meglepetésre jutott, hogy amint Katalinhoz belépett, a nagyhercegnő dalolt. (J. M. N. 39.). — Azt álmodtam, hogy ez a kastély égett. (J. M. N. 188.). — Hogy Mária Terézia milyen ügyesen tudott a magyarokkal bántani, ezt a pozsonyi beszéde is elárulta. — Láttad, hogy a kőműves hogyan zuhant le a háztetőről? — Láttuk, hogy a vadász meglőtte a nyulat. — Ne tagadjatok semmit! Saját füleimmel hallottam, mit beszéltek. — (Leon) tapasztalható, hogy mindenütt szerették csupa jót várta tőle (J. É. K. 7:110). [Pedig még mindig szerették és még mindig jót vártak tőle.] — Voltaképen sejtelve sem volt, hogy a gorombáskodás éppen Rafaela és Livia ellen volt intézve (J. É. K. 2:58). [Pedig még meg sem jelent a lapban a gorombáskodás.] — Hogy ajkával mit beszélt, az titok, hanem hogy a szemeivel mit beszélt, azt érthette, aki rávigyázott (J. É. K. 2:115). — [A vendég valami ismeretlen ételt eszik.] Ez kenguru-kivonat-leves; magyaráza a hercegnő hűledező vendégének, ki azt képzeli e szónál hogy a kenguru még húskivonat korában is megtartotta ugrási tehetségét (J. É. K. 1:144). — Feltűnő volt madame corysande előtt, hogy az evezősök is mind nőcselédek voltak (J. É. K. 1:158). — Térjünk most Ágotához és Reginához vissza. Láttuk, hogy ezek lovagjaik nyergén foglaltak helyet, míg Matyi és Marci más irányban, valami előre elhatározott légyott felé siettek a szekérből kifogott lovakkal (Jós. Sz. B. 1:153). — Úgy látszott, hogy a férfiak azonnal felfogták a csel szerencsés eszméjét (Jós. Sz. B. 1:155). — Mindenből látszott, hogy a makacs, szigorú férfiú a kétségbeeséssel küzdött és maga közel volt az örültséghez (Jós. Sz. B. 1:81). — Mindkettőn látszott, hogy a vigasz, melyet szemeikbe e szép öreg megjelenése csöpögtetett, nem volt hatás nélkül (Jós. Sz. B. 1:110). — Észrevette (a királyné), hogy mihelyt a Bécsbe-menetelt említette, az ifjú komoly vonásain egy sugára az örömnak villant át (Jós. Sz. B. 2:21). — Úgy tetszett e pillanatban, legalább a boszorkányok azt hitték látni, hogy szemközt velők a fal megnyílt s egy tekintetet engedett a pokolba (Jós. Sz. B. 2:98). — Látszott hogy az ördögnek személyes megjelenése óta e setét házban egészen más szemmel nézték a jöttet, ki most úgy tűnt föl előttük, mint valami boszorkányfőnök (Jós. Sz. B. 2:100).

De nem folytatom tovább a példák felsorolását. Ha a példák helyesek, megdől K. azon állítása, hogy a tárgyi mellékmondatban »az egyidejű mellékmondat igéjének mindig jelen időben kell maradnia«; és így megdől a magyar cons. temporum. Különben is, ha az egyidejűséget mindig a jelen idő, az előidejűséget pedig mindig a múlt idő fejezné is ki, még akkor is

Tamás volnék a magyar consecutio temp. meglétében, mert én nem tudom megérteni, hogy cons. temporum-ról lehessen szó ott, hol a mellékmondat igéje a főmondat igéjének bármely változása mellett megtartja ugyanazon alakját, mely a mellékmondatban, *ennek függővétele előtt is* megvolt.

(Pannonhalma, 1905. jan. 2.)

KOMONCZY GÁSPÁR.

AZ IDEGEN SZÓK ÍRÁSA A NÉMETBEN.*

Az idegen szók írása néhány hónap óta a német napi sajtóban s a szakfolyóiratokban meglehetősen élénk megbeszélés tárgya. Erre azok az értekezletek szolgáltatnak alkalmat, melyeket a német mérnökök egyesületének a hatóságokhoz és a szakegyesületekhez intézett meghívása következtében tartottak Berlinben, a múlt októberben. Ezek a tárgyalások kedvező alkalmat nyújtanak nekünk arra, hogy elmondjuk és megokoljuk a Deutscher Sprachverein folyóiratának a német nyelvbéli idegen szók helyesírásáról való véleményét. Februári számunkban közöltük a Kölnische Zeitungnak egy cikkét, mely ezt a vitás kérdést tárgyalja; ennek következtében igen sok levelet kaptunk, köztük a Technolexikon** szerkesztőségének egy hosszabb cikkét, melyet több újságnak is elküldtek és egyes lapok ki is adtak. Kérjük a t. beküldőket, szíveskedjenek válaszukat a következőkben tudomásul venni!

Röviden emlékeztetjük olvasóinkat, hogy az új német helyesírás a német szövetséges államok és Ausztria képviselőinek 1901 június havában tartott tanácskozásaiából indult ki s hogy a szövetséges kormányok a német szövetség tanács 1902 dec. 18.-i ülésén elfogadták és *A német helyesírás szabályai*-ban s a hozzácsatolt szójegyzékben tették közzé. De tudvalévő, hogy a birodalmi tanácsnak ez a jegyzéke számos szóban kétféle írásmódot enged meg; az ebben való döntést, valamint az új szabályok kiadását az egyes államok kormányára bízták. A kétféle írás legnagyobb részben idegen szókat illet, főképp pedig olyanokat, melyekben a *k*-hang jelölésére a *c* és *k* közt, és a *c*-hang jelölésére a *z* és *c* közt lehet választani: *Accord* és *Akkord*, *Accent* és *Akzent*, *Carrière* és *Karriere*, *Centimeter* és *Zentimeter*, *Circular* és *Zirkular*, *Citrone* és *Zitrone*, *Cölibat* és *Zölibat*, *Cypresse* és *Zypresse*, *Octroi* és *Oktroi* stb.

Ennek az iskolára és a népre egyaránt terhes bizonytalanságnak csakhamar szerencsésen véget vetettek. A két legnagyobb szövetséges állam, Porosz- és Bajorország ugyanis 1903-ban egész határozottan döntött a kétféle írás kérdésében, még pedig alapszámban örömdetes egyöntetűséggel. Mind a két állam különösen a *c*, *k* és *z* írásának

* A Zeitschrift des Allgemeinen Deutschen Sprachvereins c. folyóiratból.

** A német technikusoktól tervezett nagy műszaki lexikon, mely alkalmat adott erre az egész mozgalomra.

kérdésében úgy határozott, hogy kétes esetekben a *k*-hangot *k*-val, a *c*-hangot *z*-vel jelöljük; tehát így kell írni: *Akkord, Akzent, Karriere, Zentimeter, Zirkular, Zitronen, Zölbat, Zypresse*. Ehhez a döntéshez még abban az évben több szövetséges kormány csatlakozott, részint határozott rendelkezéssel, részint hallgatólag, s ma már ezt az egységes írásmódot szinte az egész német birodalomban elfogadták és az iskolákban tanítják. Ott is, ahol egyes kormányok külső okokból még nem rendelkeztek, a döntés csak rövid idő kérdése. Úgy látszik, hogy a német sajtó is szinte kivétel nélkül csatlakozott ehhez az írásmódhoz.

Így aztán végre megteremtődött a rég óhajtott egység. Olyan alkotás ez az egész Németországban elfogadott egységes helyesírás, melyet a még vele járó fogatkozások mellett is az egész nép valami újonnan szerzett nemzeti vagyion és összekötő kapocs gyanánt hálással és örvendve köszöntött. Hadd ismételjük egy társunknak 1903-ban mondott szavait: »Hogy egy ilyen alkotással szemben el kell némulni az egyesek ellenkezésének s hogy a részletekben eltérő egyéni véleménynek el kell hallgatnia, arról német férfiak közt nem is lehet komolyan vitatkozni.«

Hogy már most a német mérnökök egyesülete is fölteszi a kérdést, hogyan kell a németben az idegen szavakat írni s komolyan tanácskoznak is róla, azt csak úgy magyarázhatjuk meg, hogy az 1903-i hivatalos határozatokat igen sokan nem értik meg és nem méltányolják egész jelentőségükben. Az idegen szók írásáról való vitatkozás tulajdonképp erre a két kérdésre való válaszbán sarkallik: A *k*-hangra csupán csak a *k*-t használjuk-e, vagy meghagyjuk a *c*-t is? A *z*-hang jelölésére a *z* mellett megengedhető-e a *c* is? A többek közt arra is rámutatnak, hogy a hivatalos szójegyzékben nincs meg minden idegen szó, és a Technolexikon szerkesztősege azt hangoztatja, hogy a helyesírás megállapításával figyelembe kell venni azokat az újabb idegen szokat is, melyek a hivatalos szójegyzékben nincsenek meg. Mind a két dolgot elismerjük. De a hivatalos szójegyzékben annyi mindenféle idegen szó van — a népiskolák, sőt a középiskolák képviselői sokallották is nagyon — hogy az írás alapelveire nézve jóformán semmi kétséget se hagynak. És a legnagyobb nyomatékkal kell ráutalniunk, hogy az 1903-i hivatalos helyesírás a leghatározottabban kimondja a *k*-nak a *k*-hangra, a *z*-nek a *c*-hangra való általános használatát. Ezt az elvet alig lehetne nagyobb nyomatékkal kifejezni, mint ahogy a szójegyzék teszi, t. i. szigorúan megszabott szóalakokkal mint *Akzent, Akzise, Konzept, Zirkumflex, Zölbat, Zyklus* stb. És aki egyáltalában a hivatalos írásmód alapján áll, annak itt egészen biztos támasztéka van s minden ilyen szót, akár régiebb, akár újabb, akár görög, latin v. egyéb eredetű, csupán csak *k*-val és *z*-vel kell írnia. Azok a kivételek (9 szó), melyeket a hiv. helyesírás a bennük előforduló idegen hangok vagy hangjelölések, vagy esetleg a hasonló hangzású szóktól való megkülönböztetés miatt *C* alatt meghagyott (*Café, Canaille, Cello, Coiffeur, Coupé, Coupon, Cour, Courage, Cousin*), ezek a kivételek erősítik

meg csak igazán a *k* és *z* világosan kifejezett és kétségtelen uralmát az egységes német helyesírásban.

Az egyik hozzánk érkezett cikk megelőgszik annak a kijelentésével, »hogy pl. a kémiai nevek írásában lehetetlen a hivatalos útmutatást követni« anélkül, hogy egyetlen egy példával is megokolná ezt az állítást. Itt természetesen minden alap hiányzik a kölcsönös meggyőzésre. De amiket a többi beküldött cikkek felsorolnak, azokra nézve a hivatalos szabályok semmi kétséget se hagynak. Ezek irányadása szerint azt kell írni: *Zitrat* és *Zitral*, *kalziniern* és *Kalzium*, *Azetylen* és *Azeton*, *Japok* stb.* Azt a sokszor emlegetett ijesztő szót, az *Acipiperazint* is bátran lehet *Azipiperazin*-nak írni, bárha két egyforma hangzású de más-más eredetű tagja van (*aci acidum*-ból, *azi Azot*-ból származik).

Az egyik közlemény következő részét azonban nem lehet hallgatással mellőznünk: »A fonétikus írás kérdésénél (a gyűlés tanácskozásain) tekintetbe kellett volna venni a *ph*, *rh*, *th*, *ti* betűcsoportokat is, melyek helyett egyesek *f*-et, *r*-et, *t*-t, *z*-t írnak, pl. *Fantasia*, *Nafta*, *Akzie*, *Nazion*; hasonlóképp az *y*-t is, mint *Crystall*, (*Kristall*), *Syrup* (*Sirup*), *Cylinder* (*Cilinder*).« Ez a mondat, melyet egyes lapok minden megjegyzés és kritika nélkül kiadtak, nagyon alkalmas arra, hogy megzavarja, sőt félre is vezesse azokat, akik a helyesírást kevésbé ismerik. Az itt elsorolt szavak közül egyetlen egyre se hágy a hivatalos szójegyzék semmi kétséget. Megvan benne valamennyi, és pedig egész határozott formában: *Phantasie*, *Naphtha*, *Aktie*, *Nation*, *Kristall*, *Sirup*, *Zylinder*. Ha egyesek másképp írják, hát ez az ő külön kedvtelésük, melyet természetesen semmiféle törvényes rendelkezés sem zavar. De itt az a kérdés, mennyiben lehet a hivatalos szójegyzék az idegen szók írásának alapja és éppen ezekre a szókra nézve nem lehet semmi bizonytalanság.

Alapjában tehát az 1903.-i hiv. jegyzék az idegen szók írását teljesen szabályozza. Csak arról van már most szó, hogy elfogadjuk és követjük-e a törvényeit. Ebben a tekintetben a német mérnökök egyesületének tanácskozásai igen elszomorító képet nyújtanak. »A tanácskozáson három irány érvényesült: az egyik a régibb tudományos és nemzetközi írásmódért küzdött, a másik a népies és a kiejtéshez hívebb új helyesírás lehető alkalmazásáért, és a harmadik egészen el akarja választani a tudósoknak szánt helyesírást a nagy közönségnek szánt írásmódtól«. Ez az igazi német visszavonás, legszebb virágjában. Mindent akarnak, csak azt nem, hogy határozottan csatlakozzanak a hosszú fáradozás és évtizedes munka után elért egységes német helyesíráshoz, jóllehet megad mindent, amire csak szükségünk van, föltéve, hogy nem a »lehető alkalmazás«-ra törekszünk, hanem elismerjük kétségtelen uralmát.

His ugyan hogy gondolják a »nemzetközi« írásmód szószólói és

* A közleményekben említett néhány más szó (*Khan* v. *Chan*, *Khe-dive* v. *Chidŭ* s hasonló) helyesírásáról való döntésre a természettudományi és technikai szakemberek gyűlése aligha illetékes bíróság.

a »teljes szétválasztás« emberei az ifjúság tanulását és tanítását? Ifjúságunk mostantól kezdve az 1903.-i helyesírást tanulja minden iskolában. Vajjon talán a reálgimnázium végzett növendéke a latin mellé később még görögül is megtanuljon, hogy a »régibb tudományos v. nemzetközi« írásmódot eredményesen elsajátíthassa, hogyha pl. a kémianak akarja magát szentelni? Mi lesz végül a reáliskolai tanulókkal, kik a latinhoz, göröghöz annyit értenek, mint a hajdú a harangöntéshez?

De végre is mire jó ez az egész mozgalom, mire jó ez a valóban tárgytalan vitatkozás az idegen szók írásáról? A Technolexikon közleménye mindjárt az elején azt mondja: »A legnagyobb nehézségek (az idegen szók írásában) főképp a technikai és természettudományi munkák tárgymutatójának és természettudományi meg technikai szótáraknak szerkesztésénél merülnek föl.« Ezeket a nehézségeket kétségkívül elismerjük, de az új egységes helyesírás segítségével könnyen meg is oldhatják. Éppen ehhez a kérdéshez szól a *Kölnische Zeitung* egy cikke (márc. 15. 272. sz.), melyet egy szakfolyóirat szerkesztője, egy gyakorlati tudós írt, akinek magának is kijutott egy ilyen tárgymutatónak az új helyesírás következtében való összeomlásából. A két előző számunk lapszemléjében közöltük kivonatban a rajnai ujság két cikkét, mely a mi álláspontunknak teljesen megfelel, mert a *Kölnische Zeitung* a helyesírás kérdésében már évtizedek óta a tudós világtól is elismert vezető helyet foglal el. Hadd álljon hát itt a legújabb közleménye is jelentéktelen kihagyásokkal:

»Az új helyesírás behozatalát megelőző tanácskozásokon sokszor és tüzetesen megbeszélték, hogy a könyvkereskedésre milyen sok költség és nehézség származik belőle. Kevésbé ismeretes a laikusok előtt, milyen nehéz helyzetbe jut sok tudós, aki olyan nagyobb irodalmi vállalatok élén áll, melyekkel betűsoros szójegyzék jár. Eféle munkákban az eddigi helyesírás megváltoztatása valóságos felfordulást okoz. Előbb úgy írták: *Accent, Carcinom, Cellulose, Chimäre, Cocain, Contact, Cyclus, Cypresse*; most pedig az *Akzent, Karzinom, Zellulose, Schimäre, Kokain, Kontakt, Zyklus, Zypresse*-féle írás a tartalomjegyzékben egészen új sorrendet követel, és ez annál zavaróbb az olvasóra és használóra nézve, mennél jobban hozzászokott hosszú évek gyakorlata folytán a régi formákhoz. A régi rend úgy szólván halomra dől s az új szóalakok megtalálásához számos utalásra van szükségünk (pl. *Chimäre* l. *Schimäre*, *Citronat* l. *Zitronat*, *Cylinder* l. *Zylinder* stb.), hogy a megváltozott jegyzéket biztonsággal használhassuk. Ezek a valóban nagyon érezhető nehézségek könnyen megértetik velünk, hogy az 1903.-i helyesírásban alkalmazott elv, mely szerint a *k*-hangot csak *k*-val és nem *c*-vel, a *c*-hangot csak *z*-vel lehet írni és nem *c*-vel, élénk ellenkezéssel találkozik, mint a német mérnökök egyesületétől összehívott gyűlésén is nyilvánvalóvá lett, s hogy az idegen szók eddigi írásmódjának megtartását, vagy a »tudományos« és népies írás közt való határozott különbségtételt kívánják. Különösen a kémikusoknak van sok kifogásuk. Azt mond-

ják, hogy a kémiai nevek nem követhetik a hivatalos utat-módot az érthetőség komoly veszedelem nélkül és kérdik, hova jutnánk, hogyha az *Azetylen*, *Kalzium* stb. vagy sőt a *Fosfor*, *Fenazetin* és ezekhez hasonlók bejutnának valamelyik folyóirat évi tartalomjegyzékének körülbelül 30.000 szava közé. Az volna a következménye, hogy az előző évfolyamok jegyzéke és az újabbak közt sok tekintetben alig lehetne a kapcsolatot megtalálni stb. Azért a szavak régi rendjének lehető megtartása kényszerítő szükség.

Itt csak egy dolgot nem vettek figyelembe. Bármelyik más szaknak megvannak ugyanazok a nehézségei, mint a kémiának. Nevezetesen megvannak és talán a legnagyobb mértékben a német szótárírás területén. Minden német szótárt úgyszólván egészen újra kell rendezni. És végül gondoljunk az idegen szavak szótárára, p. a körülbelül 100,000 címszóból álló Heyse-féle. Ebben a tekintetben kivételes helyzetre alig tarthat számot bármelyik szak is. Magának a sorok írójának is jól bele kellett kóstolnia a tárgymutató felforgatásának gondjába-bajába, de sohase jutott arra a sivár gondolatra, hogy ezt a valóban kellemetlen munkát elhárítsa magától. Ellenkezőleg már előre azt gondolta, hogy mennél tökéletesebben és mennél határozottabban kiküszöbölik a c-t, annál tisztább és áttekinthetőbb lesz a jegyzék, és annál könnyebb az olvasóra. A tapasztalat igazat adott ennek a felfogásnak. Olvasói közül senki se panaszkodott, hogy az egészen új rendű jegyzékben nem tudnak eligazodni. *Fosfor*-t, *Fenazetin*-t s hasonlókat természetesen nem írtam, mert a hiv. szójegyzék megtartotta a *Phosphor*-t, *Phenazetin*-t, tehát a *ph* helyett való *f* senkit se fog kísérteni, aki helyesírásunk történetét ismeri. A *Fosfor* és *Fenazetin* napja is bizonyára el fog egyszer érkezni, hogyha ma még távol is van. Egyet t. i. nem szabad e kérdéseknél elfelejteni. Régebben magukra hagyták azokat a változásokat, melyek a helyesírást idők folytán érték, később azonban beleszóltak az iskolai hatóságok, de eleinte csekély eredménnyel. Most először vette kezébe a szabályozást a legfelső birodalmi hatóság a szövetséges kormányokkal és az iskolákkal egyetemben, és pedig olyan eredménnyel, amely még a szakembereket is meglepte. Ez az írás, mely most nemcsak az iskolákra, hanem minden német hatóságra is kötelező, jóformán egy szempillantás alatt az egész nemzet műveltjeinek közös kincsévé vált. És a kezdetben megengedett kétféle írásmód kiküszöbölésével mindenki meg van elégedve, mert ezáltal az egységes német íráshoz hatalmas lépéssel közeledtünk.

A kor áramlata — a nép közt és az iskolában egyaránt — világosan és feltartóztatlanul még nagy egyszerűsítésre törekszik; ki akarja küszöbölni a még meglevő következetlenségeket, s mivel tapasztaltuk, milyen símán végbemegy a »felfordulás«, ha a hatóságok és az iskolák egyesülnek, százat tehetünk egy ellen, hogy a későbbi helyesírási tanácskozások még gyökeresebb újításokat fognak behozni, mint az 1901.-i, mert ennek még nem egy tudós aggodalommal és balvéleménnyel számot kellett vetnie. A fölösleges csafarangokhoz, melyek a nyeső ollónak bizonyára áldozatul fognak esni,

tartozik a *ph* és *th*, mely majd helyet ad az *f*-nek és *t*-nek. Hisz már régen kísért a *Fotografie* és *Telegrafie* a *-grafie* és *-graf*-félék egész seregével; a *Fosfor* és *Fenazetin*, *Teater*, *Tema*, és *Teorie*-félékkel nemsokára úgy megbarátkozunk, mint az olaszok a *fosforo*, *teatro* és *amfiteatro*, *tema*, *teoria* stb. formákkal. Minálunk ez természetesen még csak álom, melynek megvalósulására még egy ideig várunk kell. De hogy előbb-utóbb elérkezik, abban nem is lehet kételkednünk.

Az a sokat hangoztatott »teljes különválasztása a tudós és a népies írásnak« valójában csak ábránd és önámítás. Bizzák csak a kivitelét egy tudós gyülekezetre s majd nemsokára kiderül, hogy jó ideig »éljen a *c*, le a *k*-val! éljen a *z*, le a *c*-vel« s más efféle jelszók fognak a tárgyalásokon uralkodni. Az igazi különbségtételnek csak egy módja van, s ez a németes és az idegenszerű írás közt való különbségtétel!*

Nekünk is ez a véleményünk. A *Deutscher Sprachverein* folyóirata is a német írásnak az idegentől való elválasztását pártolja, vagyis teljesen az 1903.-i hivatalos helyesírás alapján áll. Együttal hazafias kötelességének tartja, hogy szembeszálljon mindenféle *nemzetközi* és *tudós* törekvésekkel, melyeknek ha célja nem is, de eredménye minden esetre az, hogy az új helyesírásnak nagy nehezen kiküzdött egységét megzavarják, visszafejlesztik, vagy legalább megcsonkítják. De egyesületünk (a *Deutscher Sprachverein*) körültekintő tagjainak tetszéséről és támogatásáról biztosak lehetünk.*

ADATOK IRODALMI NYELVÜNK SZÓTÁRÁHOZ.**

I.

aki: Az-e még a karácsony, aki volt? Óh, aki még a mi falunkba volt! Szabolcska Mihály: Csendes Dalok (1904.) 11.

ánti: Az ám, verje meg az ánti! Móra F.: Az aranyszörő bárány 59. (Ántikrisztus.)

* A mi egyesületünknek, a Magyar Nyelvtudományi Társaságnak, egyelőre nem volt bátorsága, hogy a régi helyesírással szakítson s az új, egyszerűbb és magyarosabb iskolai helyesíráshoz csatlakozzon, pedig minden elfogulatlan ember ezt várta tőle, ez tekintélyét és népszerűségét is jobban növelte volna!

A *Nyr.* szerk.

** Még egyszer megjegyezzük, hogy amit e rovatban közlünk, azt egyáltalán nem tartjuk mind utánózni valónak, némely kifejezést szerintünk még tréfából se kellene használni (pl. *faxni*, *közigazgat*). Azért közöljük e gyűjtéseket, mert egy részük csakugyan nyereség az irodalomra (ezek vagy csak tájzókul voltak ismereteseek, vagy egyáltalán nem fordulnak elő szótárainkban), más részük legalább jellemzők a mai forrongó irodalmi nyelvre, ismét más részük képzésüknél vagy jelentésüknél fogva a nyelvészt érdeklik. — Egyébiránt buzgó dolgozótársaink bőséges adatait csak válogatva közöljük.

A szerkesztőség.

aprólátó: (A tudomány) mennyi mindent adott a messzelátóban, az aprólátóban [mikroskop]. Pekár Károly, Akadémiai Értesítő 14: 452.

árvadozik: Csodás erődből árvadozz ránk. Szabolcska M.: Csendes Dalok 92.

becsületfoltozás: Alighanem becsületfoltozásban utaznak. Tábori Róbert, Uj Idők X. 1: 583. (= párbajügy.)

belemélázik: Belemélázunk hosszan a lángba. Endrődi Sándor Uj Idők XI. 1: 129.

berlin-hintó: Az úton egy berlin-hintó robogott el. Gárdonyi, Uj Idők XI. 1: 25. (Vö. Széchenyinél: ... hol lehet egész esztendőn át ... jó nehéz berlinnel ... gyorsan haladhatni. Széchenyi: Hirlapi cikkei 2: 322., akad. kiad.)

bizonyozás: Mikor kilépett (a színpadra) ... csendes suttogás fogadta ... amelyből világosan kivehető volt valami bizonyozásféle. Berczik Árpád: A baranyai viciapán. Karácsonyi Album 1904. 18. l.

bócorog: Még ilyenkor is erre bócorog kend! Bárány István, Uj Idők XI. 1: 151. (Dunántúli és halasi tájszó, jel. ide-oda jár, kódorog MTSz.)

bogos: Ő bizonyosan úgy született, ama ... munkától bogos ujjakkal. Petelei István, Uj Idők XI. 1: 79. Annamária a morzsákat ... gyúrva bogos ujjai között, Petelei István, uo.

buffogat: ... Két szelindek ... Fut elébe buffogatva. Móra F.: Az aranyszörű bárány 49.

csibész: De valahány csibész találtatik ... az mind kint van az utcán. Az Ujság 1905. 1: 27.

csikasz: Csikasz vad fúva hortyog. Móra F.: Az ar. bárány 55.

csiklandít: De a szépség, ... csiklandító mosolyok ... Berczik Árpád, Karácsonyi Album 1904. 13. l.

cégéreskedik: (Vki nem jött el egy temetésre.) Tudod rongyos volt. Nem akart cégéreskedni [olv.: cégéreskedni]. Zöldi M.: Uj Idők X. 2: 578. [Megvan a NySz-ban.]

cigánylakodalom: Olyan cigánylakodalmat csaptunk. Zöldi M.: Uj Idők X. 2: 526. (Nem cigányok csapták.)

cinegetestű: Rózsaszínruhás, cinegetestű leány volt. Gárdonyi, Uj Idők XI. 1: 1.

cirpeg: Csak a tücskök cirpegése (hallatszott). Móra F.: Az aranyszörű bárány 66. [Nincs meg a Címzőjegyzékben.]

egyetemista: Már az egyetemista gyűléseken elragadta ez adományával az ifjúságot Aho. Ujabb Forgácsok, ford.: Popini Albert (Olcó kár) 97. Mikor egyetemista lett, menten bevált tőzsgyökeres egyetemistának. Aho: Forgácsok, ford.: Popini A. 183. skk.

eleventen: Megnyúzzák eleventen. Móra F. Az ar. bárány 71.

elnyiffant: Elnyiffantja magát a kis Puffancs (kutya). Bárány: Uj Idők XI., 1: 151.

előrémedez: Jönnek órák | Mikor ... | Látok előrémedezni | Sok iromba akasztófát! ... Szabolcska M.: Csendes Dalok 155.

eltángál: El van tángálva! Vége. Ábrányi Emil: Rostand A sasfiók ford. 365.

fölfázik: Fölfázott vagy mi érte — Ágynak esett szegényke. Móra F.: Az aranyszörű bárány 15.

fölokostt: A karzaton kereste a helyét, míg az ajtónálló föl nem okosította. Szegedi Napló, 1905. II. 5. Mindenik (fű) öltre menne a maga igazságáért, ha az apa föl nem okosítaná őket, hogy mindnyájuk igazságában van valami az igazságból no. 1905. 2:10. (Szegedi tájszó, így is mondják: okosítottam, hogy...)

földsüket: Mikor a pénzéről van szó, földüket ez az ember! Berczik A. Karácsonyi Album 1904. 13. 1.

hagyottszt: Hagyottsztin öregember. Móra F. Az ar. bárány 12.

hersegés: Érzett a hangja hersegésén, hogy a keze most ökölbe van szorítva. Malonyay Dezső, Uj Idők X. 2:624.

ivad: Kun... fővárosi tanácsos is odajár szabadsága ivadján üdülni. Nemzeti Iskola 1904. XII. 31. 5. 1. (*Évad* h.)

kámpesz: Csak egy kis célzás — Zsöngé életének azonnal kámpesz. Ábrányi Emil: Rostand Cyrano-jának fordításában 135.

kantinos: A kantinos Zolát olvasta. Tömörkény S., Szegedi Napló 1904. XII. 18.

kenyerleső (száj): Éntőlem... Járhat a kenyérlesője. Móra F.: Az aranyszörű bárány 36.

kitessekkel: A Lloyd-klubból udvariassan kitessekelték. Pesti Hirlap 1905. II. 7. vc.

közigazgat (!). A dobresti bíró ezzel a tigrával közigazgatott. Tömörkény, Szegedi Napló 1904. XII. 18.

kredenc: Egy... almárium és egy kredenc foglalta el a szoba többi részét. Gárdonyi, Uj Idők X. 2:466. Hozza rendbe a kredencet. Tábori Róbert, Uj Idők XI. 1:102.

ledobban: Egy sarokban, | Mint a vert vad, csak ledobban. Móra F. Az aranyszörű bárány 43.

leskel: Nádba leskel vén boszorkány. Móra F. Az aranyszörű bárány 55. (Vö. Ott leskel a hold. Arany: Szondy két apr.)

lopó: Mikor a papok veszekednek: Az őrizők lepókká lesznek. Szabolcska: Csendes Dalok 71. (L. Nyr. 33:43, 408, 523.)

magáz: Mért magázol? Ne magázz!... Ha magázol oly idegen vagy. Gárdonyi, Uj Idők XI. 1:75.

megpercen: Megpercent a hajnal. Szabolcska: Csendes Dalok 151.

megoront: Megorontott (a róka), de későn. Bársony, Uj Idők XI. 1:151.

megszegül: Végre megszegültek szárnyaim. Móra F.: Az aranyszörű bárány 116.

megzsongat: Megzsongatjuk ónagysága idegeit. Zöldi M. Uj Idők X. 2:522.

motosz: Motosz esett a (bárány) fejébe. Móra F.: Az aranyszörű bárány 38.

nagyképüsködik: Nem akarok nagyképüsködni. Zöldi, Uj Idők X. 2:578. Valamely... bizottság nagyképüsködik a műhelyükben bizonyos... politikus szobrok átvétele alkalmával. Lyka Károly, Uj Idők XI. 1:107. (Nincs meg a Címszójegyzékben.)

nyafkálás: Puffancs (kutya) ... a dőreje veszett nyafkálással csörtetett át a nádason. Bársony, Uj Idők XI. 1:151.

odabiggyeszt: Odabiggyesztette: »Saját kezébe.« Wolfner Pál, Uj Idők X. 2:530.

összeszamaraz: A titkárokat össze lehet szamarazni. Zöldi, Uj Idők XI. 1:108, 109, 110. (Nincs meg a Címszójegyzékben.)

pince-virág: (Egy leánynak mondva:) Kis ártatlan pince-virágom, | Hát még ha nősz: mi lesz veled? Szabolcska: Csendes Dalok 110.

pilingeres: A hang vastagon kezdte ... aztán ... egyre vékonyodott, mignem pilingeressé változott. Gárdonyi, Uj Idők X. 2:571.

pumpol: Hogy lehetne az öregtől valamit pumpolni. Zöldi M., Uj Idők XI. 1:109.

ráfelejt: A hintó ablakára | Ráfelejt a nap sugára. Móra F.: Az aranyszörű bárány 12.

sáppul: Pirul, sáppul, zöldül, kékül. Móra F.: Az ar, bárány 93.

satyak: Majd csak utólérjük Kínát, ahol aszerint becsülik az embereket, hogy kinek hány füvegghomb csörög a satyakja szélén. Szegedi Napló 1905. II. 19.

sinkózik: (csuszkál). Ő volt a jégen sinkózók vezére. Gárdonyi, Jövendő I. évf. 17:39.

széltoló: Az a sok széltoló ... Egytül-egyig naplopó! Móra F.: Az aranyszörű bárány 19.

színképlátó: (A tudomány) mennyi mindent adott a ... színképlátóban (spektroszkop). Pekár Károly, Akad. Értes. 14:452.

szomorkás: Szomorkás képű hold. A h o: Forgácsok ford.: Popini Albert (Szépirod. ktár.) 125. Pedig szomorkásak az ilyen percek. uo. 194.

szuperál: Vagy a szíve kalapál? Vagy a máj nem szuperál? Móra F.: Az aranyszörű bárány 43.

vállat vonított: Gárdonyi, Uj Idők XI. 1:172.

verklis: A verkliseket innen kiküldik. Gárdonyi, Uj Idők X. 2:465. A fák között valami verklis muzsikált. ua. uo. XI. 1:49.

zuglap: Azok a ... támadások, amelyek egy-két zuglapban ... megjelentek. Berczik, Karácsonyi Album 1904. 14. l.

BARANYAI ZOLTÁN.

II.

avicska: Még nem üdős, mégis olyan avicska a vasárnapi ünneplője is. Nógrádi L. Uj kenyér. Bp. N. 1904. júl. 20. tárcs.

állandósul: A kellemetlen kedélymozgalmak állandósulása. Lechner K. Magy. Paed. 1903. évf. 328. l.

bedutyizni: börtönbe, dutyiba zárni. Egynehányat bedutyiztak. Wlassics T: Az ifjuság az utcán. Magy. Nemzet, 1903. aug. 14. sz.

beezüstöz: A hold miattam ezüstözi be a tó vizét. Szomaházy I.: Háztűznézés előtt. P. Napló 1902. aug. 17. sz.

belegabalyodik: Magam sem tudom már, hogy történt, de egyszerre csak ott térdeltem előtte s valami bolond szerelmi vallomásba gabalyodtam bele. Pekár Gyula: A légyott. P. Napló 1904. aug. 28. sz.

bócorog: A csordás se keresi az árnyékos helyet, ott bócorog a napfényen. Homok: Őszi bolyongás. Pesti Napló 55. évf. 334. sz.

bodorodik: Tóni, hála a bakák gondos nevelésének, olyan tudományos számárrá bodorodott, hogy bátran lehetett volna mutogatni cirkuszban is. Szemere Gy. Tóni, az ezred számara. Az Ujság 1904. nov. 2. sz.

csitri-futri: szőke csitri-futri parasztlány. Szini Gy. A fekete pásztor. P. Napló 1904. júl. 3. — Szótáraink csak csitri-csutri alakot említene.

csontorkál: E világon csontorkálunk, botorkálunk. Tarcsafalvy Albert: Székely nóta. Magyarság 1901. karácsonyi melléklete.

cihározni: A hűvössel aztán kezdődik a tánc. A lányok már jó ideje a korcsma előtt cihároznak. Hajdu J. Művészi hatás. Magy. Szó 1904. márc. 29.

dunog: dudol. Gyerekes dolog ez (a bakavers), de mindenünnen csak azt dunogták. Tömörkény István: Fecskék. Uj Idők 6:609.

elbírdl: Megint más elbírálás alá esik azután még az a kérdés, hogy miféle iskolának a híve ez a festőművész. Hajdu I. Művészi hatás. M. Szó 1903. márc. 29. — Példát vehettek róla, hogy ezt is, meg sok más dolgot is mikép kell helyesen elbírálnotok. Fináczy E. Lykurgos beszéde Leokrates ellen 61.

elkorázott: A testi fogyatékoság a test egyes részeinek tökéletlen, elkésett vagy elkorázott fejlődésében nyilvánul. Lechner K.: Az idegesség az iskolában. Magy. Paed. 1903. évf. 332. l.

eltussol: Ezt az ügyet nem lehet eltussolni. Pesti Napló 1902. aug. 15. sz. 6. l.

észbe kapni: Pillanatra észbe kapott s szinte idegankedve nézett rám. Pekár Gyula: Pesti Napló 1904. aug. 28.

fellengzős: Tudom, nem hiszitek el, de én szörnyű ábrándos és fellengzős gyerek voltam. Pekár Gyula: A légyott. Pesti N.

gyűszmékkel: Amint hosszú testén ősz feje kilóbálódzik a többi gyűszmékkel ember közül. Tömörkény, Az Ujság 1904. nov. 10. sz.

hajlandóstit: Az idegességre hajlandóstitott gyermekek... Lechner K.: Magy. Paed. 1903. évf. 328. l.

halkul: Lassankint elveszett a vonat halkuló zakatolása. Szini Gyula, Pesti Napló 1904. júl. 3. sz.

hangosodik: Az akácfák alatt hangosodni kezdett az utca. Almásy Gyula, Egyetértés 1903. aug. 17. sz.

hátrahencseredik: Gazduram a vásárról malaccal jön vissza. Kocsmához ér, az áldomást — gondolja — megissza... Malac ugrik — gazduram hencseredik hátra. Kis Lap 1903. évf. 1. 12. 8. l.

kedélyeskedik: Vilmos király épen ott kedélyeskedett az ivócsarnok takaros leányzóival. Ábrányi Emil, Bp. Napló 1904. júl. 10.

korlátolódik: Az öröklött terheltség... egyes képességekre... korlátolódhatnak. Lechner K.: Magy. Paed. 1903. évf. 327. l.

megbízserreg: Megbízsergett a leány vére. Szini Gyula, Pesti Napló 1904. júl. 3. sz.

megborzong: Mindig megborzongtam arra a gondolatra, hogy valami gonoszat akarok elkövetni. Szomaházy P. Napló 1902. aug. 17.

megélhetés: Saját erejében van meg a záloga megélhetésének.
Törs K.: Athenaeum N. K. Naptára 1875. 23. l.

meggórál: Más csikónak kín az élete, minden pula megkergeti, kövel meggórálja. Nagy Endre: Pesti Napló 1904. júl. 24. sz.

megrútól: Nem volna-e hát iszonyú, ha ti meg se büntetnétek azokat, kik e hazát megrútolták. Fináczy E. Lykurgos beszéde Leokrates ellen. 61.

napszámoskodik: Mit dolgozott? — tudakozta Tót Kis Mihály. Mindent összevissza. Napszámoskodom. Hun van, hun nincs. Zöldi M.: Pesti Napló 1904. júl. 5.

sebtet: Örökké jött-ment, kutatott, sebtetett. Dr. Versényi Gy.: Erdélyi Múzeum 20:4.

térül-fordul: Az én Marcim is kapta magát, tértült-fordult, küzdött, fáradozott. Ujkéri: A sajtóhiba áldozata. Athenaeum N. K. Naptára 1875. 18. l.

tolakszik: Azok káromkodtak, hogy mit tolakszik ez a rongyos. Dömötör S.: Pesti Napló 1904. júl. 14.

totyogós: A lépcsőkön totyogós lépésekkel lement. Krudy Gy. Pesti Napló 1904. júl. 23.

SZEREMLEY CSÁSZÁR LORÁND.

III.

ajnároz: ... étellel-itallal ajnározta az éhes kuncsorgót. Ifjabb Móricz Pál.* A boglyakemence mellől. 33. l.

árnyékoz: ... A nagyasszony sáppadt arcát már ekkoron a halál angyalának szárnya árnyékozta. Uo. 47.

cábárodik: Mindnyájan a hasznót hajhásszuk, az idegen divatot majmoljuk és mégis rongyosodunk, cábárodunk, hitványodunk. Atyafiak! Uo. 108.

csetkel: ... a kákaostorral a fülét csetkelte és némelykor elannyira oktatta a tudományokban alovashajdu vakarcsokat ... Uo. 41.

céda-béda: ... nem volt imilyen-amolyan céda-béda ember Uo. 39.

cüllődik: Birka-tartással, disznó-hizlalással nem hiába cüllődött Uo. 66.

hittyes: Öt hittyes paripát fogatott az ezüst csillagos, csótáros magyar szerszámba. Uo. 11.

hoppan: ... nagy dübögéssel hoppan a földre ... Uo. 65.

ingerletesen: A szegedies kontyba kötött fekete selyemkeszkenő alól, a rózsalevél szép kis fülecskék mellől ingerletesen csüngött le liljomos arcára a göndör huncutka. Uo. 89.

kasornya: És mire észretért a kapcabetyár, már kasornyába rántották. Uo. 37. (Vö. itt 382. l.)

kellőded-kellő: ... oskolamester volt ... a buzakalászos rónaság kellőded-kellő közepén ... Uo. 39.

* Ifjabb Móricz Pál tekintélyes vidéki publicista, kinek írásai törülmetezett magyarságukkal igen sok tájszót és tájszólást elterjesztenek a műveltek nyelvében.
K. F.

kikövetkezik: Csakhogy Debrecen városából másnap délutánra következett ki számadógulyás Tar gazda. Uo. 35.

kordoványi bőr: A bécsi suszter ennyi kordoványi bőrből egész fertályra való németsegnak hasíthatna csattos cipőt. Uo. 80.

kutakodik:... a fürkésző bojtárok... már magok is kutakodtak a zsványok után. U. o. 35.

mándruc: Táncolni, dalolni szakadásig, végül asztal alá inni a legmándrucabb sárosi nemest is... Uo. 94.

minét: A muzsikálós vén órát is megállította... nehogy pajzán minéte táncmelódiájával kísérje a haldokló utolsó sóhajátását. Uo. 47.

nyakörvös:... több száz szarvas jószágot őriztetett csontos, kemény bojtárral, nyakörvös fehér kutyáival. Uo. 33.

nyírvákol: Vakog a farkas, a medve bőg, nyírvákol a mérges karmú vadmacska... Uo. 83.

pötyögösen:... kinek azonban pötyögösen esett a Szűcs István tréfája. Uo. 60.

siláp: Azonban gondoskodtak... takaros silápokról is, miknek a kármentőben kerestek dugaszhelyet. Uo. 26.

szakkermentezik: A vasastisztek kardjokat csörgették és úgy szakkermenteztek. Uo. 78.

vesző:... hadd egyék, hadd igyék a vesző, ugyis eleget koplalt a debreceni kollégiumban (vesző: rossz fiu). Uo. 39.

(Folytatjuk.)

KEMÉNY FERENC.

NYELVMŰVELÉS.

Németességek. »Ezeket a műveket [Széchenyi munkáit] kisebb, kezes formában kéne kiadni, hogy az olvasó egyet-egyet vehessen a kezébe s kényelmesen olvashassa. Ez a nagy alak alkalmatlan és fárasztó.« (B. H. 1904. X. 7). A magyar *kezes* szó jelentett eddig kezeskedőt, jelentett kézhez szokott, szelíd állatot, és jelent néhol enyveskezűt vagyis tolvaj embert. De hogy a *kezes* melléknevet, ügyes, alkalmas, könnyen kezelhető' értelmében is lehet használni, azt eddig nem tudtuk, a B. H. írója is nyilván csak a német *handlich*-ből fordította. — »Az ismeretlen Jeremias szerényen *pálcát tör* Delitzsch mellett« (Egyházi Közlöny 1903. 104). Talán *lándzsát tör* vagyis magyarul: *kardoskodik* mellette. Pálcát a bűnösök fölött törnek. — »A hat keresk. szerződés befejezése után *remélhetőség* a hetediket is rövid idő múlva *tető alá hozzuk*« (Az Ujság 1905. 1. 15; a PLloydban: dass wir .. *hoffentlich* auch den siebenten in kürzester Frist unter Dach und Fach bringen): *reméljük*, hogy a hetediket is mentül hamarabb *biztosítjuk* v. *dűlőre vesszük*. — Nem kevésbé különc, de sokkal tetszetősebb és *messze, messze művészebb* a 94. számú (festmény, a M. Nemzet műbírálója írja 1903. XI. 17; ja, ja, *bei weitem künstlerischer*). — »A *taurieni* kormányzóságban... a vihar a partról egy hatalmas jégtáblát szakított le« (Magyarország 1903.

XII. 30). A Vas. Ujságban azt olvassuk: *Thebeni Szent Pál* (1903. 218). Világos, hogy itt germanizál a VU. is. A német *Theben* név jelentheti a Pozsony melletti Dévényt, a görögországi Thebait s az egyiptomi Thebait. A VU-ban az egyiptomi thebait Szent Pálról van szó. Maholnap a Magyarországon s a Vas. Ujságban ilyeneket fogunk olvasni: A *perzsi* sah ellen merényletet követtek el. A kelet-*ázsiai* helyzet nagyon feszült. A *belg*i kormány törvényjavaslatot nyújtott be a kongói hajózás ügyében. — »*Szerző, daccára annak*, hogy stílusa egészben véve világos, magyaros, mégis sokszor ... a hírlapírók és jogászok megromlott *stílusát használja*« (iák. könyv bírálataiban Hiv. Közöny 11:349). De látjuk, a bíráló ugyanavval a megromlott *stílussal él*, mert különben így írta: *noha v. ámbár a szerzőnek stílusa ...* »Sorel Ágnes szerepét ez alkalommal a később oly híressé lett Seidler Karolina énekelte. Az előadás után *fényes táblához ültek*, amelyen megjelent Erzsébet orosz cárné is« D'Artagnan, Az Ujság 3:27.

KOVÁCS MÁRTON.

Lapszemle. Ujságcikkek magyarságából itt egy marék gyom. Ne mondja senki, hogy összeszedésük a csomónak kákán keresése s ne mentse ezeket a hibákat a sietség, hevenyészés ismert mentségével! Kopasz mentség ez, mert látnivaló, hogy egy kis jóakarát meg nagyon kevés gond kell az elkerülésükre, s ezt az áldozatot még a legjobban robotoló ujságíróknak is érdemes talán meghoznia azért, amiért különben mind oly szívvel, lélekkel harcolnak: a magyarságért.

A birka csak birka, de jöhet idő, mikor a birka is *topog egyet* a lábával (B. N. 1905. II. 1). Ez a birka oly csudálatos állat, hogy egy toppantással sokat topog (gyakorító ige, mozzanatos helyett; helyesen: *toppant egyet*). — Ne szépfítgessük folyton hibáinkat; *azoknak* elismerése első és legnehezebb lépés *azoknak* elhagyása felé (M. N. 905. II. 4). És mi azt hisszük, nem oly fekete az ördög, mint *azt* festik (Tolnavármegye 905. II. 5). Sokkal könnyebb a testi előnyök hiányát pótolni, mint *azoknak* túlságait *eleszkamottrozni* (Az Ujság 905. III. 19). De ezeknek a tunikáknak nem lesznek ráncai és redői; símán fognak *azok* ráesni. (Uo.) Akármicsoda aspirációkról is van szó, el se képzelhető *az* nálunk a király nélkül (A Nap 905. III. 8). Se vége, se hossza a *visszámutatónév* más e bosszantó németes használatának. Hát nem lehetne ezeket a névmásokat egyszerűen elhagyni, vagy pedig egyetlen rag alakjában beolvasztani valamelyik szóba? Így: Elismerésük első és legnehezebb lépés elhagyásuk felé. A második mondatban: Nem oly fekete az ördög, mint amilyenek festik. Sokkal könnyebb, stb. mint túlságait eltüntetni. — Ez a hír később annyiban módosult, hogy nem akasztják ugyan fel, *de csak* vékony talpú papucsot adnak (Hét 905. II. 12). E helyett: hanem csak. — Ez *egy* érdekes téma Gorkijnak. (Uo.) Ez *egy* olyan germanizmus, amit a legöregebb ujságírók is elfelejtettek már. — Ott a meginduló helye *azoknak* a *fényvergeknek*, amelyek mindnagyobb *vergési* sebességükkel oda-

vetődnek [v. tán olv. *rezgés?*]. (Uo.) Föltámadt Bugát Pál! — *Úgy* az osztrák, *mint* a magyar szövetség *nem tudja* összejátékra aszorítani ezeket az ú. n. reprezentációs csapatokat (Egyet. 905. IV. 10). Így áll bosszút a *so-wie* kötőszó azért, amiért a magyar nyelvbe erőltetik. Helyesen: sem a magyar, sem az osztrák szövetség stb. — Majd megbocsátok én neked egy *törött székkal a fejedbe* (Jövendő 905. 1:19). Nem kell széket fogni. Elég egy ilyen mondatlall fejbekólintani az embert. — *Komolytalan világ* (Hét 905. III. 5). Nincs szükség erre a rossz új szóra. Ugyanez áll az *egyenерős* szóról is: Aki nemcsak a gyengékkel, hanem a vele egyenерősökkel is felveszi a harcot. (Hét 905. IV. 2). — Sárga szobámat gyakran *kölcsönöztem* ki neki (P. H. 905. IV. 11). Ez is német észjárás. (*Ausleihen*). — A csökönyös állat ezúttal nem *ambicionálta* magának azt ... (P. H. 905. IV. 1). Jóravaló magyar ló csak törekszik, vágyik valamire, szándéka van valamit tenni, iparkodik valamin. — Akkor már mindenki égett a vágytól a labdát a bécsiiek kapujában látni (P. H. 905. IV. 10). Németesség e h. hogy láthassa. — ... melyek előzőleg biztos zsákmányukat képezték s fogják valószínűleg ismét egy ideig képezni (P. H. 905. IV. 21). Hát nem könnyebb a siető ujságírónak ennyit írni: biztos zsákmányuk volt és lesz stb. — És ha érett, kész festőt keresünk, megtaláljuk B-ban (Jövendő 905. IV. 23). De a jelen máris igazolja, hogy *Sz-ben* egy finom franciásan érző művész-poétánk van (P. H. 905. II. 16). Jóleső örömmel üdvözlünk egy tehetséges magyar drámairót Sz. Gy.-ben. (Uo.) A megdicsért művész és író azonban ebből azt tudja meg, hogy nem ő a művész meg a poéta és a művész-poéta, hanem valaki más, aki csudálatos módon őbenne van. — Most igazán többet érdemelnek a választási jegyzőkönyvek, gondos *megolvasást* (P. H. 905. III. 3 e h. elolvasást). — A japánok nagy győzelmét ismét Kuroki *vívta volna* ki, aki ... (Egyet. 905. III. 6). Ebből az következne, hogy valósággal nem vívta ki, holott az ujságíró csak azt akarta mondani, hogy mint mondják, mint hírlík, Kurokié a dicsőség. Régi germanizmus: Den grossen Sieg der Japaner hatte abermals K. errungen (v. *soll* stb.). Kétségtelen, hogy a temesvári polgármesterért *ő tette ki magát* (P. H. 905. III. 16) elkövetve önmagán a btkv. 287. §-ába ütköző *kiállással* büntetett. Jóravaló szándék az *exponálja magát* lefordítására; csak-hogy nincs szükség ilyen új fordításra, hanem tessék ezt írni: Ő szállt síkra érte, ő vetette érte latba az erejét. — Mert azt is *precíz* szeretnők *konstatálni* (Az Ujság 905. III. 15) e h. ezt is pontosan szeretnénk megállapítani. Itt nem az a nagyobb hiba, hogy két főlős idegen szó van egy rövid mondatban, hanem annak átültetése a nyelvünkbe, hogy jelzőnek és határozónak egy alakja van, mert itt az író szavával is így kellett volna élni: *precíze* v. *precízen*. — Az arcképfestő azért művész a fotografushoz *képpest* (Hét 905. III. 5). Ismét nagy szerepe jut a *csattoknak* (Az Ujság 905. III. 19). Mire jó itt kettős mássalhangzó? — ... Egy halottnak arca, melyre annak idején virágok között tették rá a lárvát gipsz *gyurmáját* (Jövendő 905. III. 12). Én ilyen furcsa májról még soha-

sem hallottam. — Ezt a tényt tudományos komolysággal állítják oda (Jöv. 905. IV. 23). Hová? (*Dahinstellen*). — Átkiáltott a jobboldalra, hogy menjenek Bécsbe, ami a végén nem is olyan szokatlan (B. N. 904. XI. 8 *Am Ende*). NÉMEDI DEZSŐ.

MAGYARÁZATOK, HELYREIGAZÍTÁSOK.

Egységes fonétikus írás. Időnként meg-megtűnjel az a törekvés, hogy a sokféle, egymást zavaró s a kölcsönös érintkezést nehezítő fonétikus írások helyébe olyan egységes jelölés készüljön, melyet minden nép nyelvésze elfogadhat és használhat. Az *Association Phonétique Internationale*, melynek folyóirata a *Maître Phonétique*, már csaknem húsz év óta törekszik e cél elérésére, s ha eddig nem is sikerült írásmódját általánossá tenni, annyit máris elért, hogy a német, francia és angol nyelvvel foglalkozó nyelvtudományi és fonetikai munkák legnagyobb része az ő átírásukat fogadta el s ma csakugyan az ő írásmódjuk a legelterjedtebb.

A múlt év őszén a bostoni egyetem nyelvész tanárai oly mozgalom megindítására határozták el magukat, melynek célja, hogy egységes, minden nyelv kiejtésének jelölésére alkalmas fonétikus írást alkossanak s fogadtassanak el. Az a tervük, hogy a különböző nemzetek szakembereinek részvételével nemzetközi tanácskozást tartssanak, melynek célja egységes írás (*universal alphabet*) elfogadása; azaz oly írásmódot kell megállapítani, mely elegendő számú egyszerű jegy segítségével alkalmas az ismert nyelvek összes hangjainak megjelölésére. A betűk lehetőleg a latin abécé rendes betűi vagy azoknak némi módosításai legyenek, s mai alakjuktól minél kevésbé térjenek el. Ez írásmódnak közvetlen célja csak az, hogy nyelvtanokban és szótárakban, ahol idegen nyelvek hangjainak és szavainak átírása szükséges, mindenütt egyformán használják. A mozgalom megindító kérdőíveket küldöttek a különböző nemzetek fonetikusaihoz, választ kérve arra nézve, vajjon lehetségesnek és kívánatosnak tartják-e ilyen egységes írásmód megállapítását és elfogadását. A többi kérdés arra vonatkozik, vajjon a latin betűk alkalmasak-e ilyen általános írás számára, remélhetni-e, hogy nyelvészek, szótárírók és kiadók elfogadják az így megállapított írásmódot, hatással lesz-e az ily fonetikus írásmód a hagyományos írásmódok (francia, angol) változtatására stb. Fontos kérdés még az is, vajjon lehetséges-e megállapodásra jutni az érdekelt szakemberek közti levelezés segítségével, vagy pedig szükséges-e szóbeli tanácskozás, melyen részt vennének a fonetikusokon kívül könyvnyomtatók és betűrajzjelölők is. A beérkező feleletektől függ majd a mozgalom további haladása. A mozgalomhoz csatlakozó szakemberek névsorát s a beküldött feleleteknek egy részét közzétette a bizottság egy külön füzetben (*Circular Inviting Opinions*). Az eddigi eredmény máris valószínűvé teszi, hogy e nemzetközi tanácskozást meg fogják tartani. S ha sikerülni fog ilyen egységes írásmód megállapítása, ez igen nagy hatással lesz egyrészt a

fonétika tudományának fejlődésére, másrészt meg az idegen nyelvek tanulásának megkönnyítésére.*

BALASSA JÓZSEF.

Magashangú névmutató. Réger Béla 34:231 azt a véleményét fejezi ki, hogy a magashangú névmutató nem a közelre mutató *ez* névmásból fejlődött, hanem csak hangrendi illeszkedés eredménye. Ha csak abban a három példában találunk az *e*, *ez* névmutatót mélyhangú szó előtt, amelyet ő idéz, minden más esetben pedig magashangú szó előtt állana, akkor el lehetne fogadni ezt a magyarázatot. de Réger figyelmét elkerülte az a fontos körülmény, hogy a MTsz. az ország számos helyéről még egész sereg ilyen adatot közöl. A nagy-küküllőmegyei Halmágyon is (vö. NyK. 31. k.) mindig *e*, *ez* a határozott névmutató, tekintet nélkül arra, hogy magas, vagy mélyhangú szavak környezik-e. (Pl. El kellett aggyák *e* házikót. Ha *e* pap ne ajánlotta vóna. Esszebójtorkodtak *e* kutyák. Mekhót *ez* annyik. *E* románok vaj *ez* oláok. Aszt *ez* asszont, aki . . . stb.). Alig hihetni, hogy az eredeti *az*, a névmutatónak csak a magashangú szomszédság miatt illeszkedett *ez*, *e* alakja idővel olyan erőre kapott volna, hogy mélyhangú főnevek elől is kiszorította volna a mélyhangú névmutatót. Ha még ehhez hozzávesszük, hogy a NySz. tanúsága szerint már a kódexek korában is kimutatható *ez* a magashangú alak (ez szintén elkerülte Réger figyelmét), igen valószínűnek kell tartanunk azt, hogy a magas- és mélyhangú névmutatók egymástól függetlenül keletkeztek a közelre és távolra mutató névmásokból. Úgy látszik a NySz. és a MTsz. szerkesztői is ezen a véleményen vannak, mert nem az *a* és *az* változataiként, hanem az *ez* címszó alatt közlik a magashangú névmutatót.

Föltűnő dolog, hogy a régi nyelv sokszor olyan esetben is használta a közelre mutató névmást, amelyben a mai köznyelv a távolra mutatót használja. A NySz-ban erre nézve a következő adatok találhatók: Ky el zaggattya az sôwenth *ezt* megh marya az zomak (WinklC.). Tudúan *ezt* hofi a sidoknak haragia zaal vala reaiok (WeszpC.). Nemellyek *ezen* valánac hogy vissza mennénec (Helt. Krón.). *Ezen* kérlec téged, mint ió attyamfiát, es nagy szükségembe vissellyed gondomat (Helt. Canc.). *Ez* eellyen dolgaiddol leezen teeneked gracia (ÉrdyC.). *Ez* ilyen agya-fúrtságokat vallyon jóvá hagynáké az atyafiak (Pázm. Kal.). *Ez* utolsó példa szerint én is bátorodom fölvetni a kérdést, hogy *ez* ilyen használata és a magashangú névmutató keletkezése közt nincsen-e valami oksági kapcsolat? Ez ilyen agyafúrtságot vajjon jóvá hagynák-e a nyelvészek?

HORGER ANTAL.

Hangtani régiség. Melich János, ki eddig is oly nagy sikerrel foglalkozott a honfoglalás utáni századok nyelvével, most az *a* hang történetéhez tesz közzé rendkívül érdekes megfigyeléseket (a

* Megemlítjük itt, hogy Balassa J. dolgozótársunk most közölt megint magyar mutatványt (Arany J. Regg és est-jét) a Maître Phonétique c. folyóirat f. é. márc. füzetében az ott használt nemzetközi átírással.

A Nyr. szerk.

NyK. legújabb füzetében, 35:113 stb.). A XI. s XII. században, körülbelül a HB. koráig, noha az *a* hangot *o* betűvel írták, bizonyos szókban *a* betűt találunk a mai *a* hang helyén. Ebből a megkülönböztetésből joggal következteti Melich, hogy az ilyen szókban nem *a*, hanem illabiális *á* hangot ejtettek akkor, s ezt még az illető szóknak idegen nyelvekbeli megfelelőivel, görög és más betűs változatokkal is bizonyítja stb. Később, a 13. században (itt-ott már előbb) ezeket a szókat is *o*-val írták, tehát akkor már ajakhangú *a*-val ejtették, nem többé *á*-val. Végre, a 14. századtól kezdve, ismét *a*-val írták őket, mióta t. i. az ajakhangú *a*-t a mai módon jelölték. — Melich érdekes példái közül megemlíti a következőket: *Balatin*, *bolatin* 1055. Tih. okl. (< szl. *blatins*) — *bolotun* Anon. — végre *Balaton*.

azah 1055. (vö. török *asü* stb.) — később *ozou* — végre *azou*, *aszó*.

Fancel 1055. (személynév, < olasz *Fancello*, tkp. a. m. *fanciullo*, gyermek) — a Váradi reg. *Fansol* (olv. *Fáncsal*), de már *Fonsol*, *Fonchol* is (helynév) — utóbb *Fanchal*, *Fancsal*.

asscun, *ahchyn* Okl., *achscin* HB. (oszét *axsin*) — később *ohzyn*, *ozun* stb. — végül *azzun*, *asszony*.

Melich sok más példát is nagy készülettel tárgyal, de már az itt idézetekből is láthatni, milyen fontos ez a hangtörténeti adalék.

KOVÁCS MÁRTON.

A magyarral egyező görög szólások. Tolnai Vilmos a Nyr. 34:166. lapján az *orránál fogva vezet valakit* szólás eredetét világítja meg, s idézi a magyar szólamód egyik őseit az antik görögből. Helyes a hivatkozás, de nem a legalkalmasabban van megválasztva a példa, mellyel a görög s a magyar szólás egyezését bizonyítja. Hivatkozik u. is Lukianos Hermotimos 68-ra (p. 810). Az idézett hely így szól: οὐδὲν κώλυσε σε τῆς ῥίνος ἔλκεσθαι ὡς ἐκάστων. Szó sincs róla, ugyanegy szólás a miénkkel! De van a magyar szólamód ennél még közelebbi rokona is, amely *szó szerinti* egyezik vele. Lukianos Θεῶν διαλογοί, 6: Ἥρας καὶ Διός 3. (p. 218): Σοῦ μὲν καὶ πάνυ ὤστος γε δεσπότης ἐστὶ καὶ ἄγει σε καὶ φέρει τῆς ῥινός, φασιν, ἔλκων, καὶ σὺ ἐπὶ αὐτῷ ἐνθα ἂν ἡγῇται σοι. . . . Azért idézem teljesen, mert a görög a szólamód parafrázisát is nyújtja: vlkit teljesen a hatalmamba keríték. *Ez a magyar szólás szó szerinti mása*; a Tolnai idézete csonka formában adja a szólamód. Tolnai adatait még kiegészíthetem azzal, hogy a szólás párja megvan a mai görög népnyelvből is: σέρνω τινα ἀπὸ τῆς μύτης. Ez a Lukianos szólamódának egyenes utódja, s mutatja, hogy Lukianos is a népnyelvből vette a szólamód. Az újgörög irodalmi nyelv nem ösmeri.

Ugyancsak az újgörög népnyelv szolgáltatja egy másik, az *orról* alkotott képletes szólamód mását. A magyar »mindenbe bele dugja az orrát« tökéletes párja a görög βάζει παντοῦ τὴν μύτην του; így is: χώνει π. τ. etc. Egyezik vele különben a szólamód képletes voltát tekintve a finn is: *nenätä*; a német is: *er steckt seine Nase in alles*.

Ez alkalommal a görög és a magyar szólások gyakori egyezéseinek * csak egy-két érdekes példáját akarom még, az ó-görög népnyelvet teljességében kiaknázó Lukianosból, felemlíteni. Ösmeretes az a sokszor idézett hasonlat, mikor arra, aki más boldogulásának az útjába áll, bárha a maga érdekét nem is szolgálja vele, azt mondják, hogy úgy tesz, mint az a kutya, amelyik elkergeti a borjút a széna-boglyától, bár maga nem is eszik a szénából. A hasonlat alapja tehát: megakadályozom valakinek a hasznát, mert én nem részesedhetem benne. Közmondás alakjában idézve a NySz.-ban a régibb magyar nyelvből: *kuasz szénán fekszik, morog ehült ökörre*. (Beniczky P. Magyar Ritmusok 163, Kis-Vicsay P.: Adagio 66.) Ez a hasonlat is görög eredetre megy vissza. Lukianos Timon 39. (p. 123): [ἐφασκεν αὐτοῦς . . .] ἰκανὴν ἀπολαύσιν οἰομένους οὐ τὸ αὐτοῦς ἀπολαύειν ἔχειν, ἀλλὰ τὸ μηδὲν μεταδίδοναι τῆς ἀπολαύσεως, καθάπερ τὴν ἐν τῇ φάτνῃ κύνα μήτε αὐτὴν ἐσθίουσαν τῶν κριθῶν μήτε τῇ ἵππῳ πεινῶντι ἐπιτρέπουσαν . . . Magyarul: [mondta róluk, hogy . . .] elég gyönyörűségnek tartják azt is, hogy, ha ők maguk nem élvezhetik annak a hasznát, mást sem engednek abban részesülni; épúgy, mint a kutya a jászol mellett: ő maga ugyan meg nem eszi az árpát, de azért az éhező lovat sem engedi hozzájutni . . . A szemlélődő görög lélek plasztikus hasonlata teljesen egyezik a nálunk járatos formával. Ami különbség van a kettő közt, annak semmi fontossága nincs.

Másik érdekes találkozássra is felhívhatom a figyelmet. A társalgás nyelvében szélteben-hosszában járja nálunk a: *ménkü* (mennykő), pl. ménkü nagy ház, valósággal jelzői jelentésben; meg a *ménkücsapta* is. Az előbbi többnyire csodálkozva felkiáltó, az utóbbi sokszor tréfásan átkozódó, szidalmazó hangú beszédben. A görög ἐμβρόντητος pedig nemcsak etymonjában egy alakulás a magyarral, hanem a jelentéshasználatban is egészen megfelel neki. Lukianos Timon-jában (c. 1. p. 99.) dühösen kiáltja Timon: οἱ ἐμβρόντητοι ποιηταί; magy.: azok a ménkücsapta (v. ménkü) poéták.

A még sosem látott, sosem hallott dolgokra mondja a magyar ember, hogy *azt sem tudom mi fán terem!*: úgy is: *azt se' tudom eszik-e vagy isszák*. Ennek a tökéletes párja is Lukianosnál található, hová a nép nyelvéből jutott. Pseudol. 8: Ἄρα τῶν ἐσθιομένων ἢ πινομένων τί ἐστιν;
VÉRTESY DEZSÓ.

Szólásokról. Láttam én már karón varjút. Herman Ottó a Nyr. 32:551—8. l. megmagyarázta e szólás eredetét s már Tolnai V. Nyr. 31:501 összegyűjtötte sokféle változatát. Én azonban egy olyan formájára akadtam, mely még jobban elváltozva mutatja ezt a szólást. A tolvaj mondja Móra Istvánnak hasonló-című elbeszélésében: Azonban pedig bevihetnek, behajthatnak, *lát-tam én már fán bagót* (azaz bagolyt, Magyarország 1899. II. 12).

DOMOKOS ISTVÁN.

* L. Nyr. 1904. 261—7 ll. közölt dolgozatomat: Egyező kifejezések a görög és a magyar nyelvben.

Illei János írja Tornynos Péter c. farsangi bohózatában (1789):
Én is láttam még varjút a karón (én se vagyok akárki).

A SZERKESZTŐSÉG.

Úgy el, mint a Tódi Miklós lova (33:243; 33:578), e szólás megvan a hazai németiségben is. Kun Lajos közölte Bajáról a Magyar-Zsidó Szemlében (19:100. 1902.) a zsidó közmondások között ekként: So lebt er, wie Toldi Miklós sein Pferd; tehát szó szerint megegyezik a magyar eredetivel.

VERŐ LEÓ.

Most gyere hát Kornya. Csernovics Péter halála alkalmából az egykori nábobról keringő temérdek adoma közül mond el egyet egy olvasónk. — Igen sokan vannak nagy Magyarországon, akik a 32 leveles bibliát szorgalmasan szokták forgatni és sokan vannak köztük, akik a híres mondást ismerik: *Most gyere hát Kornya!* Ennek az országszerte divó kártya-műszónak pedig a következő a története: Csernovics Péter egy szüret alkalmával a borairól hét vármegyében emlegetett Pászthory János meghívására, Arad-Hegyalja leghíresebb bortermelő vidékére, Magyarádra is ellátogatott. Este persze, more patrio a csöndes járt. Egy osztás alkalmával úgy esett, hogy Biró Kálmán volt ellenzéki képviselő apósának, az öreg Kornyának, négyszere volt, műnyelven banda. Csernovicsnak három ászt adott a véletlen. A kivágásból Kornya belátott az ellenfél gyomrába, mert Csernovics — akarattal vagy esetleg — nem két ászt, hanem felemás kártyát csapott ki. Mikor a hívás, visszahívás egy párszor megismétlődött, Csernovics kezdván a mulatságot megenni 10.000 frtot vágott vissza. Kornya biztos lévén, hogy ő a nyertes, ha a tételt megadhatja: 15 perc halasztást kért a pénz előteremtésére, mialatt a kártyák lepecsételtettek. Csernovics gavallér lévén egész életében, nem tett ellenvetést. Kornya kocsiárára ült, felzörgette összes ismerőseit, de nem tudta az összeget összeszedni. Mikor izzadt homlokkal, kikelt ábrázattal visszajött, Csernovics az arcáról olvasta le az eredményt, akkor mondta azt a kártyások előtt most is ismeretes szavakat: *Most gyere hát Kornya!*

(1892. V. 1.)

BUDAPESTI HIRLAP.

Mom. Ez a különös szó csak két forrásból van kimutatva, a 17. s a 18. századból. Az egyik Otrókocsi hírhedt könyve, ez azt mondja: »*Mom*, est usitatisimum in multis Hungariae locis, imprimis in Comit. Gömör-riensi, pro hilo; ut cum dicitur: *egy mom sincsen*, ne unum hilum est« (NySz.). A másik, a Wagner-féle frazeológia, talán csak Otrókocsiból vette át: »Hilum: semmirekellő, kitsiny, keves; item: *egy mom*«. És: »Nihil: semmi, *egy mom sem*, egy kukkot sem.« »Nihil penitus reliquit: *Egy mom sem maradt utánna*.« — Érdekes volna tudni, megvan-e még ma is ez a szó a gömöri barkóknál. Eredetére nézve német. Grimmék szótára szerint Fischartnál s más régi íróknál: »*Mumm* verhüllend für kot«, azaz

numm szépítőleg *ganéj* helyett. (Jelentésénél fogva egy másik német szó is megfelelhetne, de alakjánál fogva kevésbé: »*nummel*: frustum panis.«)

SIMONYI ZSIGMOND.

A -ság, -ség képzőről (34:212). Szívesen el fogom hinni Szigeti Ernőnek, hogy az ilyen székely mondatok mint: *erőssen sötétség vót*, stb. szerkezet-vegyülés eredményei, ha majd megmagyarázza, hogy miért történt ez az állítólagos szerkezet-vegyülés kizárólag csakis akkor ha a mondatban -ság, -ség végű főnév van. Addig azonban kénytelen vagyok megmaradni előbbi magyarázatom mellett.

HORGER ANTAL.

Pál Keresztes. Pál a vezetéknév, Keresztes a keresztnév, a Christianus erdélyies fordítása. Az erdélyi részekben Keresztes mint vezetéknév is nagyon gyakran fordul elő; a *Christianus*ban ki van mutatva eredete. Megjegyzendő, hogy e szónak a cruciatushoz nincs semmi köze. A Keresztély név az erdélyi Keresztessel egyértékű.

LAUKÓ ALBERT.

EGYVELEG.

A szegedi nyelvjárás eltorzítása.* A Szalóki Elek irodalmi alkotása gyanánt a Nemzeti Színházban május hó 13-án előadott *Parasztzúvek* c. három fölvonásos tanyai történet olyan eltorzítása a szegedi nyelvjárásnak, hogy az ország első színpadjáról hangoztatva, valósággal botrányszámba megy. A színészek lehetőleg kerülni igyekeztek az ő-zést s csak mérsékelten taposták a járatlan utakat. És mondtak ilyeneket: *dörék, nevőn vesződ, kedvőnc elődelőm, őgy, győre* stb. Hogy a darab bírálója és a Nemzeti Színház igazgatója tájékoztatlanok a hazai nyelvjárások területén, az kétségtelenül hiba, de megbocsáthatatlan lelkiismeretlenség az író részéről, akivel szemben bíráló, igazgató és színészek a jóhiszemű bizalom alapján járnak el, amikor nyelvi sajátosságokkal ékeskedő darabban akar írói babérokhoz jutni. Szalóki ezzel a bizalommal visszaélt. Hogy nemcsak a szegedvásárhelyi nyelvjárásnak hangtani sajátosságaival nincs tisztában, hanem egyes szók értelmi jelentőségéről sincs fogalma s az alföldi ember szájába olyan szokat ad, amelyeket itt ezen a vidéken parasztember nem ismer, azt íme bebizonyítom:

Szalóki Eleknél a parasztok *tengőri*-ről beszélnek, holott az ő alakjai csak *kukoricáról* tudhatnának.

A harmadik fölvonásban így beszélnek:

Gyuri: A lovak az istállóba állnak?

Márton: Ki vannak kötve a *csurapé* alá.

A Szinnyei József Tájszótárában meg van írva, hogy *csurapé* = ködmön, mente, szőrharisnya, rossz kalapféle. Használatos ebben

* Kivonat a Szeged és Vidéke V. 21-i tárcájából.

a z értelemben Baja, Félégyháza vidékén stb., de sehol azon a tájékon, ahol a Parasztszívek játszik.

Igazán furcsa lovai lehetnek Barcza Gyurinak. Ködmön, mente, szőrharisnya vagy rossz kalapféle alatt állanak az istállóban.

A Fonyó-tanyán a két ajtó között *szalmadikó* van. Le is fekteti Szalóki valamelyik alakot a dikóra. Értelmileg ezt a szót helyesen használja, de nem ismeri a szegedi, vásárhelyi paraszt, mert a Hajdúságban, Rimaszombat stb. tájékán használatos. — Darabomban van egy példaszó: Ebül gyült szerdéknek, ebül kell elveszni. A többek között ezt is elírta tőlem Szalóki úr, mégis a *szerdek*-et szörczetnek írja. — Szalóki két új epizód-alakot tett a darabba: Csuzi Pétert (Gabányi) és Gajdos Verát (Rákosi Szidi). Kétségtelenül érdekes alakok s a két művész rendkívüli hatással is játsza. De Szalóki úr ezt a két tanyai tekergőt elnevezi *pusztázó*-nak. Szegeden pusztázóknak a lovasrendőröket, pandúrokat értik, Vásárhelyen perzekútoroknak nevezik.

És mit szóljak a darab hangtani szomorúságairól? Hogy miként kellene az alakoknak ö-vel beszélni, azt itt részletesen kimutatni nem szükséges, de példákkal illusztrálhatom a dolgot. Íme: *ögy, kerösne, ögyk-másik, végöztem, szivemöt, szivtölen, dörökajja, eshötik, ögyet, feledkezöm, elszörötnélek, igézöttel, kevesöbbre, szöresse, ögyütt, ögyyszó (egyször helyett)* stb. Így van megcsinálva a három fölvonásos darab elejétől végig.

Kálmány Lajosnak *Ős Szeged népköltészete* című örökbecsű gyűjteményes munkájából megláthatja akárki Szalóki Elek bűnének és tudatlanságának nagyságát. Kálmány Lajos eredeti hangtani sajátosságaival közli a szegedi népköltészet termékeit. A Csehó Pista balladájának néhány sora pl. így szól:

Esik eső szép csöndesen csöpörög,
Csehó Pista a csárdában keserög,
Lova lába mögakadt egy gyükérbe stb.

Szalóki szerint ez így hangzanék:

Ösik eső szép csendösen csöperög,
Csehó Pista a csárdában köserög,
Lova lába mögakadt ögy gyökérben.

Aki pedig azt akarja megállapítani, mennyire jár Szalóki Elek népies mondatfűzése és gondolat kifejezése a vásárhelyi nép lelki világától, az vegye elő a Kisfaludy Társaság Népköltési gyűjteményének II-ik kötetét, ahol Török Károly hangtani eltérésektől mentesen közli a vásárhelyi népköltés hajtásait.

Sajnálom, hogy érdekelve vagyok a kérdésben, de biztosíthatok bárkit is afelől, hogy a darabot látva, vagy olvasva, személyi érdekelttség nélkül is tiltakoztam volna népies irodalmunk olyatén meghamisítása ellen, amilyent Szalóki Elek a Nemzeti Színház védőpajzsa alatt megengedett magának.

BALASSA ÁRMIN.

Horváth, Eötvös, Versegly. A nagy emlékezetű Horvát István 946 kötetnyi kézirata közt a Nemzeti Múzeumban található az ő kiadatlan naplógyűjteménye a hatkötetes *Mindennapi*, mely

1806—1809-ig sok irodalomtörténeti értékű följegyzést örökölt meg. A Mindennapi első kötetének írásakor Horvát István »a törvénynek negyedik esztendőbeli hallgatója« volt s a naplót az ő »tudós, egyenesszívű, régi és meghitt barátának, Vitkovits Mihálynak, hezzája viseltető szeretetének örökös emlékezetéül ajánlja«. 1806 előtt első verseit és jegyzeteit még *Horváth* néven írta. Innen kezdve azonban megváltoztatja a neve írását és ezt meg is okolja. Ugyancsak ez alkalommal tanulságos kitérésben emlékezik meg a régi írási családnevekről és főképen az *Ötvös* és *Verseghy* helyesírásáról. Nyelvészeti észrevételei szórul szóra (466. Quart. Hung. I. k. 1806. 7. 8. l.) a következők:

»Mától fogva sohasem akarom nevemet *h* böttüvel eképen végzeni *Horváth*, mint eddig, hanem *h* böttü nélkül eképen *Horvát*. Tselekedetem okául azt adom, hogy e szavat *Horvát*, *h* böttüvel tsak a Barbarus századok hosszabbították meg, mellyek a nyelv történetének bizonyossága szerint mindeneket lehelletes böttükkel öszve meg öszve tömtek. Vagy köll, vagy nem, szünet nélkül *h* v. j böttüt olvashatsz szüleményeikben. Minek köllének pedig ma is durvaságunknak fajzatát föntartanunk? — Nevetséges előttem azoknak mód fölött való szorgalmuk, kik a régiség kedvéért vagy nem tudom, mi egyéb félelemből nevöket ma is úgy írják, mind hajdan irattak. Akkor is úgy mondattak azok ki, valamint mostanában, de nem irattak úgy ki, mint ma, az orthographiának ingó s bingó állapota miatt. A különbözést a különös magyar böttük okozták, mellyeket mivel a Latán böttük között föl nem lehetett vala találni, majd úgy majd meg amúgy írták le a magyarúl írók. — Ma már jóformán megegyezünk ezekre nézve: fölösheg való tehát ma az eggyezés ellen vétteni és úgy írni ma is, mint hat századok előtt. Bizonyára eszteleneknek mondhatnók ma a bírakat, ha azért, hogy p. o. a régi *Öttevénny*, *Eurmény*, *Choma*, *Horváth*, *Forkos* sat. nevű magát *Öttevénny*, *Ürményi*, *Tsoma*, *Horvát*, *Farkas*-nak írja, e jámbor férfiat jószágától és ősi nemes vagyonaitól megfosztanak. Változik a nevek leiratások az írás módjának változásával. — Kurta kivált azoknak belátások, kik midőn nevöket régiesen írják, régiesen és új szokás szerént is írják ugyanazon szavat egy időben. Megvilágosítom ezt egy példával. Az *Ötvös* nevűek ma többnyire *Ötvös*-nek írják magukat, hogy azzal megmutassák nemzetségöknek régiségét. Ezt ők balgatagul teszik. Mert ha a régiség az ő helett *Eö* böttüvel élt, nekik önön nevöket *Eötweös*-nek kellenék írniok, hogy nevöket egyszersmind ónak és újnak ne tegyék. Az *Eöt* rész kétségkívül (ítéletök szerént) ó írás mód, a *vös* rész mostani szokás szerént való. Nem szörnyűség illyesvalami? De ezeknek azt is mondhatjuk, hogy 1. az *Eö* böttüvel való élés ő helett nem igen régi és így tsélokot ezen írásmóddal el nem érik; 2. hogy ha nevöket igazán régiesen akarják írni, azt minden századból különbféleképen írhatják, el annyira, hogy abból végre egy iszonyú temérdek leszen. Maradjunk az előbbeni példánál: Az *Ötvös* szavat ennyi, sőt többféleképen is írhatjuk: *Etves*, *Etues*, *Etwes*, *itwis*, *ituis*, *otuos*, *utawus*, *utvus*,

keth Warmegyenek eskwth zek dyakya, ezen fellwles jambornak thwg[ya] Maghath, ez Bezedeth el nem zenwedhetthe, aserth lelthe Wrunk Ew felseghe w[d]waraban, thewrwynth War Benna.« — (Eredetije Nemzeti Múzeum. Törzsgyűjt. 1551. I. 26.)

Közli: KUDÁNYI GÁB.

Egyetemi előadások s gyakorlatok a magyar nyelv és nyelvtudomány köréből az 1904/5. isk. év 2. felében:*

Budapest. Tudomány-egyetem. Simonyi Zsigmond dr. ny. r. tanár: Magyar mondattan. I. A mondatrészek. Hetenkint 3 óra. A helyesírás története s az új helyesírás magyarázata. Hetenkint 2 óra. Nyelvtani társaság (dolgozatok és gyakorlatok, haladóknak). Hetenkint 2 óra. — Szinnyei József dr. ny. r. tanár: Összehasonlító magyar hang- és alaktan (folytatás). Hetenkint 2 óra. — Zolnai Gyula dr. m. tanár: Magyar alaktan. Hetenkint 2 óra. Nyelvtörténeti gyakorlatok. Hetenkint 1 óra. — Melich János dr. m. tanár: A magyar szótár-irodalom (folytatás). Hetenkint 1 óra.

Kolozsvár. Ferenc József tudomány-egyetem. † Szilasi Móric dr. ny. r. tanár: Magyar név- és igeragozás. Hetenkint 2 óra. Nyelvészeti gyakorlatok. Hetenkint 2 óra.

Zágráb. Tudomány-egyetem. Greksa Kázmér dr. ny. rk. tanár: Magyar nyelvtan különös tekintettel a szláv nyelvek hatására. Hetenkint 2 óra. Gyakorlatok. Hetenkint 3 óra. Gróf Zrinyi Miklós élete és költészete. Hetenkint 1 óra. — Bojničić Iván dr. lektor: Magyar nyelvtan (kezdők számára). Hetenkint 3 óra.

Prága. Cseh Károly Ferdinánd tudomány-egyetem. Brábek Ferenc lektor: Magyar nyelvtan összekötve gyakorlati oktatással. Hetenkint 2 óra. Madách Ember Tragédiájának olvasása és magyarázata. Hetenkint 1 óra. — Cseh műegyetem. Ua.: Magyar nyelv. Hetenkint 2 óra.

Párizs. A tudomány-egyetem faculté des lettres szakának cours libres sorozatában. Kont Ignác dr. m. tanár: A magyar nyelvtan elemei (folytatás, kezdő franciák számára). Tóth Kálmán: A király házasodik c. vígjátékának fordítása és magyarázata (folytatás, magyarok és haladó franciák számára). Eötvös József báró élete és művei. A heti órák száma: 2.

Helsingfors. Sándor tudomány-egyetem. Wichmann György dr. m. tanár: Magyar nyelv. Hetenkint 1 óra.

Upsala. Tudomány-egyetem Wiklund K. B. dr. m. tanár: Magyar nyelv (folytatás). Hetenkint 1 óra.

Összeállította: BARANYAI ZOLTÁN.

Főlhívás a magyar népnyelv tanulmányozása ügyében. — A Magyar Nyelvtudományi Társaság a maga kebelében állandó népnyelvi bizottságot létesített, melynek célja: a magyar nyelvjárások

* A külföldi egyetemeken és a zágrábi egyetemen tartott magyar irodalmi előadásokat is főlemlitjük.

tanulmányozásának s a népnyelvi anyag gyűjtésének az egész magyar nyelvterületen egységes szervezése, vezetése és irányítása.* E célját a társaság csak úgy érheti el, ha az ország különböző részeiben mindazok, akik népnyelvi gyűjtéssel eddig is foglalkoztak vagy a nép nyelve iránt érdeklődnek, részt vesznek a gyűjtés munkájában s így mindenki hozzájárul a maga erejével és tudásával a közös cél eléréséhez. E közös munkában részt vehet mindenki, akiben megvan a lelkesedés és a komoly törekvés, hogy a nép nyelvével foglalkozzék, s akinek állásánál, társadalmi helyzeténél fogva alkalma is van a magyar néppel érintkezni.

A M. Ny. T. nevében azzal a kéréssel fordulunk tehát a néppel érintkező művelt magyarokhoz, hogy mennél többen vállalkozzanak a népnyelvi gyűjtés munkájára s álljanak be a társaság gyűjtői sorába. A társaság a gyűjtők számára részletes utasítást dolgoztat ki, s ezt minden érdeklődőnek az ősz folyamán meg fogja küldeni. Aki a gyűjtés munkájában tényleg részt vesz s a gyűjtött anyagot a társaságnak megküldi, fáradságáért a beküldött anyag értékének megfelelő díjazásban fog részesülni.

Aki hajlandó a társaság gyűjtői sorába állani, sziveskedjék a társaság titkárát, Zolnai Gyulát (Budapest, V., Akadémia-utca 2.), értesíteni, megjelölve egyúttal azt a vidéket, ahol lakik s esetleg a munkakört is, melyre első sorban vállalkozik. A gyűjtők további utasítást a népnyelvi bizottságtól fognak kapni. Budapest, 1905. június 20-án. Szily Kálmán, elnök. Zolnai Gyula, titkár.

NÉPNYELVI HAGYOMÁNYOK.

Hajósok szólásai.

A biztosítás nem veszi be a hajót: a biztosító társaság nem fogadja el a hajó biztosítását.

A gőzös egy sleppet hozott alura: a gőzhajó... lefelé.

A hajó csak azon teheren áll: a hajóban csak annyi van, amennyi volt.

A hajót beállították az ürlő helyre: ott kötötték ki, ahol ki szoktak rakodni.

A hajót nem kezdik meg a rakodással: a hajót nem kezdik megrakni.

A macskát fölhajtsuk: a vasmacskát fölhuzzuk.

A magtári készletgabona elfogyott: a magtárban lévő gabonát már berakták.

Amind a hajó kiürült, felszöttük a hambár pallóját és tisztába tettük (kitisztítottuk).

* A népnyelvi bizottságnak előadója *Balassa József*.

Az egész terít megkapom: annyit raknak a hajómba, amennyit elbír.
Az emberek végképen nem iparkodtak az kirakodássá: egy csöppet sem iparkodtak.

Behuzattuk a hajót: lovak segítségével bevontatták.

Csak mest vésznek az hiányszó teher mennyiséghő amennyi szükségös: csak most vásárolnak gabonát, hogy a kikötött teherrel rakhassák meg a hajót.

Elakatt a gőzös: a kis víz miatt megállott, mert félték, hogy feneket ér.

Értesíjen gőzös felü: értesítsen, hogy mikor jön a gőzhajó.

Elütötte a timonyt: nekiment s szétroncsolta a kormányt.
Elütötte a farát: szétroncsolta a hajó hátsó részét.

Fenekit vágják: a fenekét készítik.

Fogott a macska: belefúródott a Duna fenekébe. Megfogta ám a macska.

Hajóknál rendébe van minden: semmi baj sincs a hajókon.

Halhéjra lészédni a köteleket: szépen lerakni.

Hónap mégy a hajó körösztü (a városon keresztül).

Készen leszünk az ürüléssel: befejezzük a kirakodást.

Ködös időt és szeles időt hevertünk: ködös és szeles időben vesztegeltünk.

Leszalajtották a macskát: gyorsan eresztették a vízbe, (vagy általában abban az értelemben is, hogy) a vízbe bocsátották. Szalajcsátok lö a macskát. Hajcsátok fő a macskát.

Malmokra mennek v. kiütik a malmokat: gúnyos megjegyzés, ha rossz evezősök ülnek a csónakban.

Mégadta a terít: amennyi befér a hajóba, annyit rakodott. Az egész terít nem adja meg: nem rakodik annyit, amennyi befér a hajóba. Meglész az egész terim.

Megleptek a rakodássá: sokat rakodtak.

Még van a vájuba varrni való: a hajó oldaljárásán még mindig kell javítani.

Sok buzájuk van rakományra bemagtározva: a magtárban sok rakodni való buza van.

Szabadítsd még a kötelet: oldd ki a kötelet.

Tart a kötél: erős a kötél.

Tennap dobták be a hajót: tegnap bocsátották vízre a hajót.
(Paks.)

TARCAI LAJOS.

Tájszók.

Hétfalusi osángó szók.

(2. közlemény.)

eltesz átvitten: eltemet. Arról volt
a *szavazat* [szó, beszéd], hogy
eltették (t. i. a földbe) az öre-
get: ki öröklí a földjét?

kocódik: összekap, összeütközik,
veszekszik.
hereg: másra zsörtölődik, ingerke-
dik, bosszankodik. Mind' *kocó-*

dott, heregett reám az anyósom, úgy hogy már nem tudtam túrni, ott hagytam.

nyilatkozik (személytelenül): nyílik az idő, tavaszodik. Az idén azért drága minden, mert későn *nyilatkozott*.

forgalom: jó egészségi állapot, forgolódás. Hogy *legyengült*, hogy' *lesoványkozott* az az ember! Pedig még nem is régen olyan jó *forgalomban* volt.

elkárosodik: kárt vall, valami szerencsétlenség folytán. Én is *elkárosodám* a tehénnel, aki megdöglött.

hallszodik: hallatszik, hallszik, hallik. Úgy *hallszodott* a híre, hogy *immár* férjhez megy.

elvetekedik: ereje hagyja, megmerevedik, elromlik stb. Öregségemre úgy *elvetekedett* a lábam, hogy alig tudom mozgatni.

becsű: becsülés, becsület. Az öreget nem tartották *becsűbe* a fiai. Nem *becsülték*, tisztelték.

hazakeveredik: hazakerül. Fiam is *hazakeveredett* a katonaságból.

rabigál, elrabigál: elrabolgat, elragadoz, elhord, ellopogat. Minden holmimat *elrabigálják* a háztól a rosszféle emberek.

műves vagy műves nap: munkanap, hétköznapi; dologidő.

bészakad: ebben az értelemben is: *betakarodik*. E héten ha szép idő lesz, mind *bészakad* a gabona a mező részről (a mezőről) t. i. a learatott és keresztbe rakott, kalangyázott, behordani való gabona.

országol: ide-odaköltözik, vándorol; barangol. Nem jön ő haza; ma itt van, holnap ott van, mindig *országol*. Vagy: Tudja Isten, merre *országol*.

útramaradt: hajléktalan szegény.

Se háza, se földje, útramaradt szegénnyé lett.

megvizít: megvizesít, -nedvesít, -áztat. Az eső *megvizítette* *gunyámat*.

paraszt: bolond, örtült. *Paraszt* ez, az istenadta, nincs tökéletes esze.

megparasztosul, megparasztosodik: megbolondul, megőrül. Búbánatomban csak hogy meg nem *parasztosodott* a fejem.

csap: pofon. Olyan *csapot* adott neki, hogy felbukott.

öl: piszkol, szennyez; *összeöl*: összepiszkol. A küsdég (kisdéd) *összeölte* magát, ruháját, mindenét a bölcsőben.

szőlő-csokor: szőlőfürt. Olyan szép *szőlő-csokrokat* láttam a kirakásban.

kegyelet: szivárvány.

ledarabol: lehurrog, letorkol, elhallgattat, úgy hogy szólni se mer. Mind' csak *ledarabol* a férjem, hiába szólok; de még szólni se merek.

merengye: elemózsia, eleség, mit egy vagy több napra mezőre, erdőre stb. szoktak tarisznyában vinni. Készíts nekem, feleség, *merengyét* egy-két napra, míg az erdőn leszek.

köppöl: csipked, kikezd (szárnyasokról inkább). A verebek ellepik a cseresznyefát s az érett cseresznyét mind *köppölik*.

kupa: írószer-tartó, iskátulya. Hoccide a *kupámat*, hagy' vegyem ki a tollszáramat és a *tollhegyemet* (penna), hogy írassak.

leveszeked: leszíd, megfedd, dorgál. Mikor Éli értesült fainak gonosz tettéről, *leveszekedte* őket, de nem verte meg.

lefalángat: ugyanoly értelemben, mint *leveszeked*.

ügyibe való: ügyes, életre való.

Ha *ügyibe való* ember volna, megélné a jég hátán is.

piacos: mutatós, jól-festő, tetszetős, szemre való, csinos stb.

Nem olyan *piacos* leány volt a Kata, hogy kaptak volna rajta a legények.

közbéli: közönséges, egyszerű, ala-

csonysorsú. Én, uram, csak amolyan *közbéli* ember vagyok, aki csak annyit tudok, amennyit az iskolában, mint gyerek tanultam.

galy: göröngy; *galyos*: göröngyös. *számlik*: szántódik. Nagyon galyos a föld, nehezen *számlik*.

csiszánkodni: csuszkálni a jégen.

PETROVICS PÁL.

Más-más vidékről.

csapzi leány: szilaj, túlságos eleven. Szatmár.

csata: egy *csatába* (= ízben) hozzáfogott az eső esni. Két *csatán* is esett az eső. Bátyu, Bereg m. Kisvárdá, Szabolcs m.

dencel: fetreng, hancúroz. Ez a gyerek reggel sokáig dencelt az ágyban. Bodzásujlak, Zempl.

fitri leány: fitringes, eleven. Szatmár.

gérádzik, gérázik, géredzik, gérezik: gyengén fagy. Szabolcs és Szatmár m.

hegedés: gyenge fagyás az olvadás után. Szabolcs m.

hergel: döngöl; *lehergel*: a magasra vetett ágy puha ágyneműit lenyomkodja. [Mezőberény.

hóbörtös: hóbortos, bolondos. *hírvad*: hervad a rózsa. Vásárosnamény. [Szatmár v.

in: a szekéroidal ina, zápja. *itillet*: nehéz, zivatarosidő. Ugocsa, Szatmár m.

iveg: üveg. Déva, Bereg m.

kabát: női ruha, rokolya. Feketepatak, Ugocsa.

kankuriádzik: az abroncsot úgy elhajította, hogy csak úgy kankuriádzott. Hajdú m.

kasornya: 1. fazéknak való kötélke, háló, amibe az ételes edényt teszlik s a mezőre kiviszik. Feketepatak. 2. kétágú fa,

melyen a szegények a hátukon hordják a fát. Uo.

kec: szénatartó az istállóban. Feketepatak.

kicki-kacki: cifra, rátarti, kackiás, kényes lány, asszony. Vámospércs. Hajdú m.

kacsabíri: kikeleti hóvirág. *Galanthus nivalis*. Bátyu, Bereg m.

kocska: akinek hibás a keze; ha csak egy ujjá is görbe, már akkor a haragosa kocskának nevezi. Bereg—Ugocsa m.

kocától: az ablak, ha nagy szél fú. Ugocsa m.

kolopol: a fejét ütögeti. Feketepatak.

kópiskál: farigcsál. Ugocsa m.

kupa: búzakereszt. Nagyszöllős, Ugocsa m.

konta hajú leány: akinek körben levágták a haját; konta ujjú: csonka ujjú. Bereg m.

lámpavíz: petróleum. Bátyu.

léhendék: ingó tárgyak; eladtuk a léhendéket: lovat, szekeret, bútort. mit. Szatmár v.

lipityánka: lapos ásó. Bátyu.

lőka: lőca, hosszú szék. Kisvárdá, Lónya.

sutyó: a sunyi, alattomos enyhébb kifejezése. Szatmár.

talapács: lomha, renyhe, ügyetlen ember. Pest m. északi részén, Vác, Szentlászló, Dány, Valkó.

távolvíz: folyóvíz; ellentéte: közel-víz: kútvíz. Nagykőrös.

tengelyvégszeg, tengelyvasszeg: a szekér részei közül való. Szatmár m.

tépet (nem tépet!) két napig hordott egy pár kapcát és már tépet rongy. Szatmár.

töltő: zsilip. Vásárosnamény.

törttyű: apró kavics. Avasujváros. *tündelevel*: denevér. Feketepatak, Salánk.

tortyan: az eledel, mikor lemegy a gyomorba, persze hangosan. Tiszaföldvár.

űz: a juh párzik. Debrecen.

zabridál: ne zabridájj: ne alkalmatlankodjál fecsegéssel. Szabolcs m.

zok: beh *zok* ez a kenyér: keletlen, sületlen; *zok* a föld: összeszáradt, kemény a föld a szárazságtól. Szatmár v.

vajdál: vau-vau hangot ad; a kutya egyet-kettőt vajdált előtem és felfordult (mérges eledelet nyelt le). Barkaszo, Bereg m.

vák: hányuk fel a vákot: hányuk ki az ázót. (Timár mesterségnél.) Szatmár v.

villálat: egy villára való bukó széna. Avasujváros.

zsizsera had: Egy bihardiószegi asszony mondotta: lármás gyerekserég. Sisera had. (Jókai. Egy az Isten. 4:81. 1885.)

Id. R. VOZÁRY GYULA.

Gúnynevek.

Herőce Jani, Csizik, Söreszemű, Sörelábú, Kanalas, Agár, Úfaluba pap kell (nincs bajúsa, csupaszkepű, azért kiabálják utána a gyerekek), Báro Picsom, Cúkor, Csutkás, Kecskés. — Szilaj Ecseki, Fakés Ecseki, Süket Ecseki, Vak Ecseki, Meszes Ecseki, Dallos Ecseki, Kadét Ecseki. — Zsidó csúfnevek: Göthös zsidó, Veres zsidó, Nallábú zsidó, Nyakigláb zsidó, Jó zsidó, Utósógaras, Nagyfogú zs., Mingyánlesz, Nemsokálesz, Háromfülü (a fülin egy kis kinövése van), Józsiú zs., Lülüs zs. — Egy félkegyelmű után ezt kiabálják: »Békát a nyakába!« Egy részeges koldusasszony után ezt: »Eladta a Márját, megitta az árát!« Egy halkofa után ezt: »Kata néni, elnyelte ken' a kefét!«

Szolnok.

Révész KÁROLY.

Népetimológiák.

Flórián-mész. Haladunk. A gyorsaság a fő mindenben. Még a mosónők is azon iparkodnak, hogy minél előbb meglegyen a kívánt — fehérség. Megvetik hát a jó öreg napot s a tudomány gyorsan ható eszközeihez fordulnak. Küldenek hát az üzletbe *flórián-mészért*. Miért? *Flórián-mészért*. Hát az mi? Utbaigazít a kereskedő: *Klór-mész*. A hangzás is kedvez ennek az etimológiának, de meg az is, hogy Flórián is vízzel bánik. Hát miért ne lehetne *Flórián-mész*? — Így hallottam Komáromban. —

SZTROKAY LAJOS.

Cseklész pozsonymegyei község tudvalevőleg egyik Árpádházi királyunk madarászainak, *cseklészeinek* szolgált lakhelyül, s innen is

kapta nevét: Cseklész, németül Landschütz (l. Herman Ottó és Csallóközi K. cikkeit: Nyr. 16:559). A nép azonban mitsem tud a történetnek ezen adatáról, hanem következőképen adja eredetét a félig el is tótosodott falu nevének. Mikor a törökök dúlták a hasát, Cseklészt még Fehérliliomvárosnak hívták. A törökök földig lerombolták. Aki kezük ügyébe akadt, megölték. Mikor kitakarodott a török, egy liliumvárosi legény fehér lovon, végignyargalva a kihalt falun, könnyező szemmel, vérző szívvel kiáltotta hogy: »Ami léssz, allész. Fehérliliomváros, csak nem léssz!« Ezóta hívják Csaklész, Cseklésznek. *Lucus a non lucendo.*

KALLÓS ZSIGMOND.

Kaszárnyai népetimológia: Van der Sloot-Valmingen: *Van só, van minden.* Dannenfeldi lovag Pittoni Miksa: *Dámaföldi lovas piktor Miska.*

BALOGHY DEZSŐ.

Székely egyveleg.

A székely ember esze nagyon tekervényes. Alighogy a szabolai grófnak gyermeke született, a falu népe máris találgatta, hogy mi lehet az újszülött: fiú-e vagy leány. De nem kellett sokat töprenkedni, egy asszony hamar kitalálta: »Se nem fiú, se nem lány, mer a kóntesz«.

A székely atyafi nem olyan mint az ártatlan beteg; nem vess be mindent, még ha orvosság is. — Ha valamit elbeszél nekik, jámbor pofával azt feleli: »Hiszem instálom«; azzal sarkon fordul s azt kérdi a szomszédjától, hogy hát te hiszed-e? — s erre ez csendesen kiböki: »Mert én aztán nem!«

Egy Gelence- (Zabolával szomszédos) községi székely egy a társai után kiáltót imígyen oktat: »Hangosabban kiáccson, mer' ők a vékony szót nem lássák, csak a darabost!«

A székely paraszt nem nagyon zita (telhetetlen). Sovány kosztját (étel, eledel) az útmutatón (kocsirúd) is elkölti, s nem kell sokat illogatnia (iddogálnia), hogy a férget (farkas) akár a pukkantóval (pisztoly) is le ne löjje.

A székely nagyon gyanakvó és mindig óvatos. Ha kérdéssel fején találtad is a szöveget, akkor is igyekszik előle kitérni. Az asszony, aki tejjel, túróval stb.-vel jön, hogy holmiját eladja, arra a kérdésre, hogy mit árul kend, azt feleli: »feljöttem«. A többi ki kell találni, vagy egy rakás kérdéssel agyonfaggatni.

(Zabola, Háromszék m.)

ERDŐS DEZSŐ.

Beküldött kéziratok. Gálos R. Nemzeti génusz. Erdővidéki tréfák. — Molnár I. Szólások. — Fekete J. Helynevek. — Cserna A. Irodalmi nyelvünk szókincséhez. — P. M. Zsuzsi feltörül.

Magyar Agrár- és Járadékbank

Ресзвэнытársaság

Budapest, V., Erzsébet-tér 9. sz.

Igazgatóság: madarasi Beck Nándor (elnök), Barta Arnold (vezérigazgató), madarasi Beck Miksa, gróf Boos-Waldeck Fülöp, Bujanovics Sándor (elnökhelyettes), Dorizon Lajos, Enyedy Béni, báró Herzog Péter, dr. Králík Lajos, Minkus Jenő, Thors J. Henrik, Vörös Sándor (igazgató-sági tagok). **Cégvezetők:** Fábri Samu és dr. Schöber Béla (igazgatók), Szántó Frigyes (igazgató-helyettes), dr. Fellner Frigyes (vezértitkár), Szathmáry Gyula (pénztárfőnök).

Kölesönöket ad és hiteit nyújt földbirtokosok és mezőgazdák részére telekkönyvi bekebelezés vagy más megfelelő biztosíték ellenében.

Átvessz pénzbetéteket folyó- és csekk-számlára.

Eszközül bizonyítványi jelzeteket, fedezet mellett, úgy a budapesti, mint bármely külföldi tőzsdén.

Kölesönöket nyújt a flókswa-pusztította hegyi szőlők felújítására az 1896. évi V. t.-c. alapján. E kölesönöket a földművelésügyi és pénzügyi magyar királyi miniszterektől kinevezett tagokból s a bank megbízottaiból alakult bizottság engedélyezi. A visszatérítendő kezdődhetik a telepítés megkezdését követő 5-ik évben és a tartozás 15 egyenlő évi részletben törlesztendő. A kölesönök felvétele, lebonyolítása és telekkönyvi biztosítása céljából kiállított minden írat, beadvány, okmány és nyomtatvány, valamint a kölesönök telekkönyvi bejegyzése és törlése — az 1896. évi V. t.-c. 18. §-a értelmében bélyeg- és illetékmentes.

Az ezen kölesönök alapján a bank által kibocsátott 1%-os szőlőkötvények és szelvények az 1896. évi V. t.-c. értelmében a tőkeamat és járadékadó, valamint az általános jövedelmi pótdadó és szelvény-bélyegilleték alól, úgy minden más bélyegkötelezettség, illeték és adó alól mentesek, övédekképesek és a közszékek, testületek, alapítványok, nyilvános felügyelet alatt álló intézetek, gyámoltak és gondnokoltak pénzeinek, úgy szintén a hitbizományi és letéti pénzeknek gyűmölésűz elhelyezésére, szolgálati és üzleti biztosítékokra fordíthatók, továbbá a cs. és kir. hadsereg, a cs. kir. osztrák Landwehr, valamint a m. kir. honvédség és m. kir. esendorősnél házassági övédekül felhasználhatók, nemkülönben úgy a cs. kir. közös hadügyminisztérium, mint a m. kir. honvédelmi minisztérium alá rendelt hivataloknál üzleti biztosítéknál és bántatpénzül, az osztrák-magyar bank fő- és főközfleteinél pedig kézi zálogul elfogadtatnak.

A bank által alapszabályszerűen megszerzett követelések és értékek alapján kibocsátott 1%-os járadékjegyek kamatszélvényeinek beváltása az 1875. XXII. t.-c. 6. §-a értelmében a tőkeamat és járadékadó levonása nélkül történik s úgy a járadékjegyek, mint kamatszélvények a m. kir. pénzügyminiszter 1870-1899. szám alatt kelt rendelet értelmében illetékmentességben részesülnek. Visszatérítésre kerülő járadékjegyek a névérték 10%-ával levonás nélkül váltatnak be. Ezen éimletek a közgazdaság, valamint az igazságügyi igazgatás összes ágazataiban üzleti biztosítéknál és bántatpénzül és az osztrák-magyar bank fő- és főközfleteinél kézi zálogul elfogadtatnak.

A bank 11%-os záloglevelei február 1-én, május 1-én, augusztus 1-én és november 1-én utólagosan esedékes negyedévi részletekben kamatoznak s kamatszélvények az 1899. évi XXX. t.-c. értelmében most és a jövőben minden adólevonás nélkül váltatnak be. E záloglevelek — amelyek ötven éven belül sorolás útján teljes névértékben fizetnek vissza — ugyanezen törvényekkel értelmében övédekképesek és a közszékek, testületek, alapítványok, nyilvános felügyelet alatt álló intézetek, továbbá gyámoltak és gondnokoltak pénzeinek, úgy szintén a hitbizományi és letéti pénzeknek gyűmölésűz elhelyezésére, szolgálati és üzleti biztosítékokra fordíthatók, továbbá a cs. és kir. közös hadsereg, a cs. és kir. osztrák Landwehr, valamint a m. kir. honvédségnél és a m. kir. esendorősnél házassági övédekül felhasználhatók, nemkülönben úgy a cs. és kir. közös hadügyminisztérium, mint a m. kir. honvédelmi minisztérium alá rendelt hivataloknál üzleti biztosítéknál és bántatpénzül, az osztrák-magyar bank fő- és főközfleteinél pedig kézi zálogul elfogadtatnak.

A bank 4%-os vasúti járadék-kötvényei május 1-én és november 1-én utólagosan esedékes félévi részletekben kamatoznak s kamatszélvények az 1897. évi XXX. t.-c. értelmében most és a jövőben minden adólevonás nélkül váltatnak be. E vasúti járadék-kötvények — melyek 70 év alatt sorolás útján teljes névértékben fizetnek vissza — ugyanezen törvényekkel értelmében övédekképesek és a közszékek, testületek, alapítványok, nyilvános felügyelet alatt álló intézetek, továbbá gyámoltak és gondnokoltak pénzeinek, úgy szintén a hitbizományi és letéti pénzeknek gyűmölésűz elhelyezésére, szolgálati és üzleti biztosítékokra fordíthatók, továbbá a cs. és kir. közös hadsereg, a cs. és kir. osztrák Landwehr, valamint a m. kir. honvédségnél és a m. kir. esendorősnél házassági övédekül felhasználhatók, nemkülönben úgy a cs. és kir. közös hadügyminisztérium, mint a m. kir. honvédelmi minisztérium alá rendelt hivataloknál üzleti biztosítéknál és bántatpénzül, az osztrák-magyar bank fő- és főközfleteinél pedig kézi zálogul elfogadtatnak.

Nyelvőrkalauz

a Magyar Nyelvőr I—XXV. évfolyamához.

Tartalomjegyzék, szómutató, tárgymutató.

* Kiadja a Magyar Nyelvőr kiadóhivatala. *

Ára 5 korona; tanároknak és tanulóknak 2 korona.

A MAGYAR NYELV

A művelt közönségnek — a M. Tud. Akadémia
könyvkiadó bizottságának megbízásából — írta

SIMONYI ZSIGMOND.

Második javított kiadás egy kötetben, két térképpel és
a Halotti Beszéd és a hangok képzésének rajzával.

Ára díszes vászonkötésben 10 korona.

Első rész: A magyar nyelvnek eleje.
Nyelvünknek eredete és rokonai. Idegen
hatások. Nyelvtörténet és nyelvművészet.
A népi nyelv és a nyelvjáráások. Irodalmi
nyelv, nyelvjuttatás, nyelvhelyesség.

Második rész: A magyar nyelvnek
szerkezete. Hangok, hangváltozások,
helyesírás. A szójelentések viszonylag-
sága. Összetétel és szóképzés. Szó-
fejtés. Ragozás. Mondattan.

Ajándék-könyvvül is alkalmas a serdülő ifjuságnak.

„Simonyi Zsigmond munkája első sorban a nagy közönségnek szól, de nincs a magyar nyelvészetnek fontosabb problémája, melyről itt alapos tájékozást nem találhatna még a szakember is, a más téren működő nyelvésznek pedig ez a munka kitűnő tanácsadóul szolgál minden, a magyar nyelvészetet érintő kérdésben.” (Heinrich Gusztáv, Ásbóth Oszkár és Lehr Albert — az akadémiai nagy és mellékjutalomról szóló jelentésben. Akadémiai Értesítő 1893., 351.)

A Zoltán-féle csukamájolaj

a gyermekek legjobb tápláléka.

————— Ára 2 korona. —————

ZOLTÁN BÉLA gyógyszerárában
BUDAPEST, V. KERÜLET, SZABADSÁG-TÉR.

HELYES MAGYARSÁG

a hibás kifejezések, a
kertülendő idegen szók s
a helyesírás szótárával.

ÍRTA
SIMONYI ZSIGMOND
a Magyar Nyelvőr szerk.
8-adrét alak, 212 lappal.

Tartalma : Bevezetés. — **Helyes mondat szerkesztés.** Az egyszerű mondat fajtái. A mondatrészek szerkesztése. A szórend. Az összetett mondat. — **A szók, szólások és szóalakok használata.** A szók megválasztása. Idegen szók, nyelvújítási szók, tájszók. Rokonértelmű szók. Szólások. A beszédrészek használata. Igeragozás, névragozás. — **A helyes kiejtés és a helyesírás.** — **Szótár.** (A szótári rész száztizenegy lapra terjed).

Ára egész vászonkötésben ... 3 korona.

MAGYAR NYELVÉSZET

Írta **SIMONYI ZSIGMOND.** — Középiskolák legfelső osztályainak és tanítóképző intézeteknek. — Ára 1 korona.

AZ ÚJ HELYESÍRÁS

A vallás- és közoktatásügyi m. kir. miniszter 1903. március 14-én 862. sz. alatt kelt rendeletével kiadott magyar iskolai helyesírás szövege és magyarázata, bővített szójegyzékkel.

Írta **SIMONYI ZSIGMOND.**

(Egyetlen magyarázatos kiadás, mely a helyesírási szabályoknak hiteles, hivatalos szövegét teljesen magában foglalja. Bő magyarázataival egyszersmind vezérkönyvül szolgál az Iskolai helyesírás című füzethez.)

Ára vászonborítékban ... 1 korona 50 fillér.

Segédkönyvül engedélyezve 2956 903. szám alatt.

ISKOLAI HELYESÍRÁS

Az 1903. márcz. 14-én kelt rend. kiadott iskolai helyesírás szövege és rövid magyarázata bővített szójegyzékkel.

Közép- és polgári iskolák és tanítóképzők használatára

írta **SIMONYI ZSIGMOND.**

Ára 50 fillér.

*

Ára 50 fillér.

KUNZ ÉS MÖSSMER

vászon, asztalnemű,

férfi- és női fehérnemű tárháza

BUDAPEST,

**IV. ker., Koronaherceg-utca és Kígyó-tér
sarkán.**

Ajánlják elősmert jó hírnévnek örvendő: valódi rum-
burgi, irhoni és kreász-vásznaikat, asztalneműt, törül-
köző és törölő-ruhákat.

— * —

Ágynemű, derékalj, piké- és flanel-takarók, valamint
csipke-függönyök nagy választéka.

— * —

Sifonok, az elősmert legjobb **SCHROLL**-féle gyártmány
pamutszövetek a legmértányosabb áron.

— * —

Férfi-, női és gyermek-fehérneműből, harisnyákból,
valamint mindenféle más szövött árúból, úgyszin-
te férfi- és női zsebkendőkből nagy raktárt tartunk.

— * —

Kiváncra megküldjük nagy képes árjegyzékünket, vala-
mint költségvetéseket:

menyasszonyi kelengyékről, férfi-kelengyékről, úgyszin-
tén fiú- és leány-nevelő intézetekben szükséges felszere-
lési cikkekről, valamint csecsemő-fehérneműről is.

VÁLASZTÁSRA készséggel küldünk lehetőleg min-
denből **MINTÁKAT** is.

MEGJELENT

az első kötet 500 szöveg-
képpel és 60, részben
színes műmelléklettel.

A TECHNIKA VIVMÁNYAI

ez a kötet a magyar közön-
ség minden rétegének érdek-
lődésére számíthat. Nem tu-
dákos szakmunka, hanem él-
vezetes, könnyed olvasmány.

A MŰVELTSÉG KÖNYVTÁRÁ-ból

most jelent meg az első kötet. A kötet címe:

A TECHNIKA VIVMÁNYAI AZ UTOLSÓ 100 SZÁZ ÉVBEN

Szerkesztik: HOLLÓS JÓZSEF és PFEIFER IGNÁC.

A nagyközönség a MŰVELTSÉG KÖNYVTÁRÁ-nak első kötetében gondolkodásának és ismereteinek gazdagítására kiváló munkát nyer. A közlekedés, eszközei-ről, a hadászati technika-ról, bányászat, kohászat, faipar, szövőipar, gépipar, sokszorosítás, kémiai nagyiparról, az elektromosság-ról távirás-ról, stb. szóló fejezetek minden ember érdeklődését lekötik.

A legujabb problémák: radioaktivitás, drótnélküli távirás, repülőgép stb. e könyv olvasása útján eleven fogalmakká válnak az olvasó előtt.

A könyvet szakemberek írták, de oly könnyen érthető hangon, mintha szabad előadást tartanának a társadalom minden köreiből összesereglett hallgatók előtt, kiknek figyelmét lebilincselik tárgyak érdekességével, előadásuk könnyedségével és a szemléltetés gazdag eszközeivel.

A „Műveltség Könyvtára“-nak ára kötetenkint 24 korona.

Megrendelhető minden hazai könyvkereskedés útján.

A Műveltség Könyvtáráról
kimerítő prospektust kívá-
natra ingyen küld minden
könyvkereskedő, vagy az

A THENAEUM

irodalmi és nyomdai részvény-társulat
Budapest, VII., Kerepesi-út 54. szám.

A TECHNIKA VIVMÁNYAI

Ez a kötet fejezetei és a szerzők nevei:

Energia: Schimanek Emil.
Bányászat: Litschauer Lajos.
Kohászat: Gálócsy Árpád.
A fémek megmunkálása: Kandó Gyula.
Művek és emelőgépek: Kármán Tódor.
A közlekedés eszközei: Gondos Viktor.
Pósta: H. Hennyey Vilmos.
A fény a tudomány szolgálatában:
Károlyi Zsigmond.
A sokszorosító ipar: Kún Sámuel.
A technika a hadviselés szolgálatában:
M. Müller Hugó.
Faipar: Gaul Károly.
Szövő- és fonóipar: Maly Ferenc.
Papírgyártás: Jalsoviczky Géza.
A kémia vivmányai: Pfeifer Ignác.
Gazdasági gépek: V. Markhot Jenő.
Gazdasági termékek ipari feldolgozása:
Kosutány Tamás.
Elektromosság: K. Lipthay Károly.
Telegrafia és telefonia: Hollós József.
Zárószó: Méray-Horváth Károly.

A Műveltség Könyvtárának kötetei félévi időközökben jelennek meg.

A Műveltség Könyvtárának

első sorozata a következő hat
kötetből fog állani:

I. A Technika Vivmányai

II. Az Ember

III. A Világegyetem

IV. A Föld

V. Az Élők Világa

VI. A Társadalom

A második sorozat, hat kötetben tartalmazni fogja a történelmi, irodalmi és művészeti ismereteket és az első sorozat teljes befejezése után fog megjelenni.

Újdonság!

Újdonság!

AZ „ATHENAEUM“ IRODALMI ÉS NYOMDAI RÉSZVÉNY-
TÁRSULAT KIADÁSÁBÁN BUDAPESTEN MEGJELENT:

A MAGYAR IRODALOM- TÖRTÉNET KÉPEKBEN

ÖSSZEÁLLITOTTA ÉS MAGYARÁZÓ
JEGYZETEKKEK ELLÁTTA:

VENDE ERNŐ.

ÁTNÉZTE:

BEÖTHY ZSOLT.

2. kötet. Egy-egy kötet ára csinos kötésben 6 kor.

Ezen munka, mely az irodalomtörténet
tanításánál nagy szolgálatot van hivatva
teljesíteni, a tanuló ifjúságnak hézag-
pótló segédkönyvül szolgál.

---

*Az irodalomtörténet tanárai személyes
használatra e munkát féláron kapják a
kiadótársulattól.*

1905. OKTÓBER 15.

VIII. FÜZET.

MAGYAR NYELVŐR.

MEGINDÍTOTTA

SZARVAS GÁBOR.

*

SZERKESZTI ÉS KIADJA

SIMONYI ZSIGMOND,

A M. TUD. AKADEMIA RENDES TAGJA.

——
XXXIV. ÉVFOLYAM.
——

BUDAPEST, 1905.

Szerkesztő- és kiadóhivatal: Budapest IV. Ferenc József part 27.

TARTALOM.

Egy érdekes mondattani jelenségről. I. <i>Erdélyi Lajos</i>	385
Az ikos ragozás története. IV. közl. <i>Simonyi Zsigmond</i>	393
Tárgyas igék tárgy nélkül. <i>Kovács Márton</i>	401
Népiesség és népieskedés. <i>Nádai Pál</i>	412
Csángó nyelvmélekek. <i>Rubinyi Mózes</i>	415
Irodalom. Bojničić magyar nyelvtana. <i>Hajnal László</i>	423
Adatok irodalmi nyelvünk szótárához. <i>Gondán Felicián, Székely Artur, Agnoy Pál, Cserna Andor. Keszthelyi Miklós</i>	428
Nyelvművelés: Zsuzsi aki föltöröl. <i>Antizsuzsi</i> . — <i>Iromba. K. Gy.</i> —	
Mania geographica. <i>Kardos Albert</i>	431
Magyarázatok, helyreigazítások: Egy-két sajátosság <i>Mikes stílusában. Vas János</i> . — Nyelvmélek 1517-ből. <i>Kelemen Lajos</i> . — Magyar géniusz. <i>Gálos Rezső</i> . — Kanafória. <i>Baranyai Zoltán</i> . — Pótlás a megnyirbált szavakhoz. <i>Révész Károly</i> . — Suum cuique. <i>Melich János</i>	433
Egyveleg: Svéd nyelvtudományi társaság. <i>Palleske R.</i> — <i>Tschudattich. Merza Gyula</i> . — Mivé lett a kortes. <i>Kiss Ernő</i>	437
Népnyelvi hagyományok: Helynevek. <i>Petrás Ince, Ady Lajos, Révész Károly, Teleky István, Nagy József</i>	439
Izenetek. Beküldött kéziratok és könyvek	374

Kérelem. Tévedésből f. évi füzetekből sok helyre két-két példány ment. Kérjük a fölös példányok szíves visszaküldését.

Előfizetés 1906-ra.

A Magyar Nyelvőr ezentúl is az marad, ami volt: a magyar nyelvtudomány és nyelvművelés folyóirata.

A Magyar Nyelvőr ára egész évre, januáriustól decemberig 10 korona. Elemi népiskoláknak, önképző-köröknek, tanároknak, tanítóknak, tanulóknak és lelkeseknek az előfizetés 6 korona.

Az előfizetést csak egész évfolyamra fogadjuk el. Könyv-
árusoknak 10% engedmény.

Kérelem. Szükségünk volna néhány példányra a Tanulmányok az egyetemi Magyar Nyelvtani Társaság köréből c. füzetekből (1880–1.) Kérjük régi társainkat, akiknek nincs többé szükségük rá, küldjék vissza! Előre is köszönjük.

MAGYAR NYELVŐR.

Megjelenik minden hónap 15-én
a nagy szünetet kivéve.

Szerkeszti
SIMONYI ZSIGMOND

Szerkesztőség és kiadó-hivatal
Budapest IV. Ferencz-József-part 27.

EGY ÉRDEKES MONDATTANI JELENSÉGRŐL.

— A ráértésről. —

Felolvasás a Magyar Nyelvtudományi Társaságban, 1905. ápr. 18-án.

Olyan nyelvi jelenségről kívánok szólni, amelyről a mondat-
tanban még eddig jóformán nem szóltak; legfőlebb csak az ú. n.
hiányos v. kihagyásos mondatoknál, az ellipsziseknél s a
stilisztikában az alakzatoknál és a névmások használatánál érin-
tették régies, vagy ma már többé-kevésbé szintén el nem fogad-
ható alapon. Így a németeknél pl. érintette, de inkább formai
alapon Ziemer, *Junggrammatische Streifzüge im Gebiete der*
Syntax c. művében (2. kiad. Kolberg 1883.) az ú. n. ellipszisek,
azaz a beszédbeli rövidítés és a görög retoriktól fennmaradt
 $\alpha\pi\omicron$ $\chi\omicron\iota\nu\omicron\upsilon$, közös résszel bíró szerkezet lélektani magyarázatában.
Aztán Paul, *Prinzipien der Sprachgeschichte* c. jeles műve 18.
fejezetében (3. kiad. 289. l. *Sparsamkeit im Ausdruck*) az ellip-
szisekről, a szavak és szócsoporthoz kiegészítéséről szólva; de mint
látni fogjuk, ő sem egészen modern fölfogással. A görög retorik-
tól egészen napjainkig a kérdés inkább stilisztikai és retorikai
volt; s a *zeugma* és $\alpha\pi\omicron$ $\chi\omicron\iota\nu\omicron\upsilon$ alakzatok neve alatt fordul
elő az Iwan Müller-féle *Handbuch*ban is a *Lateinische Sti-*
listik és a *Rhetorik der Griechen und Römer* megfelelő pontjai
alatt. (Vö. 2. kiad. 1890, és 3. kiad. 1900—1901. megfelelő pont-
jait, a jegyzetekkel.) Mint vizsgálataim után utólag jöttem rá,
érintett ide vehető példákat Wegener is *Untersuchungen über*
die Grundfragen des Sprachlebens (Halle, 1885.) c. igen becses
művében, már igen elfogadható módon; de mintha azóta sem
vették volna észre az efféléket, művét meg mintha ebben az irány-
ban a németek sem ismernék.

*

1. Tréfából ismeretes az egyszeri tanulónak szüleihez írt
rövid és velős válasza, mely így hangzott: *Kedves szüleim!*
Megkaptam levelüket s kivettem belőle jó egészséget és az öt
forintot. Itt a *kivettem* ige, mint tudjuk, egyszerre kettős (átvitt

és valódi) értelemben van használva; az utóbbi esetben mintegy odaértve, illetőleg ráértve az öt forintra is. Ennek a stílusbeli alakzatnak a neve görögül zeugma, kapcsoló v. fűző alakzat. v. ἀπὸ κοινού, közös résszel bíró szerkezet stb. A kihagyásnak ezt a fajtát nevezte nálunk pl. Kulcsár Endre A magyar stílus c. munkájában (1:253) ráértésnek s efféle példákat idéz rá:

Bede Gyurát viszik a temetőbe,
Szili Miskát egerszegi börtönbe (Népd.)

t. i. Szili Miskát *viszik* egerszegi börtönbe.

Én az ú. n. összevont mondatról írt tanulmányomban az efféle mondatok eddigi elemzését és elméletét is cáfolva,* ezt a ráértés kifejezést fogadtam el s azt a lélektani sajátyságot értettem rajta, melynélfogva beszédünkben azt, ami két vagy több dologra közösen vonatkozik, ha már egyszer ki van fejezve. nem ismételjük, — csak ha nyomatékosan ismételni akarjuk. Vagy ha egy dologról valamit mondtunk, mivel az még fülünkbe cseng vagy emlékezetünkben van, a még élénk emlékezésnél fogva továbbra is értjük. Különben esetleg érdekes kétértelműségek, félreértések is keletkezhetnek.

Itt az efféle kétértelmű vagy félreérthető mondatokról s a velük kapcsolatos jelenségekről kívánok szólni lélektani alapon; s a ráértésen így itt én természetesen mást értek, mint amit pl. Simonyi ért a Pallas Lexikona 14. kötetében, hol ő a nyelvérzék működésének azt a jelenségét illeti e névvel, midőn egyes szóelemek, pl. a régi *-tv* főnévképzőben levő *-v* elveszvé, jelentését ráértették a *-t-re*, pl. a *hit* szóban a régi **hitv* helyett. Vö. ma is: *hitves*, nyelvjárásilag *hites* és *hütös-társ* is.

Kis tanítványaink füzetekben s a napilapokban lépten-nyomon találkozunk ilyen mondatokkal: *Attilát az aranykoporsóba tették és színig töltötték keleti balzsammal.* (T. i. a koporsót; de itt úgy érthető, mintha Attilát töltötték volna meg). *A vaskoporsóba beletették Attila éneklő szolgáját, a mulattató bohócát és fegyverhordozóját és megtöltötték vérrel.* (Kit? mit? A fegyverhordozót vagy a koporsót? Itt úgy érthetnők, hogy a fegyverhordozót.) *A kollégium igazgatója, Tordai Szabó Gerzson uram a labancok elé ment s bocsánatot kért tőlük, a miért ők* (kik? a labancok? dehogy: az enyediék) *nem tartották meg a szavukat, hanem a házakban maradnak. A labanc vezéreknek mindig cifra neveik voltak. Két*

* L. id. munkámban a II. csoport mondatait.

vezérök volt (kiknek? a labanc vezéreknek vagy csak a labancoknak? természetesen az utóbbiaknak) *ú. m. Treitzigfritzig és Bórembuk. Midőn Karassiy elérte Bórembukot, kikapta kezéből Gerzson urat és lerántotta a lóról (kit? G. urat vagy Bórembukot? — persze Bórembukot) és amint birkóztak, beleestek az árokba. (Kivel? G. urral vagy Bórembukkal? Természetesen Bórembukkal.) A két fűzfadorongot pedig feltűzték a patak partján, amely ma is megvan. (Mi? a patak partja? — vagy a két fűzfa? az utóbbit kellett volna értetni.) Vagy: A két fűzfahusángot, amellyel agyonütötték a labancokat, a patak két partiára tűzték, és az most is szépen virágzik. (Mi? a patak partja? Mert így arra érthetni.) Éppen így felsőbb osztályuaknál is: Jól megérdemelt babér koszorúzta volna Katona homlokát, melytől (mitől? homlokától vagy e babértól? mert így esetleg amarra is volna érthető) korai sírba szállta fosztotta meg.* Királyok, uralkodók bukása örökké izgatja az írók fántáziáját, mert azoknak (kiknek? az íróknak? mert esetleg így is érthetnők) csak nagyot lehet esni. (VIII. oszt. tanulóktól.) A király tudatában van annak, hogy a Tisza-kabinet helyzete tarthatatlan és hogy úgy ő (a király vagy Tisza?) mint a kormány tagjai sürgősen távozni óhajtanak. (Napilapból.)*

Hiszen ezek hevenyészett, hibás mondatok, hallom az ellenvetést; az efféléket hibáknak mondják a tanárok s mások is. és kijavíttatjuk a tanulókkal. Igen, de magyarázatukat még eddig nem adták; pedig a kivételeket a mondatban is megmagyarázhatjuk, anélkül, hogy ezzel polgári jogot akarnánk adni nekik. S ezek a példák is könnyen magyarázhatók abból a lelki működésből, a ráértésből, mint észrevehattük. Ezek azért kétértelműek, hibásak, mivel nincs bennük ismételve valami, amire a világosság okáért szükség volna, vagy nem szabatos szerkesztésűek — s azért egyszersmind érdekesek.

Annál a ráértésnél fogva kétértelműek a mindennapi beszédben is az efféle mondatok: *Egészségére kívánom, légátus úr! Én is* — feleli a légátus. De kinek? magamagának vagy a gazdának kívánja? Véletlenül a gazdának kívánta s tán így mondhatta volna világosabban: *Én is N. N. úrnak.* — Ennélfogva

* Vö. Jókainál is: *Egy éjjel fölveré a rablót álmából paripája nyertése, mely künn a kapudáványhoz volt kötve.* Népv. (Mi? a nyertése? Tudjuk, Jókai is másként értette.)

tréfás az afféle is, amit némelyek az egykori debreceni, mások a kolozsvári emberre mondanak, ki azt mondta volna valakinek: *Ha ökör kell, itt vagyok én; ha ló kell, ott van az öcsém.* Tudjuk, hogy ő mire értette, hogy t. i. ő adhat el ezt, az öccse meg amazt.

Ugyancsak a ráértés alapján érthető az az ismeretes tréfa-beszéd is: *Hogy híják nálatok a taligát? Mindünk nem úgy híják, hanem tolják.* (T. i. így volna magyarosabb: Minek híják a taligát? Vö. Magy. Nyelv 16.) De ezen az alapon állította ki rólam is egyik tanítványom anyja igazolványban azt, hogy ekkor és ekkor a latin órát nem tarthattam meg, ahelyett, hogy fia mulasztását igazolta volna, mint ahogy tulajdonképen akarta. Az érdekes igazolvány eredeti helyesírással szószerint így szól: *Tekintetes Tanár Ur ezennel bizonyítom február 9-dikén a Latin órát orvosi meg vizsgálása véget nem tarthatta meg. Tisztelettel xy-né.*

E tekintetben érdekes és kissé furcsa pongyolább stílusban, régi íróknál, így pl. Kassai József Származtató s gyökeresző Magyar-diák Szókönyvében a magyar szókönyvírók neveinek felsorolásánál, az efféle: *20-dik Kresznerits Ferenc Szótár gyökérrenddel és deákozattal. Budán 1831. (meghalálozék 1832-ben).* Itt a központosítás is furcsa, s ez szintén elősegíti a ráértést (Kresznerits-szótár?) Legalább vessző v. kettőspont kellett volna az író és műve közé; de meg hallás után tán kérdehetnők azt is: ki halálozék meg 1832-ben? a szótár vagy Kresznerits? Természetesen tudjuk, hogy mit akart mondani Kassai.

Előfordul efféle furcsaság tanítványaink feleletében is. Pl. *Kazinczy Bányácskára költözött, elvette Török Zsófiát és elnevezte Széphalomnak,* mondta egyik diákunk nem régiben, s az osztály hangos nevetésre fakadt. Mert hát kit, mit nevezett el Kaz. Széphalomnak? Török Zsófiát és nem Bányácskát? Természetesen másként kellett volna szerkeszteni a mondatot.

Mint látszik, mindezek nemcsak stilisztikai, hanem egyszerűsmind szókötésbeli, mondattani sajátságok is, mégpedig mondat-jelentéstani dolgok. Magyarázatuk pedig azon lélektani mozzanaton, a ráértésen s illetőleg az emlékezeten és azon képzetkapcsolaton épül föl, melynélfogva az előbb emlékünkből levőhöz, az említetthez kapcsolódik a vele nem egyező is. Mint ahogy alkalmazza ezt szándékosan pl. Sipulusz is humoreszkjeiben az effélékben: *Elismerem, hogy nagybátyámnak örök hálával és nyolc forint ötven krajcárral tartozom.* (Sip. humoreszkjei II. sor.

224.) S mint ahogy találta nekem egyszer írásban igazolni egyik fiutanítványom atyja, kinek úgy látszik sok lánya volt, hogy: *leányom, Lajos*, ekkor és ekkor hiányzott. Az afféle kapcsolatok is nemde komikusok és humorosak, mivel együvé nem tartozó dolgok kerülnek egymás mellé s értődik rájuk ugyanaz vagy értődnek egymásra.

2. De mondatelemzési s így szorosabb nyelvtani értelemben is nevezetesek e mondatok, mert más mondatok elemzésével is összefüggnek s tulajdonképen ezen a mondattani jelenségen épül föl az egyszerű és összetett mondatnak — hogy úgy mondjam — a szövete, a legtöbb belső, lélektani összefüggése s külső jelölésük is a ragokban, kötőszókbán, hangsúlyban és hanghordozásban, szórendben stb. Nevezetesen, mint már az összevont mondatról írt tanulmányomban (II. csoport) kimutattam, így magyarázhatók az efféle ú. n. kihagyásos mondatok:

Várja szegényt, de mi haszna várja!
Odahaza a szép két kis árva:
Minden reggel kimegy az utcára,
Édes atyját de mi haszna várja.

Várja szegényt szerelmes szép nője,
Ki-kiáll a magas könyöklőre;
Fehér képét ereszti karjára,
Úgy zokog, hogy mégsem jön a párja
(Arany: Török Bálint)

Itt t. i. az előbbi versszakban a *két árva*, az utóbbiban *nője* (tkp. sz. szép nője) az alany; azokra értendők a további mondatok állítmányai is s azok az alanyok a további mondatokban nem kihagyva vannak, mint eddig tanították s tanítják ma is az iskolában és a nyelvtanokban,* hanem csak ismételve nincsenek, mert az értelem nem kívánja, sőt itt nem is lehetne. E két versszak utolsó mondatai (Minden reggel kimegy az utcára—, Ki-kiáll a magas könyöklőre—, stb.) csak a külön alanyra és állítmányra tagolódo tipikus mondathoz viszonyítva formai alapon látszanak kihagyásosaknak; valójában azonban nyelvtanilag sem hiányosak, sőt nem is kihagyásosak, mert az a rész ott

* Olyan formális elemzésre vö. különösen *Kalmár E.* Iskolai magyar nyelvtanát és A mondatrészek c. tanulmányát (Bp. 1904. különny., 86. l.)

nem hiányzik bennük s nem is tehető be ismét; különben is az alany a személyragban is kifejezésre jut alakilag is. S ezek a mondatok nem is érthetők félre, mint a fennebbi (1.) csoportbeliek a pongyola szerkezet vagy az ismétlés hiánya miatt.

Hisz ez természetes is, mondják némelyek. Igen ám, de miért nem tanították eddig is úgy? Hiszen ezek a mondatok nyelvtanilag is teljeseek, mint ama fennebbi 1. csoportbeliek negative is bizonyítják, mert azokban csakugyan érzünk valami hiányt, ezekben azonban, mint egészen szabatosan és természetesen szerkesztett mondatokban — amelyek tehát mintegy a határon állnának e tekintetben — nem is »rejtett« és nem is »lappang« az alany (mint ahogy szokták mondani) hanem: továbbra is érthető, vagy: az állítmány továbbra is ráérthető. S nem kitéve nincs az alany, mint eddig mondták; hanem csak nincs újból odatéve, ismételve. Még kevésbé hiányzik, stb.*

Azon a ráértésen érthető az idézett két versszak egészen is Török Bálintra, ki ott a következő versszakban van említve; valamint érthető az egész költemény is rá, mint címre. S ezen az alapon érthető minden kihagyás nélkül az állítmány is előre pl. a Családi kör e két sorában:

Éhöket a nagy tál kívánatos ízzel,
Szomjukat a korsó csillapítja vízzel.

Vagy pl.

Álmodám tavasszal,
Szép derült virágos tavaszi napokkal;
Zöld berek aljában susogó szellővel,
Csevegő patakkal (Arany: Télben)

s nem mindenütt így: álmodám tavasszal, álmodám szép derült vir. t. napokkal, álmodám zöld berek aljában, álmodám csevegő patakkal, amint még ma is elemezik az iskolában s egyes nyelvtanítók, tudományos mondattanítók is. Mintha az embert is úgy boncolnák, hogy minden nagyobb testrésznél újra meg újra levágnák a fejét, ha ugyan volna annyi feje; vagy újra meg újra külön fejet és lábat keresnének ilyenkor mindannyiszor!

* Vö. mindezekre különösen az Összevont mondat c. tanulmányom, különnyomat 127, 129. ll. Ezeket itt nem tartottam feleslegesnek ismételni, minthogy az ú. n. összevont m. helytelen elmélete mellett az efféle mondatok helyesebb elméletét azóta sem vették észre.

E ráértés alapján értjük az ú. n. tudományos gramatikai, akarom mondani: formális logikai (de logikátlan) elemzés nélkül is az ilyen szívhez szóló dalt:

Oly szomorú a nótája,
De kevesen értik;
Csak( )kinek a lelke beteg
Vagy a szíve vérzik.

T. i. csak az *érti*, ami itt már inkább volna ismételhető, de nem kiteendő, mivel úgy kihagyottnak sem igen mondható; bár ez talán műdal s ennyiben inkább tudatos szerkesztésű. És ezen a lelki alapon értjük gramatikai magyarázat nélkül is az effélét:

<i>Csalom</i> a szemedet,	Piros két orcádat,
Te is az enyimet;	Te is az enyimet,
<i>Csókolom</i> a szádat,	Én is a tiedet.

(Jókai: Népvilág⁴ 185)

Vagy:

Szinyva mellett van egy malom,
Bánatot örölnek azon (uo. 173)

hol nem kell ismételni: *a malmon*; tehát a szó ismétlése nélkül mondhatjuk a névmást is.

Ép' így mondjuk pl.

Falu végén kurta kocsmá,
Oda rug ki a Szamosra (Pet.)

A virágnak megtiltani nem lehet,
Hogy ne nyiljék, ha jön a szép kikelet.

Egy árva szó sem beszél
Zsigmond győzedelmét,
Mind a világ, széles világ
Rozgonyi Cicellét. (Ar.)

Sőt effélékben sem kell ismételnünk azt a »közös részt«:

Ne mondjátok esküt, ha nem igaz hittel (Ar.)

t. i. ha nem igaz hittel mondjátok.

De ezen alapul az ilyen értelmezős szerkezet is minden »kihagyás« nélkül:

Szép szivárványt barna felhőn,
Nézte ábrándos fiú,
Egy sovárgó méla gyermek,
Kékszemű, de szőghajú (Ar.)

Ha ismét kitenődik azt a »közös részt«: nézte, úgy járnánk el, mintha egy emeletes ház építésénél, a második emelet építésénél újra építenők még egyszer a fundamentumot, s így minden emeletnél újra meg újra. Ezen alapulnak az effélék is:

Megköszöni egész vidék,
Minden rangbéli emberek (Ar.: Év végén)

t. i. megköszönik; de az nem hiányzik, hisz a mondat is éppen olyan szerves, mint pl. az ember, akinek lelke szövi.

Épígy mutatja a tárgyas ragozás is az igén a már említett vagy említendő tárgyat külsőleg is amellettt hogy a ráértés alapján belsőleg is benne van a ragozott alakban, pl.

Indulok keresni fel a forrásokat,
Keresem, keresem rebegő szememmel,
És oh! megnyílt honfi szívekben lelem fel
(Ar.: Álom-való)

t. i. azokat a forrásokat.

Sőt más mondatrészből is lehet továbbra is érteni azt a képzelt »hiányzó« részt, pl. jelzőből s így egyszerű melléknévből is a határozót. »A göcseji szövejtés és beszéd mód sajátosságait most bővebben néked nem fejtegethetem, mert keveset vagyok nálak, mint nyelvvizsgáló pedig (minthogy ehhez éppen nem értek) még nem voltam közöttük« — írja Deák Ferenc, a haza bölcse, Vörösmartyhoz 1827-ben (Nyr. 18:128) — bizonyára nem gondolva, hogy ebben a bizalmas levélben is kereshetnének a grammatikusok vagy legalább is a stilisztikaírók stílusbeli hibát, nem éppen szabatos szövegezést, mint a politikusok a 67-iki törvényekben. Pedig ez az egyszerű bizalmas levél elfogadható lehet lélektani alapon. Aztán meg a nyelvérzék előtt, kivált a nyelvtant nem is ismerő népfia előtt, de meg önkénytelen beszédben és írásban előttünk, »műveltek« beszédében sincs különbség az ú. n. alanyi, határozói sőt, az állítmányi vagy más mondatrész »hiánya« között se; az a különbségtevés csak a grammatikusok találománya. No meg az állítmányt inkább lehet még esetleg ismételni, mivel az mindig nyomatékosabb rész.

Értjük mi még tagadó mondatból is az állító mondat igéjét effélékben is: *Nem ismerjük őket, legfőlebb csak én.* (T. i. én ismerem.) Vagy értjük az egy szóból álló választ is: *Voltál-e tegnap ott? Igen.*

ERDÉLYI LAJOS.

(Vége következik.)

AZ IKES RAGOZÁS TÖRTÉNETE.

(Negyedik közlemény.)

XII. A két ragozás összezavarása.

Az ikes ragozás eredetileg visszaható és szenvedő értékű volt, pl. *végez: végezik* (= végződik), *hall: hallik*. Később, már a HB. idejében, az ikes ragokat arra is alkalmazták, hogy az igének tárgyatlan használatát megkülönböztessék a tárgyastól, pl. *Evec* oz tiluvt gimilstvvl (HB.); ellenben: Az te hazadnak zerelme *eeve [ëve]* meg engemet (JordC. 628); mint még ma is tárgy nélkül *eszik*, de pl. 1. vagy 2. személyű tárggyal *esz* (határozott 3. szem. tárggyal *eszi*). Ez a különbség azonban oly csekély volt, hogy hatását néha nem is éreztette a nyelvérzéssel, s már legrégibb kódexeink korában, a 15. században, találkozunk ilyen szabálytalansággal: *eszik* engemet (MünchC). — Hozzájárult az a körülmény, hogy különféle analógias hatások miatt egyes tárgyatlan igék is, sőt egész igecsoportok idővel ikessé váltak. Így pl. már a 15. században *aluszon* és *fekszen* helyett azt kezdték mondani: *aluszik, fekszik*; ugyanakkor *örvendez, bolondoz* s más *z*-képzős igék helyett *örvendezik, bolondozik*-féle alakokat kezdték használni. A 16. század óta *omol, fesel* helyett mindig gyakrabban mondogatták: *omlik, feslik* stb., továbbá *cseppen, pattan* helyett *cseppenik, pattanik*, és így tovább. Az ilyen igéket aztán ikesen ragozták végig, pl. *fekszen fekszesz fekszen* helyett *fekszen fekszel fekszik*, vagy *örvendezek örvendezsz örvendez* helyett *örvendezem örvendezel örvendezik*. Mégis könnyen megeshetett, hogy ezek az ingadozások egy és ugyanazon nyelvjárásban, sőt egy és ugyanazon egyénnél is azt a következtetlenséget vonták maguk után, hogy pl. az egyik személyt vagy igemódot ikesen, a másikat iktelenül képezték. Láttuk pl. (a IV. szakaszban), hogy a 16. századi Bornemisza *feddik* mellett ugyanazon mondatban *feddjen* és *feddhessen* alakot ír, a 17. századi Illyés András egy lapon *meggyónsz* és *gyónjál meg* alakot használ. Ezáltal aztán lassanként meglazult az olyan igék fegyelme is, amelyeket nem illetett meg a kétféle ragozás: amelyek pl. a 3. személyben állandóan ikesek voltak, az 1. és 2. személyben mégis néha iktelen személyragokat vettek föl, sőt hébe-hóba iktelen igék vettek föl az 1. s 2. személyben ikés személyragot. Ilyen szabálytalanságot még a 16. század kódexeiben csak egyet-

kettőt ha találunk, később, ugyanazon századnak nyomtatványai-ban is keveset, a 17. században már többet, de azért e századnak második feléig csak elvétve fordulnak elő. Mégis fontosak e két századból felsorolható példák, mert mutatják, hogyan terjedett lassanként a két ragozás összezavarása.

16. század: jel. mód, jelen idő: nem hazudozoc és nem *hizelkődec* senkinek (Helt. 50. fab.); — *megepedem* (rímbe, Balassa Költ. 161) — üvölt, ki nem *fiazzs*: clama quae non parturis (DöbrC. 308.; azaz *fiaz-sz* e h. *fiazol*, mert különben mindenütt ikesen fordul elő; persze lehetséges volt *fiaz* is, de csak mint tárgyaz ige, pl. *kettőt fiaz*, vö. *ell* és *ellik* III. szak.); *fol'amz* Orth. Hung. 10. NySz. — »*vigadhatol* nagy jó lakásodban« (Fortuna Szerencse ker. 7. sybilla, 11. vsz., így a 2. kiad. is*) — múlt idő: *cigánkoda* Görcs. Mátyás kir. 64. *meg nem mene* (RMK. 6:26, e h. *menék*, a *menik* igéből); *megh futama* Poncian. 42. és 49. (de *elfutamek* uo. 28, 156 és *elfutamik* 158) — *meg gyuladéc* a puska, Helt. Krón. 202 — beállók esel. Ahová menéndesz, oda mégyek, és valahol *lakándasz*, ott lakom (Kár. Bibl. Ruth 1:16, a BécsiC. *lakozandol*) — Mikor az új bor *meg auólandic* (Kár. Bibl. 1:654b., így MA. Bibl. is) — felszólító mód: *folamiac* Székely I. Zsolt. NySz. — *megmaradhassam* 1558. RMNy. 3b:23. — *erőkőgy* (és *tőrekeggel*) 1545. LevT. 1:28. — *yewyel el* ÉrdyC. 672 tollhiba lehet *yewy el* helyett; *vigadgyál* Fort. Szer. ker. 8. syb. 14. vsz. és 10:26, a 2. kiad. is. »Serkeny fel ki aluszol, *ebredgyel föl* halalodbel« (1588. Moncszlai: Apologia 520; azaz *ebredjél föl*; nem lehet *ebredj-el föl*, mert Mon. az igekötőt nem szokta az igével egybeírni, még elöl se). — Bel *telyen* én szám dicsérettel (KesztC. és KulcsC. 70. zsolt. 8. v., vö. *meg telyk* uo. 71:19; de talán tollhiba e h. *telyek*, mint a DöbrC. írja). Hová ő szent malasztjának miatta minket is *meltoztasson* vinni (ÉrdyC. 45, valószínűleg a minket tárgy kedvéért, de már LevT. 2:281 ilyet is olvasunk: ha Kd nekem *meltóztat* írni). *Váljon* 1555. LevT. 1:161 (az iktelen 3. személy, *vál*, csak sokkal később, a kuruc korban jelenik meg). »Hogj ismét feolde *wallion*« (testem, 1587. Felsőmagy. Múz. III. évk. 24). *Vajúdjon* (1560. rímbe, RMK. 7:8). *Meg ne szűnnyén* (Born.: Préd. 39b. NySz). *Nyájaskodhasson* (Fort. Szer. ker. 10. syb. 28. vsz.). — *Menyék*, azaz *menjék* e h. *menjen* (1562. Adatok Zala m. tört. 4:202). — Föltételes mód: Mikoron *lakoznaa*, kéré az úrfú (ÉrdyC. 643, tollhiba lehet e h. *lakoznaanak*, mert ez is beleillik a szövegbe). *Forgódna* (Bogáthinál, rímbe, RMK. 3:413). *Fénylene* (Born. Préd. 36, id. PhilKözl. 13:121). »Ha valamidőn az Isten minket is *meltoztatna*... szenedtetni« (Born. Préd. 291b, a minket vonzata lehet). Ha amit a sütő süt, Krisztus testévé *válhatna* (17. száz. Matkó, I. NySz. Szólások). Semmiképen nem *kelletne* megírnia Isten-

* *Vigadik* csak a moldvai csángóknál ikes, Nyr. 30:114.

nek képét (Monoszlai: Kép. 10; vö. kikhez *kelletneiec* ragaszkodniok, Monoszlai: Apol. 2; amaz = *kelletnéjék* $\times$ *kellene*). — *Kellenec*, azaz *kellenék* (Poncian. 20 = *kellene* uo. 272 $\times$ *kelletnék* 181, vö. *kelletik* uo. 38). Kevés idő múlván ily dolog történék, aratásnak ideje hogy *elközeltetnék* (RMK. 2:339). — *Tehető* igék: *kimenhet* (azaz menekedhetik, 1550 táján RMK. 5:25, a *menik* igéből, különben *menhetik*). Halállal nem *múlhat* (rímben, 1553. RMK. 6:106). Viszont szabálytalanul *ik*-kel: *fonnyadhatik* (Born. Préd. 237); *ö* maga is czac elég *ballaghatic* (Heltai Mes. A2b; vö. *ballaghat* uo. A3).

17. század*: jel. mód, jel. idő: én itt váltig *fürödök* 1607. LevT. 2:121. melyet én is meg *igyekezek* szolgálni 1609. uo. 161. *nyíloc*: patesco, és *patulico*: *fől-nyíloc* MA. 1611. (uo. *kinyíloom*: patesco, *megnyíloom*: hiasco, aperior; igaz, hogy a 3. személy is előkerül hébe-hóba *nyíl* alakban, l. XI. szak.) *Merevedec*: obrigeo MA. Én hallgatással *múlok* azok mellől (1630. Rövid intés 6). Ha én halál előtt oly igen *félemlek* (rímben, Zrinyiász 5:87; de uo. 15:92 *megfélemlek* 3. szem.). Igen *bánkódok* és busulok (1686. LevT. 2:387). — Látjuk . . . hogy *el valz* (1618. Vásárhelyi Kerekes F. Epitaphion 13b; de néha a 3. szem. is *vál*, l. XI. szak.). *El mulz* *közzállánk* (uo.). *Bánsz* (e h. *bánol*, Balásfi). *Tűnsz el*, Zrinyiász 7:40; *kitűnsz* uo. 7:39 (így még többször is, bár a 3. szem. *tűnik* 10:61, *eltűnik* 4:71). Könnyen *bánhatsz* vele (Zr. próz. munk. 261). *Megszűnsz* a minket csodálástul (Czegl. Dág. 2:6). Hová *csaponsz* ki? (Czegl. Orsz. roml. 294). — Amikor az igaz bíró kezében *akadok*, nem várhatsz onnan többé megszabadulást (Czegl. Sien 526; Czeglédinek ebben a könyvében ez az egyetlen szabálytalanság). *Lészel* (1681. Pataki: Ez világ dolgai 5, 182 stb.); *teszel* (Thurzó Lev. 1:3). — Könnyhullatásom szememből *kifolyam* (versben, MA. Zsolt. 119:17). *Folyam* és származik (MA. Scult. 483). Az eszközök, aki által [a lélek] *dolgoz*, megvesztegetődnek és elfogynak (Zrinyi próz. munk. Horváth J. kiad. 202). Mindenkor foglalatoskodik; *dolgoz*, mint a hangya (Com. Orb. 230). *Ellenkez* 1664. (Sámbár: Orv. isp. 27; talán erre az analógiára: *különböz* uo. 105 stb., l. VI. szak.). *Kimúl* 1691 (Matkó: *Élő kenyér* 34). Gyakran hordozkodó jószágban nem *gyaporod* (versben, Kisv. Adag. 377). *Méltóztat* LevT. 2:281. — Mult idő: Jó lovára ismét mint evét *fölugra* (rímben, Zrinyiász 13:17). *Érkeze vala* Hall. HHist. 3:31. — Sz. János evangelistát mikor *leborulék* az angyal lábai előtt [3. szem.], ostobásul ítéltem bálványozónak (1664. Sámbár: Orv. isp. 84). — Főlszólító mód: Mit . . . *cselekedgyek* 1616. Kopcsányi Pap M. Evang. 34. *elváljak* Zrinyiász 5:86. (vö. *elválk* uo. 2:25. *megválk* 14:93.) *bujjak* Beniczky: Ritm. 16. (1803-i kiad.) — *búj el* olv. *bújj el*, Zr. 14:87 kétszer (vö. *bújik* 4:85, 6:64 stb.) *ne feletkez* Megy. Zsin. 6:36. — *Dicsértessen* az úrnak neve 1605. (LevT. 2:115). *Hanyatlyon* MA. Scult. 629. *hanyatlyon* MonHist. Irók 23:588. *hasonlyon*, Pósa házi.

* A 17. századi adatok közül egyeseket Kéki Lajos, Szeremley Császár Loránd és Tóth András volt hallgatóim szorgos kutatásainak köszönök.

Kedveskedhessen 1619. (Szepsi Csombor Istv. *Europica Varietas*, előb. 1). *Kívánja* halálát, hogy *eloszoltasson* és Kriaztussal lehessen 1624. (Pázm. Kemp. 37). *Méltóztasson* segíteni 1624. (LevT. 2:35). Gongyais illendő mint *nevekedgyen* előb (1625. *Consecratio templi novi*, Ajánl. 12; ötméretű vers). Jót *cselekedgyen* 1640. (Tasi: Préd. 90). *Lenyugodgyon* 1659. (Czegl. Megtért bűnös 130). *Bájon el Zr.* 8:50. Az Isten neve gonoszul ne *hallasson* (MNyil. Zsolt. 91). Mikor ő szent fölsége megelégli az mi nyavalyáinkat s végét adja azoknak is, Kgték úgy *bízzon* 1662. (TörtTár 15:168, Vitnyédi Istv. lev.; de uo. 241: *bízhassék* ahhoz). *Mullyon* (rímben, Benicsky: Ritm. 44. 1803-i kiad.). *Megelégedhessen* (Szatm. Dom. 126). Istentelenség ne *uralkodgyon* rajtam (Illyés A. Rövid forma 91). — *Örvendjék* 1660. (Figyelő 1880. 9:154); *legyék* Thaly: Adal. 1:231. Ha szíj, vonakodjék, ha madzag, *szakadjék* (*Actio curiosa*). *Megbocsájék* a jámbor (megbocsásson, GKat. Titk. 325). — Föltételes mód: *Megbolondulnám* búmban 1605. (LevT. 2:115). Ha lehetséges, távol hallanám inkább rossz emberségeket, mint köztők levén, velők *morganám* (TörtTár 15:159, Vitnyédi lev.). — Adná Isten, hogy ... az Isten igéje gonoszul ne *hallana*, ne szidalmaztatnék (Pázm. Kal. 222; *g. ne hallana* a későbbi kiadásokból, 1637 óta, hiányzik; vö. Mólotaiból való idézetünket: az I. neve gon. ne *hallasson*!) *Rágodhatna* (de már a másik sorban *rágodgyék*, Matkó: BCsák. 5, id. Nyr. 2:223). *Cselekedne* 1669. (Széchy Mária lev. LevT. 2:259). Igaz bíróhoz mint *illhetne* (GKat. Válts. 2:a4b). Melyhez ... *bízhatna* (rímben, Illyés A. Rövid forma 65). S így az én levelem *késedelmeskedne* 1675. (rímben, háromszor, Figyelő 1877. 2:153). *Értekezhetne* 1696. LevT. 2:400. — *Kellenék* (3. szem., mint már a 16. sz.-ból idéztük, LevT. 2. k. gyakran, pl. 97, 99, 256, 352, TörtT. 15:110 stb., Kónyi: Ábel 122 stb.; vö. *kelltnék* LevT. 2:214 stb.)* Az én uramnak is galibája *lehetnék* efféléből (Vitnyédi lev. TörtT. 15:68). Kicsoda az ki nem örvendeznek és *vigádnék*? (így, Mad. Evang. 441). — Tehető ige: 3. személye: Nem *eshet* veszélybe (Megy: 6. Jaj 6:37). *Adózhat* (Zr. Próz. Horváth J. kiad. 382).

Ilyen szórványos szabálytalanságot jócskán találhatni, mindazáltal azt mondhatjuk, hogy az ikes ragozásnak klasszikus kora körülbelül 1660-ig tartott. Először — mint idézeteinkből látni — Zrinyinél találunk némileg föltűnő számú következetlenséget. Tömegesen idézhetünk már ilyen eltérést egy Zrinyivel egykorú kéziratból, az 1663-i Orvosságos könyvecske című múzeumi kéziratból, mely valamelyik í-ző nyelvjárás területéről való: *mosdasz* 6. — *tíszel* 72. *víszel* 98. *szedel* 63. *öntöl* 90. — *fürödgy* 25. *czelekedgy* 39, 67, 73. — *szedgyél* 6. — Hogy vki túled ne

* A *kellenék* alakból lett aztán *kének*, *kenék*, *köntk* Nyr. 2:474, 133 (*kének* 23:577), s végre *kék*.

tudakozzon, hová mígy 87. — Szintén tömegesen találjuk az efféléket Listi Lászlónál: *habzol* 372 (Olcsó könyvtár), *haboz* 305, *habzik* (a tenger) 482. — *lépik* 568, *lép* 497, *lépék* (3. szem.) 132, *lépe* 454. — *megütköz* (rímben) 346, *érkezh* 370; *izzadozik* 563 — *megnyíla* 433, *hadakozza* 440, *elese* 450, László *hajla* 515, (az ország) *hajlék* 535 — *késhessen* 232, *érkezhessen* 391, *kiágazzon* 533 — *alunna* 277.

Zrinyi a dunántúli, az OrvK. talán a felsőtiszai nyelvjárásban bizonyítja az ikes ragozás hanyatlását. Ugyanezt bizonyítja a palóc nyelvjárásra nézve Gyöngyösi István nyelvszokása. Gyöngyösi az első nevesebb író, akinél a két ragozásnak már majdnem teljes összezavarodását látjuk, vagy legalább annyi szabálytalanságot, hogy első tekintetre teljes fölfordulásnak látszik. Vegyük azonban szemügyre egy kissé közelebbről!

Őnala vegyest iktelenek és ikések a jelentő mód 3. személyében:

omol és *omlik* (pl. *omol* Kemény J. II. 9:21, *omlik* Char. 41. NySz.), *romol* és *romlik*, *hajol* és *hajlik* (pl. *hajol* KJ. többször, de *hajlik* MV. 1:162, *meghajlik* 1:11 stb.), *oszol* (KJ. III. 4:35, 5:52), de *bomlik* és *ölik*. — Iktelenek nála ezek a régi iktelen igék: *folý* (MV. 3:400), *egyez* (3:132), *álmodoz* (KJ. II. 1:37), *akadoz* (III. 6:47), *szakadoz* (II. 2:48), *repedez* (Cup. 1:82), *bádgyszadoz* (Char. 1763. 111, de *bádgyszadozik* uo. 112). De -ik nélkül írja a 3. személyben ezeket a különben ikes igéket is (l. a XI. szakaszt): *vál* és *elvál* (MV., de uo. *válik* is), *nyíl* és *megnyíl* (MV. 3:270, 329, Char. 1763. 114, de *megnyílik* uo. 158), *elmúl* (KJ. I. 4:59 stb.), *eltűn* (I. 2:11), *tűn* (Char. 114), *megszűn* (Cup. 101, Rupp kiad.), *esedez* (KJ. II. 1:38), *bujdos* (MV.), aki hozzá *folyam* (Char. 260), *futam* (MV. 2:245).

Többszörre iktelen ragozással helyettesíti az ikés a fölszólító s a föltételes módnak harmadik személyében, s ebből azt következtethetjük, hogy Gyöngyösi szülföldje akkor már ezekben az esetekben nem tett különbséget a két ragozás közt:

elbujdosson MV. 1:127, *nevelkedjen* 3:413; *nyíllon*, *szaporodgyon*, *tetszhessen*, *lassúdgyon* Char., *elvonódgyon* uo. 303, *kínódgyon* 307, *teljen*, *nyíljon*, *játsszon*, *történjen*, *restelkedjen*, *bátorkodjon* KJ., sőt *szejjék* helyett *szejjen* Cup. 105 (Rupp kiad.) — *szűnne*, *tűnne* és *történne* MV. 3:369, *illene* 3:410, *futamodna* 3:272. *enne*, *esne*, *telne*, *telhetne*, *illene* (többször, *illenek* csak egyszer 168), *történne*, *emlékezne* Char., *telne*, *megütközne* stb. KJ.

Az elbeszélő mult 3. személyét hol ikésen, hol iktelenül ragozza Gyöngyösi. Példák ez utóbbira: *kimúla* MV. 1:298.

futamoda Cup. 87. (Rupp kiad.) *esedeze* Char. 1763. 54. *búskola* 89. *nevekede, öregbede, híresede, megismerkede* 154. *múla* ese KJ.

A *-hat* *het* képző után is sokszor elhagyja az *-ik-et*: *telhet* (Palinodia 5. vsz.), *történhet* (Thököly ház. 18 és 85), *bízzhat* (e h. *bízzhatik*, KJ. III. 4:20, de *játszhatik* KJ. III. 3:86).

Érdekes, hogy a szenvedő igéket rendszeresen mégis ikesen ragozza, talán azért, mert a nép az ő vidékén akkor már nem igen élt a szenvedő alakkal, tehát nem is változtatta meg a ragozását.* Vö. *vétessek, tétessek* MV. 3:364. *adassék, essék, vára-kozzék, találtatnék* Char. stb. stb. (Itt-ott még ezek is iktelenek. pl. *veressék* helyett *veressen* Char. 1763. 74. *kellessen* MV. 2:304. *engeszteltetne* Char. 155. *vigasztaltatna* 301.) Természetes is, hogy a szenvedő igék ragozása nem igen változhatott, mert ha *veretel* vagy *veressék* vagy *veretnék* helyett azt mondták volna *veretsz* v. *veressen* v. *veretne*, ez már műveltető ige lett volna s akár-hányszor kétértelművé tehetné volna a kifejezést. Már pedig a 16. században a szenvedő igék olyan sűrű használatban voltak, hogy előfordulásuk száma meghaladta a többi ikes igékét együttvéve, s még a verses munkák is hemzsegnék tőlük. A 17. században már az irodalomban is csökken némileg a használatuk, az akkori élőbeszédben meg bizonyára ritka volt már, s ez is megkönnyítette és előmozdította az ikes ragozás hanyatlását, sőt úgy látszik az *-at-ik-féle* szenvedő igének ritkulása szükséges volt ahhoz, hogy az előbbi ingadozásból kifejlődjék az ikes ragozásnak teljes elhanyaglása.

Látjuk tehát, hogy mikor az ikes ragozás hanyatlott, először is a mód- és időjelek mellett s a *-hat* képző után tartották fülöslegesenek a 3. személyű ikes ragot. Ellenben fontos körülmény, hogy az első s a második személyben rendszerint Gyöngyösi is megőrzi még a két ragozás közti különbséget:

távozom MV. 2:39. *megpihenem* Cup. 40. (Rupp kiad., vö. *pihenik* Fal. 142); *vajuszom* Palin. 42. vsz. *eltávozom* Char. 1763. 167. *nem is szünöm* 244. *késem, sem iszom, sem eszem, esküszöm, törődöm* stb., sőt *>mindent megcselekszem<* Char.; *meg sem szünöm* KJ. I. 3:63. *elesem* II. 5:9. *sínlem* II. 5:29. *csalatom* II. 2:39. — *fogyatkozom* MV. 2:185. *távozzam, mulatozzam* Char. 148. *gondol-*

* Ahogy ma azt írjuk *háruk, kezük*, de *látniük, kérniük*, nem *látniuk, kérniük*, mert ezek már egyáltalán szokatlanok az élőbeszédben, tehát nem is veszik föl az újabb *-uk* *ük* ragalakot.

kodjam KJ. ajánló lev. — *serénkedném* KJ. II. 5:29. — *megesküvém, igyekezém* Char.

léssz Char. 109. *léssesz* 93. stb. (sohase *léssel*!), ellenben *veszödöl, gyönyörködhetel* stb. Char., *gyönyörködöl* MV. 71. *megtartatol* KJ. II. 4:61. — *ne essél* kétséghen Char. 12. *ne késsél* 26. *gyönyörködgyél* 254. stb.

Gyöngyösiinek terjedelmes munkáiban alig egynehány helyen találunk az 1. s 2. személyben szabálytalanságot: Ha félholt volnék is és *megmenekednék* Char. 227. (az 1. személyben ezt az egyet találtuk, ezt is rímbe); — *bánsz* KJ. I. 4:3. most sem *szűnsz*-é Char. 135. (vö. a 3. sz. is iktelenül: *megszűn* Cup. 101.); *élhetel* Char. 157. (rímel erre: *gyönyörködhetel*). — Nem találunk nála se *fürödök, igyekezek, se leszel, tesszel*-féle formákat, noha már régibb idézeteinkben is láttunk egyes ilyen példákat.

A 17. században már a nyelvtanírók se tudják pontosan megkülönböztetni a két ragozást. Pereszlényi ilyen paradigmákat ad: *múlom műlsz múlik, válom válsz válik, botlom botlasz botlik, fénylem fénylesz fénylik* (1682. Corp. Gramm. 500). Uo. 506 azt mondja: »Quaedam verba dupliciter habent 3. personam. ut *romol et romlik a romlok*! Kövesdi Pál kis nyelvtanában ilyen példák vannak: *gyönyörködök vel -dek, gyönyörkedel et gyönyörkedsz, gyönyörked* [!] *et gyönyörkedik* (1686. uo. 568—9).

Már a 18. században a két ragozás összezavarásában úgyszólván semmi korlátot nem látunk. A »Magyar hölgyek levelei« (amik e korból valók), továbbá Faludi, Bíró Márton, Orczy Lőrinc báró, Kazinczy, Dugonics munkái hemzsegnek a »szabálytalan« formáktól, nem is bizonyítékul, csak példának okáért kell idéznünk a következőket:

jelentő m., jelen i. *törödök* 1701. LevT. 2:434. *kérkedhetek* 1705. uo. 409. *dicsekedhetek* 1706. uo. 416. *fürdök* 1709. 372. *nem alhatok* 1709. 378. »keveset *ehetek, íhatok, alhatok*« 1710. 383. *bánkódok* és *búsulok* 420. sz. *tengődök* 1708. Thaly: Adal. 1:219. *fohászkodok* 1727. Thewr. Nyelvkincesek 29. *virágzok* 1741. Bíró M. Ünnepe V. *álmélkodok* Bíró M. Angyali szöv. 58. *panaszolkodok* Kónyi: Ábel 178. térdre *bukok* Kaz. Levelei 1:5. mint *illek én ...?* uo. 229. és Kaz.-Berzs. Lev. 202. *fénylek* 125.

megéledem, elevenedem: *revivisco* PPL. 1708. *olvadom* (rímbe) Amade: Vers.¹ 76, 156. *gyúladom* 181. *mozgom* Kaz. Lev. 3:212.

megcselekszsz 1720. László: Petr. NySz. *mosdasz* Bíró M. Angy. 143. »fénlek *fénlesz* fénlik, gyónom *gyónsz* oder *gyónol* gyónik, lakom *laksz* oder *lakol* lakik, múlom *múlsz* múlik, nyílok *nyílsz* nyílik, szokom *szokol* *szoksz* szokik, szököm *szökök* *szöksz* szökök, tűnöm *tűnsz* tűnik, válom *válsz* válik« stb. 1760. Adámi: Sprachkunst 85. *eléged-*

hatsz Orczy: KöltH. 27. *kevélykedhetsz* Kaz. Levelei 1:368. *bévetődsz* Csok.

»te engemet *gyalázol*, *elvesztesz*« Mikes: MulN. 186. *keresel* 1720. László: Petr. 82. *lészal* Fal. 433. (*lészessz* 34.) *lészal* Bíró M. Angy. 69. *jutalmazol* 11. »man hőret auch *olvasol* statt *olvassz*« 1760. Adámi: Spr. 84. *nézel* Orczy: KöltH. 74. »*keresel*, *vásárolsz* ennél is szebbeket« 120. *magyarázol* Bessenyei 1778. (id. TudGy. 1826. 1:8.) *magadhoz felviszel* Kónyi: Ábel 174. *késedelmezel* 174. *nevezel*, *végezel* Kaz. Lev. Berza. 3, 43. *leszel* Kaz. L. 2:349. (1794.) Kárm. F. XXXVII.

mit *bánkódol* s mit *fáradol*? Bíró M. Angy. 58. (nótából idézi). Így *hagyl-e* minket... és *kiteszel* ezernyi veszélyre? Orczy: KöltH. 96. Annyira mit *gerjedel*? 96. melyeket látni *hagyl* Kónyi: Ábel 98. *kesergel* 125. *vezetöl* (engem) Dug. Szerecs. 1:119. 169. *megvetöl* 246. *hallgatol* 268. bort *emlegetel* Dug. Péld. 2:192. stb. jobban *gyógytól* ezekkel Csok. Lilla 1:4. *választol*, *elárasztol* 3:40. *ijesztel* Vers. Phras. 13. *kimozgol* Mondolat Függ. VI. (33).

mult i. Ahol sok foglyoknak *kellete* meghalni, Mikes 85. lev.; *történe* 1741. Bíró M. Ünnepe IV. *kívánkoza* Bíró M. Angy. 41. *visszapironkoda*, *vetemedel* Fal. 633. *igyekeze* Orczy: KöltH. 203. *nyugova* Kónyi: Ábel 180.

beálló cs. *öltözend* Bíró M. Angy. 73.

fölszóltató mód: *bánkódgyak* és *kedveskedgyem* (így) Bíró M. Angy. 159. *érközzek* Dug. Szerecs. 1:216.

hízz, *bízz* Bíró M. Angy. 68. *fohászkodgyál* és *fohászkodgy* 202. *ess* térdre 306. *iparkodj* Orczy: KöltH. 101. *szánakodj* Kónyi: Ábel 178. *ne tréfálódj* Dug. Szerecs. 1:124. *bukj* Kaz. Lev. Berza. 234. *nyilj ki*, *kevélykedj* Csok.

vigyázzál Mikes: MulN. 274. *járvál* 1720. Thaly: Adal. 2:395. *tartsál* Bíró M. Angy. 53. *bírvál* 54. *nézzél* Orczy: KöltH. 93. »*adjál*, *pajtás*, *adjál* igaz feleletet!« 199. *ne ijedjél meg* Kónyi: Ábel 162. *menjél*, *tegyél* Gvad. RP. 151.

igyekezzen 1709. LevT. 2:370. *essen* 1710. uo. 380. *méltóztasson* 373. 410. 433. 471. »*teljék* kedve, *forgolódjon*, *serénkedjen*« (így) Fal. 274. *tessen* Orczy: KöltH. 43. *távozzon*, *hizelkedjen* Amade: Vers.¹ 95. 149. *szűnnjön* Baróti SzD. Új mért. vers. 26. *tűnnjön* 93. *kerestessön*, *öleltessön* (szenv.) Dug. Szerecs. 1:36. 412. *mondódjon* Mondolat¹ 30 Balassa J. kiad. (52).

me glan kad jék Mikes: MulN. 105. »*nevelkedgyék*, *terjedgyék*, *öregbedgyék*« Bíró M. Préd. B2. »*lehessék* oder *lehessen*« 1760. Adámi: Spr. 83. *vigyázzék* kegyelmetek 1763. Thomas: FrGram. 2:12. *adjék* kegyelmed nékem bort 79. *virradjék* Dug. Szerecs. 1:363. *legyék* Dess. Lev. Kaz. 2:107.

föltétes mód: *én vendégeskednék* 1768. PhilKözl. 28:457. Adámi már 1760-ban így ragozza: »*innék innál inna* oder *innám innál innék*« (60), de csak: »*fáznék fáznál fázna*, *érkeznek érkeznel érkezne*« (62, 63); és a *tetszene* alakhoz megjegyzni: »*man sagt auch tetszenék*« (82). — *enne* Fal. 582. *igyekezne*, *édesedne* Bíró M. Angy.

115. *vergődhetne, menekedne* Orczy: KöltH. 8. *esne* Dug. Szerecs. 1:259. 388. *öltözne* Kaz. Lev. Berzs. 52. *készítődne* Mondolat 41 (56).

Tehető igék: *nyughat* Thaly: Adal. 2:119. *megtörténhet* Fal. 345. Kaz. Sall. 104. *vetemedhet* Orczy: KöltH. 79.

SIMONYI ZSIGMOND.

TÁRGYAS IGÉK TÁRGY NÉLKÜL.

Tudjuk, hogy a tárgyas és tárgyatlan (tranzitív és intranzitív) igéket nem lehet mereven egymástól elkülöníteni, hanem számtalan átmenet van köztük. Ezt az igazságot már Brassai Sámuel fölismerete, mikor a következő sorokat írta (A magyar mondat, II. értekezés 28. l.):

»A szorosan vett activum és passivum nem elszigetelt vagy tátengő hézaggal elválasztott ellentétet képeznek, hanem csak szélső — helyesebben végső — tagjai egy oly sornak, melynek cikkezetei csaknem megkülönböztethetetlen átmenettel kapcsolódnak egymásba. Jelleges és, mint ilyek, elkülöníthető tagjai ennek a sornak: a *kiható, cselekvő, közép, belszenvedő, külszenvedő* nevekkel bélyegzett igék. Gyakorlatban és alkalmazásban könnyű dolog e rovatok akár-melyikére kifogáson kívüli példákat lelteni; de nehéz ám olyat, amely kirekesztőleg csak egyikökre tartozzék. *Ad* ugyancsak tisztán kihatónak látszik, s mégis használhatni tárgyeset nélkül, p. o. midőn egy valakit jellemezve azt mondjuk: ez s ez soha sem *ad*, hanem mindig csak *veszen*. *Lát* is kiható, mégis midőn valakinek, — könnyen képzelhető esetben, — azt feleljük: *látok én, nem vagyok vak*, csupán cselekvő lesz. Ilyen *eszik* is és teméntelen más. Hogy valósággal pusztá cselekvő értelmet váltanak, kitetszik abból, hogy nemcsak elhagyjuk olyankor — per ellipsim — a tárgyat, de nem is gondoljuk oda sem általában, sem különösen. Megfordítva *jár* tisztán cselekvő igének látszik; úgyde *járjuk az országot, járjuk a templomot, járjuk a táncot, járjuk a kamarancát*, stb. *Ül* közép ige, s nemcsak a tőszomszédjába, hanem a harmadikba is átcsap, midőn azt mondjuk: *jól ül a lovat*. Ekkor világos kiható, valamint ebben: *lóra ülök*, szintoly világos cselekvő. Hasonló *áll* és *alszik* is, mire könnyen gondolhatni példát. *Készül*: e mondatban *útra készül*: cselekvő ige; holott ha azt az értelmet adjuk neki, hogy *készíti magát*, mint p. o. ebben hogy: *készül a ruha, bútor vagy egyéb*, valódi belszenvedő; de hogy miben különbözik belértelme a *készítettik* külszenvedőtől, mástól várok oktatást.«

Hogy milyen messzemenő változások történhetnek ezeknek az igeosztályoknak a használatában, semmi se bizonyítja inkább, mint hogy a szenvedő *születik* ige több vidéken cselekvő tárgyas igévé lett (*két gyereket született, megszületett a gyereket*, l. MTsz.)

mert jóformán egyetlen fennmaradt szenvedő ige volt és műveltető *szület* igét érezték benne, el is vonták belőle a megfelelő *szül-ik* igét 'születik' értelmében (l. MTsz.).* Továbbá, hogy visszaható igék is fölvehetnek néha tárgyat, pl. *birkozik:lebirkozni valakit, vesződik:átveszödi az életet, vetkezik:minden emberséget levetkezett, nyájaskodik: »Te még a harcot is kinyájaskodnád lelkemből«* (Vör.), *káromkodik:elkáromkodja magát*. (Sok ilyen példát csoportosított Simonyi Nyr. 15:107: Visszaható ige tárggyal.)

Számtalan esetben megfigyelhetjük a tárgyatlan és tárgyas használat váltakozását. A tárgyatlan igéknek tárgyassá válása ősrégi, folyton ismétlődő nyelvi folyamat: *Isa es nem igg ember mulchotia ez vermut* (HB). *Követ ezt igen erile* (követ ezt igen örül, Pann. ének). *A tengert járja a hajó. Stb. stb.* — De ennek az ellenkezője is elég gyakran megtörténik, vagy t. i. a rendesen tárgyas használatú ige bizonyos esetekben tárgyatlanná válik. Ennek az úgyn. abszolút használatnak a lélektani okaira igen helyesen rámutatott már Szilási Mó. (NyK. 24:430):

»Az átható ige abszolút használatánál is jelen van az objektum képzete, melyre a cselekvés kihat, de mivel magától érthető, elmaradhat. Lehet pedig ezen lappangó objektum:

a) Általánacs, meg nem határozott, pl. *A nap éget. Sol urit* (homines, omnes res). *Die Sonne brennt, sticht.*

b) Vagy ellenkezőleg pontosan meghatározott, ami minden választást vagy kétértelműséget kizár, pl. Béresekkal *gyűjt, kaszál* egy sorban (Árany). *Appellere* sc. navem: *kikötnek. Movit* sc. castra, vö. *Ez a ló jól indít. Solvisti* sc. pecuniam, vö. *fizessünk, zahlen.*

c) Legpontosabb az objektum, midőn az maga a cselekvő alany, tehát könnyen elmaradhat, pl. *Úgy mutatta* (t. i. magát), mintha észre sem venné (Árany). *Jól mulat* a dolgon (vö. *mulat* a régi nyelvben átható). Inkább *szaggatnak* (t. i. magukat) az udvariságra (Fal.) *Dolor relaxat* (sc. se). *Brevi praecidere, comprehendere*: sich kurz fassen, vö. Menge: Repetitorium 29.«

Csoportosítsuk mi is e hármas szempont szerint az itt következő példákat:

a) Okosabban *tennének*, ha hallgatnának (Szarvas G. Nyr. 2:395). — Mikor nem akar is vmit megadni, legalább emberségesen bocsátja el a kérőt. Nem úgy mint azok, akik nem is *adnak* [t. i. semmit], mégis dörrel-durral adják ki a választ (Mikes 166.

* A régieknél a szenvedő alakú *méltóztatik* ige is tárgyassá vált: *Ha méltóztatta ezeket tenni. Az emberi nemzetet méltóztatnád felvenni.*

lev.). Addiglan *adott* füleimbe felőle, hogy szemre kívántam ezt a világ csudáját (Fal. 197). »Minden cselédinek *hagyott* [t. i. vmit]. Énnékem ötezer német forintot« (Mikes 113. lev.). — *Vcss* az ebnek, nem harap meg (Közm.). Aki tőled *kér* [t. i. vmit], *adj* neki (Máté ev. 5:42. Kár.). Ha *hoztál*, bójöhetsz; ha nem hoztál, kinn maradhatsz (Kovács P. Közm. 103). Ha *gyüttök*, lesztek; ha *hoztok*, esztek (Közm.). — Jobb hogy ne *fogadj*, hogynemmint fogadj [vmit] és ne teljesíts[d] be (Kár. Bibl. 1590. 626). — Néstek, *kutattak* (Orosháza, Nyr. 4:422). — Jól *fog* az én kardom éli (Tompá 2:297). Ez a kés jól *fog* (t. i. mindent, amit vágnak vele) CzF. Az epigramm majd nyíl, *talál* hegyével! majd pallos, *talál* élével (Viték. 1:121). Az éh szűnyog jobban *csp* (mindenkit, az embert, Kovács P. Közm. 115). A ló *rág*. Az ökör *öklel*. *Ütök* ám! *Dobálnak* a gyerekek (vö. *dobálódznak*). Ez épen akkor ért valamelly faluba, midőn Insurgenseink egy grófnak kastélyában *öldöstek* (Kaz. Levelei 1:304). — Érte *küldtek*. *Küldj* orvosért! Mikor már *hivogattak* a királyi lakodalomra, [Anyicska] egy levelet írt a királynak (Arany L. Népm.¹ 78). *Tudok róla, hallottam felőle*, ezeket hibáztatja Imre S. (Id. és hib. szól. 132). A régibb nyelvben úgy látszik csakugyan nem fordulnak elő. (Vö. *Soha oly fejedelmet nem hallottam*, kinek csak az olyan szolgálát esett volna kedve szerént... Pázm. NySz. Ma azt mondjuk: soha oly ^{Tejedelemről} *fejedelmről* nem hallottam. — Vö. még: Senki ez dologról *semmit* nem tudott. MargL. NySz. Én soha jó napokról *semmit* nem tudok. Kárm. Fanni. Míg *valamit* nem hallok az... uram felől. PeerC. stb. Simonyi: MHatározók 1:149). De már Arany ^{írt} írja: Halljak felőled! Haml., MHat. 2:137). S a nép is: Aki azt nem látta, semmiről nem tud (Vessprém m. Nyr. 6:418). — A vádlott nem *vall*. A kérdésre nem *felel* stb. — A te szemed *lát*, s mégsem látod, mennyire süllyedtél (Osiky G. Sophokles). A vak nem lát, a süket nem *hall* stb. — *Tódt* hozzá: füllent (Nyr. 15:279). *Ne bővíts!* ne hazudj (Szék., MTsz.). Csak *ne nagyíts!* (Győry V. Havi Szemle 1:144). *Ne újíts!* (Volf Gy. Nyr.). *Túloz* stb.

Boldogság olyanokkal lenni, kik velünk egyenlőn *érzenek, értenek!* (Berzsenyi; Kaz. és Berza. Lev. 77). Némelly embernek eszébe sem jutna, hogy *szeressen*, ha nem hallotta volna, hogy más *szert*: Il y a des gens qui n'auraient jamais été amoureux s'ils n'avaient jamais entendu parler de l'amour. (Kaz. Roch. 52). Ne szóljatok bizalomról: Nem *szeretett*, ki nem *feltett* (Tóth K. Költ.¹ 211). Népies szólás: *ő ott nagyon szert, én nagyon szerettem Brassóban* (t. i. lenni, tartózkodni, lakni). — Az Isten nem siet, de nem *felejt* (Közm.). Ne *ítélj*, hogy meg ne *ítéltessél!* Míg *kétle* a bölcs... (Arany: Széch. eml.). — Egy rózsáról pók szí mérget, s a méhecske lépes mézet, ebből kiki *érthessen* (Amade Vers. 174). Okos ember kevésből ért (Miksz: NemzUr. 237). A kised, amint *ért* s figyelni kezd (Tompá: Haldokló mellett). Gyermekek nem szabad *akarni*: Kinder dürfen keinen Willen haben (Kaz. Munk. 9:13). Fegyvere most a pusztá kar, ereje nincs, de *ő akar* (Arany: Katalin 13). —

Oly hadvezér, ki erején fölytül *mer* (Kisf. S. Dobozy). — Egy bolond *kísért* körültem; ijeszt s bosszant (Rákosi J. Cymbeline 2:3). Barmokká teszi az embereket. Bolond örömré, bujaságra *gerjeszt* (t. i. bennünket vagy mindenkit; Fal. 603). De a színész végzete nem a szőlővesszőé, melynek nedve *maradékról* maradéokra száll, hogy élvezék és *lelkesítsen*, hanem a virágé, mely egy rövid tavasz után elhervad s illatát nem éli túl (Gyulai: VSzin.). Míg az ajka *vigasztalt*, a lelke sírt. (Baksay: GyÖ. 2:315.) Annál nagyobb a vész, mely Bánktól *fenyeget* (Ar. Próz. 229). Haraggal csikorítja öklét s a légbe *fenyegetett* vele (Abonyi: A mi nótáink 3:61). Ketten voltak a béke legnagyobb akadályai: Brasidas nemes ambícióból; Kleon, hogy jobban gonoszkodhassék és *rágalmazhasson*. (Arany: Arist. 1:321). Cupido is intett, hogy ezen tekintet már szeretni *kintet* (*kénytet*, kényszerít, t. i. mindenkit, az embert, Gvad. Pösty. fürödés 37). Írni, beszélni *tanítsz* magyarul, jó földim (Vitk. 1:136). — Ahol csak föllép, mint a nap, *derít*, *munkára kelt*, *idomít*, *ösztönöz* (Tóth K. Költ.¹ 427). — Az író arra *utal*, [t. i. minden olvasót], hogy . . . — Az franciai generális még eddig ha mik voltak is, csak *reám halasztott* (Tököly Lev. 27; azaz reám utalt; vö. NySz.: »Az úr az aratást barátira *halasztotta*«, azaz hagyta Pesti G. »Ábrahám példájára *hallaszt*« azaz utal bennünket, Madarász 17. száz.).

Rajta veszte (Fal. 910; vö. száz koronát vesztett rajta). Volt-e oly nemzetség, aki téged megvert? Kardod minden ellen diadalmason *nyert* (Gyöngy. MV. 1:2). Minúciusz nagyon *veszt*, helyette is *győz* Fábíusz (Ungv. Tóth L. Versei 38). *Szerezzen, ne csak költsön; takarjon, ne csak ontson* (Fal. 86). A lány tárogató sírt mindenütt, hol magyar *bírt* (Népk. Gyűjt. 2:169, kuruc dal), Te messze *bírsz*, s nagy birodalmad nem tud éjtszakát (Vör. Os. és T.). — Zöld kor, virágzó elme, tiszta szív, a legnagyobb jók mind azok között, melyekben a természet *részesít* (Ungv. Tóth L. Versei 25).

Műveltető igék (vö. az eddigi idézetekben is *kéntet*, *gerjeszt*, *halaszt*, s l. a b) alatti műveltetőket): Sem predikáljon sem *gyón-tasson* (RMNy. IIIb. 114). Mind ez országban széllal [széjjel] *égetnek* (Born. Ének. 150). A basa oly nagy szorgalmatossággal *vigyáztata*, hogy ezeket a latrokat mind megfogatá (Mikes: MulN.). Nyaktól talpig *veret* a' Török (Dug. Példab. 20). Éjjel kellett a doktorhoz *futtatni*, hogy jöjjön konzultálni a kis beteg felett (Jók: Apja fia 2. fej.).

Azonban ez az abszolút használat, amely egy-egy általános tárgy kihagyásából fejlődik, a magyar nyelvben nem terjed ki annyira, mint pl. a németben. A *lelkesít*, *kísért*, *fenyeget* igék abszolút használatát egészen természetesnek találjuk, mégis szokatlanul, idegenül hat ránk az *unszol* igének ilyen használata: »Az őrző onszol:monet« (Comenius: Vest., NySz.). »De most egy mást, kedves Kálmán! (Így unszolt a társaság.)« Kisf. S. Somló 1:52. Az abszolút *szeret* igéhez Kazinczy óta egészen hozzá

vagyunk szokva, de különösen érint a rokonértelmű *kegyel* igének hasonló alkalmazása: »Szellő enyelge, hullám játszva zsonga, — látszik, hogy itt az égiek *kegyelnek*« (Greguss Gy. Luziád 17). Szokatlan a *gyötör* abszolút szerkezete Aranyánál: »Amit szorongó keble sejt, borzaszt, *gyötör*, *kétségbe ejt*«; és Arany Lászlónál: Kiönti boszuságát, mely kebliben *gyötör* (Délib. h.¹ 20; a tárgy a helyhatározóban lappang). A *szab* igéé Dugonicsnál: »Talán azt gondolod, Knémon! hogy ravaszsággal éltem. *Ne szabj rédm ezen mértékkel*« (Szerecs. 1:319). Még szűkebb körre szorítkozik az igekötős igéknek ilyen szerkesztése. Noha pl. mondjuk: *elküldtek értem* (t. i. vkit),* mégis megütközünk Jókainak ezen a mondatán: »*Példájok nem hogy elriasztott volna*, hanem követőkre talált« (az északi sark kutatóiról van szó; Fekete gyémántok). — Már Imre Sándor és Komáromy Lajos hibáztatták a *figyelmeztet, emlékeztet, értesít, tudósít, óv* igék tárgyi nélküli használatát.** Komáromy az mondja: »Gyakran olvasunk lapokban ilyeneket: arra *emlékeztetünk*, fontos eseményről *tudósítunk*. Ez mind germanizmus. A német használhatja az *aufmerksam machen, erinnern, berichten, warnen* állítmányokat tárgyi vonatkozás nélkül, de a magyarban a megfelelő igék áthatók, s ha tárgy nélkül használjuk őket... erőszakot teszünk a nyelvnek egy tiszta, világos törvényén.«*** Ő és később a Nyr. szerkesztősége ilyen kifejezéseket ajánl: *fölkövjuk v. irányozzuk a figyelmet, emlékezetbe hozzuk, fölemlítjük, tudomásra juttatjuk, tudatjuk, tudtul adjuk* (vö. még *hírt adunk*). — De az olyan körülírásokat, minő *emlékezetbe hoz, tudomására hoz*, mások hibáztatják mint német körülírások utánzását (l. Riedl Fr. Nyr. 26:98. Simonyi: Helyes magyarság 63).

b) Sokkal gyakoribb az olyan tárgy hiánya, mely határozott és magától értetődik, úgyhogy nem lehet kétértelműségtől tartani:†

* *Eltart a föld*, csak legyen aki művelje (Dug. Példab. 299). Ehhez azt gondolhatjuk, hogy *eltart bennünket*.

** Imre S. Szépir. Figyelő 2:147 és Idegen és hibás szólások 182. Komáromy L. Nyr. 2:259—262. Vö. még a Nyr. szerk. cikkét 4:242—4.

*** Komáromy szerint ez a törvény abban áll, hogy az általános külső tárgyat egyáltalán nem hagyhatjuk el a magyarban (ő csak az itt b. alatt említett esetekben engedi meg a tárgy elhagyását). Ez a törvény azonban ilyen terjedelemben nem áll, mint a) alatti idézeteink bizonyítják.

† Jobbára ide tartoznak a MNyelv f. é. 262. lapján felsorolt példák.

Szánt, kaszál, gyűjt, kapál, trágyáz stb. *Térti, takartí, söpör, fűt, mosogat* stb. *Varr, köt.* Barna kis lány maga *mos* a kútnál (Arany-Gy. Népk. 2:41). Kimegy a konyhára, ott *mos, szárít, mángorol* (Baksay: GyÖ. 2:289). Ekkor felhivaták a falus bölcs asszonyt, s ez azolta itt *feresztget* (Kaz. Levelei 3:224). Aki jól *ken*, jól hajt. (SzD. MVir. 16). *Falj* mán no! (Szék., Udvarh). *Nyelnek* ám már emberűl! (Arany: Arist. 3:169). Ha az orrunk alá *hánytunk* (Nyr. 2:514). Viszont: *hány* = okád. — Egyik kocsis *adni* akart a lónak (Arany L. Népm.¹ 14). *Bevesz, bead, rendel* neki (t. i. orvosságot). — Reszkessetek tőlem, majd *adok* én néktek. (Cseng. Catullus 82). Kész-e már a Toldi, hé? *iparkodj*, mer' a *saraglyádba* *hányok*, ha Pestre jössz (Pet. Arany Lev. 1:135). Majd az alfeledre *hányok* Ball. Egy kemeneőbe *hánynak* (Dug. Példab. 64). Ne *rásd* ast a fát, amely magától is hullajt (Nyr. 18:523). Egy nő: *Én* szóltam *vón'* csak azért is. Tanácsos: *Kaptál is volna*, ha nem hallgatsz (Arany: Arist. 2:353). — Mély tengerbe léptünk és ha nem *fogtunk* is eddig, legalább *zavartunk* (Fal. 851). — Hegynek *hajts*, vőgynek *tarts* (ha valaki sokat futtatja a lovakat, Nyr. 9:224). Ha nem jönnek, hát megyen ő, Ha kell, Stambul falához, S fogja magát, *kantároz* (Tóth K. Költ.¹ 41). — A ló *kapál* (és *-ja a földet*, NySz). A medvék nem *indítottak* (Merényi: Sajóv. népm. 2:100). — *Űt* az óra. — *Koccintani* (a poharat, így ném. *anstossen*, cseh *přiraziti* stb.). — Töltetlen puská nem *hord* messzire (Miksz. NemsÚr.¹ 16). — »A Vészmadár büszke vitorlaszárnnyai lecsüggedtek s lefegni kezdtek. A kormányrúd nem *fogott*« (Endrődi: Szélesend alatt). — Aki *föltessen*, játszani is kell annak (Erdélyi J. közm.). A törökök *győztek*. Bátyán az örvítéz, ha *vált*, szótlan tovább megy, nem kiált (Ar. Katalin 1). Én mindenben az Kd jó tetszésétől *várok* (LevT. 2:204). Illetlen azt kívánni, hogy Isten mi-tőlünk várjon és a mi akaratunk után járjon (Pázm. Préd. 259). Aki mástól *vár*, szomoruan jár. (Nyr. 6:83. 1:326). Okos nem vár szerencsétől (Erd. Köz. m.). — Le nem nyommasztja semmi inség, *időtől, alkalmatosságtól vár* (Fal. 587). Intvén az öreg urat, *hogy időtől várna* (632). *Várjunk az időtől* (839). Nem tehetek mást, mint *várok* az időtől s eseményektől (Arany Élet. 176). — Az ángyom már husvétra *vár*, (gyereket, Nép).

Nsgdtul *akarok értenem*, mibe kelljen megmaradnom (LevT. 1:12). Arról... uramtól is *bővebben érthet* (Tököly Lev. 19).

Dönt (vmely ügyben, e. h. eldönti az ügyet). Részére *dönté* már az égnek atyja, mert nagy kegyelmesen *bíllent* feléje (Greguss Gy. Lusiád. 16). *Magyarázott* Detre, figyele a másik (Ar. B. H. XI. é.). S amint tovább így *fejteget* (Gyulai Költ.¹ 159). Ha a paraszt ember az ő Papjának hiszen, *érdemel* azzal (Pós. Igazs. ist. 2:263). A kisasszony fölötte szerencsésen *választott* (Kaz. Kényt. ház.¹ 139). Elégülj meg, vidulj fel s *ünnepelej!* (Tompá 3:265). Hol ünnepepsz te most? (ue).

Néha belső tárgyat lehetne az ígéhez gondolni (így Komáromy az id. h.); pl. *ír* (t. i. *trást*), *olvas*, *tanul* stb. Így: Milyen erővel

bír ő! szüntelenül *mível*; mozgásai által végbe viszen mindent (Vtk. 1:116). Itt istenkéz művel (Szelestei).

Érdekes, hogy sokszor még a műveltető igéket is tárgy nélkül használjuk, pl. *etet*, *itat*, *kapat*. Így különösen a lovaglásra és kocsizásra vonatkozókat: *futtat*, *vágtat*, *ugrat*, *szóktat*, *rugtat*, *léptet*, *hajtat*, *usztat* stb.* Ezek mellől olyan rég elhagyták a tárgyat, hogy többnyire egészen tárgyatlan igékké váltak, úgyhogy most alanyuk is lehet a ló (*vágtat a ló* stb.), s némelyikben még a lóra való vonatkozás is elhalaványult, pl. gyalogszerrel is *léptethetünk* (vö. NySz. és NyK. 24:438).** Mintájukra keletkeztek aztán olyanok, mint *törtet*, *gesztet*, *csóktet*, *baktat*, *csörtet*, *gyartat*, *lúktet* stb. (l. NyK. id. h.). — Példák:

As Dunában *beszegetté* (Pann. ének). [Isten] teszi őket minden sereg nélkül *nyomtatni és jártatni*... farkason és oroszán (EhrC. 147). Mikor Újhelyben lovon el-béjuta, Újhely piacára szépen *bényom-tata* (Ilosvai, NySz). Négy fene bestiák *felhágtattak* vala (RMK. 2:103). A patakból ki akara a lóval hágtatni (Helt., NySz). *Általszegettén* egy árkon megüté a ló az inát (már Heltai Mes. NySz). Gyermekek csúfolják vala az Eliseust: menj fel, *vontass fel* kopasz, hágtass fel (Melius, NySz). A vizen által nem *usztatának* (már 16. száz. RMK. 6:141). Lovait elhajtá Oceanum tengerben mert *beusztata* (Zrinyi, NySz). Kikről mások irtak, azokról hallgatok, Erős Murány felé elmémmel *hágtatok*. (Gyöngy. MV. el. 8). Amit ott elrendeltek felölünk, a bizonyos, hogy aszerént kell *íromtatnunk* (Mikes 54. lev., így 62. lev.). Oly mélyen *bévágtatott* lovával az útvesztő erdőbe... (Fal., NySz). Keményen *hajtatott* (Gvad. Pösty. f. 41). Kocsink udvarából *kijáratott* (Kovács P. Fars. kal. 73). *Vágtat a ló* és a pusztán nagy üres éj hallgat eztán (Arany: Rege a cs.). Mikor a híd le volt rontva, egy ugrással *átszóktetett* rajta villám paripáján (Jók. Magyarors. széps. 9). Ilyen legénnyel nem is *futtatok*... (Arany-Gy. Népk. 1:390). Üvöltve *futtatnak* a szelek (Tompai, id. NyK. 24:438). Ott *törtet* újra büszke hadja (Greguss Gy. Lúziád 35). »Megpihen v. kipihen magát v. *pihentet*« (Háromszék, NyK. 3:9; eredetileg nyilván lóra vonatkozott).

A szilaj paripán zabolabúl *itatnak*. (Dug. Példab. 2:121). Kimönt a lovakkal *legeltetni* (Kálmány: SzegdN. 2:101). — *Zörget*,

* Vö. Bánházy sebesen *hajtatá* lovait: courait avec ses chevaux (Kas. Munk. 1:238).

** Igen érdekes találkozás, hogy a német nyelvben egészen hasonló módon fejlődött a lóra vonatkozó műveltető igék használata, pl. eredetileg *das Pferd sprengen*, ma csak *sprengen* ugratni (*springen* műveltetője), *die Reiter setzen über den Graben* (*sitzen* műveltetője) átugratnak az árkon, *rennen* (*rinnen* műv.) tkp. *futtat*, *schwenken* (*schwingen* műv.) tkp. fordít, most fordul. *Rennen* és *schwenken* már rég nem szorítkozik a lóra.

kopogtat, csönget, kongatnak. — *Folyat* az edény. — Nero aranyos hálókka *halásztatott* a tengerben (Fal. 167). Ki *köröszöltetett* neki? (= ki k—ltette a fiát? ki a komája? Fehér m., Rácalmás). *Irtatok* (extirpari curo) és jövő tavasszal *építetek* Széphalmon (Kaz. Levelez. 2:138).

Külön említjük az igekötős kifejezéseket. Noha nem általános szabály, de igen közönséges jelenség, hogy az igekötő együtt jár a tárgyas használattal, s úgy látszik mintha az igekötő tenné az igét áthatóvá, pl. *jár: bejárja a földet, ül: megüli a lovat* stb., ámbár van ilyen szerkezet is: *járja a földet, üli a lovat*, és pl. az *ebédel, vacsorál, reggeliz* a *meg* által se válik tárgyassá: *megebédel, megvacsorál, megreggeliz* (vö. Simonyi: MNyelv² 205). Mindazáltal elég föltűnő, hogy még igekötővel is előfordul tárgy nélkül sok olyan ige is, mely igekötő nélkül is rendesen tárgyas. Egyes példák már régiek (*megfizet, megbocsát, megetet, kiköt, befűt* stb.), de a legtöbb ilyen igét — kivált a nem *meg*-gel összeteteket — leginkább a dunántúli beszédben találjuk; ott is mintha csak az utolsó században kaptak volna lábra. Mert Kresznerics, ki különben igen nagy gonddal kiaknázza a dunántúli népnyelvet, egyáltalán nem említi őket (pl. nincs nála *kivassal, összehajtogat, fölmosogat* stb. stb.); amiket pedig említ, azokat tárgyas alakban hozza föl: nem mondja *elvet, learat, bearat, kicsépel*, hanem *elveti, learatja, bearatja, kicséveli*; nem mondja: *fölterít, kitakarít, kisöpör, fölsöpör*, hanem *fölteríti, kitakarítja, kisöpri, fölsöpri*; nem *megdagaszt, beránt*, hanem *megdagasztja, berántja*, sőt nem *befog, kifog*, hanem csak *befogja* (a lovat). Igaz hogy mindamellett maradhat fönn némi kétség, de ezekből a negatív jelekből mégis elég valószínűséggel lehet következtetni, hogy az ilyen igekötős igék tárgynélküli használata csak újabb időben terjedt el Dunán túl olyan széles körre, még pedig alkalmasint a német nyelv hatása alatt, mert ott ez a használat úgyszólván egészen korlátlan: *abräumen, auskehren, abwaschen, aufwaschen, abwaschen* stb. stb. (tárgy nélkül). — Idézeteink közül külön soroljuk föl a *meg*-es példákat s külön a többi igekötőt:

Megetet, megítat a kocsis. Itt leszálljunk, *megitassunk*, *meg* is háljunk. Folyamparton ők leszálltak, *megitattak*, *meg* is háltak (Arany: Rege a cs.). Örül az anya, ha *megszültt* (Dug. Példab. 2:167). — Méglen mind az utolsó füllyériglen *megfűzetsz*: donec reddas novissimum quadrantem (Heltai: UjTest. B1). Az ő háta *fizet-meg* ezért a hazugságért: in tergo illius ista expetent mendacia (PPBL). A székely pokolba-is el-megy, tsak *megfizessenek* (Kovács: Közsm.

137). Arannyal, ezüsttel *megfizetek* érted (Arany: Mátyás anyja). *Megbocsáztatok* és megbocsánik nektek (DöbrC., NySz). A halálos ágyon *ki meg nem bocsátna?* (Arany: Toldi 11:15) Most egyszer *megbocsátok* (Fal. 810). Már *megengedjen* az úr! *Engedjen meg!* (Nép, Dunán túl). Apró gyermekök hamar *megengednek* (ÉrdyC. NySz.). Adj bocsánatot, *engedj meg* néki (Comenius, NySz). Nektek én *megengedek* (Tompá¹ 1:169). Én nem tudom mikor *szokhatom meg* új szállásomon (Kovács P. Fars. kaland 43. Olcsó ktár). Úgy *megszokott* már Zsombán, mintha itt született volna (uo. 46). Mégis, mint a fenyő a homokos pusztán, *Lelkem nem szokik meg* e tájon, csak sínlík (Tompá¹ 1:299). Egy idő óta már itt is jobban találjuk magunkat, s reményünk van, hogy vagy *megszokunk*, vagy *megszökünk*. (Arany Életéből 63). Jaj, jaj nékem! (így sírt rítt ő) *Nem hisz meg* majd szavamnak (Kisf. S. Somlyó 3:45). A szegény csaplár is *megülén* egy szegletben, távolról hallgatá a katonák beszédét (Bajza 2:51; vö. *megáll, megmarad* stb.). Oldalt a fa mellett, mint láthatják kendtek, *ülnek meg* s hallgatnak számos apró szentek (Sárosi Gy. Arany trombita² 24). Meg se moccanok, oly csendesen *megülök*, mint a bárány (Arany: János kir. 4:1). Emberül *megült* ő minden paripa hátán (Pet. Liliom Peti; itt a tárgy a helyhatározóban lappang). Már *megárultam* (Nép, Veszprém). *Megdagasztottak* hát nagy ügyel-bajjal (Arany L. Népm.¹ 177).

Mikor *bedagasztott* . . . (Jókai). *Befüt, beölt* (kenyeret a kemencébe), *beránt, befűz* (a tübe), *elmosogat, kisöpör* stb. (Dunán túl). *Fűjts bé:* mach Feuer (1749. NySz.). A kecsis *befog* és *kifog*. »Eredj! (mondá lovászáának az urfi, s felborzadott) Eredj! *köss be* Mihály úrnak udvarában, s várj be ott. Megállj Tiborc: de csak eredj! és *nyergelj le!* holnap is ott maradunk« (Kisf. S. Mbosz. Hitz. 51). *Köss be* — vö. *kiköt e. h. kiköti a hajót*. Ahogy *legyeplőztünk*, bementünk (Palóc, Nyr. 6:518). *Lekantároztok* itt s kicsapjátok a lovat (Szász K.). »*Felterít* tárgyeset nélkül a. m. az asztalt evésre szükséges eszközökkel ellátja, elkészíti. Már *fölterített* az inas, lehet *tálatni*« (CzF). Cifrán *felterítették* a szegény asszonyok számára (Merényi: Dun. Népm. 1:140). *Feküdjél le!* Látom, már megint *felhőrpentettél* valahol (Miksz. Nemz. Ur. 272). *Összeakasztottak* (a. m. összetűzték, Erdélyi: Közm. 105; vö. ezt a teljesebb kifejezést: *összeakasztották* a tengőt: összeveszték, Cegléd, MTsz).

Viszont vannak olyan igéink, amiket csak régente használtak tárgy nélkül, ma rendesen csak tárggyal szerkesztjük őket, pl. *csodál, gondol, panaszol, imád* stb. Tárgy nélkül ezek helyett ma rendesen visszaható alakkal élünk: *csodálkozik, gondolkozik, panasz(ol)kodik, imádkozik* (l. erről Simonyi Nyr. 7:485—489); s csak ritkán fordul elő újabb íróknál a régies használat, pl. Sokkal nemesebbül *gondol* szíved, hogysem . . . (Bárczi 8b:19). Lelkünk hosszan *el-elgondol*, és felszítjuk a tüzet (Gyulai Költ.¹ 100). De minek *panaszlok* én? (Bajza 1:96). Oh, rég *imádtam*

én is már ezért (Vör. Bujd. 3. fölv.) Vö. *imádj érettünk!* — Ellenben a visszaható alakokat sűrűen használja a nép, Dunán túl is, pl. *becsukódtak* már a boltosok (nem *becsuktak*), *kirakodtak* a vásárosok (nem *kiraktak*) stb.

c) Szilasinak harmadik csoportja a mi nyelvünkben igen ritka; amiket ő említ példákat, azok közül az első nem ide való, a többinek reflexív magyarázata kétes (*mulat* ennek a rövidítése: *időt mulat*). Inkább tartozhatnak ide: *Kiönt a folyó. Jól fest a kártya. Kívülről szépen fog mutatni* (Arany: Haml.¹ 58; vö. *mutatkozni*). Mit *busít* ké apákám? (Ipoly. vid. MTsz.; e. h. *búsul*, tehát busítja magát; vö. a *sántít*, *konyít*-féle igékről Szilasi NyK. 24:433—7). —

Mellőzzük itt, mert igen messze vezetne, az olyan tárgyatlan és tárgyas kifejezések közti jelentésbeli különbség fejtegetését, minők *belekóstol: megkóstolja, beleszeret: megszereti, rágyujt: meggyujt, rápörköl: megpörköli*. — Érdekes a tárgynak a partitivushoz s más rokonértelmű határozókhoz való viszonya, pl. *eszik kenyert: eszik a kenyérből* v. régiesen a *kenyérben, jót iszik: jócskán iszik* stb. (vö. Simonyi: Magyar Határozók 1:82. és jegyz.). Továbbá *kenyert rágszál: kenyéren rágszál* stb. (l. uo. 141) —

Az eddigiektől el kell különíteni azokat a kifejezéseket, amelyekben az ige oly messze eltávozott eredeti jelentésétől, hogy nyelvérzékünk már semmikép se köti össze egymással a két jelentést vagy legalább semmiféle tárgyi vonatkozást nem érez az igében. Ilyenek pl. a következők:

Vetni vkire: culpam conicere in aliquem (MA). Én senkire nem vetek, Isten dolga (Decsi Adag. stb. NySz). Fája esőre vet (az esőt okolja, *aquas culpam*, Virág B. Horatius III. 1). Vessen önnön magára (KisfS. Bold. szer. 155. dal). Egyenes és becsületes lelke nemcsak másokra vetett, hanem magára is, vizsgálódó hajlama maga ellen is fordult. (Beöthy: Széppróza 2:27). Nem *adok* a szavára; a *voltra* nem *ád* a zsidó. Nem *hajt* rám, a szavamra. Ha van itt színész, ki a táncára *tart*, álljon ki, táncoljon verset velem! (Ar. Arist. 1:294). *Föltesz vkivel: kiköt, kikezd, vetekedik* (Szék., Borsod, Göcsej, MTsz). Feltekerje az eszét, ki a ravasszal *fel akar tenni* (Kovács P. Közsm. 107. L. még *föltesz Szól., NySz*). *Kifog vkin. Ház v. szít vkihez*. Mindegyik ember csak magához *ház*. Es *liebt ein jeder nur sich selbst* (Szenvei: Messzinai hölgy 46). Jó szívvel fogadja, *vonszon* mert véréhez. (Thaly: Adal. 1:191). *Hozz bort az asztalra!* mert ha külön s félen *vonszasz* — majd megüt az

csalfa (uo. 2:103). Gyulának fő boldogsága annak észrevétele, hogy Rózsának is vonsz hozzá ébredező kebele. (KisfS. Gyula 5:26). *Bal felé tartsatok*, ha jó helyre akartok menni (NádC. 572). *Tartának Fejérvárra* (Helt. Krón. 34). *Vkivel tart. Két napig tart.* — Nem számít a köztünk, nem olvas a köztünk (Nyr. 4:82). Nem aggat az nekem semmit (nem alkalmatlan, nincs utamban, Fehér m. Rác-Almás). Te gyerek! mit *aggatsz* ott anyádon! Gyere onnan, mert oda ragad a fejed (Baksay: GyÖ. 2:308). *Fölcsap katonának. Feszít*, mint a tatai kutya a jégen. (Nyr. 5:325). Nem *tágtt* (először SzD.) *Fogadok száz forintba. Kihajt a plánta. Nyit a virág.*

Ezek a kifejezések olyan szólásokból rövidültek, amelyekben valami állandó tárgy kísérté az igét s aztán éppen állandó volta miatt könnyen oda érthették akkor is, ha nem mondták is ki, egészen úgy mint az ilyen állandó szólásokban: adjon Isten [jó napot] stb. Igen érdekes, hogy egynémelyikben ki is mutathatjuk ezt a fejlődést. Azt pl., hogy *arra vetek*, a hajdumegyei nép néhol még ma is tárgyas alakkal mondja: *arra vetem* (MTsz.). A tárgyat, amelyre ez a forma mutat, meg is találjuk nyelvemlékeinkben: Ha üdönk előtt meghalunk, *okát* a bűnre *veti* a sz. írás (Pázmány, l. NyK. 15:220). *Ne vessük* mi az országlóra *azt a hibát*, mely egyedül mi reánk háramlik (Bárczi: Véd. m. nyelv 52. — vö. még: »Zord szavait, kérlek, felség, csupán betegségére s aggságára ved« Szász K. Shak. II. Rik. 2:1).

Vkivel tartok, ennek régente szintén tárgyas alakja volt: *Én is veled tartom* (Telegdi stb., l. NySz. tart Szól. és Gácsér J. Telegdi nyelve, Nyelvészeti Füzetek 18:39). Az eredeti teljes kifejezésmód nyomait láthatjuk az ilyenekben: Aki az római pápának *társaságát tartja*, az *keresztyén eklézsiával tartja* (Pázm. Kal.). *Társaságot tartasz vélek* (Madarász: Evang.). *Jó emberekkel tartotta barátságát* (PPBl. *necessitudo* alatt; mindezek a NySz.-ban).

Haza felé tart, ez ilyen kifejezésből rövidült: *haza felé tartja útját*. Vö. *A közép utat kell tartanod* (Illyés Préd. 1:3). Gondolkodám, mi leszen belőlem, s *merre tartsam utamat* (Ungvárn. Tóth L. Vers. 150). — Továbbá *Aszódnak tartottam a kantárszáromat* (Gvad. FNót. 31). Örül az Fúria, nem késik pokolban, *röpülését tartja nagy Törökországban* (Zrinyi, NySz. tart Szól.).

Somogyban, Vasban a hadaró, szaporán beszélő emberről egyszerűen azt mondják, hogy *aprít*, de Szegeden még kiteszik a mondat tárgyát: *aprítja a beszédet, az imádságot*.

Épígy rövidült a *kiköt* abból hogy *kiköti a hajót* (»Pihen a komp, *kikötöttek*« Pet. Falu végén...; »anlandbar: *ahol ki lehet kötni a hajót*« Márton J. szót.) stb. stb. — Az ilyenek világosan mutatják, hogyan rövidülhetnek el a tárgyas kifejezések és hogyan válhatnak utójára egészen tárgyatlanokká.

KOVÁCS MÁRTON.

NÉPIESSÉG ÉS NÉPIESKEDÉS.

Hét esztendeje már, hogy a Nyr.-ben egész kis irodalmi harc támadt: a szépirodalomban dívó népies szólások körül. Akkoriban itt is, másutt is sok tinta elfolyt e küzdelemben, de azért a derék *pámpillás* és *rizsiköl* családja még mindig itt nyujtózkodik kiterített subáján a szépirodalom fényezett pallóján, sőt egyéb atyafiak is melléjük *vackoltak* lassanként. A divat, mely az ó-német faragású pohárszéket tulipántos tányérokka aggatja tele és vitézkötést varr a pantallóra is, természetesen az irodalomban is csak azt tartja zamatosnak meg magyarosnak, ami népies. A sujtásos, paprikás, sőt lebbencses magyarság ennél fogva egyre terjed és már nem elégszik meg a tárcanovella-irodalom tarlójával, hanem még a rendőri sajtóiroda »írássai«-ba is belelopja a délibábos rónák friss fuvalatát. Egy kicsit különös és némileg bánatos humor van abban, hogy amikor immár: A bugaci csárdába' hej jecet ég, de jecet ég a lámpába' (értsd: acetilén) és a köpเปอร์gatyában búsuló csikóstól azt kéri a szeretője, hogy: *Tekintettel* a hidegebb időkre, adjál rózsám nyolc koronát cipőre, — ugyanakkor idefent irodalmi konzervdobozokba pácolva árulják a valódi, hamisítatlan népiességet.

Nem arról a népiességről lesz itt szó, amely megengedhető, mert izléses és értelmes. Az ilyen stílus mindenkor a fejlődő, viruló, lombosodó nyelvnek volt elsősorban hasznára. És kétségtelen nagy érdeme, hogy a holt betűt közelebb viszi az élőszóhoz, a bonyolult gondolkodást a természeteshez. Amikor tehát Dóczi Lajos arról panaszkodott, hogy ma a régies *azon* törvényjavaslat helyett egyre *azt* a törvényjavaslatot emlegetjük, kákán keresett csomót. Mert vajjon miért írjuk az előbbi, mikor Kárpátoktól Ádriáig és palotáktól a gunyhókig mindenki az utóbbit mondja? Ne hibáztassuk tehát az ilyen népiességet, amely utóvégre nem is épen népiesség. Hanem azt irtsuk, amelyik csak erőlteti a népies hangot és egy csomó különös hangzású, vagy éppen értelmetlen kifejezéssel hivatkozik. Azt a stílust, amely parlagon áll, ahol ez semmiképen sem helyénvaló és üres pipacsot hajt tartalmaz kalász helyett. Rákosi Jenő egyszer (Bp. Hírl. 1898. V. 2.) Móra István népies elbeszéléseit bírálván, így írt: »Azt kérdezem magamtól, vajjon Móra úr, mikor ír, nem öltözködik-e fel szegedi tanyásnak? Mikor egy-egy zsíros mondásra készül, nem zsírozza-e be a

száját?« Egy kis merészséggel minden népies írónktól, sőt igen sok másfajta írónktól is megkérdézhethetnénk ugyanezt. Nem tudják megállani, hogy ott is el ne kurjantsák magukat, ahol tulajdonkép csak társalogni illik s ahol csak rozsmaring-illatnak volna szabad a levegőben terjengeni, nem ködmön-szagnak.

Íme: a Gárdonyi Géza legénye is *hurít* (Az Ujság, 1905. VI. 11), mikor jobban megértenénk, ha csak kiáltana. Thury Zoltánnál meg minduntalan *pusmognak* a hősök és hősnők, holott jó társaságban, még aki sugdos vagy mormog, arra is azt mondják, hogy: paraszt. De ezekkel csak megvolnánk valahogy. Hanem, hogy a *gügyűség* (Új Hírek, 1905. VI. 24) miféle gügyűség, meg hogy a múlt *szösszenet* mi a szössz? — azt csak a tájszótár tudná megmagyarázni a nyájas olvasóknak, az utóbbit még az sem. Néha azonban pórul jár a póriaskodással az író. A legszebb rancos gatyá alól is kilóg a lóláb vagy a — lakkcipő. Hallja az író, hogy a népdal betyárja a kerek erdőt járja. Ő tehát azt írja, hogy »a *Heidelberget* járó herceget Odry játszotta.« (Az Ujság, 1905. I. 6.). Pedig dehogy Heidelberget járta, csak a heidelbergi iskolába járt. Az sem utolsó dolog, mikor a »kemény hidegtől *megvett* paraszt-választó tollat cserél.« (Az Ujság, 1905. I. 27.) Pedig hej, dehogy kérem! Az a paraszt-választó, akit egyszer már megvett az Isten hidege, nem cserél többé tollat, csak lakást.

Mindezen példákban tehát egészen ok nélkül való a népies szó erőltetése. Hanem van aztán ennek az okvetetlenkedő népieskedésnek olyan fattyúhajtása is bőven, amelyik valósággal ártalmas is, ha idejében ki nem gyomláljuk. Ime, a *révén* is ezért élősködik olyan vígan (Helyes Magyarország 28. l.), elnyomva lassacskán a *folytán*-t, a *miatt*-ot, az *által*-t meg egy csomó ragot és egyhangúvá téve a stílust. Vagy amikor Mikszáth azt írja, hogy »az egész város trémában van *végette*« (Helyes Magyarország 29. l.), evvel a hanyagsággal hozzájárul, hogy a beszédből és írásból lassanként egészen kivesszen az a finom különbség, mely az okhatározót a célhatározótól elválasztja. Lám az Államvasút írástudóiban hű tanítványai akadtak. A nagyobb vasúti állomásokon ugyanis mindenfelé ott fityegnek azok a gyászos fekete táblák, melyek a magyarságot avval *dörzsfékezik*, hogy

A . . . számú vonat késés végett
. . . . óra . . . . perckor érkezik.

De ők tehetik, mert vasútik!

Ha azt halljuk, hogy »*azontúl*« elismertük, hogy Pálmay Ilka« stb. (Az Ujság, 1905. III. 25), ez is nagyon szépen hangzik, de *azontúl* mégsem jelenti azt, amit az *azonkívül*, *azonfölül*. No az meg éppen nagyon dallamos szó, hogy: *végestelen-végig*. (A Polgár, 1905. IX. 17.) De ha ez a szó Polgár-jogot szerez az irodalomban, akkor Nagy István uram is joggal megkívánhatja, hogy *mihencségesen*-t mondjunk a *mihelyt* helyett, noha ő nem is író, csak béres az Úr színe előtt.

Az artikulus magyarjainak a megcsúfolásáról csak nemrég volt szó. (Nyr. 33:518.) De van ennek az a *Fedák*-, a *Blaha*-féle németes névelőhasználatnak olyan fajtája is, amely, éppen ellenkezőleg, bántóan parasztos. Az ilyent értem, mint ez, hogy: Sándor Agnes a Phleps Ferenc pécsi főügyész özvegye lett. (A Hét, 1904. XI. 6.) Úgy hangzik, mintha nem is egy főügyész özvegyéről, csak a Borsó Mária libáiról szólna az ének.

Hát az *aki*, *amely*, *ami* használatával ugyan ki van tisztában? Oh becsületes, jámbor, együgyű gramatika, amely azt tanította nekünk egykor, hogy az *aki* személyekre, *amely* megnevezett s *ami* meg nem nevezett dolgokra vonatkozik. Bizony szögre lehet már akasztani ezt a jóakarató kis szabályt, a krinolin mellé. Mert manapság már megest a csurapé járja, *aki* alá lovakat kötnek a Nemzeti színházban (így! l. Nyr. 34:374). És ezekben az új időkben a szépirodalmi pályadíjakat is az olyan *györek* viszi el, *amelyik* legalább is Tápén született. Ezek nélkül bizony nagyon hiányos az igazi, a tokányos szépirodalom, akár az a túri vásár, *amiben* sátor nincs.

Ezért divat ma a nyúlfarknyi mondatok írása is. Nem a francia *style coupé* utánzása ez, dehogy is az. Gárdonyi Géza parasztjaitól tanultuk ezt, akik rettentő fukarul bánnak a szóval.

— A lányom kezit kéred, András?

— Azt.

Ebben kétségtelenül van hatásos jellemzés, kifejező erő. Hanem az aztán igazán ízléstelen és helytelen népiesség, mikor Zamat Oszkár így kezdi egy marólúg-dráma leírását a Garasos Hírek újdonságai közt: »Egy szakácsnő vetette el magától az életet. Egy sokat hányatott szakácsnő. Aki jobb sorsot érdemelt a végzettől« stb.

És evvel ott volnánk a szókötés és mondatszerkesztés affektált népiességeinél, amelyben még a nem népi írók is keresve keresik azt, ami nótás csengésű. Az előbbi példa az egyszerűséget erőlteti magára, a következő a romantikus népszínművek páthoszatát. Sőt még annál is többet; mintha csak a népballadák gondolatrítmusa, szinonimikája járná a bosztont ezekben a példákban: »Miért adta, miért tette, szívem viharja mind csak ezt vitatja, kérdi és kutatja.« (Jövendő, 1904. XI. 20.) Hát még ebben: »Hogy más csóknak ízét többé soha ne érezzem, mind csak emlékezem erről az egyről, aminthogy hétszer hét nap óta másat nem is cselekszem.« (U. o.)

Hová fog fajulni ez a stílus? Biz' azt nehéz megmondani. Egyik-másik tárcafrónk alighanem a Göre Gábor stilisztikájából fog nemsokára leckéket venni. S még ebben sem lesz akkora ízléstelenség, mint ha a komolyabb irodalom is a Táncsics Mihály-féle vezércikkek »hallják kentek«-stílusára süllyed.

Erre a dologra különben talán kár is ennyi szót vesztegetni. A jó ízlés bizonyosan úgylis megtalálja ebben is a kellő határokat. Az ízléstelenség pedig csak hadd döngesse a kocsma-

ablakokat. De meg kellett mutatni, hogy ami ködmönszagú az irodalomban, az nem épen lomnici csúcsa a magyaros nyelvérzéknek. Sőt még csak nem is okvetetlen magyar. Mert íme ugyanazon jó emberek olykor valósággal kerülnek a magyar szót, csak hogy annál zsírosabb legyen a népiességük. A mi népies íróink java-része a világért sem mondana például alakot a *forma* helyett, divatot a *módi* helyett, erényt vagy bátorságot a *virtus* helyett. A *testámentum* is eredetibb hangzású a *végrendeletnél*, noha a magyar embernek *örökség-levele* is van. Csoda-e akkor, ha a rendőri hír is *furmányosokat* emleget *fuvarosok* helyett. (Pesti Hírl. 1905. VI. 24.) Bizony-bizony megérjük még, hogy a Prém József középfajú drámai hősnői is *kopertába* zárják majd a szívük vallo-másait és válságos pillanatokban ismét a régi jó *sublótba* rejtőz-nek majd a jellemes márkik. Így legalább tökéletesen *maskarát* csinálunk majd a népnyelvből!

NÁDAI PÁL.

CSÁNGÓ NYELVEMLÉKEK.

Folyóiratunk szerkesztőjének szíves biztatására közlök néhányat ama levelekből, amelyeket *Martinas (Mártonos) Antal* szabófalvi csángó gazda, kedves jó barátom, intézett hozzám. E levelek valósággal nyelvemlék-szerű fontosságuk. Írójuk alig ismeri a magyar köznyelvet, tisztára csak anyanyelvjárását, a csángót beszéli s azt egy román nyelv (az oláh) helyesírásával veti papírra. A más nyelv-járást beszélő nyelvjárástanulmányozónak hallucinációi nála ki vannak zárva. Ha nem tekintjük az oláh helyesírásból átvett jelzéseit, alak-és mondattani szempontból adatai tökéletesen megbízhatók. Ez ember egész lénye, különös helyzete valóságos nyelvjárástanulmányi csoda. Írásai a moldvai csángók nyelvjárásának becses emlékei, annyival inkább, mert mindössze igen kevés az, amit eddig a csángók nyel-véről tudunk. Nézetem szerint a M. Ny. Társaságnak egyik leg sür-gősebb feladata, hogy e hiány pótlására minden lehetőt elkövessen! —

I.

E levelet egyenes kérésemre írta. Elmondja benne saját, magyar-ságáért hevülő életének küzdelmeit, nálunk-jártát, megetimologizálja a csángó nevezetet, hallatja ama vészkiáltások egyikét, amelyektől évszázadokig visszahangzott a Szereth és a Moldva völgye: panaszát a lelketlen idegen, különösen olasz misszionáriusok ellen. Levele akkoriban kelt, midőn megküldtem neki a Vasárnapi Ujságban meg-jelent, róluk, sorsukról szóló képes cikkemet.

Kedves jó Rubinyi barátom!

A mit csánt is valat a zolá loával, mait ugy csántak is váltak a magyar földi magyarok a Moldóvái magyar csangókkal.

Apám így neveszte nekem, ke mikar iáltak a törekek feikből robolni a Moldóvába, i törek el vet egy olát erővel hogy vigye felőlől folóba, i darabtól a zolának a loo el eszet ugy hogy nem mig urault vonián a töreket, okor a törek mondot a zolának hogy iteszin meg loát a szinaföbe, mig ő a törek meg niókszik; zolá ki fogtán a vonótól a loát is meg köte i darab kötélvel s itetni fogta, leo ugy el eszet hogy nem urault egyik, okor a törek mondot a nekie »héi olá héi meszeből-mesebből kelvala«, okor a zolá mig meg niótata a darab kötelit loának, is a loo ugy szem urault egyik, az után a törek mondotán a zolának »héi olá héi, nem érted mit mondotam neked, mert én nem mondotam hogy tóld meg a lood kötelit, hát én aszt mondotam neked hogy messzeből-hamarábtól kel vala agy ittelt a loodnak, nem mikar utra indóltál«, is az után a zolá meg értete a törek mit mondot.

Ipen máit a magyar földi magyarok is ugy tetek a Moldóvái magyar vesztetet öcséikkel a magyar csangókkal, is há nem mig roszeban a mint csánt is valat a zolá loával, mért a zolá mincsag

*Fordítás és magyarázat.**

Amit csinált és vallott [*vall* így sem a régi nyelvben, sem a népnyelvben nem ismeretes; talán a *kárt vall*-ból, vö. a mondat jelentését] az oláh lovával, majd úgy csináltak és *vallottak* [*voltak* nem lehet] a magyar földi magyarok a moldovai magyar csangókkal. Apám így beszélt [vö. NySz. *előnevez* enumeró jelentéssel; a *nevez*-t, e formával és jelentéssel magam is feljegyeztem] nekem, hogy [az oláh *că* kötőszó, vö. fr. *que* stb, teljesen elterjedt a moldvai csangók nyelvjárásában, l. szövegeimet] mikor jártak a törökök fejükből [a rendes székel stb. -*ik* 3. szem. birtokrag, a jelentés kétértelmű] robolni a Moldóvába, egy török elvett [elvitt] egy oláht erővel, hogy vigye faluból faluba, egy darabtól [t. i. egy darabon előre haladva] az oláhnak a lova elesett, úgy, hogy nem még ura volt, hogy vonja a törököt [nem bírta tovább vonszolni, vinni a törököt; *uraultra* vö. Ujabb adalékaimat, a csangó tehető ige; *vonjánra* l. szintén Ujabb adal. Szerkezet: »el kell menjen.«]. Akkor a török mondot a oláhnak, hogy étesse meg lovát a szénafübe, míg ő, a török, megnyugszik [megpihen]; az oláh kifogta a vonótól [vonóból, kocsiból] a lovát és megkötötte [megkötötte] egy darab kötéllal s étetni kezdte, lova úgy elesett, hogy nem ura volt egyik [nem bírt tovább enni], akkor a török mondot a neki: »Hej [oláh helyesfrás, mint sok helyütt] oláh, hej messzebből-messzebből kell vala [táv-

* Ahol a feltűnő nyelvi alakot nem magyarázom, ott a tájékozódni nem tudó a kulcsot csangó nyelvjárás-tanulmányaimban megtalálja. (Adalékok ... Nyr. 30. k. Ujabb adalékok ... 31. k.).
B. M.

míg niótata a loának a darab kötélit és itata, de hát a magyar földi magyarak erős dorosi gyíren csak láták a sücskeket, mert egy ezer 1000 esztendőbe vai tíz-tizenöt magyar el jötek a Máldóvái magyar csángóknaledi is azakis láták ke csángók bé esztak a tengerbe de nem vetek szemi mirteket s agyanak szegiesiget hogy ki szalagyanak a háláltól; láták ki fel vadnak akaasztva, de egy szem akarta el vágia a zakasztó köteleit hogy le akaasán; láták ke a csángókon ig a tűz, de egy szem vet kevés vizet hogy le öncsin a tűre is el uicsán a tűzet; láták a nagy öcsék ke kicsi öcséik el vesztetültek a zerdőbe, de egy szem haszta ki a napfnyre a zerdőből; láták ke közel van hogy meg egyik a vad farkasak, és egy magyar szem resztelte meg magát is rikóicsan farkasra hogy ne egyik meg a csángókat.

El haták a sziztem számiára is a södő törtinetire, ugy hogy há lesz riszik ki szaladnak a csángók a tengerből, a zakasztófáról a tűzből, zerdőből is a farkas száiabulia, há nem lesz riszik el veszenekel a zátkazat csángók, minthé nem laminek magyarak!!!

Mig egy pildát akarak mondoni uruságadnak riulam nem a szolárul a törekvel is meg lésán ke nem trifa dolog.

Mikar el vetek ingemet a iakalába, én nem tódtam ke magyar

habban, jelentésses szójáták, t. i. nem helyi értelemben véve e szót, hanem időbeliben, ilyenformán: régebben]. Akkor az oláh még meg-uyujtotta a darab kötélit lovának és a lova úgy sem ura volt egyik [úgy sem bírt enni]. Azután a török mondotta az oláhnak: »Hej oláh, hej, nem érted mit mondtam neked, mert én nem mondtottam, hogy toldd meg a lovad kötélét, hát én azt mondtottam neked, hogy messzebbtől-hamarább kellett volna, hogy adj ételt lovadnak, nem-mikor útra indultál.« És azután az oláh megértette, hogy a török mit mondott.

Éppen majd a magyarföldi magyarok is úgy tettek moldovai [el[vesztett testvéreikkel /öcs. csáng. ált. testvér, öcsés, öccsős, öcsés: rokon!] a magyar csángókkal, (és) ha nem még rosszabbul, amint tett és vallott az oláh lovával, mert az oláh mindcsak megnyujtotta a lovának a darab kötélét és étette, de hát a magyar földi magyarok csak igen nagyon gyíren [dorosi csángó szó: nagyon] láták testvéreiket, mert egyezer esztendő alatt vagy tíz-tizenöt magyar jött el a moldovai csángókhoz [el-nek ragszerű használata]. És azok is látták, hogy a csángók beestek a tengerbe, de nem vettek semmi mértéket s adjanak segítséget, hogy kiszaladjanak a hálából [nem latolgatták a veszedelem nagyságát s a segedelemét sem]; láták, hogy fel vannak akaasztva, de egy sem akarta, [hogy] elvágja az akaasztó köteleit, hogy leakassza [t. i. a felakasztottakat]; láták, hogy a csángókon ég a tűz, de egy sem vett [egy] kevés vizet, hogy leöntse a tűre s eloltsa a tüzet; láták nagy öcsők (testvérek), hogy kis öcséik (testvéreik) elvesztődtek az erdőben, de egy sem hozta ki a napfnyre (öket) az erdőből; láták, hogy közel van, hogy megegyék a

fiu vagyok, mért apám dolgozó ember ult is móig mig mint a földet robo[to]lián bózával, puival, zabbval, árpával is mindenvel a mivel el vadnak szokva a mindenü csangó Móldóva országból, is nem ult mikar hogy mondián szokáig a filimnél ke magyar fiu vagyok; ides aniam meg hólt is el hogyat hat ivesen is nem ult ki táplaltasan is magyarnak nevezem, — mert iteli nincs magyar iskala; — iskolába olául tanóltam háram évig 3 klászát (ené levélt kõnvet tódak móis) i nap meg haragadat a tanító riám is mikar riám böget egyet porcsi »Nu fii pork Ungur szpukát« magyaról »Ne legyi disznó pogáni magyar«, okor nem kelet hogy mig el mongyán aszt a caónia beszigiyit mihánca is vagy magam mihánt, mert ugy eszre vettem, hogy 25 esztendeitől mig mosztis nem feleitetemel.

Mikar haza mentem, meg nevesztem apámnak is meg kértem mit élent az a szidás, okor apámis meg mondotán nekem »fiam aszt élení ke magyar fiu vatz« mért nagy apia, apia, mósóliai, ócséi is minden ember a falóból mind magyarak vadnak, csak ilónk is lakónk solá országba; — ipen okor látam nilván ke én magyar fiu vagyok, is az után mostenig el rágótak halásaimis ilén beszidektől, neveszgetésektől, szidásaktól, kritikáktól, a nem magyar emberektől, melikek elüt anyit árt a böcsőée a magyar csangó embernek mait hogy mon-

vad farkasok és egy magyar sem restelte meg magát (és) [hogy] rikoltson a farkasra, hogy ne egyék meg a csángókat.

Elhagyták az isten számjára [valószínűleg: az isten számítására, az isteni gondviselésre], az idő történetire (folyására, a véletlenre), úgy hogy, ha lesz részük [ha sikerül], kiszaladnak a csángók a tengerből, az akasztófáról, a tűzből, az erdőből s a farkas szájából is. ha nem lesz részük [ha nem sikerül], ott vesznek el az átkozott csángók, mintha nem lennének magyarok.

Még egy példát akarok mondani uraságodnak rólam, nem az oláhról a törökkal, és meglássa, hogy nem tréfa dolog.

Mikor elvittek [tehát íráshiba eh., avagy elvettek, elvetettek-ből?] engemet az iskolába, én nem tudtam, hogy magyar fiu vagyok, mert apám dolgozó (munkás) ember volt, és máig még mindig [íráshiba] a földet robotolja [roboлиán tollhiba lesz] buzával, pujjal [kukoricával], zabbal, árpával és mindennel, amivel el van(nak) szokva minden csángó Moldva-országban [amit megszokott . . .] és nem volt [alkalom], mikor (hogy) mondja sokáig fülembe, hogy magyar fiu vagyok; édes anyám meghalt és elhagyott hat évesen és nem volt ki tápláljon és magyarnak nevezzen — mert itt-elé [ittén] nincsmagyar iskola. — Az iskolában olául tanultam három évig 3 osztályt, ennyi levélt. kõnvet, tudok ma is [levél = könyv, maga magyarázza]. Egy nap megharagudott a tanító rám és mikor rám bögött egyet nagyon: »Ne légy disznó pogány magyar«, akkor nem kellett, hogy még elmondja azt a csunya beszédjét [hogy megismételje] miatta sem, vagy magam miatt sem [az ő érdekében sem, a magaméban sem] mert úgy megjegyeztem magamnak, hogy 25 esztendeje óta, még most sem felejtettem el.

doto a tanítóm a mind i disznónak, is aniat hajtának a magyar csangó emberen, mind a gombán mikar beli akad a zótanéáró lábával is el ötni félen a zótból.

Ez után mig látam, ke iötek apámnál eli kiregetők koldaszkadni idegen emberek, amik beszilnek vala magyaról is mikar látam gandaltam ke igaz magyarak, melikek zótán látam ke mikar bé mentek magyar embernek házába besziltek is koldószkatak magyaról, is mondoták ke magyar földi emberek, mikar bé mentek zolá embernek házába besziltek is koldószkatak olául, etzer meg nesztem a leveleiket (zigaságaikat) is akor látam ke Erdei ország emberek is nem magyarak.

Az után nem hagyótamel atól a gondtól, hogy tógyam, lászam, beszil'ek én is öszmérkegyem egy igaz magyarval, mért szeretem halásból öket; — is 1896 esztendeibe mikor bé (tölt) telt egy ezer esztendeié a magyar bé iöveteliktől, okor bé mentem enis a társámval a nogy magyar országba is tiz nápig laktam a Pestbódába a Téresz kor utzán 46 számalat a házigazdámnál is a jó kedves komám uramnál a Bölcs Gyólánál is kedves jó komám oszaniamnál a Bölcs Roszinánál is melik kedves jó komám uram a 1891 s 1892 lét ulian jó is ulian szives hogy meg látogatot minket Szóbófalván hól vigadat

Mikor haza mentem, elmondtam apámnak s megkérddtem, mit jelent az a szidás, akkor apám is megmondta nekem »fiam, azt jelenti, hogy magyar fiu vagy«, mert nagyapja, apja, mósuljai [*mósul*: a Taz. említett 1. apó és 2. öreg szolgál, öreg ember jelentésén kívül, úgy látszik, *nagybátya* jelentése is van] öcséi, és minden ember a faluból mind magyarok [a *vannak* alkalmazása példa a nyelvkeveredésre], csak élünk és lakunk az Oláhországban; éppen akkor láttam nyilván, hogy én magyar fiu vagyok és azután mostanig elragódtak [körülbelül: elragattak, merész kép, de vö. ezt a székelyszólást: *megrágta a fülit*: megalázta MTsz] füleim is [hallásaim nem tájszó, hanem képes kifejezés a fül h.] ilyen beszédektől, magyarázatoktól, szidásoktól, kritikáktól [amelyek] nem magyar emberektől [származnak], akik előtt annyit nyom [érdekes jelentés!] a becsü[let]e a magyar csangó embernek, mint ahogy mondotta a tanítóm, mint egy disznónak, és annyit hajtának a magyar csangó emberre, mint a gombára, mikor beléakad az utas [útonjáró] a lábával és elütné félre az útból.

Ezután még láttam, hogy jöttek apámhoz kéregetők, idegen emberek (kolduskodni) koldulni, akik beszéltek magyarul is. Mikor láttam, azt gondoltam, hogy igaz magyarok, de aztán láttam, hogy ők, mikor bementek magyar embernek házába, beszéltek és koldultak magyarul és azt mondoták, hogy magyarföldi emberek, mikor bementek oláh ember házába, beszéltek és koldultak oláhul; egyszer meg néztem az írásaikat [igazolványaikat] és akkor látom, hogy erdélyországi emberek és nem magyarok.

Azután nem hagyódtam el attól a gond[olat]tól, hogy tudjam,

is mólatat vélőnk egyöt egy hétig — is melik volt ulian jó hogy meg keresztelte a kicsi főnkat a meliket meg nevezstők Mártnas Péterkének.

A 1896, mikor éartam magyar földre, tetzet a minden a mit látam magyar földön, a kiállításba hól ultónk mai minden nap látogatni, is mindent mit látónk magyar országba mind szipnek is jónak tetzet, míg a magyar beööveteli Pánárámais — melikbe bé iartónk is bé irtók a nevőnket a könyvbe hogy mikar míg el menőnk meg kaphasók magónkat könyvbe is örvengyőnk; — Vasárnapi uiságot a 21 Oktomb 1900, a melikbe ki van teve a arskipem, mi alat meg van írva »Fiatál Csangó Házaspár« a meliket ult ulian jó a uraságad is szives el köldin nekem Szabófalvára el fogotom is meg olvasztotam a »Cikket« amit irt uraságad a Moldóvái Csangókról is mire most kicsit tődek felelni mert most tanólak magya betőket is magyar szókat.

Rígtől s mostis ugy nevezik a móssóliaink, negy apáink, apáink, hogy ugy kapták ke magyarok vagyónk, a mit míg masztis móttasa a aniaíknélve, beszidőnk, tanácsónk, viszeletőnk, is míg asakis kik őőszet ilőnk mint aszt mongyák, ke magyarok vagyónk a mit enis hiszem ke nem lehet más nemzeaisig legyőnk.

lássam, beszéljek én is, ösmerkedjem egy igaz magyarral, mert szeretem hallásból őket; és [az] 1896. esztendőben, mikor bételt egyezer esztendeje a magyarok bejövetelétől. akkor bémentem én is a társsammal [feleségemmel] Nagy-Magyarországba és tíz napig laktam a Pestbudában, a Terész-körutcsán a 46. szám alatt a házigazdánál és a jó kedves komám uramnál a Bölcs Gyulánál és kedves jó komám asszonyomnál a Bölcs Rozinánál, (és) amelyik kedves jó komám uram 1891. s 1892. lett [volt] olyan jó és olyan szives, hogy meglátogatott minket Szabófalván, hol vigadott és mulatott velőnk egyöt egy hétig, — és amelyik volt olyan jó, hogy megkeresztelte a kicsi főnkat, amelyiket elnevezstők Mártnas Péterkének.

1896-ban, mikor jártam magyar földre, tetszett minden, amit láttam magyar földön, a kiállításba, hol voltunk majd minden nap látogatni, és mindent, mit láttunk Magyarországon, mind szépnek és jónak tetszett, még a »magyarok bejövetele« panoráma is — amelyikbe bejártunk és beírtuk a nevűnket a könyvbe, hogy mikor még [megint] elmegyőnk, megkaphassuk [megtalálhassuk] magunkat a könyvben és örvendjőnk.

A Vasárnapi ujságot 1900 okt. 21-ről, amelyikbe ki van teve az arcképem, mely alatt meg van írva »Fiatál csangó házaspár«, amelyiket volt olyan jó uraságod és szives s elküldi (elküldte) nekem Szabófalvára, elfogadtam (megkaptam) és megelvasztam a cikkét, amit irt uraságod a moldovai csangókról, amire most kicsit tudok felelni, mert most tanulok magyar betűket és magyar szókat.

Régóta s most is úgy beszélük az öregjeink, nagyapáink, apáink,

Csangóknak neveznek nőket mért magyák is meg maradt a beszéd, ke mikar fel iötek ezekre a földekre a mósóliaiak, jötek csangókval minden marháikan is nekikis ult a kezeikbe mikvel huleli mentek mind i cseregitis volt, a tzinigákból hegedültek, fegyverekvel lödösztek is nagyon vigatak, s ki látán is halatán mind aszt mondotán ke bé kereketek is le telepedtek valami csangós emberek, is az ótán anak nevestik őket »magyar csangók«.

Há lesönk Atilának vai Árpádnak családai csak a sisten tódia, mert én mig mást sem ura higym hogy ura fel vádalián, mert mig a beszidönkis el pásztolt is el feleitetők, mert szenki nem tanit magyaról; szenki nem szegit is ugy csinálnak vélönk a *Zerösek* a mint csánt a *Léu* (marhák császárík) a segérvel, mert mikar nem félt egy móldó marhától, segére nemis akart neani is mikor el alót a *Léu* s mikor fel ebredet meg kötve, remincaigvel kérte a kicsi segért hogy rágián el a kötelit is a kötéseket ke nagyon meg fizeti nekie.

Azak a magyar ótósók, kik rigeiben irtak a csangókról, a mit uruságod említgeti uiságba, kövest liszem ugy hogy irták a csangókról, és én egy nem hiszem mert amit irtak mind a zolass popoktól szetik, melik popok há uralenninek a magyar embert meg enik

hogy úgy kapták [t. i. hagyományul], hogy magyarok vagyunk, amit még most is mutat az anyánknyelve [anyanyelvünk], beszédünk, tanácsunk [szintén: beszédünk], viseletünk, és még azok is, kik között élünk, mind azt mondják, hogy magyarok vagyunk, amit én is hiszek, hogy nem lehet [hogy] más nemzetség legyünk.

Csangóknak neveznek minket, mert mondják és megmaradt a beszéd, hogy mikor feljöttek ezekre a földekre a nagyapáink, jöttek csangókval [csangókkal] minden marháikon és nekik is volt a kezeikben, mikkel hol előre mentek, mind cseregetés [csengetés] volt, a hegedűkből hegedültek, fegyverekkel lövöldöztek és nagyon vigadtak, s ki látta s hallotta, mind azt mondta, hogy befordultak s letelepedtek valami »csangós« emberek és azóta annak nevezték őket »magyar csangók«.

Ha Attilának, vagy Árpádnak családai [származékai] vagyunk-e, csak az isten tudja, mert én még most sem tudom hinni, hogy felvádolhatja [?] mert a beszédünk is elváltozott s elfelejtődött, mert senki sem tanít magyarul; senki sem segít s úgy csinálnak velünk az erősek, amint csinált az oroszán (az állatek császára) az egérrel, mert mikor nem félt egy bizonyos fajta marhától, az egérre nem is akart nézni és mikor elaludt az oroszán s mikor fölébredt megkötve, kérve-kérte a kicsi egért, hogy rágja el a kötelét és a kötéseket, hogy nagyon megfizet neki.

Azok a magyar utazók, kik régebben irtak a csangókról, amit uraságod említget az ujságban, nem igen lesz úgy, ahogy irtak a csangókról, és én egy[-et sem?] hiszek, mert amit irtak, mind az olasz papoktól szedték, mely papok, ha tehetnék, a magyar embert

lábról, csófolni meg csófaliák minden vendiknek, mért nem csak a zolosz popok csófolkodnak a csangókon há mig a zolosz pöspekis a *Jászári a Kámili Miklós* (olosz ember) melik volt Támászfalán pop, foló Szabófala melét egy foló hul egy magyar szem tód magyarról, aszt mondotán a Szeminári ifju tanóluknak hogy a magya nélvét ne tanóliák mért a nélve a loonak is loo nélv.

Pedig más írásba meg iram én uruságodnak a mit csinálnak is hogy viszelődnek a zolasz popok a magyar csangó emberekvel, is a zegis világ meg csodalkazna mikor meg látna is meg halana hogy a zolasz pop *tizszer* el árólián a templumba halatak napainál, kálácsakat, csókakat is mindent hoznak a nipek (aszaniok) a kiket teszin hogyi tegyenek a holtak szivikre. is micsa szemptelen ki veszik a zembernek a pinzit minden lipiszre ugy hogy egy olosz pop döt 50.000 fránkat (koronát) minden költisen átal, egy esztendőbe, a miket bie tetem Románia Uiságakba is ugysis nem szigyelik a világtól, csak most nem árólnak a tempplumba há nem csak tempplum melét, is az mihánt mondom ki, nem hiába termiznek a zolosz nemzetből anárhisztak, is röviden mondom ke Móldóvási olosz popok ilónapval, elevenen is lábról el temetik a magyar csángókat hó mig szokáig popalkodnak is uralkadnak magyar csangó feiken. A mért

megennék lábról, csúfolni meg csúfolják minden vendégnek, mert nemcsak az olasz papok csúfolkodnak a csángókon, hanem még az olasz püspök is, a jászvásári Kamili Miklós (olasz ember), amelyik volt Tamásfalván pap, falu Szabófala mellett, hol egy magyar sem tud magyarul — azt mondotta a szemináriumi ifju tanulóknak, hogy a magyar nyelvet ne tanulják, mert az a lónak a nyelve és ló-nyelv.

Pedig más írásban megírtam én uraságodnak, mit csinálnak és hogy viselik magukat az olasz papok a magyar csangó emberekkel szemben. És az egész világ megcsodálkozna, mikor meglátná és meghallaná, hogy az olasz pap *tizszer* elárusít a templomban halotak napján kalácsokat, csókokat és mindent hoznak a népek (asszonyok), akiket úgy teszi hogy tegyenek a holtak szívére. És micsoda szemtelenül kiveszik az embernek a pénzét minden lépésre, úgyhogy egy olasz pap gyűjt 50.000 frankot (koronát) minden költésen kívül, egy esztendőben, amiket betettem az oláh ujságokba, és úgysem szégyelik a világtól, csakhogy most nem árulnak a templomban, hanem csak templom mellett, és azért mondom ki, nem hiába teremnek az olasz nemzetből anarkisták, és röviden mondom, hogy a moldovai olasz papok fényes nappal, elevenen és lábról eltemetik a magyar csángókat, ha még sokáig paposkodnak és uralkodnak magyar csángó fejeken. Amért mostanig 1864-ig befogták az embert mint az ökröt egy járomba s úgy vetik [vetették?] mint a spanyol inkvizícióba [tették].

A Vasárnapi Ujságból csak két darabot kaptam, több nem jött, a húsz darab[ot] miket mondott a november 6-i írásába, nem jött

mostonig 1864-ig körtikbé* a zembert a mind a zökret egyi iáramba is ugy vetik mind a Ispánioli Inkizitziábu.

Vasárnapi uiságbol csak két darabot fogatam el — töb nem iöt, a huz darabot miket mondotán a 6 Noimb. zirásábá nem jötekel is kirem köldien el lig hamaráb fel bistatva póstára máskipen nem ir el hozzám, záríkat el köldem, menét meg iria is mikor meg mondio.

Mig kirem uruságát hogy beszilien el a Vasárnapi uisági gazdáival, hogyi kölden el rendesen a Vasárnapi uiságot, mert fizetem meg a zárát, is irian meg mi a bai hogy mostanig el kiszet aniaara hogy varam vai két hulnapiától a uiságot is nem jó, mi bai lis nem tódam, mostanig csak két darab uiságot fogatam el a artz-kipekvel is a György Andris urnak »cikével«, a miről akarak felelni uróságánakis, mert tódam, besziltem uróságával Szabófalvan 1892. is öszmérem.

Maradok igaz jó csangó barátcsa Mártnas Antal. Szabófalván. 22. Noimbr. 1900. Móldóva Országán.

* Itt van megint az a ritka *kör-ni* ige, l. Nyr. 33:294. A szerk.

el és kérem, küldje el leghamarabb *ajánlva* postára, másképen nem ér el hozzám, az árukat elküldöm, amennyit megír s mikor megmondja.

Még kérem uraságodat, hogy beszéljen a Vasárnapi Ujság gazdájával, hogy küldje el rendesen a Vasárnapi Ujságot, mert megfizetem az árát, és írja meg, mi a baja, hogy mostanig elkésett annyira, hogy várom vagy két hónap óta az ujságot s nem jó, mi baj lehet, nem tudom, mostanig csak két darab ujságot kaptam meg az arképekkel és a György Endre úrnak cikkével, amiről akarok felelni uraságának is, mert tudom, beszéltem uraságával Szabófalván 1892. és ismerem.

Maradok igaz jó csángó barátja Mártonos Antal. Szabófalván, november 22-én, 1900. Moldova-országán. RUBINYI MÓZES.

IRODALOM.

Bojničić magyar nyelvtana.

Slovnica madžarskoga jezika. Treće ispravljeno izdanje. — Napisao Dr. Ivan pl. Bojničić kninski ravnatelj kr. zem. arkiva i urednik Vjestnika kr. zem. arkiva. Komander kr. Srpskog Reda Sv. Save i velikovojvodskoga Hesenskoga Filipovog reda, lektor madžarskoga jezika na kr. sveučilištu Franje Josipa I., tumač madžarskoga jezika kod kr. sudb. stola i kr. kotarskoga suda u Zagrebu i. t. d. 1905. 8°. 274 lap. — A vall. és közoktatásügyi magy. kir. minisztériumtól jutalmazott mű.

Még 1888-ban jelent meg Zágrábban egy horvát nyelven írt magyar nyelvtan, melyet a szerzője: Dr. Ivan pl. Bojničić *učitelj magjarskoga jezika na kr. hrv. sveučilištu Franje Josipa I.* (pl. =

nemes; a magyar nyelv tanítója a kir. horv. I. F. J. egyetemen) a saját költségén adott ki. — Nem akarek most az első kiadásról bővebben szólni, csak megjegyzem, hogy teljesen olyan, amilyennek az ember elképzelheti, ha meggondolja, hogy szerzőjének ilyen irányú képzettsége mindössze annyi, hogy mint fiatal diák néhány éven át Budapesten történelmi tanulmányokat folytatva úgy ahogy elsajátította a magyar nyelvet. Evvel a képzettséggel hazamenve Zágrábba összeállított, de nem írt, mint a címlap után hinné az ember, egy magyar nyelvtant. A bevezetést (*Uvod*) Ballagi Móról vette át, mint a III. kiadásban maga is bevallja, de különben is nem nehéz erre rájönni, valamint a nyelvtan többi részének is meg lehet találni legalább is értelmi szerzőjét. Ez a nyelvtan ilyen alakban forgott az érdeklődők kezében, ügyetlen berendezésével és hibás szabályaival még olyan horvátoktól is elvéve a kedvet a magyar nyelv megtanulására, kikben talántán megvolt.

A könyv azonban mindamelllett igen csekély változtatással (egyes gyakorlatok és olvasmányok hozzáadásával a 176-lapos első kiadást 214 lapra szaporítva) második kiadást ért. Hogy mikor, azt a könyvből magából meg nem lehet tudni, mert az sehol rányomva nincs, de helyette a címlapon találjuk a szerzőnek megnövekedett címét, ki ezúttal már a magyar nyelv és irodalom lektora a zágrábi egyetemen (? igen érdekes volna megtudni, hogy micsoda képesítés alapján), azonkívül megtudjuk a címlapból, hogy a kiadás bővített kiadás és még valamit: hogy a művet a vall. és közoktatásügyi magy. kir. minisztérium megjutalmazta. Hát ez mindenesetre jó ajánlólevél volt, be is vitték tankönyvvül azokba a reáliskolákba, amelyekben az V. osztálytól kezdve föltétlenül kötelező tárgy a magyar nyelv. De nemsokáig tartott a dicsőség, mert akadt Horvátországban a magyar nyelvet tanító tanárok között (mellékesen jegyzem meg, hogy ezek közül egyetlen egynek sincs a magyar nyelv tanítására képesítése) egy: Mihajlović D., ki észrevette, hogy mennyire jó és alkalmas, vagy inkább rossz és alkalmatlan Bojničić könyve középiskolai használatra. Ezért azután az 1899—1900. iskolai év végén a horvát országos kormány vall. és közoktatásügyi osztályának jelentést tett a magyar nyelvnek a reáliskolákban való tanításáról és a használt kézikönyvről: Bojničić nyelvtanáról. A könyvről igen kedvezőtlen véleményt nyilvánított, nevezetesen, hogy nem alkalmas középiskolai használatra. A horvát kormány valószínűleg hivatalos hallgatással mellőzte Mihajlović felterjesztését: Bojničić nyelvtana továbbra is megmaradt iskolai könyvnek és ilyen alakban használják még ma is. Mihajlović azonban észrevételeit nyilvánosságra is hozta, még pedig az újszólván egyedüli tudományos horvát folyóiratban, a *Nastavni vjesnik*-ben (1904-ben, 71—87. l.) számtalan tökéletlenséget és hibát rótt fel a szerzőnek, világosan bebizonyítva, hogy a magyar kir. vall. és közoktatásügyi minisztérium igen ügyesen járna el, ha mielőtt valami munkát megjutalmaz és így mintegy szentesít, előbb megnézné, hogy megérdemli-e.

Bojničić most harmadik kiadást készített a fönti címmel, föl-

használva Mihajlović megjegyzéseit és megjegyezve, hogy a kiadás javított. Minthogy igen fontos kérdés, hogy a hervát kormány ismét elfogadja-e tanító-könyvül ebben a kiadásban, már eleve lehetetlenné téve, hogy a magyar nyelv tanítása Horvátországban csak némi eredménnyel is járhasson, vagy pedig belátva, hogy e könyv alkalmatlan, egy megfelelő nyelvtan iratásával segít az eddigi bajon, bátor leszek kissé behatóbban szólni e kiadásról, talán nem lesz minden hatás nélkül. A címlapon a szerző, hogy nagyobb tiszteletet parancsoljon, nemcsak a nemesi predikátumát nyomatta ki, hanem négy aprón nyomott sorban, az utolsónak végén egy stb.-vel egy sereg rendjelről és címről emlékezik meg. Ezekből azonban sehogysé akar kitűnni, hogy valami képesítése volna magyar nyelvtan írására, sőt az előszó végén Mihajlović bírálatára megjegyzi: 1. »Nem vagyok filológus, hanem hisztórikus, ezt a kritikus is tudhatta volna.« Hát hogy a szerző hisztórikus, ez ellen bizonyára senkinek sincs kifogása; de akkor meg minek kentárogdik bele a filológusok munkájába? Hisz már a rómaiak idejében hangoztatták azt a jó tanácsot: Quam quisque novit artem, in hac se exerceat! — A kritikára való észrevételek 3. pontja szerint: »Ez a nyelvtan nem volt középiskolai használatra szánva, hanem elsősorban magánhasználatra, másodsorban pedig segédkönyvül saját hallgatóim* részére.« Ha a dolog így áll, tessék azt a címlapon feltüntetni, mint minden ilyen természetű nyelvtan címlapján fel van tüntetve; ezzel már meg volna állapítva az is, hogy iskolai használatra nem alkalmas, tehát el kell onnan távolítani. De ha valaki még mindig kételkednék abban, hogy e nyelvtan nem alkalmas iskolai használatra és hogy égető szükség volna rá, hogy megfelelőbbet írjon valaki, fel fogom hívni a figyelmet a következő tévedésekre, melyek még a III. kiadásban is benne vannak. (E tévedések felsorolása csak szemelvényes és nem teljes.)

A szerző először a hangsúlyt és a kiejtést tárgyalja.** Mindjárt a második mondata helytelen szabályt ad: »Ha a szó több szóból van összetéve, akkor mindazon szavak első szótagján hangsúly van, amelyekből össze van téve.« Persze hisztórikus létére nem tudhatja a nyelvészetnek azt az elemi tanítását, hogy a több szóból alakult szó kiejtését éppen az jellemzi, hogy egyetlenegy hangsúllyal ejtjük ki. — »A magyar nyelvben 38 hang van, t. i. 24 mássalhangzó és 14 magánhangzó.« Az előző két kiadásban még 26 mássalhangzóról tudott a szerző, most már csak 24-ről tud! de azért itt is 26-ot sorol fel megkülönböztetve c és cz hangot! Ha már erre gondolt, megmondhatta volna és maga is aszerint járhatott volna el, hogy ma már egész Magyarországon elfogadták a cz helyett a c-vel való írást; de úgy látszik erről ő nem vett tudomást. — A c és cz-nek

* Hogy áll a dolog ebben a hallgatóira való hivatkozás tekintetében, arról majd máskor és máshol szólok.

** A bevezetésre nem teszok megjegyzéseket, mert nem akarok szőrszálhasogatónak lenni, hisz hogy csak egy Halotti beszédünk van és nem kettő, hogy Kisfaludy Sándor 1844-ben halt meg és nem 1845-ben, hogy Petőfi így idézni: *Petőfi-Petrović*, nevetséges stb., stb., ilyesmit úgyis mindenki tud.

megkülönböztetésénél tanusított finom (?) érzéket már elvesztette, mire a lap közepéig ér, mert ott már csak *é* és *e* hangról van tudomása, pedig mindenesetre szükséges lett volna egy idegen ajkuak számára írt nyelvtanban föltüntetni, hogy van a magyarban egy zárt *ë* hang is, sőt tanácsos lett volna azt alkalom adtán jelezni is, nem pedig az *e* hangnál ilyen példák felhozásával mint *ember* olyanformán tüntetni fel a dolgot, mintha *e* szóban a két hang ugyanaz volna. — A hosszú mássalhangzót szerinte úgy kell kiejteni, »hogy hallani lehessen, hogy az két mássalhangzó, pl. ellenség (*el . . . lenšeg*)«. A magánhangzókat aszerint amint mély, magas vagy éles *hangsúlyuk* (?) van (imaju nizak . . ., visok . . ., oštar naglasak) van, 3 csoportra osztja. Nem tesz különbséget rag és képző között; pl. a 2. § így kezdődik: »A magyar nyelvben a főnevek ragozása, a mellénevek fokozása, az igék ragozása és sok más nyelvtani alaké *képzők* segítségével történik: *pomoćju nastavaka (suffixa)*«. — A hangrendről szólva nem említi fel, hogy a magyarban van ajakhangú (labiális) illeszkedés is, pedig ha ezt ügyesen magmagyarázta volna, nem kellett volna fél lapokon át a különféle ragok háromféle alakját, vagy a kétféle magashangú kötőhangot magyarázni. — A beszédrészek felsorolásában kifogásolhatni, hogy az általánosan használt *határozószó* helyett *határozó névről* beszél. — Attérve a névelő tárgyalására a következő mondatokkal árulja el, hogy nem filológus: A magyarban minden név ugyanolyan nemű (?); határozatlan névelő a magyarban egyáltalában nincs; ha a magyarban mégis *egy* van a főnév előtt, azt számnévként kell felfogni.

Ezek a megjegyzéseim a nyelvtani résznek első két levelére. Hely hiánya miatt nem folytathatom ily módon, csak egy-két szóval fogok ezután a főbb tévedésekre utalni. Egyszerűség kedvéért majdnem egy teljes oldalon magyarázza, hogy *tartsz* helyett *tartasz*, *építsz* helyett *építesz*, *építnek* helyett *építenek*, *küldtök* helyett *küldötök* a helyes stb. de mégis megjegyzi: A magyarok a közönséges beszédben nem tartják meg mindig ezt a szabályt. Mire jó az ilyen aprólékoskodó tudálékosság? — Négyféle jövőidőről tesz említést: egyszerű: *várandók*, *alvandom* (113. lap) stb., összetett jövő: *várni fogok*, néha néha használatos szerinte a körülírás *majd*-dal, gyakran pedig maga a jelen idő fejez ki változatlanul jövő időt. Ez a négyféle jövő idő megkülönböztetése aligha egyszerűség kedvéért történt. Mindenesetre fölösleges szegény horvátokat ilyen mondatokra tanítani: *mi nézendünk*, *a gyermek szorgalmasan tanuland* stb. (a gyakorlatban 25. lap). Igen tartok tőle, hogy így a gyermek minden szorgalma mellett sem *tanuland* meg magyarul, különösen, ha a főnevek ragozását olyan nyelvtanból kell tanulnia, mint a Bojničićé, mert ott ez valóságos káosz. — A tárgyas igeragozással ügylátszik nincs a szerző tisztában, pl. a 32. lapon azt olvassuk: *Ki keres most tollat?* (Felelet): *Én keresem*. — A főnévi igenév képzője szerinte: *-ni*, *-ani*, *-eni* (?) 13. lap. Hogy mennyire pontos szabályokat állít fel, annak igazolásul idézek egyet: »Ez a *j* (a főnév és a birtokos személyragok közötti *j*-ről: *nap j-aim* van szó) leginkább használatos oly főneveknél, melyek

b, f, p-re, ritkábban olyanoknál, melyek *d, g, k, l, m, n, r* stb.-re végződnek. (45. lap.) Az 59. lapon ezt olvashatjuk: »A közönséges beszédben azt is mondják: *sokabb*, több helyett, pl. *soknál is sokabb*.« Nem tudom, minek vezeti félre olvasóit ilyen félszegül fogalmazott szabállyal. Hasonlóképen fölösleges egy gyakorlati célt szolgáló nyelvtanban a *váram—várak, kérek—kérenek, várom vala, vártam vala, vártam volt, vártam legyen* stb. igealakoknak tárgyalása (61. és 62. l.), mikor tudvalevőleg ezek az alakok a mai magyar nyelvben nem igen használatosak és csak arra lehetnek jók, hogy az amúgy eléggé egyszerű igeragozást meglehetősen zavarossá tegyék. — Kifogásolni lehet a kötőmód (konjunktív) elnevezést. Kétes értékű az ilyen szerkezeteknek használata a magyarban: *elég tudnom* (elég, ha tudom), *szükség tudnod* (szükséges, hogy tudd) stb., pedig ilyenekre tanít (a 70. 71. lapon) és begyakorlásukra ilyen mondatokat alkot: Munkával szükség a test erejét fentartanunk. Nem szép jötevéődnek ellentmondanod stb. — Nemkülönben helytelen egy gyakorlati nyelvtanban a *-ván vén* alakok használatára való tanítás: *megebédelvén tanultunk* (72. lap), *sokat látván és tapasztalván az ember hozzászokik semmit nem csodálni* (73. lap); *szánakozás ragadta meg lelkemet nyomorult állapotját látván* stb. Mindenesetre szemenszedett magyarság. Keltezni szerinte így szokás: Zágrábban 1904-ik október 1-én (119. l.). Lehet, hogy ő így keltez, de Magyarországon így kelteznek: Budapestén 1905. évi (vagy 1905.-i) okt. hó 1-jén. — A szórendet külön fejezetben tárgyalja, ő maga pedig többek között ilyeneket ír: Én most házat rajzolok, de *fát is rajzolni fogok* (37. l.). Kiki tudni fogja, hogy *mindig csak javadat előmozdítottam* stb.! — Nem érdektelen Bojničić magyarsága a következőkben: *hő* acc.: *hevet*; *bű* acc. *bűvet*; *vehem* (értsd: csikó) 41. l. *enyü* (értsd: enyv); *serem keserű* (49. l.); a városok épületei *nagyobbszerűek*; *vegye hálámat: alabor*; *honolni* (értsd: lakni); *lőtni* (lőtni-futni helyett); *sírkert* (temető helyett); a *festő* mellett *főstész* alakra is tanít; *sakupljati se* szerinte: *csoportozni*, pedig *csoportosulni* stb.

De még ha e nyelvtanban nem volnának meg a fönt elsorolt és más elő nem sorolt hibák, akkor se alkalmas arra, hogy belőle valaki könnyű szerrel mgtanuljon magyarul, még pedig nem alkalmas a berendezés miatt. Itt lényeges módosításra szorul, még ha magánhasználatra szánta is. A horvát reáliskolákban pedig e könyv nyomán hogy lehessen tanítani — eredménnyel — el sem gondolhatjuk.

Bojničić azt írja egyik helyen a gyakorlatban: »E nyelvtannak már harmadik kiadását ismerjük; a negyedik alkalmasint javítva lesz«. Hát igen szép lesz tőle, ha kijavítja a nyelvtanában levő hibákat, én azonban bátor lennék még mást is tanácsolni: dolgozza át és mielőtt kinyomatja, adja oda egy filológusnak, hogy nézze át és javítsa ki!

(Zágráb.)

HAJNAL MÁRTON.

ADATOK IRODALMI NYELVÜNK SZÓTÁRÁHOZ.

I.

beszerez vlhová: Igérttem itt is, ott is, hogy Jánost urasági inasnak... beszerzem. Magyar Állam jan. 25.

bírlaló:... addig a hatalom bírlalói meg nem szüntek a sajtószabadság elfoglalására törekedni. Alkotmány 1905. jan. 11.

dózs: és a konyhában való dózs összefoly a bent való szajjal. Alk. 1904. okt. 2.

elszeleskedik vmit: Igaz, igaz, — hagyta helyben a bíró — elszeleskedtem a dolgot. Alk. jan. 19.

fácsika:... ilyenféle kaparó fácskák, aminőket itt látsz lerajzolva. (Érdekes pleonast. képsés; a Zászlónk c. ifjúsági folyóiratban ötlött szemembe, jan. f. 115.)

idővásott: a dembermivű falbetétek az állványokról sokkal idővásottabbnak mutatkoztak. M. Áll. 1905. jan. 13.

képében: Mert mi jó falusiak vaj képében holmi... kulimászt kapunk. M. Áll. jan. 20.

kiböngészés: Ezeknek kiböngészésével azonban sokkal érdekesebb és hálásabb feladat lenne foglalkozni. Akad. Ért. 1905. jan. 27. I.

kummogó: Sok beszédű ne legyen a lány, de kummogó se legyen. Alk. jan. 15.

látóka (= szem): kikaparnám a két látókáját. M. Áll. 1905. jan. 15.

lerendel: A cár a tegnapelőtti eseményt balesetnek tartja, ezért a hálaadó istentiszteleteket lerendelték. M. Áll. jan. 22.

mérecsgél:... néz föllebb-alább, mintha mérecsgélne. Domokos I. Alk. jan. 15.

ódonat-óság:... s hozzá még ez az ódonatóság alig van megokolva. Kath. Szemle 1905. I. f. 76.

tucatmunka: Zenéje alacsony tucatmunka. M. Áll. jan. 29.

zöldéz: Ne zöldézz hugomasszony. M. Szemle. XVII. 3. 20. Kincs I.

GONDÁN FELICIÁN.

II.

Árnyadoz:... mint valami halálmadár, mely árnyadoz. Szini Gyula, Jövendő 3:3.

áthajmallik: Bükkös István igazi műértelemmel nézte a pompás ékszert s arca áthajmallott a vágyakozástól. Szabó Ferenc, Budapesti Napló 10:81.

becsappan: Az ajtó becsappant utána. Gárdonyi Géza,* Pöhllyék. 14. l.

belangyal: A kályha belangyalta a szobát. Gárdonyi G. Az a hatalmas harmadik, 12. l.

* A 363. lapon Gárdonyiból közölt *pülingeres* hibás közlés volt; az illető helyen *pülingelés* van. A szerk.

feddőzés: Általános kacagás kísérte e jól sikerült tréfát. Komoly feddőzés senkinek se jutott eszébe. Szabó F. Bp. Napló 10:62.

jókodik: Nagy Istvánné sirva jókodott mellette. Szabó F. Bpesti Napló 10:53.

kaffant: Az udvar közepén lompos kuvasz hever s néha nagy-lustán egy tovaszálló légy után kaffant. Rákosi Viktor (Sipulusz), Bp. Hírlap 25:84.

kellemeztet: Mosolygott, amikor Szilágyi Erzsébet kellemeztette előtte a fiát. Bródy S. Jövendő 3:2 (Így Mikszáth: A jó pal. A kis csizmák.)

késől: Késülte az időt (ősz is lesz akkorra...) Bródy S. Jövendő 3:2.

kimódolás: ... időt tudna teremteni valamelyes végleges kibontakozás kimódolására és előkészítésére. Vészi J. Bp. Napló 10:82.

kizsuppoltat: Ha minden sötétségben tartott... elemet ki akarnánk innen szuppoltatni... Ady Endre, Bp. Napló 10:67.

kopácsol: Egy szántóföld, melyen hollók kopácsolnak csont-hulladékokat... Malonyay Dezső, Bpesti Hírlap 25:8.

kucorog: Ama hajók földéltetkősen kétesernél több kíváncsi kucorog. Vészi J. Bp. Napló 10:78.

lehidor: A nádat a gyerekek jól lehidorták. Csizmadia S. Bp. Napló 1904. XII.

lejuhászul: ... csöndesen lejuhászulva szólt. Szabó F. Bp. Napló 10:74.

lesuny: Hatalmas fejét lesunyta, a szeme vérpirosan dagadt (a bikának). Szabó F. Bp. Napló 10:53.

naphaladástájban: Jakab Ödön, Pihenő 9. l.

nincsetlenség: Émezeknek csak nyomor jut osztályrészül. Sívár inség, keserves koplalás, fakó nincsetlenség. Vészi J. Bp. Napló 10:78.

nyiharint: A ló nyiharint. Gárdonyi G. Az a hatalmas harmadik, 89. l.

permetél: A magasban ólmos felhők kavargtak, a száraz lomb zizegve permetélt. Szabó F. Bp. Napló 10:53.

reshedt: Két nyom az épület reshedt külsején egyszerre a költészet világába ragadja az elszomorodott szemlélő lelket. Kenedi Géza, Az Ujság 3:46.

sunyít: Helyeslőleg sunyított feléje. Szemere Gy. Jövendő 2:45.

válságos szegellet: A szél különben már fordul is Franciaországban. És ott van az időjárás válságos szegellete (Wetterwinkel). Keszler József, Az Ujság 3:86.

toporog: Fidi (kutya) kétségbeesetten nyöszörgött, miközben ide-oda toporgott. Csizmadia S. Bp. Napló 10:68.

világszemlélet: Ezek tulajdonképpen jellembeli hibák és a successziós világszemlélet léhaságai. Kenedi, Az Ujság 3:73.

veszködik: Andrassy Tőke-Terebesen pihen és engedi veszködni az egész fölfordult politikát. Rovás, Az Ujság 3:71.

zavadzál: ... de ő csak tovább zavadzált, hogy így meg úgy, minek nekem a porta. Szemere Gy. Jövendő 2:45. SZÉKELY ARTUR.

III.

A Társadalom feminista haviszemle januári számában Ignotus cikkében a következő kifejezéseket találtam:

személylift: ez különben csak az egyik lift volt: a személylift.

teherlift: ott vesztegelt a szürke teherlift.

cselédlépcső: a cselédlépcső alján állott.

padlófesték, villamos körte, Auer-harisnya: valahová küld padlófestékért, villamos körteért, Auer-harisnyáért.

kicsönget: a kicsöngetett házmaster udvariassan nyitotta ki előtte.

vikszölés: most mindjárt rátér a vikszölésre.

házellátó: alacsony házellátó munkában tartatnak (a nők).

ÁGNOY PÁL.

IV.

Szemere György tárcáiból:

kvittel, lekvtittel: No, ezt a kontót kvitteld le valahogy a kováccsal, tudod, hogy velem is sokat kvitteltél anno valamikor (Bp. Hirlap 1904. VII. 26).

drimból: Két ökröt nyársra huzass egészben, másik két ökröt pedig fel kell drimbolni [?] tokánynak (uo.; vö. *diriból* MTsz.).

beviharzik: Kati... a hódítók ellenállhatatlan önérzetével beviharzott a tanácsterembe. (Uo.)

aszos: Hites uraimék tempóban dobogó aszos [?] szívébe... (Uo.)

irtó: e h. *irtóztató*? A mán irtó nagy veszedelem lehet. (Uo.)

bakog: e h. *baktat*. Bakog Mada András, lóháton pedig, az országon (B. H. 1905. IV. 14).

bunyó: (e h. *bunyevác*?) Egy bunyó legény igen vágta a gazdája lovait... A bunyó csak még jobban csépelte. (Uo.)

alkuvász: (eddig csak egy adat a MTsz.-ban Abaujból). Arra a lúra... egy félévig alkuvásztam. (Uo.)

bámulatos: e h. *bámuló*. Fölcsudván bámulatos meglepetéséből... A sváb bámulatos képet vágott. (Uo.)

CSERNA ANDOR.

V.

hajbókol: Kik állandóan hajbókolnak a fejedelem — illetőleg a nép — szent felsége előtt. (Az Ujság 1905. III. 25. 6c.)

megszentül? Truccra nem kaptatok meg, amihez jogotok van s amit megigérttem. Ha megszentültök is! (M. Hirlap 1896. I. 27. vcikk. Vö. MTsz. *szentül, szendül*?)

könnyedébb: Aki a könnyedébb szerkesztésű, nem oly vaskos, de mégis tartós materiával [e h. tananyaggal] egészen meg tudna birkózni (Mohács és Vidéke 1905. V. 14). — Egy pár év óta többször olvastam már e szót, nyilván analógiás képzés a *könnyedén* alakból, mint *nyilván* > *nyilvánban* és *nyilvánb*, *igazán* > *igazában*, *idején* > *idejében* (ezek mind a NySz.-ban).

KESZTHELYI MIKLÓS.

NYELVMŰVELÉS.

Zsuzsi, aki föltöröl.* (Levél a szerkesztőhöz.) Szerkesztő Úr! Méltóztatik-e ismerni a magyar nyelvgyazdagodás legújabb csodáját, Zsuzsit, aki a Magyar Nyelv júniusi füzetében — föltöröl? Kit, mit? Engem, téged, minket, titeket? Ej, dehogya! Ó csak föltöröl. A nap süt, a föld forog, Zsuzsi — föltöröl. De ha még csak föltörölne! Ámde — jajajaj, Uram bocsásd meg neki, — Zsuzsi *ledagaszt, kiszaggat* (kenyérstúteskor), *kikélt, elgyújt* (mosáskor), takarításkor *kinyit* az úrnál s *becsuk* a hálósobában, főzéskor íziben *fölrak* és *rendbe szed, beránt, lehaboz, kisodor, leföloz, elszúr*, a kertben *fölás*, délig már *el* is *ültet* és *föl* is *kötöz*, de ha hűvösödik az idő, *betakar*. A tejes után *becsuk, lemeszel* világnál s aztán — hej, hogy minden szépnék vége szakad! — *elvégez*. — Szerkesztő úr, én békés ember vagyok. Tőlem Zsuzsi akármennyit tárgyatlanzkodhatik, de tudj' a tatár, arra mégis dühösen kíváncsi vagyok, hol lakik ez a csodálatos leányzó. Melyik vidék szülte? Hol ringott bölcsje? Hovávalósi — eszem a zuzáját — a föltöröltényi szentem? Csak nem budapesti?! Mért nem mondja meg? Olyan szégyenlős a lelkem?! Nyisson hát ki, kérem, Szerkesztő úr — márminthogy nem engem, hanem a Nyelvőrnel s *kérdezzen meg* — de újra nem engem, hanem az olvasóknál, ki ismeri, ki, hol, mikor látta és hallotta Zsuzsit, aki föltöröl.

ANTIZSUZSI.

U. i. Zsuzsit egyébiránt megkövetem s ha nem haragszik, tisztelettel kérdeztem tőle, tudja-e, mi az *abszurdum*? A legnagyobb *abszurdum* ezen a gramatikára nem hajtó világon a végigdeklinalás. a kikövetkeztetés, a mondvasinálás, a tudós nyelvgyazdagítás. Nem az a baj, hogy Zsuzsi tárgyatlanzkodik; az a baj, hogy Zsuzsi *kikövetkeztet*. Zsuzsi *kitalál*, Zsuzsi *nyelvgyazdagít*. Az a baj, hogy Zsuzsi felül az *ad analogiam* Ilyés-szekerére s nem *köt meg*. Csoda-e, ha elragadja az a gonosz masina?! Érdemekben megöszült, tiszteletreméltó, tudós gépésze nem bírhat vele, nem tehet róla. A *Föltöröl et Comp.*-nak az a legnagyobb baja, hogy nincs gazdája. Hogy barbarizmus-e, vagy nem, az ma már — mióta minden effajta csemetéről anyakönyvet vezetünk — szinte csak másodrendű kérdés e mellett. Ma már tudjuk — ok nélkül vádolják érte a Nyelvőrt megalkuvással — hogy minden természetes úton keletkező nyelvi jelenségnek joga van az életre, s így hiábavaló dolog barbarizmusnak hirdetni, amit a nyelvhasználat, ez a legfőbb bíró, egyszer szentesít és életrevalónak nyilvánít. Ilyen életrevaló fióka volna-e a *föltöröl* is? Erre szeretnénk első sorban feleletet, de éppen erre nem ad feleletet Zsuzsánna, nem mondván meg, hovávaló. Mért ha budapesti, nem mondott vele semmi újat. Régi firma már Budapesten a *Föltöröl et Comp.* De ha a nép (értsd a Kárpátoktól le az Al-Dunáig) nevében beszél Zsuzsánna, akkor — hogy gyöngédítve beszéljünk — nagyon is elveti a sulykot Zsuzsánna, mert bizony

* Vö. Kovács Márton cikkével.

A szerk.

itt errefelé Erdélyben eddigelé még nem *törölünk föl* s erős a gyanúm, hogy a Zsuzsi hazájában is csak éppen Zsuzsi bomlik annyira a föltörülésért. Az meglehet, hogy elindult már hódító körútra a kis csemete; az sem lehetetlen, hogy biztatás nélkül is el fogja árasztani az országot. Lehet, hogy a Tiszánál van már — s onnan már csak egy jó ugrás a Királyhágó — de hátha még most is, a biztatás után is Budapesten vesztegel?! Maradjon is ott örökre! Nekünk borzong a hátunk tőle, ha csak látjuk is (kishirdetésben: »Vizsgára előkészíttek,« vagy a *bretlin*: «János, *spricceljen föl* és *söpörjön ki*.«), pedig hát mi is *befogunk, kifogunk, kieresztünk, meg-etetünk* stb., az Arany húnjairól is úgy hallottuk, hogy »folyam-parton ők leszálltak, *megitattak*, meg is *háltak*,« s hogy *eszerint* nálunk is, az irodalmi nyelvben is csak akad akár *szekérderék számra* »már nem tárgyas s még nem tárgyatlan« ige, de a *föltöröl* és kényszeredett társai még nincsenek köztük, még idegenek. Nem is kérünk belőlük. A *megebédeltünket* és *megvacsoráltunkat* is nehezen tudta bevenni a mi székely gyomrunk. pedig ez másfajta s nem éppen budapesti tárgyatlankodás. Hogy gyürkőzünk neki, ha már *muszdj*, a *föltörölnek*, csak a jó Isten és Zsuzsi a megmondhatója. Hova-valósi is hát az a föltöröltényi Zsuzsi?

(Kolozsvár.)

ANTISZUSZI.

Iromba. Weszely Ödön (A Magyar Irodalom Ismertetése 168) Csokonai Dorottya-jából szemelvényt közöl s e két sorhoz:

Az unalom s bánat iromba szárnyaken
Kirepül lekókkadt fővel az ablakon.

ezt a magyarázatot fűzi: *iromba* = gyors. Hogyan? Az unalom és bánat, ha lekókkadt fővel repül, ezt gyorsan teszi? Nyomott lelki-állapotnak gyors testi mozgás a kísérője? Hiaz ez belső okoknál fogva képtelenség. Nézzük, mit mond a M. Ny. T. Szótára. Im ezt mondja: *iromba*, mn. feketével vegyes hamvas-szürke; pl. *iromba* macska. No ennek ugyan sok köze van a gyorsasághoz. A Tájszótár azt mondja: *iromba*: tarkás, babos, pettyegtetett, kendermagos (tyúk, csirke, kakas), tarkaszőrű, barnacsíkos szürke (macska). Simonyi és Balassa magyar-német szótárában: *buntfleckig, gesprenkelt, gescheckt, scheckig*. A palócoknál Bartha József szerint a. m. esetlen, durva, műveletlen. Hasonló jelentéssel idézi Zolnai Gyula néhány íróból Nyr. 22:315. [Ezt a jelentést csak a rokonhangzásu *otromba* szó hatása alatt vette föl. — A szerk.] Ámde, hogy gyorsat is jelentene, arról a rendelkezésemre álló segédforrások mitsem tudnak. Azt kell hinnem, hogy az iskolai könyv írója se nem ismerte a szót, se szótárban meg nem kereste, hanem Hübele Balázs módjára az *iramlik* igéből magyarázta!

K. Gy.

Mania geographica. A földrajz-tudósok nem engednek; nem győződnek meg arról, hogy hiú és veszedelmes ábrándot követnek. Nem akarják belátni, hogy nem lehet a meghonosult földrajzi nevek

magyaros használatát kiirtani, hogy nem szabad, sőt bűn egy tudákos elv, egy ábránd kedvéért meghonosodott magyar szavakat számkivetni. Mert bizonyos dolog, hogy *bécsi* pirosító, *rajnai* bor, *velencei* kristály helyett a magyar sohasem fog *wien-i*, *rhein-i* és *veneziai* pirosítót, bort és kristályt mondani. A Nyelvőr, a Közoktatási Tanács és az oktatásügyi kormány (vö. Nyr. 33:6, 349) már állást foglalt a magyar nyelvnek ilyen szándékos megcsönkítése ellen, de úgy látszik szükséges tiltakozó szavunkat újra meg újra hangoztatni, hogy a visszaélés tovább ne terjedjen. Különösen tiltakoznunk kell azon eljárás ellen, melyet Richter Aladár dr. kolozsvári egyetemi tanár követ.* Ez az úr annyira megy az idegen nyelv előtti hódolatában, hogy nemcsak *Drezdát*, *Boroszlót*, *Lipcset* dobja ki a magyar nyelvből, hanem *Zágrábot* is feláldozza az idegen szellem oltárán. Ez már igazán sok; ez már nemcsak a magyar nyelvnek, hanem a magyar államnak is megsértése. Hiszen tudtunkkal Magyarország a külföld előtt egységes állam, hiszen a külföldre nem tartozik az, hogy Horvátországnak Szent István birodalmán belül több-kevesebb tartományi önállósága van, hogy a horvát póstabélyegző a *Zágrádbal* együtt *Zagreb-et* is nyom a levél borítékjára. Hogy a t. tanár úr és társai ily könnyen lemondanak a magyar nyelv jogáról, hogy száz meg száz jó magyar szótól ily meggondolatlanul akarják megfosztani ami drága szókincsünket, az annál csodálatosabb, mert éppen most folytat a magyar nyelv jogáért, az állítólag 70—80 szóból álló magyar kommandóért végsőkig menő küzdelmet a koalíció. Ennek a koalíciónak pedig, ha jól emlékszünk, egyik lelkes híve, a magyar kommandóért küzdő tábornak egyik rettenthetetlen katonája nem más, mint Richter Aladár dr. a kolozsvári egyetem ny. r. tanára.

KARDOS ALBERT.

MAGYARÁZATOK, HELYREIGAZÍTÁSOK.

Egy-két sajátosság Mikes stílusában. A föltételes mód föltűnően gyakran fordul elő Mikesnél; használata sokkal kiterjedtebb, mint a jelentő és fölszólító módé. Ez természetes is. A levél udvarias, szerény hangjának sokkal jobban megfelel a föltételes mód, mint akár a határozottságot kifejező jelentő, akár az egyenes parancsot tolmácsoló fölszólító mód. Ebből a szerénységből, udvariasságból, mely a levelek mindegyikéből kiárad, következik, hogy Mikes a fölszólító módot, mint egyenes parancsot, vagy fölszólítást nem alkalmazza, hanem inkább mint kérést, kívánást, intést használja. Sőt olykor még ilynemű jelentését is enyhíti, a kifejezésnek mintegy udvariasabb árnyalatot, szint ad azzal, hogy a kérést, kívánást, vagy intést egyes második személy helyett többes első személyben fejezi ki. Pl. Édes néném, az egésségre igen vigyázzunk ám! És azzal ne

* »Egy magyar természetbúvár uti naplójából« c. munkáját hirdető körlevelében.

dicselkedjünk! (78.) A' csak arra való, hogy engemet boszantsunk. (79.) — Fölszólító mód helyett igen gyakran a *kell* ige fordul elő, de ez nála éppen nem szigorú parancsot fejez ki, hanem enyhébb kérést, fölszólítást, olykor pajzánkodó szemrehányással, dévaj kötődéssel. Pl. A jó szokást el nem kell hagyni! (78.) Engem igen kell szeretni! stb. — A föltételes mondatoknak egy sajátos formáját találjuk Mikesnél, mikor a föltételes mondat állítmánya föltételes, a főmondat állítmánya pedig jelentő módban van. Pl.

Igazat mondok, hogyha az esztendő egy hónapból állana. (1.) Ha az a kis hajó el találna fordulni, jó éjszakát az egészségnek. (25.) Ha nem mondanám is, csak arról megismeri ked, hogy honnét datálom levelemet. (36.) Ha szinte a fejedelem beteg volna is, akkor is mind egyaránt folynak a rendek. (37.) Nem kell csodálni, ha elfelejtette volna is a maga hazáját. (47.) Ha semmit nem írt volna ked ... az egészség felől, átláthattam, hogy jól foly az erekben a vér. (56.) Meg sem mozdul, ha hínám is. (80.)

Két helyen a föltételes *ha* kötőszót is kihagyja, s a mellékmondat állítmányát föltételes, a főmondatét egyik helyen jelentő, másik helyen föltételes módba teszi: De egyéb dicséretet nem mondanék is felőle, a' nem elég-e, ha azt mondom, hogy erdélyi cimer? (56.) Mert márványkő volna is a ked szíve, de megszánna, ha látná ked ... (10.)

Igen föltűnő, a mai nyelvben egyáltalán nem használatos alkalmazása fordul elő a jelentő módnak *mintha* kötőszó után, mikor a mai nyelvben mindig föltételes módot használunk. Úgy tetszik, mintha még nem láttam kedet. (18.) Úgy tetszik, mintha az a frater csak a szélnek csinált lakodalmat. (55.) — Ezt a használatot nyilván az »úgy tetszik, hogy még nem láttam kedet«-féle mondat hatása alatt keletkezett analógias alakulásnak, illetőleg keveredésnek kell tartanunk. Különbben az összes levelekben csak kétszer fordul elő, s a »mintha« kötőszó egyéb helyeken számtalanszor előfordul föltételes móddal kapcsolatban, teljesen a mai használatnak megfelelőleg. Pl. Úgy tetszik, mintha a ház keringene velem, mintha most is a hajón volnék. (1.) A gazdasszonyról nem is kell emlékezni, mintha asszony sem volna a világon (4.) stb.

A föltételes mód igen gyakran és sokféle használatban szerepel Mikes nyelvében a föltevés bizonytalanságának, valótlanságának a kifejezésére. Pl. a) A fejedelmünknek jó egészsége volna, *ha* a köszvény búcsut akarna tőle venni. (1.) *Ha* nálunk az öreg asszonyok némák volnának, a leány asszonyok nem bánnák. (7.) b) ... Jó szívvel beszélgettek volna velünk, *de* oly kevés idő alatt nem lehetünk tatárokká. (2.) c) *Hivatlan* is ide kellett volna jönnünk. (14.) *Idegennek* el nem küldeném. (42.) Az első esetben a föltétel, melytől a cselekvés teljesülése, bekövetkezése függ, föltételes mondattal, a második esetben ellentétes mondattal, a harmadikban pedig határozóval van kifejezve.

A *majd* és *szinte* szócskák a mai nyelvhasználatban mindig jelentő móddal vannak összekapcsolva s így is föltételt fejeznek ki, de Mikesnél

ezek után is föltételes módot találunk. Pl. Majd elfelejtettem volna megírni kednek. (44.) Majd elfelejtettem volna mást kérdezni. (51.)

Föltételes módot találunk a kétkedés, bizonytalanság, szerénység kifejezésére. Pl. Ki gondolhatná, hogy a töröknek olyan jó étele volna? (3.) Talán még nálunk is jó volna az ilyen szokás. (7.) Eleget elmélkedhetnek az ember az ilyen változásokon. (13.) Távol azt mondhatná valaki... (19.) Hallotta ked azt, hogy még a római császárok is ilyen pompával küldöttek volna a konyhára? (11.) De a' nem bizonyos, hogy ő tétette volna oda azt az oszlopot. (34.)

Föltételes mód az óhajlás, kívánság kifejezésére: Bár gyakrabban vehetném ked levelét! (46.) Bár csak azt tudhatnám, hogy... (8.) — De én veszekedhetném keddel. (18.) Ked ehetnék-e vagy alhatnék? Én pedig tudom, hogy alhatnám. (29.)

Igen gyakori a föltételes mód használata a tagadó értelmű kérdő mondatokban. Pl. Ki szerethetné az én édes nénémet jobban? (2.) De ki merne gondolkozni a békességről? (14.) Hol lehetne máshol ily kanálist találni? (30.)

Sokszor fordul elő a föltételes mód *hogyne* mellett, mikor a kérdő mondat alakjában kifejezett cselekvés bekövetkezése, megtörténeése egészen természetes, magától értetődő következése az előzményeknek, a helyzetnek. Pl. Hát mi bűnösök *hogyne* félünk? (1.) *Hogyne* mászott volna fel a kerékre? (13.) A vezér szöcse, *hogyne* volna gazdag? (19.)

VAS JÁNOS.

Nyelvemlék 1517-ből. *Barabási Mihály és Szentpáli András szerződése.** Én ki vagyok Barrabási Mihály vettem én és kértem Szent Pali Andrástól huszonöt forintot úgy, hogy az ki jószágom én nékem vagyon a kezem között Mocson és Csetelken, Báldon megkínálván az atyámfiait ve(le), ha meg nem veszik el is adgyam. Továbbá adtam én egy házhelyet pusztát néki Mocson úgy, hogy én nékem mást adott érto Mocson vagy Aranykuton, becsű szerint. Továbbá az pénzti neki hogy ki szerezhessem. Anno Domini 1517. Praesentem copiam ex veris suis originalibus fideliter descriptam cum originalibus collatam et comportatam hisce bona fide testatur. Signatum N.-Enyed 19a. 8bris A. 1771.

PETRUS FICSOR DE ATOSFALVA ET LAZARUS DEMIÉN
comitatus Albensis Transsylvaniae jurassor comitatus Alb. Inferioris tabulae continuae
(L. S.) Judicariae jur. scriba. (L. S.)

Hátán: Impignoratio portionis possessionariae in possessionibus Mocs, Csetelke, Báld et Aranykut existentibus per nobilem Michaellem Barrabási generoso Andrea Sz. Pali pro fl. 25. facta Anno 1517.

Fasc. 55 us. Nro. 1525.

SZENT PÁLI

(Az 1771 október 19-én kelt másolat a szárhegyi gr. Lázár család levéltárában az Erd. Nemz. Múz. levéltárában Kolozsvárt.)

(Genealogiai Füzetek 1905. 88.) Közli: KELEMEN LAJOS.

* Ez a kis oklevél, mint mohácsi veszedelem előtti, tulajdonkép magyar nyelvemlék is. Sajnos, a másolók az eredeti helyesírást nem tartották meg, s ezért mi teljesen átírva közöljük. Nem lehetetlen, hogy az eredeti valamelyik erdélyi levéltárban lappang.

Magyar géntusz. Tudjuk, hogy ezt a kifejezést újabb időben Herman Ottó országgyűlési beszéde hozta divatba. Érdekesnek találjuk azonban megemlíteni, hogy Szentjóni Szabó László már száz évvel előbb hasonló értelemben használja ezt a kifejezést *Első Mária magyar királynak élete* c., a Magyar Museumban megjelent regénytörredékében; ott így ír: »Nem elégedett meg úgy, szent Istvántól fogva, egy királyával is Magyarország, mint Lajossal. Ismérte ő a magyaroknak természeti hajlandóságát, és amint nevezni szokták, *nemzeti lelkét (indoles, genius)*. Tudta azt táplálni stb.«*

GÁLOS REZSŐ.

Kanafória. (Nyr. 33:296, 29:86.) Ez az érdekes szó Csokonainál is előfordul, s ebből az idézetből most már pontosan megállapíthatjuk jelentését:

Míg ekképen úzik a terhes unalmot,
Várván az ebédet, hegedűt, cimbalmot:
Ím a toponári zsidók** békerülnek,
És muzsikájokkal helyekre leülnek.
[Karnevál] Mond: »hozzanak elő másolás-butelliát,
»Készítsék a zsidók a *kanafóriát*«...

(Dorottya I. ének. Remekírók Képes Könyvtára kiad. 277. l.)

BABANYAI ZOLTÁN.

Pótlás a megnyírbált szavakhoz. Heves Kornélnak a Nyelvőr több helyén közölt példáit én is megszaportam egy-kettővel. Az Erzsébet királyné szanatóriumában a betegek általában csak így használják ezeket: *ápi*: ápolónő; *ápika*: kedves ápolónő; *baci*: bacillus; *bacis*: bacillusos; ugyancsak *baci* a beteg neve is; *profi*: professzor; *szani*: szanatorium. Ezek ott oly általános használatuak, hogy nemcsak a betegek egymás közt, de még a szolgaszemélyzet is evvel él. Egyes jókedvű betegek általán ismert nóták szövegét az ottani viszonyokra alkalmazzák, s ezekben is mindenütt az említett szavakat használják.

RÉVÉSZ KÁROLY.

Suum cuique. A NyK. legutóbbi füzetében »Az *ä* hang Árpád-kori előzőjének jelölése« címen egy értekezést közöltem, amelyben azt bizonyítottam, hogy sok olyan *ä*-val hangzó szavunk van, amelyeket régen *o*-val, még régebben az Árpád-kor legelején *a*-val jelöltek. Azok a szavak, amelyekben ez az *a-o-ä* kronológiai jelölésbeli sorrend van, mind olyan szavak, amelyekben a legrégebbi jelölésbeli *a* etimológiai értékű. Ebből aztán azt igyekeztem valószínűvé tenni, hogy az olyan *ä*-val hangzó jövevényszavaink, amelyeknek eddig ismert legrégebbi feljegyzett alakjuk *o*-val van írva, de amelyeknek átadó nyelvi alakjában *ä* hang van, a magyar-

* Vö. Waldapfel J. és Tolnai V. adatait Nyr. 32:576. — *A szerk.*

** A toponári zsidók nevezetes muzsikuskok Toponár nevű mezővárosában Somogy vármegyének.

ban legrégebben *a*-val kellett írva lenniök. Hogy az ilyen *a*-val, később *o*-val írt, ma *ä*-val hangzó alakokat hogyan kell olvasnunk, e tekintetben csatlakoztam Szinnyi J. tanításához, aki az ilyen eseteket *ä*-val, illetve *ä*-val olvassa. A Nyr. legutóbbi számában már most Kovács Márton, ismertetvén értekezésemet, azt mondja, hogy »joggal következteti Melich, hogy az ilyen szókban (értse *a—o—a* jelölési sorrend) nem *ä*, hanem illabiális *ä* hangot ejtettek akkor« (Nyr. 34:371). Bocsnatot kérek, de ez az elismerés engem meg nem illet. Hogy a magyarban volt illabiális *ä*, annak bebizonyítása Szinnyi érdeme. En értekezésemben csak alkalmaztam ezt a kétségtelen tény, s ami értekezésemben új, az ép annak a hangsúlyozása, hogy régi helyesírásunkban a legnagyobb fokú szabályosság van, s ilyen szabályosság nakegyik esete az *a—o—a* jelölésbeli sorrend.

MELICH JÁNOS.

EGYVELEG.

Svéd nyelvtudományi társaság. Svédországban, mely éppen úgy mint Németország mindig sokkal több idegen hatásnak volt kitéve, mintsem hogy a nemzeti sajátossága érintetlen maradt volna. Újabban különösen annyi német kifejezés és német fordulat kapott lábra, hogy ahhoz képest pl. a német nyelvnek idegen elemei úgyszólván elenyészően csekélyek. Hogy a német szókincs idegen elemeinek csaknem egész csapata megvan a svédben s azonkívül egy nagy csomó németesség, azt az évszázados műveltségi kapcsolatok még megmagyarázzák. De újabban a németből a svédbe szóról-szóra lefordított fordulatok mellett már a svéd ujságokban efféle kifejezésekkel találkozunk: *geschäfft*, *flau*, *för- och nachdelar* (Vor- und Nachteile), *handgemäng*, *lyrisk schwung*, *pack*, *Lebensbruder* (= Lebe-mann), *vindböjtel* (Windbeutel), *gebiet*, *Vater och Mutter*, *det gemytliga nach-spielet* (egy diák-ünnepségen), *klappad och klar* (klipp und klar) stb. E jelenségeknek egy gondos megfigyelője kiszámította, hogy az utolsó húsz év alatt 20—30.000 német kifejezés és fordulat terjedt el a svéd nyelvben, úgyhogy a svédek mihamar az a veszedelem fogja fenyegetni, hogy ha tovább tart az a szinte hihetetlen hanyagságuk, mellyel ezt tűrik, nyelvük, »a becsületnek s a hősöknek e nyelve«, életét veszti saját idegen elemei közt. A svéd klasszikusnak, Rydberg Vikornak (1829—96) az a korábbi kísérlete, hogy az általános közönyösséget megtörje, eredménytelen maradt. Azt mondták, túlzó! Újabban Kjellbergben új hatalmas ellensége támadt a nyelvi romlásnak s fáradhatatlan buzgalmánának köszönhetik, hogy hosszas, eredménytelen fáradozásoknak végre eredményük lett s megalakult a *Svenska Riksspråk-Förbundet* (svéd orsz. nyelvi szövetség), melynek immár körülbelül 1000 tagja van s e szám állandóan növekszik. Ideiglenes szabályai szerint e társaság céljai a következők: el kell a nyelvből távolítani azt a sok haszontalan nyelvi anyagot, amely az utóbbi húsz év alatt a németből, a norvégból, a

dánból, az angolból s a franciából behatolt a svéd nyelvbe. A nyelv alkotó erejét ó-svéd és nyelvjárási alakokkal föl kell élesztetni. Amas idegen elemeket, melyek ez idő alatt hatoltak be a hazai nyelvbe, szótárba kell összeállítani. A svéd köznyelvet jobban kell ápolni és törekedni egységes kiejtésre. Fejlesztani akarják előadásokkal és kiadványokkal az anyanyelv tisztasága és nemessége iránt való érzéket. Folyóiratot is indítanak majd nyelvi hibák és hanyagságok fölfedezésére és megrovására. Mindennek pedig az volna a célja, hogy a haza szeretete megerősödjön, az idegennek túlbecsülése megszűnjön, és a svéd nép nemzeti érzése meghatványozódjék.

(A Zeitschrift des Allg. Deutsch. Sprachv. 1905. 7—8. számából.) PALLESKE R.

Tschudattich. Erdély földje tanulságos mezaikja a különböző népfajok egymásközt való kölcsönhatásának. E hatásnak első nyomai az egyes népszigetek nyelvhatárain mutatkoznak a ruha-viseletben, a népszokásokban és egyes átvett kifejezésekben. Ezúttal csupán egy magyar eredetű jövevényszóra híjuk föl a közfigyelmet, mely a beszercei szászok közt meghonosult. A *csodás*, *csudás* vagy *csudálatos* szót ugyanis abban az értelemben is használja a magyar nép, ami a zsémbes, dörögő, morgó, szeszélyes, különös, furcsa stb. értelmének felel meg s amit a német is hasonló kifejezésekkel illet (vö. *wunderlich*). Érdekes tehát, hogy mikor pl. a beszercei szász nyomatékosan akar valakit zsörtölődő természetéért megróni vagy kigúnyolni, akkor rámondja, hogy *tschudattich*, s ez a tiszta magyar gyökérszónak (*csuda*) szászos melléknév-képzővel való megtoldásából keletkezik. *Des se su tschudattich* (= *sie ist so csudattich*): a megszokott szász szólásformák közé tartozik. A német *launig*, *launisch*, *seltsam*, *wunderlich*, az örmény *árdárhoc*, a latin *extravagans* stb. egytől-egyig nem fedik azt, ami a *csudás*, *csudálatos* szóban rejlik.*

(Kolozsvár.)

MERZA GYULA.

Mivé lett a kortes. A régi dicső kortesek bizony elcsenevészedtek már jócskán a képviselőválasztásoknál is. Az élet még jobban elnyűtte őket. Öreg favágómtól hallottam a minap. — Kissé partos az udvarom, ahová néhány lépcsőn kell fölhordani a tűzre való fát. Hordta az öreg nagy buzgósággal. Hanem egyszer csak megszólalt. — »Ha holmi hitvány *kortest* tetszett volna fogni kint a piacon, öt piculát is elkért volna a felhordásért.« — Ime tehát az lett Kolozsvárt a kortesből, amit másfelé *piaci légynék* hívnak: piacon ácsorgó szegény ember, aki ott várakozik egy kis munkára, vagy a sült galambra.

KISS ERNŐ.

* Nézetünk szerint nem közvetlen a magyar kifejezést vették át a beszercei szászok, hanem a hasonló jelentésű oláh *ciudat* melléknévet.

A szerk.

NÉPNYELVI HAGYOMÁNYOK.

Helynevek.

Forrófalva falu részei (Moldva) a következők: Nagy-Kákova, Kis-Kákova,* Magyaróss, Léránt. — A' falu feletti kopasz magoslátok: Agyagos, Meszes, Bőr Istváné, Kiss mál, Nagy mál. — Szántók: kicsi bürgös, nagy bürgös, lemenő. — Kaszálók: Egres, Balaskóé. — Kutak: szűzlyány kutja, kerek kut, hideg kut, bűdöss kut, Kálon kutja (innen térítettek vissza a magyar huszárok 1789 husvét napján a' hír nélkül ide lappangott török tábornok Ádgyusdig; még él egy öreg, ki e csetepatét a' bogdánfalvi magoslátokról nézte anyjával). — Patak falu (Valea mare) részei: oldal szőlő patak, nagy patak, kis patakok a faluban. — Hegyek nevei: Koronta, Sólomkő, Orrhegy, Széphegy (déli oldala szőlőkkel díszlik, északi része Bogdánfalvára néz).

1874.

PETRÁS LNCÉ.

Határnevek: Illéd (elpusztult község). Halomköz (nehány 1—1½ méter magas, 10—12 méter átmérőjű halom emelkedik ki a teljesen sík határon). Falurétje. (De: »a faluriten vótam«.) Bence (a hagyomány elpusztult bencés-kolostort sejt itten). Éér (az itt folyó Éerről). Kis-Út. Püspöktáblája. Lapos (alacsony, vizenyős hely). Rajkát (Réhát). Nagy-Samú kótója. (NB. a határon minden mocsaras hely: *kótó*.)

Éermindszent. (Szilágy vm.)

ADY LAJOS.

Városrészek (Szolnokon): Csiszlikó, Téglaház, Újváros, Temető-sor, Félciszmasor, Tófenék (mindig tóval áll a víz), Gatyaulep, Kertekalja, Bűdösköz, Nagyváros, Vár, Tobán, Cigányváros, Fekete-város, Sziget, Túlatizza, Görbeér, Egyenesér, Sárgapart, Beke Pál halma.

Csárdák, kocsmák: Tiszahajlati csárda, Facsárda, Határcsárda, Putri (csárdané), Rőtökör, Görbekocma, Jócoma, Lakatkocma, Makkhetes, Tetű, Háromrózsa, Háromárva, Kétárva, Bolondmiska, Jászkürt, Negyvennyóc, Fehérló.

(Szolnok.)

RÉVÉSZ KÁROLY.

Rétek: Zanoga, Fínyös, Kicsapó, Lúdvár, Hajdarabara, Suly-mostó, Hót-Tisza, Nagyhát, Mákos, Pána, Becke, Bátka, Tökös-tó, Keresztes, Silistván, Kopláló, Budzsák.

(Zenta.)

TELEKY ISTVÁN.

Gyöngyös-Halász csak hivatalos név. A falu neve a lakosok s a környékebeliek szájában csak röviden *Hálász*. Kishálász (a falu egyik része). Ot lákik ák közbe. Cigánsor, pincesor. — Kis tanya. Kis erdő.

* Az egész Forrófalvát is híják Kákovának (oláhul Faraoan).

Szántók, kaszálók: Lapos, belső l., kilső l., rávászpart, nagy vőgy, gázdák réttye, fálu föggye, templom föggye, kendérföd, tanítóföd.
Szólóhegyek: éphát (eb hát), rókályuk [egy nagy gödör van rajta, melyben azelőtt rókák tanyáztak, azt mondják].

Patakok: Mérges, Vák Mérges, Nagypaták, Pápszög (patak kanyarodása a pap földje végiben).

(Gyöngyös-Halász, Heves m.)

Dőlők: Árvá hárászt, Békálapos, Bekecs, Bérékallya, Cifrá lapos, Gyépre járó, Hírmondó, Kázálapos, Mancsos rét (a csikós gyerekek itt mancsotak = fategével játszottak), Nyergelő, Nyilás (közös föld; nyilat húzva apró részekre osztva adják ki). Pállág.

(Vámos-Györk. Heves m.)

NAGY JÓZSEF.

IZENETEK.

VIII. Vár. Vasút igazg. Pályaház és pályaudvar, mind a kettő kifogástalan kifejezés, de szorosan véve más-más a jelentésük. *Pályaház* tulajdonkép az állomásház (*Stationsgebäude, Bahnggebäude*), amit azelőtt hibásan képezett szóval *indóháznak* mondtak; *pályaudvar* pedig a pályaházban és rajta kívül elterülő nagy nyílt tér (*Bahnhof*). A *pályaházat* mint rövid, szép és általánosan ismert (immár hatvanéves) kifejezést a kocsik jelzótábláin való használatra is nagyon ajánlhatjuk.

G. R. A fogadást ellenfele nyerte meg, mert egészen kétségtelen, hogy ez a szólás *magasra tartani* (e h. nagyra tartani, nagyra becsülni, tiszteletben tartani stb. = *etwas hochhalten*) németes szólás, noha Herman Ottó is él vele, sőt éppen abban a híres beszédében él vele, amelyben a magyar génuszt dicsóíti (»a nemzeti génuszt magasra kell tartani«).

B. M. A *düh* alig lehet a lehetetlent jelentő szlovén *dih* v. tót *dich*; egy az, hogy a jelentésben igen távol állnak egymástól, más az, hogy a *düh* nyelvmemlékeinkben *gyűh*, sőt *gyűh* alakban fordul elő (EhrC. *gyewolhwetseg, gyewolhwes* stb. — *Botorkál* és *botránkozik* alig lehet más mint a *botol*, *botlik* ige származéka; a tót *potlka* sa igének semmi köze hozzá. — *Avat* l. Budenz szótárában; használatáról sok adat a Nyr.-ben (l. Nyelvörkálauz).

G. K. *Mennél* ebből lett: *mindnél* (mindnél), s idővel összezavarodott a *minél* alakkal; története el van mondva Simonyi Zs. Magyar kötöszók 3. k.

K. A. Egészen távol állunk az Akadémia elnökének lemondását tárgyaló hírlapi közlésektől.

Beérkezett kéziratok. Kiss E. és Sas A. Adalék a Nyelvújítás szótárához. — Kertész M. Handabanda és átabota. — Galambos D. Egy érdekes mondat szerkezet a régi m. nyelvben. — Szeremley Császár L. Adatok a keleti székelység nyelvéhez. — Szentnádtoni F. Eötvös K. munkái. — Gálos R. Hármaztat. — Bodoky Z. Tájézők. — Szigeti E. A -ság ség képző. — Székely Etelka. Tájézők. — Verő L. A bunda. — Ketskés Gy. Utca.

Beküldött könyvek. Szinnyi J. Magyar nyelvhasználat (3. kiad. Hornyánszky, 3 K). — Radó A. Mesék az íróvilágból (Franklin). — M. Népköltési Gyűjtemény VI. Mailand O. Székelyföldi gyűjtés. (Kisfaludy-társaság, 6 K). — M. könyvtár: Mikszáth K. Kisértet Lublón. A németke.

KUNZ ÉS MÖSSMER

**vászon, asztalnemű,
férfi- és női fehérnemű tárháza**

BUDAPEST,

**IV. ker., Koronaherceg-utca és Kígyó-tér
sarkán.**

Ajánlják elősmert jó hírnévnek örvendő: valódi rum-
burgi, irhoni és kreász-vásznaikat, asztalneműt, törül-
köz és törölő-ruhákat.

— — — * — — —

Ágynemű, derékalj, piké- és flanell-takarók, valamint
csipke-függönyök nagy választéka.

— — — * — — —

Sifonok, az elősmert legjobb **SCHROLL**-féle gyártmány
pamutszövetek a legméltányosabb áron.

— — — * — — —

Férfi-, női és gyermek-fehérneműből, harisnyákból,
valamint mindenféle más szövött árúból, úgyszin-
tén férfi- és női zsebkendőkből nagy raktárt tartunk.

— — — * — — —

Kívánatra megküldjük nagy képes árjegyzékünket, vala-
mint költségvetéseket:

menyasszonyi kelengyékről, férfi-kelengyékről, úgyszin-
tén fiú- és leány-nevelő intézetekben szükséges felszere-
lési cikkekről, valamint csecsemő-fehérneműről is.

VÁLASZTÁSRA készséggel küldünk lehetőleg min-
denből **MINTÁKAT** is.

Magyar Agrár- és Járadékbank

***** Részvénytársaság *****

Budapest, V., Erzsébet-tér 9. sz.

Igazgatóság: madarasi Beck Nándor (elnök), Barta Arnold (vezérigazgató), madarasi Beck Miksa, gróf Boos-Waldeck Fülöp, Bejanovics Sándor (elnökséghelyettes), Dorison Lajos, Enyedy Béni, báró Herzog Péter, dr. Králík Lajos, Minkus Japó, Thors J. Henrik, Vörösi Sándor (igazgatósági tagok). **Cégvezetők:** Fábri Samu és dr. Schöber Béla (igazgatók), Szintó Frigyes (igazgató-helyettes), dr. Fellner Frigyes (vezértitkár), Szathmáry Gyula (pénztárhozó).

Kölesönöket ad és hitelt nyújt földművelőknek és mezőgazdák részére telekkönyvi bekebelezés vagy más megfelelő biztosíték ellenében.

Átvessz pénzbetétet folyó- és esek-számlára.

Eszközöl bizományi árutakat, fedezet mellett, úgy a budapesti, mint bármely külföldi tőzsdén.

Kölesönöket nyújt a föloxera-pusztította hegyi szőlők felújítására az 1896. évi V. t.-c. alapján. E kölesönöket a földművelésügyi és pénzügyi magyar királyi miniszterektől kinevezett tagokból a bank megbízottaitól alakult bizottság engedélyezi. A visszafizetés kezdődhetik a telepítés megkezdését követő 5-ik évben és a tartozás 15 egyenlő évi részletben törlesztendő. A kölesönök felvétele, lebonyolítása és telekkönyvi biztosítása céljából kiállított minden írt, beadvány, okmány és nyomatvány, valamint a kölesönök telekkönyvi bejegyzése és törlése — az 1896. évi V. t.-c. 18. §-a értelmében bírlap- és illetékmentes.

Az ezen kölesönök alapján a bank által kibocsátott 4 $\frac{1}{2}$ -os szőlőkötvények és részvények az 1896. évi V. t.-c. értelmében a tőkekamat és járadékadó, valamint az államtörlesztési jövedelmek pótdó és szelvény-bélyegilleték alól, úgy minden más bélyegkötveletesség, illeték és adó alól mentesek, óvadékképesek és a községek, testületek, alapítványok, nyilvános felügyelet alatt álló intézetek, gyámoltak és gondnokoltak pénzének, úgyasint a hitbizományi és letéti pénzeknek gyűmöléshez elhelyezésére, szolgálati és üzleti biztosítókra fordíthatók, továbbá a cs. és kir. hadsereg, a cs. kir. osztrák Landwehr, valamint a m. kir. honvédség és m. kir. csendőrségnél házassági óvadéknál felhasználhatók, nemkülönben úgy a cs. kir. közös hadügyminisztérium, mint a m. kir. honvédelmi minisztérium alá rendelt hivataloknál üzleti biztosítéknál és bántapénznál, az osztrák-magyar bank fő- és főközfizetésénél pedig közli zálogul elfogadhatnak.

A bank által alapszabályszerűen megszerezett követelések és értékek alapján kibocsátott 4 $\frac{1}{2}$ -os járadékjegyek kamatszelvevényekbe beváltása az 1875. évi XXII. t.-c. 6. §-a értelmében a tőkekamat és járadékadó levonása nélkül törletik és úgy a járadék-jegyek, mint kamatszelvevények a m. kir. pénzügyminiszter 18970-1899. számú alatt kelt rendelete értelmében illetékmentességben részesülnek. Visszafizetésre kerülő járadékjegyek a névérték 102 $\frac{1}{2}$ -ával levonás nélkül váltanak be. Ezen címletek a közigazgatás, valamint az igazgatási igazgatás összes ágazataiban üzleti biztosítéknál és bántapénznál és az osztrák-magyar bank fő- és főközfizetésénél közli zálogul elfogadhatnak.

A bank 4 $\frac{1}{2}$ -os záloglevelei február 1-én, május 1-én, augusztus 1-én és november 1-én utólagosan esedékes negyedévi részletekben kamatoznak a kamatszelvevények az 1893. évi XXX. t.-c. értelmében most és a jövőben minden adólevonás nélkül váltanak be. E záloglevelek — amelyek ötven éven belül sorolás után teljes névértékben fizetnek vissza — ugyanezen törvények értelmében óvadékképesek és a községek, testületek, alapítványok, nyilvános felügyelet alatt álló intézetek, továbbá gyámoltak és gondnokoltak pénzének, úgyasint a hitbizományi és letéti pénzeknek gyűmöléshez elhelyezésére, szolgálati és üzleti biztosítókra fordíthatók, továbbá a cs. és kir. közös hadsereg, a cs. kir. osztrák Landwehr, valamint a m. kir. honvédség és m. kir. csendőrségnél házassági óvadéknál felhasználhatók, nemkülönben úgy a cs. és kir. közös hadügyminisztérium, mint a m. kir. honvédelmi minisztérium alá rendelt hivataloknál üzleti biztosítéknál és bántapénznál, az osztrák-magyar-bank fő- és főközfizetésénél pedig közli zálogul elfogadhatnak.

A bank 4 $\frac{1}{2}$ -os vasúti járadék-kötvényei május 1-én és november 1-én utólagosan esedékes félévi részletekben kamatoznak a kamatszelvevények az 1891. évi XXX. t.-c. értelmében most és a jövőben minden adólevonás nélkül váltanak be. E vasúti járadékkötvények — melyek 10 év alatt sorolás után teljes névértékben fizetnek vissza — ugyanezen törvények értelmében óvadékképesek és a községek, testületek, alapítványok, nyilvános felügyelet alatt álló intézetek, továbbá gyámoltak és gondnokoltak pénzének, úgyasint a hitbizományi és letéti pénzeknek gyűmöléshez elhelyezésére, szolgálati és üzleti biztosítókra fordíthatók, továbbá a cs. és kir. közös hadsereg, a cs. és kir. osztrák Landwehr, valamint a m. kir. honvédség és m. kir. csendőrségnél házassági óvadéknál felhasználhatók, nemkülönben úgy a cs. és kir. közös hadügyminisztérium, mint a m. kir. honvédelmi minisztérium alá rendelt hivataloknál üzleti biztosítéknál és bántapénznál, az osztrák-magyar bank fő- és főközfizetésénél pedig közli zálogul elfogadhatnak.

Előfizetési felhívás

α

MAGYAR TANÜGY

című, a kultuszminiszter által 4289/1903. szám alatt ajánlott

HETIUJSÁGRA. —

Szerkeszti és kiadja: LÁZÁR BÉLA dr.

Budapest, VII. ker., Kerepesi-út 54. szám (Athenaeum).

✱ *Előfizetés egy évre 8 korona.* ✱

A »MAGYAR TANÜGY« az egyetlen magyar tanügyi informáló újság, melynek közlései, hírvetata, bibliográfiája, folyóiratszemeleje a közoktatás minden ágát fedeleli.

KULTÚRÁNK TÜKRE.

*

IRODALMUNK TOLMÁCSA.

Kérje minden nyilvános helyen az

UNGARISCHE RUNDSCHAU

(FŐSZERKESZTŐ: KUN JÓZSEF JENŐ)

című, a maga nemében egyedüli szépirodalmi folyóiratot, mely másodévi fennállása óta, a hazai szellemi élet nagyobbsszerű jelenségeinek általánosan elismert méltó tolmácsa és hivatott közvetítője német nyelven. Mint ilyen a legnagyobb céltudatossággal iktatja be a magyar irodalom remek alkotásait a világirodalomban ismert műfordítók rokonszellemtű fordítása és kiváló esztetikusok ismertetése által. — Az UNGARISCHE RUNDSCHAU-t, mely eddig több írónk németre átültetett munkái részére könyvkiadót szerzett, a magyar irodalom vezérférfini a legnagyobb önzetlenséggel támogatják. — A lap minden száma gyöngyfűzér, hol az olvasó legjelesebb írónk, költőink, legkiválóbb egyetemi tanáraink, kritikusaink részint eredeti, részint fordított munkáival találkozik. — Közleményeink a szépirodalmi munkákon kívül kultúrni életünk minden teréről vett ismertetések (tudományos, művészeti, társadalmi és egyéb cikkek).

— A lap előfizetőse egy évre + 8.40 kor., negyedévre 2.10 kor.

Mindenki, ki legalább egy negyedévre előfizet, 5 k. belti árú könyvet kap ajándékul.

A ki két előfizetőt gyűjt, tiszteletpéldányt kap.

Mutatványszámot kívánatra ingyen küld a kiadóhivatal: VI., Ándrássy-út 79. sz.

Nyelvőrkalauz

a Magyar Nyelvőr I–XXV. évfolyamához.

Tartalomjegyzék, szómutató, tárgymutató.

★ Kiadja a Magyar Nyelvőr kiadóhivatala. ★

Ára 5 korona; tanároknak és tanulóknak 2 korona.

A MAGYAR NYELV

A művelt közönségnek — a M. Tud. Akadémia
könyvkiadó bizottságának megbízásából — írta

SIMONYI ZSIGMOND.

Második javított kiadás egy kötetben, két térképpel és
a Halotti Beszéd és a hangok képzésének rajzával.

Ára díszes vászonkötésben 10 korona.

Első rész: A magyar nyelvnek élete.
Nyelvünknek eredete és rokonságai. Légszen-
hatások, Nyelvtörténet és nyelvemlékek.
A népi nyelv és a nyelvjáratok. Irodalmi
nyelv, nyelvújítás, nyelvhelyesség.

Második rész: A magyar nyelvnek
szerkezete. Hangok, hangváltozások,
helyesírás. A szójelentések viszony-
ságai. Összetétel és szóképzés. Szó-
fejtés. Ragozás. Mondattan.

Ajándék-könyvül is alkalmas a serdülő ifjúságnak.

»Simonyi Zsigmond munkája első sorban a nagy közönségnek szól, de nincs a magyar nyelvészetnek fontosabb problémája, melyről itt alapos tájékozást ne találhatna még a szakember is, a más téren működő nyelvésznek pedig ez a munka kitűnő tanácsadónak szolgál minden, a magyar nyelvészetet érintő kérdésben.« (Heinrich Gusztáv, Ásbóth Oszkár és Lehr Albert — az akadémiai nagy és mellékjutalomról szóló jelentésben. Akadémiai Értesítő 1893. 351.)

A Zoltán-féle csukamájolaj

a gyermekek legjobb tápláléka.

————— Ára 2 korona. —————

ZOLTÁN BÉLA gyógyszer-tárában
BUDAPEST, V. KERÜLET, SZABADSÁG-TÉR.

MEGJELENT

az első kötet 500 szöveg-
képpel és 60, részben
színes műmelléklettel.

A TECHNIKA VIVMÁNYAI

első kötet a magyar közön-
ség minden rétegének érdek-
lődésére számíthat. Nem tu-
dákos szakmunka, hanem él-
vezetes, könnyed olvasmány.

A MŰVELTSÉG KÖNYVTÁRÁ-ból

most jelent meg az első kötet. A kötet címe:

A TECHNIKA VIVMÁNYAI AZ UTOLSÓ 20 SZÁZ ÉVBEN

Szerkesztik: HOLLÓS JÓZSEF és PFEIFER IGNÁC.

A nagyközönség a MŰVELTSÉG KÖNYVTÁRÁ-nak első kötetében gondolkodásának és ismereteinek gazdagítására kiváló munkát nyer. A közlekedés, eszközei-ről, a hadászati technika-ról, bányászat, kohászat, faipar, szövőipar, gépipar, sokszorosítás, kémiai nagyiparról, az elektromosságról távirás-ról, stb. szóló fejezetek minden ember érdeklődését lekötik.

A legujabb problémák: radioaktivitás, drótnélküli távirás, repülőgépek stb. e könyv olvasása útján eleven fogalmakká válnak az olvasó előtt.

A könyvet szakemberek irták, de oly könnyen érthető hangon, mintha szabad előadást tartanának a társadalom minden köreiből összesereglett hallgatók előtt, kiknek figyelmét lebilincselik tárgyak érdekességével, előadásuk könnyedségével és a szemléltetés gazdag eszközeivel.

A „Műveltség Könyvtára“-nak ára kötetenkint 24 korona.

Megrendelhető minden hazai könyvkereskedés útján.

A Műveltség Könyvtáráról
kimerítő prospektust kívá-
natra ingyen küld minden
könyvkereskedő, vagy az

ATHENAEUM

irodalmi és nyomdai részvény-társulat
Budapest, VII., Kerepesi-út 54. szám.

A TECHNIKA VIVMÁNYAI

első kötet fejezetei és a szerzők nevei:

Energia: Schimanek Emil.
Bányászat: Litschauer Lajos.
Kohászat: Gálócsy Árpád.
A fémek megmunkálása: Kandó Gyula.
Motorok és emelőgépek: Kármán Tódor.
A közlekedés eszközei: Gondos Viktor.
Pósta: H. Henney Vilmos.
A fény a tudomány szolgálatában:
Karvázy Zsigmond.
A sokszorosító ipar: Kún Sámuel.
A technika a hadviselés szolgálatában:
M. Müller Hugó.
Faipar: Gaul Károly.
Szövő- és fonóipar: Maly Ferenc.
Papírgyártás: Jalsowiczky Géza.
A kémia vivmányai: Pfeifer Ignác.
Gazdasági gépek: V. Markhot Jenő.
Gazdasági termékek ipari feldolgozása:
Kosutány Tamás.
Elektromosság: K. Liphay Károly.
Telegrafia és telefonía: Hollós József.
Zárószó: Méray-Horváth Károly.

A Műveltség Könyvtárának kötetei félévi időközökben jelennek meg.

A Műveltség Könyvtárának

első sorozata a következő hat
kötetből fog állani:

I. A Technika Vivmányai

II. Az Ember

III. A Világegyetem

IV. A Föld

V. Az Élők Világa

VI. A Társadalom

A második sorozat, hat kötetben tartalmazni fogja a történelmi, irodalmi és művészeti ismereteket és az első sorozat teljes befejezése után fog megjelenni.

Újdonság!

Újdonság!

AZ „ATHENAEUM“ IRODALMI ÉS NYOMDAI RÉSZVÉNY-
TÁRSULAT KIADÁSÁBAN BUDAPESTEN MEGJELENT:

A MAGYAR IRODALOM- TÖRTÉNET KÉPEKBEN

ÖSSZEÁLLITOTTA ÉS MAGYARÁZÓ
JEGYZETEKKEK ELLÁTTA:

VENDE ERNŐ.

ÁTNÉZTE:

BŐTHY ZSOLT.

2 kötet. Egy-egy kötet ára csinos kötésben 6 kor.

Ezen munka, mely az irodalomtörténet
tanításánál nagy szolgálatot van hivatva
teljesíteni, a tanuló ifjúságnak hëzag-
pótló segédkönyvül szolgál.

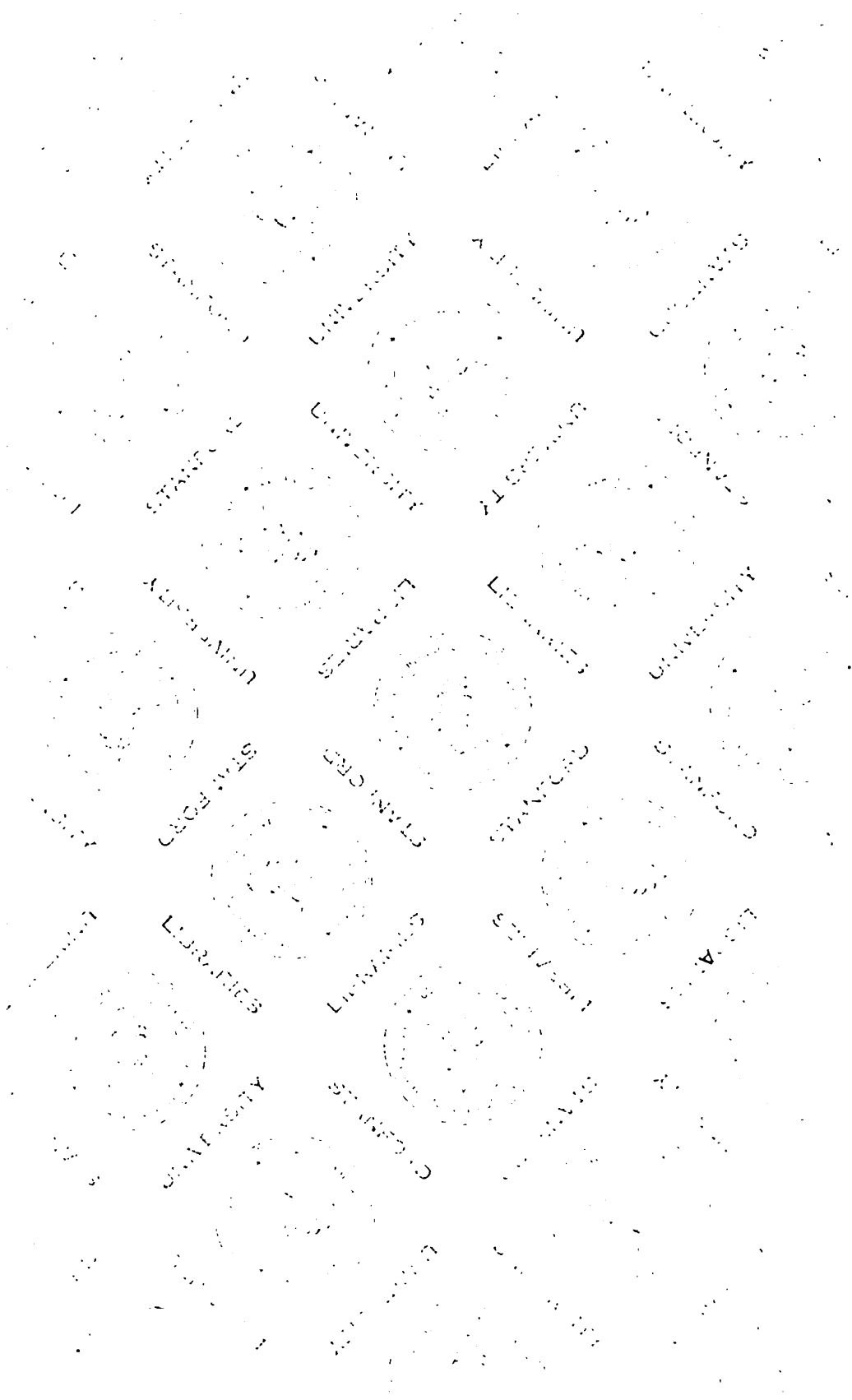
---

*Az irodalomtörténet tanárai személyes
használatra e munkát féláron kapják a
kiadóhársulatnál.*

3 6105 015 082 733

PH
2001
M35
v. 34
1905

Stanford University Libraries
Stanford, California

Return this book on or before date due.

